МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ МІСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА ІМЕНІ О. М. БЕКЕТОВА

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«ПРИКАРПАТСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ВАСИЛЯ СТЕФАНИКА»

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

УДК 332.1:330.354:330.322

Богдан Наталія Миколаївна

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ УЗГОДЖЕННЯ ЕКОНОМІЧНИХ ІНТЕРЕСІВ РЕГІОНУ

Спеціальність 08.00.05 – розвиток продуктивних сил і регіональна економіка

Подається на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук

Дисертація містить результати власних досліджень.
Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело _____ Н.М. Богдан

Науковий консультант – Писаревський Ілля Матвійович, доктор економічних наук, професор

Харків – 2018

АНОТАЦІЯ

Богдан Н.М. Теоретико-методологічне забезпечення узгодження економічних інтересів регіону. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальністю 08.00.05 – розвиток продуктивних сил і регіональна економіка. – Харківський національний університет міського господарства імені О.М. Бекетова, Харків, 2018. – ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника», Івано-Франківськ, 2018.

Дисертація присвячена обґрунтуванню теоретичних засад, розробці методичних положень та формуванню практичних рекомендацій щодо забезпечення узгодження економічних інтересів регіону.

В роботі запропоновано концепцію узгодженості економічних інтересів регіону, що враховує зони відповідальності та зони взаємних економічних інтересів, а також сфери економічної діяльності, економічні інститути, важелі та інструменти – засоби досягнення мети в рамках певного механізму, оснащеного необхідним інституціональним забезпеченням. Розроблено зміст та етапи реалізації комплексу заходів із узгодження економічних інтересів регіону.

Розроблено методичний інструментарій досліджень стану регіону при існуючому рівні узгодженості економічних інтересів суб’єктів у просторово-часовому континуумі, що надає можливість отримати тривимірне тіло економічного стану (TTES), яке побудоване методом векторної тріангуляції та характеризується тривимірною сукупністю показників, що описують стан регіону. Розроблено методичні підходи до формування мультикритеріальної моделі оцінювання узгодженості економічних інтересів на основі поєднання векторного та комплексного аналізу, що дозволяє підвищити наукову обґрунтованість результатів досліджень, відобразити одночасність зв’язків економічних параметрів в одному образі, усунути неможливість проведення аналізу об’єктів, які характеризуються різною кількістю параметрів,

підвищити інформативність кількісної оцінки стану регіону за допомогою використання векторного числення, яке має автоматизований алгоритм розрахунку, що призводить до підвищення швидкодії, верифікації, глибини, адекватності прогнозу стану регіону. Здійснено оцінювання ступеню узгодженості економічних інтересів на прикладі трьох регіонів – Харківського, Дніпропетровського (як найкращого за рівнем розвитку) та Тернопільського (як найгіршого за рівнем розвитку). За результатами моделювання методом кореляційно-регресійного аналізу встановлено наявність сильної залежності інтегрального індикатора узгодженості економічних інтересів регіону від основних інтегральних показників, що характеризують стан та динаміку розвитку регіональної соціально-економічної системи: інтегральних індикаторів соцально-економічного розвитку регіону, фінансово-економічної безпеки регіону та інвестиційної привабливості регіону та розроблено економетричну модель залежності.

Удосконалено понятійний апарат в частині уточнення категорії економічних інтересів регіону, які розглядаються в роботі як форма прояву потреб, що виражається в об’єктивному прагненні суб’єктів до оновлення соціально-економічних відносин, інститутів і механізмів їх реалізації з метою досягнення економічної вигоди, підвищення якості та рівня життя, а також поняття узгодження економічних інтересів регіону, яке пропонується розглядати як процес координування, поєднання дій суб’єктів, що сприяє поступальному розвитку економіки регіону, а також як принцип прийняття економічних рішень, відповідно до яких здійснюється постійне співробітництво між суб’єктами регіону для забезпечення порівнянності управлінської економічної інформації різних рівнів, несуперечності, узгодженості спільно прийнятих рішень в контексті підвищення результативності процесів регіонального розвитку.

Запропоновано концептуальну модель управління регіональним розвитком з урахуванням фактору узгодженості економічних інтересів регіону на основі індикативного моніторингу регіонального розвитку, що виступає в

якості ефективного методу узгодження різнорівневих інтересів і цілей та завдяки функціям коригування параметрів регіонального управління та адаптації корпоративних методів управління до органів влади, являє собою основу конструкції і функціонування системи управління регіональною економікою в сучасних умовах.

Розроблено теоретико-методологічні підходи до оцінювання економічних інтересів регіону на різних рівнях господарювання: регіон, галузь та підприємництво, що характеризуються комплексом показників та інтегральним показником, та враховують економічні, фінансові, інфраструктурні та соціальні показники відповідних суб'єктів-носіїв економічних інтересів та на основі комплексної системи показників здійснення оцінювання перехресних економічних інтересів суб'єктів регіональної економіки, визначення спільних та відмінних економічних інтересів, точок їх перетину, з метою розроблення комплексу дій щодо усунення дисбалансу економічних інтересів в процесі регіонального розвитку.

Запропоновано структурно-логічну схему комплексного оцінювання результативності регіонального розвитку, що на відміну від існуючих підходів, включає до себе оцінювання узгодженості економічних інтересів регіону та містить 5 етапів: 1) визначення найвагоміших факторів впливу на масштаби та динаміку розвитку регіону та формування концептуально-аналітичної схеми моніторингу регіонального розвитку з урахуванням наслідків та ідентифікації умов наближення до стандартів ЄС; 2) обґрунтування теоретико-методичних засад комплексної оцінки результативності регіонального розвитку та формалізація й відбір кваліметричного інструментарію, стандартизація процедур забезпечення об'єктивності; 3) формування мультирівневої системи показників, критеріїв та індикаторів оцінювання; 4) дослідно-експериментальні дослідження щодо оцінювання результативності регіонального розвитку та ідентифікація результатів відповідно до стандартів ЄС; 5) інтерпретація результатів оцінювання результативності регіонального розвитку та розробка критеріальних цільових

програм та проектів регіонального розвитку; а також методичні підходи до комплексного оцінювання результативності регіонального розвитку через розрахунок інтегрального індикатора результативності розвитку регіону на основі формування комплексу показників, які характеризують рівень розвитку, рівень інвестиційної привабливості та стан фінансово-економічної безпеки регіону та розраховується із використанням методу таксономії та інтерпретується за допомогою шкалірування, що структурує отриманий діапазон інтегральних оцінок за п'ятьма відокремленими групами та за результатами комплексного оцінювання здійснено структурування регіонів України за результативністю соціально-економічного розвитку. Сформульовано комплекс економічних загроз та ризиків, визначено їх причини і наслідки для фінансово-економічної безпеки в регіональному розрізі України. Встановлено певну взаємну залежність між інвестиційною привабливістю регіону, рівнем соціально-економічного розвитку регіону, фінансово-економічною безпекою регіону, узгодженням економічних інтересів суб'єктів на регіональному рівні та фінансовим забезпеченням регіонального розвитку. Розроблено комплексний підхід до диференціації регіонального розвитку України за мультикритеріальним об'єктивним динамічним комплексом індикаторів регіонального розвитку, який дозволяє надати об'ємну багатокритеріальну та багатовимірну характеристику специфіці розвитку регіонів із використанням методу багатомірної класифікації – кластерного аналізу, що надає можливість комплексно дослідити особливості регіонального розвитку й значно підвищує ефективність планування та організації процесів регіонального розвитку. Здійснено диференціацію регіонів України за комплексом визначених критеріїв, що дозволяє дослідити особливості регіонального розвитку України більш комплексно і детально й значно підвищує ефективність планування та організації процесів регіонального розвитку.

Ідентифіковано екзогенні та ендогенні детермінанти узгодження економічних інтересів регіону та доповнено їх класифікацію за рахунок введення нових критеріїв: діапазон виникнення, джерело виникнення та

здатність впливати на об’єкти та сфери формування детермінант: економічних, соціокультурних, правових та демографічних, що надало можливість встановити, що детермінанти володіють взаємною дифузією, що дозволяє аналізувати їх взаємозв’язки та взаємовідносини між ними (у цьому випадку умови, які визначаються цими факторами, характер відносини і їх структура, теж змінюються).

Науково обґрунтувано роль організаційних форм співробітництва в регіоні на основі теоретичного узагальнення теорій та концепцій співробітництва, форм та мотивів взаємодії та співробітництва суб’єктів, що дозволило розробити характеристику форм внутрішньогалузевого і міжгалузевого співробітництва, що діють на регіональному рівні та стосуються співробітництва органів місцевого самоврядування, державно-приватного партнерства та співробітництва в приватному секторі, а також обґрунтування створення «розумних» моделей, що включають до себе: визначення важливості кожного с учасників взаємодії; визначення зацікавленості кожного с учасників взаємодії; визначення емоційної прихильності зацікавлених кожного с учасників взаємодії; визначення стратегії та тактики взаємодії кожного с учасників взаємодії «стратегія використання», «стратегія залучення», «стратегія інформування», «стратегія блокування», «стратегія паритету» та необхідні для встановлення і продовження взаємодії і співробітництва між учасниками регіонального ринку для забезпечення узгодженості їх економічних інтересів та необхідні для встановлення і продовження взаємодії і співробітництва між учасниками регіонального ринку для забезпечення узгодженості їх економічних інтересів.

Розроблено комплекс заходів з усунення дисбалансу інтересів офіційного й неофіційного секторів регіональної економіки, що на відміну від існуючих підходів, місять стратегічні та тактичні напрямки діяльності та плановані проміжні результати: за 1 етапом – прагнення значної кількості господарюючих суб’єктів перейти в офіційний сектор регіональної економіки; за 2 етапом – перехід значної кількості господарюючих суб’єктів в офіційний сектор

регіональної економіки; за 3 етапом – розвиток офіційного (легального) сегмента регіональної економіки та сформовано матрицю способів узгодження інтересів взаємодіючих суб'єктів, що містить усі способи взаємодії: придушення, співробітництво, ухилення, пристосування та компроміс (узгодження інтересів), що описує раціональний підхід, де відбувається взаємне компромісне узгодження інтересів суб'єктів на основі балансу їх інтересів.

Запропоновано концептуальну схему оптимізації узгодження економічних інтересів суб'єктів на рівні регіонального управління через реорганізацію та перерозподіл функцій структури управління, що реформується за рішенням регіональних органів управління в їх існуючій структурі з метою реалізації комплексу дій і заходів, пов'язаних із синхронізацією інтересів, усунення виявлених протиріч і включення ключових інтересів в основні положення економічної стратегії і політики регіону на основі аналізу сформованих інтересів суб'єктів регіональної економіки та з урахуванням моніторингу комплексу індикаторів результативності регіонального розвитку, функціонує як координаційний центр, та має наступні структурні підрозділи: експертно-аналітичний департамент, інформаційно-технічний департамент, організаційний департамент.

Розроблено підходи до визначення фінансових аспектів узгодженості економічних інтересів на регіональному рівні, що полягають в особливостях податкового розподілу між різними рівнями суб'єктів-носіїв економічних інтересів та особливостей тінізації регіональної економіки як наслідку та прояву дисбалансу економічних інтересів суб'єктів регіону, а також рекомендації щодо фінансового забезпечення механізму у узгодження економічних інтересів регіону, містять нормативно-правову, адміністративно-організаційну, інформаційну складові, форми підтримки підприємства, фінансові методи, фінансові інструменти та важелі, та реалізація якого дозволить підвищити наповнюваність бюджетів усіх рівнів, підвищити рівень зайнятості населення регіону та його життєвий рівень загалом. Процеси узгодження потребують певних фінансових ресурсів щодо здійснення

відповідних заходів. Запропоновано структуру фінансового механізму забезпечення узгодження економічних інтересів регіону, що містить законодавчу складову, фінансову складову, інструменти та важелі механізму та результати його функціонування. Одним з елементів визначено стимулювання розвитку державно-приватного партнерства (ДПП).

Запропоновано організаційне забезпечення стимулювання розвитку та підтримки підприємництва в регіоні за визначеними напрямками та його фінансові аспекти, що відрізняється комплексною структурою та містить регіональні програми підтримки розвитку малого підприємництва, зниження адміністративно-правового тиску на нього, доступ до послуг підтримки малого підприємництва та полегшення доступу до ринків для нього.

Ключові слова: економічні інтереси регіону, узгодження економічних інтересів регіону, інтегральний індикатор результативності регіонального розвитку, інтегральний індикатор узгодженості економічних інтересів регіону, метод векторної тріангуляції.

ANNOTATION

Bogdan N.M. Theoretical and methodological support for the coordination of economic interests of the region. – Manuscript.

The dissertation for a doctor of economic science degree by speciality 08.00.05 – productive forces development and regional economy. – State Higher Educational Establishment «O. M. Beketov National University of Urban Economy in Kharkiv» 2018 – State Higher Educational Establishment «Vasyl Stefanyk Precarpathian National University». – Ivano- Frankivsk, 2018.

The dissertation is devoted to the substantiation of theoretical principles, the development of methodological provisions and the formulation of practical recommendations for ensuring the harmonization of economic interests of the region.

The paper proposes the concept of coordination of economic interests of the region, taking into account the areas of responsibility and the areas of mutual

economic interests, as well as the spheres of economic activities, economic institutions, levers and instruments, i.e. means of achieving the goal within the framework of a certain mechanism equipped with the necessary institutional support. The content and stages of realization of a complex of measures on coordination of the economic interests of the region are developed.

A methodical tool for investigating the state of the region with the existing level of coordination of economic interests of subjects in the spatial-temporal continuum is developed, which gives the possibility to obtain a three-dimensional body of economic state (3-D BES) constructed using the method of vector triangulation and characterized by a three-dimensional set of indicators describing the state of the region. The methodical approaches to the formation of a multicriterial model for assessing the coherence of economic interests on the basis of a combination of the vector and complex analysis are developed, which allows to increase the scientific validity of the research results, display the simultaneity of connection of economic parameters in one image, eliminate the impossibility of carrying out an analysis of objects having different amount of parameters, increase the informativeness of the quantitative assessment of the region by using the vector analysis, which has an automated algorithm of assessment resulting in an increase of speed, verification, depth and adequacy of forecasting of the situation in the region. The degree of coordination of economic interests is assessed using the example of three regions, namely, Kharkiv, Dnipropetrovsk (as the best in level of development) and Ternopil (as the worst in level of development). According to the results of modeling using the correlation-regression analysis method, a strong dependence of the integral indicator of coordination of the economic interests of the region on the main integral indicators characterizing the state and dynamics of development of the regional socio-economic system: integral indicators of the socio-economic development of the region, financial and economic security of the region and investment attractiveness of the region and an econometric model of dependence is worked out.

The conceptual apparatus is improved in the part of specification of the category of economic interests of the region, which are considered in the work as a form of manifestation of needs, i.e. an objective desire of subjects to update socio-economic relations, institutes and mechanisms for their implementation in order to achieve economic benefits, improve quality and standards of living, and the notion of coordination of the economic interests of the region, which is considered as a process of coordination, a combination of the activities of subjects, which contributes to the progressive development of the economy of the region, as well as the principle of making economic decisions, according to which a constant cooperation between the subjects of the region is carried out in order to ensure comparability of managerial economic information of different levels, consistency, coordination of joint decisions in the context of increasing the effectiveness of the development processes of the region.

The conceptual model of regional development management is proposed taking into account the factor of coordination of economic interests of the region on the basis of indicative monitoring of regional development, acting as an effective method of harmonization of multilevel interests and goals. Due to the functions of adjusting the parameters of regional management and adaptation of corporate management methods to the local government, the indicative monitoring is the basis for development and functioning of the regional economy management system in modern conditions.

The theoretical and methodological approaches to the assessment of economic interests of the region at different levels of economic activities are developed, namely, for region, industry and entrepreneurship, characterized by a set of indicators and an integral indicator, and take into account economic, financial, infrastructural and social indicators of the relevant economic entities aa well as on the basis of a complex system of indicators for assessing the cross-economic interests of regional economic entities, definition of common and different economic interests, points of their intersection in order to develop a set of activities aimed at eliminating the disbalance of economic interests in the process of regional development.

The structural-logical scheme of the complex assessment of the effectiveness of regional development is proposed, which, in contrast to the existing approaches, includes an assessment of coordination of the economic interests of the region and includes 5 stages: 1) identification of the most important factors of influence on the breadth and dynamics of the region's development and formation of a conceptual and analytical monitoring scheme for regional development taking into account the consequences and identification of the conditions of approaching the EU standards; 2) substantiation of the theoretical and methodological foundations of a comprehensive assessment of the effectiveness of regional development and formalization and selection of qualimetric instruments, standardization of procedures for ensuring objectivity; 3) formation of a multi-level system of indicators, criteria and indicators of assessment; 4) research and experimental studies on the assessment of the effectiveness of regional development and identification of the results in accordance with the EU standards; 5) interpretation of the results for assessment of the effectiveness of regional development and elaboration of criterion target programs and projects for regional development; as well as methodical approaches to the integrated assessment of the effectiveness of regional development using calculation of the integral indicator of the effectiveness of the region's development based on formation of a set of indicators characterizing the level of development, the level of investment attractiveness and the state of financial and economic security of the region calculated using the taxonomy method and interpreted using scaling, which structures the received range of integral estimates using five separate groups. Using the results of a complex assessment, structuring of the regions of Ukraine on the basis of the effectiveness of socio-economic development is carried out. A complex of economic threats and risks is formulated, their causes and consequences for financial and economic security are defined for the regions of Ukraine. A particular interdependence between the investment attractiveness of the region, the level of its socio-economic development, financial and economic security, coordination of economic interests of the subjects at the regional level and financial support for regional development is established. An integrated approach to

differentiation of regional development of Ukraine using a multicriterial objective dynamic complex of indicators for regional development is elaborated, which allows to provide a voluminous multicriterial and multidimensional specific characteristic of the development of regions using the method of multidimensional classification, i.e. a cluster analysis providing an opportunity to comprehensively research the features of regional development and greatly increases the effectiveness of planning and organizing the regional development processes. A differentiation of the regions of Ukraine according to a set of defined criteria is carried out, which allows to study the peculiarities of the regional development of Ukraine more comprehensively and in detail and significantly increases the efficiency of planning and organization of the processes for regional development.

Exogenous and endogenous determinants of coordination of economic interests of the region are identified and their classification is supplemented by the introduction of new criteria, namely, the range of origin, the source of origin and the ability to influence the objects and areas of formation of such determinants as economic, socio-cultural, legal and demographic, which made it possible to establish that the determinants have a mutual diffusion allowing to analyze their interrelations and the relationship between them (in this case, the conditions determined by these factors, the nature of the relations and their structure are changing as well).

The role of institutional forms of cooperation in the region is scientifically grounded on the basis of the theoretical generalization of theories and concepts of cooperation, forms and motives of interaction and cooperation of subjects, which allows to develop a characteristic for the forms of intra-industry and inter-sectoral cooperation operating at the regional level and relating to cooperation of local government bodies, state and private organizations partnership and cooperation in the private sector. Development of "smart" models is substantiated, which include such characteristics as determination of importance of each of the participants in the interaction; determination of the interest of each participant in the interaction; determination of emotional inclination of each participant in the interaction; definition of the strategy and tactics for each participant of the interaction "strategy of

use", "strategy of engagement", "information strategy", "blocking strategy", "strategy of parity" as well as characteristics necessary for establishment and continuation of interaction and cooperation between the participants of the regional market in order to ensure the coordination of their economic interests and necessary for the establishment and continuation of interaction and cooperation between the participants of the regional market in order to ensure the consistency of their economic interests.

A set of measures aimed at eliminating the imbalance between the interests of the official and informal sectors of the regional economy is developed, which unlike the existing approaches, includes strategic and tactical directions of activities and planned intermediate results, namely, in the first stage - a desire of a significant number of business entities to enter the official sector of the regional economy; in the second stages - a transfer of a significant number of economic entities to the official sector of the regional economy; in the third stage - a development of the official (legal) segment of the regional economy and a matrix of methods for coordination of the interests of interacting subjects that contains all methods of interaction: suppression, cooperation, deviation, adaptation and compromise (coordination of interests), which describes a rational approach, which includes a mutual compromise on coordination of interests of the subjects on the basis of balance of their interests.

A conceptual scheme of coordination of economic interests of subjects at the level of regional management through the restructuring of subdivisions of regional governing bodies in their existing structure is proposed in order to implement a complex of actions and measures related to synchronization of interests, elimination of revealed contradictions and inclusion of key interests in the main provisions of the economic strategy and regional policy based on the analysis of the established interests of regional economic subjects and taking into account the monitoring of a complex of indicators of effectiveness of regional development. The coordination center has such units as: expert-analytical department, information technology department, organizational department.

Approaches to the definition of financial aspects of the coordination of

economic interests at the regional level are developed, which are characterized by identification of the peculiarities of the tax distribution between different levels of economic entities and specific features of the shadow economy of the regional economy as a consequence and manifestation of the imbalance of economic interests of the subjects of the region, as well as recommendations for financial provision of the mechanism for coordinating the economic interests of the region, contain normative-legal, administrative-organizational, and informational components, forms of enterprise support, financial methods, financial instruments and leverages, implementation of which will allow to increase the budgets of all levels, the level of employment of the population of the region and the standard of living in general. The coordination process requires certain financial resources for appropriate actions to be taken. The structure of the financial mechanism for ensuring the coordination of economic interests of the region is suggested, which contains a legislative component, a financial component, tools and mechanisms as well as the results of their functioning. Stimulation of the development of public-private partnership (PPP) is established as one of the elements.

Organizational provision is provided for the promotion of development and support of entrepreneurship in the region in certain directions and its financial aspects, which are characterized by a complex structure and contain regional programs for supporting small business development, reduction of the administrative and legal pressure on small businesses, access to small business support services, facilitating access to markets for small businesses.

Key words: economic interests of the region, coordination of economic interests of the region, integral indicator of the effectiveness of regional development, integral indicator of the coherence of economic interests of the region, the method of vectorial triangulation.

Список праць за темою дисертації:

Статті у наукових фахових виданнях*:*

1. Богдан Н.М. Теоретичні аспекти взаємодії економічних інтересів окремих суб'єктів із суспільними інтересами // Н.М. Богдан / Науково-технічний збірник «Комунальне господарство міст». Серія «Економічні науки», – 2013. – Вип. 106. – с. 216-221.

2. Богдан Н.М. Реалізація економічних інтересів регіону в контексті забезпечення регіонального розвитку // Н.М. Богдан / Науковий журнал «Бізнес-информ». ВД «Інжек». – 2013 – № 3 (422) – с. 74-77.

3. Богдан Н.М. Формування економічної безпеки регіону через реалізацію його економічних інтересів як умова забезпечення регіонального розвитку // Н.М. Богдан, А.П. Косяк / Збірник наукових праць ПолтНТУ «Економіка і регіон», – 2013. – №1 (38). – с. 26-31.

4. Богдан Н.М. Теоретичні підходи до оцінювання економічних інтересів туристичних підприємств // Н.М. Богдан / Науково-технічний збірник «Комунальне господарство міст». Серія «Економічні науки»,– Х., 2013. – Вип. 111. – с. 324-329

5. Богдан Н.М. Реалізація економічних інтересів туристських підприємств як основний чинник визначення стратегії їх розвитку // Н.М. Богдан / Науково-технічний збірник «Коммунальное хозяйство городов», – 2014. – Вип. 113, «Техніка». – с. 350-354.

6. Богдан Н.М. Теоретико-методологічні підходи до оцінювання узгодженості туристської галузі та міста // Н.М. Богдан, І.М. Писаревський / «Проблеми і перспективи розвитку підприємництва» збірник наукових праць ХНАДУ, – 2015. – №2(9), – с. 218-225.

7. Богдан Н.М. Регіональні особливості результативності розвитку України / Н.М. Богдан // Моделювання регіональної економіки. Збірник наукових праць, Плай – 2016. – № 1 (27) – с.15-29.

8. Богдан Н.М. Моделювання взаємовпливу узагальнюючих інтегральних показників результативності регіонального розвитку / Н.М.

Богдан // Моделювання регіональної економіки. Збірник наукових праць, Плай – 2016 – №2(28) – с.36-51.

9. Богдан Н. М. Детермінанти регіонального розвитку: баланс інтересів / Н.М. Богдан // Міжнародний науковий журнал «Інтернаука». Серія: «Економічні науки». – 2017. – №5. – с.31-37.

10. Богдан Н.М. Методичні підходи до визначення критеріїв оцінювання узгодженості економічних інтересів суб'єктів регіону / Н.М. Богдан // Вісник Волинського інституту економіки та менеджменту, ВІЄМ. – 2017 – №19, с. 38-52.

11. Богдан Н.М. Детермінанти узгодження інтересів в регіоні: умови та фактори взаємодії / Н.М. Богдан // Вісник Хмельницького національного університету, ХНУ. – 2017 – №6. – с. 129-145.

12. Богдан Н.М. Інституціональні моделі взаємодії суб'єктів як інструмент розвитку регіону / Н.М. Богдан // Науковий журнал «Бізнес-Інформ», ХНЕУ ім. С. Кузнеця, – 2017 – №11. – с.127-139.

13. Богдан Н.М. Структура регіональної економіки: взаємовідносини держави, підприємництва та тіньової економіки в регіоні / Н.М. Богдан // Virtus: Scientific Journal / Editor-in-Chif M.A. Zhurba – CPM «ASF». – #9 – 2017. – P. 45-58.

14. Богдан Н. М. Система економічних інтересів суб'єктів регіональної економіки / Н.М. Богдан // Міжнародний науковий журнал «Інтернаука». Серія: «Економічні науки». – 2018. – №3. – с.64-72.

15. Богдан Н.М. Індикатори результативності регіонального розвитку // Вісник Волинського інституту економіки та менеджменту, ВІЄМ – 2018 – №20, с. 35-57.

16. Богдан, Н.М. Узгодження економічних інтересів як ресурсне забезпечення регіонального розвитку [Текст] / Наталія Миколаївна Богдан // Український журнал прикладної економіки. – 2018. – Том 3. №1. – с.6-19. – ISSN 215-8453.

17. Богдан Н.М. Концептуальні підходи до формування механізму

узгодження економічних інтересів суб'єктів на регіональному рівні / Н.М. Богдан // Науковий журнал «Бізнес-Інформ», ХНЕУ ім. С. Кузнеця, – 2018 – №4, с. 56-65.

18. Богдан Н.М. Оцінка інвестиційної привабливості регіону в контексті фінансового забезпечення регіонального розвитку / Н.М. Богдан // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: «Економічні науки» – 2018. – Вип. 29, ч.2 – с.43-51. 2018.

19. Богдан Н.М. Оцінювання рівня фінансово-економічної безпеки регіонів України: методологія і практика / Н.М. Богдан // Міжнародний науковий журнал «Проблеми економіки». – 2018. – №1 (35) – с.142-149.

20. Богдан Н. М. Розроблення методичних підходів до оцінювання узгодженості економічних інтересів регіону методом векторної тріангуляції / Н.М. Богдан // Міжнародний науковий журнал «Інтернаука». Серія: «Економічні науки». – 2018 – №5 – с. 72-80.

Матеріали наукових конференцій

21. Богдан Н.М. Узгодження економічних інтересів між міською владою та суб'єктами господарювання міста // Матеріали міжнародної науково-практичної конференції «Менеджмент міського і регіонального розвитку» – ХНУМГ – 2013 – с. 34-35.

22. Богдан Н.Н. Теоретико-методологические подходы к оцениванию согласованности отрасли и города // The International Scientific and Practical Congress of Economists and Jurists «The Global Systemic Crisis: New Milestone in Development or an Impasse», (Davos (Switzerland). Professional Scientific Publication, – 2015. – с. 63-66.

23. Богдан Н.М. Критерії оцінювання балансу інтересів суб'єктів регіональної економічної системи в контексті її розвитку / Матеріали XIII Міжнародної науково-практичної конференції «Scientific Horisonts», Sheffield, UK. September 30-October 7 2017 р. – p. 85-90.

ЗМІСТ:

ВСТУП 20

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ЕКОНОМІЧНИХ ІНТЕРЕСІВ РЕГІОНУ

1.1. Сутність та особливості формування та реалізації економічних інтересів в регіональній економіці 32

1.2. Структура регіональної економіки: взаємовідносини держави, підприємництва та тіньової економіки в регіоні 57

1.3. Індикатори результативності регіонального розвитку та вплив їх врахування на залучення інвестицій в регіон 75

1.4. Концептуальні підходи до узгодження економічних інтересів як підґрунтя розвитку регіону 92

РОЗДІЛ 2. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ УЗГОДЖЕННЯ ЕКОНОМІЧНИХ ІНТЕРЕСІВ РЕГІОНУ

2.1. Узгодження економічних інтересів суб’єктів та фінансове забезпечення регіонального розвитку 121

2.2. Детермінанти узгодження економічних інтересів регіону: умови та фактори взаємодії 141

2.3. Оцінка економічних інтересів суб’єктів регіону: регіон, галузь, та підприємство 164

РОЗДІЛ 3. ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ЕКОНОМІЧНИХ ІНТЕРЕСІВ РЕГІОНУ ТА ОСОБЛИВОСТІ ЇХ ВЗАЄМОДІЇ

3.1. Система економічних інтересів суб’єктів регіональної економіки як потенціал розвитку регіону 188

3.2. Фінансово-економічна безпека регіону – ресурс фінансової взаємодії держави та регіону 215

3.3. Організаційні моделі взаємодії підприємництва і влади 245

РОЗДІЛ 4. ОЦІНКА РЕЗУЛЬТАТИВНОСТІ РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ ТА ЙОГО ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

4.1. Науково-методичні підходи до формування системи індикаторів результативності регіонального розвитку 267

4.2. Визначення груп індикаторів та інтегрального показника результативності регіонального розвитку 289

4.3. Оцінка інвестиційної привабливості регіону в контексті фінансового забезпечення регіонального розвитку 318

РОЗДІЛ 5 ОРГАНІЗАЦІЙНО-ФІНАНСОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ УЗГОДЖЕНОСТІ ЕКОНОМІЧНИХ ІНТЕРЕСІВ РЕГІОНУ

5.1. Оцінювання узгодженості економічних інтересів регіону 347

5.2. Моделювання інтегрального індикатору узгодженості економічних інтересів регіону та інтегральних індикаторів результативності регіонального розвитку 366

5.3. Організаційне та фінансове забезпечення узгодженості економічних інтересів регіону 403

5.4. Напрямки організаційного та фінансового забезпечення розвитку підприємництва в регіоні 429

ВИСНОВКИ 459

СПИСОК ДЖЕРЕЛ 468

ДОДАТКИ 509

ВСТУП

Соціально-економічні перетворення, що відбуваються в сучасній Україні, потребують критичного переосмислення сформованих стереотипів, що лежать в основі системи управління соціально-економічними процесами на регіональному рівні. Дослідження проблематики регіонального розвитку повинно бути комплексним, враховувати цілісність регіональної економічної системи та взаємозв'язки між її елементами – суб'єктами регіональної економіки. Це неможливо без виявлення, урахування та узгодження економічних інтересів суб'єктів регіону, проте, сьогодні спостерігаються істотні складності в забезпеченні ефективності їх регулювання, що пов'язане з недостатньою розробленістю теоретико-методологічних підходів до встановлення закономірностей розвитку відносин, які складаються з приводу узгодження економічних інтересів.

Актуальність дисертаційної роботи підтверджується її відповідністю законодавчим актам та стратегіям, а саме: Закону України «Про засади державної регіональної політики»; Постанові Кабінету Міністрів України «Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2020 року»; Закону України «Про стимулювання розвитку регіонів»; Стратегії розвитку Харківської області до 2020 року.

Лауреати Нобелівської премії з економіки Г. Беккер, К. Ерроу, Б. Олін, Д. Стігліц, М. Фрідман, Ф. фон Хайєк, Т. Шульц, у своїх працях наголошували обмеженість ринкових механізмів вирішення фундаментальних стратегічних завдань соціально-економічного розвитку. Це обумовлює необхідність досліджень аспектів узгодження економічних інтересів в структурі управління соціально-економічним розвитком регіону, що сприятиме діалектичному поєднанню ринкових та адміністративних методів управління суб'єктами регіону та їх взаємодією як факторів зростання регіональної економіки.

Проблемам вивчення особливостей функціонування регіонів, розробці методології та теорії управління й регулювання регіонального розвитку свої

наукові праці присвятили О. Амоша, Н. Андрусишин, Б. Буркинський, І. Вахович, А. Гранберг, З. Герасимчук, Б. Данилишин, І. Благун, З. Варналій, М. Горинь, Л. Дейнеко, Л. Дмитришин, М. Долішній, С. Дорогунцов, С. Злупко, Т. Качала, В. Оніщенко, С. Пирожков, І. Писаревський, Я. Побурко, В. Родченко, С. Романюк, І. Сторонянська, М. Чумаченко, С. Шульц, Б. Язлюк та інші.

Проблеми узгодження економічних інтересів в контексті стимулювання процесів регіонального розвитку безпосередньо пов'язані із інвестиційною активністю на регіональному рівні. Проблематика інвестиційного клімату і інвестиційної привабливості регіонів досліджувались багатьма закордонними і вітчизняними економістами, такими, як: І. Бланк, П. Бубенко, В. Геєць, А. Пересада, В. Решетило та інших науковців.

Окремі аспекти та фактори регіонального розвитку висвітлювалися у багатьох наукових працях, але необхідний комплексний підхід до виявлення умов, напрямів та інструментів узгодженості всіх суб'єктів регіональної економіки, що обумовлено її багатоаспектною, багаторівневою, багатовимірною та багатокритеріальною структурою.

Значний внесок у розробку теоретичних положень забезпечення узгодження економічних інтересів внесли роботи Л. Абалкіна, О. Біякова, Е. Бойченко, А. Гєнкіна, Л. Згонник, П. Ігнатовського, К. Сєрєбряк, Ю. Туманяна, А. Хіршмана та багатьох інших.

Розвиток наукових положень щодо визначення кількості і структури ресурсів, що забезпечують реалізацію і узгодження економічних інтересів суб'єктів, міститься в теорії оптимального функціонування економіки, представниками якої є А. Гранберг, Л. Канторович, Я. Корнаи, В. Новожилов, І. Шатохін і інші. Наукові підходи до формування механізму узгодження економічних інтересів представлені в роботах С. Бермана, К. Вальтуха, Т. Джонсона, А. Маслоу, В. Парето, Р. Фрімена та інших науковців.

Отже, протиріччя між потребою в забезпеченні економічного зростання та наявними можливостями узгодження економічних інтересів, обмеженими

сучасними умовами їх формування, реалізації та взаємодії, а також недостатня розробленість теоретико-методологічних та практичних аспектів вирішення цієї суперечності, вказує на актуальність дослідження зазначеної проблематики.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційна робота відповідає плану науково-дослідних робіт Харківського національного університету міського господарства імені О. М. Бекетова та в рамках дербюджетних науково-дослідних робіт за темами: «Тенденції та напрямки розвитку туристської індустрії України» (номер державної реєстрації 0110U007970, 2011-2013 рр.), де автором визначено теоретичні підходи до оцінювання економічних інтересів туристичних підприємств в контексті визначення стратегії їх розвитку; «Інноваційні процеси розвитку індустрії туризму: теорія, методологія, практика» (номер державної реєстрації 0114U005034, 2014-2017 рр.), в якій автор розглянув проблематику узгодження економічних інтересів суб'єктів туристської діяльності як фактор розвитку туристської сфери регіону та дослідив особливості співробітництва як інструменту розвитку туризму в регіоні.

Мета і завдання дослідження. Метою дисертації є розроблення концепції, теоретико-методологічних підходів та інструментарію забезпечення узгодження економічних інтересів регіону.

Для досягнення поставленої мети в дисертації були поставлені наступні завдання:

– уточнити понятійний апарат щодо сутності категорій економічних інтересів регіону та їх узгодження;

– запропонувати концепцію узгодження економічних інтересів регіону;

– розробити концептуальну модель управління регіональним розвитком з урахуванням фактору узгодженості економічних інтересів регіону;

– ідентифікувати детермінанти узгодження економічних інтересів регіону та уточнити їх класифікацію;

– розробити теоретико-методичні підходи до оцінювання економічних інтересів суб'єктів регіону на різних рівнях;

– обґрунтувати організаційні форми співробітництва для забезпечення узгодженості економічних інтересів суб’єктів регіону;

– розробити структурно-логічну схему та методичні підходи до комплексного оцінювання результативності регіонального розвитку;

– здійснити диференціацію регіонів України за об’єктивним динамічним комплексом індикаторів розвитку;

– розробити комплекс заходів з усунення дисбалансу економічних інтересів офіційного й неофіційного секторів регіональної економіки в контексті регіонального розвитку;

– запропонувати концептуальну схему узгодження економічних інтересів суб’єктів на рівні регіонального управління;

– розробити інструментарій досліджень стану регіону при існуючому рівні узгодженості економічних інтересів у просторово-часовому континуумі;

– розробити методичні підходи до оцінювання узгодженості економічних інтересів регіону та здійснити відповідні емпіричні дослідження;

– дослідити фінансові аспекти узгодженості економічних інтересів регіону;

– розробити пропозиції щодо організаційного забезпечення розвитку підприємництва в регіоні в контексті узгодження економічних інтересів суб’єктів регіону.

Об’єктом дослідження є процеси узгодження економічних інтересів регіону.

Предметом дослідження є теоретико-методологічні підходи, напрями та інструментарій забезпечення узгодження економічних інтересів регіону.

Методи дослідження. Теоретичною та методологічною основою дослідження є фундаментальні положення економічної теорії, теорії систем, теорій співробітництва, державного регулювання та регіональної економіки.

Для досягнення поставленої в роботі мети використано систему загальнонаукових і спеціальних методів дослідження. Основним методом дослідження є системний аналіз, який дозволив забезпечити комплексний

розгляд проблеми узгодженості економічних інтересів регіону. У процесі дослідження використано такі загальнонаукові методи: *аналіз і синтез, наукову абстракцію* – для визначення тенденцій регіонального розвитку; *абстрактно-логічний* – для теоретичних узагальнень і висновків дослідження; *порівняння* – для вдосконалення категоріального апарату дослідження та обґрунтування принципів узгодження економічних інтересів; *теорія логіки та гіпотетико-дедуктивний метод* – для обґрунтування концепції узгодження економічних інтересів регіону; *класифікації* – для визначення груп детермінантів узгодження економічних інтересів регіону; *метод аналізу ієрархій* – для визначення пріоритетності детермінант узгодження економічних інтересів регіонів, обґрунтування напрямів забезпечення розвитку підприємництва на регіональному рівні; *контент-аналіз* – для уточнення низки категорій та принципів взаємодії та співробітництва суб'єктів регіону; *системний аналіз* – для обґрунтування напрямів узгодження економічних інтересів суб'єктів на регіональному рівні; *ентропії* – для розрахунку інтегральних індикаторів комплексного оцінювання результативності розвитку регіонів України; *векторний аналіз* – для формування векторної моделі оцінки інтегрального індикатора узгодженості економічних інтересів регіону; *метод економіко-математичного моделювання* з використанням кореляційного та регресійного аналізу – для формування моделей взаємовпливу індикаторів результативності регіонального розвитку; *кластерний аналіз* – для диференціації регіонів України за рівнем результативності регіонального розвитку та узгодженістю економічних інтересів регіону; *системний, комплексний підхід* – для обґрунтування структурно-логічної схеми комплексного оцінювання результативності регіонального розвитку; *рейтинговий та інтегральний методи* – для розрахунку інтегральних індикаторів результативності регіонального розвитку; *метод експертних оцінок* – при визначенні питомої ваги груп показників в інтегральних індикаторах результативності регіонального розвитку.

Інформаційну базу дослідження склали законодавчі, нормативно-правові

акти органів державної влади й управління, вітчизняна та закордонна наукова література, монографічні праці вітчизняних і закордонних науковців, статистичні дані державної служби статистики України та її обласних управлінь, державної фіскальної служби України, міністерства регіонального розвитку, міністерства фінансів України, обласних державних адміністрацій України, аналітичних і рейтингових агентств, матеріали науково-практичних конференцій, форумів, круглих столів, симпозіумів, мережа Інтернет.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у розробленні концепції, теоретико-методологічних підходів та інструментарію забезпечення узгодження економічних інтересів регіону.

Наукові результати, що одержані особисто автором, мають різний ступень наукової новизни та полягають у наступному:

вперше:

– запропоновано концепцію узгодження економічних інтересів регіону, що ґрунтується на засадах визначення зон багаторівневих економічних інтересів суб'єктів регіону та сфер їх економічної діяльності, на принципах урахування динамічного характеру їх взаємодії та застосуванні специфічних підходів до управління ними на основі використання інститутів, важелів та інструментів з метою забезпечення регіонального розвитку;

– розроблено інструментарій досліджень стану регіону при існуючому рівні узгодженості економічних інтересів суб'єктів у просторово-часовому континуумі, що дозволяє: підвищити наочність проведення досліджень; відобразити одночасність зв'язків економічних параметрів; усунути неможливість проведення аналізу об'єктів при різній кількості параметрів; застосувати векторне числення, що дозволяє використовувати автоматизований алгоритм розрахунку (що підвищить швидкодію, верифікацію, глибину, адекватність прогнозу) та який заснований на побудові тривимірного тіла економічного стану (TTES) методом векторної тріангуляції та характеризується тривимірною сукупністю показників, що описують стан регіону;

– розроблено методологічні підходи до мультикритеріального

оцінювання узгодженості економічних інтересів регіону на основі поєднання векторного та комплексного аналізу, що надає комплексну кількісну та якісну характеристику стану регіону та дозволяє підвищити наукову обґрунтованість та інформативність комплексного оцінювання стану регіону;

удосконалено:

– понятійний апарат в частині уточнення категорії економічних інтересів регіону, що відрізняється системним підходом до їх розгляду як об'єктивної комплексної характеристики стану регіону, яка виражається у прагненні досягнення максимального рівня його фінансово-економічної стійкості та безпеки, конкурентоздатності та привабливості, та знаходить втілення у оптимальному розподілі ресурсів з метою забезпечення максимальної ефективності функціонування регіональної економіки; а також в частині уточнення категорії узгодження економічних інтересів регіону, яке пропонується розглядати як процес координування, поєднання дій суб'єктів-носіїв економічних інтересів, що сприяє поступальному розвитку економіки регіону в контексті досягнення головної мети розвитку – забезпечення високого рівня добробуту населення регіону;

– концептуальну модель управління регіональним розвитком, що відрізняється урахуванням фактору узгодженості економічних інтересів регіону на основі індикативного моніторингу, який являє собою ефективний метод узгодження різнорівневих інтересів і цілей на основі розрахунку та коригування параметрів ефективності регіонального управління та являє собою підґрунтя конструкції і функціонування системи управління регіональною економікою в сучасних умовах;

– теоретико-методичні підходи до оцінювання економічних інтересів регіону на різних рівнях, а саме: регіону, галузі та підприємства, що характеризуються комплексом показників та інтегральним показником, враховують економічні, фінансові, інфраструктурні, соціальні характеристики відповідних суб'єктів-носіїв економічних інтересів та визначення спільних і відмінних економічних інтересів, точок їх перетину, з метою розроблення

комплексу дій щодо усунення їх дисбалансу в процесі регіонального розвитку;

– структурно-логічну схему та методичні підходи до комплексного оцінювання результативності регіонального розвитку, що на відміну від існуючих підходів, включає до себе оцінювання узгодженості економічних інтересів регіону, містить 5 етапів та передбачає розрахунок інтегрального індикатора результативності розвитку регіону, який визначається методом таксономії, інтерпретується за допомогою шкалірування та ґрунтується на формуванні та розрахунку комплексу показників, що характеризують рівень узгодженості економічних інтересів, рівень розвитку, рівень інвестиційної привабливості та стан фінансово-економічної безпеки регіону;

– комплексний підхід до диференціації регіонального розвитку України, що характеризується мультикритеріальним об’єктивним динамічним комплексом індикаторів, який дозволяє надати об’ємну багатокритеріальну та багатовимірну характеристику специфіці розвитку регіонів із використанням методу багатомірної класифікації – кластерного аналізу, що надає можливість комплексно дослідити особливості регіонального розвитку й значно підвищує ефективність планування та організації процесів регіонального розвитку;

дістало подальшого розвитку:

– ідентифікація екзогенних та ендогенних економічних, соціокультурних, правових та демографічних детермінант узгодження економічних інтересів регіону, що дозволило уточнити їх класифікацію за рахунок введення нових критеріїв, а саме: діапазон виникнення, джерело виникнення та здатність впливати на об’єкти та сфери формування детермінант, а також надало можливість встановити здатність детермінант володіти взаємною дифузією, що дозволяє аналізувати їх взаємозв’язки та взаємовідносини між ними (у цьому випадку умови, які визначаються цими факторами, характер відносин і їх структура, теж змінюються);

– наукове обґрунтування ролі організаційних форм співробітництва в регіоні на основі теоретичного узагальнення теорій та концепцій співробітництва, форм та мотивів взаємодії та співробітництва суб’єктів

регіону, що дозволило розробити характеристику форм співробітництва, які діють на регіональному рівні та стосуються співробітництва органів місцевого самоврядування та підприємництва, державно-приватного партнерства та співробітництва в приватному секторі, а також обґрунтування створення «розумних» моделей, що необхідні для встановлення і продовження взаємодії і співробітництва між учасниками регіонального ринку для забезпечення узгодженості їх економічних інтересів;

– комплекс заходів з усунення дисбалансу економічних інтересів офіційного й неофіційного секторів регіональної економіки, що на відміну від існуючих підходів, містять стратегічні та тактичні напрямки діяльності та плановані конкретні проміжні результати за кожним з етапів та формування матриці способів узгодження інтересів взаємодіючих суб'єктів, яка містить усі способи взаємодії: придушення, співробітництво, ухилення, пристосування та компроміс (узгодження інтересів), що описує раціональний підхід, де відбувається взаємне компромісне узгодження інтересів суб'єктів на основі балансу їх інтересів;

– концептуальна схема узгодження економічних інтересів суб'єктів на рівні регіонального управління, що характеризується функціональним перерозподілом в існуючій структурі регіональних органів управління з метою реалізації комплексу дій і заходів, пов'язаних із синхронізацією економічних інтересів, усунення виявлених протиріч і включення ключових інтересів в основні положення економічної стратегії і політики регіону на основі аналізу сформованих інтересів суб'єктів регіональної економіки та з урахуванням моніторингу комплексу індикаторів результативності регіонального розвитку, а також функціонує як координаційний центр;

– визначення фінансових аспектів узгодженості економічних інтересів регіону, що характеризуються особливостями тінізації регіональної економіки як наслідку та прояву дисбалансу економічних інтересів суб'єктів регіону, а також рекомендації щодо фінансового забезпечення узгодження економічних інтересів регіону, що містять нормативно-правову, адміністративно-

організаційну, інформаційну складові, форми підтримки підприємств, фінансові методи, інструменти та важелі, та реалізація яких сприятиме наповнюваності бюджетів усіх рівнів, підвищенню рівня зайнятості населення регіону та його добробуту загалом;

– пропозиції щодо організаційного забезпечення стимулювання розвитку та підтримки підприємництва в регіоні за визначеними напрямками в контексті узгодження економічних інтересів суб'єктів, що відрізняються комплексною структурою та містять програмні заходи підтримки розвитку малого підприємництва, зниження на нього адміністративно-правового тиску, полегшення доступу до послуг та до ринків для малого підприємництва.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що розроблені теоретико-методологічні положення доведені до рівня конкретних практичних рекомендацій, спрямованих на забезпечення узгодженості економічних інтересів регіону. Теоретичні висновки, науково-практичні рекомендації та інші прикладні результати наукових досліджень, викладені в дисертації, знайшли практичне застосування в діяльності окремих установ на регіональному та місцевому рівнях, що підтверджується відповідними актами та довідками про впровадження та використання отриманих у роботі результатів, зокрема: в роботі Департаменту економіки і міжнародних відносин Харківської обласної державної адміністрації (довідка № 09-35/1957 від 15.02.2018 р.) використано структурно-логічну схему комплексного оцінювання результативності регіонального розвитку та мультикритеріальну модель оцінювання узгодженості економічних інтересів при розробці щорічних регіональних цільових програм розвитку; в роботі Харківського регіонального відділення ВАОМС «Асоціація міст України» (довідка № 08-35/79 від 15.03.2018 р.) використано методику оцінки узгодженості економічних інтересів владних та підприємницьких структур, форми та структури взаємодії влади та підприємництва, комплекс заходів з усунення дисбалансу інтересів офіційного й неофіційного секторів економіки; в роботі Міської Ради м. Чугуєва (довідка № 02-02-32/1060 від 14.05.2018 р.) використано практичну

пропозицію щодо застосування матриці способів узгодження інтересів взаємодіючих суб'єктів; в роботі Селищної Ради смт. Мала Данилівка (довідка № 02-19/907 від 17.02.2018 р.) використано практичні пропозиції стосовно заходів із стимулювання та підтримки розвитку малих підприємств та його фінансового забезпечення, що сприятиме розвитку підприємництва та економіки на місцевому рівні; використані у навчальному процесі Харківського національного університету міського господарства імені О. М. Бекетова (довідка № 05-179/1 від 24.04.2018 р.) при викладанні дисциплін «Основи наукових досліджень», «Сіті-брендінг», «Управління сталим розвитком туризму».

Особистий внесок здобувача. Дисертаційна робота є завершеною самостійно виконаною науковою працею, в якій усі положення і пропозиції, винесені на захист, розроблені автором особисто. Внесок автора в роботи, виконані у співавторстві, відображено в переліку опублікованих праць за темою дисертації.

Апробація результатів дисертації. Основні теоретичні положення та практичні результати дисертаційної роботи оприлюднено на 22 міжнародних науково-практичних конференціях: «Менеджмент міського і регіонального розвитку» (м. Харків, 23–24 квітня 2013 р.); «Integration processes and innovative technologies. Achievements and Prospects of Engineering Sciences (in foreign languages)», (Харків, квітень 2014 г.), «Veda a vsnik» (Praha, 27 грудня 2013-5 січня 2014), «Spravy vedecke ideje-2014» (Praha, 27 жовтня-5 листопада 2014), «Conduct of modern science-2014» (Sheffield, UK, 30 листопада-7 грудня 2014), «Young Researchers in Globalized World: Vistas and Challenges» (Харків, 25 травня 2015), the International Scientific and Practical Congress of Economists and Jurists «The global systemic crisis: new milestone in development or an impasse», professional scientific publication, (Davos, Switzerland, 28 липня 2015), «Образование и наука XXI века-2015» (Софія, Болгарія, 17-25 жовтня 2015), «Актуальні проблеми та перспективи розвитку гуманітарного знання у сучасному інформаційному просторі: національний та інтернаціональний

аспекти» (Монреаль, 30-31 травня 2016), «Лабіринти реальності» (Монреаль, 30-31 жовтня 2016), «Наукові горизонти» (Велика Брітанія, 30 вересня-7 жовтня 2017), «Регіональна, галузева та суб'єктна економіка України на шляху до євроінтеграції» (Харків, 19-20 квітня 2017), «Стратегічні імперативи розвитку туризму та економіки в умовах глобалізації» (Запоріжжя, 30-31 березня 2017), Forum for young Researchers «Young Researchers in the global world: vistas and challenges» (Харків, 19 травня 2017), «Scientific Horisonts» (Sheffield, UK, 30 вересня-7 жовтня 2017), «Фінансові аспекти розвитку держави, регіонів та суб'єктів господарювання: сучасний стан та перспективи» (Одеса, 20-21 листопад 2017), «Фінансова спроможність об'єднаних територіальних громад: очікування та реалії» (Рівне-Луцьк, 29-30 листопада 2017), «Conduct of modern science – 2017», (Sheffield, UK, 30 листопада-7 грудня 2017), «Dny vědy – 2018», (Praha, 22-30 березня 2018), «Актуальні питання економіки, фінансів, менеджменту та права в сучасних умовах», (Полтава, 2 квітня, 2018), «Science without borders-2018» (Sheffield, UK, 30 березня-7 квітня 2018), «Технології та інфраструктура транспорту» (Харків, 14-16 травня 2018).

Публікації. Основні ідеї, положення і найважливіші результати дисертації опубліковано автором самостійно та у співавторстві в 54 наукових працях, зокрема: 1 одноосібна монографія; 2 розділи у колективних монографіях та монографіях у співавторстві; 27 наукових статей, у тому числі – 23 у наукових фахових виданнях України, з них – 16 у фахових виданнях України, які включені до міжнародних наукометричних баз; 3 статті у виданнях іноземних держав; 1 публікація – в інших виданнях; 24 публікації за матеріалами конференцій. Загальний обсяг публікацій становить 34,2 ум. друк. арк., особисто здобувачеві належить 31,34 ум. друк. арк.

Структура та обсяг роботи. Дисертаційна робота складається зі вступу, п'яти розділів, висновків. Основний текст складає 448 сторінок, який включає 69 таблиць (з них 11 займають всю сторінку), 84 рисунки (з них 7 займають всю сторінку). Список використаних джерел налічує 452 найменування і викладено на 41 сторінці. Робота включає 9 додатків, що представлені на 35 сторінках.

РОЗДІЛ 1
ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ЕКОНОМІЧНИХ ІНТЕРЕСІВ РЕГІОНУ

1.1. Сутність та особливості формування та реалізації економічних інтересів в регіональній економіці

Дослідження сутності поняття економічного інтересу суб'єктів виявляє загальнофілософську й соціально-економічну значимість питання. Економічні інтереси відбивають сутність виробничих відносин. Виробничі відносини первинні стосовно економічних інтересів, ті, у свою чергу, виступають як форма прояву цих відносин.

Теоретичні основи дослідження сутності та природи економічних інтересів було розроблено такими видатними вченими, як Г. Гегель [214, с. 27], К. Гельвецій [217, с. 34], П. Гольбах, Ф. Енгельс [315, с. 148], І. Кант, К. Маркс [315, с. 148], Д. Рікардо, А. Сміт [398, с. 29].

Головна проблема, що перебувала в центрі уваги неокласиків (А. Маршалл [317], А. Пігу [393], Бем-Баверк, Л. Вальрас, К. Віксель, Г. Госсен, У. Джевонс, К. Менгер, В. Паретто, П. Уікстід [96, с.275-567]) – задоволення потреб людини. Визначаючи цілі економічної науки, неокласики говорили про вплив різних факторів на економічний добробут. На перший план ними висувалась корисність, зокрема, гранична корисність, благ і попит на ці блага зі сторони споживачів. При цьому представники неокласиків виходили з того, що економічні закони однакові для довільної спільноти: як для індивідуального господарства, так і для складних економічних систем.

На думку представників інституціонального напрямку (Я. Тінберген [420], М. Вебер [205], Т. Веблен [205], У. Мітчел [324], Дж. Гелбрейт [216], Д. Норт [332] та ін.), неокласики уявляють спрощену і не зовсім правильну картину механізмів реалізації економічних інтересів, оскільки функціонування цих механізмів визначається не тільки економічними відносинами, а й усього

комплексу правових, соціальних, психологічних, політичних умов і чинників, що впливають на суб'єктів економічних інтересів. Значна роль надається також етичному аспекту поведінки людей. М. Вебер вважав, що економіка не принесе врожаю, якщо не буде запліднена етикою [205, с. 88-89]. Окрім цього, варто вивчати не стільки функціонування механізму реалізації економічних інтересів, скільки його розвиток в динаміці. Процес розвитку, трансформація, потребує певного тривалого часу, так як «хоча офіційні правила можуть змінитися за одну ніч внаслідок політичних або юридичних рішень, неофіційні обмеження, пов'язані зі звичаями, і кодексами поведінки, набагато менше піддаються впливу цілеспрямованої політики. Ці культурні обмеження не лише пов'язують минуле із сучасним і майбутнім, але дають нам ключ до пояснення шляху історичної зміни» [332, с. 15]. В цілому тематика інституціональних досліджень економічних інтересів є досить широкою та включає до себе соціально-економічну теорію добробуту, теорію споживчого попиту, обґрунтування більш ретельного врахування соціальних проблем при регулюванні процесів реалізації економічних інтересів, аналіз впливу на дані процеси крупних корпорацій, науково-технічного прогресу, міжнародних відносин тощо.

Кардинальний переворот у дослідженні проблематики реалізації економічних інтересів здійснив засновник кейнсіанської школи економічної теорії Джон Мейнард Кейнс [284, с. 137-432]. Дж. Кейнс стверджував, що закони, що визначають подолання суперечностей і реалізацію економічних інтересів, розрізняються для індивідуальних, колективних і суспільних інтересів, внаслідок чого діяльність окремих суб'єктів, спрямована на реалізацію їх економічних інтересів, не обов'язково приводитиме до аналогічно високого рівня реалізації спільних для даних суб'єктів колективних і, особливо, суспільних інтересів. Швидше навпаки, результатом такої діяльності в умовах «вільного ринку» стане постійне погіршення реалізації суспільних інтересів. На жаль, ефективне розв'язання даної проблеми за допомогою чисто ринкових механізмів є просто неможливим. Тому об'єктивно необхідним є активне державне втручання у функціонування ринкового механізму реалізації

економічних інтересів, особливо суспільних.

На противагу кейнсіанству, представники сучасного економічного лібералізму притримуються двох класичних положень про ринок як найбільш ефективну форму господарювання і пріоритетне значення свободи суб'єктів економічної діяльності, стверджуючи, що державне регулювання повинно бути, але мінімальним та вдосконаленим. Одним із засновників і головних теоретиків неолібералізму вважається Фрідріх фон Хайєк. В своїх роботах він відстоював принцип максимальної свободи людини [251], що означає відсутність примусу чи втручання з боку держави. Розв'язання економічних суперечностей і соціальний порядок у суспільстві – це продукт не свідомих, а чисто спонтанних дій, тому що «…цивілізація – продукт еволюції» [284, с.130]. Якщо спробувати координувати процеси реалізації економічних інтересів, то порушиться механізм передачі інформації.

Близькими до цих були також погляди прихильників теорії раціональних очікувань (Дж. Ф. Мут, Р. І. Лукас, Т. Дж. Сарджент, Н. Уоллес). За думкою цієї групи вчених, економічні суб'єкти здійснюють заходи із реалізації власних інтересів на основі тієї ж самої інформації, яка є в розпорядженні політиків, і, відповідно, діють таким чином, щоб нейтралізувати будь-які спроби систематичного втручання в механізм реалізації власних інтересів, з чого витікає недоцільність державного втручання у функціонування механізму реалізації економічних інтересів.

Представник Чикагської школи неолібералізму Мілтон Фрідмен [430; 431], заснувавши новий напрямок економічної теорії монетаризм, вніс значний вклад у вивчення механізму реалізації суспільних інтересів. На думку М. Фрідмена, гроші є основним і найбільш ефективним стимулом в механізмі реалізації як суспільних, так і індивідуальних інтересів, отже, основним напрямком державного регулювання механізмів реалізації економічних інтересів повинна стати сфера грошового обігу.

Представники школи неокласичного синтезу (Дж. Хікс [434], П. Самуельсон [391]) вважають, що жоден з вищеописаних підходів не є

універсальним описаним механізмом реалізації різноманітних економічних інтересів в умовах сучасного світу, що має тенденцію швидко змінюватися та дуже мінливий, але їх використання цілком доцільне в залежності від поточного стану соціально-економічної системи. Це призвело до виникнення неокласичного синтезу, що є відносно оптимальною комбінацією усіх підходів, що було наведено вище.

Ми підтримуємо думку багатьох вітчизняних економістів, які розглядають економічні інтереси як об'єктивне явище. Ніхто, з одного боку, не може заперечувати, що в господарській практиці діяльність економічних агентів залежить від ряду суб'єктивних моментів, зокрема, очевидно, що для того «щоб захищати відомий інтерес, потрібно усвідомити його» [346, с.260]. Поряд з цим механізм реалізації економічних інтересів, їх узгодження та взаємодії викликає необхідність розвитку свідомої діяльності суб'єктів виробничих відносин, формування у них спонукальних мотивів до трудової діяльності для задоволення своїх цілей і потреб. Економічні інтереси пізнаються і усвідомлюються людьми, відображаються у їх свідомості і лише тоді стають спонукальною силою діяльності, визначаючи старанність та наполегливість суб'єкта.

Економічні інтереси – рушійна сила соціально-економічного розвитку. Економічний інтерес – це реальний, зумовлений відносинами власності та принципом економічної вигоди мотив і стимул соціальних дій щодо задоволення динамічних систем індивідуальних потреб. Економічний інтерес є породженням і соціальним проявом потреби. Інтерес виникає, коли задоволення потреби усвідомлюється як конкретна мета (максимізація прибутку, привласнення товару, користування або володіння певним товаром тощо). Отже, економічні інтереси – це усвідомлені потреби існування різних суб'єктів господарювання. Генезис інтересу полягає у відборі свідомістю найважливіших потреб для задоволення, реалізації їх [110].

Економічні інтереси – це причина та умова взаємодії й саморозвитку економічних суб'єктів. Кожне окреме економічне відношення існує спочатку

потенційно, у формі очікувань та ще незадоволених домагань людини. Економічні відносини реалізуються як дійсні, коли набувають форми взаємного зв'язку. Потреби-інтереси не тільки відображають існуючі відносини, а й самі є першою «цеглиною» в структурі соціально-економічних відносин.

У кожному економічному відношенні – між підприємцями і виробниками, між виробниками і споживачами, державою і недержавним сектором економіки (бізнесом), партнерами, у відносинах між індивідами – мають місце елементи боротьби і співробітництва. Взаємодія інтересів виступає рушійною пружиною соціально-економічного розвитку. «Найближчий погляд на історію, – писав Ф. Гегель, – переконує нас в тому, що дії людей виникають з їх потреб, пристрастей, їх інтересів...» [214, с. 27].

Багатоплановість і філософська глибина понять «інтерес», «економічний інтерес» визначає ту увагу, яка приділяється цим категоріям в економічних дослідженнях. Уперше об'єктом детального вивчення дані категорії стають у зв'язку з бурхливим розвитком технічної революції XVIII століття – появою мануфактурного виробництва. Одним з перших економістів, який спробував зв'язати інтереси людей з їхніми потребами, був французький мислитель А. Тюрго. Їм була почата перша спроба теоретичного обґрунтування сутності поняття «інтерес». Відносячи інтереси до первинної категорії, а потреби – до вторинної, він першим підійшов до поділу інтересів на суспільні й особисті [165].

Розвиток і вплив факторів виробництва визначається економічними інтересами, їх орієнтацією й рівнем значимості в багатоплановому процесі господарської діяльності. Так, академік Л. І. Абалкін відзначає: «Недостатнє дослідження механізму використання економічних законів значною мірою пов'язане з недооцінкою економічною наукою проблеми інтересів. Наші знання про них не проникають далі повсякденних вистав, нам не відомі повною мірою ні їх структура, ні їх співпідпорядкованість» [110, с.192].

Проведений короткий історичний екскурс показує загальнофілософську й соціально-економічну значимість питання. Економічні інтереси відбивають

сутність виробничих відносин. Виробничі відносини первинні стосовно економічних інтересів, ті, у свою чергу, виступають як форма прояву цих відносин. Уперше сутність розглянутої категорії була розкрита основоположниками марксизму, що зуміли довести прямий взаємозв'язок між виробничими відносинами й інтересами.

Ф. Енгельс писав: «Економічні відносини кожного даного суспільства проявляються насамперед як інтереси» [315, с. 271]. Основоположниками марксизму вперше було доведено, що економічні інтереси є рушійним чинником суспільного розвитку, внутрішнім джерелом розвитку продуктивних сил суспільства. Обравши за основу положення Ф. Енгельса про сутність поняття «інтерес», розглянемо взаємозв'язок тріади «потреба – інтерес – економічні відносини». Закономірно постає питання: якщо джерелом виникнення економічного інтересу виступають потреби, чи можна поставити знак рівності між ними? Єдиної точки зору немає. Безсумнівним, на думку автора, є те, що економічні інтереси породжують економічні відносини між людьми, при цьому вони виступають не продуктом свідомості людину, а об'єктивною реальністю. Отже, економічні інтереси існують незалежно від свідомості людини. Саме тому економічні інтереси об'єктивні по своїй природі. З іншого боку, економічні інтереси відбиваються в діяльності людини в деякої адекватної його соціальному рівню формі. Таким чином, форма прояву економічних інтересів може мати суб'єктивний характер. Навіть із цього простого міркування можна зробити висновок про нерівнозначність, нееквівалентність економічних інтересів, що й породжують їхніх потреб.

Слід визнати, що проблема нееквівалентності економічних інтересів, що й породжують їхніх потреб, украй складна сама по собі. У кожному разі її необхідно розглядати через призму розвитку людини як соціально активного індивідуума. Як наслідок такого розвитку потреби кожної людини будуть індивідуальні, різновекторні. Урахувати всі виникаючі варіанти практично неможливо.

Однак, якщо розглядати питання з позицій, що трактують потреби

людини як винятково матеріальні блага, і враховуючи, що інтерес у своїй основі є потреба, то в певних аспектах характеристики інтересів і потреб здобувають практично еквівалентне значення. Це відбувається при діалектичному трансформуванні об'єктивного змісту інтересу в суб'єктивну форму його реалізації в суспільному виробництві. Економісти, що дотримуються цієї позиції, ототожнюють потреби й інтереси, що, на наш погляд, є помилковим. Інші вважають, що економічний інтерес являє собою форму прояву суспільної свідомості, що відбиває потреби людей, виходячи з розуміння ними матеріальної користі, яку повинне приносити суспільне виробництво. Деякі автори, наприклад І. Пастухов, крім потреб виділяють запити індивідуума: «... інтереси є вираження потреб і запитів того або іншої людину» [341, с.21]. Такий підхід не ставить знака рівності між інтересами й потребами, але виникають нові питання, пов'язані з поняттям «запити». Об'єктивний характер економічних інтересів не означає, що вони жодним чином не пов'язані зі свідомістю людини. Будь-яке спонукання людини в його прагненні до економічної діяльності повинне бути усвідомлене. Матеріальний інтерес, усвідомлений людиною, породжує мотив, стимул у його діяльності. Трохи іншу точку зору має Е. Борисов, що вважає, що «необхідно розрізняти категорію «економічні інтереси», що відбиває певні об'єктивні процеси матеріального життя суспільства, і поняття «мотиви», «ціль» господарської діяльності, які є відбиттям зазначених процесів у сфері свідомості» [186, с.13]. Тут, на думку автора, з одного боку не враховується різновекторність мотивів і цілей, пов'язана з рівнем розвитку потреб окремої людину, з іншого боку – ціле розсікається на частини, а частини розглядаються односторонньо, у відриві один від одного. Потреби людини не можуть бути повністю зведені до матеріальних благ, а отже, інтерес не може бути зведений до потреби.

Деякі автори трактують інтерес як суб'єктивне відбиття об'єктивного змісту у свідомості індивіда. Одну із крайніх точок зору у філософському аспекті інтересу представляє М. Заозеров [258], що шукати інтерес поза об'єктом не має сенсу. «Інтерес не існує поза людини, поза класом, поза

свідомістю людей. У цьому змісті інтерес виступає в суб'єктивній формі», – уважає Г. Кулієв. Аналогічної позиції дотримується В. Каманкін: «... економічні інтереси, як і потреби, – це такі економічні категорії, які ближче інших коштують до практичної діяльності людей. Через інтереси й потреби безпосередньо здійснюється використання економічних законів» [270, с. 7]. На наш погляд, слід погодитися з таким підходом, що підтверджують вторинність інтересів і первинність економічних законів. Згідно із цією методологією Ю. Чуньков дає наступне визначення інтересу: «Інтерес – це зовнішня, відносно стійка форма прояву економічних відносин і законів, по яких вони розбудовуються. За своїм змістом інтерес об'єктивний, тому що виступає відбиттям, що породили його об'єктивних умов, але за своєю формою він суб'єктивний» [439, с. 186]. Перейдемо від економіко-філософського аспекту категорії інтересів до їхньої економічної сутності. Розглянуті раніше підходи до поняття інтересу як такого з того чи іншого боку відбивали багатоплановість цієї категорії, її філософську й методологічну значимість. Для нашого дослідження необхідно розглянути категорію економічного інтересу в аспекті відносин власності. Найбільш точне визначення розглянутої категорії із цих позицій дає А. Гєнкін: «Інтерес ми визначаємо як реальний, обумовлений відносинами власності, принципом економічної вигоди мотив і стимул соціальних дій по задоволенню динамічних систем індивідуальних потреб» [222, с. 148].

У контексті наведеного визначення інтересу повернемося до марксистського підходу до категорії інтересів. У якості основних носіїв економічного інтересу основоположники марксизму розглядали власника засобів виробництва й безпосереднього виробника матеріальних благ. Віддаючи пріоритет виробництву й споживанню, К. Маркс і Ф. Енгельс висунули, як наслідок, теорію класової боротьби як підґрунтя розвитку суспільства. Підрозділяючи інтереси на суспільні, класові, індивідуальні, марксизм через призму класової боротьби бачив шлях до злиття цих інтересів у єдиний. Помилковість даного підходу підтверджує весь досвід історичного

розвитку, а сам подібний підхід фактично заперечує можливість соціальної гармонізації в суспільстві.

Інтерес за своєю сутністю повинен ураховувати всі властивості суб'єктів економічної діяльності – властивості покупця, продавця, виробника, власника. «Головний інтерес суспільства – квінтесенція реальних особистих інтересів, об'єктивно ведучих до його прогресу й соціально-економічної гармонізації» [222, с. 148]. Ця думка, висловлена А. Гєнкіним, досить ємко охоплює ті напрямки дискусії про нову парадигму економічної теорії, які в цей час широке обговорюються вченими-економістами. Практично всі учасники цієї широкої дискусії визнають, що відповіді на запитання про розвиток суспільства не можна знайти в раніше створених теоріях. У реальній дійсності відбуваються зміни такого масштабу й такої глибини, що їх пізнання виходить за рамки можливостей колишніх теорій. Наслідком цього положення є деякий зсув сутності предмета економічної теорії. Слід підкреслити, що, розглядаючи категорію інтересу, ми маємо на увазі під цим саме економічний інтерес. На наш погляд, неточність допускають деякі економісти, що ставлять на один рівень із економічними інтересами державні, національні інтереси. Ця неточність полягає в зсуві сутності самого об'єкта (економічні інтереси) і його властивостей, що характеризують окремі аспекти категорії інтересу за суб'єктом спрямованості дії. Економічні інтереси суспільства поглинають, містять уже й державні, і національні інтереси при розгляді інтересу через парну категорію «об'єктивне – суб'єктивне».

Регіон, що є суб'єктом економічних відносин, носієм особливих економічних інтересів, а не тільки об'єктом зосередження природних ресурсів, населення, виробництва і споживання товарів, сфери обслуговування, в сучасних регіональних дослідженнях трактується як поліфункціональна і багатоаспектна система. Функціонування регіональної економіки визначається впливом на її макрорівневу структуру з одного боку і мікрорівневу – з іншого. Вплив величезної кількості внутрішніх і зовнішніх факторів визначає особливості функціонування регіональної системи, її економічні інтереси, які

реалізуються в процесі розвитку регіону. Для стимулювання розвитку регіонів питання ефективної реалізації їх економічних інтересів має величезне значення, тому що для розробки програм з планування та регулювання процесів регіонального розвитку необхідно враховувати і моделювати узгодження інтересів на різних рівнях господарювання [155].

Сутність економічних інтересів регіону можна також розкрити через категорії, які характеризують регіональний розвиток. З одного боку (з погляду держави), регіональний розвиток – це зростання кількості і якості ресурсів та споживних благ, якими даний регіон забезпечує економіку країни, з іншого боку, на погляд самого регіону – це є зростання обсягу виробництва і споживання матеріальних і нематеріальних благ, збільшення кількості населення та доходу на душу населення, покращення соціально-психологічного клімату, екологічної обстановки, зростання ролі економіки регіону в країні та в світі тощо. Одним із способів з'ясування природи регіонального розвитку може служити формулювання його сутності як руху на шляху до певного стану, який є кінцевою метою даного руху. В найзагальнішому розумінні дану мету можна розглядати як саму можливість реалізації на кожній території конституційно гарантованих прав і свобод і, звичайно, в наявності для цього всіх необхідних місцевих умов і передумов.

Таким чином, безумовно, розвиток регіону безпосередньо залежить від успішної реалізації економічних інтересів регіону. Економічні інтереси виступають рушійною силою регіонального розвитку, оскільки тільки через їх реалізацію досягаються конкретні цілі та завдання, що можна виразити не тільки якісними, а й кількісними характеристиками.

Економічні інтереси регіону, які висловлюють його потреби, є дієвим стимулятором регіонального відтворення, яке нерозривно з процесом регіонального розвитку (див. рис. 1.1) [233].

Якщо розглянути зріз системи економічних інтересів на регіональному рівні, перш за все необхідно відзначити, що навіть поверхневий погляд дає вельми складну і суперечливу картину.

Рис. 1.1. Стимулювання процесу розвитку регіону

Джерело: розробка автора

Це пояснюється насамперед тим, що економічні процеси не відокремлені від проблем організації інститутів державної влади, принципів їх формування. Спроба аналізу взаємодії групових регіональних інтересів вимагає виділення носіїв цих інтересів – суб'єктів дослідження. Єдиної точки зору у економістів, що досліджують цю проблему, немає.

Аналіз наукових праць з даного питання дозволяє розділити існуючі підходи до проблеми за наступним критерієм – суб'єкт управління залежить від суб'єкта власності, що представляє його інтереси:

– суб'єктами регіональних економічних інтересів виступають саме регіон і його території;

– як суб'єктів регіональних економічних інтересів слід розглядати території, галузевий зріз промисловості і сам регіон;

– суб'єктами регіональних економічних інтересів виступають регіон і його промислова інфраструктура [138].

У розвитку економічних інтересів як елементу процесу регіонального розвитку процес формування економічних інтересів регіону є об'єктивно необхідною стадією і з його появою змінюється вся система економічних інтересів, проходження процесів їх прояву та реалізації. Формування і подальший розвиток внутрішньорегіональної та міжгалузевої кооперації, комбінування виробництва, потужностей підприємств, транспортних засобів, робочої сили на певній території, ведуть до утворення економічних інтересів регіону, які є ширшими за колективні, однак не вбирають у себе весь зміст, багатогранність загальнонародного інтересу. Аналіз співвідношення рис, властивих цим видам інтересів, свідчить, що економічний інтерес регіону

уособлює прояв загальнонародного інтересу на локальному рівні. Об'єктивно існуюча завершеність багатьох господарських та соціальних процесів на регіональному рівні є вагомим підтвердженням об'єктивного характеру економічних інтересів регіону, розвиток яких з особливою силою проявляється в умовах, коли процеси розширеного відтворення, соціально-економічного руху мають цілісний характер. Реалізація регіональних економічних потреб викликає відповідні зміни в методах керівництва, вимагає більш гнучкого поєднання адміністративних і економічних форм регулювання, централізації та всебічного розвитку місцевого самоврядування.

Внаслідок дії вищезазначених факторів виникла нова – власне регіональна – сфера інтересів, із специфічними особистостями їхнього формування та реалізації. Ми погоджуємося з думкою тих дослідників, які вважають, що процес формування самого регіону одночасно є і процесом формування його економічних інтересів, так як регіоноформуючі фактори формують регіон через формування його економічних інтересів [251, с. 12]. Формування регіону відбувається через виділення та об'єднання спільних економічних інтересів суб'єктів господарської діяльності, що діють на його території. Дане виділення призводить до формування окремих організаційно-правових і фінансово-господарських структур, які в своїй діяльності вступають в суперечність з інтересами інших структур і при цьому формують економічні інтереси регіону.

Економічні інтереси регіону існують об'єктивно, незалежно від їх усвідомлення в якості таких і існували завжди, так як зберігалася історично визначена господарська територія, структура споживання населення, виробничо-трудові традиції, а головне прагнення до певного облаштування життя. Їх носієм виступає населення регіону, його господарські та інфраструктурні утворення. Звичайно, дані інтереси охоплюють далеко не весь спектр інтересів економічних суб'єктів регіону. Тобто, економічні інтереси регіону – це тільки одна із найважливіших складових набагато ширшого поняття «регіональні інтереси». Регіональні інтереси – це ті інтереси зовнішніх

і внутрішніх суб'єктів економічної діяльності, які безпосередньо стосуються даного регіону і для реалізації яких необхідні ресурси, що належать до даного регіону. Проте, діяльність всіх економічних суб'єктів регіону в тій чи іншій мірі залежить від природно-кліматичних, соціально-економічних та інших умов, які склалися в даному регіоні. А значить, вони обов'язково (хоч і з неоднаковою силою) виступають носіями економічних інтересів регіону як цілісного економічного суб'єкта і представляють його економіку як суб'єкта міжрегіональних економічних відносин.

Дослідження економічних інтересів регіону неможливо здійснювати поза врахуванням існуючих відносин власності. Виходячи з цього, ми погоджуємося з думкою тих авторів, які рекомендують ввести в оборот таке поняття як «регіональна система власності», або «регіональна власність», яка являє собою «всю сукупність об'єктів різних форм власності, розташованих на території регіону і утворюючих його економічний потенціал» [247, с. 68]. Тому зміна форм власності під час економічної реформи повинна проходити із обов'язковим врахуванням основних економічних і політичних факторів розвитку регіонів [265, с. 27].

Одним із способів з'ясування природи регіонального розвитку може служити формулювання його сутності як руху на шляху до певного стану, який є кінцевою метою даного руху. В найзагальнішому розумінні дану мету можна розглядати як саму можливість реалізації на кожній території конституційно гарантованих прав і свобод і, звичайно, в наявності для цього всіх необхідних місцевих умов і передумов. Проте, дане визначення є занадто широким, оскільки у ньому не знаходять місця ні економіка регіону, ні процес її розвитку.

Економіка регіону, як і будь-яка економічна система, «є однією з найскладніших систем, з якими стикається людське пізнання. Разом з тим визначення функції цієї складної системи (в першому наближенні) не є складним, так як головне всезагальне перетворення, характерне для довільних процесів, що проходять у взаємообумовленій суспільно цінній діяльності

людей і лежить на поверхні. Це перетворення ресурсів і знань у задоволені суспільні потреби» [416, с. 40]. Іншими словами можна сказати, що метою регіональної економіки є забезпечення ефективності суспільного виробництва за рахунок просторових її складових, регіоналізація єдиної економічної політики. Близьким до даного, проте дещо детальнішим, є визначення професора Шніпера, на думку якого «мету функціонування регіональної економіки можна визначити як забезпечення високоефективного, як з народногосподарських, так і з регіональних позицій, відтворювального процесу» [447, с. 68]. Далі автор розширює і конкретизує дане визначення: «до основних соціально-економічних цілей регіонального відтворювального процесу відноситься перш за все підвищення рівня життя населення регіону… Другою основною метою… є підвищення ефективності розширеного відтворення регіональної економіки при безумовному виконанні обов'язків, що випливають з характеру територіального поділу праці» [447, с. 75-76]. Інколи мету регіонального розвитку називають її «стратегічними інтересами»: «забезпечення гармонійного поєднання виробничої та соціальної сфер, покращення екологічної обстановки, вирішення проблем регіонального споживчого ринку та ринку промислових товарів».

В перехідний період головною метою розвитку економіки регіону є формування умов стабілізації середовища і наступного нарощення виробництва. Виходячи з сучасної економічної ситуації, необхідно досягти того, щоб мета відповідала інтересам більшої частини економічно активного населення і була просто і доступно сформульована для кожного жителя регіону. На наш погляд, єдиною такою метою може бути підвищення ефективності господарювання і піднесення добробуту, а точніше, метою економічного розвитку регіону є не лише реалізація економічних інтересів суб'єктів, які проживають та здійснюють економічну діяльність на території регіону, але й реалізація економічного потенціалу регіону як невід'ємного компонента єдиної системи національної економіки. Цієї думки дотримується і професор Симоненко: метою соціально-економічної політики, сутністю якої є

регулювання регіонального розвитку, на думку автора є: «забезпечення необхідних умов життєдіяльності населення регіону, досягнення ефективного використання його ресурсного і науково-технічного потенціалу, раціональне використання і відтворення природних можливостей».

Проте, дана мета є перманентною: для її реалізації необхідна організація безперервного процесу її досягнення. І хоча на думку деяких авторів, мета «може бути реалізована, якщо зусилля спеціалістів будуть спрямовані на розвиток системності, цілісності, структурованості і самозбереження розподільчої економічної системи» [389, с. 157], в ідеалі вона не досягається, тобто не може бути реалізована навіть в межах часового інтервалу довготермінового розвитку регіону. Економічні інтереси, спрямовані на досягнення даної мети, носять значно менш перманентний характер. Тобто, відтворювальні процеси розвитку територіальних утворень різних рангів і галузевої структури мають єдину соціально-економічну мету. Але даній єдиній меті відповідають різні економічні інтереси, що випливають із особливостей територіальних одиниць, тому що регіон, як соціально-територіальна спільнота, «характеризується локалізацією суспільних відносин, єдиних для країни. В результаті локалізації суспільних відносин кожен регіон має специфічні економічні інтереси» [406, с. 5].

Економічні інтереси регіону відображають вимоги економічних законів до процесу розвитку економіки регіону. За своєю сутністю вони конкретизують мету регіонального розвитку відповідно до природно-кліматичних, економічних, історико-етнографічних, демографічних та інших умов.

Необхідність вивчення економічних інтересів регіону перехідного періоду зумовлена корінною відмінністю механізмів їхнього функціонування від таких механізмів, що формуються в умовах інших економічних систем. Дані відмінності обумовлюються в однаковій мірі як цілком іншим генезисом зазначених механізмів, так і принципово новим їх змістом і найважливішими основами згаданих відмінностей є наступні: сама трансформація економічної

системи та безпосередньо спричинені нею явища і процеси. Тому подальший наш аналіз спрямований в основному на дослідження особливостей економічних інтересів регіону в сучасних умовах, що дозволить розширити та поглибити уявлення про їх економічний зміст, роль та місце в системі факторів регіонального розвитку.

Регіон, як і будь-яка система, перебуває в постійній динаміці і розвитку. Цей розвиток проходить в найрізноманітніших напрямках і визначається безліччю факторів та їх поєднань, які впливають на його протікання. Економічні структури і напрямки регіонального розвитку, як і інтереси, що їх стосуються, в різних регіонах формуються і реалізуються під впливом складної сукупності об'єктивних і суб'єктивних факторів. Для отримання певного конкретного уявлення про сутність цих процесів необхідною є класифікація факторів, які так чи інакше впливають на розвиток регіону та реалізацію його економічних інтересів. Очевидно, що класифікацій може бути безліч (за тривалістю дії, за силою дії тощо). Але тут ми зробимо спробу створення такої класифікації, яка б найповніше відображала власне механізм реалізації економічних інтересів регіону. На нашу думку, процес реалізації економічних інтересів регіону найбільш повно відображається за допомогою наступної класифікації факторів: соціально-економічний потенціал регіону і організаційно-правові умови та фінансово-бюджетний механізм його реалізації.

Для з'ясування сутності економічних інтересів регіону необхідно окреслити рамки сфери формування даних інтересів. Звичайно, що «практично немає питань тільки місцевих і тільки державних. Вони тісно переплітаються, особливо в умовах одержавлення всіх сторін життєдіяльності, яке спостерігається зараз в нашій країні, так як будівництво громадянського суспільства і створення правового поля ще не завершені» [113, с. 18]. Проте, цілком мають рацію також і ті автори, які відносять до виключної компетенції загальнодержавних органів управління наступні питання: зовнішня і монетарна політика, валютне регулювання, збройні сили, вирівнювання соціально-економічного стану регіонів, забезпечення прав людини, розвиток

фундаментальних наук та вищої освіти, стратегічне планування та програмування розвитку країни, здійснення інших програм державного значення. Академік Чумаченко вказує на наступні проблеми, які необхідно вирішувати при визначенні ступеня і характеру економічної самостійності регіонів: бюджетна і податкова політика, планування, прогнозування і програмування регіону, використання природних багатств і власності регіону (інвестиційна політика), політика розвитку регіональних комплексів, контрольно-економічна діяльність і інформаційне забезпечення [438, с. 8-9]. Перелік, запропонований академіком Чумаченком, фактично окреслює поле, в рамках якого можуть формуватися окремі економічні інтереси регіону. Далі необхідно враховувати, що в даному переліку зазначаються як власне окремі групи економічних інтересів регіону (наприклад, розташування продуктивних сил і структурні перетворення), так і засоби їхньої реалізації (бюджетна і податкова політика).

Не заперечуючи наведених підходів, ми вважаємо, що доцільно виділяти наступні види економічних інтересів регіону, які можуть формуватися в процесі пошуку шляхів реалізації мети регіонального розвитку: інтереси у сфері власності, структурні інтереси, інвестиційні інтереси, інноваційні інтереси, соціальні інтереси. А аналогічні види економічної політики регіону виражають прояв відповідних їм інтересів. Зазвичай, формування і реалізація різних груп економічних інтересів регіону тісно переплітаються між собою. Тому, аналізуючи певну групу інтересів, неможливо не зачіпати інтереси з інших груп.

Для економіки регіону, як системи, що розвивається, характерні значні суперечності і в першу чергу вони стосуються економічних інтересів регіону як безпосередньо зовнішньої форми прояву його виробничих відносин. Всі суперечності, які виникають у зв’язку із функціонуванням економічних інтересів регіону, можна об’єднати у дві основні групи:

– суперечності між економічними інтересами регіону та економічними інтересами окремих суб’єктів його економіки, зокрема, економічними

інтересами його населення – такі суперечності можна назвати соціально-регіональними;

– суперечності між загальнонаціональними економічними інтересами та економічними інтересами регіону – такі суперечності можна назвати національно-регіональними.

Підставою для виникнення суперечностей першої групи є той факт, що економічне і соціальне в розвитку суспільства пов'язані настільки тісно, що, як правило, їх розглядають в єдності. Дійсно, довільний економічний процес володіє в тій чи іншій мірі вираженими соціальними якостями. Проте, соціальні результати економічної діяльності є неоднозначними. Навіть, якщо ми маємо економічне зростання певного регіону у вигляді збільшення різних благ, то це ще не є рівносильним відповідному вирішенню соціальних проблем кожного суб'єкта регіональної економіки. Соціальні результати функціонування регіональної економіки у зв'язку з цим пов'язані не тільки з результатами виробництва, кількістю створених продуктів і послуг, хоча це і складає їхню основу, але й із існуючою в кожному конкретному регіоні системою розподілу, а в кінцевому підсумку – споживання.

Досить важливим і складним різновидом соціально-регіональних суперечностей є суперечності, що супроводжують процес урбанізації. В життєдіяльності регіонів важливу роль відіграють великі міста і, особливо, обласні центри. З однієї сторони, регіон певною мірою зацікавлений у зростанні міст, так як високий рівень «урбанізації населення, що відображає концентрацію ринку» [345, с. 26], приваблює економічно активних ділових суб'єктів. Проте, з іншого боку, «негативні наслідки перехідного періоду в більшій мірі проявляються в високо індустріальних та урбанізованих регіонах» [269, с. 3], так як надмірний розвиток міст приводить до скупчення на невеликих територіях надто великої кількості населення, погіршення умов їхнього проживання та екологічної обстановки, крім того, концентрація виробництва у великих містах знижує техніко-економічну ефективність функціонування великих міст, в той же час малі та середні населені пункти не отримують відповідного розвитку і

страждають від значного надлишку трудових ресурсів. На жаль, в регіонах з невисоким рівнем економічного розвитку спостерігається сильна тенденція до швидкого збільшення міського населення, і утворення громіздких міських агломерацій, особливо це стосується регіонів з невисокою густотою населення і – як наслідок – із слаборозвинутою соціально-економічною інфраструктурою.

Під час аналізу складної проблеми представництва інтересів окремих економічних суб'єктів, зокрема, на регіональному рівні, необхідно відзначити, що створювані органи управління, покликані виконувати певні суспільні функції, виражати і захищати спільні інтереси, з часом набувають власних інтересів, які можуть значно відрізнятися від інтересів суспільства. Один із проявів цієї реальної суперечності – невідповідність між зростаючою підприємницькою активністю і бюрократичним стилем діяльності у різних сферах, спробами загальмувати трансформаційні процеси, тобто, зіткнення інтересів виражається саме у відношенні до новостворюваної економічної системи, до її головних процесів. Більш того, можна сказати, що ведучою суперечністю нинішнього етапу є суперечність між новими тенденціями в економіці і віджилими, гальмуючими їх методами державного регулювання. На регіональному рівні цю суперечність можна охарактеризувати як конфлікт між миттєвими, вузько зрозумілими інтересами окремих особистостей і груп та інтересами всього регіону. В цих умовах необхідна об'єктивна оцінка причин тривалої стійкості застарілих структур як регіонального, так і державного управління.

Досить часто повільна перебудова роботи управлінських органів пояснюється нерозпорядливістю, безвідповідальністю, некомпетентністю керівників. Однак таке пояснення, що торкається лише поверхні економічних явищ, не можна визнати задовільним. Було б явним спрощенням зводити причини даних суперечностей до таких явищ як конформізм та опортунізм регіональної влади до політики центру.

Грунтуючись на об'єктивному розумінні історичного процесу, варто визнати, що причини тривалої стійкості відживаючих організаційних структур управління

кореняться насамперед в інтересах тих економічних суб’єктів, у яких застарілі структури персоніфіковані. Мова йде про інтереси працівників у збереженні їхнього колишнього положення. Як показує досвід, з часом конкретні організаційні структури зживають себе, але оскільки їхня ліквідація чи реорганізація означає для певної частини працівників утрату їх колишнього соціально-економічного стану і переваг, що випливають з нього, то вони прагнуть відстояти існування цих структур. Ми маємо на увазі реальну практичну діяльність окремих осіб, підприємств, організацій, галузей, окремих ланок апарату органів господарського управління, у тому числі міністерств і відомств, що об'єктивно у певний період виступає перешкодою у формуванні нових форм виробничих відносин. Очевидно, що «певні політичні сили, що перебувають при владі в даний момент, можуть використати її при здійсненні державного регулювання економіки для реалізації не загальнонаціональних інтересів, а корпоративних (власних). Навіть у країнах з розвинутою ринковою економікою, де існують усталені демократичні традиції, історія знає чимало таких прикладів» [210, с. 58]. Тому навіть і в цих країнах існує потреба «зупинити нестримне зростання державного апарату та поставити його під контроль…» [212, с. 12]

В ряді регіонів, особливо географічно віддалених від центру, задовго до початку реформи власності склався свого роду капіталізм в рамках державласності. Представники місцевої номенклатури по можливості приватизували способи отримання доходів та розпорядження ними без зміни юридичних форм власності. Очевидно, що масова приватизація являла собою значну небезпеку для цих груп. З іншого боку, посилення економічної могутності регіонів в ході перерозподілу прав власності супроводжується «олігархізацією» влади. Це виражається в тому, що в рамках регіональних владних органів практично оформляється корпоративна спілка влади та крупних «олігархічних» бізнес-угрупувань. У зв’язку з цим представляється правомірною постановка питання про виникнення на сучасному етапі ринкової трансформації такої специфічної форми прояву суперечності економічних

інтересів, як суперечність між економічними інтересами регіону й інтересами працівників апарату регіональної влади.

Тому одним з головних етапів формування ефективно діючої економіки на регіональному рівні є вдосконалення організаційної структури державного та регіонального управління. На думку багатьох авторів, для досягнення цієї мети «в суспільстві необхідно встановити певний громадський контроль…, який суспільство здійснює… опосередковано – через неурядові інституції (громадські організації)» [210, с. 58] – за діями як центрального уряду в цілому, так і регіональної влади зокрема.

Прояв економічних інтересів на регіональному рівні може здійснюватись у різних формах (співпраця, діалог чи протистояння-боротьба), які визначають або прогрес (у тому числі соціальну стабільність), або деградацію регіональних соціально-економічних систем. В економічних інтересах відбиваються такі фундаментальні економічні суперечності, як протиріччя між обмеженими ресурсами і безмежними потребами, між ефективністю і повною зайнятістю тощо. Причини і види суперечностей економічних інтересів різноманітні, проте всі вони мають спільну основу – прагнення кожного суб’єкта до самоствердження в умовах обмеженості ресурсів.

Провідне місце в складі суперечностей економічних інтересів регіону займають суперечності між загальнонаціональними економічними інтересами та економічними інтересами регіону. Вони полягають насамперед у тім, що загальнонаціональні інтереси пов’язані з реалізацією економічних потреб народного господарства і забезпеченням добробуту всього народу, у той час як кожен окремий регіон прагне одержати якнайбільше матеріальних і духовних благ поза строгою залежністю від результатів діяльності усього суспільства. У цьому розумінні економічні інтереси регіону відособлюються від загальнонародних інтересів, на основі чого між ними виникають суперечності, коли реалізація загальнонародних інтересів безпосередньо не збігається з реалізацією економічних інтересів регіону, тобто розвиток суспільного виробництва не цілком забезпечує найбільш повне задоволення зростаючих потреб населення окремих регіонів.

Характерною особливістю національно-регіональних суперечностей є також те, що вони відображають не лише суперечності між загальнонаціональними економічними інтересами та економічними інтересами регіону, але й, в значній мірі, суперечності між загальнонаціональними економічними інтересами та економічними інтересами окремих господарських суб'єктів.

Одним із найважливіших видів суперечностей даної групи є суперечності в поглядах на суть, механізм і мету економічного розвитку регіонів. Держава зацікавлена у такому протіканні даного процесу, який би забезпечував максимальне вирівнювання соціально-економічного розвитку окремих регіонів, а регіон – прагне забезпечити максимальні темпи власного соціально-економічного зростання за рахунок якнайповнішого використання власного соціально-економічного потенціалу і максимального залучення зовнішніх ресурсів з інших регіонів.

Особливістю прояву вищезазначеної суперечності є те, що в регіонах, рівні соціально-економічного розвитку яких суттєво відрізняються від середньодержавних, тобто відстають від них або їх перевищують, досить часто виникають об'єктивні умови для реалізації економічних інтересів, спрямованих на поглиблення даного розриву. В регіонах з високим рівнем соціально-економічного розвитку реалізовані економічні інтереси спрямовані на тривалу перспективу і мають відносно чітко виражений соціальний аспект. Для цього, крім нових знань, потрібні відповідні обсяги фінансового капіталу і матеріальних ресурсів, активна інвестиційна та інноваційна діяльність.

Регіонам із слабкими науково-технічним, фінансовим і матеріальним потенціалами формування та реалізація даних інтересів зазначених масштабів і рівня здебільшого не під силу. Вони обмежуються реалізацією своїх, здебільшого тактичних, інтересів при майже повному ігноруванні їхніх соціальних, екологічних та інших наслідків.

В умовах формування ринкових відносин важко переоцінити роль такої сфери виникнення суперечностей економічних інтересів регіону як обсяг і структура природо-ресурсного потенціалу. Держава економічно зацікавлена у

максимальній концентрації видобутку і переробки будь-якого виду ресурсів. У цьому є й інтерес регіону: виділення інвестиційних та матеріально-технічних ресурсів, створення робочих місць, спорудження інфраструктури.

Але, як суб'єкт природокористування, регіон не менше зацікавлений в екологічному обмеженні і навіть забороні на збільшення видобутку і переробки ресурсів у зв'язку із зниженням техногенно-екологічної безпеки і погіршенням якості навколишнього природного середовища. Крім того, наслідки від виробничої діяльності можуть проявитися через певний відрізок часу. І тут виникає проблема «втраченого ефекту», коли рішення прийняті на догоду поточним економічним інтересам, в перспективі ведуть до збитку.

Процеси виникнення, розвитку і здійснення спроб розв'язання охарактеризованих суперечностей між загальнонаціональними економічними інтересами та економічними інтересами регіону досить часто супроводжуються розвитком чи не найскладнішого різновиду національно-регіональних суперечностей – суперечності між об'єктивною необхідністю регіоналізації і загрозою сепаратизації.

Регіоналізація – це певне зростання ролі і повноважень регіонів в країні при збереженні вертикалі влади та управління. Регіоналізація обумовлена рядом спільних причин, серед яких – зростання чисельності населення та масштабів виробництва, освоєння нових територій, необхідність покращення природокористування та ін., а під сепаратизацією розуміють прагнення «до відокремлення, відособлення тих чи інших регіонів, до спроб утвердження пріоритету місцевих інтересів над загальнодержавними» [395, с. 41].

В табл. 1.1 подано причинно-наслідкові зв'язки процесів розбалансування розвитку регіону в контексті неузгодженості економічних інтересів суб'єктів регіону, що являють собою комплекс організаційних, економічних та технічних процесів, які ускладнюють процеси узгодження економічних інтересів суб'єктів.

Таблиця 1.1

Причинно-наслідкові зв'язки процесів розбалансування розвитку регіону в контексті неузгодженості економічних інтересів суб'єктів

Характер	Причини	Наслідки
Організаційні	Недостатня підготовленість умовах ринкової конкуренції	Низький рівень координації функціонування підприємств, організацій та органів влади
		Недосконалий контроль за розвитком ринку на регіональному рівні
	Відсутність системності в формуванні нормативно-правової бази	Нераціональна структура системи розподілу регіональних ресурсів
Економічні	Відсутність необхідних для успішного розвитку інвестицій	Низькі темпи оновлення основних фондів
		Дефіцит капіталовкладень в розвиток регіонального промислового комплексу
	Зацікавленість усіх учасників регіонального ринку у формуванні цін та тарифів на регіональний продукт	Високі темпи зростання цін й тарифів
		Наявність перехресного субсидіювання споживачів
Технічні	Висока ступінь зносу машин та обладнання та низький рівень модернізації матеріально-технічної бази	Недосконалість технологічного використання систем обліку виробництва, розподілу та споживання регіонального продукту
		Зниження ступеню довіри споживачів

Джерело: розробка автора

Як уже зазначалося вище, коли йде мова про економічні інтереси регіону, мається на увазі, зокрема й те, що вказані інтереси подають економіку регіону як суб'єкта міжрегіональних економічних відносин. Останні складаються через знаходження інтересів, спільних із економічними інтересами інших регіонів. Тому у виявленні економічних інтересів регіону слід бачити не сепаратистський, а інтеграційний зміст. Ясна річ, підтримуючи позитивні, що не спричинять формування натурального господарства, не викреслять регіон з системи територіального поділу праці, економічні ініціативи територіальних утворень різного масштабу, держава, однак, не повинна сприяти відцентровим тенденціям, повному відокремленню регіонів від економічного життя суспільства в цілому. Адже в широкому історичному контексті кожен регіон розвивався як органічна складова держави, завдяки зусиллям, ресурсам не лише

власним, а й інших регіонів, держави в цілому. Крім того, суперечність між галузевим і регіональним розвитком автоматично не вирішується через розширення регіонального суверенітету, більше того, вона може набувати тенденцію до загострення в ході підриву міжгосподарських зв'язків в межах колишньої мезоструктури.

Механізм розв'язання суперечностей економічних інтересів регіону включає форми, методи і засоби узгодження інтересів, які, за своєю сутністю, являють собою механізм функціонування регіональної економіки. Найголовніше у розв'язанні суперечностей, які випливають із сутності перехідної економіки, полягає в знаходженні форм їхнього руху, шляхів поєднання протилежних сторін. Головною формою розв'язання суперечностей економічних інтересів є удосконалення існуючих або застосування нових, більш раціональних форм функціонування господарського механізму, які сприяють підвищенню його ефективності. Це виступає об'єктивною основою узгодження всієї системи економічних інтересів сучасного суспільства. Такий підхід дає змогу забезпечити оптимальне поєднання особистих інтересів, інтересів колективів, різних соціальних груп з економічними інтересами регіону і, таким чином, використати їх як рушійну силу зростання економіки.

Підсумовуючи вищевикладене, можна сказати, що економічні інтереси регіону виступають як багатопланове економічне явище. Економічні інтереси регіону пропонується розглядати як об'єктивну комплексну характеристику стану регіону, що виражається у прагненні досягнення максимального рівня фінансово-економічної стійкості та безпеки, конкурентоздатності та привабливості, та знаходить втілення у оптимальному розподілі ресурсів з метою забезпечення максимального рівня життя населення регіону при досягненні максимальної ефективності функціонування регіональної економіки.

Під узгодженням економічних інтересів регіону пропонується розуміти процес координування, поєднання дій суб'єктів-носіїв економічних інтересів, що сприяє поступальному розвитку економіки регіону в контексті забезпечення

головної мети розвитку – забезпечення максимального рівня життя населення регіону. Узгодження інтересів варто інтерпретувати і як принцип прийняття економічних рішень, відповідно до яких здійснюється постійне співробітництво між представниками держави, регіону і окремими суб'єктами для забезпечення порівнянності управлінської економічної інформації різних рівнів, несуперечності, узгодженості спільно прийнятих рішень.

Отже, економічні інтереси регіону – це системне поняття, в якому знаходять прояв як економічні відносини на рівні регіону та окремих суб'єктів, так і різноманітні залежності людини від характерних рис оточуючого соціально-економічного середовища. Проте, взаємна ув'язка цих аспектів не проходить автоматично в умовах, коли економічна цілісність на всіх рівнях регіональної економічної системи ще не сформована. В цій ситуації вирішального значення набуває не лише політико-організаційна, але й теоретико-методологічна робота, завдяки якій виявляються принципи розвитку і функціонування існуючої соціально-економічної системи регіону.

1.2. Структура регіональної економіки: взаємовідносини держави, підприємництва та тіньової економіки в регіоні

У складних умовах сьогодення поширюються процеси глобалізації з одного боку, і регіоналізації, з іншого, що призводе до підсилення значущості регіонів у зростанні ефективності національних економік. Регіональний аспект економічного та соціального розвитку набуває все більшого значення. Дослідження соціально-економічних процесів, що відбуваються на регіональному рівні, набувають актуальності та все частіше стають об'єктами наукових досліджень.

Актуальність дослідження питань регіоналістики та посилення процесів регіоналізації підвищується і в країнах Європи. З метою сприяння європейському регіоналізму й посилення ролі окремих територій в 1985 р. була створена Асамблея регіонів Європи (АРЄ), що об'єднала понад 300

територіальних громад Західної, Центрально-Східної й Східної Європи з населенням 400 млн. чоловік. Першими членами АРЄ зі Східної Європи стали Московська й Ленінградська області, Республіка Карелія (Росія) і Одеська область (Україна) [142].

В 1994 р. Рада Європи прийняла «Хартію місцевого самоврядування», а в 1996 р. Асамблея регіонів Європи – «Декларацію про регіоналізм» [235]. В основу регіональної політики ЄС покладені принципи територіальної концентрації капіталу, фінансування цільових програм, співробітництва з місцевою владою й передачі конкретних управлінських рішень на найбільш оптимальний територіальний рівень (принцип субсидіарності). Принцип субсидіарності в суспільних відносинах передбачає пріоритет прав й інтересів особистості перед правами й інтересами будь-якої спільності. Розподіл прав й обов’язків по виконавчій вертикалі здійснюється на основі делегування конкретних рішень на той територіальний рівень, де вони можуть виконуватися найбільш ефективно. Статус європейського регіону може бути змінений тільки при згоді й участі місцевої громади. Втім, в державі з метою збереження своїх історичних, політичних і соціокультурних особливостей регіони можуть мати різні статуси. Регіони зізнаються активними суб'єктами політики Європейського Союзу й мають право самостійно діяти на міжнародній арені. Складовою частиною європейського регіоналізму є місцеве самоврядування [235].

Кожен регіон являє собою вираження відмітної політичної самобутності, та самостійно обирає найкращі форми його організації та функціонування. На відміну від існуючої податкової політики «Декларацією про регіоналізм» передбачена зміна характеру відносин держави та регіону. Не держава залишає частину податків регіону, а навпаки, регіон частково або повністю передає податок державі.

«Декларація про регіоналізм» була прийнята в контексті активізації процесів регіоналізації в існуючих інституційних рамках країн. Програма, що була розроблена Асамблеєю регіонів Європи, декларує визнання регіоналізму

як в Євросоюзі, так й за його межами.

Європейська спрямованість сучасного розвитку України потребує нових підходів до використання потенціалу регіонів, що забезпечить досягнення конкурентоздатності економіки і покращення якості життя населення, що призводе до підвищення значущості регіонів у забезпеченні економічного зростання національних та світової економік, а це можливо лише за умов забезпечення їхнього постійного соціально-економічного розвитку.

В межах багатоукладної економіки за наявності безлічі власників головна мета управління регіональною економікою полягає в раціональному використанні потенціалу регіону та відтворенні регіональних ресурсів, розвитку підприємницького сектору та покращення якості життя населення. До цього ж, формування соціально-економічного середовища регіону являє собою процес постійної взаємодії регіональних відтворювальних циклів, а створення фінансово-економічного підґрунтя регіональної економіки здійснюється через утворення еквівалентних виробничо-економічних зв'язків між підприємництвом та регіоном, що припускає пряму залежність економічних можливостей регіональних органів влади від ефективності функціонування бізнесу в регіоні.

Аналіз досвіду провідних розвинутих країн світу дозволяє виявити схожість структури та інструментів управління розвитком регіонів. Так, ключовими принципами управління регіональним розвитком більшості країн є обмеженість території і природних ресурсів, необхідність гармонізації природи і діяльності людей, створення адекватних умов для існування і діяльності людей в різних частинах держави і комплексне використання національної території [142].

Економічні системи окремих країн та регіонів займають різне місце у світовій економічній системі відповідно їхньому людському, природно-ресурсному, виробничому й науково-технологічному потенціалу. До цього ж, це місце змінюється залежно від темпів і якості динаміки їхнього розвитку. Сучасний економічний стан України та її регіонів, як і багатьох інших держав

та регіонів, залишається на жаль, нестійким та непередбаченим. Незначне економічне зростання в визначені періоди часу змінюються застоєм та кризою в інші періоди, тому необхідно розглядати регіональний розвиток як безперервний та комплексний процес, що є умовою та джерелом зростання економіки країни [287, с. 7].

Виходячи з об'єктивної реальності економічних законів, розвиток регіональної соціально-економічної системи відбувається циклічно, грунтуючись на переході з одного стану до іншого, реагуючи на вплив постійної зміни факторів внутрішнього і зовнішнього середовища.

Для того, щоб бути успішним, регіональний розвиток вимагає створення відповідних ефективних механізмів і інструментів фінансово-кредитної політики, гнучкої податкової системи, використання методів державного регулювання і підтримки, що мають забезпечити активну інвестиційну і інноваційну діяльність, зростання обсягів виробництва конкурентоздатної продукції, підвищення рівня життя населення тощо.

Динаміка економічного розвитку регіонів останніми роками визначалася станом та тенденціями макроекономічних процесів в країні, зокрема, тривалим періодом економічного спаду, труднощами ринкових трансформаційних процесів, кардинальною зміною відносин власності, трансформаціями системи державного управління тощо [375, с. 50].

Сучасний розвиток економічних систем різних рівнів характеризується суперечливими процесами та потребує нових дієвих програм ефективного розвитку, регулювання і прогнозування. Регіональний аспект стає істотною, принциповою і постійною складовою державної політики. В процесі глобалізації відбувається одночасне посилення регіоналізації та специфікації економічної діяльності. Розвиток регіонів у цих умовах вимагає вирішення цілої низки проблем, однією з найважливіших серед них є покращення інвестиційного клімату та залучення інвестицій як одного з провідних факторів територіально-галузевого розвитку.

Функція соціально-економічного розвитку стає особливо значущою в

перехідний період, коли до традиційних питань економічного розвитку приєднуються питання формування і розвитку ринкової інфраструктури і подолання кризових явищ, супроводжуючих перехід економіки з одного стану до іншого. Вихід з кризи може виявитися хворобливим, якщо економічні процеси пущені на самоплив, і в той же час він може бути гладшим, якщо регіональна адміністрація активно впливатиме на процеси економічного розвитку, використовуючи наявні місцеві переваги і створюючи нові.

Підгрунтям економіки регіону є територіальний поділ праці та наявні виробничі чинники: сформований економічний потенціал регіону; потреби населення регіону; стан і динаміка регіональних ринків; умови для оптимального пристосування структури економіки регіону до внутрішніх і зовнішніх викликів; регіональні інтереси. При цьому головні функції регіональної економіки класифіковані за фазами відтворювального процесу на мезорівні (за сферами виробництва, обміну, розподілу і споживання).

Подолання кризи у будь-якій сфері життя регіону безпосередньо пов’язане із рівнем економічної активності. Соціальний розвиток, хоча і має відносну самостійність, значною мірою визначається ресурсними можливостями, які, у свою чергу, залежать від міри економічного розвитку. Тому, тільки розвиваючи економічну активність, можна здійснити ті або інші прориви в житті місцевого співтовариства і підняти рівень добробуту населення, який визначає успіх соціально-економічної політики.

Сучасний розвиток економічних систем різних рівнів характеризується суперечливими процесами та потребує нових дієвих програм ефективного розвитку, регулювання і прогнозування. Регіональний аспект стає істотною, принциповою і постійною складовою державної політики. В процесі глобалізації відбувається одночасне посилення регіоналізації та специфікації економічної діяльності. Розвиток регіонів у цих умовах вимагає вирішення цілої низки проблем, однією з найважливіших серед них є покращення інвестиційного клімату та залучення інвестицій як одного з провідних факторів територіально-галузевого розвитку.

Окремі аспекти та фактори регіонального розвитку висвітлювалися у наукових працях, але необхідний комплексний підхід до виявлення умов, напрямів та інструментів узгодженості усіх елементів, тобто, суб'єктів регіональної соціально-економічної системи, оскільки вона має багатоаспектну, багатовимірну та багатокритеріальну структуру.

Для регіональної соціально-економічної системи системоутворюючими відносинами є територіальна комплексність. Основна функція регіональної соціально-економічної системи полягає в забезпеченні реалізації інтересів населення регіону, підприємств (національних та іноземних), що ведуть господарську діяльність на території регіону, регіональних, місцевих і центральних органів влади, що забезпечують підтримку внутрішньодержавної регіональної інтеграції. Регіональна соціально-економічна система є складною керованою системою, що прагне до динамічної рівноваги, що обумовлено сучасними вимогами до сталого розвитку.

Тренд розвитку соціально-економічної системи формує та визначає поєднання та взаємодія національних та регіональних інтересів, вони ж визначають структуру нового типу динамічної рівноваги. До цього ж, необхідно приділити увагу інтересам, насамперед, найважливішим, тобто структуроутворюючим елементам господарської системи. Отже, при дослідженні нерівноваги господарської системи (національної, регіональної чи галузевої), процесів їх трансформації, способів дієвого та ефективного прогнозування, варто дотримуватися наступного алгоритму:

1) виділити сукупність структуроутворюючих елементів в соціально-економічній системі;

2) окреслити інтереси окремих структуроутворюючих елементів системи та визначити можливості для їх успішної реалізації;

3) сформувати загальну картину взаємодії структуроутворюючих елементів у межах відповідної соціально-економічної системи та сформувати чітке уявлення про логіку процесів, що відбуваються в системі;

4) змоделювати (спрогнозувати) процес розвитку «боротьби інтересів» і

визначити, який тип нерівноваги буде сформований в господарській системі;

5) визначити можливість регулювання наявної «боротьби інтересів» і, відповідно, ефективно реалізувати регулятивні можливості з метою формування такого типу нерівноваги соціально-економічної системи, який би найбільше відповідав інтересам її стратегічного розвитку та підвищення конкурентоспроможності [142].

Необхідно враховувати, що регіон – це апріорі слабо структурована і слабо організована динамічна система. Управління такою системою направлено на вирішення завдання забезпечення оптимальних умов протікання процесів, цілі яких визначаються загальною місією регіону в складі держави [443 с. 72]. Держава встановлює параметри регулювання регіону, як правило, за допомогою нормативно-правового законодавства.

У парадигмі підвищення ефективності функціонування економіки регіону слід особливо наголосити, що регіон – це велика і складна система, що володіє рядом специфічних властивостей: адаптивністю, мультиплікативністю, неадитивністю, відокремленістю, зворотним зв’язком, синергітичністю, сумісністю, цілісністю, централізованістю і емерджентністю. Саме можливості раціонального і оптимального використання специфічних властивостей адміністративно-територіального утворення є критерієм ефективності функціонування економіки регіону.

Регіональна система ринкової економіки потребує забезпечення багатоманітності форм власності та демонополізації економіки, перебудови її організації – економічної структури, створення великої кількості самостійних товаровиробників, тобто організації ринково-конкурентного середовища. Для забезпечення ефективної роботи регіональної економіки необхідно визначення економічних інтересів основних груп суб’єктів та їхнє узгодження.

Ступінь розвитку потреб і можливість саморозвитку суб’єктів господарювання визначається різними формами власності, що формують суспільні умови розвитку економічних інтересів, їхню об’єктивну природу. Приватна власність значно розширює коло інтересів класу власників, формує

інтереси, що вимагають від суб'єкта самостійності, повної відповідальності, готовності до ризику. Спектр інтересів приватного власника розгортається від прагнення до розвитку свого бізнесу, збільшення його прибутковості і розширення сфери впливу до ринкової влади, що забезпечує йому лідерство. До того ж, приватний власник зацікавлений в існуванні передбачуваного і безпечного ділового середовища, в покращенні його бізнес-клімату за рахунок неупередженого законодавства.

Державна власність на найважливіші ресурси і послуги формує суспільні інтереси. Суспільство зацікавлене у створенні умов для розвитку продуктивних сил, ринкових відносин, різних форм власності, необхідних економічних інститутів. Тому в економічній політиці будь-якої держави в якості головних громадських інтересів виступають інтереси, пов'язані з підвищенням життєвого рівня населення, забезпеченням зростання суспільного багатства. Дані інтереси найбільш повно реалізуються при умови переважання демократичних тенденцій у розвитку держави, що визначають рівень цивілізованості суспільства, коли вони не підміняються корпоративними інтересами бюрократії або інтересами олігархії. Це твердження може бути доведено на прикладі ряду кореляційних залежностей: чим нижче рівень цивілізованості суспільства, тим вище ймовірність ігнорування дійсних економічних інтересів трудящих; відсутність системи трудової мотивації призводить економіку до застійних і саботажних явищ; суспільство, що втрачає орієнтири моральності, створює ситуацію, коли політичний режим стає все більш неефективним тощо.

Отже, зазначимо, що економічні інтереси формуються усвідомленими потребами господарюючих суб'єктів, відносинами власності, об'єктивним прагненням до вигоди. Їх зміст неоднорідний і проявляється в різній сукупності мотивів, стимулів, цілей і завдань діяльності.

Підприємництво в регіоні є потенціалом, умовою та підґрунтям регіонального розвитку. Підприємництво має внутрішні суперечності та має визначені економічні інтереси, що змушують його вступати у зовнішні суперечності із довкіллям. Підприємництво відображає відносини, що склалися

в суспільстві, джерелом розвитку яких є внутрішні суперечності способу виробництва. А як відомо, суперечності – рушійна сила будь-якого розвитку, в тому числі й підприємництва. Суперечність між продуктивними силами і виробничими відносинами – найбільш загальна суперечність економічної системи суспільства і підприємництва, що містять у собі цілу систему суперечностей, які виникають між різними їх елементами (між виробництвом і споживанням, зростанням потреб і можливістю їхнього задоволення, між різними формами власності, інтересами, попитом і пропозицією, технікою і технологією, робочою силою і засобами виробництва тощо).

Як рушійна сила підприємництва, суперечності водночас самі потребують розв'язання, оскільки, нагромаджуючись до «критичної маси», вони можуть виплеснутися у вигляді різноманітних криз. Формою розв'язання суперечностей, як внутрішніх чинників саморозвитку економічних процесів і явищ, виступає підприємництво, яке є системним явищем і має власні внутрішні імпульси розвитку (конкуренція), систему забезпечення і відтворення (прямі зв'язки суб'єктів ділових відносин), інфраструктуру (біржі, банки, інформаційні системи, консалтингові та аудиторські компанії, навчальні заклади тощо), систему управління (менеджмент), систему дослідження ринку (маркетинг), систему оцінки діяльності (гроші). Отже, володіючи власною внутрішньою логікою і здатністю до саморозвитку, підприємництво само по собі стає рушійною силою.

Що стосується взаємодії держави, місцевих органів влади та господарюючих суб'єктів регіону, вона ґрунтується на суперечностях та зіткненні їх економічних інтересів. Співвідношення ринкових сил і державного регулювання є принциповим аспектом ринкової економіки, який незмінно викликає бурхливі суперечки серед науковців. Це питання є актуальним не тільки для країн, що недавно почали процес ринкових перетворень, але й для розвинених країн зі сталою системою державного регулювання, міцною ринковою економікою, розвиненими інститутами приватної власності. Дослідження ринкової економіки дозволили встановити циклічний характер

періодів пожвавлення ринкового механізму з періодами посилення державного регулювання економіки. До цього ж, в процесі ринкового розвитку періодично посилюється вплив концепцій посилення ролі держави в регулюванні економічних процесів (кейнсіанство), чи концепцій ринкового регулювання (монетарізм, неолібералізм). На сьогодні Україні є особливо актуальним досвід розвинутих країн, що сприяє формуванню мінливого балансу взаємовідносин влади та бізнесу, який є прихованою формою боротьби між цими двома вищевказаними концепціями.

Групи економічних інтересів на регіональному рівні та їх очікування надано в табл. 1.2.

Таблиця 1.2

Групи економічних інтересів в регіоні та їх очікування

Група інтересів	Внесок	Очікування
Владні структури: - Державні органи - Регіональні органи - Муніципалітети	- Законодавство - Нормативно-правова база - Інвестиційні ресурси - Соціальна і виробнича інфраструктура - Інформаційні ресурси	- Виплата податків і відрахувань - Дотримування законодавства - Ефективне використання ресурсів - Інвестиційна активність - Забезпечення зайнятості - Рішення проблем соціальної сфери - Охорона навколишнього середовища
Бізнес-спільнота - Великий бізнес - Середній бізнес - Малий бізнес	- Фінансові ресурси - Матеріальні ресурси - Виробничий потенціал - Конкурентний потенціал - Інвестиційні можливості	- Стабільність існування - Інформативність - Гарантії поставок і збуту - Доступ до ресурсів - Усунення недоліків ринку - Розвиток ефективної конкуренції - Привілеї, пільги - Високий рівень якості та доступна вартість робочої сили
Громадськість - Члени товариства - Працівники (члени трудових колективів) - Державні службовці - Державні чиновники - Непрацездатні і непрацюючі виборці	- Трудовий капітал - Освітній капітал - Інтелектуальні ресурси - Професіональні и трудові навички - Професіональна компетенція - Голос у підтримку обираючих в структурі влади	- Гідна оплата праці - Гарантія зайнятості - Захист навколишнього середовища - Високий рівень якості продуктів і послуг - Високий рівень розвитку соціальної інфраструктури - Моральне задоволення від праці - Самореалізація

Джерело: розробка автора

Проблематика і пошук шляхів вирішення проблем взаємодії влади та бізнесу в Україні знаходяться на стадії становлення. Подальшого вивчення, осмислення та адаптації до українських реалій потребують зарубіжні моделі взаємодії держави та бізнесу. Розробкою теоретичних та методологічних питань цієї проблематики займалися вітчизняні науковці В. Андрусів [119], П. Бурковський [190-191], А. Гальчинський [211], Є. Камінський [271-272], А. Колодій [294-296], О. Мартякова [316], І. Рейтерович [276-277], О. Сушко та ін. Проблематика взаємовідносин влади, бізнесу та суспільства представлені у зарубіжних науковців, зокрема: Л. Бруста, В. Кулудона [302], Л. Нельсона, Д. Растоу [370], К. Ріда, Д. Сакса [390], Ж. Сапіра [74], С. Холмса та ін.

Існує багато теорій, що пояснюють зростання або зменшення державного втручання в економічне і соціальне життя розвинутих країн. Їх можна згрупувати за декількома головними напрямками [413]. Перша група теорій поєднує зростання ролі держави з викликами соціального середовища, тобто технічним прогресом, демографічними зрушеннями, змінами в економічній системі. Один із провідних представників цієї школи американський економіст М. Олсон, ґрунтуючись на такому погляді, зазначив, що розвиток ідеї «держави загального добробуту» і спроби її практичної реалізації були необхідною відповіддю на виклики часу [65]. Так, демографічні зрушення (збільшення населення, урбанізація) зажадали посилення соціальної політики, надання державних послуг охорони здоров’я, регулювання життя в містах, охорони навколишнього середовища. Технологічні зрушення всіх типів змусили державу збільшити інвестиції в сферу освіти й науки, патентної діяльності й т. ін. [28]. Друга група, не заперечуючи ролі соціального середовища, пояснює посилення ролі держави впливом внутрішніх політичних процесів. Послідовники цієї школи підкреслюють місце та значення політичної культури і змін у поглядах на обґрунтованість та законність функцій та дій держави, відзначаючи значну роль законодавства, що неминуче посилює роль держави в якості координатора й носія інтересів різних суспільних груп.

Останніми десятиріччями стає очевидною обмежена роль держави в

регулюванні ринкової економіки. Цілком зрозуміло, що втручання держави та державних органів може пригнічувати самі основи ринкового механізму, через порушення економічних й соціально виправданих пропорцій між нагромадженням і споживанням, послаблювати конкуренцію, самостійність товаровиробників тощо. Проблематика цього питання виражається в тому, яке співвідношення повинно бути між державним і приватним секторами економіки та який вектор відповідальності держава повинна обрати у взаємодії із ринковою економікою й суспільством.

М. Фрідмен у своїй класичній роботі «Капіталізм, свобода і демократія» [30], довів неефективну й неконструктивну роль держави в економіці, висунув кілька ключових тез. Зокрема, він показав однаковий негативний вплив на економічний розвиток як держави так і приватних монополій, провівши аналогію між ними. Крім цього, М. Фрідмен стверждував, що державне економічне регулювання носить найчастіше антиспоживчий характер, що пов’язане з тим, що на утворення законодавства й соціально-економічних державних програм впливає крупний капітал, який керується своїми інтересами. Внаслідок цього послаблюється ринкова конкуренція, що негативно впливає на задоволення потреб споживачів.

Ще один науковий напрямок дослідження проблематики державного регулювання ринкової економіки зв’язує посилення ролі держави з регулюючою функцією забезпечення економічного розвитку. Зокрема, американський історик економіки О. Гершенкорн відзначав, що чим пізніше країни стали на шлях індустріалізації або інших великомасштабних технологічних і економічних перетворень, тим найширший державний сектор і розвиненіше державне регулювання економіки вони мають. Це означає, що держава є «локомотивом» економічних перетворень [33].

Але держава, прискорюючи економічний розвиток, переставала враховувати, що витрати державного втручання, з точки зору економіки переважують переваги державного перерозподілу національного продукту на користь окремих соціальних груп. Отже, можна стверджувати, що посилення

ролі держави має вагомі підстави у випадку необхідності задоволення викликів зовнішнього середовища, демократичними вимогами різних груп населення, необхідністю надання їм таких суспільних благ, які приватний сектор невзмозі забезпечити. Якщо ж розширення функцій держави деформує здатність суспільства до нововведень і економічного зростання, якщо держава прагне підтримувати окремих представників економічної і політичної еліти на шкоду суспільству, якщо вона починає функціонувати як якась самодостатня структура у своїх власних інтересах, тоді діяльність державних інститутів завдає прямої шкоди суспільству і розширення їх функцій є небажаним [283].

В цілому можна констатувати, що роль держави в економіці надзвичайно важлива й багатогранна, як на рівні національної економіки, так і на рівні регіону. Держава бере на себе ті суспільно значимі функції, що не дають швидкого економічного ефекту, але без яких якість життя громадян й суспільства не будуть оптимальними. Досвід західних країн останніх років демонструє, що основоположним напрямом інституціонального регулювання соціально-економічних відносин є розробка й впровадження соціальної практики, в тому числі, в приватному секторі, розгалуженої системи норм, стандартів і регламентів. Нормативно-правовий блок державних інститутів за своєю сутністю більш консервативний, ніж інститути саморегулятивної природи. «Дерегулювання» закону і підзаконної нормотворчості майже завжди виступає конструктивною альтернативою їх рутинній корекції. І в континентальній, і в англо-американській доктрині навіч сценарій «дорегулювання» норм права, але вже не в незримій конкуренції з ними, а в порядку своєрідної кооперації з державними інститутами. До того ж, екстенсивний розвиток системи формально-правових норм ведення бізнесу не може бути безмежним. У західних країнах експерти з регулювання відносин держави й бізнесу, на відміну від східних, не проявляють непотрібної завзятості в пропаганді ідеї «закон суворий, але це закон», а в основному – вчасно скидають баласт надлишкового регулювання. Вони або зовсім відмовляються від стандартизації в одних сферах господарської діяльності й практики

управління компаніями, або погоджуються з тим, що такі стандарти й регламенти встановлюються і впроваджуються самими об'єднаннями бізнесменів. Більше того, держава активно заохочує прямий діалог асоційованого виробника товарів і послуг і асоційованого ж споживача товарів і послуг, що стосується механізмів гарантування їх якості, вільних від державної «опіки». Звідси прямий державний інтерес у наявності готових матриць такого роду, на користь яких можна відмовитися від держрегулювання. Інституціонально організовані підприємці, а також професіонали, чиї спеціалізовані послуги, затребувані бізнесом, виступають переконливою демократичною альтернативою нормативної етизації розвитку країн західної цивілізації. Як вважає один з провідних спеціалістів у цьому питанні, професор Нью-Йоркського університету А. Пшеворськи, взагалі не існує таких речей, як «держава» або «ринок». Обоє є інституціональними системами. Насправді, існує саме набір інститутів, які регулюють обмін і ступінь втручання в цей самий обмін. По великому рахунку ідеальної моделі не існує, у кожному випадку будуть свої особливості. На його думку, загальна теорія державної участі в економіці, яка з'явилась у післявоєнній Європі і яка стверджує, що ринок повинен брати на себе те, від чого він може дістати прибуток, а держава повинна брати на себе те, за що не береться ринок, в цілому непогана. Але ця розумна теорія не є методологічною директивою або загальним рецептом [293]. На рубежі сторіч західне суспільство прийшло до усвідомлення того факту, що сталий розвиток можливий лише на основі якогось балансу між ринком і державним регулюванням. Це проявляється як на рівні соціально-економічних теорій, так і на рівні повсякденної політики. Стало очевидним, що, незважаючи на політичну риторику в ході передвиборних кампаній, що підкреслює відмінності ліберальних і консервативних цінностей, у реальному житті спостерігається явне зближення соціально-економічної політики демократів і консерваторів. Платформи провідних партій демонструють дивні з точки зору традиційних збігів підходи за багатьма ключовими соціально-економічними позиціями. Наприклад, у США республіканці відмовилися від багатьох

постулатів, що здавалися колись непорушними, орієнтованими на різке зменшення ролі держави в економіці і соціальній сфері, демократи ж взяли на озброєння чимало з концептуального арсеналу республіканців, що особливо проявилось у період президентства Б. Клінтона, який виступав за ощадливу державу, скорочення бюджетного дефіциту та ін. Усе це показує тенденцію об'єктивного зближення позицій обох провідних партій, що проявляється у головних соціально-економічних пріоритетах у розвитку США. Можна, навіть, говорити про формування якоїсь центристської платформи, що виражає інтереси значної більшості населення країни, її політичного істеблішменту. Тому передвиборна боротьба концентрується не на принципових політичних і економічних розбіжностях концептуального характеру (хоч такі, як і раніше, декларуються), а на конкретних методах досягнення одних і тих же головних пріоритетів. Таку ж тенденцію можна бачити і в країнах Західної Європи. Триваюча дискусія в наукових колах різних країн з приводу регулюючої функції держави породжує паралельну дискусію з приводу всеосяжної влади бізнесу. Американський політолог Грем Уілсон вважає, що сам характер дискусій з приводу влади бізнесу змінився за низкою аспектів останніми десятиріччями [100]. По-перше, стало важко підтримувати той аргумент, що бізнес обманює суспільство тим, що його домінування приймається через третю особу – «владу». Зрозуміло, бізнес використовує свої широкі ресурси, як це роблять усі групи інтересів, які собі можуть дозволити це зробити, з метою створення сприятливого іміджу в очах суспільства за допомогою реклами, так і перед елітою суспільства за допомогою розумного розподілу дотацій (видачі стипендій, грантів і т.ін.). Другим аргументом щодо всеосяжної влади бізнесу є ствердження того, що бізнес – це не просто звичайна група інтересів. Ця група має високий рівень влади і впливу на державу, що є продовженням його структурного становища в суспільстві. Фінансування виборчих кампаній, структурна влада, є тими перевагами, які дозволяють бізнесу бути більш впливовою групою інтересів, ніж ті, які цього не мають. Між тим, треба зауважити, що це лише один з рівнів влади, а не абсолютна влада. Великі

інвестиції в ході виборчих кампаній не завжди забезпечують абсолютну політичну перемогу, і структурна влада бізнесу не завжди виявляється вирішальною. Довгий час у наукових колах говорилось про те, що бізнес має певний рівень влади просто в силу своєї позиції у структурі суспільства. Ця ідея оформилась в цілий науковий напрямок завдяки публікації книги Чарлза Ліндблома «Політика і ринки» [49]. Дійсно, важко уявити, що хто-небудь сьогодні щиро вважає, що бізнес є лише однією із груп інтересів, яка має рівні з іншими можливості впливу на політику. Між тим, незважаючи на визнання явно більшої політичної ваги бізнесу в порівнянні з більшістю інших груп інтересів, все більший сумнів висловлюється з приводу того, що бізнес може покладатися винятково на, користуючись виразом Ліндблома, своє «привілейоване становище». Як відомо, марксисти дотримувалися точки зору, що держава була нічим іншим, як виконавчим комітетом буржуазії, який, безумовно, обслуговував інтереси бізнесу.

Значний крок у дослідженні тіньової економіки був зроблений внаслідок аналізу ринку праці та економічного життя в бідних країнах. К. Гірц ввів поділ на так звану «базарну» і «орієнтовану на фірмовий устрій» економіку («bazaar-economy» і «firmcentredeconomy») [32]. Організована в формі підприємств економіка описувалася як ефективна, капіталомістка, з високою продуктивністю праці. «Базарна» економіка, навпаки, представлялася трудомісткою, малорентабельною, з низьким рівнем виробництва.

Англійський соціолог К. Харт так сформулював визначення неформальності: «відмінність між формальними і неформальними можливостями доходу базується на відмінностях між роботою на зарплату і зайнятістю» [39, с. 61-90]. Сформульоване визначення було використано Міжнародною організацією праці (1972 р.), яка ввела в загальноприйнятий оборот терміни «неформальна економіка» («informaleconomy») і «неформальний сектор» («informalsector»). Введення в науковий обіг терміна «неформальний сектор» пов’язують з ім’ям К. Харта. Розглядаючи структуру незареєстрованої («underground», «undegistered») економіки в сучасному

ринковому господарстві, інший вчений Є. Фейдж вважав, що неврахований сектор складається з двох компонентів:

– ринкового сектору, який використовує гроші як засіб обміну в організації виробництва і збуту товарів і послуг;

– негрошового сектору, в якому виробляються реальні товари і послуги, але не для ринкового продажу, а для власного споживання або для неформального бартерного обміну [27, с. 5-13].

Такий підхід досить зручний, оскільки він широко охоплює всі можливі аспекти тіньової економічної діяльності, в якій значна частина розрахунків здійснюється за допомогою обмінів і грошових сурогатів. Скорочення уточненого валового доходу порівняно з базою оподаткування відбувається через уникнення («avoidance») податків, а також і ухилення («evasion») від них. У першому випадку мова йде про законні дії щодо зниження податкового тиску, в іншому – про дії незаконні. Виник навіть особливий неологізм «avoison», що означає спірні ситуації при визначенні уточненого валового доходу. Описаний підхід зручний, якщо завданням є визначення розміру втрат бюджетів різних рівнів, оскільки включає і «законні способи» ухилення від податків («taxavoidance»), які не розглядаються при інших підходах.

Результати дослідження Інституту свободи і демократії під керівництвом перуанського економіста Е. де Сото отримали назву «Десотіанська революція» [18]. Принципово новий підхід до пояснення генезису тіньової економіки – головне наукове відкриття Е. де Сото. На його думку, бюрократична заорганізованість, яка перешкоджає вільному розвитку конкурентних відносин, породжує економічне «підпілля». Згідно Е. де Сото, неформальна підприємницька діяльність – це не механізм виживання, що виникає як реакція на недолік місць в сучасному господарстві, а результат поширення дій дійсних ринкових сил в економіці, затиснутою лещатами державного регулювання. Вивчаючи економіку Перу, він дійшов висновку, що «легалізація приватної власності, де бюрократизація економіки і скорочення урядового втручання в господарську діяльність – це єдиний шлях до громадянського миру і

процвітання». На думку Е. де Сото, великий тіньовий сектор істотно знижує ефективність економіки країни. Їм навіть введений термін «мертвий актив» – це майно, що перебуває в тіні.

Тіньова економіка – породження відсталості і асоціальності, економічне гетто, що не має позитивних перспектив. Неформальний і частково тіньовий сектор економіки має революційно-прогресивний потенціал, що утворюється в результаті бюрократичної заорганізованості, яка перешкоджає вільному розвитку конкурентних відносин. Тіньова економіка багатофункціональна. Вона може бути як проявом відживаючих інститутів, консервуючи рудиментарні форм виробничих відносин, так і органічно включена в економіку офіційну, будучи своєрідною «відповіддю» на «виклики» глобалізації та науково-технічного прогресу. Отже, і держава через органи влади, і підприємництво, що працює в офіційному просторі, і суб'єкти тіньової, неформальної економіки, мають свої економічні інтереси, які вступають у суперечності між собою, якщо їхні економічні інтереси не співпадають, та взаємодіють у випадку спільних економічних інтересів (табл. 1.2).

Таблиця 1.2

Економічні інтереси держави та органів влади, суб'єктів підприємницької діяльності та суб'єктів тіньової економіки в регіоні

Суб'єкт	Зміст економічних інтересів
Держава та державні органи влади	Розвиток виробництва, зростання зайнятості населення, зростання доходів населення, максимізація податкових надходжень, підтримка конкурентоздатності ринкового середовища, стабільність цін, розвиток банківської сфери та фінансово-кредитного механізму, залучення підприємництва в регіон та розвиток підприємництва
Підприємництво	Розвиток виробництва, зростання зайнятості населення, зростання доходів населення, мінімізація податкових відрахувань, підтримка конкурентоздатності ринкового середовища, зростання цін на свої продукцію та послуги, розвиток банківської сфери та фінансово-кредитного механізму, залучення підприємництва в регіон та розвиток підприємництва
Тіньова економіка	Розвиток виробництва, зростання зайнятості населення, зростання доходів населення, уникнення податкових надходжень, підтримка конкурентоздатності ринкового середовища, зростання цін на свої продукцію та послуги, розвиток банківської сфери та фінансово-кредитного механізму, залучення підприємництва в регіон та розвиток підприємництва

Джерело: розробка автора

Варто зазначити, що в матриці економічних інтересів, що представлена в табл. 1.2, є багато таких інтересів, які притаманні усім сторонам, що дає змогу для розробки визначеного механізму їхньої взаємодії в контексті реалізації спільних чи схожих інтересів. Деякі з наведених інтересів протікають гостро, інші мають прихований, непрямий характер. Але усі вони є проявом функціонування суб'єктів, що є носіями цих інтересів.

1.3. Індикатори результативності регіонального розвитку та вплив їх урахування на залучення інвестицій в регіон

Окремі країни та регіони займають різне місце у світовій системі залежно від їх людського, природно-ресурсного, виробничого й науково-технологічного потенціалу. При цьому це місце може змінюватися залежно від темпів і якості динаміки їх розвитку. Сучасний економічний стан України, її регіонів та місць, як і багатьох інших держав, залишається нестійким та непередбаченим. Незначний економічний ріст в деякі періоди часу змінюються застоєм в інші періоди [287, с. 7]. Тому необхідно розглядати розвиток регіонів як безперервний та комплексний процес, що є умовою та джерелом зростання економіки країни.

Визначення поняття «розвиток» потребує уточнення. Так, В. А. Забродським запропоновано наступне визначення розвитку: «процес переходу економіко-виробничої системи у новий, більш якісний стан за рахунок нагромадження кількісного потенціалу, зміни і ускладнення структури і складу, в результаті чого підвищується її здатність чинити опір руйнівному впливу зовнішнього середовища та ефективність функціонування» [257, с. 6].

Якщо розглядати регіон як систему, що є найбільш вірним, то розвитком називають зміни системи, що приймають структурну, якісно-кількісну форму, тобто відбивають функціональні зміни.

В наукових працях термін «розвиток» вживається в різних значеннях: економічний розвиток, соціально-економічний розвиток, розвиток економіки,

регіону, міста. При цьому, розвиток визначається як прогресивна зміна будь-якого характеру, насамперед, в економіці. Зміна може бути кількісною і призводити до економічного зростання, або якісною, тобто, такою, що забезпечує структурні зміни або набуття нових характеристик. Але в комплексі з економічними параметрами все найчастіше розглядають соціальні параметри розвитку, які давно вже стали повноправними показниками при оцінюванні рівня розвитку регіону.

Розвиток регіону – процес багатоаспектний, багатовимірний та багатокритеріальний. Регіональний розвиток розглядається як сукупність економічного і соціального розвитку, що включає: зростання виробництва та доходів; зміни інституціональної, адміністративної, соціальної структури; зміни суспільної свідомості. Регіональним вважається розвиток, що характеризується співвідношенням регіональних показників [142, с. 18].

Враховуючи роль регіонального розвитку для підвищення ефективності економіки на територіальному і національному рівні в сучасних умовах, на погляд автора, найважливіші завдання, які повинні і мають вирішуватися в процесі державного регулювання розвитку регіонів, такі:

– зміцнення соціально-економічних основ держави, збереження та зміцнення єдиного соціального й економічного простору країни;

– створення ефективного соціально-економічного механізму для забезпечення функціонування національної економіки як єдиного цілого через поєднання державних та регіональних інтересів;

– забезпечення гідного рівня і якості життя населення регіонів, згладжування відмінностей та усування диспропорцій в рівнях економічного та соціального розвитку регіонів;

– формування ефективної та багатоукладної економіки на основі комплексного розвитку соціальної та ринкової інфраструктури та різних форм власності.

На рівень соціально-економічного розвитку регіону здійснюють вплив три основні групи факторів, які є умовами та індикаторами успішного

зростання: виробничі, ринкові, конкурентні. Фактори розвитку регіону включають географічне розташування регіону, природні та кліматичні умови, усі види регіональної політики, економічний, виробничий, ресурсний та демографічний потенціал (рис. 1.2).

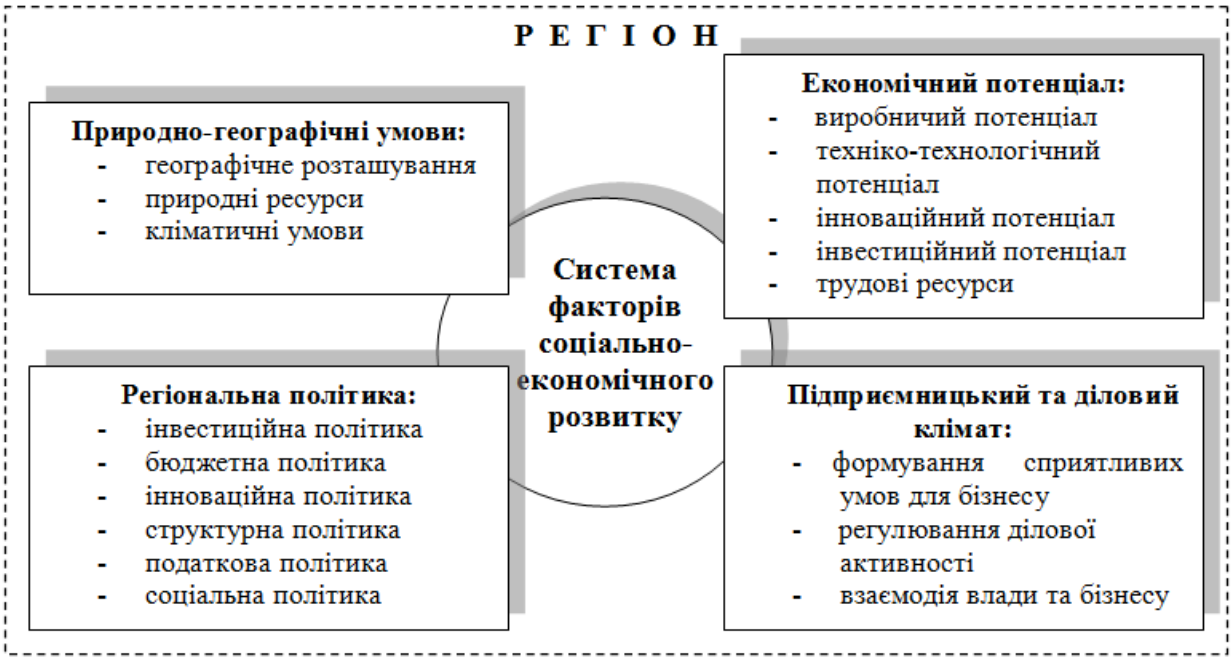

Рис. 1.2. Фактори соціально-економічного розвитку регіону

Джерело: [137]

Посилення ролі регіонів у забезпеченні ефективності процесів розвитку держави обумовлюють необхідність пошуку нових принципів і методів реалізації регіональної соціально-економічної політики. Завдання довгострокової стратегії розвитку України, обумовлені передусім, необхідністю підвищення добробуту населення та забезпечення соціальних гарантій. Законом України «Про державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України» [357] визначаються правові, економічні та організаційні засади формування цілісної системи прогнозних і програмних документів економічного і соціального розвитку України, окремих галузей економіки та окремих адміністративно-територіальних одиниць як складової частини загальної системи державного регулювання економічного і соціального розвитку держави [287].

Законом встановлюється загальний порядок розроблення, затвердження та виконання зазначених прогнозних і програмних документів економічного і соціального розвитку, а також права та відповідальність учасників державного прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України.

При цьому, виконання положень Закону можливе на основі розробки відповідного нормативно-методичного забезпечення.

Питання регіонального розвитку регулюють цілий ряд нормативно-правових актів, серед яких варто вказати такі: «Про Концепцію державної регіональної політики» [363], «Про заходи щодо впровадження Концепції адміністративної реформи в Україні» [362], «Про стимулювання розвитку регіонів» [367] та ін. Вказані нормативно-правових акти визначають пріоритети та принципи управління регіональним розвитком, основні заходи, спрямовані на забезпечення соціально-економічного розвитку України та її регіонів. Проте, існує певна несистемність та суперечливість державної політики та діяльності в цій сфері, що пояснюється різноспрямованістю державного управління.

Відповідно до Закону України «Про державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України» та постанови Кабінету Міністрів України «Про розроблення прогнозних і програмних документів економічного і соціального розвитку та складання проекту державного бюджету» [366], Головним управлінням економіки Харківської області разом з іншими управліннями, відділами обласної державної адміністрації, обласними організаціями, райдержадміністраціями, міськ(рай)виконкомами, розробляються щорічні Програми економічного і соціального розвитку Харківської області на поточний рік.

Лауреати Нобелівської премії з економіки Г. Беккер [6], К. Ерроу [2], Б. Олін [63], Д. Стігліц [84], М. Фрідман, Ф. фон Хайєк, Т. Шульц, у своїх працях наголошували обмеженість ринкових механізмів вирішення фундаментальних стратегічних завдань суспільного соціально-економічного розвитку. Це обумовлює необхідність досліджень управління соціально-

економічним розвитком на основі діалектичного поєднання ринкових та адміністративних методів, формування принципів і методів інтегральної оцінки стану соціально-економічної системи та прогнозування її динаміки.

У визначенні рівня економічного розвитку регіону застосовують певні традиційні показники, що описують рівень виробництва та зростання цього рівня в розрахунку на одну особу населення, валовий регіональний продукт, реальний валовий регіональний продукт на 1 особу населення, рівень споживання окремих матеріальних благ, рівень доходів населення, темпи зростання цих показників тощо.

Однак розвиток регіону повинен розглядатися в сукупності соціальних і економічних цілей. Навіть якщо йдеться тільки про економічний розвиток, він зазвичай розглядається спільно з соціальним і включає до себе зміни в інституційній, соціальній, адміністративній структурах регіону, зміни суспільної свідомості, тривалість життя населення, рівень фізичного здоров'я, рівень освіти населення тощо.

Загострення проблем регіонального розвитку пов'язане з першочерговою необхідністю усунення невиправданої нерівномірності соціально-економічного розвитку регіонів, потребою освоєння природних ресурсів, підтримання екологічної рівноваги, вдосконалення територіальної структури господарства, забезпечення зайнятості населення. Проблема соціально-економічного розвитку регіону формується в кожному окремому територіальному утворенні і може чинити негативний вплив на економічний розвиток країни в цілому. У зв'язку з цим показники регіонального розвитку є індикаторами стійкості і соціально-економічної стабільності в суспільстві. У сучасних умовах великого значення набуває актуальність вивчення та використання нових, ефективних методів впливу на соціально-економічні процеси в регіоні.

Соціально-економічний розвиток регіону можна визначати за допомогою сукупності певних показників та індикаторів, однак існують і інтегральні показники рівня розвитку регіону.

Для оцінки стану соціально-економічної регіональної системи, необхідні

певні індикатори. Поняття «індикатор» в економіці має чимало тлумачень. Найпоширеніше – це визначення індикатора як те саме, що і показник, оскільки «indicator» у перекладі з англійської та латини – показник. Індикатор – це орієнтований економічний показник, вимірювання, що дає змогу певною мірою передбачити, в якому напрямі слід очікувати розвиток економічних процесів [254, с. 176].

Під індикатором звичайно розуміють цифровий показник зміни економічної величини, що використовується для обґрунтування економічної політики, спрямованості розвитку економічних процесів та оцінки їх результатів [252].

Індикаторами соціально-економічного розвитку вважають такі показники, які використовуються для оцінки якості життя людей, стану їх здоров'я, стан навколишнього середовища, оцінки впливу людської діяльності на стан навколишнього середовища і здоров'я людей [404]. Доповнив це визначення Я. О. Побурко [367, с. 37], який запропонував під індикаторами розуміти конкретну міру вимірювання соціально-економічного явища або процесу.

Серед авторів наукових праць, присвячених проблематиці розроблення індикаторів функціонування економіки регіону, можна назвати вітчизняних вчених В. Максимова, О. І. Амошу [115], В. Артеменко [121], Б. Данилишина [234], М. Долішнього, Ю. В. Макогона, Д. А. Шмигаль [446] та закордонних С. Суспіцина, Н. Ратнер, В. Н. Василенко, А. С. Кулагіна, Л. І. Леонтьєва, С. А. Мельника та ін.

Індикатором соціально-економічного стану регіону є числова статистична інформація про відхилення поточного значення показника, що оцінює стан регіону, від базового значення цього показника.

Індикатори соціально-економічного стану та розвитку регіону дозволяють системі статистичного моніторингу вирішувати такі завдання:

– визначення місця регіону і його ролі в минулому та майбутньому (індикативному) розвиткові господарського комплексу;

– створення підстави для однозначної оцінки ефективності господарювання в регіонах;

– формувати базу для оцінки використання факторів розвитку господарського потенціалу;

– описання стану регіональної економіки і стану економіки, яка виходить за межі даного регіону [312].

У цілому система статистичного моніторингу з її показниками-індикаторами має пов'язуватись з напрямками регіональної політики, які в концентрованому вигляді зводяться до такого:

– необхідність міжрегіонального вирівнювання рівня душового споживання, або життєвого рівня населення, що проживає в регіоні;

– необхідність збільшення доходу в розрахунку на душу населення, що сприяє зростанню рівня споживання.

Під індикаторами сталого розвитку розуміють показники, які використовуються для оцінювання якості життя людей, впливу людської діяльності на стан довкілля і здоров'я людей [334, с. 67–72].

Індикатори економічного розвитку регіону – це визначення зміни якісних э економічних характеристик регіону, найважливішими елементами яких є нововведення і вдосконалення процесів регіонального управління. Індикатори економічного розвитку регіону – це ключові цифрові показники економічного розвитку, що відображають його тенденції розвитку і впливу на нього різних чинників. Індикатори регіонального розвитку відіграють провідну роль під час вибору і формуванню стратегії розвитку регіону й оцінки результатів її реалізації. Необхідно розглядати економічні явища в тісному взаємозв'язку із соціальними процесами, тому показники та індикатори мають використовуватися для характеристики та аналізу як економічних, так і соціальних аспектів розвитку.

Отже, найдоцільнішим є системний підхід до вивчення економіки, що припускає формування системи показників і охоплення усіх боків соціально-економічної діяльності та аспектів соціально-економічного процесу. Системний

характер соціально-економічної статистики має на увазі погодженість між різними показниками, що використовуються для опису й аналізу різних, але взаємозалежних аспектів економічного процесу.

Для формування інформаційної бази дослідження процесів регіонального розвитку необхідно визначення певних статистичних показників, ідентифікування явищ й процесів соціально-економічного характеру, а також з’ясування їхньої сутності.

Система показників являє собою сукупність взаємозалежних кількісних параметрів, що характеризують основні аспекти соціально-економічних процесів. Система показників повинна відповідати певним вимогам у відповідності із можливістю проводити дослідження стану та тенденцій економічного розвитку. Вона повинна мати всебічний характер, тобто, дослідження мають охоплювати усю сукупність господарюючих суб'єктів та усю різноманітність економічних взаємовідносин між ними, а також мають бути методологічно погоджені між собою.

Статистичні індикатори виражаються у двох формах:

– статистичні показники як індикатори;

– показники зі статистичних індикаторів, що використовуються для визначення наявності або вимірювання досліджуваного.

Індикатор на відміну від узагальнюючого показника дозволяє оцінити динаміку щодо загального, еталонного, середньогалузевого або середньостатистичного значення і таким чином дати безпосередню оцінку ситуації, зрозумілу особі, що приймає рішення. Індикатори повинні:

– відображати вплив декількох тенденцій одночасно (мультифакторність);

– утримувати зрозумілу і однозначну інтерпретацію результатів для осіб, які приймають рішення;

– мати кількісне вираження стану об’єкта аналізу;

– давати можливість чітко визначити спрямованість змін, що відбуваються (позитивна чи негативна);

– формувати переважно на основі існуючої системи національної

статистики при порівняно простій процедурі збору інформації та розрахунків;

– давати можливість оцінки об'єкта обстеження в динаміці [405].

Одна з найбільш повних за охопленням систем індикаторів сталого розвитку розроблена Комісією зі сталого розвитку ООН. Індикатори розбиті на основні групи:

– індикатори соціальних аспектів сталого розвитку;

– індикатори економічних аспектів сталого розвитку;

– індикатори екологічних аспектів сталого розвитку (включаючи характеристики води, суші, атмосфери, інших природних ресурсів, а також відходів);

– індикатори інституційних аспектів сталого розвитку (програмування і планування політики, наукові розробки, міжнародні правові інструменти, інформаційне забезпечення, посилення ролі основних груп населення) [246].

Будучи інструментом результативності управління, індикатор розуміється як інформація, що кількісно визначає характеристику процесу (явища) в певний момент часу і в просторі. На відміну від показника, індикатор розглядається як більш складний інструмент управління, який носить векторний, спрямований характер і вбирає в себе заздалегідь проаналізовану, оброблену, інтегральну сукупність показників. Показники зазвичай задаються крапково і містять оригінальні дані для формування індикаторів.

Отже, формування сукупності індикаторів результативності функціонування регіональної соціально-економічної системи має враховувати три аспекти. По перше, коло базових показників має бути обмеженим декількома індикаторами (не більше 5-6). По друге, сукупність індикаторів має ґрунтуватися на трьох взаємозв’язаних обмеженнях: інформативності, корисності та об’єктивній можливості отримання даних.

Для найбільш точного, цілісного і комплексного уявлення при проведенні роботи органами місцевого самоврядування необхідно застосовувати різні види індикаторів: прості і комплексні, кількісні і якісні (експертні), абсолютні і відносні, необхідно розглядати взаємозв’язок основних та додаткових

показників тощо.

Систему статистичних показників використовують для характеристики певних категорій. Вибір показників здійснюється на підставі ступеню його інформативності, що означає можливість його розрахунку.

Система показників розглядається в наукових працях з точки зору різних аспектів: економічного, екологічного, міжнародного та інформаційного.

Економічний аспект передбачає оптимальне поєднання державної, муніципальної, корпоративної та приватної власності, ефективність антимонопольного законодавства, якість та прозорість конкурентного середовища та функціонування економіки, наявність сукупних ринків (товарів і послуг, капіталів, трудових ресурсів, цінних паперів, нерухомості, тощо); засоби регулювання та стимулювання суспільно корисної діяльності.

Останнім часом міжнародним співтовариством приділяється багато уваги екологічному аспекту розвитку. Ним охоплюється забезпечення коеволюції суспільства і природи, людини і біосфери, відновлення гармонії між ними, створення реальних можливостей не лише для нинішнього, а й для майбутніх поколінь задоволення своїх основних життєвих потреб, здійснення теоретичних досліджень і розробка практичних методів ефективного використання природних ресурсів, розгортання маловідходних і безвідхідних технологій, широке впровадження біотехнологій, поступовий перехід від енергетики органічного палива до альтернативної енергетики, що ґрунтується на використанні відновлюваних джерел енергії, цілеспрямоване екологічне виховання населення.

Міжнародний аспект декларує відомі принципи міжнародного права у сфері міжнародних відносин: боротьбу за мир, вирішення суперечок мирними, політичними засобами, запобігання війнам та локальним військовим конфліктам, розвиток усебічного співробітництва та партнерства між країнами і народами в різноманітних галузях соціально-економічного та суспільного життя.

Інформаційний аспект розвитку спрямований на матеріалізацію досягнень

фундаментальної науки, розповсюдження обміну інформацією, широке застосування електронних засобів зв'язку.

Якщо конкретизувати базовий набір індикаторів розвитку, то найчастіше їх поділяють на три основні групи: соціальні, економічні та екологічні.

Соціальні індикатори складаються з п'яти агрегованих блоків: боротьба з бідністю, демографічна динаміка, сприяння освіті, підготовці кадрів і поінформованості суспільства, захист здоров'я населення, сприяння стійкому розвитку поселень.

Головні економічні індикатори складають шість груп: виробничо-економічні, структурні, інвестиційні, фінансові, науково-технічні, зовнішньоекономічні.

Отже, сукупність індикаторів розвитку характеризує реальне становище, яке склалось на певній території – країні чи регіоні.

У країнах ЄС використовуються показники, що характеризують наступні тенденції щодо забезпечення сталого розвитку на рівні громад:

– диверсифікація економіки;

– замикання зв'язків у ланцюжку «виробництво-споживання» в межах населеного пункту;

– зонування території за функціональним призначенням;

– розвиток партнерських зв'язків з сусідніми населеними пунктами щодо спільного виробництва продуктів харчування, сировини і переробки відходів;

– забезпечення нульового природного приросту населення;

– автономізація громад та їх кооперація [121, с. 27].

Для оцінки соціально-економічного розвитку в багатьох країнах світу використовуються різноманітні сукупності індикаторів, які часто являють собою досить складну систему. Існують системи індикаторів, розроблених ООН, Європейським Співтовариством, Всесвітнім Банком та іншими провідними міжнародними організаціями. Найбільш значущими розробками є система інтегрованих екологічних й економічних національних рахунків, що запропонована статистичним відділом ООН, і система індикаторів сталого

розвитку, яка створена Комісією ООН зі сталого розвитку [121].

Диспропорції в рівні регіонального розвитку, різний соціально-економічний потенціал регіонів, обумовлюють необхідність адаптації державної соціально-економічної політики на рівні регіонів в залежності від їх специфіки. Але врахування регіональної специфіки можливе лише за умови комплексного аналізу досягнутого рівня соціально-економічного розвитку, оцінки його сучасних та прогнозу подальших тенденцій в кожній області.

Однією з найбільш складних та невирішених проблем оцінки рівня регіонального розвитку є його комплексність, що має визначатися системою репрезентативних показників, що характеризують стан економіки, фінансів, соціальної сфери, екологічного стану тощо. Вітчизняні науковці не дійшли єдиної думки щодо проблематики оцінки рівня соціально-економічного розвитку регіону і серед вітчизняних науковців не існує єдиної думки.

Так, В. Б. Артеменко пропонує п’ять синтетичних елементів категорії «якість життя», які характеризують рівень забезпечення життєдіяльності населення:

– індикатори якості населення – очікувана тривалість життя, природний рух, шлюби та розлучення, рівень освіти та ін.;

– індикатори добробуту (рівня життя) населення – реальні доходи та витрати, рівень споживання товарів і платних послуг, рівень охорони здоров’я, культури та ін.;

– індикатори якості соціальної сфери (соціальної безпеки) – умови праці населення, зайнятість населення, соціальний захист, рівень фізичної та майнової безпеки, ступінь корумпованості та ін.;

– індикатори якості навколишнього середовища – дані про забруднення повітряного басейну, водних ресурсів, земель тощо;

– індикатори якості фінансового забезпечення – дані про доходи і витрати місцевих бюджетів, офіційні трансферти та ін. [121].

Представлені індикатори являють собою комплексні синтетичні показники, що розраховуються на основі показників найнижчого рівня, тобто

даних регіональної статистики. На основі здійснення порівняльного аналізу регіональних синтетичних індикаторів розраховується оцінка ефективності регіональної політики щодо забезпечення соціально-економічного розвитку регіонів в контексті підвищення критеріїв якості життя населення.

Необхідно відзначити, що такі показники, як прогресивність галузевої і технологічної структури господарського комплексу регіону, збалансованість регіональної виробничої системи, оптимальність територіальної організації виробництва в регіоні, розвиненість регіонального ринку, не піддаються кількісному вимірюванню. Їх можна визначити лише за допомогою якісних методів. Тому об'єктивність системи індикаторів поточного стану, динаміки та перспектив динаміки розвитку соціально-економічної системи регіону, безпосередньо впливає на ефективність процесів планування та управління на регіональному рівні, спрямованого на підвищення ефективності регіональної економіки.

У розвинених країнах індикаторами функціонування економіки країни чи регіону є певна уніфікована система статистичних показників, що адекватно відображає об'єктивну дійсність. Ця система показників удосконалюється та динамічно розвивається, періодично переглядається відповідно змінам зовнішнього середовища, вимогам системи управління, різного рівня в їх взаємозв'язку та ієрархічній підпорядкованості.

Статистичний показник являє собою кількісно-якісну характеристику соціально-економічних явищ і процесів. Кількісний аспект відображає абсолютну та відносну величину показника, його розмір, а якісний – сутність показника в конкретних умовах, що визначають місце і час. Систему статистичних показників можна визначити як сукупність взаємозв'язаних показників, які застосовуються в статистичній практиці для характеристики рівня, динаміки, ефективності, умов і особливостей соціально-економічних явищ і процесів.

На стадії розробки та формування системи показників здійснюється їх наукове, логічне та статистичне обґрунтування. Статистичне обґрунтування

передбачає розроблення методології кількісного вимірювання абстрактних економічних категорій. Статистична модель показника має відповідати адекватності і точності вимірювання, і одночасно мати якісну і кількісну визначеність економічних категорій [224, с. 56].

На жаль, структура статистичної інформації, що склалася на сьогодні в Україні, не пристосована до комплексності дослідження регіональної економіки. Існуюча система державної статистики не відповідає вимогам системного дослідження регіональної економіки в повній мірі, що ускладнює розрахунки індикаторів регіонального розвитку.

Загальноприйнято, що провідними індикаторами рівня соціально-економічного розвитку регіонів з позицій системи національних рахунків (СНР) вважають валовий регіональний продукт (ВРП) та валову додану вартість (ВДВ). Ці макроекономічні агреговані показники є основними при здійсненні моніторингу та аналізу, що здійснюють аналітики, експерти та науковці, державні органи управління та міжнародні організації, засоби масової інформації. Зважаючи на це, система управління регіональною економікою не може функціонувати без системи національних рахунків (СНР), що дає змогу здійснювати моніторинг, моделювання, планування, прогнозування, регулювання та стимулювання процесів розвитку регіональної економіки, здійснювати оцінку результатів реалізації державної економічної політики а також результатів діяльності місцевих органів влади, проводити міжнародні макроекономічні дослідження.

Нині в Україні використовується СНР, прийнята в 1993 році Комісією Європейських співтовариств, Міжнародним валютним фондом, Організацією економічного співробітництва та розвитку, Організацією Об’єднаних Націй та Світовим банком. У зв’язку з переходом України на міжнародну систему статистики та обліку відповідно до СНР було запроваджено розрахунок показника «валова додана вартість» на регіональному рівні.

Дана система забезпечує оцінку створеної реальної вартості та її розподілу в умовах ринкових відносин. У національних рахунках

використовується два рівня показників і два методи їх оцінки. Для економіки в цілому результати вимірюються випуском товарів і послуг та валовим внутрішнім продуктом (ВВП) у ринкових цінах, для секторів, галузей і регіонів – випуском і валовою доданою вартістю у так званих основних цінах, за виключенням з ринкових цін чистих податків на продукти. Отже, валовий внутрішній продукт (ВВП) отримується як сума доданих вартостей галузей економіки та податків на продукти за виключенням субсидій. Податки на продукти включають податки, величина яких безпосередньо залежить від кількості чи вартості товарів та послуг, вироблених, реалізованих або імпортованих виробничою одиницею-резидентом.

Найважливішим з показників, що характеризують ефективність як економіки загалом, так і її окремих суб'єктів, є прибуток – показник, що характеризує перевищення доходів над витратами.

– валовий випуск товарів і послуг (регіональний валовий випуск/продукт – ВРП) – вартість товарів і послуг, що є результатом виробничої діяльності одиниць-резидентів регіональної економіки у звітному періоді;

– проміжне споживання ПС (проміжне споживання регіону) – витрати на товари, матеріальні послуги, які використані у звітному періоді для виробничих потреб (витрати на виробництво товарів та послуг);

– валова додана вартість ВДВ (валова додана вартість регіону) – розраховується на рівні галузей економіки як різниця між регіональним валовим випуском та регіональним проміжним споживанням; на рівні регіону як сума валових доданих вартостей всіх галузей економіки. ВДВ відображає додатково створену вартість у процесі виробництва. Показник ВДВ – це первинні доходи, створені інституційними одиницями та розподілені між ними. У національних та регіональних розрахунках використовуються два різні показники і два методи оцінки. Для економіки регіону в цілому результати вимірюються випуском товарів і послуг та ВРП у ринкових цінах; для секторів і видів економічної діяльності – випуском в основних цінах і валовою доданою вартістю [183].

Отже, для здійснення узагальнюючої оцінки рівня розвитку регіональної економіки використовують показники, що характеризують рух товарів та послуг, а також виробництво ВДВ, ВРП та ВВП – основних показників системи національних рахунків.

Запровадження принципів і класифікацій СНР у вітчизняній макроекономічній статистиці здійснено згідно Постанови Кабінету Міністрів України «Про впровадження системи національних рахунків» № 727 від 28 грудня 1992 року [356].

Оскільки річні розрахунки валового регіонального продукту (ВРП) та валової доданої вартості (ВДВ) за регіонами систематично здійснюються, існує можливість дослідження ролі регіонів в економіці, оцінки рівня їх економічного розвитку та порівняльного аналізу економічного потенціалу як усередині країни, так і за її межами.

Водночас процес запровадження в повному обсязі міжнародних стандартів національного рахівництва не можна вважати завершеним. Навіть у розвинутих країнах цей процес є досить тривалим. В Україні ще не вирішено проблему адаптації методик розрахунку окремих показників СНР, впровадження нових рахунків, створення інтегрованих інформаційних ресурсів національного рахівництва із застосуванням сучасних технологій [27].

Втім, концепція соціально-економічного розвитку регіонів України підпорядковується концепції сталого розвитку, згідно з якою основною метою регіонального розвитку є не фізичне нарощування обсягів виробництва, а забезпечення високого рівня життя населення та постійне його підвищення при відповідному захисті і збереженні навколишнього середовища.

Інвестиції в економіку регіону є найважливішим джерелом формування економічних ресурсів регіону, які дозволяють постійно вдосконалювати виробничий сектор регіональної економіки, підвищувати конкурентоспроможність регіонального продукту, підвищувати рівень зайнятості населення, що в кінцевому підсумку сприяє зростанню рівня та якості життя населення регіону. Одним з найважливіших показників

регіонального розвитку є залучення інвестицій, оскільки лише за умови постійного зростання інвестиційної активності в регіоні можливий розвиток окремих галузей та галузевих комплексів, підвищення ефективності соціально-економічних процесів в регіоні, зростання добробуту населення та підвищення рівня соціально-економічного розвитку регіону загалом (див. рис. 1.3).

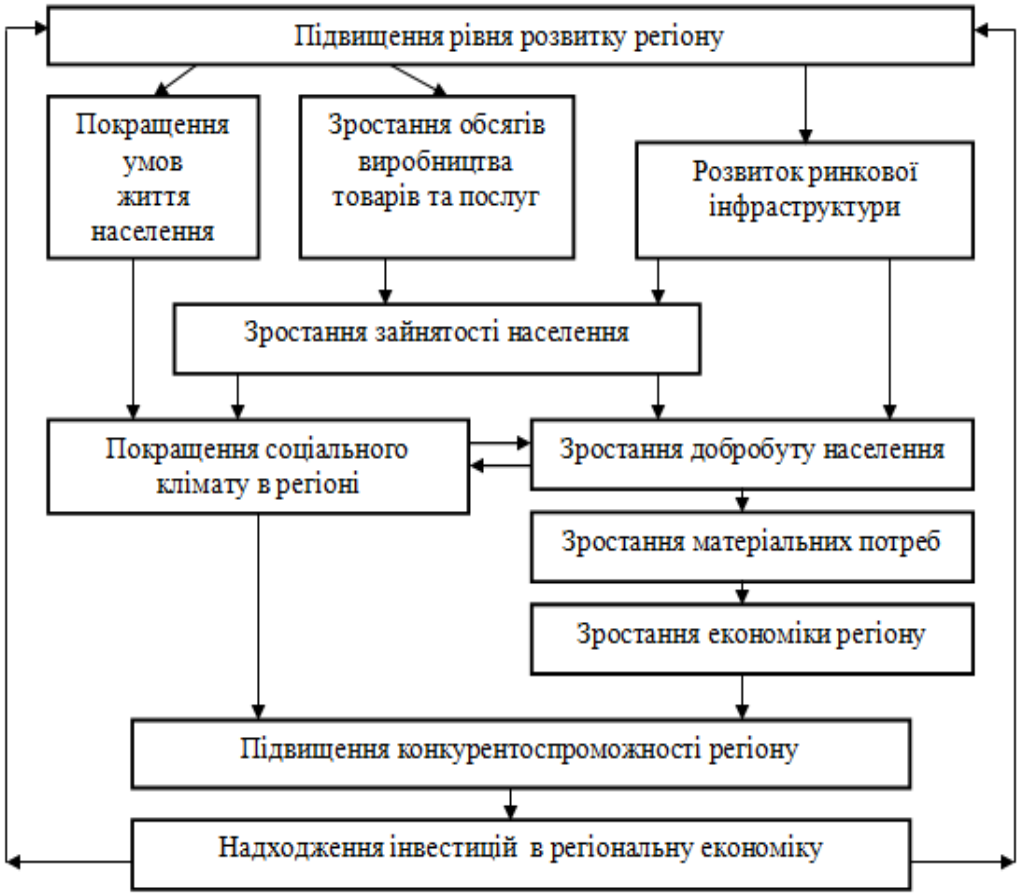

Рис. 1.3. Взаємовплив процесів регіонального розвитку та залучення інвестицій в регіон

Джерело: [137]

Відсутність або недостатність інвестиційних надходжень в регіональну економіку призводять до диспропорцій в економічному розвитку регіонів в Україні. На залучення інвестицій чинить вплив високий рівень ризикованості інвестиційної діяльності в Україні. Проте, без ефективного протікання інвестиційних процесів та раціонального розпорядження інвестиційними ресурсами неможливе економічне зростання і будь-який розвиток.

Отже, для здійснення узагальнюючої оцінки рівня розвитку регіональної економіки використовують показники, що характеризують рух товарів та послуг, а також виробництво ВДВ, ВРП та ВВП – основних показників системи національних рахунків.

Однак, необхідно враховувати хоча б три аспекти: економічний (регіональний валовий продукт, залучення інвестицій, валова додана вартість тощо) соціальний (рівень людського розвитку, що включає декілька індикаторів) та екологічний (рівень екологічної безпеки).

Зрозуміло, що склад і підпорядкованість застосовуваних індикаторів залежить від тих завдань, для вирішення яких здійснюються дослідження та від стану та обсягів інформаційної бази дослідження.

1.4. Концептуальні підходи до узгодження економічних інтересів як підґрунтя розвитку регіону

Регіон – соціально-економічна система, що характеризується ієрархічністю управління, активністю окремих її підсистем і має складну внутрішню структуру. Взаємна і кумулятивна обумовленість підсистем в рамках даної структури визначається функціональними зв’язками, специфіка яких визначена соціальними, економічними, політичними, правовими, інституційними та іншими умовами, що склалися на певний момент. При цьому ефективне управління соціально-економічним розвитком регіону слід визначати як цілеспрямовано (кумулятивно) організовану сукупність соціальних, економічних, політичних, правових, інституційних та інших впливів на умови сталого розвитку локалізованої безлічі елементів адміністративно-територіального утворення та розширення спектра інваріантних взаємозв’язків між ними з метою забезпечення ефективного відтворення регіонального потенціалу.

Складна структура та ієрархічність регіональної системи обумовлюється, у тому числі, і складною системою економічних інтересів всередині регіону,

що стікаються один з одним, взаємодіють та протидіють тощо. Розвиток регіону неможливий без перманентного процесу взаємодії суб'єктів регіональної економіки на основі створення та функціонування такої системи взаємодії, щоб враховувала їх економічні інтереси.

Взаємодія та співробітництво на основі узгодження економічних інтересів в регіоні створює конкурентні переваги в першу чергу для приватних осіб та місцевих органів влади, а через те і для всього регіону [61]. Ці переваги діють одночасно як в сенсі індивідуальної конкурентоспроможності суб'єктів, так і в сенсі конкурентоспроможності регіональної економіки загалом.

Однією зі значних проблем в контексті розуміння взаємодії та співпраці між суб'єктами регіональної економіки на основі узгодження їх економічних інтересів постає проблема вимірювання переваг такої співпраці та оцінювання її результатів. Зокрема, під час планування, організації, контролю та оцінювання результатів внутрішньо- та міжгалузевого співробітництва у зв'язку зі складністю структури економіки регіону, виникає проблема визначення найбільш відповідних критеріїв його оцінки та однозначного визначення його впливу на індивідуальну діяльність і конкурентоспроможність та розвиток регіону.

З цієї точки зору важливе вирішення такого вимірювання, щоб демонстрація однозначних переваг стала визначальним чинником акторів економіки регіону до плідної співпраці. Це особливо стосується суб'єктів приватного сектору, які діють у межах свого розуміння отримання швидкого економічного ефекту (іноді навіть єдиноразового), і іноді така співпраця може бути зруйнована за причиною недостатньо задовольняючих наслідків у короткостроковому періоді [53].

Після представлення проблем вимірювання наслідків взаємодії, спрямованої на створення широкої, колективної вигоди, необхідно формулювання пропозицій щодо його оцінки. Так, Б. Грей [36] та Б. Сірий запропонували деякі пропозиції стосовно цієї проблематики, що базуються на аналізі співпраці з різних точок зору. Б. Сірий розробив їх з

урахуванням того, що суб'єкти завжди мають доступ до додаткових ресурсів, якими володіють їх партнери із співробітництва, що значно розширює їх можливості та потенціал. Ці ресурси є як матеріально-технічними, так і нематеріальними (знання, компетенції, навички, досвід, комунікації, зв'язки тощо). Таким чином, це забезпечує доступ завдяки співпраці між державним та приватним секторами таким ресурсам, які не могли бути доступними за причиною специфіки діяльності вищевказаних суб'єктів. У випадку співпраці, завдяки можливості додаткового використання, або, навіть, придбання ресурсів, якими володіють інші суб'єкти, що представляють той чи інший сектор, індивідуальні пропозиції учасників такого партнерства стають більш привабливими.

Здатність працювати і виживати в умовах конкурентного середовища має вирішальне значення для суб'єктів ринкового середовища. У науковій літературі перераховані численні види та джерела цих переваг. Основні з них: цінова перевага, якісна та інформативна перевага (рис.1.4).

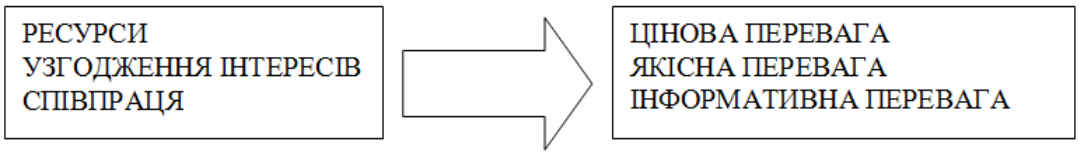

Рис. 1.4. Конкурентні переваги, що отримують суб'єкти в процесі співпраці

Джерело: розробка автора

У результаті взаємодії здатність конкурувати є більшою, а отже, і здатність діяти і виживати у конкурентному середовищі, тому приватні підприємства конкурують з іншими постачальниками продукції та послуг і зацікавлені в отриманні додаткових конкурентних переваг [52].

Взаємодія та співпраця зменшують витрати партнерів, що, в свою чергу, може знизити ціни на товари та послуги, отже, результатом такої взаємодії є більш ефективна цінова конкуренція.

В табл. 1.3 подано характеристику взаємодії суб'єктів в контексті узгодження інтересів в сфері державно-приватного партнерства (ДПП).

Таблиця 1.3

Характеристика взаємодії суб'єктів в контексті узгодження інтересів з позиції ресурсного обміну

Державний сектор	Приватний сектор
ВЛАСНІ РЕСУРСИ	
– соціальний мандат (довіра); – знання місцевих, регіональних проблем; – регуляторні інструменти (адміністративні рішення та фінансові важелі); – доступ до інформаційних джерел, контактів	– капітал – знання та навички в управлінні, організація, маркетинг тощо; – професіоналізм; – інновації; – висока гнучкість та адаптація до змін
РЕСУРСИ З ІНШОГО СЕКТОРА	
– капітал, вартість та розподіл ризиків; – знання управління та маркетингу	– співвідношення витрат та ризиків; – юридичні переваги; – інвестиції у технічну та соціальну інфраструктуру; – соціальний авторитет та; покращення іміджу – доступ до інформації; – функція посередника чи координатора

Джерело: розробка автора

Щоб не використовувати абсолютні значення вартості, які в більшості випадків є комерційною таємницею, витрати під час порівняння можна оцінити за методом експертних оцінок, з використанням шкалірування [94].

Так, наприклад, два муніципалітети (наприклад, у формі союзу між містами), а також приватні підприємства (можуть поєднувати ресурси (наприклад, з різноманітних фондів), у разі такого спільного фінансування обсяги фінансових ресурсів збільшуються, також збільшуються можливості видовищних щодо маркетингових та рекламних заходів, можливе створення загальної електронної система просування та розподілу тощо. Суб'єкти також можуть узгодити ціни з постачальниками, що збільшує їхні можливості торгувати і дозволяє зменшити витрати на ведення бізнесу (цей фактор відноситься, зокрема, до співпраці з муніципалітетами) Отже, такі переваги можуть виникати через поєднання фінансових ресурсів, запобігання дублювання однакових зусиль, постійний обмін інформацією між партнерами та кращу координацію зусиль. Крім того, через постійний контакт партнери отримують та поглиблюють свої знання у процесі спілкування та взаємодії. Це дозволяє проводити загальний пошук рішень існуючих проблем і раннє

передбачення їх. У результаті знижується ризик і невизначеність, також знижується рівень транзакційних витрат.

Учасники партнерства мають можливість ефективного контакту з більш широкою групою потенційних споживачів, інформуючи їх про свої пропозиції та впливаючи на їх майбутні рішення.

Органи місцевого самоврядування у партнерстві з бізнесом можуть покращити якість регіонального та галузевого продукту у вертикальній співпраці (із суб'єктами господарської діяльності регіону) чи горизонтальній співпраці (у співробітництві з іншими місцевими органами влади).

Це, наприклад, такі заходи:

– зустрічі, консультації різних зацікавлених сторін – представників різних секторів регіональної економіки, муніципалітетів та представників інших муніципалітетів (наприклад, у формі робочих груп) підготовка планових документів, наприклад, стратегія розвитку галузі, продукту чи послуги;

– створення робочих груп для вирішення проблем у регіоні чи муніципалітеті;

– підготовка здійснення спільних пропозицій до залучення інвестицій:

– організація тренінгів, семінарів, консультування;

– спільне лобіювання питань розвитку регіональної економіки або її окремих галузей, реалізації ефективних проектів.

Слід підкреслити, що конкурентоспроможність регіону залежить від ефективності узгодження економічних інтересів його суб'єктів, що реалізуються, наприклад, за рахунок обговорюваних заходів, які проводяться у процесі реалізації державно-приватного партнерства. Безумовно, створюються насамперед індивідуальні вигоди для цих суб'єктів, однак, як відомо, конкурентоспроможність регіону базується саме на конкурентоспроможності суб'єктів господарювання, що діють на його території [12, 13].

В сучасних умовах регіон розглядається як центр перетину різноманітних інтересів різних соціальних груп – владних і бізнес-структур, населення – як якусь подобу великої корпорації [78]. Це відкриває перспективи широкого

впровадження ефективних методів корпоративного управління в практику роботи регіональних органів влади, в основі яких має лежати принцип партнерства всіх учасників економічного, соціального, політичного та культурного життя регіону [69].

За результатами проведеного в 2017 р. РА «Експерт-рейтинг» дослідження, майже 89 % підприємств відчувають потребу в проведенні чітко вираженої промислової політики як форми концентрації економічних інтересів в регіоні (в той же час її відсутність констатують 78,5 % від загального числа опитаних) [338]. Ці цифри наочно підтверджують, що в даний час в українських регіонах недостатньо ефективно вирішується проблема узгодження інтересів різних економічних суб'єктів, що визначає потребу в розробці механізму досягнення балансу інтересів всіх учасників регіональної економіки.

Сучасна українська управлінська практика в умовах самостійності регіонів характеризується потребою регіональних органів влади в теоретико-методичному забезпеченні процесів управління регіоном на основі узгодження економічних інтересів з метою комплексного розвитку і використання наявного економічного потенціалу регіону.

Оскільки економічні інтереси припускають взаємодію різних суб'єктів (підприємців і найманих працівників, бізнес-еліти і державних службовців, кредиторів і позичальників і т.д.), проблема узгодження економічних інтересів суб'єктів економічної діяльності бачиться дуже істотною.

Під узгодженням економічних інтересів ми пропонуємо розуміти процес координування, поєднання дій економічних суб'єктів, що сприяє поступальному розвитку економіки. Узгодження інтересів можна інтерпретувати і як принцип прийняття економічних рішень, відповідно до яких здійснюється постійне співробітництво між представниками держави, регіону і господарюючими суб'єктами для забезпечення порівнянності управлінської економічної інформації різних рівнів, несуперечності, узгодженості спільно прийнятих рішень.

Узгодження інтересів спрямовано на формування такої взаємодії між

учасниками економічної системи, при якому «вкладення в неї виявляються виправданими з точки зору отримання бажаного результату для кожної зі сторін», тобто на досягнення балансу інтересів [327].

На практиці склалося кілька основних способів узгодження інтересів в процесі регіонального управління. Спосіб узгодження інтересів залежить від міри їх реалізації, яка, в свою чергу, прямо пропорційна мірі їх узгодження. Це твердження базується на посилці, що реалізація множинності інтересів усіх суб’єктів економічних відносин невіддільна від їх узгодження, так як, з одного боку, вони взаємопов’язані і взаємозалежні, з іншого боку, вони різноспрямовані і суперечать одна одній. Тому, не будучи реально узгодженими, інтереси не можуть дійсно реалізуватися – реалізація і узгодження інтересів, таким чином, знаходяться в міцній взаємної зв’язку.

Основні можливі способи взаємодії інтересів можуть бути виявлені на основі побудови і вивчення матриці способів узгодження інтересів взаємодіючих суб’єктів управлінської діяльності на рівні регіону.

У сучасній економічній літературі окремі види протиріч економічних інтересів досліджуються в зв’язку з аналізом природи економічних інтересів і їх взаємодії [297, с. 47]; суб’єктивного фактору – економічного егоїзму, стримуючого задоволення потреб суб’єктів [263]; трансформації економічної системи, де протиріччя визначаються як механізм трансформації [261, с. 59]; інституційних змін і відносин власності [383]; цілісності економічної системи, де протиріччя розглядаються з позицій порушення співпідпорядкованості, субординації економічних інтересів (неузгодженості цілого і його частин) [442, с. 245]; інформаційних аспектів неузгодженості інтересів, де проблема розкривається через невідповідність в розподілі інформації між суб’єктами (інформаційна асиметричність) і розбіжність щодо термінів сприйняття інформації економічними суб'єктами (інформаційна асинхронність) [264, с. 115].

Дозвіл протиріч економічних інтересів бачиться різними вченими по-різному. Наприклад, М. Баскова вважає, що однією з форм вирішення протиріч

є правильне (відповідно до їх природи і сутності) поєднання їх сторін. «Поєднання інтересів означає, що у виробничих відносинах, а відповідно і інтересах, необхідно розрізняти ті сторони, які вимагають неодмінного врахування їх відособленості, і ті, які шляхом усуспільнення можна розвинути в загальний інтерес» [126, С. 30].

А. Шалмуєв бачить розв'язання суперечностей в створенні дієвого економічного механізму, в системній організації економічних відношень, під якою він розуміє сукупність норм, механізмів, форм узгодження принципів ринкової економіки та державного регулювання [440].

Досліджуючи протиріччя макро- і мікрорівня економічної системи держави, А. Зарнадзе приходить до висновку, що протиріччя між макро- і мікроекономічними інтересами (яке він вважає основним) неможливо без використання системного властивості економіки – інституціональності. Це проявляється в формуванні правил поведінки суб'єктів економічних відносин по знаходженню найбільш ефективних шляхів вирішення виниклих протиріч [264, С. 244].

Економічним суб'єктам при реалізації своїх економічних інтересів потрібно враховувати інтереси і потреби великої кількості інших суб'єктів. Практично кожен суб'єкт економіки знаходиться в фокусі очікувань з боку інших суб'єктів, і сам відчуває очікування щодо їх поведінки, можливої реакції на ті чи інші фактори, в тому числі і на власні дії. Сподівання служать сполучними нитками суб'єктів, оскільки всі відносини зацікавлених осіб носять взаємний характер. Система взаємних очікувань в сукупності з системою інтересів, служить базою для об'єднання і вибору форми реалізації економічних інтересів.

Носії економічних інтересів різних рівнів ієрархії знаходяться в певних взаєминах між собою, що супроводжуються зіткненнями економічних інтересів, які зумовлюють виникнення протиріч між ними. Для відображення цієї картини можна використовувати схему перехресних об'єктів зіткнення інтересів (табл. 1.4).

Таблиця 1.4

Об’єкти перехресного зіткнення економічних інтересів

Групи-носії економічних інтересів	Населення	Бізнес-структури	Регіони	Держава
Населення	Власність Суспільні блага	Зарплата Робоча дисципліна Дивіденди Управління	Тарифи Субсидії	Податки Трансферти Суспільні блага
Бізнес-структури	Зарплата Робоча дисципліна Дивіденди Управління	Ринок збуту Технології Контрактна дисципліна	Пільги Дотації Податки Умови платежу Ресурси	Податки Пільги Дотації Закази
Регіони	Тарифи Субсидії	Пільги Дотації Податки Умови платежу Ресурси	Податкові пільги Інвестиції Дотації	Податки Дотації Бюджет Кредити Управління
Держава	Податки Трансферти Суспільні блага	Податки Пільги Дотації Закази	Податки Дотації Бюджет Кредити Управління	Мита Тарифи Кредити

Джерело: розробка автора

Але, в той же час, об’єкти зіткнення інтересів на різних рівнях ієрархії детермінують виникнення протиріч інтересів, яка, як було показано вище, складається на об’єктивній основі. У протиріччі економічних інтересів різних суб’єктів, як і в конкурентній боротьбі, відстоюванні і захисту власної позиції, міститься двигун прогресу, поштовх до активних дій, які повинні привести до кращого результату. З іншого боку, протиріччя в економічних інтересах свідчать про необхідність вишукування шляхів, механізмів їх врегулювання до прийнятного рівня. З третього боку, суперечливість економічних інтересів – поняття «вічне», яке буде існувати завжди і до кінця не може бути викоренене [435, С. 48]. Максимально догодити всім не можна, тому шляхом узгодження (пошуку компромісного рішення) виробляється той варіант взаємодії, який частково задовольняє інтереси всіх сторін і тому є оптимальним.

Автором пропонується розглядати концепцію узгодження економічних інтересів регіону як таку, що враховує зони відповідальності та зони взаємних економічних інтересів суб'єктів регіону та ґрунтується на постійній динаміці їх взаємодії та оновленні зв'язків між ними, на функції їх практичної реалізації та застосуванні специфічних підходів до їх управління на основі врахування сфер економічної діяльності, економічних інститутів, важелів та інструментів, що полегшує їх інтерпретацію в процесі забезпечення регіонального розвитку. Розроблено зміст та етапи реалізації комплексу заходів із узгодження економічних інтересів регіону.

Механізм узгодження економічних інтересів включає в себе стадію ініціювання певного закону суб'єктом, який має право законодавчої ініціативи (депутат, фракція, уряд, президент через більшість у парламенті), стадію розробки, формування закону, в якому беруть участь представники уряду, партій, незалежні депутати. Вже на цьому етапі відбувається перше узгодження інтересів різних політичних партій, організацій, груп населення, регіонів, які представлені депутатами у парламенті. При внесенні законопроекту в парламент на обговорення починається другий, головний етап узгодження, оптимізації, врахування інтересів тих партій, організацій, депутатів, які не брали участь у розробці цього законопроекту. Таких читань, обговорень може бути два, три чи більше, протягом яких відбувається доповнення законопроекту, внесення поправок і врахування інтересів представників певних партій, груп, регіонів країни. Відбувається пошук компромісу, оптимізація суперечливих інтересів, узгодження альтернативних шляхів, методів тощо.

Прийняття закону відбувається лише тоді, коли за нього проголосувала більшість парламенту. Але закон може вступити в дію, якщо його підпише президент, а не накладе «вето» і поверне в парламент для врахування його зауважень. Крім того, члени парламенту, які не підтримали даний закон є представниками значної кількості населення (іноді, навіть переважаючої), яке також проти відповідного закону і буде робити все, щоб його не виконувати, обійти, бо він не відповідає або суперечить їхнім інтересам. Голосування у

парламенті при прийнятті законів показує ступінь узгодженості економічних, перш за все, інтересів, що буде впливати на реалізацію, ефективність їх дії і відповідної економічної політики.

Отже ефективність економічної політики буде залежати: по-перше – від ступені узгодженості економічних інтересів провідних соціальних груп населення на вищому державному законодавчому рівні; по-друге від виконавчої управлінської влади – уряду, який створює умови для реалізації державної політики, видає Постанови, розробляє механізм реалізації відповідних законів; по-третє, від ефективності Указів Президента – виборного Голови держави; в четвертих, від контролю за прийнятими законами, Указами, Постановами, тобто від судової влади.

Вирішення питань консолідації активності господарюючих суб'єктів та органів державного управління в єдиний комплекс дій із забезпечення стабільності ринкових процесів погребує формування сучасних організаційно-економічних механізмів взаємодії, розробка яких є важливим науково-практичним завданням. Недостатня вивченість цієї проблеми перешкоджає формуванню методологічної основи становлення розвинутої ринкової інфраструктури.

Ефективна реалізація економічних інтересів території через соціальну політику безпосередньо впливає на якість життя населення, сприяє сталому розвитку регіональної економіки і. відповідно, національної економіки загалом. Однак, як показує аналіз, загальновизнані підходи до теоретичних і методологічних аспектів визначення ролі і місця регіональних економічних інтересів поки повністю не розроблені.

Економічна політика держави як провідного суб'єкта суспільного виробництва повинна створювати зацікавленість кожного працівника, суб'єкта суспільного виробництва у більш продуктивній праці. Держава (уряд) як представник всього народу повинна враховувати всю складність взаємодії економічних інтересів і за суб'єктами, і за значенням (корінні-некорінні), і за тривалістю (довгострокові-короткострокові), і за наявністю суперечностей

(узгоджувані-неузгоджувані, антагоністичні-неатагоністичні) тощо, та створювати умови для вирішення суперечностей, реалізації інтересів, узгодження або оптимізації. Головним завданням державної економічної політики і є поєднання, узгодження інтересів, особистості, колективу, провідних соціальних груп, держави (нації). Таке узгодження може бути постійним чи тимчасовим і реалізуватись у таких поняттях як злагода, солідарність, компроміс (згода шляхом взаємних поступок, порозуміння з противником), консенсус (згода, одностайність).

На державному рівні узгодження інтересів починається на рівні уряду, на рівні парламентської системи і механізму його використання для узгодження інтересів різних політичних партій, національних груп.

Сама система представницької влади в певній країні визначає механізм узгодження інтересів при розробці, як стратегічного напрямку економічного та соціального розвитку, так і головних напрямків, знаряддя реалізації мети. На певному історичному етапі суспільство має відповідну класову, соціальну структуру, різноманітні суспільні організації, політичні партії, союзи, які відображають економічні інтереси різних соціальних верств населення, різноманітних груп. Складна політична структура суспільства, багатопартійність, ускладнюють і механізм узгодження інтересів на рівні парламенту, членами якого є представники провідних політичних партій, як носіїв інтересів різних соціальних верств населення країни.

Держава виконує свої узгоджуючі функції шляхом проведення відповідної економічної та соціальної політики, в розробці та реалізації якої беруть участь такі провідні державні органи влади як парламент, уряд, глава держави та судові органи. Ці органи законодавчої, виконавчої та судової влади, відповідно розробляють, приймають, виконують і контролюють процес реалізації прийнятих законів. Від взаємодії, узгодженості інтересів всіх гілок влади і залежить рівень виконання державної економічної політики.

Ефективність економічної політики буде залежати: від максимального представництва інтересів суспільства в законодавчому органі, від врахування

інтересів всіх представників суспільства і рівня їх узгодження, компромісу, оптимізації на стадіях розробки, обговорення та прийняття у парламенті певних законів про господарську діяльність. Чим складніша соціально-політична структура суспільства за економічними інтересами, чим більше організацій, союзів, партій, які представляють ці інтереси у парламенті, тим складнішим є процес узгодження, порозуміння і прийняття компромісного закону.

На рівні регіону таке завдання бачиться ще більш складним та, водночас, важливим, що відзначають багато науковців.

Розглядаючи складний господарський механізм управління регіональною економікою, М. Кислюк та В. Сурнін пишуть: «... його фундаментальна функція, як облік і узгодження інтересів різних суб'єктів власності і господарювання, яка може реалізовуватися за допомогою найважливішого управління, становить ланки господарського механізму – сукупності організаційно-управлінських відносин, структур і методів управління економікою» [286, с. 333-334].

Розподіл і перерозподіл ресурсів – основний об'єкт інтересів підприємств. Особливістю цього об'єкта є несумісність економічних інтересів підприємств. Вони в принципі не можуть бути повністю узгоджені в силу обмеженості цих ресурсів. Іншою особливістю є характер самого процесу узгодження. Регіон в особі адміністрації виступає в ролі третейського судді і через це якість реалізує свої власні інтереси в зв'язці «регіон-підприємства». Сам же процес узгодження приймає форму політизованого перерозподільчого конфлікту. Третім аспектом узгодження інтересів можна вважати те, що адміністрація стає практично єдиним посередником і одночасно учасником боротьби підприємств за стан на ринку. В силу свого монополізму в питаннях перерозподілу ресурсів, адміністрація в стані змінювати спрямованість інтересів підприємств в контексті своїх економічних і політичних інтересів. Звідси випливає четверта особливість узгодження інтересів зв'язки «регіон-підприємства» – економічні інтереси постають у формі політичних інтересів. Підприємствам для нормальної економічної діяльності стає необхідна

політична підтримка через відповідних осіб, котрі приймають рішення на регіональному рівні.

У свою чергу, це впливає на орієнтацію економічних інтересів регіону. Адміністрація змушена балансувати між різними угрупованнями і відповідно коригувати свої інтереси. Значний вплив на узгодження економічних інтересів в зв'язці «регіон-підприємства» має вже практично закінчений процес приватизації. Однак ми не можемо повністю розділити точку зору деяких економістів, які вважають, що приватизація в більшості випадків не привела в дію елементарну закономірність ринкового господарства – зацікавленість власника в розвитку і зміцненні свого підприємства. Тут треба говорити про форми і методи приватизації. У тому спотвореному вигляді, як вона проводилася кілька років в Україні, цілком закономірним є результат – відсутність власника як такого. У зв'язку з цим, М. Осокіна зазначає: «... під виглядом приватизації ... розгортається не процес реальної зміни власників, а легалізація майнового статусу і зміцнення на цій основі монопольної економічної влади номенклатурних шарів» [335, с. 37].

Природно, що сам процес приватизації за своєю сутністю відображає процес формування ринкового господарства. В результаті цього процесу з'явилися підприємства, які за своєю категорією відносять до високоприбутковим сферам діяльності: розробка природних ресурсів, кольорова і чорна металургія, банки, торгово-посередницька діяльність.

Підприємства, що відносяться до високоприбуткової сфері, як правило, мають приватну форму власності. Інтереси адміністрації і таких підприємств узгоджені в більшій мірі, ніж з підприємствами, що мають «розмитих» власників. Почасти це пояснюється ще й тим, що високоприбуткові підприємства в основному підконтрольні адміністрації, а в деяких випадках можна говорити не тільки про економічний інтерес адміністрації, а й про особисте її інтерес. Контроль через супідрядність своїм інтересам дає адміністрації джерело влади, посилює, робить більш потужними її економічні інтереси, спрямовані на реструктуризацію регіональної економіки шляхом

перерозподілу ресурсів на користь приватного сектора. Тут мова йде перш за все про фінансові ресурси, як управління їх потоками, так як фінансові проблеми місцевого самоврядування не вичерпуються загальним недоліком фінансових ресурсів, скоріше, треба вести мову про структурній невідповідності муніципальних доходів і витрат.

Процес вдосконалення механізмів реалізації та узгодження економічних інтересів суб’єктів регіональної економіки передбачає поліпшення якості їх роботи. Визначити інститути і інструменти економічних механізмів, що вимагають поліпшення, можна тільки після вивчення структури і зв’язків цих механізмів. У даній ситуації, на думку автора, при структуруванні господарського механізму доцільно використовувати метод моделювання. Це пояснюється рядом причин. По перше, всі елементи господарського механізму є складними економічними явищами. По-друге, елементи господарського механізму і зв’язку між ними постійно оновлюються, вони не статичні. По-третє, однією з основних функцій економічної теорії є її практична функція, а одним з основних завдань економічної теорії – пояснення подій, що відбуваються в економічному житті за допомогою моделей. Якщо людині – творцеві елементів господарського механізму буде неможливо представляти конструкцію механізму, то він і не зможе займатися її удосконаленням. По-четверте, в науці одні й ті ж економічні явища визначаються по-різному, виходячи з застосування різних підходів, що ускладнює їх інтерпретацію.

При конструюванні моделі господарського механізму реалізації та узгодження економічних інтересів суб’єктів в регіоні необхідно врахувати такі поняття:

1) сфери економічної діяльності – легальні і нелегальні форми господарської діяльності людей, що відображають основні етапи та ступені розвитку економічного життя суспільства;

2) економічні механізми – елементи господарського механізму, що визначають алгоритми взаємодії господарюючих суб'єктів за досягненню певних цілей економічної діяльності;

3) інститути – сукупність публічно сформульованих формальних та неформальних правил, особливість яких визначена функціоналом для забезпечення їх дотримання в рамках певних економічних механізмів.

4) інструменти – засоби досягнення мети економічної діяльності в рамках певного економічного механізму, оснащеного необхідним інституціональним забезпеченням.

На необхідність формування дієвої системи управління регіональною економікою, здатної розв'язати виникаючі суперечності на рівні регіону, вказує безліч проблем, що загрожують процесам регіонального розвитку. Підхід до управління як системи дає можливість комплексно підійти до проблеми регулювання соціально-економічних процесів, забезпечити багатоканальність керуючих впливів, скоординувати їх між собою як за напрямками, так і за способами. При роботі у сфері організації, планування та контролю процесів регіонального розвитку необхідно застосовувати системний підхід та враховувати аспект узгодженості економічних інтересів як фактор ефективності багатьох регіональних процесів, що стосуються підвищення ефективності використання ресурсного потенціалу регіону, підвищення ефективності регіональної економіки та активізація залучення інвестицій в регіон (див. рис. 1.5).

Основу оперативно-тактичного управління розвитком регіону становить комплекс взаємопов'язаних і взаємообумовлених механізмів, кожен з яких має самостійне значення і застосування.

Але, ефективне управління може бути досягнуто тільки при системному використанні всіх приватних механізмів. Система механізмів управління повинна відповідати таким основним принципам взаємодії:

1) елементи механізмів управління різними структурами, що діють у регіоні, не повинні бути суперечливими, з тим, щоб їх вплив на регіональні соціально-економічні процеси не носило різноспрямованого характеру;

2) повинна існувати єдина правова основа для всіх функціонуючих на території механізмів управління;

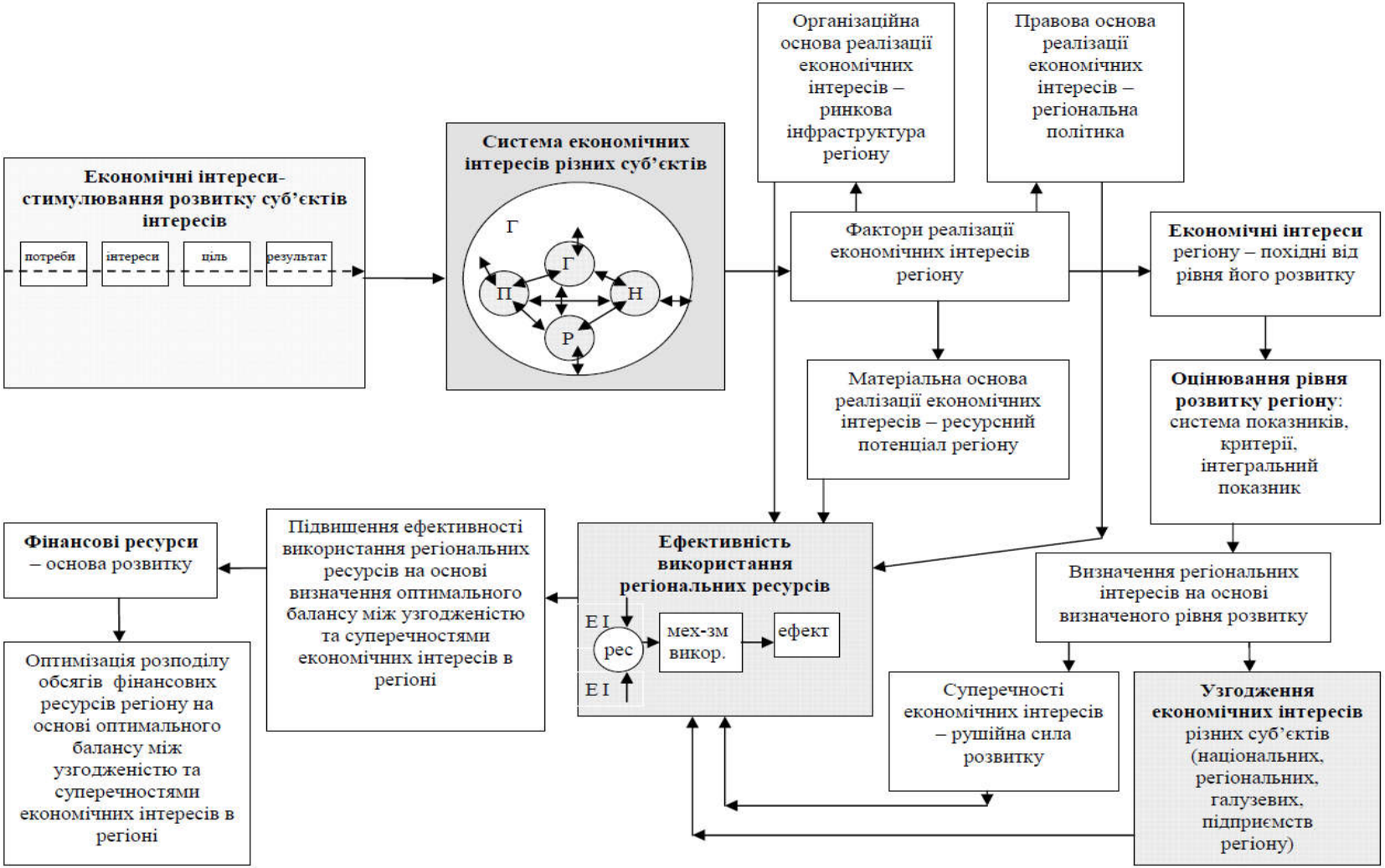

Рис. 1.5. Взаємозв'язок між процесами регіонального розвитку та узгодженістю економічних інтересів суб'єктів регіону

Джерело: розробка автора

3) всі механізми, що функціонують на території регіону, що складають єдину систему, повинні бути адекватні цілям і завданням регіонального розвитку;

4) система механізмів повинна бути здатна забезпечити управління як вертикальними, так і горизонтальними зв'язками, відношеннями й залежностями [319, С. 152].

Цілеспрямована діяльність органів влади регіону здійснюється з використанням різноманітних управлінських методів – способів реалізації функцій управління регіональною економікою. Основу всіх методів управління складають загальнонаукові методи, до числа яких відносяться системний підхід, економіко-математичні методи, методи соціологічних досліджень тощо. Питання щодо методів управлінських впливів на соціально-економічні процеси в науковій літературі не є дискусійним. Більшість різноманітних застосовуваних методів визначає численність інструментів управління (класифікація інструментів аналогічна класифікації методів управління, так як методи обумовлюють застосування тих чи інших інструментів (важелів) впливу). Регіональні органи управління здійснюють вплив на підприємства і організації переважно за допомогою економічних методів. Це дозволяє, не втручаючись в їх виробничо-технологічну і соціально-економічну діяльність, направити зусилля підприємств на участь у вирішенні проблем соціально-економічного розвитку регіону. У свою чергу, вплив тих чи інших регуляторів на інтереси економічних суб'єктів, спонукає їх вести господарську діяльність в напрямку, відповідному певній економічній і структурній політики, що проводиться в регіоні. У практичній діяльності використовуються не окремі інструменти та важелі, а якась їх сукупність, поєднання декількох, найбільш ефективних у тій чи іншій обстановці, а змінюються умови функціонування породжують все нові інструменти і способи впливу на соціально-економічні процеси. Оперуючи регуляторами (інструментами), регіональні влади прагнуть максимально наблизити траєкторію розвитку економіки до нормативно-прогнозних параметрів.

Сукупність методів та інструментів управлінського впливу для реалізації покладених функцій і досягнення встановлених цілей є за своєю сутністю механізмом управління регіональним розвитком. Якщо засоби управління, його інструменти, являють собою все те, за допомогою чого можна управляти, то методи – це способи приведення в дію, використання засобів управління, а разом з ним і всього механізму управління [419, С. 99]. Першоосновою є функції управління, логічний взаємозв’язок яких зумовлюють склад і структуру системи управління, а всі елементи є не окремими складовими, а взаємодіючими в процесі функціонування механізму управління. При цьому, кількість, величина, період дії тих чи інших інструментів можуть бути однаковими для всіх господарюючих суб'єктів (загальні методи), або відрізнятися в цілях стимулювання розвитку, наприклад, пріоритетних галузей регіону (селективні методи).

Сучасна концепція управління виходить з того, що регіон є складна ієрархічна система і передбачає однією з найважливіших задач узгодження інтересів між учасниками економічної діяльності за часом, тобто між глобальними і локальними інтересами, а також за простором, тобто між керуючим і керованим на різних рівнях управління регіоном.

Головний принцип узгодження інтересів за часом (між стратегічними і тактичними цілями): заради досягнення перспективних цілей доцільно жертвувати сьогоднішніми інтересами. Однак, в практиці управлінської діяльності цей фундаментальний принцип не знайшов належного застосування, або розглядається на поверхневому, емпіричному рівні, в результаті чого знижується як ефект управлінських заходів, так і функціонування економіки [117, С. 95]. Узгодження інтересів за простором здійснюється між регіоном як адміністративно-управлінським апаратом і економікою, як творцем матеріальних благ і послуг.

На наш погляд, узгодження інтересів всіх агентів економічної діяльності в регіоні має лежати в основі розробки механізму управління економікою і бути базовим принципом, відповідно до якого будується система взаємовідносин

між владними та бізнес-структурами і громадянським суспільством. У зв'язку з цим доцільно згадати основні ідеї сучасного корпоративного управління, яке будуватиметься саме на балансі інтересів учасників бізнесу.

Модель управління, що враховує різнобічні інтереси учасників бізнесу ґрунтується на сучасній концепції корпоративного управління і контролю («corporate governance»), сутність якої полягає в побудові системи управління, відповідальної по відношенню до груп інтересів і спрямованої на довгострокову прибутковість [313, С. 4]. Успіх корпорації залежить від досягнень менеджменту в області впливу на групи інтересів, центром перетину яких вона є. При цьому менеджмент корпорації грає дві ролі: забезпечення надійності виконання зобов'язань (захист від опортунізму), підтримка прав акціонерів – юридичний обов'язок; і моральний обов'язок менеджменту, що полягає у визнанні відповідальності корпорації перед усіма співучасниками, що зв'язують з нею про певні надії (соціальна відповідальність менеджменту).

Стосовно до регіонального рівня це означає, що в процесі управління менеджмент регіону повинен бути спрямований на захист прав усіх первинних співучасників (за термінологією теорії співучасників) при врахуванні інтересів вторинних груп для забезпечення довгострокового розвитку регіону відповідно до вимог соціально-відповідального менеджменту. Це дозволить досягати певного балансу в рішенні різних проблем за принципом «мастила того колеса, яке більше скрипить», тобто вирішувати проблему управління інтересами різних груп по черзі, у відповідності зі сформованою ситуацією і переслідуваними цілями. При цьому, до первинних співучасників в регіоні, з певною часткою умовності, слід віднести бізнес-співтовариство, регіональні владні структури і муніципальні адміністрації. Ці групи інтересів мають значні ресурсні можливості (фінансові, інформаційні, адміністративні) і виступають як основні власники активів («stakeholders»). Взаємини між регіональною владою та первинними співучасниками будуються переважно на використанні економічних і адміністративних методів. Вторинні співучасники регіону – органи державної влади, населення та адміністрація інших (в тому числі зарубіжних) регіонів і контактні аудиторії. Врахування інтересів цих груп в

управлінні регіоном грає маловажну, другорядну роль, однак просте їх ігнорування неприпустимо. Відносини між регіональними владними структурами і вторинними співучасниками ґрунтуються переважно на політичному балансі інтересів. Модель управління регіоном на основі узгодження економічних інтересів зацікавлених груп повинна врахувати зони відповідальності та зони взаємних економічних інтересів (табл. 1.5).

Таблиця 1.5

Зони відповідальності та взаємних економічних інтересів у полі завдань управління регіоном

1. Зона відповідальності бізнесу в умовах ринкової економіки (завдання, які бізнес ефективніше вирішує сам)	2. Спільна зона відповідальності – взаємні інтереси (завдання, що ефективно вирішуються спільно бізнесом і владою)	3. Зона відповідальності регіональних органів влади (завдання, що ефективніше вирішуються владою)
- Організація господарської діяльності без державного втручання (ціноутворення, асортиментна політика, вибір технологій, відбір контрагентів тощо); - Встановлення некомерційних партнерських взаємовідносин між підприємствами (асоціації, спілки тощо); - Виробнича кооперація, не пов'язана з регіональним або місцевим замовленням; - Вибір проектів для благодійності та піклування; - Вироблення різних інвестиційних та інноваційних ініціатив	- Вирішення соціальних завдань (зайнятість, оплата праці, підвищення кваліфікації працівників, соціальне і медичне страхування, охорона праці); - Стратегія розвитку регіону - Розробка стратегічних планів великих бюджетоутворюючих підприємств; - Вироблення ініціатив у сфері інноваційної та інвестиційної промислової політики; - Розробка і впровадження інновацій у кадровій політиці - Розвиток ефективної фінансової, ділової та сервісної інфраструктури; - Стимулювання розвитку консалтингового бізнесу; - Лобіювання галузевих і регіональних інтересів на державному рівні; - Ефективне управління підприємствами змішаної форми власності.	- Ефективна бюджетна політика, спрямована на реалізацію програм соціально-економічного вирівнювання в регіоні; - Формування правил і забезпечення рівних можливостей доступу до регіональних ресурсів; - Контроль якості вироблених бізнес-структурами товарів і послуг; - Забезпечення екстреного антикризового управління у всіх сферах; - Регулювання тарифів на енергоносії; - Контроль над дотриманням законодавства при веденні бізнесу.

Джерело: розробка автора

Досягнення балансу інтересів численних суб'єктів економічної системи регіону, кожен з яких прагне з найбільшою для себе вигодою виконувати добровільно обраний вид діяльності, можливо при обліку одного з принципів

теорії справедливості Дж. Ролза: «розподіл доходів і багатства не обов'язково має бути рівним, воно має створювати умови для отримання переваг усіма» [72, С. 6-7]. Цей принцип необхідний для ефективного функціонування і розвитку економічної системи. Іншими словами, влада регіону повинна створювати рівні умови для всіх учасників регіональної квазікорпорації: для бізнес-структур – це формування сприятливого підприємницького, господарського клімату; для населення – можливості вільно розпоряджатися особистою власністю, забезпечення соціальних гарантій, рівних прав для участі у підприємницькій діяльності; для муніципалітетів – надання більшої свободи в розпорядженні місцевими ресурсами тощо.

Таким чином, сучасний механізм управління економікою повинен будуватися відповідно до принципу балансу інтересів учасників економічної діяльності в регіоні, який представляє собою компроміс між економічною ефективністю і соціальною справедливістю, згоду між загальнодержавними, регіональними та місцевими інтересами.

Грунтуючись на ключових аспектах корпоративного управління з позиції теорії власників інтересу, спробуємо сформулювати базові елементи моделі управління з урахуванням інтересів груп учасників економічної діяльності в регіоні:

– захист інтересів і прав первинних співучасників (громадськості, регіональних і місцевих владних структур, бізнес-спільноти);

– ефективність регіонального менеджменту, що визначається задоволенням інтересів усіх учасників;

– забезпечення довгострокового розвитку регіону за допомогою розробки стратегічних планів;

– впровадження в практику роботи регіональних органів влади концепції територіального маркетингу;

– соціально-економічна відповідальність регіонального менеджменту перед іншими учасниками;

– контроль з боку населення і зовнішня підзвітність регіональної

адміністрації громадськості.

На наш погляд, для оцінки ефективності регіонального управління, з точки зору пропонованої моделі управління, слід виходити із значущості та важливості збалансованості інтересів всіх учасників економічної діяльності в регіоні. Тобто, ефективність в цьому сенсі, це є високий ступінь задоволення інтересів і виправданих очікувань з позиції всіх зацікавлених груп. Це обумовлюється тим, що високі показники соціального середовища (захист інтересів і прав населення) не можуть бути досягнуті без успіхів в економіці (захист інтересів і прав бізнесу) і стабільності в політичній сфері (взаємодія владних структур різних рівнів ієрархії).

Орієнтація регіонального менеджменту на інтереси всіх первинних співучасників вимагає додаткових витрат, але змушує його дбати про довгострокову перспективу, в результаті чого формується стійка, конкурентоспроможна економічна система. Проблеми сталого довгострокового розвитку регіонів з висококонкурентоздатною економікою на сьогоднішній день є надзвичайно актуальними. Довгостроковому розвитку регіону сприяє механізм стратегічного планування, в основі якого лежить принцип балансу інтересів. Сьогодні ні влада, ні бізнес, ні, тим більше, населення, поодинці не можуть забезпечити ефективне вирішення проблем і знайти достатні ресурси для забезпечення економічного зростання.

Відсутність або нерозвиненість механізму стратегічного управління в регіоні призводить до цілого ряду негативних наслідків, ліквідація яких, вимагає додаткових сил і матеріальних ресурсів, а, в кінцевому рахунку – до накопичення проблем і втрати спільного бачення майбутнього регіону. Звідси необхідність активно планувати майбутнє, а не реагувати на події, які вже наступили, бачити перспективу і керувати нею в загальних інтересах. Традиційна практика планування і менеджменту регіональних органів влади повинна бути замінена технікою планування, що вимагає прогнозування майбутніх тенденцій, управління проблемами на операційному рівні з урахуванням зв’язків між різними компонентами.

Невід'ємною частиною системи планування та управління регіональним розвитком є система моніторингу певних індикаторів та показників, що характеризують стан та динаміку усіх аспектів функціонування регіональної соціально-економічної системи. До таких індикаторів та показників пропонується віднести показники розвитку регіону, стан його фінансово-економічної безпеки та рівень інвестиційної привабливості регіону. Такий комплекс показників, на нашу думку, найбільш повним для характеристики поточного стану, динаміки та перспективи розвитку регіональної системи та має відображати ступінь узгодженості економічних інтересів на регіональному рівні, оскільки тільки за умови узгодженості та балансу економічних інтересів можливе досягнення максимально ефективних параметрів розвитку та конкурентоздатності регіону.

Система управління регіональним розвитком з урахуванням фактору узгодженості на основі моніторингу основних індикаторів регіонального розвитку представлено на рис. 1.6.

Важливим елементом запропонованої моделі управління є концепція індикативного моніторингу. Крім цього, пропонується застосування регіонального маркетингу, що, хоча і не вирішує приватних питань вивчення попиту та цін на продукцію будь-якого підприємства, але принципово новим є те, що мова йде про вивчення ринку, попиту, цін на нову продукцію, вироблену в регіоні. Регіональний маркетинг виступає в якості досить ефективного методу узгодження різнорівневих інтересів і цілей.

Роль регіонального маркетингу в цьому сенсі важко переоцінити, тому що неможливо ніяке рух вперед без узгодження інтересів, без їх урахування. Регіональний маркетинг, виконуючи функцію поєднання різнорівневих інтересів, сприяє стабілізації інституційного середовища в регіоні і створенню умов для економічного розвитку регіону.

Як було зазначено вище, важливим елементом нової моделі управління регіональною економікою повинна стати практика підзвітності керівництва територією перед громадськістю (перед населенням і бізнес-структурами).

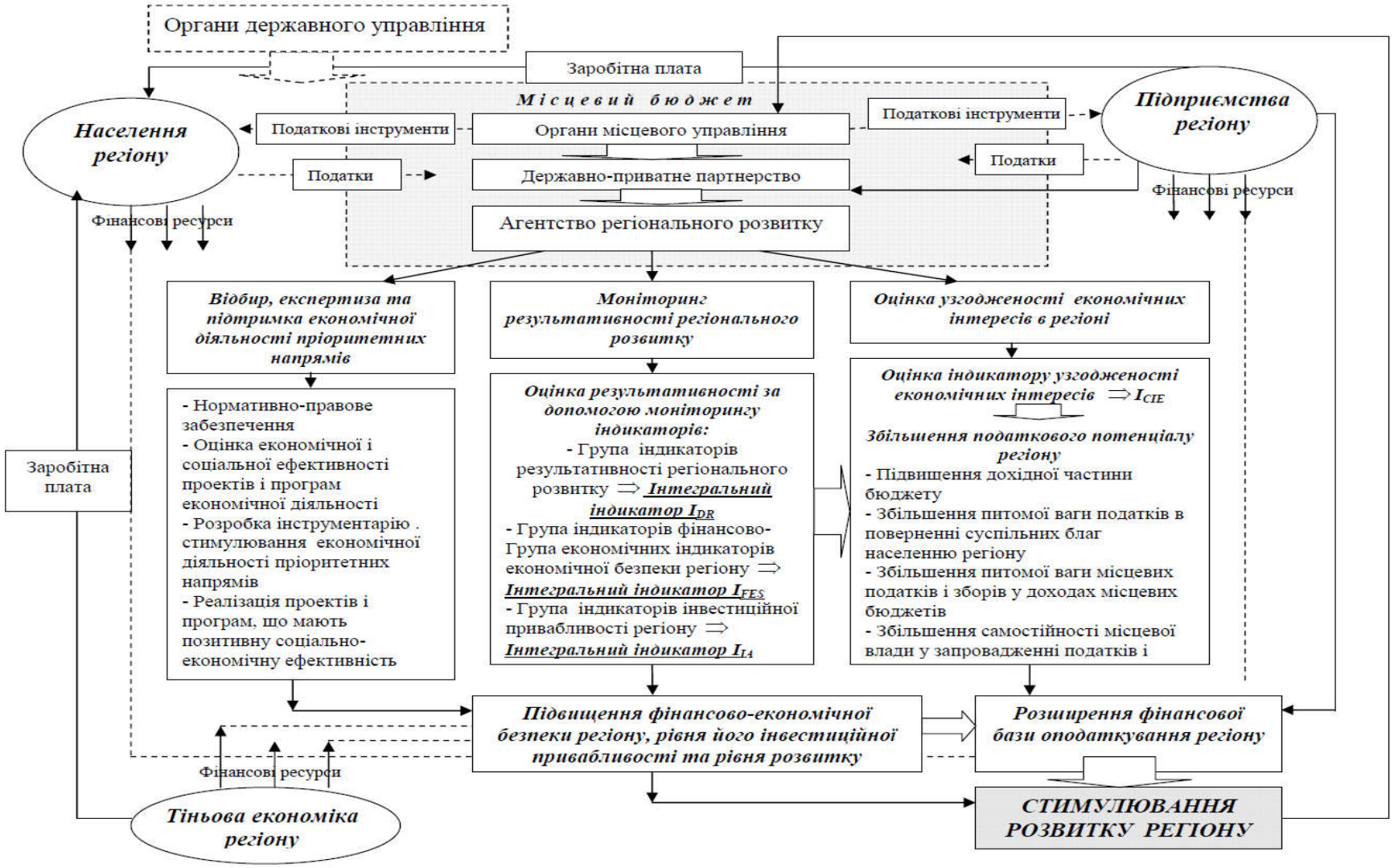

Рис. 1.6. Система управління регіональним розвитком з урахуванням фактору узгодженості на основі моніторингу основних індикаторів регіонального розвитку

Джерело: розробка автора

Закордонний досвід переконливо засвідчує про дієвість системи громадського контролю за діяльністю органів влади.

Так, наприклад, в Мілані (Італія) в ході проведення компанії «чисті руки» на початку 90-х рр. XX ст. було встановлено, що ця компанія сприяла значному скороченню державного боргу, швидкому зростанню прямих інвестицій. Зокрема, будівництво нового міжнародного аеропорту фактично обійшлося вдвічі дешевше, ніж передбачалося на стадії планування механізму [320, С. 15].

Або, поширеним механізмом, що забезпечує можливість громадянам подати скаргу на державного чиновника або його дії, є інститут омбудсмена, який з'явився в Швеції в 1809 р. Як правило, омбудсмени призначаються парламентом і підзвітні йому, а не знаходяться при владі на даний момент, і займаються розглядом скарг громадян, що стосуються різних областей, наприклад, таких, як фізична шкода і свобода інформації [320, С. 13].

Звісно ж, що впровадження зарубіжної практики зовнішнього громадського моніторингу в Україні не тільки на рівні Держави, а й на регіональному рівні сприятиме підвищенню ефективності та якості рішень і дій органів влади.

Таким чином, запропонована модель моніторингу та коригування параметрів регіонального управління, адаптація корпоративних методів управління до діяльності органів влади, мають бути покладені в основу конструкції і функціонування системи управління регіональною економікою.

У результаті дослідження теоретичних основ формування економічних інтересів регіону зроблено наступні висновки:

1. Сутність економічних інтересів регіону можна розкрити через категорії, які характеризують регіональний розвиток. З одного боку (з погляду держави), регіональний розвиток – це зростання кількості і якості ресурсів та споживних благ, якими даний регіон забезпечує економіку країни, з іншого боку, на погляд самого регіону – це є зростання обсягу виробництва і споживання матеріальних і нематеріальних благ, збільшення кількості населення та доходу на душу населення, покращення соціально-психологічного

клімату, екологічної обстановки, зростання ролі економіки регіону в країні та в світі тощо. В економічних інтересах відбиваються такі фундаментальні економічні суперечності, як протиріччя між обмеженими ресурсами і безмежними потребами, між ефективністю і повною зайнятістю тощо. Причини і види суперечностей економічних інтересів різноманітні, проте всі вони мають спільну основу – прагнення кожного суб'єкта до самоствердження в умовах обмеженості ресурсів.

2. Здійснено уточнення категорії економічних інтересів регіону, що відрізняється комплексним підходом до їх розгляду як об'єктивної комплексної характеристики стану регіону, що виражається у прагненні досягнення максимального рівня фінансово-економічної стійкості та безпеки, конкурентоздатності та привабливості, та знаходить втілення у оптимальному розподілі ресурсів з метою забезпечення максимального рівня життя населення регіону при досягненні максимальної ефективності функціонування регіональної системи.

3. Встановлено причинно-наслідкові зв'язки процесів розбалансування розвитку регіону в контексті неузгодженості економічних інтересів суб'єктів регіону, що являють собою комплекс організаційних, економічних та технічних процесів, які ускладнюють процеси узгодження економічних інтересів суб'єктів.

4. Запропоновано розглядати прояв, реалізацію та узгодження економічних інтересів в просторово-часовому континуумі, оскільки прискорення або уповільнення економічного часу при посиленні (ослабленні) дії будь-якого економічного закону – це той ключовий момент, який може дозволити дати деяку не тільки якісну, але і кількісну оцінку результативності процесу узгодження економічних інтересів різних суб'єктів, а орієнтація економічного інтересу в просторі залежить від стану характеристик руху економічного часу, вектора його спрямованості.

5. Обгрунтовано доцільність застосування при розробці алгоритму оцінки узгодженості економічних інтересів двох суб'єктів використовувати

коефіцієнти рангової кореляції: за міру близькості двох векторів обирається коефіцієнт рангової кореляції за Спірменом, а за міру схожості (єдиноспрямованості) двох векторів візьмемо коефіцієнт рангової кореляції за Кенделом. Також доведено, що при взаємодії рівноспрямованих економічних інтересів відбувається ефект синергетичності і позитивний ефект посилюється, активізується процес фінансування процесів регіонального розвитку та регіональна соціально-економічна система переходить на якісно новий, більш високий рівень розвитку, а при взаємодії різноспрямованих економічних інтересів – навпаки.

6. Запропоновано концепцію узгодження економічних інтересів регіону, що враховує зони відповідальності та зони взаємних економічних інтересів суб'єктів регіону та ґрунтується на постійній динаміці їх взаємодії та оновленні зв'язків між ними, на застосуванні специфічних підходів до їх управління на основі врахування сфер економічної діяльності, економічних інститутів, важелів та інструментів, що полегшує їх інтерпретацію в процесі забезпечення регіонального розвитку. Розроблено зміст та етапи реалізації комплексу заходів із узгодження економічних інтересів регіону.

7. Сформульовано принципи та структуру оптимізації узгодження економічних інтересів регіону, що ґрунтується на основі індикативного моніторингу регіонального розвитку, що виступає в якості ефективного методу узгодження різнорівневих інтересів і цілей та завдяки функціям коригування параметрів регіонального управління та адаптації корпоративних методів управління до діяльності органів влади, являє собою основу конструкції і функціонування системи управління регіональною економікою в сучасних умовах. Визначено, що важливим елементом запропонованої концепції управління регіональним розвитком повинна стати практика підзвітності керівництва територією перед громадою, оскільки закордонний досвід переконливо засвідчує про дієвість системи громадського контролю за діяльністю органів влади.

7. Розроблено систему управління регіональним розвитком з урахуванням

фактору узгодженості на основі моніторингу основних індикаторів регіонального розвитку, важливим елементом якої є концепція регіонального (територіального) маркетингу, що виступає в якості ефективного методу узгодження різнорівневих інтересів і цілей та завдяки функціям моніторингу та коригування параметрів регіонального управління, адаптації корпоративних методів управління до органів влади, може бути покладена в основу конструкції і функціонування системи управління регіональною економікою в сучасних умовах.

Наукові результати, що отримані автором у ході написання розділу, пройшли апробацію та доповідалися й були схвалені на науково-практичних конференціях, а також надруковані у наукових фахових виданнях [135, 137, 146, 147, 155, 160, 161, 162, 163, 164, 165, 173, 175, 177].

РОЗДІЛ 2
ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ УЗГОДЖЕННЯ ЕКОНОМІЧНИХ ІНТЕРЕСІВ РЕГІОНУ

2.1. Узгодження економічних інтересів суб'єктів та фінансове забезпечення регіонального розвитку

Розвиток регіону необхідно розглядати як двобічний процес: з боку держави – це зростання кількості та якості ресурсів і споживних благ, якими певний регіон забезпечує національну економіку, з погляду регіону – це зростання обсягу виробництва й споживання матеріальних і нематеріальних благ, збільшення кількості населення та доходу на 1 особу, поліпшення соціально-психологічного клімату, екологічної обстановки, зростання ролі економіки регіону в національній економіці. Розвиток регіону розглядається як поступовий процес досягнення певної мети, тоді поняття розвитку можна сформулювати як спосіб досягнення цієї мети та шлях до неї. У цьому контексті цілком зрозуміло, що мета економічного розвитку та мета реалізації економічних інтересів знаходяться в одній площині, та, майже, співпадають. Безумовно, розвиток регіону безпосередньо залежить від успішної реалізації економічних інтересів регіону, а, в свою чергу, економічні інтереси виступають рушійною силою регіонального розвитку, бо тільки через їх реалізацію досягаються конкретні цілі та завдання, що можна виразити не тільки якісними, а й кількісними характеристиками [174].

Розвиток регіону повинен розглядатися в сукупності соціальних і економічних цілей. Навіть якщо йдеться тільки про економічний розвиток, він зазвичай розглядається спільно з соціальним і включає до себе зміни в інституційній, соціальній, адміністративній структурах регіону, зміни суспільної свідомості, тривалість життя населення, рівень фізичного здоров'я, рівень освіти населення тощо.

Тренд розвитку соціально-економічної системи формує та визначає

поєднання та взаємодія національних та регіональних інтересів, воно ж визначає структуру нового типу динамічної рівноваги. При цьому необхідно приділити увагу інтересам розвитку, перш за все, найважливішим, тобто структуроутворюючим, елементам господарської системи. Таким чином, при вивченні типів нерівноваги господарської системи (національної, регіональної, галузевої), процесів їх трансформації, способів дієвого та ефективного прогнозування слід дотримуватися наступного алгоритму:

1) необхідно, перш за все, виділити сукупність структуроутворюючих елементів (зв'язків) соціально-економічної системи;

2) слід окреслити інтереси кожного структуроутворюючого елементу господарської системи, а також можливості для їх успішної реалізації;

3) необхідно сформувати загальну картину взаємодії структуроутворюючих елементів у межах відповідної соціально-економічної системи, а також сформувати чітке уявлення про логіку процесів, що відбуваються;

4) необхідно змоделювати (тобто здійснити прогноз) розвитку «боротьби інтересів» і визначити, який тип нерівноваги буде сформований в господарській системі;

5) варто визначити можливість регулювання наявної «боротьби інтересів» і, відповідно, ефективно реалізувати регулятивні можливості з метою формування такого типу нерівноваги соціально-економічної системи, який би найбільше відповідав інтересам стратегічного розвитку всієї соціально-економічної системи [142].

Внутрішній розвиток національної господарської системи повинний орієнтуватись на укріплення її регіональних систем і збалансованість темпів їх розвитку.

В даний час виявляються істотні труднощі в забезпеченні ефективності регулювання економічних інтересів. Значна їх частина пов'язана з недостатньою розробленістю теоретичних підходів до встановлення закономірностей розвитку відносин, що складаються з приводу узгодження

економічних інтересів, що не дозволяє в повній мірі визначати тенденції розвитку таких відносин, пояснювати на цій основі реальні факти і процеси соціально-економічного життя, розуміти і передбачати економічні події.

В сучасних умовах розвиток економіки і її зростання все більш залежать від узгодженості економічних інтересів. Вихід економічного зростання на якісно новий рівень підсилює значущість підвищення ефективності регулювання економічних інтересів суб'єктів господарювання. Однак це можливо лише на основі знання закономірностей прояву економічних інтересів.

Таким чином, протиріччя між потребою в забезпеченні економічного зростання та наявними можливостями узгодження економічних інтересів, обмеженими сучасними умовами їх формування, реалізації та взаємодії, а також недостатня розробленість теоретичних аспектів вирішення цієї суперечності вказує на актуальність дослідження цієї проблематики.

Розвиток наукових положень щодо визначення кількості і структури ресурсів, що забезпечують реалізацію і узгодження економічних інтересів, міститься в теорії оптимального функціонування економіки (А. Гранберг [229], Л. Канторович [273], Я. Корнаи [45-47], В. Немчинов [418], В. Новожилов [331], Н. Петраков, Н. Федоренко, С. Шаталіна і ін.).

Наукові підходи до формування механізму узгодження економічних інтересів представлені в роботах С. Бермана [7], К. Вальтуха [195], Д. Джонсона [243], А. Маслоу [54], В. Парето [339], Р. Фрімена [29], та ін.

Значний внесок у розробку теоретичних положень забезпечення узгодження економічних інтересів внесли роботи Л. Абалкіна [110, 207], О. Біякова [129], С. Булгакової, Л. Згонник [262], Н. Протопопова, О. Сафоновой, Ю. Туманяна, А. Хіршмана [40, 98] та багатьох інших.

Однак при наявності наукових розробок ряд проблем, що стосуються узгодження економічних інтересів, продовжують залишатися недостатньо дослідженими, а саме: недостатньо розкрито поняття узгодження економічних інтересів на регіональному рівні; існує досить загальне наукове уявлення про взаємозв'язок економічних інтересів з потребами, мотивами і стимулами в

системі економічних відносин регіону; не розкритий динамічний характер розвитку економічних інтересів в контексті розвитку регіону; узгодженість економічних інтересів не завжди розглядається як фактор економічного зростання; відсутній комплексний розгляд взаємодії економічних інтересів на регіональному рівні; в недостатній мірі розроблені комплексні підходи до визначення кількісної оцінки економічних інтересів і ступеню їх узгодженості, що найповніше відповідають рішенням задачі узгодження економічних інтересів; відсутні методики оцінки впливу узгодженості економічних інтересів на економічне зростання в регіональному розрізі.

Економічні інтереси об'єктивно виникають як прояв уваги до економічних благ, порушену значною для економічних суб'єктів вигодою і породжене прагненням цих суб'єктів задовольняти свої потреби при вступі в економічні відносини виробництва, розподілу, обміну та споживання.

Рівень розвитку продуктивних сил завжди був найважливішим критерієм стану суспільства та показником суспільної прогресії. Взаємодія людини та суспільного виробництва виражається через складну та взаємопов'язану систему економічних інтересів. Розвиток та вплив факторів виробництва визначається економічними інтересами, їх орієнтацією та рівнем значущості в багатоплановому процесі господарської діяльності. Академік Л. І. Абалкін зазначає: «Недостатнє дослідження механізму використання економічних законів в значній мірі пов'язане з недооцінкою економічної науки проблемою інтересів. Наші знання про них не проникають далі звичайних поглядів, нам не відомо в повній мірі їх структури, їх сумісності» [110, с. 192]. Це було написано більше тридцяти років тому, але положення з тих пір мало змінилося, проблема залишилася. Можна стверджувати, що в даний час ця проблема виходить на якісно більш високий рівень. Постає питання практичного використання знань, пов'язаних з природою економічних інтересів та їх впливу на суспільне виробництво в реальній господарській діяльності з метою підвищення її ефективності. У зв'язку з цим особливої актуальності набувають питання, що пов'язані з необхідністю вимірювання узгодженості економічних інтересів, їх

впливу на процеси, що відбуваються в господарській системі регіону.

Економічні інтереси на регіональному рівні мають певні протиріччя та суперечливість, з огляду на це, необхідно враховувати насамперед об'єктивність розбіжності між різними інтересами: особистим і суспільним, галузевими (відомчими) та регіональними, регіональними і груповими, поєднання яких не може бути забезпечене автоматично, а лише шляхом створення системи заходів, проведення організаційної роботи щодо розв'язання наявних суперечностей. Поєднання інтересів – це не вихідна передумова, а кінцевий результат, одержання якого може бути досягнуто внаслідок і лише після узгодження суперечностей системи економічних інтересів [110, с. 93-94].

Особливості взаємодії економічних інтересів на регіональному рівні безперечно загострюють цю проблему, найбільш гострою виявляється неодноразово згадувана суперечність між відомчими та територіальними інтересами, яку слід віднести до основних суперечностей регіонального рівня і не лише тому, що вона виявляє найбільший негативний вплив на розвиток регіону, а насамперед – оскільки забезпечення узгодженості інтересів цього рівня постає дієвим джерелом розвитку регіонів. Важливо сформувати такий господарський механізм, який забезпечував би можливості розвитку усім учасникам взаємозв'язків у регіоні та усував негативні наслідки можливого загострення суперечностей галузевих і регіональних інтересів. Це визначає необхідність чіткого врахування сфер інтересів на законодавчому рівні та на рівні виконавців, а також визначення прав та методів діяльності регіональних органів влади усіх рівнів та створення реальних механізмів для їх здійснення, що відсутні до цього часу, зокрема, в Україні. Таким чином, система регіональних економічних інтересів постає усвідомленою необхідною системою цілей для їх різнобічного удосконалення. Насамперед, регіональний інтерес повинен реалізовуватися в ефективному використанні наявних на території регіону засобів виробництва та природних ресурсів, а також у використанні (привласненні) певної частини результатів економічної діяльності. Оскільки інтереси у ринковій економіці насамперед реалізуються у

праві власності, що дозволяє регіону забезпечити певний ступінь саморегулювання регіональної економічної системи, тому нині найбільш актуальними проблемами виявляються питання формування регіональної (муніципальної) власності. У зв'язку із чим обґрунтованим є виділення та вивчення категорії «регіональна власність». Відповідно до цього повинно бути досліджене співвідношення категорій «регіональна власність» та управління нею за регіональним аспектом, їх взаємовплив, ефективність і взаємозв'язок.

Аналіз особливостей функціонування та розвитку регіональної економіки виявляє неоднозначність процесів, що становлять її основу насамперед за інституційними складовими розвитку регіонів, недостатньо розмежовано сфери централізованого та децентралізованого управління. Ці процеси накладаються один на одного і породжують синергетичний ефект, що посилює некерованість економікою регіонів, оскільки їх реальні інтереси відходять на другий план.

У процесі проведення реформ в Україні проголошується надання більшої економічної самостійності всім суб'єктам економічного середовища із формуванням цілісної системи територіального самоуправління, що на сучасному етапі виявляється необхідним для реалізації регіональних інтересів, де єдиним їх суб'єктом постає все населення регіону, його ж представниками – органи самоуправління.

Це свідчить про те, що розвиток регіонів потребує застосування економічних методів управління, здатних забезпечити їх економічні інтереси із вирівнюванням економічних пропорцій, на основі якісного поліпшення використання ресурсного потенціалу регіонів, принципово нових підходів до розвитку їх продуктивних сил, докорінної зміни екологічних умов довкілля, налагодження виробництва споживчих товарів, розвитку систем зв'язку, інформатики, транспортних комунікацій, інших місцевих цілей і завдань, тобто не обмежуватися лише економічними аспектами, а вирішувати проблеми соціально-економічного розвитку регіонів із врахуванням надзвичайно незадовільної ситуації у соціальній сфері України, стратегічний напрям

розвитку якої повинен бути спрямований на підвищення життєвого рівня населення і зростання його добробуту.

Наразі найбільш гостро суперечливість інтересів виявляється у процесі взаємодії держави й регіонів країни, яку неможливо розв'язати за умов, коли більшість регіонів дотаційні, до того ж переважно не через економічні чинники, а внаслідок нераціональності фінансових відносин між зазначеними суб'єктами та відсутності критеріального підходу до подібної раціоналізації. Відсутні також об'єктивні механізми бюджетного, інвестиційного, податкового регулювання, які були б здатні забезпечити справедливий розподіл між регіонами обмежених фінансово-кредитних ресурсів із врахуванням реальних можливостей та потреб в них як на макро-, так і на мезорівнях.

Регіонам та економічним суб'єктам на їх території притаманні суперечності між довгостроковими та поточними інтересами, що, у свою чергу, призводить до виникнення суперечностей між інтересами громадянин, підприємств, регіону, країни, які на регіональному рівні можуть бути вирішені, на наш погляд, лише за умов оптимального поєднання витрат на розв'язання перспективних та поточних завдань, оптимізації руху фінансових та матеріально-речових потоків у межах регіону та країни загалом.

Слід зазначити, що до останнього часу невиправдано велику роль у функціонуванні регіональних економічних систем має інтерес виконавця щодо виявлення спрямованості державного регулювання. У сучасних умовах вирішуються проблеми відродження на регіональному рівні господарського ставлення до всіх проявів економічного життя. Одночасно не варто впадати в іншу крайність, коли в економічній діяльності інтереси регіонів переважають інтереси країни. Позитивним моментом у цьому плані повинно стати забезпечення оптимального узгодження інтересу господаря та інтересу виконавця на регіональному рівні, що, у свою чергу, стане запорукою забезпечення гармонійної оптимізації особистих, колективних, регіональних та загальносуспільних інтересів. Утворення подібного механізму оптимального поєднання всіх інтересів у межах цих суб'єктів виявляється важливим

завданням системи регіональної економіки. Для забезпечення збалансованих регіональних пропорцій об'єктивною необхідністю виявляється врахування багатьох факторів, пов'язаних із трансформаційним періодом розвитку економіки країни, йдеться про наслідки тривалого спаду промислового виробництва, безробіття, інфляцію, неплатежі, інвестиційну кризу тощо. Таким чином, механізми регіонального розвитку мають бути зорієнтовані на розв'язання проблеми впорядкування життєдіяльності людей на відповідній території.

Якщо розглянути зріз системи економічних інтересів на регіональному рівні, перш за все необхідно відзначити, що навіть поверхневий погляд на переплетення групових економічних інтересів в регіональному масштабі дає вельми складну і суперечливу картину. Це пояснюється перш за все тим, що економічні процеси не відокремлені від проблем організації інститутів державної влади, принципів їх формування. Спроба аналізу взаємодії групових інтересів вимагає виділення носіїв цих інтересів – суб'єктів дослідження. Єдиної точки зору у економістів, що досліджують цю проблему, немає. Аналіз літератури з даного питання дозволяє розділити існуючі підходи до проблеми за наступним критерієм – суб'єкт управління залежить від суб'єкта власності, що представляє його інтереси.

Дослідження проблем форми існування і внутрішнього змісту економічних інтересів як категорії економічної науки підводить до необхідності вивчення найважливішого аспекту цієї категорії – питань узгодження інтересів. Існує багато точок зору на підходи до вирішення цих питань, що обумовлено слабкою розробкою інструментарію, що дозволяє застосувати накопичені теоретичні знання у практичній господарської діяльності. Форми існування і методи впливу економічних інтересів на процеси, що відбуваються в господарській системі, до сих пір залишаються в певній мірі таємничою субстанцією, яка об'єктивно існує, але вловити її, а тим більше виділити з реально протікають економічних процесів, досить проблематично. Пов'язано таке положення, на наш погляд, з тим, що економічні інтереси виявляються

опосередкованим впливом економічних законів на реальні господарські процеси. Можна враховувати дію цих законів, можна намагатися їх ігнорувати, але вони об'єктивно існують і впливають на розвиток економічної системи. Очевидно, що чим вище рівень даної системи (підприємство, галузь, регіон, народне господарство в цілому), тим більше явно прояв економічних законів, їх вплив на кінцевий результат господарювання. Спроба ігнорування постулатів економіки на мікрорівні (підприємство, фірма), як правило, практично безболісна, але на макрорівні ці постулати лежать у фундаменті самої системи господарювання, яка без них реально не існує.

Пропонується під узгодженням економічних інтересів регіону розуміти процес координування, поєднання дій суб'єктів-носіїв економічних інтересів, що сприяє поступальному розвитку економіки регіону в контексті забезпечення головної мети розвитку – забезпечення максимального рівня життя населення регіону. Узгодження інтересів варто інтерпретувати і як принцип прийняття економічних рішень, відповідно до яких здійснюється постійне співробітництво між представниками держави, регіону і окремими суб'єктами для забезпечення порівнянності управлінської економічної інформації різних рівнів, несуперечності, узгодженості спільно прийнятих рішень.

Простір, в якому існує економічна система, розглядається зазвичай в двох рівнях: мікроекономіка та макроекономіка. Для такого підходу характерна дискретність представлення економічного простору – не існує деякого або деяких проміжних рівнів, що забезпечують зв'язок між мікро- і макро- рівнями. Проте наявність таких зв'язків очевидна, без них реальний господарський процес неможливий. Удаване протиріччя легко знімається, якщо врахувати, що макрорівень – та абстрактна реальність, в якій існують економічні закони і одночасно створюють цю реальність. Слід зазначити, що в економічному просторі виділяють також мезорівень для дослідження економічних систем на регіональному рівні. Ми вважаємо це важливим самостійним питанням, але, щоб підійти до нього, спочатку спробуємо розглянути вплив економічних інтересів на функціонування господарюючого суб'єкта без обмежень на

його структуру, без виділення даного рівня.

Існування об’єктивних економічних законів поза простором, але в часі, визначає специфіку цього часу. Такий час називається економічним. Специфіка і властивості економічного часу детально досліджені А. Левановим [308]. Припустимо, що цей час багатомірний, так як кожен об’єкт (економічний закон) цього часу існує незалежно від інших об’єктів. Іншою особливістю економічного часу можна припустити різну швидкість його течії в кожному вимірі. Дійсно, в залежності від стану мікрорівню і його відображення на макрорівень дію тих чи інших економічних законів може посилюватися або слабшати, а отже, швидкість течії часу в кожному вимірі може бути різна, прискорення – як позитивним, так і негативним. Подібної точки зору дотримуються деякі економісти, наприклад Я. Феріанц [428], Р. Бєлоусов [127], єдине розуміння цих процесів відсутнє, причому, погоджуючись в принципі з наявністю просторово-часового континууму, де функціонують економічні закони, сам механізм функціонування вчені розглядають з різних позицій.

Наприклад, Я. Феріанц [428, с. 40] допускає протікання економічного часу назад, а Р. Бєлоусов [127, с. 4] веде мову про уповільнення течії часу при послабленні дії того чи іншого економічного закону. Ми дотримуємося другої позиції, але в той же час не можемо погодитися з Р. Бєлоусовим, що розглядає узгодження інтересів як економічний закон. Економічні закони – це необхідні, стійкі, повторювані причинно-наслідкові та функціональні зв’язки і взаємозалежності економічних відносин. Економічні закони об’єктивні і правдиві, оскільки є абстракціями, що відбивають дійсно існуючі господарські зв’язки, а за погодженням інтересів, на наш погляд, розуміється процес упорядкування цих зв’язків. Однак, прискорення або уповільнення економічного часу при посиленні (ослабленні) дії будь-якого економічного закону – це той ключовий момент, який може дозволити дати деяку не тільки якісну, але і кількісну оцінку результативності процесу узгодження економічних інтересів різних суб’єктів.

Зазвичай поняття «швидкість», «прискорення» використовуються для

характеристик просторово-часового континууму або, іншими словами, об'єктивно-реальної дійсності. Однак, на наш погляд, допустимо розглядати часовий континуум як середовище існування економічних законів, а з урахуванням того, що економічний закон має певні межі впливу на об'єктивну реальність, цей часовий континуум є замкнутим. Звідси випливає, що при необмеженості часу існування економічного закону в замкнутому часовому континуумі час в цьому континуумі може міняти свої характеристики. Напрямок течії часу визначається тим дією закону в відображенні макрорівня в макрорівні, яке закон надає на розвиток макрорівня. Форма впливу економічного закону на процес господарювання реалізується через економічний інтерес. Сам же економічний інтерес виступає в ролі підґрунтя при формуванні структури економічної системи. Під структурою економічної системи розуміються елементи системи і існуючі взаємозв'язки між ними. Після того як структура сформована, економічна система виступає носієм інтересів, їх оболонкою.

Орієнтація економічного інтересу в просторі залежить від стану характеристик руху економічного часу, вектора його спрямованості. Хоча поняття вектора спрямованості економічного часу є досить умовним, так як мова йде про часовому континуумі, проте спрямованість можна пов'язати як із швидкістю, так і з прискоренням руху економічного часу. Для визначеності поняття вектора спрямованості будемо мати на увазі під ним вектор прискорення. Формально процес відображення вектора спрямованості економічного часу протікає в формі перетворення економічного інтересу (макрорівень) в господарський інтерес (мікрорівень).

В економіці регіону різноманітні економічні інтереси її суб'єктів утворюють складну систему, що характеризується визначеною динамікою суперечностей. Ця система являє собою нерозривну єдність рівноправних, тісно взаємопов'язаних між собою економічних інтересів, що взаємообумовлюють існування один одного та знаходяться в процесі динамічного розвитку та мають як єдиноспрямовану направленість, так і

різноспрямовану. У межах регіональної системи інтереси належать різним суб'єктам її господарювання – підприємствам, регіону, державі, суспільству та утворюють сукупність стійких, тривалих відносин між її елементами – економічними інтересами. Економічні інтереси є об'єктивно визначеними мотивами дій окремих економічних суб'єктів та зумовлені певною матеріальною зацікавленістю суб'єктів відповідно його участі в системі виробничих відносин регіону. Ринкові умови господарювання передбачають здійснення вибору виду власної діяльності на основі співставлення очікуваних вигод та витрат самими суб'єктами.

Суперечності інтересів мають як суб'єктивну (волюнтаризм) так і об'єктивну (відмінності в економічному положенні) причини. Інтереси приводяться в дію певним мотиваційним механізмом.

Основні шляхи поєднання економічних інтересів:

– в умовах командно-адміністративної системи жорстке субординоване підпорядкування одних економічних інтересів іншими (державний інтерес, колективний інтерес, особистий інтерес): така або приблизно така субординація (підпорядкування особистого інтересу державному) спотворювала мотиваційну поведінку економічних суб'єктів; пригнічувала стимулюючу роль потреб;

– у сучасній ринковій економіці координоване узгодження різнобічних інтересів усіх економічних суб'єктів на принципах: панування приватного особистого інтересів, панування приватної власності та ринкової форми організації суспільного виробництва, ринкове стихійне регулювання інтересів і свідоме регулювання тощо. Вчені вважають, що поєднання економічних інтересів певної історичної епохи є важливою передумовою підпорядкування їх досягненню кінцевої мети суспільного виробництва і підвищення ефективності функціонування всієї економічної системи.

Розглянемо взаємовплив економічних інтересів EI_1 і EI_2, що визначає два корисних ефекти діяльності економічної системи E_1 і E_2. Можливі три варіанти взаємовпливу: інтереси єдиноспрямовані, різноспрямовані і ортогональні. Геометричну інтерпретацію першого варіанту надано на рис. 2.1.

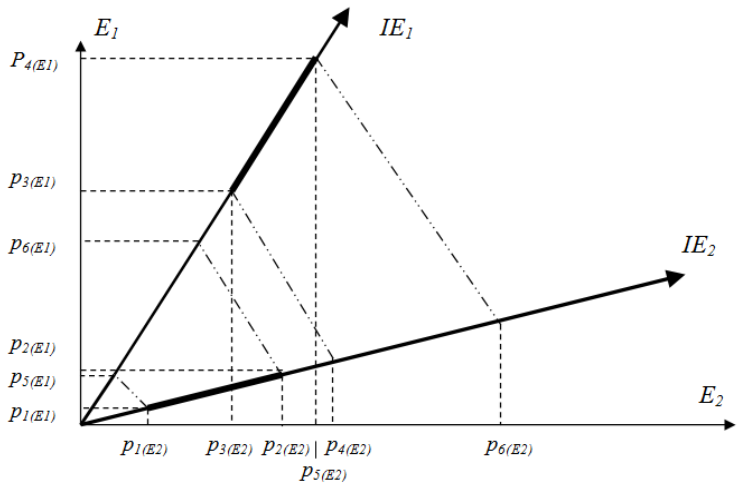

Рис. 2.1. Геометрична інтерпретація потужності єдиноспрямованих економічних інтересів

Джерело: розробка автора

Потовщеною лінією на векторах економічних інтересів IE_1 і IE_2 умовно показана одинична «потужність» кожного економічного інтересу. На рис. 1.3 видно, що приріст одиниці потужності для IE_2 дозволяє збільшити E_2 на величину $p_{2(E2)} - p_{1(E2)}$, а E_1 – відповідно на $p_{2(E1)} - p_{1(E1)}$. Приріст потужності IE_1 збільшує IE_1 на $p_{4(E2)} - p_{3(E2)}$ і E_1 – на $p_{4(E1)} - p_{3(E1)}$. Цілком природно, що $p_{2(E2)} - p_{1(E2)}$ більше, ніж $p_{4(E2)} - p_{3(E2)}$, оскільки кут нахилу EI_2 до E_2 менше, ніж EI_1. Протилежна ситуація для EI_1, що обумовлена меншим кутом EI_1 до E_1. Зробимо проекцію за одиничною потужністю EI_1 і EI_2 один на одного. Взаємовплив двох інтересів дає приріст по E_1 на $p_{6(E1)} - p_{5(E1)}$ і по E_2 – на $p_{6(E2)} - p_{5(E2)}$. Очевидно, що при взаємовпливі маємо більший приріст і по E_1, і по E_2.

Другий варіант показаний на рис. 2.2.

Вектори IE_1 і IE_2 різноспрямовані. Обидва інтереси дають приріст по E_1, але IE_2 дає зменшення E_2 на $p_{2(E1)} - p_{1(E1)}$. Зробимо проекцію по одиничній потужності IE_1 і IE_2 один на одного. Взаємовплив двох інтересів дає зменшення по E_1 на $p_{2(E1)} - p_{1(E1)}$ і зменшення по E_2 на $p_{6(E2)} - p_{5(E2)}$. Таким чином, разнонаправленность інтересів знижує ефект і по E_1, і по E_2.

Третій варіант найбільш простий. Оскільки вектори ортогональні, їх взаємодія не робить впливу на приріст корисних результатів.

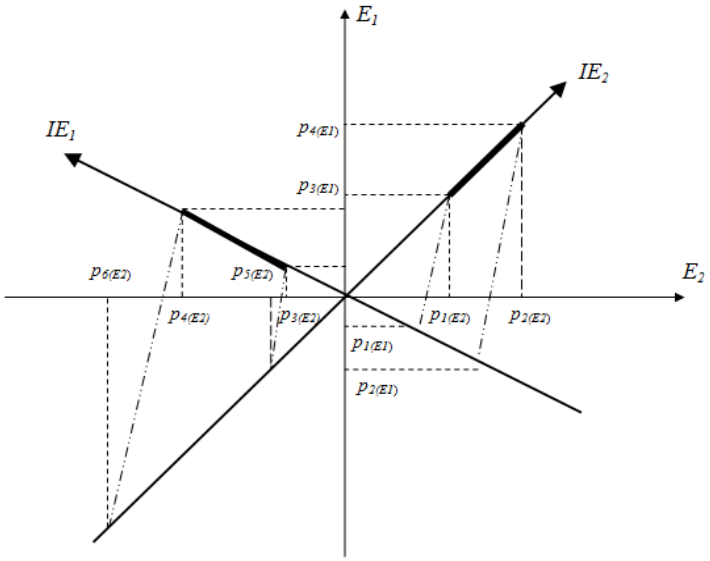

Рис. 2.2. Геометрична інтерпретація потужності різноспрямованих економічних інтересів

Джерело: розробка автора

Ситуація складається досить простою, коли два вектори (господарських інтересу) розглядаються в просторі двох позитивних ефектів. Реальна картина набагато складніша. Кількість можливих ефектів може досягати декількох десятків, кількість економічних інтересів пропорційно числу власників господарської системи або принаймні числу осіб, що мають право ухвалювати управлінські рішення, пов'язані з функціонуванням господарської системи. Проаналізувати всі можливі варіанти, які можуть виникнути, теоретично і практично нереально. Отже, необхідно знайти інший підхід, який дозволив би зняти більшість вказаних проблем, але проте відповів би на питання про ступінь узгодженості інтересів.

При розробці алгоритму оцінки узгодженості економічних інтересів доцільно використовувати коефіцієнти рангової кореляції за Спірменом і Кенделлом. За міру близькості двох векторів обирається коефіцієнт рангової кореляції за Спірменом, а за міру схожості (єдиноспрямованості) двох векторів візьмемо коефіцієнт рангової кореляції і Кенделлом. Обидва коефіцієнти можуть приймати значення в інтервалі від -1 до +1. У першому випадку можна говорити про протилежну спрямованість векторів, в другому – про єдиноспрямованість.

Геометрична інтерпретація оцінки узгодженості інтересів показана на рис. 2.3.

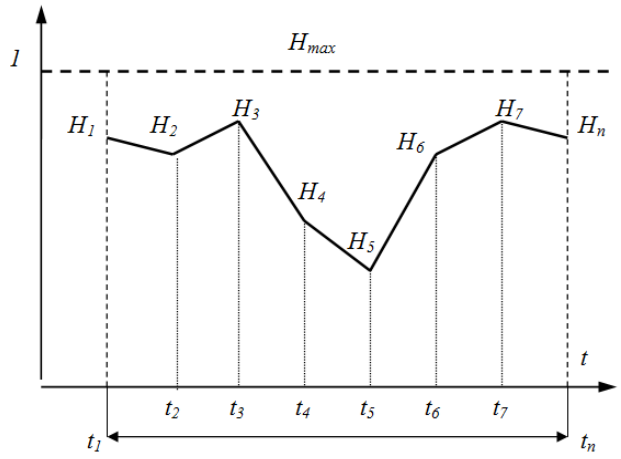

Рис. 2.3. Геометрична інтерпретація узгодженості економічних інтересів

Джерело: розробка автора

Ділянка, обмежена по H_{max} (H – harmonization (узгодженість)) в інтервалі часу [t_1; t_n] відображає ситуацію, коли у будь-який момент часу функціонування системи забезпечує повне узгодження економічних інтересів. Ділянка, обмежена по H в інтервалі часу [t_1; t_n] відображає реальний рівень узгодженості інтересів. Величину цього рівня можна оцінити співвідношенням площ другої і першої ділянок.

Отже, можна зазначити, що при взаємодії рівноспрямованих економічних інтересів відбувається ефект синергетичності і позитивний ефект посилюється, активізується процес фінансування процесів регіонального розвитку та регіональна соціально-економічна система переходить на якісно новий, більш високий рівень розвитку (рис. 2.4).

При комплексному підході до дослідження, присвяченого процесам трансформації та узгодження системи економічних інтересів на регіональному рівні, залишаються маловивченими питання формування, прояви, реалізації та узгодження економічних інтересів в умовах ринкової економіки.

Досягнення основної мети регіонального розвитку можливо лише в стані збалансованості системи економічних інтересів між суб’єктами регіональної економіки.

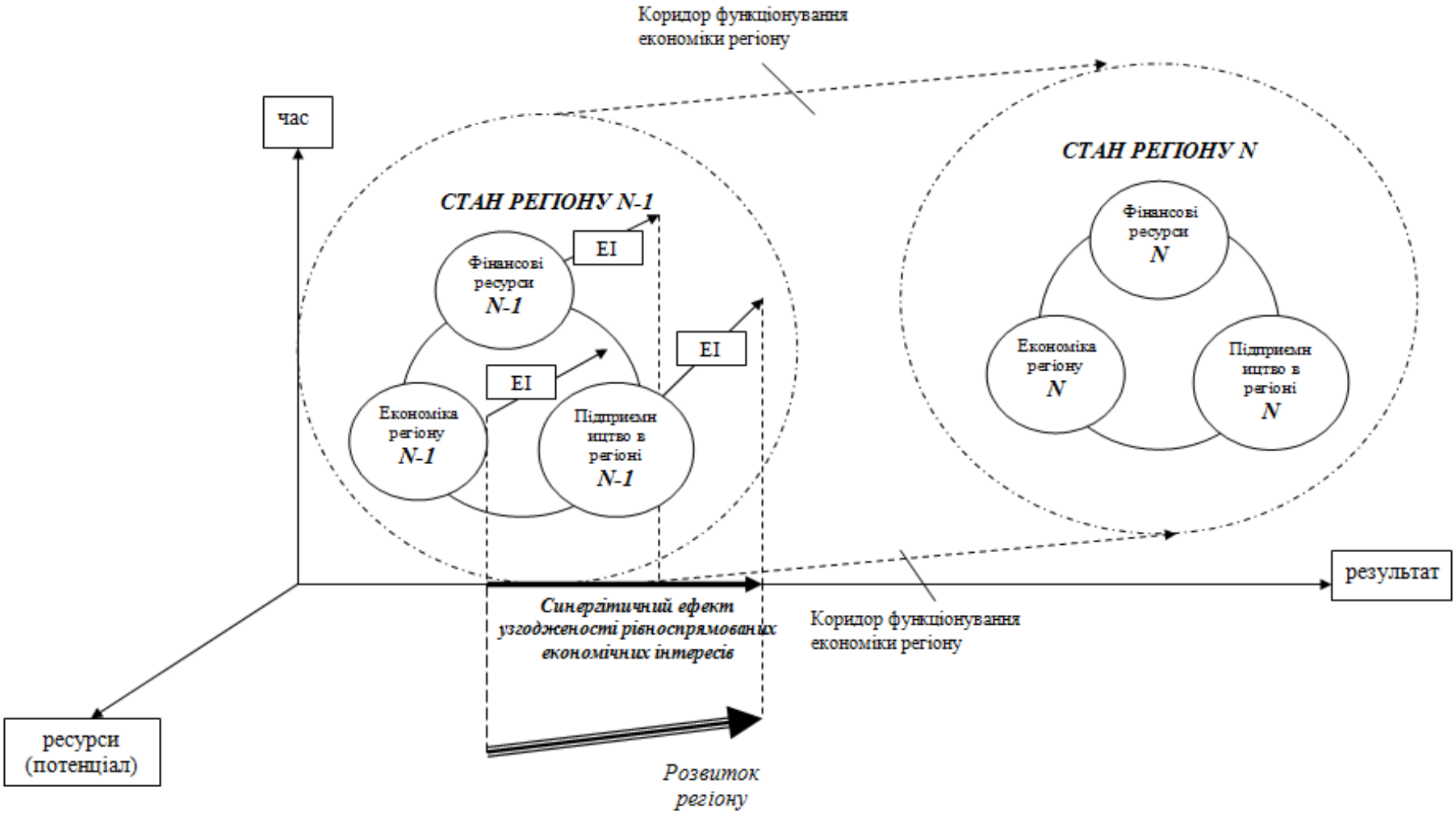

Рис. 2.4. Вплив узгодженості економічних інтересів суб’єктів на розвиток регіону

Джерело: розробка автора

Збалансованість системи економічних інтересів регіону – це такий його стан, який задовольняє наступним критеріям: кожен інтерес в системі досягає свого задовільного (не обов'язково повного) рівня реалізації (критерій існування балансу), транзакційні витрати взаємодії інтересів в рамках системи мінімальні (критерій ефективності балансу), існує загальна мета, на досягнення якої спрямована реалізація всіх економічних інтересів системи (критерій стійкості балансу).

Оскільки економічні інтереси суб'єктів вимірюються економічними категоріями, узгодженість економічних інтересів варто визначати з позицій фінансово-економічного оцінювання. За умови узгодженості економічних інтересів на регіональному рівні усі суб'єкти-носії інтересів мають певну вигоду, що можна вимірювати фінансово-економічними критеріями.

Як було зазначено вище, ефективний розвиток регіону, з одного боку, можливий лише за умови узгодженості та збалансованості усіх економічних інтересів в регіоні, а з другого, потребує значних фінансових ресурсів. Отже, активізація процесів фінансування регіонального розвитку безпосередньо залежить від ступеню узгодженості економічних інтересів в регіональній соціально-економічній системі.

Соціально-економічний розвиток регіону можливий лише за умов активізації інвестиційних процесів в регіоні.

Сьогоднішня нестача інвестиційних ресурсів обумовлена декількома основними чинниками:

– нестабільність економічної і політичної ситуації в Україні, що є причиною кризових явищ в економіці та соціальній сфері;

– обмеженість інвестиційних можливостей заощаджень домогосподарств;

– недокапіталізованість української банківської системи, що обмежує здійснення масштабних інвестиційних проектів на регіональному і національному рівнях;

– розвиненість фондового ринку в Україні.

Соціально-економічний розвиток регіону характеризується сукупністю показників, для визначення рівня розвитку регіону існують декілька інтегральних показників. Один з таких інтегральних показників – рівень інвестиційної привабливості регіону, бо він є комплексним, багатофакторним показником, що всебічно відображає стан економіки та рівень життя населення регіону. Від рівня інвестиційної привабливості регіону залежить приплив інвестицій в економіку регіон, а це є найважливішим фактором, джерелом і стимулятором розвитку регіону та підвищує його конкурентоспроможність.

Поняття конкурентоспроможності регіонів тісно пов'язане із покращенням інвестиційного клімату в регіоні, що призводе до припливу іноземних інвестицій і викликає позитивні зміни в міжрегіональному перерозподілу інвестицій. Останнім часом особливої значущості набули і в теоретичних і в прикладних дослідженнях питання інвестиційної привабливості регіонів та ранжування регіонів за рівнем інвестиційної привабливості. Залучення інвестицій в державу чи окрему її частину – регіон, багато в чому визначаються станом та перспективами соціально-економічного розвитку суб'єкта інвестування [142].

Так, Державна стратегія регіонального розвитку на період до 2020 року визначає низку засадничих принципів формування державної регіональної політики [359]:

– узгодження інтересів – сприяння узгодженню інтересів держави, регіону, місцевої громади в процесі реалізації державної регіональної політики;

– децентралізація повноважень – забезпечення децентралізації державного управління регіональним розвитком у відповідності з принципами субсидіарності;

– ефективне господарювання на місцевому рівні, врахування інституційних особливостей та ресурсного потенціалу територій;

– конкурентоспроможність – сприяння формуванню конкурентоспроможних регіональних соціально-економічних комплексів;

– інтегрованість – сприяння оптимізації розміщення продуктивних сил та

розвитку міжрегіонального співробітництва;

– інституційна підтримка регіонального розвитку.

Незважаючи на певні інституційні новації та практичні рішення уряду щодо розширення фінансової бази регіонів, останніми роками на формування сфери фінансового забезпечення регіонального розвитку чинять вплив негативні тенденції: недостатність фінансових ресурсів на реалізацію інфраструктурних проектів, що потребують значного бюджетного фінансування, недостатня забезпеченість надходження обов'язкових платежів до бюджетів усіх рівнів, недостатня підкріпленість фінансовими ресурсами обласних програм, що обумовлено обмеженими можливостями бюджетного фінансування і не спирається на реальні розрахунки щодо їх забезпечення.

У 2008 р. було запроваджено в практику регіонального управління такий інструмент стимулювання розвитку регіонів як Угоди щодо регіонального розвитку. Але на сьогодні цей інструмент не діє ефективно за причиною недостатньої дисципліни та культури щодо фінансування договірних зобов'язань сторін Угоди.

Фінансовий інструмент підтримки регіонального розвитку – Державний фонд регіонального розвитку (ДФРР) – також досі не запрацював на повну потужність. Протягом останніх років не вдається повною мірою забезпечити досягнення головної цілі створення ДФРР – надання фінансової підтримки регіонам для формування та розвитку «крапок зростання», реалізації інноваційно-інвестиційних програм в контексті регіонального розвитку. До цього призвело недоотримання окремими місцевими органами влади, розпорядниками коштів встановлених вимог законодавства щодо концентрації коштів на фінансуванні пріоритетних інвестиційних програм (проектів) і заходів регіонального розвитку, максимального спрямування коштів на фінансування об'єктів з високим ступенем будівельної готовності та пускових об'єктів, недостатня урегульованість правового забезпечення використання коштів ДФРР.

Крім цього, спостерігається постійне зростання залежності місцевих

бюджетів від трансфертів з Державного бюджету (до 55 %), одночасно з чим частка власних доходів багатьох місцевих бюджетів є мізерною (8-11 %). Такі ускладнення обумовлюють невиконання зміцнення доходної частини місцевих бюджетів, про що в країні йдеться останнім часом в контексті пріоритетів фінансової децентралізації.

Варто додати, що фінансування регіонального розвитку ускладнюється нестачею внутрішніх регіональних фінансових ресурсів для реалізації пріоритетних програм та проектів розвитку. Навіть у бюджетно-профіцитних регіонах, (яким є Харківська область), реалізація програм та проектів розвитку неможлива без дотацій з держбюджету, а фінансових ресурсів місцевих бюджетів не завжди вистачає для сплати за енергоносії та фінансування видатків на оплату праці. Більшості регіонів та міст України бракує фінансових ресурсів для ефективного планування та реалізації програм та проектів регіонального розвитку, що є наслідком надмірної централізації фінансової системи.

Загалом, створенню ефективної системи місцевого самоврядування та раціональному розподілу повноважень і ресурсів між територіальними рівнями управління тривалий час перешкоджали наступні чинники:

1) відсутність законодавчої норми про територіальну основу місцевого самоврядування;

2) невизначеність статусу та повноважень громади як базової одиниці адміністративно-територіального устрою України. Це унеможливлювало практичне запровадження принципів субсидіарності та повсюдності юрисдикції органів місцевого самоврядування, ускладнювало процеси самореалізації та саморозвитку на рівні громади;

3) відсутність раціонального та чіткого розподілу повноважень між органами місцевого самоврядування та місцевими державними адміністраціями, поширення практики «ручного управління» та адміністративного втручання виконавчої влади у сферу діяльності місцевого самоврядування (у тому числі, на обласному та районному рівнях), що

призводило до дублювання повноважень, виникнення неузгодженостей у розв'язанні нагальних соціально-економічних проблем територіального розвитку;

4) відсутність в органів місцевого самоврядування достатніх повноважень та відповідних фінансових ресурсів для вирішення поточних питань, пов'язаних з життєзабезпеченням мешканців громади, а тим більше – для фінансування довгострокових проектів, спрямованих на зміцнення економічного потенціалу територій. Зазначене призвело до перекладання відповідальності за розвиток громад на владу регіону чи навіть на центральні органи влади;

5) економічна слабкість невеликих громад, що призвело до зростання їх залежності від гарантованої бюджетної підтримки. Так, понад половину сільських територіальних громад України майже на 70 % залежать від дотацій з державного бюджету на забезпечення їх повсякденних потреб;

6) відсутність партнерських відносин між Центром і регіонами та подекуди – «бюджетна дискримінація» одних регіонів на користь інших. Як наслідок, відбулось порушення взаємодії між центром і регіонами та між регіонами, а у окремих випадках – це призвело до протиставлення інтересів окремих регіонів інтересам усієї держави [131].

Отже, сучасні умови взаємовідносин між різними носіями економічних інтересів на регіональному, міжрегіональному, державно-регіональному рівнях, потребують пошуку та впровадження нових інструментів взаємодії та узгодження інтересів, що повинно стати підґрунтям для активізації процесів регіонального розвитку.

2.2. Детермінанти узгодження інтересів в регіоні: умови та фактори взаємодії

Під час дослідження процесів узгодження економічних інтересів на регіональному рівні виникають питання щодо визначальних умов та факторів,

що чинять найбільший вплив на цей процес і відносно яких необхідно здійснювати керуючі та стимулюючі чи випереджуючі функції.

Проблематика того, в якій мірі можна однозначно визначити вплив взаємодії суб'єктів в процесі узгодження їх економічних інтересів на розвиток регіону, полягає в дослідженні ситуації функціонування різних груп інтересів, за якими стоять витрати та переваги їх співробітництва. Наприклад, є сумніви щодо того, чи можна розглянути деякі аспекти, що однозначно позитивно впливають на соціально-економічний розвиток, оскільки одночасно з тим існує шкідливий вплив, наприклад, на навколишнє середовище або на стан безробіття тощо [71].

Ці та інші проблеми ускладнюють однозначний аналіз результатів впливу узгодження економічних інтересів та, за результатами його, співробітництва, щодо соціально-економічного розвитку регіону.

Крім того, слід зазначити, що навіть з урахуванням зазначених обмежень, тільки якщо взаємодія та співробітництво триватиме довго (декілька років або навіть декілька десятків років), можна врегулювати чинники, що перешкоджають узгодженню інтересів та, в результаті, співробітництву. Так, в рамках запропонованої методології Б. Грей визначає, в якій мірі індивідуальні очікування партнерів у процесі узгодження інтересів будуть досягнуті [35].

Проте, оцінка переваг взаємодії та співробітництва для партнерів не є безпроблемною, оскільки для приватного бізнесу максимізація прибутку та мінімізація витрат – головний мотив співпраці. Опозиційні цілі має державний сектор та влада: збільшення надходжень від бізнесу та населення, покращення економічної ситуації, соціального становища тощо.

Критерії оцінки дій у державному та приватному секторах чітко диференціюються, заходи для оцінки впливу співпраці на діяльність цих суб'єктів не може бути тотожним, треба адаптуватися до специфіки їх функціонування та цілей.

До того ж, Б. Грей оцінює комплексне кооперативне використання концепції соціального капіталу, що випливають з інституціоналізму. Також варто урахувати норми взаємності, що складаються з угоди партнерів, що

виражається певним способом відносно визначеної мети співробітництва, яка і є їх спільним економічним інтересом [107].

Науковці виділяють м'які змінні у вигляді компонентів соціального капіталу, зокрема, важливість зміцнення довіри та створення поваги між партнерами. Так, встановлення та додержання спільних стандартів, регламентів та правил привертають увагу багатьох авторів [108]. На цій підставі можна припустити, що ці фактори є однією з ключових умов ефективної взаємодії. Одночасно їх можна розглядати і як певний результат взаємодії в ситуаціях, коли вони не відбувалися раніше або їх розвиток призвів до взаємодії [51]. Довіра та здатність до співпраці без сумніву сприяють позитивному розвиткові суспільного життя регіону. Слід також мати на увазі, що соціальний капітал являє собою також психічне та поведінкове явище, що створюється складно та довгостроково та чинить вплив на усі процеси в регіоні [70].

Створення взаємодії та розбудова співробітництва може сформувати широкий спектр переваг, для обох партнерів і регіону в цілому. Однак, ці переваги можуть мати місце лише тоді, коли задіяні усі основні детермінанти узгодження економічних інтересів (умови, фактори, переваги тощо). Слід підкреслити, що в літературі з відповідних питань зазначається, що ці детермінанти дуже різні у різних випадках, а умови узгодження дуже різноманітні та широкі. Так, основним фактором зазначається готовність співпрацювати – це імпульс, що здатний стимулювати співробітництво та довести її до завершення, тобто, реалізації мети співпраці. В процесі співробітництва необхідний високий рівень довіри партнерів, організаційна культура їх комунікацій тощо.

Визнані детермінанти співробітництва мають три основних критерії:

– обсяг детермінант;

– джерело та якість знань про визнані детермінанти;

– можливий вплив партнерів на детермінанти.

На цій основі можна згадати екзогенні та ендогенні фактори впливу.

Детермінанти можуть створюватися як в регіоні так і поза системою

регіону і часто можуть бути випадковими або непередбачуваними (такі як цінові шоки, коливання курсів обміну валют, політичні, природно-кліматичні катастрофи тощо). Екзогенні фактори складаються з чинників, що впливають на більші просторові системи, чим регіональні (наприклад, країна, група країн, і навіть, міжнародний рівень). Вплив екзогенних факторів на взаємодію та співробітництво в регіоні випливає з того, що зовнішні зв'язки підтримуються середовищем системи. Прикладом такого роду детермінант може бути: рівень розвитку капіталу, міжнародне право, глобальні тенденції підвищення конкурентоспроможності між регіонами тощо.

У свою чергу, ендогенні фактори особливо очевидні на регіональному чи муніципальному рівні [83]. Це в значній мірі є прямим наслідком (особливо на рівні муніципалітету) контактів між суб'єктами, які є потенційними чи фактичними партнерами, оскільки вони пов'язані з відносинами всередині системи регіону. На формування цього виду факторів впливають інтереси суб'єктів регіону, на відміну від можливості впливу зовнішніх факторів, тому є їх вплив є відносно значним (наприклад: кількість груп інтересів, рівень довіри між партнерами, лідерство в регіоні тощо). В табл. 2.1 представлено характеристику екзогенних та ендогенних детермінант узгодження економічних інтересів в регіоні

Таблиця 2.1

Характеристика екзогенних та ендогенних детермінант узгодження економічних інтересів в регіоні

Критерій	Фактори	
	Екзогенні	Ендогенні
Діапазон виникнення	Характерні для країни, групи країн або міжнародних відносин	Характерні насамперед для регіону чи муніципалітету
Джерело походження	Найчастіше за межами системи, зовнішні відносини з навколишнім середовищем	В основному в системі, значимість відносин всередині системи
Здатність впливати на суб'єкти	Порівняно низька	Порівняно висока

Джерело: розробка автора

Як екзогенні, так і ендогенні детермінанти можуть бути додатково поділені за загальним критерієм згідно сферам формування детермінант: економічних, соціокультурних, правових та демографічних.

Класифікація детермінант узгодження інтересів необхідна для прозорості та правильного розуміння процесів співпраці на рівні регіону. Однак, що має бути чітко зазначено, однозначну класифікацію розробити дуже важко, крім того, ці детермінанти взаємно проникають одна в іншу і стають результатом одна однієї. Це дозволяє аналізувати їх взаємозв'язки та взаємовідносини між ними (у цьому випадку умови, що визначаються цими факторами, характер відносини і їх структура теж змінюються). Завдяки такому підходу ці умови неможливо проаналізувати у повному обсязі з позиції визначення впливу кожного з них відокремлено один від одного, в ізоляції від впливу змінних зовнішнього середовища.

Проаналізувати умови узгодження економічних інтересів в регіоні варто, виходячи з урахування впливу дуже важливих екзогенних факторів функціонування складних просторових систем. Вплив суб'єктів на такі фактори, за своєю сутністю обмежені. Навіть дії стратегічного характеру на вищому рівні місцевої чи регіональні системи не дадуть бажаного результату, проте їх значення для процесу співпраці у регіоні постійно зростає.

Крім факторів впливу, що зазначені вище, потребують урахування та визначення детермінанти співробітництва внаслідок глобальних соціально-економічних тенденцій, які стосуються як окремих галузей регіональної економіки, так і регіональної економічної системи загалом.

На рис. 2.5 подано класифікацію екзогенних детермінант впливу на узгодження економічних інтересів в регіоні.

Аналіз екзогенних детермінант носить достатньо широкий характер і постійно поглиблюється. Це пов'язано з тим, що теорія (особливо поняття інституціональної економіки), стверджує, що роль зовнішніх детермінант, представлених тут, ні в якому разі не слід зневажати.

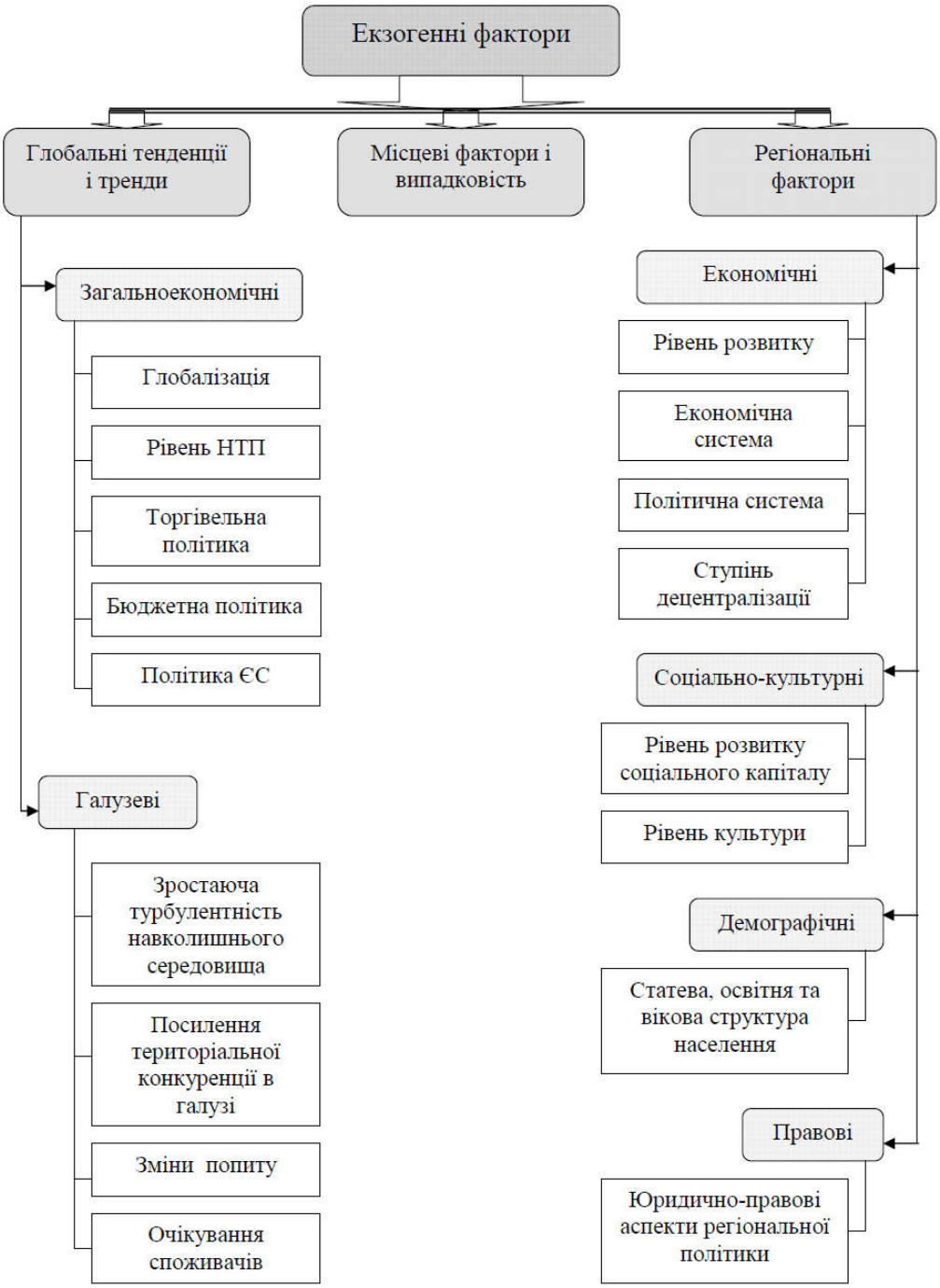

Рис. 2.5. Класифікація екзогенних детермінант впливу на узгодження економічних інтересів в регіоні

Джерело: розробка автора

Глобальні тенденції у світовій економіці та усіх сферах бізнесу, активізуються приблизно з 80-тих років минулого століття, що вкрай важливо для екзогенної групи факторів. Ці тенденції в основному стимулюють співробітництво, іноді, однак, вони впливають на його напрямок і наслідки, а

отже, є його каталізаторами. Ці тенденції можна розділити на дві групи: більш загальні – щодо загальних сфер управління і внутрішньогалузеві.

Серед найбільш важливих тенденцій у першій групі є наступні: глобалізація світової економіки та пов'язане з нею зростання ринкової конкуренції, рівень розвитку науково-технічного прогресу, політичні та комерційні угоди, бюджетна політика, а також політика ЄС.

З іншого боку, друга група тенденцій може включати: збільшення турбулентності навколишнього середовища, зростання очікувань споживачів, їх більша обізнаність, зрілість і незалежність, збільшення різноманітності мотивацій, зміни попиту, а отже, і необхідність розвитку збалансованої і зростаючої конкуренції.

Величезне значення мають екзогенні економічні фактори, такі, як рівень економічного розвитку, характеристика та особливості економічної та політичної систем, ступінь децентралізації влади. Також необхідно враховувати різноманітні форми внутрішньо- та міжгалузевого співробітництва, особливо це стосується співробітництва із суб'єктами, що знаходяться у регіонах та країнах з більш високим рівнем економічного розвитку [100]. Оскільки Україна належить до країн, що розвиваються, досвіду узгодження інтересів та плідної співпраці із суб'єктами інших більш розвинених країн небагато, наша країна є сьогодні країною економічних перетворень, тому необхідно враховувати особливості фази переходу.

Для таких країн особливо важливі в контексті розвитку форм співробітництва є наступні умови:

– фінансові проблеми органів місцевого самоврядування – вони можуть одночасно підтримувати співробітництва (коли співпраця сприймається як інструмент залучення фінансових ресурсів), а також, щоб запобігти додаткових втрат чи збитків;

– низький рівень розвитку технічної інфраструктури (шляхи, комунікації, інфраструктура охорони навколишнього середовища тощо), і ті, які стимулюватимуть співробітництво (такий вид інвестицій домінує в Україні);

– «м’які» чинники, включаючи витрати на освіту, підготовку кадрів, підвищення обізнаності про переваги співробітництва тощо. Такі чинники реалізуються не в першу чергу, крім того, їх наслідки доведеться очікувати дуже довго.

Крім того, стратегічне ефективне співробітництво, як внутрішньогалузеве, так і міжгалузеве, можливе лише за умови ефективного функціонування механізму ринкової економіки, а в Україні ринок ще не досягнув високого рівня зрілості. Це є причиною реалізації централізовано планованої моделі мислення при організації взаємодії підприємництва та органів місцевого самоврядування. Крім цього, дуже низький рівень довіри між учасниками бізнесу та особливо до органів місцевого врядування, що діє деструктивно у цьому напрямку, а поведінка суб’єктів носить адаптивний, а не проактивний характер, і приєднання до суспільного життя має імітаційний вираз. Це обмежує можливість використання багатьох різноманітних можливостей узгодження інтересів та пошуку спільної мети співробітництва на основі гнучкості та пристосування до інтересів один одного.

Також можна припустити, що негативний досвід чи відсутність досвіду успішного співробітництва викликають втрату віри в її позитивні результати. Якщо так, тоді витрати, пов’язані з невизначеністю, можуть збільшуватися, а це послаблює мотивацію створення моделей взаємодії та пошуку форм співробітництва. Відсутність знань та досвіду у сфері співробітництва може перешкоджати належному розподілу функцій та координації інформації та спільних заходів зацікавлених сторін. Що стосується вибору та розбудови форм співробітництва, потрібно знати про розподіл функцій щодо розробки, реалізації та послідовності застосування системних рішень для реалізації цих ролей [16]. Однак, як показує досвід деяких країн (наприклад, Польща, Чехія) де все ще існує недостатньо знань щодо концепцій галузевого та регіонального розвитку в контексті нових партнерських відносин, представники територіальних органів самоврядування часто не можуть знайти свої нові ролі та функції в процесі співробітництва. У багатьох випадках вони часто

сприймають партнерські організації як конкурентів, що загрожують їх позиціям. В результаті це призводить до гальмування (дещо обізнаного, дещо ні), та, за відсутності координації ролей та дій партнерів, до додаткових витрат та дублювання тих самих зусиль (наприклад, шляхом створення надто великої кількості партнерських ініціатив, які виконують подібні завдання).

Узгодження економічних інтересів, взаємодія та співробітництво за своєю сутністю мають демократичний характер, а це потребує значного рівня децентралізації органів місцевого самоврядування. Цей аспект гальмує процеси розвитку партнерських відносин в Україні. Крім цього, ускладнюють розвиток партнерства рівень розвитку громадянського суспільства [64], а також соціальний капітал, включаючи довіру, необхідну для співпраці. У зрілому суспільстві з усталеною традицією демократичного правління елементарний рівень впевненості людей, що працюють в економіці та суспільному житті, є відносно високим [17]. Знову ж, про українське суспільство, на жаль, такого сказати не можна, тому органи місцевого самоврядування часто не розглядаються як потенційні партнери або лідери для розвитку муніципалітету чи регіону і це може перешкоджати співробітництву в регіоні.

Проте, слід підкреслити, що системні зміни в економіці та суспільстві, що спостерігаються в Україні протягом останніх років, слід розглядати як причину виникнення різних форм співпраці.

Відповідно до концепції інституційної економіки, всі процеси узгодження інтересів та співпраці підпадають під певні умови, як економічні, політичні, так і соціально-культурні, і не можуть розглядатися в ізоляції від дії цих умов. Співпраця, її форми, характер та напрями не залежать лише від економічних міркувань чи політичних міркувань. Однак іноді соціокультурні детермінанти процесу співпраці в регіоні можуть бути принесені в жертву заради швидкого отримання економічного ефекту. Це є однією з таких проблем, які складно усунути, хоча при плануванні та розробці програм співробітництва вкрай необхідно враховувати екзогенні соціокультурні детермінанти співпраці, насамперед специфіку культури української нації, значною мірою завдяки її

історії та рівня розвитку соціального капіталу. Цей капітал є базовою умовою формування та розвитку громадянського суспільства. Національна культура є важливим чинником співпраці, і чим більше це сприяє розвитку партнерських відносин, тим більша ймовірність їх виникнення у певному суспільстві через їх соціальне визнання [15].

Національна культура може розглядатися з урахуванням різних типів критеріїв [41]. Г. Хофстед наголошував, що вона має чотири групи норм і цінностей, особливо сприймається в різних країнах, що дозволило йому довести існування чотирьох груп культур (так звані виміри культури). На їх основі Г. Хофстед намагався пояснити відмінності між людьми, що представляють різні національні культури по відношенню до аспектів спілкування та взаємодії.

Ці групи поділяються таким чином:

– індивідуалізм – колективізм;

– відстань до влади (мала – велика);

– ступінь ухилення від невизначеності (мала – велика);

– мужність – жіночність.

Кожна національна культура займає особливе місце на біполярному континуумі. Використовуючи типологію Г. Хофстеда, можна дослідити особливості української культури як екзогенний фактор, що визначає особливості співпраці в регіоні. Перший з вимірів культури за Г. Хофстедом має величезне значення, адже індивідуалістичне суспільство – це таке суспільство, у якому благо індивідуума важливіше, ніж група інтересів. У випадку колективізму, людина є частиною більшої групи (сім'ї, професійної групи, нації тощо), з якими його життя підпорядковане групам цілей. Така орієнтація на громаду сприятлива співробітництву, це полегшує створення більш гнучких організаційних форм в економіці на основі співпраці.

Взагалі, колективізм переважає індивідуалізм. Особливістю українського суспільства є сильна ідентифікація молодих людей групи, такі як сім'я та друзі [24]. У свою чергу, безумовно, найслабшим є почуття так званої «Gesellschaft», тобто належності до визначених асоціацій, таких, як місцеві асоціації, групи

інтересів, клуби, робочі місця тощо [4]. Проте, соціологічні дослідження показують, що індивідуалізм стає все більш помітним у українському суспільстві, особливо серед молоді.

Однак, здавалося б, ми можемо припустити, що колективізм слугує саме розвитку співпраці. Як відзначають Е. Тромпенаарс і Ч. Хампден-Тернер, колективізм і індивідуалізм не зовсім суперечливі поняття. Обидві концепції можуть бути успішно використані, наприклад, коли індивід знає про свої індивідуальні обмеження і самостійно бере до уваги потреби більшої групи [90].

Це дуже важливе спостереження з точки зору співробітництва, тому що воно дає підставу вважати, що до тих пір, поки потенційні партнери не зрозуміють переваги, які можуть бути досягнуті лише завдяки співпраці, вони не будуть зацікавлені проведенням спільних дій (про це нагадує і теорія залежності).

Інший вимір національної культури, а саме відстань до влади, відноситься до сфери застосування очікування та прийняття нерівного розподілу влади в суспільстві. Він може вирішити наявність чи відсутність умов для співпраці між суспільством та владою та між суб’єктами з різним соціальним статусом. З точки зору цього критерію можна диференціювати типи суспільства:

– егалітарне суспільство – з низькою відстанню до влади, сила може бути використана лише у визначених виправданих ситуаціях і може бути досягнута шляхом «урізання» нерівностей між людьми;

– ієрархічні товариства, що приймають соціальні нерівності, де влада грає важливу роль у соціально-економічному житті.

Україна зараз є країною з помірно віддаленою силою влади, але сьогодні можна спостерігати в Україні високий рівень формалізації і поділу на «нас» (громадянин) і «їх» (владу). Це може гальмувати процеси співпраці, особливо між державним сектором і приватним.

Інший вимір культури – ступінь уникнення невизначеності – вказує, на думку Г. Хофстеда, в тій мірі, в якій члени культури готові прийняти

непередбачуваність соціальних відносин та невизначеність майбутнього. У культурах з високим ступенем невизначеності суспільство боїться новин і уникає змін та всього, що додає невпевненості [44].

Дослідження показують, що українське суспільство має свої особливості та у той же час, високий рівень уникнення невизначеності. Оскільки стійкість до змін часто пов'язана з невизначеністю, це є основною перешкодою для співпраці.

Завдяки культурним механізмам створюється і переноситься соціальний капітал [31]. Рівень розвитку цього капіталу (а також довіра, що його складає) в даному контексті є ще одним визначальним чинником взаємодії та співробітництва, визначає тенденцію співпраці суспільства.

У визначенні соціального капіталу багато розбіжностей між різними поглядами. П. Бурдьє визначає соціальний капітал як «ресурси, засновані на родинних відносинах і відносинах в групі членства» і підкреслює значення вигоди, «яка акумулюється, завдяки членству в групі, є базисом можливих солідарностей» [329]. Інша концепція була запропонована Дж. Коулменом. Займаючись процесами дифузії і впливу, соціологічним аналізом освіти і колективної дії, Дж. Коулмен засновував своє розуміння соціального капіталу на емпіричній традиції в американській соціології і теорії людського капіталу Г. Беккера. Соціальний капітал є суспільним благом, але створюється вільним і раціональним індивідом для досягнення власних вигод [299].

Дж. Коулман розглядає соціальний капітал як потенціал взаємної довіри і взаємодопомоги, що виникає у відносинах між людьми: зобов'язання та очікування, обмін інформацією та соціальні норми. До форм соціального капіталу він відносить ресурси: організаційні, мобілізаційні, соціальної згуртованості, соціальної взаємодопомоги.

Ф. Фукуяма робить акцент на понятті «trust» – довірі, яку він розуміє як слідування членів суспільства якимось загальним фундаментальним нормам і очікування від них чесної, передбачуваної поведінки відповідно до цих норм. Відповідно, соціальний капітал автор визначається, як «... певний потенціал

суспільства або його частини, що виникає як результат наявності довіри між його членами». Автор також звертає увагу на важливу роль родини як джерела та ресурсу соціального капіталу [31].

Соціальний капітал є культурним явищем і відноситься до таких особливостей організації суспільства як довіра, норми і відносини, які можуть підвищити ефективність спільноти, полегшення скоординованих дій. Члени громадських соціально орієнтованих суспільств готові пожертвувати заради інших, більш доброзичливі, ніж ці члени громади, в яких рушійний рух переважає лише на власну користь. Такі цінності і якість є спадщиною традицій і має соціальний характер, а не сингулярність.

Таким чином, визначений соціальний капітал визначає умови, які дозволяють говорити про існування або відсутність громадянського суспільства.

Довіра – це місце між знанням і незнанням про людину, вона і сприймається позитивно з позиції очікування іншої сторони [48]. Загальну довіру треба розуміти як апріорне припущення про надійність незнайомців. Спочатку справа полягає в тому, щоб жити в довірчому середовищі, і коли починається взаємодія, особливості довіри або недовіри у суспільстві фіксуються в спільноті, а різні форми поведінки людей не сприймаються адекватно, тобто ми маємо справу не тільки з середовищем, але і з культурою довіри чи недовіри [44].

Отже, узагальнена довіра є необхідною передумовою для формування та відкритого функціонування громадянського суспільства та виникнення й розвитку в ньому підґрунтя для ефективної взаємодії. Однак за оцінками фахівців, у країнах, що відносяться до тих, що розвиваються, рівень недовіри у суспільстві завжди достатньо високий, особливо до органів влади усіх рівнів.

По-друге, поруч з узагальненою довірою, набуває особливого значення в контексті формування умов для взаємодії стан громадянського суспільства. Дефіцит соціального капіталу та традиції взаємодії та співпраці – ключові бар’єри для узгодження інтересів та взаємодії на регіональному рівні.

Дослідження також демонструють, що вік людини, яка бере участь у процесах узгодження і взаємодії, також є важливим. Молоді люди (до 25 років), особливо це стосується дошлюбного періоду їх життя, більш активні [102].

В Україні, загалом, і в Харківському регіоні, зокрема, як і в інших країнах Європи, тенденція старіння суспільства є сьогодні незворотною, але, незважаючи на це, все ж таки, присутні і позитивні демографічні тенденції. Це дає надію, що відкритість українського суспільства надасть можливість пошуку шляхів та створення умов плідної взаємодії та співпраці.

Крім того, як показують дослідження, чим більш вищий рівень освіти мають люди, тим більш вищий рівень довіри та взаєморозуміння вони готові демонструвати, слід також зазначити, що існує кореляція між вищою освітою та рівнем довіри, асоціюванням і залучанням в життя свої власні спільноти [102]. Також більш високий рівень довіри демонструє більш високий дохід та високий рівень життя людини.

Ще одною найважливішою з детермінант узгодження інтересів в регіоні є юридично-правові умови і стан законодавства як на загальнодержавному, так і на регіональному та місцевому рівні. Вони можуть впливати на процеси узгодження як позитивно, так негативно.

Потенційні бенефіціари процесу узгодження інтересів та взаємодії суб’єктів повинні подолати визначену кількість перешкод, бар’єрів, що пов’язані з високим рівнем бюрократії.

Як результат цього перешкоджання, партнери не завжди вживають заходів, що необхідні для ефективної співпраці, оскільки ці заходи часто дуже коштовні та трудомісткі а також забирають надто багато часу. Особливо це стосується розробки спільного бачення, цілей та плану дій, найчастіше вимагаючи проведення широких громадських консультацій, переговорів, досягнення консенсусу тощо.

У зв’язку з цим часто співробітництво може закінчитися, коли очікування партнерів є надмірними, суб’єкти можуть тоді визнати, що всі форми пошуку та розбудови їх взаємодії потребують занадто великих зусиль, що може бути

причиною небажання співпрацювати в майбутньому.

Існує певна кількість нормативних актів, що обмежують чи дуже жорстко регламентують діяльність у деяких сферах (наприклад, екологічне законодавство). Регламентуюча дія у певних галузях створює умови для виникнення суперечностей між партнерами, що не можуть бути усунені легальним шляхом при дотриманні вимог законодавства.

Юридично-правові умови взаємодії в регіоні визначають насамперед аспекти діяльності основних її суб'єктів:

– функціонування державних органів «нижчого» рівню (зокрема, о нормативні документи, що регулюють функціонування місцевих рад);

– діяльність природоохоронних установ;

– діяльність суб'єктів приватного сектору.

Це положення, які можуть вплинути на клімат взаємодії, наприклад, правила застосування на рівні місцевого самоврядування податкових пільг для приватного сектора, необхідність співробітництва територіального самоврядування з громадськими організаціями тощо.

Демографічний склад населення регіону має величезне значення для якості та рівня взаємодії у суспільстві на основі взаємної довіри, пошуку спільних чи загальних інтересів. Чим більш вищий рівень освіти та культури населення, тим більше людей домагаються високих результатів у роботі, досягають певних результатів, стають всебічно розвиненими, обирають високі посади, беруть активну участь у багатьох суспільних процесах, в першу чергу, утворюючих, конструктивних, в тому числі, у співробітництві на основі узгодження інтересів.

Що стосується екзогенних детермінант узгодження економічних інтересів в регіоні, безумовно, їх вплив важко переоцінити, але варто звернути увагу на іншу групу найважливіших детермінант – ендогенних, що мають у кожному регіоні свої специфічні властивості та визначають умови взаємодії в конкретному регіоні.

Отже, ці детермінанти, пов'язані, насамперед, із відносинами, що

відбуваються всередині регіональної системи, або є результатом виникнення цих відносини, та їх значення детермінант посилюється існуванням специфічних відносин. Суб'єкти регіональної економіки чинять вплив на ці детермінанти, на відміну від екзогенних детермінант. На рис. 2.6 подано класифікацію ендогенних детермінант впливу.

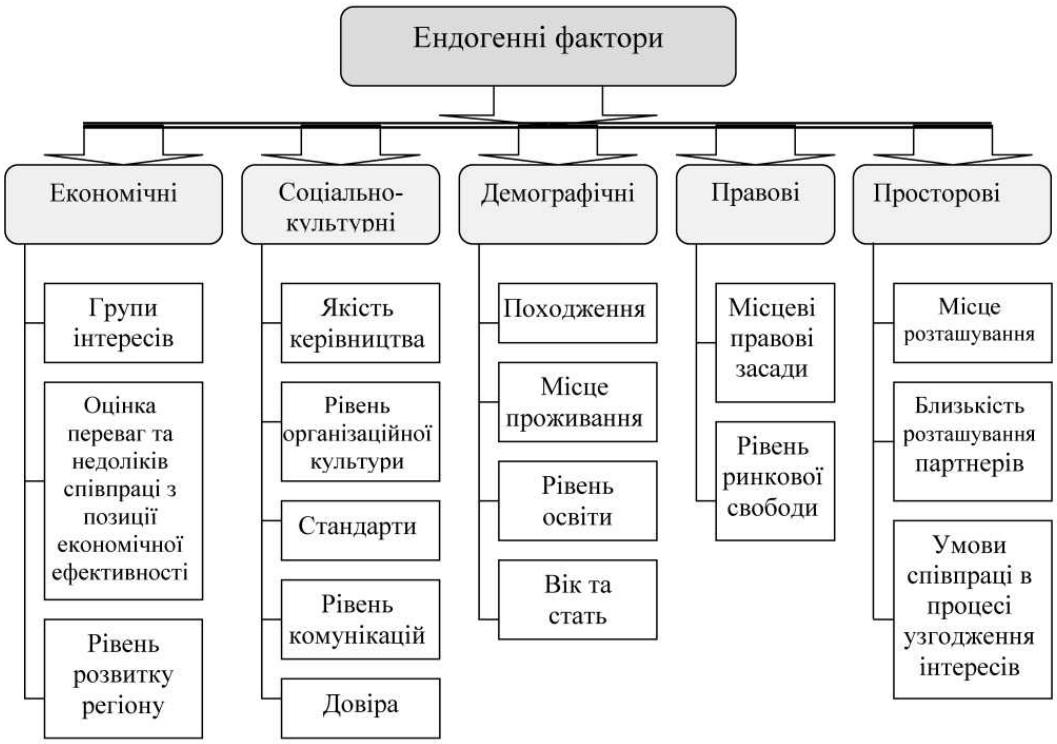

Рис. 2.6. Класифікація ендогенних детермінант впливу на узгодження економічних інтересів в регіоні

Джерело: розробка автора

Як і у випадку зовнішніх детермінант, внутрішні детермінанти класифіковано за наступними критеріями: економічні, соціальні, демографічні, та юридично-правові. Проте, додана ще одна група – детермінанти просторові.

Перша групи детермінант, це ті, що відносяться до економічного стану в регіоні.

Вони складаються з такого:

– існування численних груп економічних інтересів кожен з яких прагне до максимізації своїх власних переваг;

– витрати на вигоду та співпрацю, як з точки зору партнерів, так і

партнерських організацій в цілому та з точки зору представників приватного та державного секторів (цей спосіб оцінювання може бути різним для представників різних секторів);

– рівень розвитку регіону.

Слід припустити, що одним з ключових чинників взаємодії є планування та прогнозування економічної ефективності.

Її результат може визначити не тільки тенденцію взаємодії, а також її хід та наслідки. Напевно, партнери оцінюють витрати та вигоди не лише перед тим, як приєднатися до співробітництва, але також протягом усього періоду протікання цього процесу. Оскільки суб'єкти державного сектора і приватного бачать сенс у різних витратах та перевагах, облік та визначення економічних аспектів, зазвичай, є визначальним. Як вже згадувалося, у випадку взаємодії, особливо при створенні її інституціональних форм, існує необхідність здійснювати витрати у вигляді різних видів ресурсів:

– матеріальні та фінансові (для окремих партнерів);

– нематеріальні (наприклад, час, участь, знання, досвід, навички, комунікації тощо) [75].

Проте витрати, що пов'язані з інвестуванням ресурсних партнерів, можуть мати різні значення для суб'єктів державного та приватного сектору, а також для суспільства. Насамперед, це відбувається через те, що представники приватного сектора інвестують у ці ресурси, в які вони готові вкладати власні кошти, якщо б вони проводили автономну економічну діяльність [76]. Крім того, можливо, приватний сектор більше, ніж державний, бачить необхідність поділитися з іншими партнерами нематеріальними активами (наприклад, знання або навички, комунікації тощо) з позиції внеску у співробітництво. З оглядом на те, що внески у вигляді фінансових ресурсів мають визначений ступень ризику, залучаються нематеріальні ресурси, що надають шанс отримувати в результаті такої взаємодії конкурентні переваги та підвищувати ефективність ринкової діяльності. Однак, передача чи часткова передача ресурсів вимагає особливо високого рівня довіри.

Враховуючи переваги та витрати на взаємодію не з точки зору окремих партнерів, а з точки зору структури партнерства в цілому, має вирішальне значення те, яке ресурсне забезпечення отримала ця взаємодія, чи дозволяє ресурсне забезпечення оптимізувати організаційну роботу такої структури взаємодії загалом. Для вільного необмеженого функціонування інституціональної структури взаємодії необхідно мати фінансову, матеріальну чи юридичну підтримку з боку, наприклад, органів регіональної влади або місцевого самоврядування. З іншого боку, відсутність такої підтримки може завадити потенційним партнерам, особливо приватним, укладати офіційні угоди в сфері їх взаємодії та співробітництва.

Державний сектор зацікавлений в співпраці, сподіваючись на переваги суспільного характеру, у свою чергу, приватний сектор спирається на вибіркові (індивідуальні) переваги, коли метою груп приватних інтересів є представництво та захист інтересів виключно своїх членів. Такий конкретний, економічний інтерес представників приватного сектору, однак, не повинен суперечити суспільним інтересам і навіть це може бути корисним для суспільства шляхом створення так званих зовнішніх переваг. В результаті узгодження економічних інтересів та взаємодії державного та приватного секторів в регіоні в усякому разі створюються суспільні блага, що виникають в результаті співпраці. Зокрема, це вид колективного регіонального продукту, тобто так звані «нечисті» суспільні блага. Вони можуть (але не обов’язково) бути недостатньо конкурентоспроможними у споживанні, але завжди вони будуть користатися попитом. Однак, зовнішні переваги можуть обмежувати тенденцію співпраці приватного сектору. Тому необхідно зрозуміти, що переваги не можуть бути постійними та не принесуть однакової вигоди усім партнерам [86].

Відмінність у сприйнятті потенційних переваг співпраці між двома секторами в тому, що приватний сектор більше зацікавлений в перевагах, які легше оцінити з економічної позиції. Органи влади одержують переваги у вигляді суспільних чи колективних вигід. Це може сильно диференціювати

ставлення представників обох секторів до співпраці. Як виявляється, одна з ключових перешкод до співпраці із партнерами, що є представниками приватного сектору, зосереджується головним чином на короткострокових перевагах. З іншого боку, державному сектору, завдяки своїй специфічній діяльності, простіше довго очікувати результатів.

Ще одна умовна група визначальних чинників, роллю якої у взаємодії не можна нехтувати, є соціокультурні детермінанти. Ця група може посісти перше місце за ступенем впливу у сенсі керівництва спільною діяльністю партнерів. Зокрема, одними з визначальних факторів виступають відмінності у цінностях та ставленні, рівні довіри. При створенні формальної або неформальної структури взаємодії на основі узгодження інтересів у будь-якому випадку необхідний лідер, керівник, що може бути призначений в формальний спосіб (внаслідок формальних прав), чи неформальний лідер.

У процесі реалізації спільної мети партнерів лідер виконує декілька функцій: інформатор, координатор, активатор, аналітик і представник (рис. 2.7) [82].

Етап діагностики проблем	Етап орієнтації дій	Етап реалізації
Ініціатор: - розроблення форм та інструментів взаємодії; - комунікації з найважливішими партнерами з навколишнього середовища; - пошук інвесторів та комунікації з ними **Інформатор:** - інформування суб'єктів господарювання про особливості взаємодії та співробітництва; - підкріплення переваг співробітництва;	**Посередник:** - полегшення розробки консенсусу; - полегшення розробки загальних правил взаємодії **Аналітик:** - аналіз потреб та загальних можливостей взаємодії; - розробка та планування спільної взаємодії	**Активізатор:** - стимулювання партнерів для подальших дій; - заохочення до створення та реалізації спільних проектів **Координатор:** - координація дій партнерів; - організація стимулювання партнерів **Представник:** - комунікації з суб'єктами навколишнього середовища; - отримання підтримки (юридичної та фінансової) для співробітництва; - підтримка репутації організації

Рис. 2.7. Ключові функції лідерства і процесу функціонування структури взаємодії

Джерело: [86]

Ще одною з детермінант, що визначають узгодженість інтересів в регіоні, є рівень організаційної культури. Це особливо стосується міжгалузевої взаємодії.

Г. Хофстед описує організаційну культуру як колективне програмування розуму, що відрізняє членів однієї організації від інших [41]. Організаційна культура складається з багатьох елементів: моделей мислення, моделей поведінки та символів. Ці елементи вирішують відносини даної спільноти до реальності, цінностей, до державних і соціальних стандартів, правил, процедур тощо). Рівень активності по відношенню до розбудови відносин з іншими суб'єктами теж характеризується рівнем організаційної культури.

Тут знову доводиться згадувати про розбіжності в інтересах суб'єктів взаємодії в сенсі державного чи приватного.

Насамперед, державний сектор прагне до досягнення широких, амбітних цілей, що служать загальному добробуту суспільства, при цьому він повинен поважати такі цінності, як справедливість, соціальна солідарність, рівні можливості, уникнення упередженості та публічної відповідальності [109].

Крім того, він має бути відкритим для сигналів з навколишнього середовища, та розуміти, що його дії доступні широкому громадському контролю та оцінці.

Приватний сектор, навпаки, діє в інтересах власників та задоволення ринкових потреб споживачів за умовою максимізації прибутку. Крім того, приватний сектор відповідає лише перед власниками компанії та клієнтами, а державні органи влади – перед виборцями та суспільством загалом [109].

Згідно класифікації організаційної культури за Ф. Тромпенаарсом і Ч. Хампден-Тернером, тип організаційної культури впливає на характеристику взаємодії суб'єктів: сімейна культура, «Ейфелева вежа», снаряд та інкубатор [90]. На думку цих авторів, для невеликих приватних підприємств характерна в основному сімейна культура, для підприємств державного сектору, у тому числі, для органів влади, (наприклад, муніципалітетів) – культура типу «Ейфелева вежа».

У ситуаціях невизначеності альтернатива довірі набуває додаткової сили. Довіра дозволяє контролювати знання, які неможливо контролювати через формальні механізми через його унікальність та невелику ступінь кодифікації. Це призводить до ролі довіри, як стимулюючому чиннику розвитку взаємодії.

Згідно Д. Фолкнеру, існують три виміри довіри – від найнижчого до найвищого [80]:

– точний розрахунок, де один партнер обчислює, що інший може бути корисним досягнення його цілей і чи можна довіряти йому в тому сенсі, чи він буде поводитися очікувано;

– прогнозна довіра (на основі прогнозу майбутніх подій з урахуванням досвіду минулого), коли партнер вважає, що інший партнер буде поводитися узгодженим визначеним чином;

– довіра до емоційного виміру – коли партнери починають подобатися один одному і оцінювати один одного як приватні особи, тобто довіра має особистий, приватний характер.

Д. Фолкнер визнає, що необов'язково для узгодження та взаємодії досягти найвищого, тобто емоційного виміру довіри. Але якщо це станеться, існує велика вірогідність того, що співпраця буде сильною та гнучкою, коли з'являться проблемні ситуації.

Створення та розвиток довіри має бути циклічним процесом, в якому фундамент – розвиток цієї довіри, а досягнення загальних цілей – бажаний позитивний результат. У будь-якому випадку, коли очікування зустрічаються, довіра посилена. Результат стає частиною співпраці, чим менше очікування щодо результатів і чим менше ризик, тим більше шансів, що очікування будуть виправдані.

Ще однією важливою групою ендогенних детермінант є демографічні чинники. Походження та місце проживання є характеристиками так званої «вкоріненості». Особиста контактна мережа суб'єкта – це сутність, яка зв'язує її як з діловими, так і не пов'язаними з бізнесом відносинами та «вбудовує» суб'єкта в систему регіональних відносин. Вкорінення може бути дуже

важливою умовою співпраці, оскільки згідно особливостям мережі контактів, від репутації та авторитету, довіри, а також обізнаності особливостей щодо економічного та соціального життя регіону, залежить здатність взаємодіяти та співпрацювати з іншими суб'єктами. Суб'єкти, що сильно «вкорінені» в мережі регіону, будуть:

– легко створювати нові контакти, отримати інформацію про можливість приєднання до співпраці;

– мати можливість виконання певних функцій керівництва у співробітництві (в тому числі можливість переконати інших співпрацювати) та володіти певним авторитетом;

– здатність до більш ефективного співробітництва – мінімізація транзакційних витрат, що пов'язано з безпекою контракту (репутацією), витратами, пов'язаними з доступом до інших предметів, отримання знань про них тощо.

Крім того, часто «міцні коріння» породжують так званий «регіональний чи місцевий патріотизм», який може бути заснований на прагненні розвитку регіону, його галузей, реалізації проектів в інтересах регіону тощо, тобто у стимулюючій діяльності на благо регіону. Однак, згідно теорії мереж, сильне вкорінення може привести до того, що народжується надмірний рівень близьких, неформальних відносин, що породжує додаткові ризики того, що дії, що вживаються під час узгодження інтересів та співпраці, будуть недоцільними або навіть неефективними, а можуть мати наступні ознаки [82]:

– надмірна довіра, спрямована на інших учасників мережі та недовіру по відношенню до зовнішніх суб'єктів;

– відсутність об'єктивності в діяльності;

– заглибленість у цінність, очікування та ставлення – що може призвести до відсутності інновацій у процесі прийняття рішень та зафіксованих дій щодо шляхів сприйняття проблем, а також більш високий рівень взаємного тиску партнерів та необхідність пошуку компромісу [55].

Освіта та вік також можуть бути включені до демографічних детермінант.

Оскільки молоді люди більш схильні бути відносно освіченими та активними людьми, можна припустити, що вони є найбільш активними по відношенню до пошуку шляхів узгодження інтересів з іншими гравцями регіонального ринку та націлені на плідну співпрацю в цілях досягнення найвищого рівня розвитку своєї організації та особистого розвитку.

Однак слід підкреслити, що люди з вищою та спеціалізованою освітою і в молодшому віці не завжди мають великий інтерес до співпраці. Інші особистісні ознаки, необхідні для переконання інших в співпраці – це харизма, досвід, авторитет тощо (індивідуальні особливості лідера). Іноді, навпаки, ініціюють взаємодію та заохочують інших до неї, так зване «старе покоління», оскільки такі люди мають досвід та багаторічні ділові та особисті зв'язки, що можуть бути використані для плідного співробітництва.

Ендогенні правові умови включають всі види законодавства, що виникають на рівні муніципалітету, регіону та впливають на процеси узгодження економічних інтересів та створення взаємодії. Чи відповідає певна територіальна одиниця умовам узгодження інтересів з позиції особливостей законодавства, можна встановити лише при ретельному аналізі усіх нормативно-правових актів, що стосуються певного виду діяльності. Прикладом може бути закон, що регулює використання податкових пільг. Цілком зрозуміло, що найбільш узгоджені з позицій економічних інтересів суб'єктів та плідна співпраця на всіх рівнях може бути реалізована лише у регіонах з відповідними юридично-правовими умовами.

У групі ендогенних детермінант узгодження інтересів в регіоні важливі умови, що пов'язані з розміщенням суб'єктів взаємодії з позиції просторового розміщення, та також можуть відігравати певну роль. Насамперед, визначальним чинником співпраці може бути місце розташування об'єктів співробітництва, що позитивно чи негативно впливає на тенденцію співпраці в сенсі збільшення чи зменшення витрат на комунікації, переміщення людей чи вантажів, матеріально-сировинних ресурсів тощо. Абсолютно природно, що особисті контакти переважають при будь-яких стосунках, тому доступність

особистого спілкування має величезне значення, особливо, що стосується фінансових або інших делікатних питань.

Отже, зазначимо, що для забезпечення процесів узгодження економічних інтересів на регіональному рівні необхідно ретельно дослідити детермінанти цього процесу, що чинять вплив різного вектору дії та різної сили. Щодо ендогенних детермінант, то на регіональному рівні деякі з них можна врегулювати, особливо на рівні регіональної чи місцевої влади. Екзогенні ж детермінанти мають об'єктивну природу дії, що абсолютно не залежить від бажань та дій окремих суб'єктів регіонального ринку. Створення ефективної формальної або неформальної структури співробітництва на основі всебічного узгодження інтересів неможливе без вивчення наслідків дій детермінант, що вказані вище та розробки програми щодо врахування їх, використання стимулюючого впливу одних та запобігання дестимулюючого впливу інших.

2.3. Оцінка економічних інтересів: регіон, галузь та підприємство

Соціально-економічні перетворення, що відбуваються в Україні, змушують критично підійти до сформованих стереотипів, які лежать в основі системи управління соціально-економічними процесами регіону. Ринковий механізм обумовлює умови, що безпосередньо впливають на соціально-економічні процеси на регіональному рівні: збільшення правової та економічної самостійності регіональних органів управління, розширення складу і змісту вирішуваних ними завдань, від ефективності яких залежить регіональний розвиток.

Ринкова система господарювання передбачає функціонування безлічі різних суб'єктів – самостійних носіїв економічних інтересів. Неузгодженість економічних інтересів суб'єктів регіональної економіки, внаслідок превалювання інтересів одних і ущемлення або ігнорування інтересів інших груп, може служити причиною явної чи прихованої конфліктності, призводити до негативних наслідків у соціально-економічній, політичній сферах. У зв'язку

з цим, невід'ємним критерієм результативності управління регіональним господарством є закладка в методичний апарат регіонального управління механізмів виявлення, обліку, оцінки та узгодження інтересів учасників економічної діяльності.

Управлінська діяльність на регіональному рівні автором розглядається через категорію інтересу, який знаходить своє відображення в поставлених суб'єктами цілях і діях, спрямованих на задоволення потреб. Економічні інтереси об'єктивні (так як об'єктивні самі економічні відносини, формою прояви яких вони є) і суб'єктні (так як вони належать реальним суб'єктам, які вступають в певні відносини між собою).

Економічний інтерес є домінуючим фактором і елементом організації економічної поведінки суб'єктів. Реалізація економічного інтересу здійснюється за допомогою здійснення господарських дій під впливом внутрішніх мотивів (усвідомленого вибору) і зовнішніх стимулів (очікуваних благ).

У науковій літературі з проблем регіонального управління можна зустріти кілька підходів до виділення груп інтересів в регіоні. Найпоширенішим є підхід, відповідно до якого розрізняють три інтегральні групи інтересів: влада, бізнес і населення (громадянське суспільство) [280, 372, 427]. Деякі автори, розглядаючи групи інтересів в регіоні, відзначають про необхідність виділення в окрему групу інтереси галузей [128, 385] інтереси центральних і муніципальних органів влади [310, 223, 427].

Інститути влади в регіоні представлені регіональними законодавчими та виконавчими органами. До основних завдань регіональних органів управління відносяться ефективне управління власністю регіону і економічне регулювання процесів функціонування підприємств і організацій виробничої та невиробничої сфери різних форм власності, населення, що займається підприємницькою діяльністю, організацій ринкової інфраструктури та інших сфер діяльності в регіоні. Важливим є те, що, регіональна влада, не втручаючись у справи економічно самостійних підприємств, повинна займатися

інтеграційними процесами формування соціально-економічного середовища регіону, тобто управляти тими процесами, в яких зацікавлені всі підприємства і населення регіону і які непосильні окремим підприємствам [371, С. 34]. Влада в регіоні є основним виконавцем регіонального економічного інтересу.

Бізнес-спільнота (бізнес-структури) являє собою сукупність всіх видів підприємств, організацій, зайнятих в процесі виробництва матеріальних і нематеріальних благ. Бізнес-спільноту можна класифікувати за різними ознаками: за розміром розрізняють великий і малий бізнес; за організаційно-правовими формами – акціонерні товариства, товариства з обмеженою відповідальністю, виробничі кооперативи і т.ін.; за формою власності – державні, приватні, регіональні, муніципальні підприємства та організації; за сферами зайнятості – промислові, будівельні, транспортні, організації зв'язку і т.ін.; за видами діяльності – виробнича, фінансова, надання нематеріальних послуг; за стадіями розвитку – початківець, що розвивається, сформований бізнес і т.ін. Головне призначення бізнесу на території бачиться в оптимальному комбінуванні наявних в регіоні чинників виробництва і тим самим найбільш ефективного використання економічних ресурсів – матеріальних, фінансових, трудових, інтелектуальних і т.ін., а також задоволення платоспроможного попиту населення регіону на товари і послуги [441, С. 239-240]. Бізнес-спільнота є носієм економічних інтересів, що знаходять своє вираження в формулюванні цілі діяльності економічних суб'єктів.

Населення в умовах ринкової економіки виступає як активний суб'єкт, який бере участь у підприємницькій діяльності, формуванні ринків споживчих товарів, послуг, житла, цінних паперів, робочої сили. При цьому, можна виділити кілька груп населення: працівники державних підприємств; що працюють на акціонерних, приватних, спільних підприємствах; що працюють в бюджетних організаціях; непрацююче населення (пенсіонери, студенти, учні та ін.); державні чиновники (представники регіональної влади). Незважаючи на деякі відмінності в економічних інтересах цих груп населення, загалом вони

схожі. Населення виявляється у фокусі інтересів інших груп – влади і бізнесу. Влада діє з метою підвищення матеріального рівня, поліпшення добробуту населення.

Кінцевий продукт, що випускається бізнес-структурами, орієнтований, перш за все, на задоволення зростаючих потреб населення.

Таким чином, суб'єкти економічних інтересів в регіоні, взаємодіючи один з одним, вносять певний внесок в регіон і очікують від цього деяких вигод для себе, що має враховуватися органами влади регіону, що здійснюють управління регіональної економічної системою.

Формування економічних інтересів суб'єктів регіональної економіки відбувається під впливом різних факторів. Так, інтереси групи «влада» складаються під впливом об'єктивних і суб'єктивних факторів.

З одного боку, мотивацію регіональної адміністрації можна розглядати як реакцію на потреби населення. Ці інтереси можуть реалізовуватися шляхом активних дій тих чи інших груп тиску. З іншого боку, не можна ігнорувати інтереси чиновництва, які реалізуються безпосередньо через функціонування апарату управління [56, С. 10]. Важливим фактором, який впливає на формування і реалізацію регіональних економічних інтересів, є політика, що проводиться федеральним центром щодо регіонів. Таким чином, об'єктивні чинники обумовлені вимогами виборців, господарюючих суб'єктів і федеральних органів влади, суб'єктивні – наявністю власних економічних інтересів (інтересів службовців регіональної адміністрації).

Щоб забезпечити реалізацію свого інтересу в підтримці виборців, регіональна влада звертає особливу увагу на соціальну сферу. В більшості випадків люди вважають ефективною не ту владу, яка взяла на себе безліч зобов'язань, а ту, яка результативно виконує взяті на себе зобов'язання.

Економічні інтереси регіону концентруються в політиці, що проводиться адміністрацією на підвідомчій їй території, яка повинна, з одного боку спиратися на потреби і запити населення, з іншого – створювати умови для ефективного функціонування виробництва, а з третього – проводити політику

центру в регіоні.

На позицію адміністрації регіону здатні безпосередньо впливати виходячи зі своїх власних інтересів і господарські агенти, інтереси яких практично не розрізняються по регіонах. Характер взаємодії бізнесу і влади є важливим індикатором стану суспільства в цілому. Відносини між ними впливають на характер влади, стиль і технології управління. Характерною рисою взаємодії бізнесу і влади є використання «адміністративного ресурсу і статусної ренти» (одержуваної відповідальними чиновниками в якості плати за ресурси)» [128, с. 49]. Узгодження інтересів регіонального центру і бізнес-структур являє собою складну задачу регіонального управління економікою.

Основним об’єктом інтересів підприємств і регіону виступають ресурси – їх розподіл і перерозподіл, головною особливістю якого є несумісність інтересів в силу обмеженості цих ресурсів (тому інтереси в принципі не можуть бути повністю узгоджені). Іншою особливістю цього об’єкта є характер самого процесу узгодження. Регіональна адміністрація, реалізуючи власні економічні інтереси, бере на себе функцію «третейського судді», а сам процес набуває форми політизованого перерозподільного конфлікту [128, С. 74-75]. Він обумовлений необхідністю, за допомогою втручання регіональної влади, узгоджувати інтереси різних господарюючих суб’єктів, що претендують на деякий обмежений обсяг ресурсів або мають різні уявлення про використання створюваних в даному регіоні або залучених ззовні ресурсів.

Різноманіття суб’єктів ринкових відносин, що відрізняються різницею форм і рівнів економічного відокремлення, обумовленого різноманітністю форм власності, позначається в зростанні різновидів і змісту їх економічних інтересів. Загальне в економічних інтересах усіх суб’єктів проявляється в тому, що вони спрямовані на отримання певної вигоди від своїх дій. Однак, різні потреби і різна структура потреб суб’єктів економіки (їх співвідношення, пріоритетність) визначають різне в інтересах, які можуть збігатися або не збігатися з інтересами інших. Іншими словами, економічні інтереси суб’єктів господарювання суперечливі, а протиріччя виступає як змістовна форма

взаємодії незбіжних (різноспрямованих) інтересів взаємопов'язаних суб'єктів. В рамках будь-якої соціально-економічної системи протиріччя існують в тому випадку, коли є внутрішня і міжсистемна взаємодія учасників економічної діяльності, які обмінюються речовими, енергетичними, інформаційними ресурсами.

Держава є основним інститутом політичної системи, що має певні державні інститути, які здійснюють функції державної влади: законодавчу, виконавчу, контрольну (наглядову). Парламент, уряд, президент, судові органи як представники державної влади видають закони, постанові, укази які створюють правову, юридичну основу економічної діяльності є обов'язковими для всіх суб'єктів господарювання певної країни. Зміст цих норм, активів, законів відображає і характеризує відповідну політику держави: внутрішню, зовнішню, економічну, соціальну, демографічну та ін.

З розвитком суспільства відбувається еволюція ролі і функцій держави у суспільному виробництві – тобто змінюється економічна політика держави – від практичного невтручання в економічну діяльність до посилення впливу на суспільне виробництво і економічні відносини.

Економічна політика об'єктивно стає головним прогресивним фактором впливу на суспільне виробництво, на економічні інтереси та їх узгодження. Із зростанням масштабів виробництва зростає кількість суб'єктів господарювання, ускладнюється система економічних відносин між ними, загострюються економічні та соціальні суперечності в суспільстві. Держава, за словами Ф. Енгельса, як офіційний представник капіталістичного суспільства, змушена взяти на себе управління виробництвом під тиском об'єктивних обставин.

Держава стає все більш активним суб'єктом суспільного виробництва, його організатором, координатором, управлінцем. Вона не тільки встановлює правову основу, загальні правила економічної поведінки для всіх суб'єктів господарювання, а створює умови для реалізації економічних інтересів всім – працюючим і не працюючим, виступає головним арбітром при загостренні

економічних суперечностей, створює правову базу для узгодження, оптимізації інтересів всіх членів суспільства, для соціального партнерства між домінуючими класами. Виникає новий механізм узгодження економічних інтересів всіх суб'єктів економічних відносин. До стихійного ринкового узгодження інтересів та суб'єктивізму на рівні підприємств додається механізм державного регулювання і узгодження, який стає правовою основою оптимізації економічних інтересів на всіх рівнях: макро-, мікрорівнях і на рівні фізичних осіб. Державна економічна політика виступає, з одного боку, певним гарантом реалізації економічних інтересів на визначеному мінімальному, середньому рівні задоволення потреб у певній країні. На кожному рівні реалізації інтересів ступінь задоволення потреб може бути підвищена в межах державного законодавства, а узгодження інтересів – більш оптимальним (на рівні найманих робітників і власників фірм). Рівень і динаміка задоволення потреб може перевищувати заплановану і гарантовану, на певний період, державою (рівень зарплати, доходів, тощо).

Для врахування, узгодження, економічних інтересів суб'єктів суспільного виробництва і членів суспільства держава проводить комплексну економічну політику, яка включає різноманітні види політики для вирішення конкретних економічних проблем, узгодження або розв'язання певних економічних суперечностей, конфліктів. Це фінансова, грошова, податкова, митна, валютна, кредитна, регіональна та інші види економічної політики. Загальною правовою основою для реалізації економічної політики є Конституція країни, як основний закон держави, трудове, громадянське, кримінальне право, які створюють правове поле для економічної діяльності і економічних відносин на всіх рівнях господарювання. Держава регулює принципи, організовує певні форми суспільного життя, створює відповідні державні інститути і санкціонує існування недержавних, що створює основу відповідної інституціональної ієрархії, як певної системи впливу на економічні інтереси. Держава відображає інтереси всього населення і кожної особи та повинна захищати їх.

Ефективність державної економічної політики та її реалізація будуть

залежати від чіткої визначеності стратегічної мети і більш конкретних цілей по об'єктах, напрямках державного впливу на економічні відносини, від вибору теоретичної концепції (моделі) економічного розвитку. Це визначає вибір засобів, методів, інструментів реалізації економічної політики.

Життєвість державної економічної політики в значній мірі залежить від узгодження економічних інтересів панівних класів, соціальних груп, політичних партій, тобто від ведення соціального діалогу з провідними носіями економічних інтересів, можливості знаходження компромісів між ними; від політичної структуризації суспільства.

Державна економічна політика на кожному історичному етапі розвитку країни завжди конкретна і визначається рівнем економічного розвитку, існуванням найбільш болючих соціально-економічних проблем, суперечностей, необхідністю, бажанням і вмінням їх узгодження. В значній мірі вона залежить від політичної організації суспільства. Якщо держава не знаходить шляхів узгодження суперечливих інтересів, то їх вирішення може відбуватись антизаконно, нелегітимно – шляхом зговору, криміналізації, тінізації економічних відносин. Головними соціально-економічними проблемами в ринковій економіці є оптимізація протилежних інтересів виробників і споживачів, продавців і покупців, найманих робітників і роботодавців, врахування і створення умов для реалізації інтересів різних соціальних груп населення (безробітних, молоді, інвалідів, багатодітних сімей та ін.); узгодження інтересів багатих і бідних та інших проблем. Навіть часткове вирішення названих проблем наближає державу до реалізації стратегічної мети – зростання народного добробуту, економічної та соціальної стабільності, суспільного прогресу.

Проблема захисту економічних інтересів національних виробників в умовах їх низької конкурентоспроможності та лібералізації торгових відносин з іншими (особливо розвинутими) країнами потребує від уряду прийняття певних обмежувальних засобів (підвищення ввізного мита, встановлення імпортних квот, впровадження різних видів нетарифних бар'єрів), а також державної

підтримки національного виробника в різних формах (пільгові кредити, державні закупки по регульованим цінам та ін.).

Значне місце у підтримці національного товаровиробника, особливо в умовах побудови ринкової економіки, має політика державної підтримки розвитку малого бізнесу та антимонопольне законодавство, підтримка та координація вільної конкуренції в певних галузях. Отже, необхідно використовувати як механізми саморегуляції так і держаного регулювання і узгодження економічних інтересів. Держава повинна стати в ринковій економіці координатором, регулятором економічних відносин, арбітром у вирішенні суперечностей.

Оптимізація економічних інтересів багатих і бідних реалізується завдяки розподільчій, перерозподільній функціях. Держава визначає принципи розподілу і перерозподілу багатства шляхом проведення певної політики регулювання рівня зарплати, доходів, податкової політики, бюджетної, та інших заходів. Метою такої економічної політики є скорочення розриву між рівнем доходу бідних та багатих і сприяння формуванню середнього класу, як економічної основи розвинутих країн з соціально-орієнтованою ринковою економікою і змішаним механізмом узгодження економічних інтересів.

У багатьох країнах світу існує нерівномірність розвитку окремих регіонів – штатів, земель, областей тощо. Причинами цього можуть бути природні, історичні фактори та інші. Населення різних регіонів однієї країни може жити в різних економічних і соціальних умовах, що визначає міграцію чи імміграцію населення, тому складовим елементом державної економічної політики, яка повинна враховувати і захищати економічні інтереси населення в різних регіонах, повинна стати відповідна регіональна політика. Метою такої політики є задоволення інтересів населення регіону на середньодержавному рівні (зайнятості, безробіття, рівня зарплати тощо). Регіональна економічна політика є системою заходів держави, які спрямовані на реалізацію загальнодержавних інтересів і створення рівних умов для проживання людини в будь-якому регіоні країни. Кожна держава використовує різноманітні шляхи і засоби реалізації

регіональної політики. Регіональна політика може бути складовою частиною комплексної державної політики і більшість економічних проблем буде вирішуватись «центром» (урядом). Держава може використовувати таку форму регулювання і узгодження регіональних інтересів, як програмування розвитку певного регіону на основі аналізу сучасного стану і визначення шляхів, засобів раціонального розвитку економіки на певний період (довгостроковий, середньостроковий).

В деяких розвинутих країнах регіональна економічна політика стає більш самостійною, бо держава передає все більш владних повноважень регіонам, які самостійно розв'язують свої соціально-економічні проблеми при підтримці уряду. Одним з шляхів вирішення регіональних проблем є надання їм статусу «вільних економічних зон».

Суб'єктами регіональної політики виступають місцеві органи влади – законодавчої і виконавчої. У країнах з більш демократичним ладом при формуванні, розробці, обговоренні законів, рішень громадяни можуть брати безпосередню участь. Така прозорість, відкритість та гласність формування і прийняття регіональної економічної політики сприяє розвитку самоврядування регіонів різного рівня (від штату, області до міста або населеного пункту). Це значно підвищує можливості врахування і узгодження економічних інтересів, максимальної їх оптимізації в межах регіону.

Депресивним територіям або регіонам необхідна пряма державна допомога: за рахунок держбюджету, пільгового оподаткування та кредитування на певний строк та інших заходів.

В умовах ринкової економіки існує протилежність і суперечність економічних інтересів між панівними класами – найманими робітниками та роботодавцями та різні методи, засоби узгодження, оптимізації цих інтересів. Державне регулювання заробітної плати шляхом встановлення норм, тарифів, мінімального рівня зарплати, прожиткового мінімуму, межі бідності та ін. повинно забезпечувати правову основу для створення умов розширеного відтворення робочої сили, зростання реальної зарплати при підвищенні

продуктивності праці на підприємствах усіх форм власності. Знаходження компромісу між власником засобів виробництва і найманими робітниками посилює мотиваційний механізм для більш продуктивної праці і створює економічну базу для соціального партнерства, неконфліктності.

З метою реалізації економічної політики держава використовує систему методів, засобів та інструментів впливу на економічні інтереси. Загальновизнаним є поділ методів державного регулювання на правові, адміністративні, економічні, прямі і опосередковані.

Уточнимо, що носієм регіональних економічних інтересів в даному випадку виступає адміністрація регіону. Економічні інтереси регіону концентруються в політиці, що проводиться адміністрацією на підвідомчій їй території. Як уже зазначалося, відповідно до розподілу інтересів на зовнішні і внутрішні економічну політику адміністрації можна розділити з достатньою мірою умовності на зовнішню і внутрішню. З одного боку, політика адміністрації повинна спиратися на потреби і запити населення, з іншого – створювати умови для ефективного функціонування промисловості, а з третього – проводити політику центру в регіоні. Таким чином, узгодити інтереси навіть всередині суб’єкта (носія інтересів) є досить проблематичним. Але це з точки зору об’єктивних умов функціонування адміністрації. Якщо ж врахувати суб’єктивні чинники, такі як соціально-політична обстановка в регіоні, рівень життя населення, інтереси чиновництва, то проблема постає в усій своїй повноті. Принаймні можна стверджувати, що зовнішні і внутрішні інтереси навіть одного суб’єкта неузгоджені. Такий стан можна вважати нормою, так як не існує і не може існувати органічного збігу інтересів регіонального розвитку та загальнодержавних інтересів. Тут завжди існують протиріччя, але тільки наявність протиріч є першопричиною розвитку будь-якої системи.

Правове регулювання інтересів полягає у встановленні державою правил «економічної гри» (поведінки для суб’єктів господарювання). Система законодавчих норм і правил визначає форми і права власності, умови укладання

контрактів, договорів, функціонування фірм, форми трудових відносин і т.ін.

Адміністративне регулювання включає засоби з регулювання, ліцензування, квотування та ін. За допомогою адміністративних засобів здійснюється державний контроль над цінами, доходами, валютним курсом, обліковою ставкою тощо.

Економічні методи передбачають вплив на характер ринкових відносин і розширення ринкового поля через вплив на сукупний попит і пропозицію, ступінь концентрації капіталу, структуризації економіки і соціальних умов, використання факторів економічного зростання. З цією метою використовується бюджетна і фіскальна політика, грошово-кредитна політика, програмування, прогнозування і планування. Вищою формою державного регулювання економічних відносин є індикативне планування.

Предметом державної регіональної економічної політики є проблеми та суперечності функціонування регіональних систем, вирішуючи які за допомогою управління економічними процесами, можна забезпечити досягнення такого режиму територіального розвитку, який би був зорієнтований на позитивну динаміку параметрів рівня і якості життя населення, забезпечену сталим і збалансованим відтворенням ресурсного, господарського, соціального і екологічного потенціалів територій і держави в цілому. Система принципів державної регіональної економічної політики на сьогодні є недостатньо сформованою, а тому не відповідає повністю вимогам сучасної економічної ситуації, що ускладнює її ефективну реалізацію. Основними серед цих принципів мають бути такі:

– принцип соціальної орієнтованості;

– територіальної цілісності та політичної стабільності;

– принцип законності і правової забезпеченості;

– принцип субсидіарності;

– принцип урахування особливостей соціально-економічного розвитку регіонів;

– принцип поєднання загальнонаціональних та регіональних інтересів;

– принцип збереження екологічної рівноваги;

– принцип оптимальності і ефективності;

– принцип відповідності розвитку продуктивних сил і виробничих відносин;

– принцип пріоритетності;

– принцип системності і комплексності;

– принцип врахування територіального поділу праці;

– принцип збалансованості і пропорційності;

– принцип сталості.

Прямі методи регулювання базуються на владно-розпорядних відносинах і зводяться до адміністративного впливу на функціонування і результативність господарюючих суб'єктів. Серед таких методів переважають різні форми цільового безповоротного фінансування секторів економіки, регіонів, галузей, фірм у вигляді субвенцій, субсидій, дотування з бюджетних та позабюджетних фондів різного рівня, пільгових кредитів. Такі методи можуть мати як позитивні наслідки (пріоритетність розвитку), так і негативні (зниження конкурентоспроможності, ігнорування дії ринкових законів).

Прямий вплив на економіку регіону держава може здійснювати шляхом інвестування певних галузей, розвитком державного сектору і підприємництва в регіоні. Особливо великих капіталовкладень потребує освіта, охорона здоров'я, навколишнього середовища та інших галузей. Опосередковані методи впливу на регіональному рівні: кредитно-грошові, податкові, бюджетні, індикативне планування та ін.

Інструментами реалізації цих методів, що здійснює регіональна та місцева влада, є: ліцензування, реєстрація, антимонопольне законодавство, квотування, плани, комплексні програми, стандарти, нормативи, тарифи, державні інвестиції, облікова ставка, кредитні пільги, податкові ставки та пільги, державні замовлення, дотації, компенсації і т.ін.

Врахування економічних інтересів, їх певне узгодження, оптимізація необхідні для ефективного використання економічного потенціалу.

В табл. 2.2 подано перелік показників, що характеризують економічні інтереси регіону, який запропоновано автором.

Таблиця 2.2

Показники, що характеризують економічні інтереси регіону

Показники		
Економічні та фінансові показники	Обсяг реалізованої промислової продукції підприємствами регіону	Q_1
	Прибуток від звичайної діяльності до оподаткування підприємств регіону	Q_2
	Роздрібний товарооборот підприємств а у середньому за місяць на 1 особу	Q_3
	Обсяг реалізованих послуг у розрахунку на 1 особу	Q_4
	Освоєно інвестицій в основний капітал на 1 особу	Q_5
	Приріст прямих іноземних інвестицій на 1 у особу	Q_6
	Темп зростання (зниження) простроченої кредиторської заборгованості	Q_7
	Темп зростання (зниження) простроченої дебіторської заборгованості	Q_8
	Темп зростання (зниження) податків в місцевий бюджет	Q_9
	Загальний обсяг експорту на 1 особу	Q_{10}
Міська інфраструктура	Загальний обсяг вантажних перевезень	Q_{11}
	Загальний обсяг інноваційних витрат на новації	Q_{12}
	Загальний обсяг пасажирських перевезень	Q_{13}
	Забезпеченість населення Інтернетом	Q_{14}
	Кількість заявок на винаходи	Q_{15}
Рівень життя населення	Введення в експлуатацію житла	Q_{16}
	Наявний доход на 1 особу	Q_{17}
	Рівень безробіття	Q_{18}
	Заборгованість із виплати заробітної плати в середньому на 1 працівника	Q_{19}
	Рівень економічної активності населення у віці 15-70 років	Q_{20}
	Середньомісячна заробітна плата 1 працівника	Q_{21}

Джерело: розробка автора

Сумарна оцінка реалізації економічних інтересів регіону:

$$IEI_R = \sum_{i=1}^{21} Q_i \alpha_i \qquad (2.1)$$

де IEI_R – інтегральний показник економічних інтересів регіону;

Q_i – одиничні показники економічних інтересів регіону;

α_i – питома вага одиничних показників економічних інтересів регіону (визначається методом експертних оцінок).

Економічні інтереси ланцюгу «держава-регіон» простежуються у особливостях фінансування регіонів, їх субсидіюванні та дотуванні. З урахуванням того, що будь-яка галузь в регіоні представлена господарюючими суб’єктами – підприємствами, виникає тріада регіональних економічних інтересів: «регіон-галузь-підприємство».

Економічні інтереси в цій тріаді мають єдиний ключовий об’єкт – ресурси. Розподіл і перерозподіл фінансових, матеріальних, трудових, інтелектуальних, інформаційних ресурсів лежить в змісті різних групових інтересів у регіоні. Даний підхід підтримується більшістю економістів, які вивчають проблеми регіонів.

Розглянемо цю тріаду докладніше. Регіон-галузі. При розгляді внутрішніх галузевих інтересів слід зазначити збіг частини прав з «пучка» у регіону та місцевих територій. Це права володіння, використання, управління, право на дохід і інші. Якщо говорити про другий суб’єкт – галузі, то тут також існують протиріччя в інтересах, але вони не є постійними. Їх інтереси виявляються в найбільш узгодженій формі і в більшій частині збігаються з регіональними, коли мова йде про зростання доходів працівників, про отримання в користування ресурсів, наприклад субсидії з центру. Це, на наш погляд, практично єдиний приклад досить органічного збігу інтересів даної зв’язки «регіон-галузі». Після отримання субсидій інтереси суб'єктів змінюються, стають в деяких випадках протилежними. Тут галузі перестають бути єдиним цілим, кожна зацікавлена в більшій частці отриманого. Орієнтація інтересів різна не тільки у адміністрації і промисловості регіону, а й між галузями. Ці інтереси зосереджені навколо одного об’єкта, тому узгодження може бути лише умовним, а якщо говорити більш строго – узгодження може бути реалізовано лише за якимсь критерієм. Це питання саме по собі дуже складне і не має достатньо простого рішення, так як групові економічні інтереси змінюються не тільки в просторі, але і в часі, отже, критерій повинен бути побудований не за принципом «добре-погано», а мати динамічну природу.

Повертаючись до інтересів адміністрації регіону, необхідно відзначити наявність так званих «власних» економічних інтересів. Бюрократична машина влади має властивість відтворювати себе, працювати перш за все для досягнення своїх інтересів, але все-таки ці інтереси мають підлеглий характер, який надає лише деякий вплив на співвідношення групових регіональних економічних інтересів. Механізм реалізації інтересів в зв’язці «регіон-галузі»

відбувається через лобіювання галузями інтересів регіону в центрі. В. Мау, розглядаючи лобіювання галузями інтересів регіону, виділяє малі і великі групи лобістів і відзначає високу ефективність малих груп, так як для здійснення поставлених цілей не потрібні додаткові стимули по координації цієї діяльності [56]. Провідних галузей в регіоні зазвичай налічується не більше трьох, в цьому сенсі їх можна вважати малою групою по В. Мау. Закінчуючи розгляд зв'язки «регіон-галузі», можна зробити висновок про те, що напрямок групових економічних інтересів не є постійним і може змінюватися від практично повного збігу до різноскерованості. В табл. 2.3 подано перелік показників, що характеризують економічні інтереси галузі.

Таблиця 2.3

Показники, що характеризують економічні інтереси галузі

Показники		
Економічні та фінансові показники	Обсяг реалізованої продукції підприємствами галузі	I_1
	Прибуток від звичайної діяльності до оподаткування підприємств галузі	I_2
	Темп зростання (зниження) простроченої кредиторської заборгованості	I_3
	Темп зростання (зниження) простроченої дебіторської заборгованості	I_4
	Темп зростання (зниження) податків в місцевий бюджет	I_5
	Загальний обсяг експорту продукції галузі	I_6
Галузева інфраструктура	Загальний обсяг вантажних перевезень в галузі	I_7
	Загальний обсяг інноваційних витрат на новації	I_8
	Інвестиційні вкладення в галузь	I_9
Рівень життя працівників галузі	Чисельність зайнятих у галузі працівників	I_{10}
	Заборгованість із виплати заробітної плати в середньому на 1 працівника	I_{11}
	Середньомісячна заробітна плата 1 працівника в галузі	I_{12}

Джерело: розробка автора

Сумарна оцінка реалізації економічних інтересів галузі:

$$IEI_R = \sum_{i=1}^{12} I_i \alpha_i \qquad (2.2)$$

де IEI_I – інтегральний показник економічних інтересів галузі;

I_i – одиничні показники економічних інтересів галузі;

α_i – питома вага одиничних показників економічних інтересів галузі (визначається методом експертних оцінок).

Виділимо об’єкти економічних інтересів цієї зв’язки. В якості основних сюди можна віднести:

– розподіл інвестицій, що надходять з центру для даної галузі (для підприємств державної форми власності);

– питання співвідношення часток результатів фінансового аспекту господарської діяльності.

Особливістю даної зв’язки інтересів є те, що ці інтереси можуть бути реалізовані тільки після того, як попередня зв’язка певною мірою погоджує свої економічні інтереси. Звідси випливає частково технічний характер узгодження інтересів на даному рівні. Спільних точок дотику трохи. Це справедливо і в тому випадку, коли підприємством володіє центр через свою галузь, і в тому, коли підприємство має змішану форму власності. Ситуацію можна пояснити досить легко тим, що «пучок прав» розподілений між галуззю і підприємством так, що ці права майже не перетинаються, винятком є, мабуть, лише право на володіння і право на дохід. З перерахованих трьох об’єктів, на яких сходяться економічні інтереси, найбільш цікавим можна назвати перерозподіл матеріальних результатів господарської діяльності. Обумовлено це загальним станом, в якому знаходиться в даний час українська економіка. Підприємствам для елементарного виживання доводиться випускати і непрофільну продукцію і самостійно шукати покупців, здатних в будь-якій формі розрахуватися за вироблену продукцію. Однак такий стан можна вважати лише відхиленням від нормального функціонування господарства. Один з варіантів дій на цьому шляху пропонує А. Лавров: «Регіональний маркетинг виступає ... як досить ефективний метод узгодження різнорівневих інтересів і цілей. Роль регіонального маркетингу в цьому аспекті просто важко переоцінити, бо неможливий ніякий рух вперед, а тим більше до ринку, без узгодження інтересів, без їх обліку» [307, с. 31]. Важко не погодитися з цією думкою.

Існують три економічні функції, завдяки реалізації яких галузь впливає на економіку регіону:

– виробнича;

– сприяння зайнятості населення;

– створення доходу.

Дані функції дають змогу оцінити ступінь впливу галузей на економіку регіону у вигляді одержуваного економічного ефекту.

Виробнича функція. Організації та підприємства створюють певну продукцію чи послуги – і таким чином сприяють формуванню сукупного продукту, тобто виконують виробничу функцію:

$$ЕП = \frac{ВПтед}{ВПоб} * 100 \Rightarrow \max \qquad (2.3)$$

де $ВП_{тед}$ – валовий продукт галузі, грн.;

$ВРП_{об}$ – загальний валовий регіональний продукт, грн.

З цієї формули видно, що існує прямий зв'язок між виробничим ефектом і ступенем впливу галузі на економіку регіону у вигляді вкладу у валовий регіональний продукт.

Функція сприяння зайнятості населення. Кількісне зростання кадрів тут може бути призупинено тільки у результаті впровадження інноваційних технічних розробок, але у будь-якому випадку технічні засоби не можуть замінити особисте спілкування. Тому будь-яка галузь прямим і непрямим чином сприяє зайнятості населення. Прямий ефект виражається в отриманні населенням робочих місць в галузі, одночасно створюється ефект зайнятості населення в суміжних галузях економіки регіону.

Ефект зайнятості населення регіону можна виразити через коефіцієнт (*ЕЗ*) і визначити за формулою

$$ЕЗ = \frac{Чтед}{Чоб} * 100 \Rightarrow \max \qquad (2.4)$$

де $Ч_{тед}$ – чисельність населення, зайнятих в галузі, ос.;

$Ч_{об}$ – загальна чисельність зайнятих у всіх галузях регіональної економіки, ос.

Із даної формули видно, що чим вищий ефект зайнятості, тим істотніше вплив галузі на регіональну економіку у вигляді вкладу у вирішення проблем зайнятості.

Функція створення доходу. Кожна галузь вносить вклад у формування регіонального бюджету за допомогою податкових надходжень. Дохід – виручка підприємства від продажу послуг і товарів. Дохід міста – податки, стягнуті з цієї виручки на користь місцевого бюджету.

Ефект доходу можна виразити через коефіцієнт (*ЕД*) і визначити за формулою

$$ЕД = \frac{Нтед}{Ноб} * 100 \quad => \max \qquad (2.5)$$

де $Н_{тед}$ – податкові надходження у місцевий бюджет, грн.;

$Н_{об}$ – загальні, сукупні податкові надходження у місцевий бюджет, грн.

Отже, чим вищий ефект доходу, тим значніший вклад в економіку регіону, у формуванні місцевого бюджету. Розглянемо взаємозалежність економічних інтересів регіону та економічних інтересів галузей в контексті вищевказаних функцій на кожному етапі життєвого циклу.

На схемі графічно відображено величини вигід, що виражають економічні інтереси регіону при реалізації відповідних економічних інтересів галузі за умові, що усі три функції *ЕП, ЕЗ* та *ЕД* прагнуть до максимального значення. Однак, як було зазначено вище, інтереси регіону від максимізації отримання надходжень у місцевий бюджет перетинаються із інтересами галузей їх мінімізувати. Взаємозалежність економічних інтересів регіону та економічних інтересів галузей на кожному етапі життєвого циклу подано на рис. 2.8.

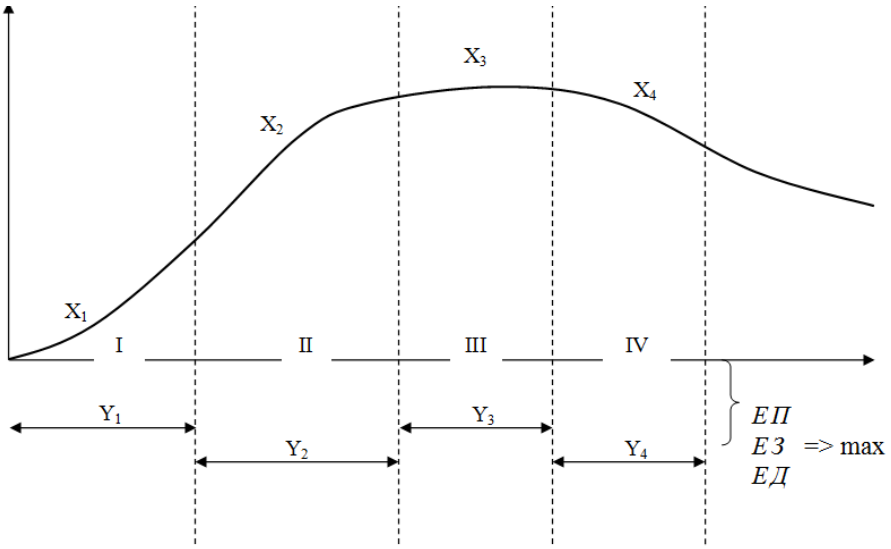

X_1 X_2 X_3 X_4 – економічний інтерес галузі на відповідному етапі життєвого циклу;

Y_1 Y_2 Y_3 Y_4 – економічний інтерес регіону на відповідному етапі життєвого циклу

Рис. 2.8. Взаємозалежність економічних інтересів регіону та економічних інтересів галузей на кожному етапі життєвого циклу

Джерело: розробка автора

Це можна узгодити за рахунок ретельного збалансування процесів інвестування в галузі регіональної економіки. Ефект від вкладення інвестицій може бути подвійним, як вже вказувалося. І самим важливим фактором є час, що надає змогу спрацювати вкладеним інвестиціям через утворення мультиплікативного ефекту. Тобто, починає працювати ефект запізнювання, або, якщо висловлюватися математичними категоріями, автокореляція. Дуже важливо встановити період автокореляції, тобто, скільки часу повинно пройти від моменту вкладення інвестицій в галузь до моменту отримання мультиплікативного ефекту регіоном.

Регіон-підприємства. Об’єктами економічних інтересів цієї зв’язки є:

– ресурси: природні, трудові, фінансові;

– результати господарської діяльності підприємств;

– соціально-економічна ситуація в регіоні;

– рівень життя населення;

– соціальна сфера;

– рівень зайнятості працездатного населення.

Показники економічних інтересів підприємства подано в табл. 2.4.

Таблиця 2.4

Показники, що характеризують економічні інтереси підприємства

Показники		
Фінансові результати діяльності підприємства	Прибуток від звичайної діяльності до оподаткування	P_1
	Рентабельність	P_2
	Темп зростання (зниження) податків в місцевий бюджет	P_3
	Економія (зменшення) чи збільшення витрат на виробництво	P_4
Ринкове становище підприємства	Обсяг виробництва продукції (послуг)	P_5
	Обсяг реалізації продукції (послуг)	P_6
	Обсяг експорту	P_7
	Обсяг ринку (питома вага)	P_8
Використання ресурсів	Трудомісткість продукції	P_9
	Продуктивність праці	P_{10}
	Середня заробітна плата працівників	P_{11}
	Матеріаломісткість продукції	P_{12}
	Енергомісткість продукції	P_{13}
Використання активів підприємства	Залучення інвестицій в підприємство	P_{14}
	Рентабельність капіталу	P_{15}
	Фінансова стійкість	P_{16}
	Фінансова автономія	P_{17}
	Рентабельність основних фондів	P_{18}
	Фондомісткість продукції	P_{19}
	Фондовіддача продукції	P_{20}
	Зменшення (збільшення) простроченої дебіторської заборгованості	P_{21}
	Зменшення (збільшення) простроченої кредиторської заборгованості	P_{22}
Організація виробничого процесу	Витрати на інновації	P_{23}
	Тривалість виробничого циклу	P_{24}
	Обертаємість активів	P_{25}

Джерело: розробка автора

Сумарна оцінка реалізації економічних інтересів підприємства:

$$IEI_R = \sum_{i=1}^{25} P_i \alpha_i \qquad (2.6)$$

де IEI_I – інтегральний показник економічних інтересів підприємства;

Pi – одиничні показники економічних інтересів підприємства;

α_i – питома вага одиничних показників економічних інтересів підприємства (визначається методом експертних оцінок).

Для аналізу орієнтації інтересів в цій зв’язці необхідно конкретизувати, що ми будемо мати на увазі, кажучи про підприємства. На наш погляд, з сотень підприємств регіону необхідно розглядати структурообразуючі.

В. Мау [56, с. 37] пропонує чотири критерії, за якими підприємства можна віднести до структуроутворюючих:

– підприємства, що формують дохідну частину місцевих бюджетів;

– підприємства, що дають регіону основну частку валютних надходжень;

– підприємства, від яких значною мірою залежить стан на ринку праці;

– гаранти соціальної стабільності в регіоні;

– підприємства, які містять основні об’єкти соціальної сфери.

Якщо здійснити спробу щодо розгляду економічних інтересів усіх суб’єктів, що чинять вплив на функціонування регіональної економіки у їх взаємодії, то отримаємо матрицю критеріїв взаємовпливу економічних інтересів, що представлено в табл. 2.5.

Таблиця 2.5

Оцінювання перехресних економічних інтересів суб’єктів регіональної економіки

Суб’єкти економічних інтересів	Критерії взаємовпливу параметрів економічних інтересів суб’єктів										
	Підприємство					Місто, регіон					
	$К_1$ приб. та рент.	$К_2$ зниж. собів.	$К_3$ підвищ. варт.	$К_4$ фінанс. стійк. та ліквід.	$К_5$ зниж податк.	$К_6$ підвищ. податк.	$К_7$ збільш. місц. бюдж.	$К_8$ збільш. капіт. інвест. інв.	$К_9$ збільш. зовн. інвест.	$К_{10}$ підвищ. рівня насел.	$К_{11}$ збільш. ВРП (ВВП)
Підприємство	X	X	X	X	X		X	X	X		X
Місто	X	X	X	X		X	X	X	X	X	X
Регіон	X	X	X	X		X	X	X	X	X	X
Держава	X	X	X	X		X	X	X	X	X	X

Джерело: розробка автора

Однак є один основний спільний інтерес для суб’єктів-носіїв інтересів – це залучення інвестицій. При цьому, ефект від вкладення інвестицій в окремі підприємства чи певну галузь може бути подвійним: перший етап – розвиток галузі, і другий – мультиплікативний ефект, що здійснить значний вплив на економіку і соціальну сферу регіону загалом. Кожна галузь регіону генерує вторинний попит на товари та послуги та Її непрямий внесок у в економіку проявляється в ефекті повторення витрат населення на покупку послуг і товарів у певний час і в певному місці. Цей ефект називається «ефект мультиплікації»

або «мультиплікатор». Мультиплікативний вплив проявляється в тому, що виникає ланцюгова реакція «витрати – доходи».

Отже, лише за наявністю урахування взаємних економічних інтересів та за умови взаємодії процесів їх реалізації у ланцюзі «держава-регіон-галузь-підприємство», виникає мультиплікативний ефект, що є стимулятором регіонального розвитку.

В результаті дослідження теоретико-методологічних засад узгодження економічних інтересів регіону зроблено наступні висновки:

1. Уточнено категорію узгодження економічних інтересів регіону, яке пропонується розглядати як процес координування, поєднання дій суб'єктів-носіїв економічних інтересів, що сприяє поступальному розвитку економіки регіону в контексті забезпечення головної мети розвитку – забезпечення максимального рівня життя населення регіону

2. Доведено, що взаємодія держави, місцевих органів влади та господарюючих суб'єктів регіону ґрунтується на суперечностях та зіткненні їх економічних інтересів. Структуровано групи економічних інтересів владних структур, бізнес-спільноти та громадськості на регіональному рівні та їх очікування.

3. Сформовано матрицю економічних інтересів держави та державних органів влади, суб'єктів підприємницької діяльності та суб'єктів тіньової економіки в регіоні, що містить багато інтересів, що притаманні усім сторонам, що дає змогу для розробки визначеного механізму їхньої взаємодії в контексті реалізації спільних чи схожих інтересів. Визначено екзогенні та ендогенні детермінанти узгодження інтересів в регіоні, які структуровано за критеріями: діапазон виникнення, джерело виникнення та здатність впливати на об'єкти. додатково поділені за загальним критерієм згідно сферам формування детермінантів: економічних, соціокультурних, правових та демографічних, що необхідно для прозорості та правильного розуміння процесів взаємодії та співробітництва на рівні регіону. Також встановлено, що детермінанти взаємно проникають одна в іншу і стають результатом одна однієї, що дозволяє

аналізувати їх взаємозв'язки та взаємовідносини між ними (у цьому випадку умови, що визначаються цими факторами, характер відносини і їх структура теж змінюються).

4. Розроблено теоретико-методологічні підходи до оцінки економічних інтересів на різних рівнях: галузь, регіон та підприємництво. Комплекс показників, що характеризують економічні інтереси регіону, складається з трьох блоків: економічні та фінансові показники, міська інфраструктура, рівень життя населення та містять 21 одиничний показник; комплекс показників, що характеризують економічні інтереси галузі, складається з трьох блоків: економічні та фінансові показники, галузева інфраструктура, рівень життя працівників галузі та містять 12 одиничних показників; комплекс показників, що характеризують економічні інтереси підприємств, складається з чотирьох блоків: фінансові результати діяльності підприємства, ринкове положення підприємства, рівень використання ресурсів, рівень використання активів підприємства, організація виробничого процесу та містять 25 одиничних показників; на основі одиничних показників розраховуються інтегральні показники оцінки економічних інтересів відповідного суб'єкту. Здійснено оцінювання перехресних економічних інтересів суб'єктів.

5. Визначено основний спільний інтерес для усіх суб'єктів-носіїв інтересів – це залучення інвестицій. При цьому, ефект від вкладення інвестицій в окремі підприємства чи певну галузь може бути подвійним: перший етап – розвиток підприємства чи галузі, і другий – мультиплікативний ефект. Отже, лише за наявністю урахування взаємних економічних інтересів та за умови взаємодії процесів їх реалізації у ланцюзі «держава-регіон-галузь-підприємство», виникає мультиплікативний ефект, що є стимулятором регіонального розвитку.

Наукові результати, що отримані автором у ході написання розділу, пройшли апробацію та доповідалися й були схвалені на науково-практичних конференціях, а також надруковані у наукових фахових виданнях [10, 138, 139, 140, 148, 156, 160, 168, 171, 172, 179, 181, 182].

РОЗДІЛ 3
ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ЕКОНОМІЧНИХ ІНТЕРЕСІВ РЕГІОНУ ТА ОСОБЛИВОСТІ ЇХ ВЗАЄМОДІЇ

3.1. Система економічних інтересів суб'єктів регіональної економіки як потенціал розвитку регіону

Проектом Державної стратегії регіонального розвитку до 2020 року передбачено три основні пріоритети щодо сучасного стану соціально-економічного розвитку країни та регіонів, а саме:

– створення оптимальних умов, які б надавали регіонам можливість розкрити свій потенціал і ефективно скористатися конкурентними перевагами регіональної економіки;

– недопущення поглиблення регіональних диспропорцій та створення інфраструктури для співпраці різних регіонів України в рамках конкретних проектів з метою отримання ефекту синергії від окремих регіональних ініціатив на національному рівні;

– розроблення ефективних механізмів вертикальної та горизонтальної координації (а не вертикального підпорядкування) пріоритетів і завдань на різних рівнях та в різних галузях розвитку територій [239].

Для реалізації цих завдань необхідно на регіональному рівні активізувати та оптимізувати використання регіонального потенціалу розвитку, що включає до себе увесь комплекс регіональних ресурсів, у тому числі, ресурси взаємодії та співробітництва на основі узгодження інтересів суб'єктів регіональної соціально-економічної системи.

Потенціал розвитку регіону – це економічна категорія, що є результатом взаємодії пріоритетних на певному шляху суспільно-економічних відносин людини з природою, не лише явних, а й прихованих, проте здатних відбутися, а також є основою, реальною силою (речовинно-енергетичною) сталого розвитку, що характеризується системою показників, які відображають не лише наявні

ресурси, а й їхні резерви, що можуть бути використані за певних умов та можливостей.

Головна мета регіонального розвитку – це підвищення якості життя населення регіону за рахунок покращення умов життя, в тому числі, соціально-психологічних, та підвищення добробуту населення.

Добробут людини залежить від кількості та якості не лише споживчих благ, а й потоків товарів і послуг від соціальних систем та екосистем, наприклад, здоров'я, можливість відпочинку тощо. Якщо суспільство хоче використовувати наявні регіональні ресурси найбільш ефективним чином, воно повинно порівнювати вартість потоків товарів і послуг для споживання (вигоди) з вартістю невикористання цих потоків ресурсів і послуг (витрати). Таким чином, оскільки вигоди і витрати вимірюються з урахуванням впливу на благополуччя суспільства, поняття економічна вартість та зміна благополуччя/соціальна вартість є тотожними.

Соціальний аспект розвитку тісно пов'язаний з економічним та екологічним аспектами. Так, підґрунтям для аналізу соціального аспекту розвитку є оцінка наслідків від впровадження політик, програм, ініціатив і дій щодо соціальної, інституційної та індивідуальної поведінки. У деяких моделях економічної оцінки розвитку індикатори соціального розвитку також використовуються. При цьому, як відомо, соціальний вплив повинен братись до уваги разом з економічним та екологічним. Слід зауважити, що визначення цих впливів поодинці може бути досить громіздкою роботою і потребувати багато часу та коштів. При аналізі факторів соціального впливу на розвиток регіону необхідно фокусуватись на окремих найважливіших індикаторах і потенційно-факторних ознаках і, відповідно, провести їхню категоризацію.

Розвиток промислового потенціалу є об'єктивною основою генерування ознак надійності функціонування національної соціально-економічної системи, що обумовлено наявністю та вагомістю впливу низки факторів ендогенного (рівень науки, дух новаторства, рівень кваліфікації) та екзогенного характеру (економічні, політичні, екологічні, інституціональні, правові норми,

культурологічні). На наш погляд, слід за рахунок концентрації окремих ресурсів у точках промислового зростання на регіональному рівні (в межах пріоритетних на сучасному етапі розвитку регіону видах економічної діяльності інноваційних зрушень) забезпечити певний рівень технологічної конкурентоспроможності галузей і виробництв у системі розподілу праці в контексті підвищення конкурентоспроможності регіону. У цьому контексті зазначимо, що нарощення масштабів розвиненості промислового потенціалу регіону наразі є критерієм ідентифікації результативності управління потенціалом розвитку регіону, прогресивності структурних змін у його межах та визначальною складовою забезпечення конкурентоспроможності. На жаль, визнати позитивною динаміку технологічного рівня промислової продукції є не доцільним.

Реалізація пропонованої до використання концепції управління розвитком промислового потенціалу регіону потребує активізації інвестиційної діяльності, що є визначальним фактором прогресивних структурних зрушень та створює передумови для прискорення процесів провадження прогресивної трансформації у структурі промислового виробництва й оновлення виробничого потенціалу за рахунок нарощення інтелектуального. При цьому зауважимо, що інвестиції в основний капітал після різкого падіння у 2008-2009 рр. мають тенденцію до незначного підвищення. Проте, зростання їхнього залучення у 2009-2011 рр. було характерне не для всіх видів економічної діяльності. Так, наприклад, найвищими темпами зростали інвестиції у видобувній та легкій промисловості, машинобудуванні. Стабільно нарощує темпи залучення інвестицій добувний комплекс. Незначний приріст інвестицій має місце і у виробництві коксу, продуктів нафтопереробки; у хімічній та нафтохімічній промисловості, а частка видів діяльності, що мають високі темпи нарощування інвестицій, у загальному обсязі інвестицій є незначною. Падіння темпів, з огляду на перманентну суспільно-політичну кризу в Україні, спостерігається у харчовій промисловості та виробництві неметалевих виробів. Інвестиційна діяльність у межах окремих видів економічної діяльності має

позитивний вплив на підвищення їхнього технологічного рівня; формування позитивних тенденцій до змін у структурі інвестицій в основні виробничі засоби реального сектору; підвищення конкурентоспроможності реального сектору регіону.

У зв'язку з цим першочерговою метою довгострокової економічної політики в межах реального сектору регіональної соціально-економічної системи повинна бути структурна перебудова промисловості на базі сучасних технологій, яка забезпечить збільшення випуску конкурентоспроможної продукції та перехід до більш сучасного технологічного укладу. Необхідно також звернути увагу і на те, що за умов дефіциту власних інвестиційних ресурсів надзвичайна енергоємність та ресурсоємність вітчизняної промисловості становить загрозу їхній економічній безпеці. Отже, оновлення промислової продукції, підвищення її інноваційності неможливо без значних інвестицій, що спрямовані саме на поліпшення технологічного рівня промислового виробництва. Як зазначалося вище, інвестування промисловості як на національному рівні, так і на рівні регіонів здійснюється переважно за рахунок власних коштів підприємств або кредитів.

Існує об'єктивна потреба у посиленні і вдосконаленні системи оподаткування промислових підприємств-суб'єктів регіональної економіки як дієвого засобу управлінського впливу на розвиток промислового потенціалу регіону. Але, оскільки податкова система являю собою результат узгодженості економічних інтересів між державо, ї місцевими органами влади та підприємництвом, отримати по-справжньому ефективно працюючу податкову систему дуже важко, враховуючи складні реалії сьогодення та специфіку ведення бізнесу в Україні.

Визнаємо, що іноземні інвестиції в регіон та інвестиції з інших регіонів як джерело фінансування розвитку структурної перебудови промисловості та розвитку її потенціалу, на жаль, не відіграють суттєвої ролі в контексті розбудови високотехнологічного промислового виробництва в регіоні.

Розвиток країни та її регіонів залежить від усіх елементів ринку і в першу

чергу визначається конкурентоспроможністю господарюючих суб'єктів та вироблених ними товарів і послуг. Водночас усі господарюючі суб'єкти функціонують в економічному середовищі конкретного регіону і їх успіх багато в чому зумовлений виключно регіональними факторами (наявністю місцевих ресурсів, об’єктів інфраструктури, робочої сили, взаєминами з місцевою владою). Саме тісними зв’язками з місцевими умовами створюються й утримуються конкурентні переваги господарюючих суб’єктів у регіоні, в тому числі промислових підприємств, що є залежними від природних ресурсів. Аналіз науково-прикладних розробок із проблем предметної сфери дослідження дозволяє зробити висновок про те, що досягнення сталого розвитку регіонів об’єктивно передбачає ефективне використання їх природних (географічних) та промислових конкурентних переваг, оскільки регіональна економіка більшою мірою пов’язана з природно-географічними факторами – наявністю корисних копалин, інших видів природних ресурсів, джерел енергії, сприятливих умов географічного середовища та промисловими факторами – розвиненістю, структурою та обсягами промислового комплексу регіону. Це обумовлює залежність рівня економічного розвитку регіону від сукупності природних та промислових факторів [402, с. 29].

Спираючись на методологію системного підходу, регіон як географічне та економічне поняття можна представити системою у взаємодії із зовнішнім середовищем. Елементами цієї системи є природні ресурси (природні елементи), підприємства (економічні елементи), населення (соціальні елементи), екологічні об’єкти (екологічні елементи), між якими існують стійкі зв’язки і відносини. При цьому у процесі взаємодії природних, економічних, соціальних та екологічних елементів виникає особливий різновид систем – соціо- й еколого-економічна система (СЕЕС) держави. У цьому контексті саме поняття природні ресурси та природно-ресурсний потенціал розглядається нами відповідно до положень концепції промислового метаболізму (індустріального метаболізму), що зумовлено сучасним трактуванням відомої формули триєдиних факторів виробництва і власне поняття національне

багатство, що трактується як сукупність накопиченого людського, природного і відтвореного (матеріального) капіталів у контексті нагальної реалізації країни до сталого розвитку. Тож, системне досягнення поставленої мети регіонального розвитку передбачає перехід економіки регіону до інноваційного соціально орієнтованого типу розвитку, що можливо, насамперед, за рахунок підвищення ролі регіону у формуванні дохідної частини бюджету держави і зміцненні її економічного потенціалу. Ця обставина багато у чому визначає необхідність ефективного використання регіональних ресурсів у цілому та виробничого капіталу і визначається насамперед збалансованістю розвитку регіонів України, що включає в себе формування нових центрів динамічного економічного зростання на всій території країни, а також реалізацію конкурентних переваг кожного регіону. При цьому у період інтенсивного використання сировинної бази конкурентні переваги регіонів можуть бути досягнуті за рахунок збереження якості, підвищення ефективності використання національного природного багатства і скорочення негативного впливу господарської діяльності соціуму на навколишнє природне середовище.

Втім, усі ці процеси, що стимулюють розвиток регіону, безпосередньо залежать від здатності органів місцевої влади та бізнесу знайти спільні економічні інтереси, крапки їх перетину, розробити дієву систему уникнення їх зіткнень на основі узгодження та співробітництва.

В процесі регіонального розвитку при наявності ресурсних обмежень лише ретельна узгодженість економічних інтересів здатна забезпечити ефективність (рис. 3.1).

На даному трансформаційному етапі розвитку регіональної господарської системи, в умовах невизначеності та нестійкості функціонування, ключовим інструментарієм забезпечення результативності реалізації економічної стратегії є:

– формування відповідного типу політики модернізації економіки на рівні регіону на засадах реалізації соцієтальних принципів до визначення напрямів структурно-динамічних змін [353, с. 145];

Рис. 3.1. Схема розвитку регіону з урахуванням економічних інтересів його суб'єктів

Джерело: розробка автора

– використання принципів розбудови регіональних соціально-економічних систем (РСЕС), застосування яких забезпечує розробку й визначення специфічного комплексу модернізаційних заходів щодо реалізації функцій регіональними корелянтами в контексті генерування сприятливих умов задля цілеспрямованого загальноекономічного зростання з урахуванням трансформаційних змін на коригування до цільових орієнтирів фазової траєкторії еволюції певного державного утворення.

Слід також зазначити, що останнім часом дещо розширилися повноваження територіальних громад та утворених ними органів місцевого самоврядування в управлінні соціогуманітарним розвитком регіонів, які уможливлюють формування організаційно-економічних умов для забезпечення результативності реалізації соціальної політики в державі.

Однак, існуюча наразі в державі система регіонального управління та суб'єкти, що опікуються питаннями соціального захисту населення, загалом неадекватно використовують сучасний стратегічний інструментарій для вирішення основних проблем і суперечностей у контексті розбудов

українського соціуму. Відсутність комплексної стратегії розвитку держави (як у технологічній, так і соціально-економічній сферах) на загальнонаціональному й регіональному рівнях та справжньої децентралізації не лише стримує поступ, але й створює безпосередню загрозу стабільності, територіальній цілісності та національній безпеці України.

Звідси можна стверджувати: аналіз системно-універсальних домінант стратегічного управління у регіональному вимірі сучасного стану соціально-економічного розвитку свідчить про значні диспропорції, нерівномірність рівня та якості життя населення, що створює передумови для соціальної напруги в суспільстві.

Відтак, існують нагальні потреби в межах стратегічного інструментарію цілеорієнтованого управління потенціалом регіонального розвитку (рис. 3.2).

Рис. 3.2. Нагальні потреби в межах стратегічного інструментарію цілеорієнтованого управління потенціалом регіонального розвитку

Джерело: розробка автора

Таким чином, існуючі в межах національної та регіональної економічних систем суперечності, на рівні місцевих та регіональних інтересів, які породжені відсутністю детермінант формування і реалізації дієвої Стратегії регіональної політики при інкорпорації її важелів та регуляторів до загального механізму

формування потенціалу сталого розвитку, призвели до значного відставання від європейських країн і навіть найближчих сусідів за показниками рівня і якості життя громадян, до різких відмінностей між містом і селом, до нестачі людських ресурсів, викликаних демографічною кризою та посиленням трудової міграції тощо.

Така ситуація, звичайно, потребує нового розуміння як економічної політики у цілому, так і засобів її провадження на рівні регіонів зокрема як цілісного комплексного явища, залучення його до процесів макросистемної еволюції в державі та, відповідно, невідкладного попереднього вироблення мети й напрямів соціально-економічної політики та розробки відповідних пріоритетів. На рис. 3.3 подано концептуальну модель управління потенціалом регіонального розвитку замкненого типу в системі державного регулювання економіки.

Будь-яка територіальна суспільна система, в тому числі і регіональна, розвивається в умовах закону зростання потреб, який виражає внутрішньо необхідний, суттєвий і сталий зв’язок між прогресом технологічного способу виробництва, еволюцією всієї системи суспільних відносин та кількісним зростанням, якісним удосконаленням і збагаченням потреб суспільства, зокрема розвитком сутнісних сил людини, індивідуальних, колективних та суспільних потреб. Отже, потреби, інтереси, цільові орієнтири – все це стимулюючі фактори зростання регіонального потенціалу відтворення.

Крім потреб, на регіональний потенціал відтворення впливає низка інших факторів, які поділяються на дві групи: стимулюючі (ті, що сприяють нарощенню регіональному потенціалу відтворення) та лімітуючі (ті, які стримують збільшення величини відтворювального потенціалу). Зазначимо, що будь-який фактор в різних умовах може проявлятися по різному: з стимулюючого він може стати лімітуючим і навпаки. В табл. 3.1 приводяться найголовніші стимулюючі і лімітуючі фактори збільшення складових регіонального потенціалу розвитку.

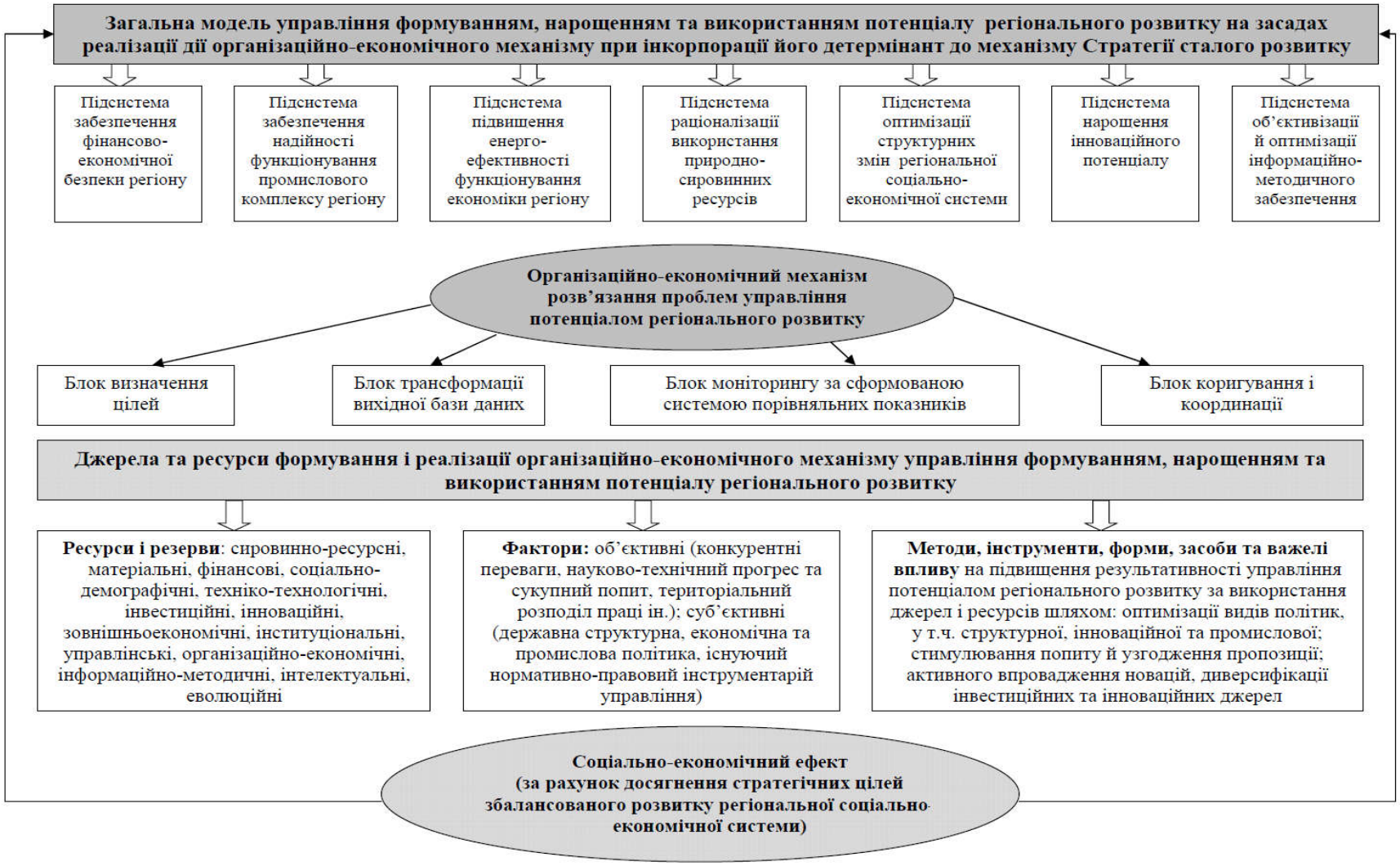

Рис. 3.3. Концептуальна модель управління потенціалом регіонального розвитку замкненого типу в системі державного регулювання економіки

Джерело [348]

Таблиця 3.1

Фактори формування потенціалу регіонального розвитку

Складові відтворювального потенціалу	Фактори	
	Стимулюючі	Лімітуючі
Геополітичний потенціал	Здобуття Україною незалежності. Розвиток міжнародних зв'язків	Політична нестабільність в Україні і за її межами. Недорозвиненість транскордонної інфраструктури
Природно-ресурсний потенціал	Наявність і розвиток ресурсозберігаючих технологій	Надмірне використання природних ресурсів. Забруднення довкілля. Надмірне техногенне навантаження на територію
Трудовий потенціал	Максимально допустиме (без шкоди для здоров'я) використання	Високий рівень безробіття. Низька заробітна плата. Звужене демографічне відтворення
Соціально-економічний потенціал	Реформування економіки. Впровадження нових технологій. Будівництво нових підприємств. Створення нових організацій	Надмірний податковий тиск. Наростання частки застарілих основних фондів. Наявність депресивних локальний територіальних систем
Інфраструктурний потенціал	Розбудова інженерних мереж	Зношеність і невідповідність світовим стандартам інфраструктурних систем. Недостатня кількість коштів для доведення потужностей інфраструктурних систем до нормативно-необхідного рівня
Екологічний потенціал	Впровадження екологічно чистих технологій	Наявність потенційно небезпечних об'єктів. Надмірне забруднення довкілля. Недорозвиненість екологічної інфраструктури
Механізм регіонального відтворення	Удосконалення фінансового механізму відтворення	Недорозвинене правове поле. Відсутність належних фінансових ресурсів

Джерело: [348]

Поєднання і взаємовплив дії різних факторів зумовлюють масштаби відтворювальних процесів, зумовлюють кількісні параметри і рівень використання відтворювального потенціалу регіону загалом та його складових зокрема. В якійсь мірі про рівень використання відтворювального потенціалу можна судити по основних показниках соціально-економічного розвитку цього регіону та їх динаміці.

До особливостей формування соціально-економічної безпеки регіонів слід віднести внутрішні диспропорції розвитку регіонів та рівень тінізації зарплат. І одним із способів такої тінізації є формальне переведення працівників на неповну зайнятість. Так, останніми роками кількість працюючих в умовах неповної зайнятості збільшується на 15-30 % в залежності від регіону. А частка працівників, які перебувають в умовах вимушеної неповної зайнятості, зросла з 5,8 % у 2011 році до 9,5 % – у 2016 році. Така тенденція, а також нарощення обсягів заборгованості із заробітної плати та неповної зайнятості, зберігається і сьогодні. Відтак усі ці чинники визначають рівень соціальних стандартів життя як у державі, так і на рівні регіонів і, відповідно, є основою для формування і використання соціального потенціалу на регіональному рівні.

Водночас при формуванні важелів і регуляторів сучасної регіональної соціальної політики слід враховувати й наступне:

а) суттєвий дисбаланс доходів громадян, виробництва й споживання товарів і послуг, що створює загрозу для економічного розвитку регіону (полярні прояви багатства й бідності підривають стабільність суспільства в цілому й, відповідно, стійкість усього навколишнього природного середовища);

б) наявні виміри неефективності використання людського, культурно-історичного, природного і, відповідно, наукового потенціалу території (процеси економічного зростання заради добробуту і могутності багатої меншості ведуть до ризиків і дисбалансів, які однаковою мірою загрожують і багатим, і бідним);

в) перманентні зміни, які відбуваються наразі не лише у господарській системі загалом, а й у межах національної економічної системи свідчать, що раціональне природокористування в державі за своїми системно-універсальними характеристиками суттєво відстає від соціально-економічного поступу держави до єдиного поля прогресивних країн світу. При цьому слід зважати і на те, що темпи зростання населення й економічного розвитку випереджають екологічні досягнення, які забезпечуються новими технологіями й політикою. Відзначимо, що значного погіршення рівня життя населення

спричинює невиплачена заробітна платня. Масштаби розвиненості та результативності управління потенціалом розвитку регіонів характеризуються певним комплексом параметрів (табл. 3.2).

Таблиця 3.2

Вихідні параметри для оцінювання результативності управління потенціалом розвитку регіонів України

Ресурс розвитку регіону	Параметр результативності освоєння потенціалу розвитку регіону	Оптимальні нововведення для активізації діяльності щодо забезпечення високої результативності соціально-економічного розвитку регіону
1	2	3
Трудовий потенціал регіону	Капіталоозброєність праці	Фінансування науково-технічної діяльності, стимулювання інвестиційної діяльності, збільшення обсягів кредитування пріоритетних видів економічної діяльності регіону
	Продуктивність праці працівників	Стимулювання підвищення рівня кваліфікації й організації праці, стимулювання науково-технічного прогресу
	Оплата праці	Регулювання рівня мінімальної заробітної плати та зростання розміру середньомісячної заробітної плати, зменшення прямого й непрямого оподаткування заробітної плати працівників
	Рівень безробіття	Створення нових робочих місць, регулювання пропозицій на ринку праці через систему освіти, підготовки та перепідготовки кадрів, створення розширеної інформаційної мережі працевлаштування за вимогами та системно-універсальних умов із наданням можливості займатися підприємницькою діяльністю
Ресурсно-сировинний потенціал регіону	Власний видобуток	Фінансування геологорозвідувальних робіт, освоєння родовищ природно-сировинних ресурсів, збільшення обсягів видобутку власних природно-сировинних ресурсів
	Імпорт	Диверсифікація імпорту природно-сировинних ресурсів
	Ресурсозбереження та енергоефективність	Стимулювання інноваційної та науково-технічної діяльності, збільшення рентних платежів, стимулювання залучення до паливно-енергетичного балансу нетрадиційних джерел енергії
Організаційно-управлінський потенціал регіону	Ефективність організаційно-управлінських структур регіону	Оптимізація співвідношення прибутку виробництва та чисельності апарату організаційно-управлінських структур
	Економічність управління	Створення достатніх організаційно-економічних умов для зменшення витрат на управління
	Цілеспрямованість системи управління	Відбір відповідних оптимальних організаційно-управлінських структур для вирішення спеціальних завдань у контексті забезпечення регіонального розвитку

Продовження табл. 3.2

1	2	3
Організаційно-управлінський потенціал регіону	Ефективність організаційно-управлінських структур регіону	Оптимізація співвідношення прибутку виробництва та чисельності апарату організаційно-управлінських структур
	Економічність управління	Створення достатніх організаційно-економічних умов для зменшення витрат на управління
	Цілеспрямованість системи управління	Відбір відповідних оптимальних організаційно-управлінських структур для вирішення спеціальних завдань у контексті забезпечення регіонального розвитку
Інноваційний та науково-технічний потенціал регіону	Обсяг регіональної науково-технічної діяльності	Збільшення бюджетних витрат на науково-технічну діяльність, залучення державно-приватного партнерства до фінансування та стимулювання інноваційної діяльності
	Імпорт науково-технічної продукції та впровадження у діяльність інших регіонів	Створення пільгового режиму для імпорту високотехнологічної продукції та пільгових умов для імпорту ліцензій і патентів в Україну, забезпечення та розвиток міжрегіональних взаємовідносин у сфері науково-технічного співробітництва, підтримка трансферу науково-технічної продукції
	Інвестиції в інноваційну діяльність	Стимулювання інвестиційного клімату та диверсифікація інвестиційних джерел
	Рівень розвитку інформатики і комп’ютерної техніки	Розвиток підприємництва у сфері інформаційних технологій і їхнє впровадження у практику господарської діяльності суб’єктів регіону, підтримка імпорту та трансферу інформаційних та комп’ютерних технологій

Джерело: розробка автора

Сполучення державного регулювання розвитку регіонів з поступовим переходом до децентралізації управління та формування умов забезпечення саморозвитку регіонів є вкрай необхідними для розв’язання проблеми управління в Україні.

Управлінські процеси на національному та регіональному рівнях мають низку суперечностей, бар’єрів та перешкод для реалізації з наступних причин:

– відсутності скоординованої правової регламентації розвитку регіонів;

– незбалансованості політики (економічної, соціальної, екологічної, промислової, інноваційної тощо);

– непослідовності виконання зовнішніх і внутрішніх зобов’язань

держави та її регіонів при змінах виконавчих і законодавчих органів влади;

– прагнення до формування зовнішньо привабливих стратегій, планів, програм без адресних зобов'язань щодо їх виконання;

– нерозвиненості громадянського суспільства, яке спроможне брати участь в управлінні державною та регіонами;

– застосування певних важелів з метою встановити відповідальність за нереалізованість поставлених цілей розвитку [402, с. 38].

Виокремлено такі з них: низька якість життя, коли не задовольняється абсолютна більшість інтересів і потреб людини і відбувається деградація суспільства; задовільна якість життя, при якій задовольняються базові інтереси і потреби та забезпечується відтворення існуючого рівня й укладу життя; висока якість життя, котра забезпечує умови людського розвитку і суспільного прогресу. У сучасних умовах теорія рівня та якості життя має розвиватися на основі нової парадигми економічного розвитку, а саме концепції сталого розвитку. Як визначають фахівці зі сталого розвитку, наріжним каменем у визначенні сталого розвитку є забезпечення неубутного потенціалу задоволення потреб людини. При цьому маються на увазі не лише потреби нинішнього, але й усіх наступних поколінь, що повинно забезпечити необмеженість у часі існування людської цивілізації. У таких умовах необхідно змінити саме розуміння рівня та якості життя. Задоволення потреб людини, яке визначає рівень життя, не може бути необмеженим і нераціональним. Якість життя також має змістити акцент із матеріального добробуту людства на його духовний розвиток та благополуччя еко-соціо-економічної системи Землі загалом. З цих позицій важливим є відмова від несталих у користь сталих структур споживання і виробництва, охорона й раціональне використання бази природних ресурсів економічного і соціального розвитку, що являє собою головні завдання та найважливіші передумови сталого розвитку. Сталий розвиток створює якісно нові умови для забезпечення високого рівня життя населення (рис. 3.4).

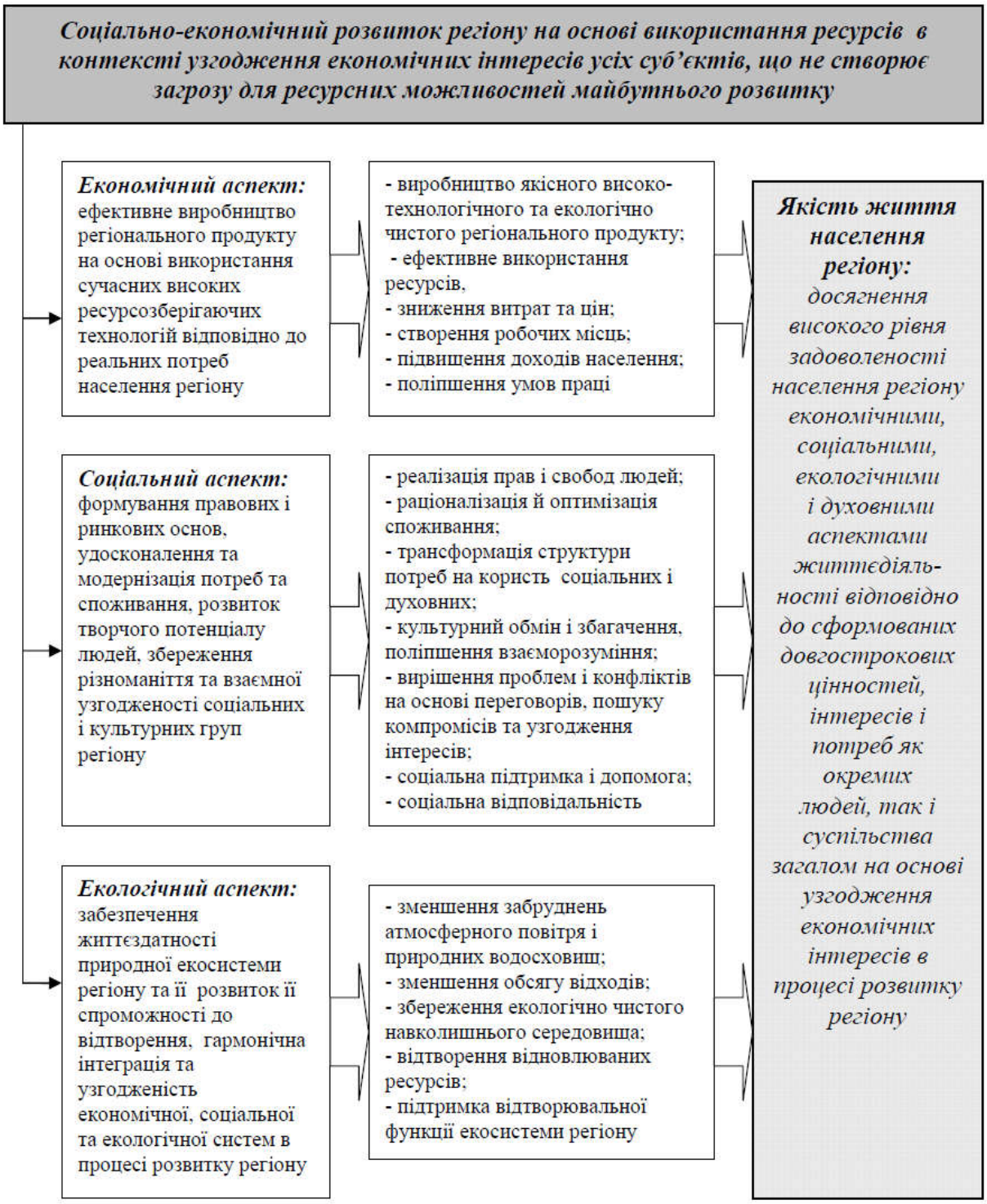

Рис. 3.4. Забезпечення високого рівня життя населення за умов узгодження економічних інтересів в процесі регіонального розвитку

Джерело [348]

Основними у сталому розвитку є екологічна, соціальна та економічна складові. Системне узгодження економічної, соціальної та екологічної складових є актуальним і складним завданням.

Вони мають розвиватися на нових засадах інноваційності, модернізації інституційних та духовно-етичних принципів. Так, зменшення споживання природних ресурсів та їх відновлення можливі лише на основі техніко-технологічних інновацій. В забезпеченні регіонального розвитку важливе значення має соціальний потенціал, під яким розуміють нагромаджені можливості суспільства до забезпечення такої економічної і соціальної діяльності, яка відповідає потребам ефективного й ощадливого використання наявних ресурсів, збереження ресурсних можливостей розвитку для наступних поколінь, підтримки економічної, соціальної, екологічної безпеки та формування самовідтворювальної цілісної еко-соціо-економічної системи. Соціальний потенціал сталого розвитку, включаючи усі структурні елементи соціальної системи (в тому числі і соціальну свідомість, і соціальну політику), створює об’єктивні умови сталого розвитку шляхом формування відповідного принципам сталого розвитку особистого чинника виробництва, споживача та свідомого і соціально відповідального члена суспільства. Отже, у підприємця, працівника, споживача, а також кожного члена суспільства мають бути сформовані такі якісні параметри потреб, інтересів, цілей, норм, навиків, поведінки, які би відповідали засадам сталого розвитку.

Стратегічними пріоритетами розвитку регіональної соціальної інфраструктури для забезпечення розвитку людського й соціального капіталу на основі узгодження інтересів є такі:

– підвищення якості та доступності соціальних послуг відповідно до зростаючих потреб населення;

– удосконалення організаційно-економічних та фінансових механізмів управління соціальною інфраструктурою;

– оптимізація бюджетних витрат і підвищення ефективності фінансування програм соціальної спрямованості;

– активізація механізмів державно-приватного партнерства з метою гармонізації відносин влади та бізнесу, залучення додаткових ресурсів і технологій, оптимізації фінансових ризиків;

– розроблення та реалізація регіональних програм розвитку соціальної інфраструктури на принципових засадах гармонізації соціальних, економічних, екологічних інтересів суспільства, влади, бізнесу;

– удосконалення тарифної політики з метою забезпечення соціальної справедливості в оплаті послуг та створення умов для беззбиткової діяльності підприємств соціальної інфраструктури;

– розробка й запровадження соціальних стандартів та нормативів у сфері житлово-комунальних послуг, освіті, затвердження стандарту мінімальної медичної допомоги, яка надається населенню безкоштовно;

– запровадження моніторингу з метою відстеження процесу наближення кількісних показників діяльності соціальної інфраструктури до потреб населення у соціальних послугах.

Ключові завдання розвитку соціальної інфраструктури регіонів спрямовані на використання конкурентних переваг регіональної соціальної інфраструктури та використання її можливостей для подальшого розвитку людського й соціального капіталу. Однією з передумов формування людського потенціалу як складової соціального потенціалу країни та її регіонів є реалізація права на житло. Визначальною характеристикою матеріальної основи життєдіяльності населення у широкому сенсі слід розглядати належне житло, яке означає окреме житло, відповідну площу проживання; фізичну доступність; належну безпеку; освітлення, опалення й вентиляцію; належну базову інфраструктуру, зокрема водопостачання, санітарію та видалення відходів; відповідну якість навколишнього середовища та фактори, що впливають на здоров’я, а також належне і доступне місце розташування житла по відношенню до місця роботи, підприємств сфери обслуговування: все це повинно бути доступним за прийнятними цінами. Для визначення особливостей реалізації житлової політики у промислових регіонах необхідно дослідити сучасний стан забезпеченості населення житлово-комунальними послугами, а також відповідність рівня забезпеченості нормам Європейської соціальної хартії у цій сфері та націленість на виконання напрямів «Порядку денного на

XXI століття», пов'язаних з вирішенням житлової проблеми.

Згідно з настановами міжнародних документів щодо розроблення та проведення житлової політики органам влади на всіх відповідних рівнях, включаючи місцеві органи влади, слід здійснити певні заходи щодо координації та узгодження заходів в сфері житлової політики, розробити та виконувати принципи розвитку населених пунктів, заохочувати розвиток екологічно безпечних і недорогих методів будівництва, заохочувати вільний обмін інформацією з усього комплексу екологічних аспектів будівництва тощо (рис. 3.5).

Заходи щодо розробки та проведення житлової політики на регіональному рівні згідно з Настановами національних та міжнародних документів

координування і погоджування житлової політики та політики в галузі розвитку населених пунктів з іншими суміжними напрямами, як-то народонаселення й розвиток людських ресурсів, навколишнє середовище, культура, землекористування, інфраструктура, міське та сільське планування, а також ініціативи щодо забезпечення зайнятості	врахування принципів сталого розвитку населених пунктів та основні потреби розвитку особистості й охорони здоров'я	заохочування розвитку екологічно безпечних і недорогих методів будівництва, а також виробництво і розповсюдження відповідних будівельних матеріалів, включаючи розширення випуску місцевих будівельних матеріалів	заохочення вільного обміну інформацією з усього комплексу екологічних аспектів будівництва, включаючи розроблення та розповсюдження баз даних щодо негативних екологічних наслідків використання будівельних матеріалів за рахунок спільних зусиль державного й приватного секторів

Рис. 3.5. Заходи щодо розробки та проведення житлової політики на регіональному рівні згідно з Настановами національних та міжнародних документів

Джерело: [348]

Соціально-культурна сфера являє собою узагальнений, сумарний результат стану багатьох соціальних та культурних компонентів, які формують

«людський капітал» (стан здоров'я населення, рівень його знань, умінь і культури, а також соціальний капітал, що включає, систему цінностей, орієнтуючих людей на взаємну довіру та конструктивне співробітництво). Елементи соціально-культурної інфраструктури відіграють провідну роль передусім у розвитку духовно-морального потенціалу суспільства, його трудових ресурсів, поширенні кращих культурних, мистецьких, освітніх досягнень, а також у створенні сприятливих умов для розвитку національної економіки. В країнах, які здійснюють структурні перетворення в економіці, зокрема і в Україні, становище суб'єктів соціально-культурної інфраструктури суттєво змінилось. Вони опинились у нових, специфічних, не завжди сприятливих для себе умовах економічного розвитку.

Постійне зменшення державних коштів на місцях, в умовах розвитку приватного сектору, спонукають до більш активного залучення позабюджетних коштів, заохочення до спонсорства та інших проявів приватної допомоги, а також модернізації соціально-культурної інфраструктури, в т.ч. запровадження інноваційних форм їх роботи.

Теоретико-методологічні узагальнення щодо формування та використання соціального потенціалу регіонального розвитку дали можливість усвідомити й обґрунтувати вихідні положення щодо перешкод на шляху його перетворення в соціальний ресурс та визначити механізми зміни цих процесів. Вони зводяться до такого: соціально-культурний потенціал українського суспільства є вкрай слабо задіяним та зорієнтованим на досягнення цілей сталого розвитку, не формуються нові цінності у цьому напрямі, не використовуються інтеграційні й мотиваційні ресурси; людський потенціал має слабкі можливості та здібності до його задіяння у процеси сталого розвитку через наявність й зростання економічних, соціальних, екологічних ризиків, низькі рівень та якість життя, недостатню усвідомленість переваг раціональності буття над нераціональним, процвітання ідеології споживання, низьку правову компетентність тощо; життєвий потенціал людини не має необхідних умов для перетворення його в життєвий капітал через низьку

цінність власне життя, несприятливі умови для якісного й кількісного відтворення населення (погане здоров'я, низькі якість та рівень життя, нездоровий спосіб життя тощо); соціальне відчуження, виключення, залучення; низьку громадську та соціальну активність тощо; зниження можливостей зростання освітнього, професійного рівня, трудових компетенцій, втрати цінності праці та працівника; недостатнє прагнення людини до захисту своїх прав, гарантій, свобод, до саморозвитку, самореалізації, самозахисту; слабка громадянська активність щодо спрямування діяльності об'єднань громадян на процеси переходу України до сталого розвитку; невисокий рівень демократизації процесів сталого розвитку; відсутність взаємної відповідальності щодо стану й перспектив безпеки і розвитку держави, суспільства, бізнесу, особи, поширення соціально безвідповідальної поведінки серед суб'єктів сталого розвитку.

Підвищення добробуту населення та якості його життя на регіональному рівні можливе на засадах саморозвитку регіонів, що забезпечує акумуляцію необхідних для соціального розвитку ресурсів та їх ефективне використання. Регіональний розвиток на принципах саморозвитку тісно пов'язаний з практичними завданнями ефективного планування, прогнозування, управління формуванням умов для забезпечення гідного життя населення. Обґрунтування напрямів модернізації соціальної інфраструктури промислових регіонів на засадах сталого розвитку виявило необхідність удосконалення державної соціальної політики на засадах децентралізації управління соціальною сферою з урахуванням особливостей соціальних процесів, що відбуваються у промислових регіонах.

Із використанням механізмів проектного управління та сек'юритизації територіальних активів у процесах сталого територіального розвитку можливо розв'язати наступні завдання:

– підвищення вартості та раціональне використання територіальних активів;

– вихід місцевої влади на фінансові ринки, забезпечення достатності

обсягу та підвищення ліквідності місцевих облігацій;

– диверсифікація джерел фінансування, отримання доступу до більш широкого кола інвесторів різного типу;

– залучення порівняно недорогих інвестиційних ресурсів приватного сектору в конкретні проекти інфраструктури;

– підвищення ефективності та прозорості використання інвестиційних ресурсів, залучених під місцеві активи;

– зниження фінансових ризиків для учасників реалізації проектів; збільшення фінансової спроможності і самостійності.

По-перше, враховуючи складність суб’єкту і об’єкту, їх динамічність і соціальну спрямованість, вважаємо, що вихідний етап формування механізму державного регулювання соціально-економічного розвитку регіону повинен починатись із встановлення суперечностей, що існують між об’єктом і суб’єктом «суб’єкт регулювання – суперечності – об’єкт регулювання». Урахування такого чиннику як суперечність, дозволяє конкретизувати специфіку розвитку як суб’єкту, так і об’єкту, вірно сформувати цілі і встановити пріоритети між ними.

По-друге, перехід від цілей до критеріїв регулювання неможливо здійснити без чіткої деталізації перших. Оскільки, комплексний механізм орієнтований не тільки на тактичні, а й на стратегічні цілі, вважаємо за необхідне провести наступну деталізацію «цілі регулювання – задачі регулювання».

По-третє, соціальні механізми діють в межах суб’єктивних чинників та об’єктивних закономірностей суспільного розвитку, тому перехід від задач до критеріїв регулювання, припустимий лише за умов проходження наступної тріади «задачі регулювання – закони, закономірності, принципи регулювання – критерії регулювання».

По-четверте, не можна не враховувати того, що на етапах деталізації цілей, встановлення критеріїв, формування факторів впливу та мобілізації необхідних ресурсів, повинна формуватись узгодженість між управлінськими

діями та відповідною реакцією об’єкту через канали зворотного зв’язку.

Наступним кроком виділяються основні елементи, які складають структуру комплексного механізму регулювання соціально-економічного розвитку регіону. Тут, відправною тезою можна взяти твердження про те, що комплексний механізм управління являє собою сукупність економічних, мотиваційних, організаційних і правових (в окремих випадках політичних) засобів цілеспрямованої взаємодії суб’єктів господарювання, впливів на їх діяльність, що забезпечує погодження інтересів сторін, об’єктів і суб’єктів управління» [289, с. 15].

Ринкова система господарювання передбачає функціонування безлічі різних суб’єктів – самостійних носіїв економічних інтересів. Неузгодженість економічних інтересів суб’єктів регіональної економіки, внаслідок превалювання інтересів одних і ущемлення або ігнорування інтересів інших груп, може служити причиною явної чи прихованої конфліктності, призводити до негативних наслідків у соціальній, економічній, політичній сферах. У зв’язку з цим, невід’ємним критерієм результативності управління регіональним господарством є закладка в методичний апарат регіонального управління механізмів виявлення, обліку та узгодження інтересів учасників економічної діяльності.

В сучасних умовах регіон розглядається як центр перетину різноманітних інтересів різних соціальних груп – владних і бізнес-структур, населення – як якусь подобу великої корпорації. Це відкриває перспективи широкого впровадження ефективних методів корпоративного управління в практику роботи регіональних органів влади, в основі яких має лежати принцип партнерства всіх учасників економічного, соціального, політичного та культурного життя регіону.

Сучасна українська управлінська практика в умовах самостійності регіонів характеризується потребою регіональних органів влади в теоретико-методичному забезпеченні процесів управління регіоном на основі узгодження економічних інтересів з метою комплексного розвитку і використання наявного

економічного потенціалу регіону.

Чинниками впливу на економічні інтереси і мотиви господарюючих суб’єктів на регіональному рівні виступають:

– неефективна діяльність інститутів державного регулювання, що формує інтереси кримінально-корупційного характеру;

– результативність лобіювання інтересів бізнес-груп, що підвищує вразливість інших господарюючих суб'єктів перед обличчям зацікавлених груп;

– низький ступінь довіри бізнесу з боку суспільства, неприйняття факту його зацікавленості в поліпшенні якості життя всіх соціальних шарів;

– нездатність ринку висловити і скоординувати ту частину індивідуальних переваг, яка визначає рівень стану соціуму;

– ступінь відкритості ринку;

– граничність ринку в здібностях господарюючого суб'єкта, його умінні організовувати складну підприємницьку діяльність;

– нездатність ринку в забезпеченні необхідної якості інвестиційного клімату;

– граничність ринку при виборі єдиного економічного курсу суспільного розвитку через постійне конфлікту інтересів, складність забезпечення стабільності рівня цін;

– слабкість ринку в сферах, пов’язаних зі збереженням навколишнього середовища і охороною здоров’я, самозбереження держави [396, с. 75].

Розроблення і використання дієвих механізмів макросистемної трансформації економіки до розбудови економічної системи соцієтального типу в контексті сталого розвитку можливо здійснити лише за умови якісного вдосконалення теоретико-методологічних засад аналізу всієї сфери управління як на регіональному, так і на національному рівнях. З цього погляду необхідним є забезпечення впорядкованої взаємодії складових елементів економіки держави з метою формування конкурентних переваг національного господарства з перспективою макросистемної еволюції. При цьому з огляду на нерівномірність соціально-економічного розвитку регіонів України,

імовірнісним є виникнення таких варіантів подій, коли необхідно буде створити передумови для опосередкованого: цілеспрямування або стримування вихідних характеристик системно-універсального розвитку одних регіональних соціально-економічних систем з метою концентрації зусиль та наявного ресурсного забезпечення для інтенсивного загальноекономічного розвитку в інших; перерозподілу ресурсно-функціонального забезпечення за цільовими програмами і планами в контексті регенерації людського потенціалу в межах окремих регіонів.

Отже, в Україні існує організаційно-економічна проблема, яку можливо вирішити лише за рахунок цільового коригування суспільних і виробничо-господарських процесів, які наразі відбуваються в межах національної економічної системи, оскільки її можна провадити і без урахування еволюційних умов функціонування держави та без визнання потреб у використанні соцієтальних засобів її розбудови. Тож нагальним завданням на сучасному етапі розвитку національного господарства постає необхідність генерування дивергентних та коеволюційних трансформацій у межах окремих регіонів України задля згладжування структурно-динамічних вимірів їхнього функціонування, забезпечення збалансованості та сталого розвитку України у цілому, що сприятиме інтенсифікації діяльності у напрямі реструктуризації економічної системи, а у її межах – і кардинальній технологічній модернізації вітчизняної економіки на сучасному еволюційному етапі її розвитку.

Слід також зазначити, що останнім часом дещо розширилися повноваження територіальних громад та утворених ними органів місцевого самоврядування в управлінні соціогуманітарним розвитком регіонів, які уможливлюють формування організаційно-економічних умов для забезпечення результативності реалізації соціальної політики в державі.

Однак існуюча наразі в державі система регіонального управління та суб’єкти, котрі опікуються питаннями соціального захисту населення, загалом неадекватно використовують сучасний стратегічний інструментарій для вирішення основних проблем і суперечностей у контексті розбудов

українського соціуму. Відсутність комплексної стратегії розвитку держави (як у технологічній, так і соціально-економічній сферах) на загальнонаціональному й регіональному рівнях та справжньої децентралізації не лише стримує поступ, але й створює безпосередню загрозу стабільності, територіальній цілісності та національній безпеці України. Звідси можна стверджувати: аналіз системно-універсальних домінант стратегічного управління у регіональному вимірі сучасного стану соціально-економічного розвитку свідчить про значні диспропорції, нерівномірність рівня та якості життя населення, що створює передумови для соціальної напруги в суспільстві.

Відтак, нагальними потребами в межах стратегічного інструментарію цілеорієнтованого управління потенціалом регіонального розвитку є:

– формулювання основних пріоритетів у сфері активізації модернізаційних процесів;

– аналіз наявних деформацій;

– дослідження пропорцій в економічній, соціальній, політичній та духовній сферах;

– розробка комплексу моделей сталого розвитку;

– обґрунтування напрямів сталого розвитку;

– визначення об’єктів докладання зусиль і принципів модернізації регіональної соціально-економічної системи;

– діагностика й розробка прогнозу імовірнісних наслідків модернізації економічної системи держави [402, с. 148].

Таким чином, існуючі в межах національної економічної системи суперечностей, зокрема, на рівні місцевих, регіональних та загальнодержавних інтересів, які породжені відсутністю детермінант формування і реалізації дієвої Стратегії регіональної політики при інкорпорації її важелів та регуляторів до загального механізму формування потенціалу сталого розвитку України, призвели до значного відставання від європейських країн і навіть найближчих сусідів за показниками рівня і якості життя громадян, до різких відмінностей між містом і селом, до нестачі людських ресурсів, викликаних демографічною

кризою та посиленням трудової міграції тощо.

Така ситуація, звичайно, потребує нового розуміння як економічної політики у цілому, так і засобів її провадження на рівні регіонів зокрема як цілісного комплексного явища, залучення його до процесів макросистемної еволюції в державі та, відповідно, невідкладного попереднього вироблення мети й напрямів соціально-економічної політики та розробки відповідних пріоритетів.

Виходячи з вищенаведеного, зазначимо, що соціально-економічний, техніко-технологічний та виробничо-господарський стан регіональної соціально-економічної системи у сучасних умовах господарювання при ресурсних обмеженнях і нарощенні зовнішніх та внутрішніх суспільно-політичних загроз сталому розвитку обумовлює нагальну потребу в оновленні теоретико-методологічних засад формування потенціалу регіонального розвитку з урахуванням:

1) інваріантності інтеграційного вибору задля інкорпорації вихідних домінант стратегії макросистемної еволюції економіки до механізму формування і реалізації Стратегії соціально-економічного розвитку України та регіонів;

2) результатів як опрацювання, так і запровадження у практику науково-прикладних розробок і напрацювань економічної політології у сфері об’єктивізації сучасної траєкторії розвитку регіональної господарської системи з метою визначення особливостей і вагомості впливу зовнішнього інтеграційного вектору держави та глобалізаційного простору на кількісно-якісну трансформацію масштабів розвиненості потенціалу регіонального розвитку;

3) висновків й опрацювань фахівців у сфері гарантування економічної безпеки, якими доведено, що у провідних країнах світу економічна й технологічна стабільність залишається цілеспрямованою діяльністю корелянтів, що опікуються питаннями сталого розвитку; пов’язана з дестабілізацією зовнішньоекономічних і суспільно-політичних відносин у межах регіонів,

спрямованою на унеможливлення варіанта власного самознищення; реабілітувала у свідомості суб'єктів управління на державному та регіональному рівнях відчуття корисності адміністративно-силових акцій, спрямованих на захист економічних інтересів.

Тому об'єктивними є такі висновки щодо формування потенціалу регіонального розвитку:

а) внутрішні економічні, енергетичні, екологічні, соціальні, політичні і технологічні виклики суттєво нівелюють здатність корелянтів щодо залучення до процесів генерування системних ознак (саме економічної системи до сталого розвитку) наявного масштабу розвиненості стратегічного потенціалу держави та його регіонів; об'єктивного визначення цільової орієнтації економічного зростання та об'єктів локалізації зусиль у контексті реалізації інтеграційного вибору та формування соцієтального типу економіки; розроблення дієвих технологій регенерації промисловості із високим рівнем енергоефективності й ресурсоощадності задля гарантування економічної безпеки на національному та регіональному рівнях;

б) регіональні протистояння економічних інтересів, що стосуються сподівань державницьких суб'єктів про нарощення переваг, наразі недостатньо або взагалі не піддаються регулятивним впливам з боку держави та регіональних органів влади.

3.2. Фінансово-економічна безпека регіону – ресурс фінансової взаємодії держави та регіону

Сучасна практика державного та регіонального управління та багаточисельні наукові дослідження демонструють, що сьогодні існує потреба відпрацювання і створення такої системи фінансово-економічної безпеки на регіональному рівні, яка б враховувала негативи та позитиви сучасного економічного середовища.

Окремі наукові аспекти фінансово-економічної безпеки держави

висвітленні такими вченими, як І. Ф. Бінько [445], З. С. Варналій [196], Я. А. Жаліло [240], І. Г. Мішина [326], Г. А. Пастернак-Таранушенко [340], В. О. Рожков [383], В. Т. Шлемко [445] та інші.

Однією з найменш висвітлених проблем у сфері фінансово-економічної безпеки залишаються аспекти її забезпечення на регіональному рівні. До недавнього часу регіон взагалі не розглядався як носій власних економічних інтересів у сфері економічної безпеки. Поряд із тим, питанню фінансової та економічної безпеки регіону присвячені праці В. К. Антошкіна [120], Р. Р. Білик [130], В. І. Богачева [134], О. І. Гапонюк [213], З. В. Герасимчук [218], А. М. Гуменюк [230], М. А. Коваленко [288], Л. Л. Ковальської [290], В. І. Криленко [301], В. О. Онищенко [333], Н. А. Різника [380], Л. В. Семкова [392], А. І. Сухорукова [415], В. В. Третяка [424], Н. Я. Юрківа [450], А. Ю. Юрченко [351], С. Н. Яшина [452] та інших науковців.

Загальні засади національної економічної безпеки та економічної безпеки регіонів передбачені в Конституції України. Національним законодавством визначаються основи економічної безпеки регіонів у контексті забезпечення макроекономічної безпеки в країні. Закон України «Про основи національної безпеки України» (№ 964-IV від 19 червня 2003 р.) визначає, що в Україні «передбачається цілісність національної економіки», а також «створення конкурентоспроможної, соціально орієнтованої ринкової економіки та забезпечення постійного зростання рівня життя і добробуту населення» [320]. Це ж стосується і регіонів та їх економічної безпеки, стосовно яких зазначається також й можливість певного ризику як «загроза проявів сепаратизму в окремих регіонах України». Закон України «Про стимулювання розвитку регіонів» (№3275-VI від 2 грудня 2012 р.) визначає, що «стимулювання розвитку регіонів здійснюється з метою забезпечення їх сталого розвитку в інтересах усієї України, підвищення рівня життя населення створення рівних умов для динамічного, збалансованого соціально-економічного розвитку регіонів України» [367]. Особлива увага відводиться

депресивним територіям та механізмам їх відновлення й розвитку.

Отже, забезпечення економічної безпеки регіонів є очевидними. При цьому, постійно наголошується на необхідності посилення політики стимулювання економічного розвитку як бази і фундаменту забезпечення економічної безпеки регіонів.

Однак, слід відзначити, що питання забезпечення фінансово-економічної безпеки регіону в економічній літературу розглянуто фрагментарно. Тому, для кращого розуміння сутності фінансово-економічної безпеки регіону, важливо за необхідне розглянути підходи вчених, які займались вивченням проблематики економічної і фінансової безпеки на регіональному рівні.

Відтак, на думку В. І. Криленко [301] поняття «економічна безпека регіону» – це спроможність економіки протистояти дестабілізуючій дії соціально-економічних чинників і не створювати загрози для інших елементів регіону та зовнішнього середовища. З позиції В. В. Криворотова та А. В. Калини [300, с. 76] під економічною безпекою регіону пропонується розуміти комплекс заходів, що спрямовані на стійкий, постійний розвиток та вдосконалення економіки регіону, що включає протидію зовнішнім та внутрішнім загрозам (через взаємодію виробничої, соціальної та природної сфери).

Науковці В. В. Криворотов [300] та Н. Д. Найденов [328] розглядають економічну безпеку регіону як діапазон рівнів економічних і соціальних показників, у межах яких регіон протягом довготривалого періоду стійко розвивається; комплекс заходів, що спрямовані на стійкий, постійний розвиток та вдосконалення економіки регіону, що включає протидію зовнішнім та внутрішнім загрозам (через взаємодію виробничої, соціальної та природної сфери).

Я. А. Жаліло [240, с. 25] визначає економічну безпеку регіону як спроможність національної економіки до розширеного самовідтворення з метою збалансованого задоволення потреб населення країни, протистояння дестабілізуючому впливу внутрішніх і зовнішніх чинників, забезпечення

конкурентоспроможності у світовій системі господарювання.

Колектив науковців А. Татаркін, О. Романова, А. Куклін, В. Яковлєв [326, с. 80] стверджує, що економічна безпека регіону – це сукупність властивостей економічної системи регіону, що забезпечують стабільність, стійкість та поступальний характер розвитку регіону, певну незалежність і водночас інтеграцію з економікою держави в умовах дестабілізуючого впливу загроз різного виду.

Дефініція економічної безпеки регіону запропонована А. І. Сухоруковим, Ю. М. Харазішвілі [415, с. 218,] характеризується захищеністю регіональної економіки та економічних інтересів територіальної громади від дії дестабілізуючих чинників, узгодженістю інтересів регіону в економічній, соціальній та екологічній сферах, здатністю регіональної економічної системи до самовідновлення і раціонального використання економічного потенціалу регіону під час задоволення соціальних та екологічних вимог і обмежень.

За підсумками розгляду зазначених вище підходів до трактування поняття, можна зробити висновок про те, що більшість запропонованих визначень характеризують економічну безпеку регіону як здатність регіональної економіки (через ефективну протидію ризикам) до сталого, стійкого розвитку, постійного оновлення, вдосконалення та незалежності.

Аналізуючи регіональний аспект фінансової безпеки, слід звернутися до найбільш поширеного трактування цієї дефініції. Так, у розумінні О. Барановського [125, с. 28] та І. Вахович [202, с. 95] фінансова безпека регіону ґрунтується на стійкості відповідної фінансової системи, її спроможності протистояти дестабілізуючим факторам, забезпечувати стабільність, ефективність та збалансованість розвитку економіки, соціальної й екологічної сфер.

А. І. Сухоруковим зазначено, що фінансова безпека регіону є частиною фінансової безпеки держави, яка відображає захищеність інтересів держави у фінансовій сфері або такий стан бюджетної, податкової та грошово-кредитної системи, що гарантує спроможність держави ефективно формувати, зберігати

від надмірного знецінення та раціонально використовувати фінансові ресурси країни для забезпечення її соціально-економічного розвитку й обслуговування фінансових зобов'язань [415, с. 16].

Варто зазначити, що Б. А. Карпінський [278, с. 141] характеризує фінансову безпеку регіону як збалансовану фінансову систему, основна мета якої полягає у цілеспрямованому формуванні та реалізації заходів фінансової регіональної політики щодо забезпечення відповідності між реальними потребами та наявними можливостями економічного розвитку регіону та протидію викликам.

Виходячи з наведених визначень, можна сказати, що фінансова безпека регіону є системою, яка забезпечує стабільність фундаментальних фінансових відносин і пропорцій розвитку регіону, які формують захищеність його фінансових інтересів. Цільовою спрямованістю фінансової безпеки регіону є створення необхідних фінансових передумов для піднесення фінансового потенціалу, підвищення фінансової незалежності, а також стійкого зростання соціально-економічних показників його розвитку в поточному періоді та на перспективу.

В результаті систематизації поглядів науковців, вважаємо, що фінансово-економічна безпека регіону являє собою складне інтегроване поняття, що поєднує в собі поняття фінансової та економічної безпеки. Тому пропонуємо узагальнити та дати більш повну характеристику даної дефініції, а саме: фінансово-економічна безпека регіону – це стан економічного розвитку регіону, який характеризується високим рівнем конкурентоспроможності економіки регіону, соціально-економічної стабільності, стійкого розвитку, фінансової незалежності та можливістю протидіяти загрозам зовнішнього і внутрішнього середовища з метою забезпечення регіональних інтересів та розвитку регіону в довгостроковому періоді.

Традиційно, фінансово-економічна безпека регіону характеризується наступними блоками:

1) економічна незалежність, яка носить відносний характер через

економіко-політичну залежність регіону від центру та взаємопов'язаність різних регіональних економік (в таких умовах економічна незалежність регіону свідчить про можливість контролю регіональної влади за регіональними ресурсами; досягнення такого рівня виробництва, ефективності і якості продукції, що забезпечує її конкурентоздатність та дозволяє на рівних умовах брати участь в міжрегіональній та міжнародній торгівлі, коопераційних зв'язках й обміні науково-технічними досягненнями);

2) стабільність та стійкість регіональної економіки (мінімізація та ліквідація загроз фінансово-економічній безпеці регіону; захист власності всіх форм; створення надійних гарантій та сприятливих умов для підприємництва; стримування чинників, спроможних дестабілізувати ситуацію, таких як боротьба з кримінальними структурами в економіці, недопущення серйозних розривів у розподілі доходів, що загрожують викликати соціальні потрясіння, тощо);

3) здатність до саморозвитку і прогресу (створення сприятливого клімату для інвестицій і інновацій, постійна модернізація та розширення виробництва, підвищення професійного рівня працівників тощо) [392, с. 65].

Фінансово-економічна безпека регіону може розглядатися як сукупність поточного стану, умов і факторів, що характеризують стабільність і поступовість розвитку регіональної економіки, визначеної незалежності та інтеграції з економікою держави, що виражається в наступних проявах:

– проведення власної економічної політики за рахунок формування власної дієздатної економічної бази;

– своєчасне реагування на виникаючі загрози регіонального характеру;

– проведення економічних заходів щодо невідкладних соціально-небезпечних ситуацій на території, пов'язаних з локальними економічними лихами або економічними прорахунками на державному рівні;

– надання допомоги суміжним територіям, де незбалансована економічна ситуація може негативно відбитися на економічних інтересах регіону;

– підтримка діючих на території економічних нормативів

загальноприйнятих у світовій практиці (або директивно затвердженим для даного регіону на короткий період часу), що дозволило б забезпечити гідний рівень життя населення [298, с. 158].

В умовах сьогодення особливого значення набувають можливості окремого регіону формувати економічну безпеку держави, залишаючись при цьому самостійно стійкою та прогресуючою територією, здатною ефективно нейтралізувати економічні загрози чи запобігати їх появі. Для регіону зміст фінансово-економічної безпеки полягає в можливостях дієвого контролю з боку регіональних органів управління за ефективністю використання природних, трудових, матеріальних, фінансових та інших ресурсів з метою досягнення економічного зростання і підвищення конкурентоспроможності виробництва.

Отже, цільова спрямованість фінансово-економічної безпеки регіону може бути відображена як:

1) сприяння економічній незалежності регіону та країни;

2) стійкість функціонування народного господарства;

3) розширення меж розвитку регіону на основі самозабезпечення;

4) розширення виробництва та сфер впровадження нововведень;

5) забезпечення пропорційного та безперервного економічного зростання;

6) скорочення дефіциту регіональних бюджетів;

7) забезпечення соціального захисту та підвищення якості життя населення.

Таким чином, фінансово-економічна безпека регіону є сукупністю поточного стану, умов і чинників, що характеризують стабільність і поступальність розвитку регіональної економіки, певної незалежності і інтеграції з національною економікою, що виказується в наступних її проявах: можливості проводити власну економічну політику в рамках держави за рахунок формування власної дієздатної економічної бази; здібності своєчасно реагувати на виникаючі загрози регіонального і державного характеру; можливості здійснювати великі економічні заходи щодо невідкладних соціально небезпечних ситуацій на території, пов’язаним з локальними

економічними лихами або економічними помилками на рівні держави; здібності на договірній основі надавати допомога суміжним територіям, незбалансована економічна ситуація яких може негативно відобразитися на економічних інтересах регіону; можливості стабільно підтримувати відповідність існуючих на території економічних нормативів, що дозволило б забезпечити гідний рівень життя населення.

Слід відзначити, що створення умов для стійкого, збалансованого розвитку регіонів України визначено як стратегічна мета реалізації державної регіональної політики, що затверджено в «Державній Стратегії регіонального розвитку на період до 2020 року» [239]. А це, в свою чергу, сприятиме не тільки досягненню поставлених завдань підвищення рівня конкурентоспроможності регіонів, активізації ділової активності всіх суб’єктів господарювання, покращення якості і рівня життя населення регіону, а й забезпеченню економічної та соціальної єдності держави, що є особливо актуальним в сьогоднішніх складних умовах трансформаційних змін (як економічних, так і політичних) в Україні.

Загрози є ключовими у системі категорій фінансово-економічної безпеки регіону і можуть розглядатися як чинники, що протистоять реалізації економічної стратегії та спонукають забезпечити її адаптивність до умов, що змінюються [407, с. 147]. Тому наукове обґрунтування поняття загроз фінансово-економічній безпеці, що стримують розвиток регіону, та створення відповідної ефективної системи дадуть змогу розробити дієвий механізм попередження та мінімізації дії цих загроз.

Так, Т. М. Гордієнко [369, с. 238] під загрозами регіональній економічній безпеці розуміє чинники, які роблять неможливим чи значно ускладнюють процес реалізації економічних інтересів території, чим створюють загрозу для життєзабезпечення соціально-економічної системи регіону. Виявлення загроз та їх усунення є пріоритетними елементами фінансово-економічної безпеки регіону.

В своєю чергу, О. А. Пугач під загрозами розуміє «фактори, що

безпосередньо чи у перспективі унеможливлюють або ускладнюють реалізацію національних економічних інтересів, створюючи перешкоди на шляху нормального розвитку економіки і небезпеку незалежному державному існуванню та добробуту народу» [369, с. 214].

На думку М. А. Коваленко, загрози економічній безпеці є сукупністю «реальних та потенційно-можливих явищ і дестабілізуючих чинників, які ускладнюють або унеможливлюють реалізацію національних інтересів в економічній сфері» [288, с. 119].

Група авторів [311, с. 64] розглядають загрози як найбільш конкретну і безпосередню форму небезпеки, тобто актуалізовану діючу небезпеку, яка характеризується конкретною формою прояву та способу дії, або сукупністю умов та чинників, які створюють небезпеку інтересам різних суб'єктів господарювання.

Досить аргументованим є визначення В. Ярочкіна, який під загрозами фінансово-економічній безпеці визначає явні чи потенційні дії, що ускладнюють або унеможливлюють реалізацію економічних інтересів і створюють небезпеку для соціально-економічної та політичної системи, цінностей і життєзабезпечення [451].

Своєчасна оцінка загроз фінансово-економічній безпеці регіону сприятиме дієвості організаційно-економічного механізму забезпечення фінансово-економічної безпеки регіону і, як наслідок, розвитку економіки регіону. У зв'язку з цим винятково важливим є правильне визначення і прогнозування пріоритетів загроз, що дає змогу оптимально розподілити наявні ресурси, сили і засоби під час забезпечення безпеки.

Це багатогранний процес, який охоплює дослідження особливостей розвитку соціально-економічного потенціалу регіону. Пріоритетними є економічні та соціальні дослідження, оскільки вони відображають розвиток виробничого сектору економіки регіону й соціальної інфраструктури регіональної системи, яка забезпечує підтримку певних стандартів життєдіяльності населення – соціуму. При цьому безпосередньо оцінка

фінансово-економічної безпеки регіону дає змогу визначити рівень економічного розвитку території.

Оцінка фінансово-економічної безпеки здійснюється в чотири етапи:

– розробка системи індикаторів фінансово-економічної безпеки відповідно до внутрішньої структури. Кожен елемент структури характеризується показниками, які відображають специфіку розвитку регіональної системи. Безпосередній відбір показників, як зазначають Т. Агапова та В. Сенчагов, слід здійснювати з урахуванням таких моментів:

– доцільно розділити показники на дві групи (показники-критерії, орієнтовані на оцінку рівня економічної безпеки, та аналітично-інформаційні додаткові показники);

– необхідно виключити показники, які важко розрахувати, а також індикатори, для яких порогове значення визначити неможливо;

– здійснювати розрахунок показників, ураховуючи не тільки взаємозв’язок між ними, але і їх сукупний вплив на рівень економічної безпеки регіону [111, с. 46];

– розрахунок порогових значень фінансово-економічної безпеки на основі експертного методу оцінки не лише порогового значення, а «коридору», який визначає передкризову зону економічного розвитку регіону – перехід від стану економічної безпеки до стану економічної небезпеки й навпаки;

– компаративний аналіз фактичних значень індикатора фінансово-економічної безпеки та граничної величини, що дає змогу визначити рівень фінансово-економічної безпеки за одним з індикаторів, але не відображає загальний розвиток територіального утворення;

– визначення інтегральної (комплексної) бальної оцінки фінансово-економічної безпеки регіону, яка відображає рівень розвитку регіональної економіки за сукупністю індикаторів фінансово-економічної безпеки.

Досягнення критеріальних вимог до будь-якого виду безпеки реалізується через систему індикаторів. Визначення реальних значень індикаторів безпеки та їх порівняння з пороговими значеннями дасть змогу оцінити дійсний стан

рівня безпеки, оскільки наближення індикаторів до їх гранично допустимої величини свідчить про акумуляцію загроз соціально-економічній стабільності суспільства, а перевищення граничних або порогових значень – про входження суспільства в зону нестабільності та соціальних конфліктів, тобто про реальний підрив економічної безпеки [436].

Вважаємо, що визначення рівня фінансово-економічної безпеки регіонів, повинна включать три основні етапи.

Перший етап – підготовчий. Він включає в себе мету і завдання аналізу фінансово-економічної безпеки регіону, вибираються методи його здійснення і визначаються джерела інформації. Відповідно до мети дослідження об’єктом аналізу є стан фінансово-економічної безпеки регіону, а предметом аналітичної роботи – аналіз стану фінансово-економічної безпеки регіону. Базою інформаційного забезпечення для дослідження фінансово-економічної безпеки регіону служать статистичні щорічники України, законодавчі та нормативні акти України.

Етап другий – аналітичний. Аналіз фінансово-економічної безпеки регіону проводиться за допомогою індикативного методу, який здійснюється шляхом зіставлення фактичних і порогових значень показників стану фінансової та економічної безпеки регіону. Зіставлення даних показників з їх пороговими значеннями дає можливість визначити стан економіки регіону за ступенем наближеності до економічної безпеки, економічного ризику, економічної загрози або економічної небезпеки регіону.

Етап третій є комплексним аналізом фінансово-економічної безпеки регіону. Здійснення комплексної діагностики фінансово-економічної безпеки регіону можливо за допомогою методики SWOT-аналізу. Значення сильних і слабких сторін, можливостей і труднощів економіки регіону можна трактувати при застосуванні аналізу і оцінки фінансово-економічної безпеки регіону наступним чином: сила – стан економічної безпеки в регіоні, можливості – стан економічного ризику в регіоні; недоліки – стан фінансово-економічної загрози в регіоні; труднощі – стан фінансово-економічної небезпеки в регіоні [134].

Однак на даному етапі дослідження для нас насамперед важливо визначити метод за яким проводити оцінку фінансово-економічної безпеки регіону.

Етапи оцінки фінансово-економічної безпеки регіону подано на рис. 3.6.

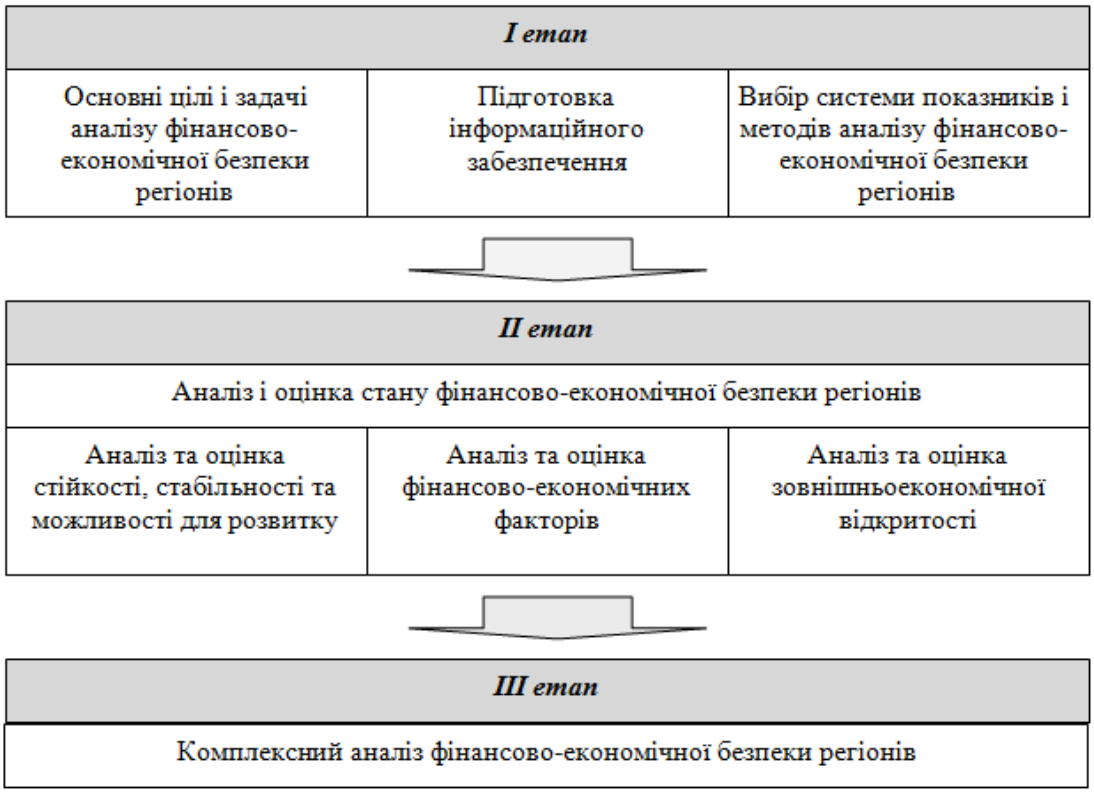

Рис. 3.6. Етапи оцінки фінансово-економічної безпеки регіону

Джерело: розробка автора

На основі аналізу основних теоретичних напрацювань щодо методів оцінки фінансово-економічної безпеки регіонів представимо їх у вигляді наступних груп:

1. Визначення і моніторинг основних макроекономічних показників і порівняння їх із граничними значеннями, а також індикативний аналіз.

2. Методи експертної оцінки для ранжування територій за рівнем загроз.

3. Використання відносних темпових показників за основними макроекономічними показниками і динаміка їх змін.

4. Методи математичного апарату, в тому числі багатовимірного статистичного аналізу, теорії ігор з природою і т.п.

5. Використання економічних інструментів при оцінці наслідків загроз

безпеці через кількісне визначення збитку [452, с. 32].

Вважаємо, що найбільш підходящим для визначення показника фінансово-економічної безпеки є індикативний метод, сутність якого полягає у зіставленні фактичних і порогових значень показників. Це дає можливість визначити становище, в якому перебуває економіка та вжити відповідних заходів.

За результатами узагальнення наукових підходів до формування системи індикаторів фінансово-економічної безпеки регіону встановлено, що згідно різним пропозиціям, до складу інтегрального показника пропонується включати безліч показників та індикаторів (деякі автори пропонують використовувати до 100 показників і навіть більше). Але більшість з них дублюють один одного, деякі важко визначити за причиною нестачі статистичних даних, деякі складають державну або комерційну таємницю тощо. Тому, з урахуванням простоти та доступності інформаційної статистичної бази та прозорості розрахунків автором встановлено доцільність та достатність комплексу індикаторів фінансової-економічної безпеки що складають 30 показників за 2 блоками, що повністю характеризують поточний стан та динаміку розвитку соціально-економічної системи регіону з позиції усіх аспектів її функціонування.

При формуванні системи індикаторів та визначенні їх порогових значень використовувалися «Методичні рекомендації щодо розрахунку рівня економічної безпеки України» [361] та аналітична доповідь Інституту стратегічних досліджень України «Прогнозування індикаторів, порогових значень та рівня економічної безпеки України у довгостроковій перспективі» [368].

Комплекс індикаторів фінансово-економічної безпеки регіону представлено в табл. 3.3.

Таблиця 3.3

Індикатори фінансово-економічної безпеки регіону

Група індикаторів	Перелік індикаторів	Порогові значення	Питома вага індика-тора
Індикатори фінансової безпеки (11)	Темп приросту ВРП, %	2	0,05
	Частка податкових надходжень до регіонального бюджету, %;	25	0,035
	Частка зовнішніх запозичень у покритті бюджету, %;	30	0,03
	Частка податків у валовому регіональному продукті-ВРП, %;	25	0,025
	Частка трансфертів у ВРП, %;	15	0,023
	Дефіцит регіонального бюджету, %;	5	0,04
	Частка оплати праці у валовому регіональному продукті-ВРП, %;	25	0,032
	Частка грошової маси у ВРП, %	50	0,028
	Частка соціальних витрат у ВРП, %;	35	0,033
	Частка заощаджень у ВРП, %	30	0,027
	Рівень тінізації економіки,%	30	0,045
Індикатори економічної безпеки (19)	Частка ВРП на душу населення від середнього рівня країн «великої сімки», %;	50	0,038
	Частка інвестицій у ВРП, %;	25	0,04
	Частка іноземних інвестицій у загальному обсязі інвестицій, %	15	0,045
	Питома вага приросту іноземних інвестицій у ВРП, %	10	0,045
	Частка промисловості в загальному обсязі ВРП, %;	30	0,03
	Рівень оновлення основних засобів, %;	5	0,027
	Питома вага підприємств, що займалися інноваційною діяльністю у загальній кількості промислових підприємств, %;	15	0,03
	Частка регіональних кредитних організацій у загальному обсязі кредитних організацій, %	50	0,028
	Рівень фінансування інноваційної діяльності, % від ВРП;	2	0,033
	Коефіцієнт експортної залежності, % до ВРП;	30	0,032
	Коефіцієнт імпортної залежності, % до ВРП;	50	0,032
	Коефіцієнт покриття експортом імпорту	1	0,03
	Питома вага заробітної плати у структурі доходів населення, %;	50	0,025
	Питома вага населення, що має доход нижче прожиткового мінімуму, %;	7	0,032
	Співвідношення середньої та мінімальної заробітної плати, %;	3	0,03
	Рівень безробіття, %;	4	0,042
	Індекс споживчих цін, %;	5	0,04
	Чисельність населення, млн.;	7	0,03
	Тривалість життя населення, років	70	0,043
	Рівень злочинності на 100 тис. ос., од.	5000	0,032

Джерело: розробка автора

В ході дослідження проаналізовано динаміку індикаторів фінансово-економічної безпеки регіонів України, основні індикатори представлені в табл. 3.4-3.7.

Ще одним показником активності населення та загалом ділової активності є рівень безробіття населення (табл. 3.4 та рис. 3.6).

Таблиця 3.4

Рівень безробіття за методологією МОП за регіонами України, %

Регіон	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	Зміни	
								Абсол.	Відн. %
Україна	**8,1**	**7,9**	**7,5**	**7,2**	**9,3**	**9,1**	**9,6**	**1,5**	**18,5**
АР Крим	6,2	6,1	5,8	5,7	…	…	…	…	…
Вінницька	10,0	9,7	8,8	8,4	10,5	8,9	10,2	0,2	20,0
Волинська	8,5	8,3	8,1	7,8	9,9	9,8	11,4	2,9	34,1
Дніпропетровська	7,1	6,8	6,6	6,5	8,0	7,2	8,0	0,9	12,7
Донецька	8,4	8,2	8,0	7,8	11,0	13,8	14,5	6,1	72,7
Житомирська	9,8	10,0	9,7	9,3	11,5	11,3	11,7	1,9	19,4
Закарпатська	8,7	9,6	8,7	7,8	9,2	9,2	10,2	1,5	17,2
Запорізька	7,5	7,2	7,0	6,6	8,4	9,7	10,0	2,5	33,3
Івано-Франківська	8,2	8,7	7,9	7,2	8,1	8,4	9,0	0,8	9,8
Київська	7,3	6,7	6,3	6,1	8,0	6,4	6,8	-0,5	-6,8
Кіровоградська	8,9	8,6	8,4	7,9	11,2	11,4	12,9	4	44,9
Луганська	7,2	6,6	6,4	6,2	11,4	15,6	16,9	9,4	130,6
Львівська	7,8	7,7	7,5	7,1	8,6	8,2	7,8	0	0
Миколаївська	8,4	8,1	7,9	7,4	9,1	8,9	9,7	1,3	15,5
Одеська	6,1	6,0	5,8	5,3	6,7	6,5	6,7	0,6	9,8
Полтавська	9,7	9,2	8,6	8,2	11,5	12,1	13,1	3,4	30,0
Рівненська	11,4	10,4	9,8	9,4	10,6	9,9	12,1	0,7	6,1
Сумська	10,6	9,1	8,6	7,7	9,5	10,1	9,7	-0,9	-8,5
Тернопільська	10,5	10,4	9,8	9,4	11,3	11,8	11,2	0,7	6,7
Харківська	7,2	7,0	6,8	6,4	7,8	7,1	6,3	-0,9	-12,5
Херсонська	8,6	9,0	8,7	8,5	9,9	10,2	11,7	3,1	36,0
Хмельницька	8,6	8,8	8,6	8,0	9,4	10,2	9,4	0,8	9,3
Черкаська	9,9	9,2	9,0	8,9	10,2	9,8	10,4	0,5	5,0
Чернівецька	8,5	8,2	8,0	7,4	9,0	9,3	9,7	1,2	14,1
Чернігівська	10,5	10,4	9,8	9,3	11,2	10,7	11,8	1,3	12,4
м. Київ	5,8	5,6	5,5	5,2	6,7	7,0	6,8	1	17,2
м. Севастополь	6,0	6,2	5,9	5,7	…	…	…	…	…

Проаналізовано автором за джерелом [336]

За даними табл. 3.4 визначено абсолютні та відносні зміни рівня безробіття за регіонами у 2010-2016 рр. Рівень безробіття зменшився у Київській (-6,8 %), Сумській (-8,5 %) та Харківській (-12,5 %) областях. У Львівській області він залишився на рівні 2010 р. У всіх інших областях рівень

безробіття збільшився від 5 % (Черкаська область) до 130,6 % (Луганська область). Отже, можна зробити висновки, що найнижчий рівень безробіття стосовно абсолютних змін у Вінницькому регіоні, а у Львівському регіоні рівень не змінився, а найвищий у Луганському та Донецькому регіонах. Щодо відносних змін то найнижчий рівень безробіття у Черкаському регіоні, а найвищий у Луганському та Донецькому регіонах (рис. 3.6).

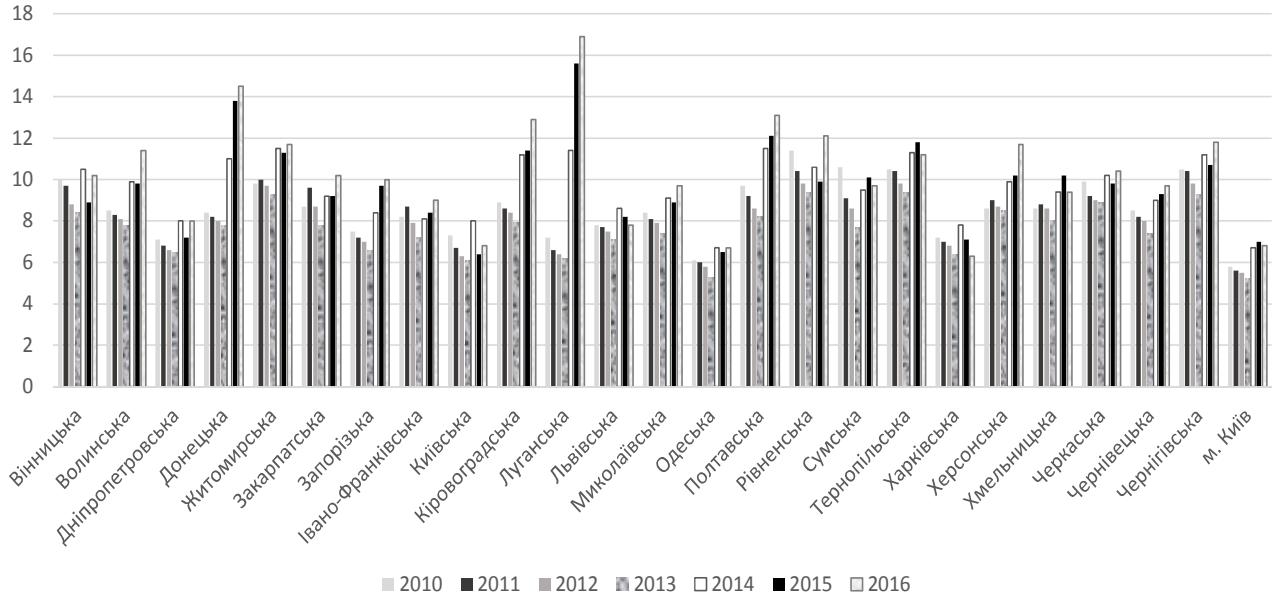

Рис. 3.6. Динаміка рівня безробіття за методологією МОП за регіонами України, %

Джерело: розробка автора

Загалом по Україні рівень безробіття збільшився на 18,5%. Ефективна економіка неможлива без інноваційної складової, оскільки тільки інноваційність надає можливість оптимізувати витрати, наростити продуктивність праці, отримати міцні випереджуючі конкурентні позиції.

Динаміку інноваційної активності в регіональному розрізі наведено в табл. 3.5 та на рис. 3.7.

Отже, після дослідження інноваційної активності підприємств в регіональному розрізі встановлено, що загалом інноваційна активність збільшується.

Таблиця 3.5

Частка інноваційно активних підприємств за регіонами України (до загальної кількості промислових підприємств), %

Регіон	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	Зміни	
								Абсол.	Відн. %
Україна	**14,3**	**15,8**	**16,3**	**16,9**	**16,1**	**16,1**	**15,7**	**1,4**	**97,90**
АР Крим	13,2	14,5	14,8	15,6	…	…	…	…	…
Вінницька	15,6	17,9	18,3	19,4	14,2	14,7	15,6	0	0
Волинська	9,5	9,8	10,2	10,5	10,8	11,5	12,9	3,4	35,8
Дніпропетровська	10,4	11,3	11,7	11,9	13,4	13,0	13,3	2,9	27,9
Донецька	9,2	9,8	10,1	10,5	14,6	11,7	12,3	3,1	33,7
Житомирська	13,4	16,3	16,7	17,5	12,5	15,5	14,7	1,3	9,7
Закарпатська	5,8	6,7	6,8	6,9	6,0	10,1	9,7	3,9	67,2
Запорізька	18,6	23,8	26,3	28,8	22,9	20,9	23,5	4,9	26,3
Івано-Франківська	18,6	19,5	20,4	21,4	22,8	21,6	22,3	3,7	19,9
Київська	12,5	13,4	13,2	13,5	11,6	13,3	13,9	1,4	11,2
Кіровоградська	16,7	19,4	18,5	18,3	17,3	24,8	23,7	7,0	41,9
Луганська	10,4	13,5	13,6	11,2	12,2	11,3	10,4	0,0	0,0
Львівська	15,3	15,8	16,3	16,6	16,4	19,3	20,4	5,1	33,3
Миколаївська	21,5	23,4	24,6	24,9	19,9	31,2	28,5	7,0	32,6
Одеська	16,5	16,8	17,7	17,6	16,8	19,4	19,7	3,2	19,4
Полтавська	7,4	8,5	9,4	8,1	8,0	16,2	12,7	7,3	68,6
Рівненська	11,2	12,6	13,4	14,9	14,9	10,6	11,7	0,5	4,5
Сумська	13,5	12,8	14,3	14,0	17,6	19,8	18,7	5,2	38,5
Тернопільська	13,6	15,8	16,7	17,1	14,9	17,4	16,8	3,2	23,5
Харківська	22,4	25,6	22,1	23,2	22,4	28,6	29,7	7,3	32,6
Херсонська	18,6	19,4	21,5	23,6	24,2	20,7	22,4	3,8	20,4
Хмельницька	12,5	14,7	16,8	18,2	11,0	12,3	15,7	3,2	25,6
Черкаська	12,4	13,6	15,3	16,2	15,3	14,8	15,9	3,5	28,2
Чернівецька	10,8	11,3	12,4	12,9	14,6	13,7	13,9	3,1	28,7
Чернігівська	12,5	11,8	13,5	14,2	12,8	16,5	15,8	3,3	26,4
м. Київ	23,4	25,6	24,9	25,3	27,8	27,5	29,7	6,3	26,9
м. Севастополь	18,6	22,4	21,3	24,7	25,9	…	…	…	…

Проаналізовано автором за джерелом [336]

Зокрема, найбільше підвищення спостерігалося у Волинській (35,8%), Дніпропетровській (27,9%), Донецькій (33,7%), Закарпатській (67,2%), Кіровоградській (47,9%), Полтавській (68,6%), Львівській (33,3%), Миколаївській (32,6%), Харківській (32,6%). Інші області характеризуються зростанням до 30%, Вінницька область залишила інноваційний рівень активності на рівні 2010 р.

Індекси споживчих цін в регіональному розрізі подано в табл. 3.6.

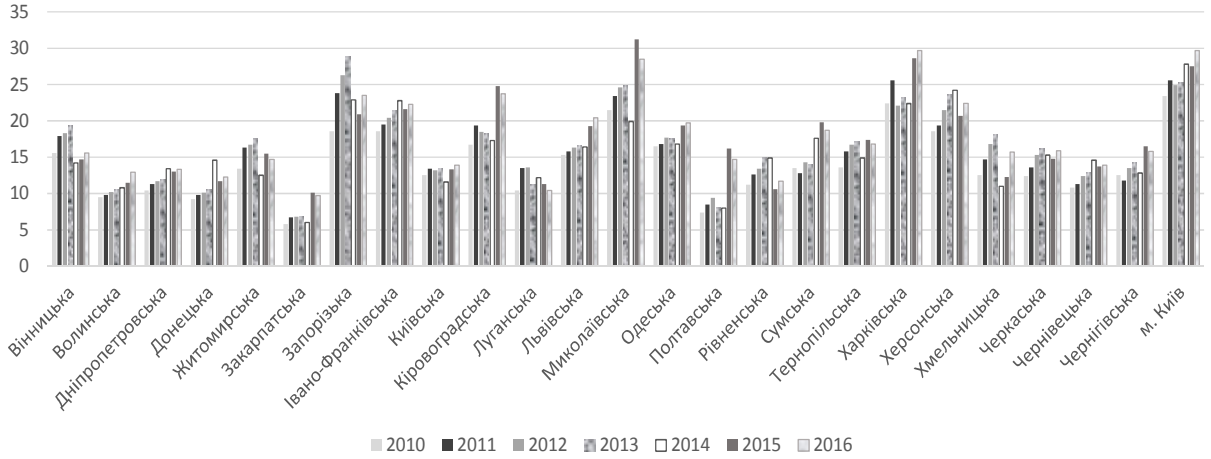

Рис. 3.7. Динаміка частки інноваційно активних підприємств за регіонами України, %

Джерело: розробка автора

Таблиця 3.6

Індекси споживчих цін за регіонами України, %

Регіон	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Україна	**109,1**	**104,6**	**99,8**	**100,5**	**124,9**	**143,3**	**112,4**
АР Крим	109,6	106,0	98,4	99,5	…	…	…
Вінницька	107,0	102,8	99,0	99,7	123,3	138,8	110,0
Волинська	108,1	103,2	99,0	99,7	125,9	143,3	111,8
Дніпропетровська	109,3	104,3	99,7	100,4	125,7	142,6	112,7
Донецька	110,3	105,0	101,3	101,3	122,0	146,9	111,6
Житомирська	108,9	103,9	99,0	99,4	125,2	143,7	112,6
Закарпатська	108,5	103,0	98,8	99,7	125,7	144,0	111,7
Запорізька	109,7	104,6	99,3	100,3	125,7	142,1	112,3
Івано-Франківська	108,3	102,9	99,3	100,0	125,0	143,4	110,9
Київська	107,9	103,9	99,1	99,9	124,7	144,3	112,2
Кіровоградська	108,5	103,7	98,8	100,1	124,4	141,3	112,3
Луганська	110,5	105,6	100,3	101,3	125,2	138,8	110,7
Львівська	109,7	104,9	99,3	100,2	126,7	145,2	111,9
Миколаївська	110,0	104,4	99,3	100,7	124,9	143,5	112,2
Одеська	110,5	105,4	99,4	100,9	127,2	144,6	113,6
Полтавська	108,4	103,7	99,1	99,6	123,8	145,0	114,2
Рівненська	108,3	103,4	98,9	99,3	127,0	144,9	112,3
Сумська	108,9	103,6	98,8	99,5	124,7	145,5	114,2
Тернопільська	108,5	103,7	98,9	99,2	125,4	145,1	111,6
Харківська	109,0	104,1	99,2	99,6	125,3	144,2	114,1
Херсонська	110,6	104,5	99,4	100,5	124,1	145,8	112,8
Хмельницька	109,6	104,0	99,6	100,0	123,7	142,5	111,4
Черкаська	109,0	103,5	99,5	100,3	124,2	143,8	112,7
Чернівецька	108,2	102,4	98,8	99,9	123,5	142,0	111,0
Чернігівська	109,5	103,6	98,8	99,4	126,7	145,6	112,8
м. Київ	109,8	106,1	101,6	101,5	125,8	138,6	114,0
м. Севастополь	112,8	106,7	100,7	100,2	…	…	…

Проаналізовано автором за джерелом [336]

За даними табл. 3.6 встановлено, що найвище зростання цін відбулося у 2015 р., трохи менше – у 2014 р. Зменшення цін відбулося у 2012 та 2013 р.р. в більшості регіонів. Найбільше збільшення цін спостерігалося у найбільш розвинених регіонах із найвищим рівнем життя населення (м. Київ, Дніпропетровська, Донецька, Сумська, Харківська області).

Визначення інтегральної оцінки економічної безпеки здійснюється в такому порядку:

– формування множини (переліку) індикаторів;

– визначення характеристичних значень індикаторів;

– нормування індикаторів;

– визначення вагових коефіцієнтів;

– розрахунок інтегральних індексів за окремими сферами економіки та інтегрального індексу економічної безпеки в цілому.

Визначення поодиноких індикаторів розраховувалося за формулою

$$I_n = \frac{I_{факт}}{I_{порог}} \tag{3.1}$$

Узагальнюючий розрахунок інтегрального індикатора проводиться за наступною формулою:

$$I_{FES} = \sum_{i=1}^{n} I_n \alpha_n \tag{3.2}$$

де – I_n агрегований показник фінансово-економічної безпеки регіону $n = \{1;30\}$;

α_n – визначений за методом експертних оцінок ваговий коефіцієнт, який характеризує розмір внеску в інтегральний індекс *i*-го індикатора.

Використовуючи комплекс індикаторів табл. 3.1 здійснено розрахунок інтегрального індикатору фінансово-економічної безпеки регіонів України. Результати подано в табл. 3.7 та на рис. 3.8 та 3.9.

Таблиця 3.7

Інтегральні індикатори фінансово-економічної безпеки регіонів України

Область, регіон	2010		2011		2012		2013		2014		2015		2016		Зміни
	I_{FES}	Ранг	I_{FES}	Ранг	I_{FES}	Ранг	I_{FES}	Ранг	I_{FES}	Ранг	I_{FES}	Ранг	I_{FES}	Ранг	
м. Київ	0,973	2	0,987	1	0,965	1	0,955	2	0,957	1	0,974	1	0,943	1	+1
м. Севастопіль	0,949	5	0,964	4	0,936	3	0,864	4	-	-	-	-	-	-	-
АРК	0,728	12	0,928	11	0,594	10	0,644	9	-	-	-	-	-	-	-
Вінницька	0,743	17	0,814	18	0,572	20	0,436	18	0,725	13	0,652	14	0,553	17	0
Волинська	0,263	25	0,376	25	0,473	22	0,228	27	0,612	22	0,624	20	0,653	18	+7
Дніпропетровська	0,976	1	0,983	2	0,957	2	0,979	1	0,948	2	0,951	2	0,928	2	-1
Донецька	0,828	7	0,988	6	0,789	7	0,839	6	0,828	8	0,763	9	0,823	5	+2
Житомирська	0,593	19	0,827	17	0,423	24	0,367	21	0,634	18	0,692	17	0,552	21	-2
Закарпатська	0,275	24	0,478	24	0,275	27	0,243	26	0,581	23	0,559	23	0,419	24	0
Запорізька	0,971	3	0,981	7	0,745	8	0,774	7	0,925	3	0,859	5	0,775	6	-3
Івано-Франківська	0,758	16	0,832	16	0,746	17	0,473	16	0,695	15	0,726	15	0,496	14	+2
Київська	0,832	6	0,975	3	0,909	4	0,853	5	0,867	5	0,877	4	0,884	3	+3
Кіровоградська	0,714	18	0,785	19	0,444	15	0,518	14	0,668	16	0,718	16	0,647	12	+6
Луганська	0,784	9	0,897	13	0,678	9	0,478	15	0,744	12	0,758	10	0,659	11	-2
Львівська	0,715	13	0,915	12	0,574	14	0,588	12	0,809	9	0,673	13	0,693	10	+3
Миколаївська	0,763	10	0,935	10	0,698	11	0,612	11	0,778	10	0,789	8	0,716	9	+1
Одеська	0,796	8	0,951	9	0,683	12	0,728	8	0,844	6	0,824	7	0,721	8	0
Полтавська	0,745	11	0,965	8	0,856	6	0,633	10	0,835	7	0,837	6	0,749	7	+4
Рівненська	0,523	21	0,603	23	0,379	23	0,254	25	0,618	20	0,593	22	0,467	23	-2
Сумська	0,688	15	0,846	15	0,639	18	0,458	17	0,708	14	0,736	11	0,588	14	+1
Тернопільська	0,237	27	0,264	26	0,376	25	0,284	23	0,546	24	0,438	25	0,386	25	+2
Харківська	0,868	4	0,927	5	0,873	5	0,879	3	0,874	4	0,923	3	0,856	4	0
Херсонська	0,504	23	0,655	22	0,539	21	0,323	22	0,605	21	0,612	21	0,571	20	+3
Хмельницька	0,558	20	0,678	21	0,361	16	0,418	19	0,637	17	0,664	18	0,524	16	-4
Черкаська	0,708	14	0,869	14	0,635	13	0,537	13	0,753	11	0,719	12	0,635	13	+1
Чернівецька	0,248	26	0,235	27	0,348	26	0,267	24	0,465	25	0,487	24	0,518	22	+4
Чернігівська	0,516	22	0,766	20	0,568	19	0,385	20	0,627	19	0,637	19	0,638	19	+3

Джерело: розробка автора

Розрахунок комплексної оцінки фінансово-економічної безпеки дає змогу визначити кількісну характеристику фінансово-економічних явищ, які відбуваються, виявити стан економічної безпеки регіону (нормальна, передкризова, кризова ситуації), основні загрози фінансово-економічному розвитку регіону в розрізі системних характеристик безпеки.

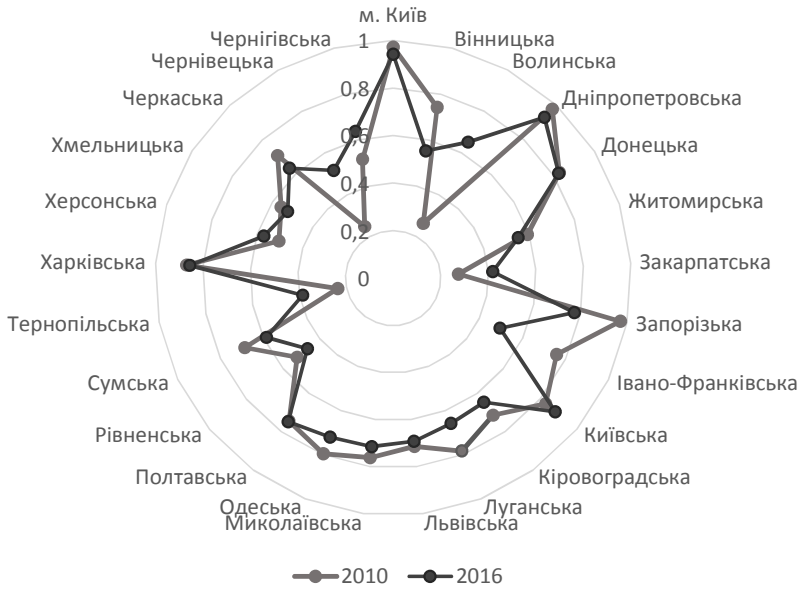

Рис. 3.8. Інтегральний індикатор фінансово-економічної безпеки регіонів України за 2010 та 2016 рр.

Джерело: розробка автора

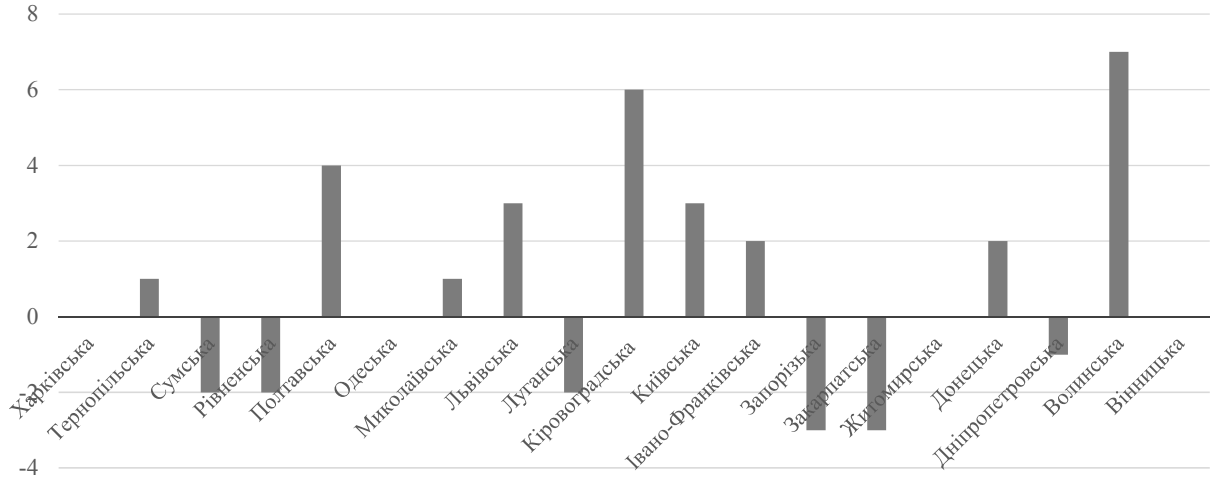

Рис. 3.9. Зміни інтегрального індикатору фінансово-економічної безпеки регіонів України за 2010-2016 рр.

Джерело: розробка автора

Рівень розвитку окремого регіону, по-перше, деякою мірою впливає на показники економічної безпеки, причому, чим вище рівень розвитку регіону, тим вище його вплив на показники економічної безпеки України. По-друге,

рівень розвитку регіону в порівнянні з іншими регіонами створює можливість загрози економічної безпеки, іншими словами, якщо в регіоні створюються осередки напруженості будь-якого роду (економічної, соціальної, екологічної і т.п.), то це – загроза економічної безпеки України.

Вплив регіонів на забезпечення економічної безпеки держави лише посилюється. Так, 05.02.2015 року був прийнятий Закон України «Про засади державної регіональної політики» [358]. У рамках нової регіональної політики ефективність забезпечення фінансово-економічної безпеки регіону залежить від його спроможності самостійно, за рахунок власних ресурсів та згідно з чинним законодавством і в інтересах жителів громади вирішувати питання місцевого значення.

Проте на сьогодні в переважній більшості регіонів України органи місцевого самоврядування неспроможні їх вирішувати через відсутність ефективних джерел фінансування, занепад інфраструктури (необхідних доріг, будівель, споруд), а також брак кадрів відповідної кваліфікації. Тому значна частина питань місцевого значення не вирішується належним чином – не утримується та не розвивається місцева інфраструктура, уповільнюється розвиток підприємництва, знижується рівень продуктивної зайнятості населення. Відтак, необхідною передумовою забезпечення фінансово-економічної безпеки регіонів на сучасному етапі розвитку вітчизняної економіки є відмова від централізованої моделі та перехід до децентралізації влади, який передбачатиме побудову системи територіальної організації виконавчої влади, посилюючи їх конституційно-правовий статус [368].

У напрямі забезпечення фінансово-економічної безпеки регіону через децентралізацію, насамперед зміниться пропорційність та механізм перерозподілу бюджетно-фінансових ресурсів. Так, завдяки збільшенню рівня фінансової автономії розроблення та реалізація органами регіональної влади та місцевого самоврядування програм розвитку може мати закінчений характер та принести реальні економічні результати. Крім того, на загальнодержавному рівні децентралізація може створити такі умови, за яких між територіальними

громадами виникатиме взаємна конкуренція за ресурси. Безперечно, здійснення фіскальної децентралізації є необхідним кроком з огляду на євроінтеграційний зовнішньополітичний та внутрішньоекономічний курс розвитку держави. Проте, необхідно врахувати, що адміністративно-територіальна реформа може як позитивно вплинути на економічну безпеку регіону, так і призвести до негативних результатів. Звісно, як і всі інвестиційні проекти, таке планування розвитку економіки регіону та забезпечення її безпеки, з одного боку, має свої ризики, а з іншого – формує нові можливості та перспективи (табл. 3.8).

Таблиця 3.8

Ризики та можливості для економічної безпеки держави в процесі реалізації політики децентралізації чи її відсутності

Ризики для економічної безпеки держави без реалізації політики децентралізації	Можливості для економічної безпеки держави в процесі реалізації політики децентралізації регіонів
– збереження бюджетної та фінансової залежності регіону від центральних органів державного управління; – ослаблення системи регулювання і контролю економіки органами регіональної влади та місцевого самоврядування; – низька ефективність реалізації програм запобігання кризових явищ та підтримки фінансово-економічних можливостей базових галузей регіону; – уповільнення темпів розвитку інвестиційного середовища та зменшення обсягів фінансово-кредитних ресурсів для реального сектора економіки; – погіршення якості формування системи міжгалузевої та міжсекторної кооперації регіональними бізнес-структурами; – неспроможність до створення умов для підвищення ефективності та надійності функціонування житлово-комунального господарства регіону; – подальше зростання диспропорцій у економічній сфері між районами і містами та загострення депресивності територій; – переважання в діяльності управлінських структур особистісних та корпоративних інтересів над регіональними; – низька заінтересованість регіональних суб’єктів бізнесу у розвитку науково-технологічної сфери; – загострення кризових явищ у секторах соціального обслуговування та гуманітарного пізнання.	– покращення економіко-правового середовища регіону для підприємницької діяльності та розвитку бізнесу; – формування та розбудов дієвої інституційної інфраструктури фінансово-ресурсного та інвестиційного забезпечення регіонального підприємництва; – підвищення інноваційної активності та науково-технічного та технологічного потенціалу; – прискорення темпів розширення внутрішньорегіонального споживчого ринку та інтенсифікації міжрегіонального співробітництва; – досягнення структурних змін та усунення диспропорцій в економіці регіону; – підвищення зацікавленості та відповідальності суб’єктів господарювання у розбудові регіональної інфраструктури; – покращення якості антимонопольної політики та конкурентного середовища в економіці регіону; – посилення контролю за дотриманням державних стандартів і гарантій в оплаті праці та забезпечення колективно-договірного регулювання регіонального ринку праці; – забезпечення належного фінансування програмних заходів розвитку соціальної сфери, системи охорони здоров’я та освіти; – активізація діяльність з розвитку міжнародного та транскордонного співробітництва.

Джерело: [130]

Характеристику економічних загроз фінансово-економічної безпеки в регіональному розрізі України подано в табл. 3.9.

Таблиця 3.9

Економічні загрози та ризики для фінансово-економічної безпеки в регіональному розрізі України

Загрози та ризики	Причини	Наслідки	Регіони
Низька прибутковість діяльності суб'єктів господарювання	Низька активність менеджерів, неефективна налагодженість системи стимулювання працівників тощо.	Низький рівень наповнюваності бюджету, доходів населення та соціальних виплат	Волинська, Житомирська, Закарпатська, Кіровоградська, Рівненська, Тернопільська, Херсонська, Чернівецька, Чернігівська
Низький рівень внутрішніх і зовнішніх інвестицій	Нестача фінансових ресурсів; низька інвестиційна привабливість об'єктів інвестування, відсутність сприятливого інвестиційного клімату	Відсутність можливостей для розширення діяльності суб'єктів господарювання	Чернівецька, Вінницька Житомирська, Кіровоградська, Черкаська
Недостатнє запровадження нововведень	Низьке фінансування наукових досліджень, низька якість робочої сили	Зниження конкурентоспроможності та фінансового потенціалу регіону	Чернівецька, Житомирська, Кіровоградська, Тернопільська, Черкаська
Зменшення фінансового потенціалу регіону	Недосконалі міжбюджетні відносини, нарощення ті нього капіталу регіону, низька прибутковість його економічної діяльності тощо	Уповільнення темпів економічного розвитку регіону, зменшення доходів населення	Тернопільська, Волинська, Закарпатська, Рівненська, Херсонська, Івано-Франківська Чернівецька, Кіровоградська

Джерело: [368]

Зауважимо, що при розробці механізму забезпечення фінансово-економічної безпеки регіону необхідно дотримуватися об'єктивно існуючих принципів. До загальних принципів забезпечення фінансово-економічної безпеки регіону відносять наступні:

– комплексності, тобто необхідності аналізу всіх сторін об'єкта

дослідження;

– системності – врахування як внутрішніх взаємозв’язків і взаємозалежностей, так і зовнішніх факторів з позицій розгляду об’єкта дослідження як елемента економічного простору більш високого рівня;

– варіантності (альтернативності), або виявлення й обґрунтування декількох варіантів забезпечення економічної безпеки, з одного боку, розрахунку траєкторії соціально-економічного розвитку, з іншого – варіативність інвестування, взаємодії з партнерами при зміні ринкової кон’юнктури та виклики економічних, соціальних, політичних суб’єктів дозволяють, використовуючи ефект «накладання» індивідуалізованих, інноваційних, ризикованих дій та їхньої результуючої складової, знаходитися постійно у просторі сумарної сприятливої ринкової кон’юнктури, забезпечуючи таким чином прискорений обіг капіталу, ресурсів праці, наднормовий прибуток і достатньо високий потенціал економічної безпеки;

– принцип координації (узгодження) зв’язків і стосунків усіх елементів економічної безпеки регіону. Координація потрібна для того, щоб складові елементи в умовах спеціалізації не дублювали один одного а виконували взаємно доповнюючі ролі;

– принцип спеціалізації елементів (розмежування функцій і операцій, що виконуються елементами); спеціалізація дозволяє регіональній владі зосередитися на рішенні невеликого числа завдань і тим самим забезпечити ефективніший розподіл ресурсів.

Серед спеціальних принципів виокремлюють:

– принцип економії ресурсів (оптимальне та ефективне використання ресурсів);

– принцип циркуляції інформації. Усім елементам передається накопичений досвід та інформація про стан внутрішнього і зовнішнього середовища як регіону в цілому так і окремих складових фінансово-економічної безпеки;

– принцип балансу інтересів, що полягає в забезпеченні

гармонійного та ефективного узгодження інтересів суб'єктів локального і загального середовища регіону;

– принцип «екватору». В процесі розробки управлінських рішень щодо забезпечення фінансово-економічної безпеки регіону враховується їх вплив на довкілля і регіональних стейкхолдерів.

Як видно з вищевикладених принципів, баланс інтересів суб'єктів регіону є однією з умов забезпечення фінансово-економічної безпеки регіону. Отже, взаємозв'язок між цими категоріями безперечний.

Забезпечення економічної безпеки регіону безпосередньо здійснюється за допомогою механізму її реалізації, що представляє собою систему організаційно-економічних та правових заходів, яка впроваджується через діяльність системи державних органів економічної безпеки.

До найважливіших організаційно-економічних та правових заходів, що будуть сприяти забезпеченню фінансово-економічної безпеки регіонів в Україні, можна віднести:

– проведення регіональної політики для вирівнювання соціально-економічного розвитку регіонів, підтримки відстаючих в економічних відносинах регіонів з низьким фінансовим потенціалом і невисоким середнім доходом на душу населення, а також для підтримки розвинених і перспективних регіонів;

– розроблення нормативно-законодавчої бази з розмежування функцій місцевих органів влади й державного управління, завершення розподілу повноважень центральних і регіональних органів влади [185];

– удосконалення технології узгодження з регіонами рішень центральних органів на стадії їх вироблення і прямі консультації із адміністративно-територіальними утвореннями;

– вирівнювання умов соціально-економічного розвитку регіонів, створення єдиного економічного простору шляхом проведення єдиної податково-бюджетної політики й ціноутворення, додання відносинам «центр-регіон» необхідної прозорості;

– прискорення реформи місцевого самоврядування, забезпечення правових і економічних основ місцевого самоврядування, завершення побудови цілісної системи державної влади;

– удосконалення міжбюджетних відносин, створення сучасної системи формування бюджетів, спрямованої на вирівнювання рівня бюджетної забезпеченості регіонів.

Важливими елементами забезпечення фінансово-економічної безпеки регіонів являється моніторинг й прогнозування факторів, які визначають загрози фінансово-економічній безпеці. Саме для перехідного стану економіки України, що супроводжуються міжрегіональними диспропорціями й гострою недостатністю фінансових ресурсів, значною рухомістю та нестійкістю показників, моніторинг виступає як оперативна інформаційно-аналітична система спостережень. З огляду на це більші вимоги ставляться до державної статистики щодо глибини, комплексності, форм охоплення об’єктів статистичного спостереження, якості й оперативності інформації.

Сутність моніторингу фінансово-економічної безпеки регіону полягає у наданні достовірної, своєчасної, повної інформації про фінансовий стан господарюючих суб’єктів та чинники впливу, що мають місце у зовнішньому та внутрішньому середовищі.

Моніторинг середовища подається як діюча система організації спостереження за станом факторів середовища, їх оцінка, прогнозування тенденцій змін й формування інформаційної бази. На основі цього подаємо структуру основних факторів моніторингу середовища фінансово-економічної безпеки регіону на рис. 3.10.

Процес формування інформаційної бази моніторингу включає напрями та взаємозв’язок інформаційних потоків, що описують стан об’єкта дослідження, який дозволяє розробити систему забезпечення суб’єктів моніторингу точною й оперативною первинною інформацією про стан об’єкту моніторингу.

Основою економічної безпеки виступає збалансована реалізація економічних інтересів різного рівня, їхня динамічна взаємодія.

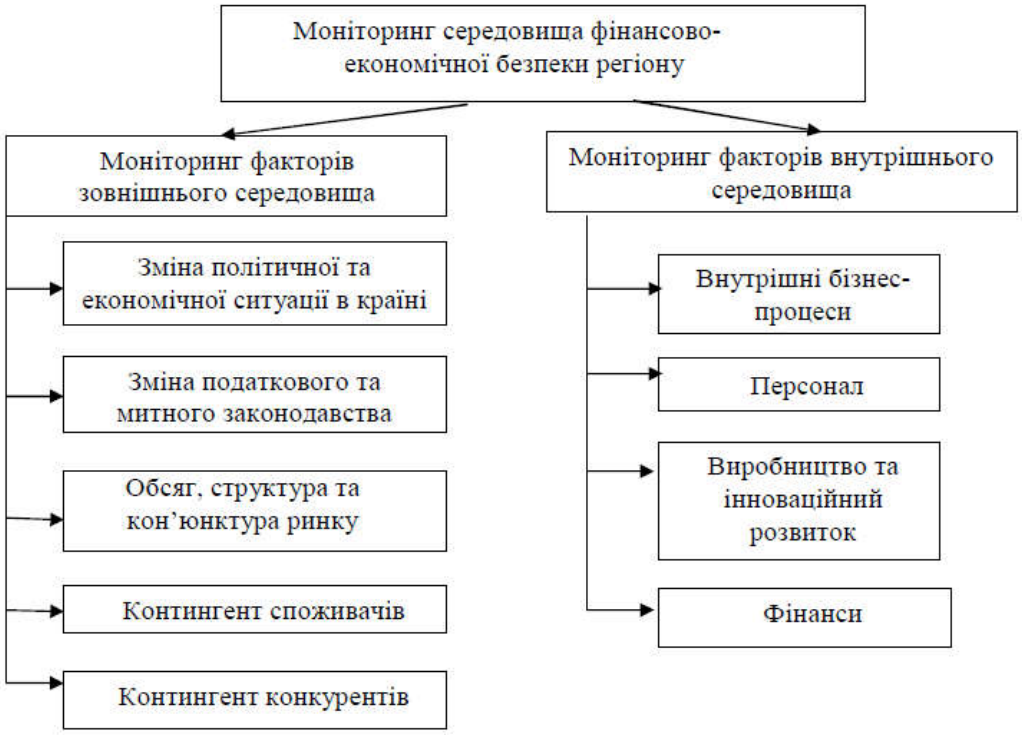

Рис. 3.10. Склад основних факторів моніторингу середовища фінансово-економічної безпеки регіону

Джерело: розробка автора

При цьому кожний господарюючий суб'єкт має економічні інтереси, що обумовлені специфікою його господарської діяльності.

Крім того, економічні інтереси у сфері економічної безпеки (різного ступеню спільності) мають відносну автономність, обумовлену множинністю цілей, які переслідують економічні суб'єкти.

У рамках господарської системи сукупність економічних інтересів визначає їхні корелятивні зв'язки, їхню внутрішню суперечливість. Національно-державні інтереси країни у сфері економічної безпеки можуть бути реалізовані шляхом відтворення необхідного набору благ і послуг, достатнього для забезпечення незалежності країни, її розвитку, навіть у випадку наростання зовнішніх або внутрішніх загроз.

Справжні національні інтереси кожної країни визначаються, насамперед, вимогами забезпечення державної незалежності, добробуту й високої якості життя народу, збереження його культури та духовних цінностей [383, с. 243].

Досягнення розширеного відтворення економічної безпеки на макрорівні виступає відображенням нарощування потенціалу економіки, забезпечення стійкого інтенсивного економічного росту, підвищення якості й рівня життя населення, підвищення конкурентоспроможності країни.

Крім держави як виразника економічних інтересів у сфері економічної безпеки на макрорівні, кожний господарюючий суб'єкт мезо- й мікрорівнів має власні економічні інтереси в цій сфері, які можуть виходити за межі національно-державних економічних інтересів і навіть вступати з ними в протиріччя.

Так, прагнення регіону до максимізації рівня власної економічної безпеки (наприклад, за рахунок наявних у регіоні природних ресурсів) може привести до росту регіональної диференціації, що несе в собі загрозу цілісності й соціальній стабільності держави.

Відповідно, забезпечення економічної безпеки країни потребує побудови жорстко ієрархічної системи, у межах якої інтереси регіонів, фірм й особистості підпорядковуються національно-державним інтересам.

Однак, збереження ієрархії не скасовує взаємообумовленого характеру реалізації інтересів більш високого рівня інтересами меншого ступеня спільності, оскільки економічна безпека країни (регіону) як обов'язкова складова передбачає безпеку її громадян, підприємств (стратегічного значення). Протиріччя глибокого й прихованого характеру здатна вирішити система управління взаємодією держави й бізнесу на принципах партнерства. Економічні інтереси в цій системі виступають критерієм, що значною мірою визначає характер взаємовідносин на рівні держави, регіонів і суб'єктів приватного сектора.

Концептуальне трактування управління процесом взаємодії держави й бізнесу як фактора підвищення ефективності розвитку економічної системи регіону й формування сприятливого інституціонального середовища функціонування бізнесу за рахунок росту якості управлінських рішень може стати теоретичною базою формування наукових основ регіональної економічної політики, програмно-прогнозних і проектних розробок у рамках інтегрованих і спеціалізованих стратегій розвитку економіки регіону; становить інтерес для

державних і комерційних організацій, зацікавлених у підвищенні ефективності досягнення цілей за рахунок використання потенціалу моделей державно-приватного партнерства.

Економічний інтерес господарюючого суб'єкта будь-якого ступеня спільності у сфері економічної безпеки полягає в її максимізації при мінімізації витрат на її забезпечення. Прагнення кожного суб'єкта до максимального забезпечення економічної безпеки спричиняє виникнення протиріч, які, з одного боку, є джерелом саморозвитку господарської системи, а з іншого – являють загрозу її цілісності. У випадку вирішення цього протиріччя на користь одного з господарюючих суб'єктів зі значним збитком для іншого ситуація може призвести до нерозв'язних конфліктів деструктивного характеру. Це обумовлює взаємозв'язок економічної безпеки з характером реалізації економічних інтересів у господарській системі, точніше, із побудовою гармонійної системи реалізації економічних інтересів.

Діалектичний характер взаємозв'язку економічної безпеки зі станом системи економічних інтересів визначається двома діалектично пов'язаними аспектами: гармонізація економічних інтересів (у тому числі й у сфері економічної безпеки) означає оптимально досяжну економічну безпеку для господарюючих суб'єктів будь-якого ступеня спільності при існуючому рівні можливостей системи; через обмеженість ресурсів гармонізація економічних інтересів передбачає недосяжність максимального рівня економічної безпеки для кожного окремого господарюючого суб'єкта.

Отже, розширене відтворення економічної безпеки можливе лише у випадку збалансованої реалізації економічних інтересів усіх рівнів, що забезпечить стабільність системи перед впливом зовнішніх і внутрішніх загроз. Відповідно, економічно безпечний стан системи визначається формуванням оптимальних умов для реалізації економічних інтересів мікро-, мезо- й макрорівнів при існуючих ресурсних можливостях у системі партнерських відносин держави й бізнесу.

3.3. Організаційні моделі взаємодії підприємництва і влади

Узгодження інтересів виступає однією із ключових характеристик процесу управління регіону з точки зору його змісту. Управлінська діяльність завжди передбачає наявність інтересу, і вона спрямована на пошук компромісу між об'єктивними можливостями і внутрішніми потребами суб'єктів. Суб'єкти економічної діяльності в регіоні володіють власними економічними інтересами, які в певній мірі є суперечливими. При цьому регіон розглядається як центр перетину інтересів учасників економічної діяльності – влади, бізнесу і населення. Учасники очікують від регіону певних вигод відповідно до власних внесків. Влада регіону виступає основним суб'єктом, що здійснює процес узгодження власних інтересів з інтересами інших первинних і вторинних учасників, при цьому узгодження інтересів виступає як елемент системи завдань управління регіоном.

Управління регіоном здійснюється за допомогою реалізації базових і специфічних функцій управління з використанням сукупності форм, методів та інструментів впливу на регіональну економіку. Модель управління регіональної економіки з урахуванням інтересів зацікавлених груп містить наступні базові елементи: захист інтересів і прав первинних співучасників (населення, регіональних і муніципальних владних структур, бізнес-спільноти); ефективність регіонального менеджменту повинна визначатися задоволенням інтересів учасників регіону; забезпечення довгострокового розвитку регіону за допомогою розробки стратегічних планів; соціально-економічна відповідальність регіонального менеджменту перед іншими учасниками; контроль з боку населення і підзвітність регіональної влади суспільству.

Узгодження інтересів між владними та бізнес-структурами складається в Україні поступово в процесі реформування економіки, в результаті чого сформувалися певні моделі взаємодії бізнесу і влади: модель патронажу, партнерства, модель придушення і приватизації влади. Взаємодія бізнесу і влади в регіоні визначається не типом його економічного розвитку, а моделлю

влади в конкретному регіоні. Модель взаємодії багато в чому визначає форми взаємодії між групами інтересів в регіоні, які в останні роки стали активно застосовуватися в переважній більшості регіонів. При цьому головною формою взаємодії між зазначеними групами є формування і функціонування недержавних некомерційних організацій, державно-приватне партнерство.

Аналіз наукових досліджень з проблематики регіонального та галузевого розвитку дає підставу зробити висновок про значущість співробітництва як інструменту розвитку на тільки території, а й галузі. Співробітництво – це один з інструментів для розвитку самого регіону.

Щоб пояснити, що таке співробітництво, важливо визначити завдання, які можуть мати суб'єкти для її реалізації, розглянути кооперативні теорії, доступні в науковій літературі і ті, які можуть бути корисними для аналізу процесу співробітництва в регіоні, визначити критерії класифікації співпраці і на її основі охарактеризувати форми співпраці в регіоні. Також необхідно проаналізувати мотиви та цілі співробітництва в регіоні, його переваги та проблеми [22].

Співробітництво розуміється як форма добровільного координування, дія, де група автономних зацікавлених сторін бере участь у інтерактивному процесі, використовуючи загальні правила, стандарти та структури, щоб діяти або вирішувати питання, пов'язані з розвитком туризму в регіоні. Це загальне визначення співробітництва запропоноване Д. Я. Вуд [103] і Б. Грей [36, 103].

Б. Грей вказує на деякі ключові особливості такого співробітництва. По-перше, партнери з одного боку взаємно залежать один від одного, а з іншого – суверенні утворення – автономні утворення у сферах, де співробітництва немає, навпаки, діють незалежно від інших суб'єктів. По-друге, при вирішенні проблем об'єднання партнерів виникає конструктивна дискусія – подолання розриву між ними. Для цього потрібні комунікативні ресурси: здатність до діалогу, переговорів, компромісів, дотримання загальних правил, норм та принципів тощо. По-третє, спільне прийняття рішень та спільна відповідальність за керівництво є загальними при здійсненні майбутньої

діяльності, крім цього, жодна особа не може бути виключена з цього процесу, або маргіналізована. По-четверте, таке співробітництво є прогресивним процесом боротьби зі зростаючою складністю середовища, в якому проводиться господарська діяльність. Слід враховувати, що для того, щоб бути ефективною, партнери повинні працювати динамічно, це своєрідна філософія співробітництва, вона не повинна бути просто юридичною формальністю.

На думку багатьох авторів (у тому числі Б. Брамвелл та Б. Лейн, А. Фюл і Б. Гаррод [79]), співробітництво є універсальним засобом спільного існування суб'єктів, достатньо містким. Але треба, насамперед, визначити, що конкретно має бути об'єктом спільних дій і яка шкала оцінювання рівня співробітництва: місцевої, регіональної, національної та міжнародної. Ще необхідно визначитися з тим, якими суб'єктами, з якими компетенціями і в якій кількості учасники процесу взаємодії та співпраці повинні виступати в ролі партнерів. Крім цього, варто передбачити ступінь формалізації угоди (усна або письмова угода, формування або відсутність юридичної особи).

Форми співробітництва між суб'єктами можуть бути досить різноманітними. Співробітництво між суб'єктами приватного сектору (у межах між муніципалітетами, у підсистемі територіальних органів і між представниками обох підсистем, міжгалузева та міжгалузеве співробітництво – це співробітництво на основі «вільних» (усних) угод, а також формалізованих контрактів. Коли вони виникають, може утворюватися окрема партнерська структура, що має юридичну особу. Тривалість такого співробітництва може бути різною – від спеціальної співпраці (навіть одноразової), до довгострокової, в межах якої партнери прагнуть досягти стратегічних цілей [86].

Автором визначені завдання, виконані в рамках такого широкого порозуміння співробітництва. Використовуючи чотири елементи концепції класичного маркетингового комплексу (4P), ці завдання згруповані у наступні сфери співпраці: у сфері створення продукту, загальної цінової політики, розповсюдження та просування продукту (див. табл. 3.10).

Таблиця 3.10

Обрані завдання, що виконуються в рамках внутрішньогалузевого та міжгалузевого співробітництва

Завдання в сфері створення продукту
Планування / консалтингова діяльність, наприклад, розробка спільної стратегії розвитку Надання консалтингових послуг Організація та фінансування тренінгів / семінарів Проведення маркетингових досліджень Створення загальної пропозиції – поєднання окремих продуктів Фінансування об'єктів Лобіювання питань, важливих для партнерів Інвестиції в інфраструктуру Екологічна діяльність Придбання фондів допомоги (наприклад, ЄС)
Завдання з точки зору ціни
Стабільність цінової політики (постійна пропозиція в муніципалітеті / регіоні) Одноразові знижки Узгодження цін з постачальниками та партнерами
Завдання у сфері розподілу
Продаж пропозицій однією, спільно створеною організацією Спільний електронний розподіл пропозиції Продаж взаємних пропозицій
Завдання у сфері просування
Розробка / оплата рекламних видань (брошур, листівки, каталоги) та гаджети Розробка / оплата спільної реклами в засобах масової інформації (преса, телебачення, радіо та ін.) Участь у ярмарках / заходах Розробка загального логотипу

Джерело: розробка автора

Завдання можуть включати різні види співробітництва, в тому числі (з перспективою визначення критерію задіяних суб'єктів) внутрішньогалузеве та міжгалузеве співробітництво. Наприклад, органи місцевого самоврядування можуть здійснювати спільні інвестиційні заходи щодо розвитку інфраструктури (співпраця в рамках продукту) або просування території. Ці завдання можуть фінансуватись, наприклад, за рахунок коштів держави, державних або недержавних фондів, у тому числі, міжнародних. Сьогодні багато таких проектів фінансуються за рахунок ЄС у країнах-партнерах. Підприємства можуть, наприклад, співпрацювати на основі створення спільних пропозицій, що складаються з їхніх індивідуальних переваг. Партнери-фізичні особи також можуть рекомендувати пропозицію додаткових продуктів і послуг. Також

можливо їх співробітництво у сфері спільного просування та розповсюдження (наприклад, діючи в одній асоціації, партнери можуть спільно фінансувати матеріали, що рекламують муніципалітет, регіон, а також окремі продукти та послуги). З іншого боку, державно-приватне співробітництво може базуватися на консультаціях, спільному інвестуванні (наприклад, у формі державно-приватного партнерства); спільно звертаючись за допомогою до фондів допомоги, фондів розвитку регіону тощо.

У багатьох дисциплінах розроблені різноманітні теорії та концепції співробітництва. Деякі з них можуть бути використані для аналізу взаємодії та адаптовані для співробітництва регіоні.

Існують багато теорій та концепцій в економіці, менеджменті, маркетингу та соціології, що пояснюють причини співробітництва різних суб'єктів – організацій, установ та фізичних осіб. Серед них, є такі, що найбільше використовуються для визначення та стимулювання факторів співробітництва в регіоні. Це наступні теорії:

– теорія транзакційних витрат;

– теорія ресурсної залежності;

– теорія реляційного обміну;

– теорія кластерів;

– теорія реляційної концепції маркетингу.

Інституціоналісти вважали, що споживач не завжди поводився раціонально, і його обрання визначає цілу низку факторів не тільки економічних, але й також неекономічних, таких як культура, традиції, звичаї, звички та інше [58]. За словами Т. Веблена [92], зміни в економічному житті є наслідком змін у і в поведінкових змінах, заснованих в першу чергу на різних групах психічних звичок. Звідси слід відмітити точку відліку емпіричного дослідження форм співробітництва, що є не настільки раціональними, насамперед вони визначаються правилами та принципами, які встановлюють інституції.

Найважливіші для подальшого розгляду теорій співробітництва – теорія

інституційної економіки та теорія транзакційних витрат. Ці теорії найчастіше використовуються при економічному та неекономічному аналізу умов співпраці в регіонах (табл. 3.11).

Таблиця 3.11

Характеристика теорій співробітництва

Теорії економічних структур		
1 а) б)	Інституційна економіка: Теорія вартості транзакції теорія) (cluster theory) Теорія агенції (agency theory)	R. Coase, O. E. Williamson M. Jensen, W. Meckling
2	Теорія ігор (game theory)	J. von Neumann, O. Morgenstern, J. Nash
3	Теорія кластерів (cluster theory)	M. E. Porter
4	Теорія ресурсів (resource based theory)	G. Hamel, C.K. Prahalad, T. B. Wernerfelt, J. Kay, G. Stalk
Інші теорії		
1	Теорія залежностей ресурсів (resource dependency theory) Теорія організації та управління, частково також у галузі політології та соціології	E. Penrose, G. Richardson, J. Pfeffer, G. Salancik, D. Teece, M. Peteraf
2	Реляційна теорія обміну (relational exchange theory) Теорія в організації та управлінні	B. Donaldson, T., O'Toole і in.
3	Концепція організаційного навчання (organizational learning theory) Теорія навчання, отримана з соціології	P. Senge
4	Маркетингова концепція взаємозв'язку (relationship marketing) Виведено з концепції сервісного маркетингу	L. Berry
5 а) б)	Теорія мережі: Теорія соціальної мережі, що випливає з соціології (social network theory) Концепція ділової мережі (ділова мережа cocept), заснований на теорії соціальних мереж (business network cocept)	D. Knoke, J. Kuklinski, B. Wellman, S. Berkowitz, S. Wasserman, K. Faust, S. Borgatti, M. Everett H. Håkansson, D. Ford, J. Johanson, L. G. Mattsson, I. Snehota, G. Easton, M. Holmund, J. Å Törnroos

Джерело: [26, 36, 43, 58, 62, 66, 70, 73, 79, 81, 86, 92, 97, 103]

Між інституційними учасниками процесу взаємодії та співробітництва в регіоні не існує жодної згоди щодо способу визначення інститутів, отже, вони сприймаються не тільки як соціальні або економічні організації, але і як соціально встановлені звичаї, правила, норми чи процедури здійснення діяльності фізичних, соціальних та господарських одиниць. Інституціональні учасники використовують специфічні інструменти для зменшення

невизначеності діяльності людини та взаємодії шляхом введення відомим всім правилам порядку, таким чином, дії суб'єктів стають більш передбачуваними. Установи можуть бути формальними, так і неформальними, коли підпадають під некодифіковані стандарти. Але установа стає моделлю поведінки та співробітництва, які відповідають нормам права та моральних норм і домінують у суспільстві, якщо вони притаманні більшості населення та мають його підтримку.

Це, можуть бути, наприклад, регулюючі документи, тобто:

– стандарти, що створюють економічний порядок системи та регламентують взаємодію між складовими регіональної економіки, такими, як: вільний ринок, демократія, конкуренція, свобода бізнесу, контракти та торгівля, права власності, грошовий порядок тощо – які закріплені в Конституції;

– інші нормативно-правові акти, що встановлюють правила поведінки у ділових відносинах, таких як: довіра, звичаї, правила вирішення проблем, культура, етика підприємництва та взаємовідносин в бізнесі тощо;

– організації та суб'єкти господарювання, що постраждали від регуляторних органів.

Таким чином, відповідно до точки зору інституційних суб'єктів, детермінанти економічних процесів, включаючи співробітництво, слід шукати не лише серед змінних економічного характеру, а також серед детермінантів більш широкого – соціокультурного характеру.

Інституційна економіка, і особливо сучасний характер її устрою та функціонування, також свідчить про те, чому інституційні зміни – повільний і коштовний процес. Моделі людської думки (свідомість, психіка та інформація, звички, цінності, ідеології, менталітет, культура тощо) змінюються повільно – це дає підстави з повільним темпом змінити закон, приватизувати підприємство тощо.

Необхідні коштовні та тривалі зусилля зі створення людського капіталу зокрема, що це перешкоджає функціонуванню існуючої людської свідомості, перевірені рішення (застарілі моделі думок), які застосовує кожен суб'єкт.

На основі викладеного вище, необхідно створити розумові моделі, які необхідні для встановлення і продовження співробітництва між учасниками регіонального ринку. Отже, інституційна економіка дозволяє пояснити причини повільної та коштовної розбудови різних форм співпраці. Це виправдовує необхідність підготовки розгорнутих програм, семінарів, тренінгів та іншої діяльності та заходів, які взмозі змінити людський менталітет, закономірності мислення тощо. Варто активізувати саме неекономічні умови співпраці в регіоні, про що і стверджують основні теорії співробітництва.

Внутрішньогалузеве та міжгалузеве співробітництво та взаємодію в регіоні варто розглядати з урахуванням розуміння функціонування різних суб'єктів обговорюваних форм співпраці. Серед таких концепцій співробітництва розрізняють: консорціум, союз, альянс, стратегічне, спільне підприємство та партнерство [43].

Форми співробітництва суб'єктів [26] розглядаються як різні поняття, але спосіб визначення деяких з них настільки схожий, що не дозволяє однозначно вказувати фактори диференціювання. Більш того, у деяких випадках та умовах певні форми є своєрідним видом інших форм (наприклад, спільне підприємство або партнерство можна розглядати як стратегічний альянс або навпаки: альянс може сформувати партнерство [73].

В науковій літературі форми співробітництва визначаються на основі диференціації та порівняння. Крім того, різні концепції співпраці визначаються представниками різних теорій та різних національних шкіл по-різному.

За результатами аналізу форм співробітництва встановлено, що між основними формами співробітництва іноді достатньо невелика різниця за деякими критеріями.

Аналіз форм співробітництва суб'єктів за результатами теоретичного узагальнення досліджень даної проблематики наведено у табл. 3.12.

Таблиця 3.12

Аналіз форм співробітництва суб'єктів за результатами теоретичного узагальнення наукових досліджень з даної проблематики

Форма	Характеристика
Консорциум	Поєднання ресурсів найпоширеніших юридичних осіб з метою залучення більш значних інвестицій – це перевага, яку неможливо досягти індивідуально (наприклад, доступ до нових технологій). Консорціум може бути створений як на основі міжсекторального співробітництва – як приватний сектор і між муніципалітетами, а також на основі міжсекторального співробітництва (державні, приватні та неприбуткові сектори). Це нова структура партнерства, створена на підставі цивільно-правового договору, але не є суб'єктом господарювання – не має юридичної особи, не обов'язково має бути зареєстрована, має спеціальну назву.
Асоціація	У зарубіжній літературі визнається, що це форма співпраці покупця та продавця. Об'єкти об'єднують різні, але додаткові ресурси, які вони використовують для створення та постачання споживачеві послуги. Асоціація може поєднувати дві або більше сторін. Іноді цей термін використовується для міжмуніципального співробітництва (взаємні комунікативні відносини).
Стратегічний альянс	Довгострокова угода між суб'єктами для досягнення спільних цілей, вигідне співробітництво зі створенням додаткової цінності. Цілі альянсу мають вирішальне значення для індивідуальних ринкових стратегій. Це переважно вихід на новий ринок, розвиток спільного продукту тощо. Цей термін в значній мірі відноситься до співпраці в приватному секторі [66] та може бути пов'язаний із створенням окремих структур партнерства, таких, як спільне підприємство або лише партнерства на підставі укладання цивільно-правової угоди.
Партнерство	Асоціація представників щонайменше двох різних секторів (державних, приватних, неприбуткових організацій тощо) [62], що виступають за спільними цілями. Об'єкти та їх діяльність зосереджені в одному географічному регіоні. Партнерство – це поняття, яке визначає узгодженість інтересів суб'єктів в процесі взаємодії. Тут розуміння партнерства переважно переважає в зарубіжній літературі. У Європі, наприклад, не завжди підкреслюється, що це міжсекторальне співробітництво і що воно відбувається у єдиній географічній зоні. На практиці в деяких країнах Європи функціонують організації під назвою партнерства, асоціації суб'єктів одного сектору, наприклад, міське та муніципальне партнерство або ділове партнерство. У польській літературі, зокрема, підкреслюється рівність сторін, довіра, довга тривала співпраця як особливості партнерства порівняно з іншими видами співпраці [80]. Прикладом партнерства, в прийнятому сенсі цього слова, може бути ДПП – державно-приватне партнерство.

Джерело: [26, 43, 62, 66, 73, 81]

На підставі міркувань, наведених у табл. 3.12, можна помітити деяке спрощення у визначенні форм співробітництва. Так, можна зробити висновок,

що консорціум є формою угоди, укладеної в рамках співробітництва як внутрішнього, так і міжгалузевого, де потрібно вкладати додаткові ресурси та здійснювати серйозних заходів, що потребують значного фінансування. Асоціація часто стосується співпраці органів місцевого самоврядування, і вона може відбуватися альтернативним способом у формі союзу муніципалітетів або консорціуму, але в такому разі необхідно розробити регулюючі цю діяльність правові акти.

Стратегічні альянси та спільні підприємства є формами довгострокового співробітництва в приватному секторі, де цілі співробітництва є важливими для учасників виходячи із стратегії партнера (слід припустити, що це відмітна риса стратегічного альянсу наприклад, порівняно із консорціумом). Партнерство стосується міжсекторальної співпраці, частіше всього довгострокової, у спільній географічній зоні. Розвиток сфери діяльності, ринку або визначеного його сегменту, процес розроблення, просування та постачання послуги або продукту і є метою партнерства.

На основі теоретичного узагальнення наукових праць з проблематики співробітництва та взаємодії суб’єктів, розроблено характеристику форм внутрішньогалузевого і міжгалузевого співробітництва, що діють на регіональному рівні. Вони стосуються співпраці органів місцевого самоврядування, державно-приватного партнерства та співпраці в приватному секторі (див. рис. 3.11)

Форми співробітництва органів місцевого самоврядування на регіональному рівні включають міжвідомчу, міжкультурну, транскордонну (єврорегіональну) співпраці [97] та угоду будь-якого іншого усного або письмового характеру між представниками місцевих муніципалітетів, на базі яких може бути розроблено адміністративне або цивільне законодавство.

Ці відносини є договірною формою співпраці муніципалітетів у сфері виконання громадських завдань.

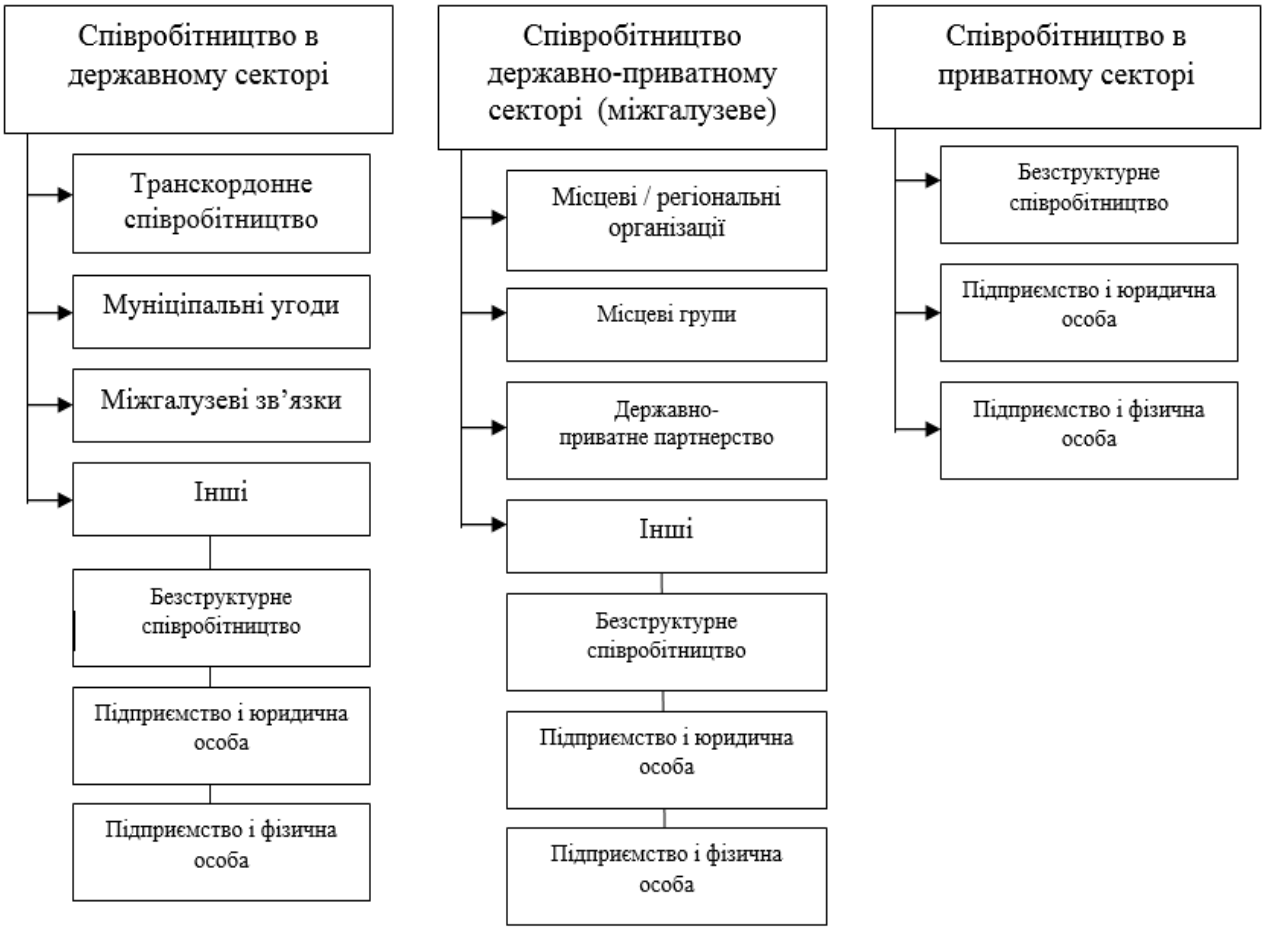

Рис. 3.11. Характеристика форм співробітництва в регіоні

Джерело: розробка автора

Цей різновид співпраці формується окремою структурою партнерства, яка бере на себе зобов'язання для виконання конкретних завдань. Одне з співпрацюючих муніципалітетів може переймати виконання завдання на себе.

Ці завдання стосуються, насамперед, технічної та екологічної інфраструктури, а отже, опосередковано вони визначають можливість розвитку регіону та окремих галузей. Проте, співробітництво в цих формах може бути пов'язана із спільним просуванням продукту тощо.

Для здійснення успішного співробітництва необхідно формування партнерських зв'язків – таких договірних відносин, які встановлюються між підприємцями і дозволяють кожному з них досягти очікуваного результату (успіху) за рахунок обміну наслідками своєї діяльності.

Характеристику форм співробітництва у державному секторі в регіоні представлено в табл. 3.13.

Таблиця 3.13

Характеристика форм співпраці у державному секторі в регіоні

Міждержавний союз [96]: Об'єктивний критерій: кооперативний (для надання загально-регіональних переваг). Найчастіше предметом такого співробітництва є розробка та просування широкомасштабного продукту – цілі реалізації часто спрямовані на інфраструктуру, технічне, просторове та екологічне співробітництво, а також просування та розповсюдження. У цьому типі співпраці йдеться про створення правових та фінансових умов для більш ефективного виконання роботи громадських організацій, включаючи розвиток в області співпрацюючих муніципалітетів. Критерій суб'єкта: муніципальні органи влади – горизонтальне співробітництво двох або більше суб'єктів. Просторовий критерій: діапазон впливу: місцевий, регіональний, національний та навіть міжнародний. Критерій тривалості: довгострокове співробітництво – найчастіше від кількох до кількох років. Економічний критерій: суб'єкти залишаються автономними, права та обов'язки пов'язані з кількісними завданнями, що партнери домовились реалізувати. Інституційний критерій та ступінь формалізму: створюється окрема організаційна структура, юридична особа.
Міжрегіональна угода [96]: Об'єктивний критерій: співпраця. Напрямком такої співпраці найбільш часто обираються елементи продукту – технічна чи ринкова інфраструктура, просторовий та екологічний порядок, а також просування та розповсюдження продукту. Критерій суб'єкта: регіони – горизонтальне співробітництво двох або більше суб'єктів. Просторовий критерій: діапазон впливу: місцевий, регіональний, національний, міжнародний. Критерій тривалості: довгострокове співробітництво – найчастіше від кількох до десяти-двадцяти років. Економічний критерій: суб'єкти залишаються автономними, муніципалітет бере на себе права та обов'язки інших суб'єктів, що пов'язані із поставленими йому завданнями. Витрати розподіляються відповідно до умов договору. Інституційний критерій та ступінь формалізму: немає окремого організаційного підрозділу.
Euroregion [105]: Об'єктивний критерій: співпраця – проекти розвитку окремих секторів чи видів туризму та залучення коштів для їх реалізації з фондів Європейського Союзу – обрані компоненти продукту, просування та розповсюдження. Критерій суб'єкта: регіони – горизонтальне або вертикальне співробітництво (наприклад, місцеве самоврядування – місцеве самоврядування, асоціації муніципалітетів / районів / органів місцевого самоврядування). Просторовий критерій: міжнародна взаємодія. Критерій тривалості: довгострокове співробітництво – найчастіше від кількох до десяти-двадцяти років. Економічний критерій: суб'єкти господарювання в кожному випадку залишаються автономними, беруть участь рівними внесками. Інституційний критерій та ступінь формалізму: угоди про транскордонне співробітництво між владою, муніципалітетами чи асоціації муніципалітетів, Єврорегіон не має юридичної особи, з позицій міжнародного права не є суб'єктом, а лише формою політичної співпраці, її управління здійснюється національними структурами.

Продовження табл. 3.13

Інші форми співпраці [21]:
Об'єктивний критерій: просте та / або складне співробітництво з різними цілями та завданнями Критерій суб'єкта: між муніципалітетами – горизонтальне співробітництво; – між муніципалітетами / районами / іншими органами самоврядування – вертикальне співробітництво. Просторовий критерій: місцевий, регіональний діапазон. Критерій тривалості: різне. Економічний критерій: суб'єкти господарювання зберігають автономію, фінансове зобов'язання залежить від контрактних умов співпраці. Інституційний критерій та ступінь формалізму: – окрема структура партнерства не створюється, наприклад, співпраця на підставі договору (але в інших формах ніж районні / муніципальні угоди, наприклад, одноразова організація спільних заходів сприяння регіону, взаємні консультації тощо); – коли створена нова структура, але без юридичної особи, наприклад, група партнерів, що регулярно просувають регіональний продукт; – коли створюється нова структура, що має правосуб'єктність (наприклад, асоціація чи об'єднання місцевих органів самоврядування будь-яких рівнів.

Джерело: [21, 97, 106]

Що стосується співробітництва в приватному секторі, беручи до уваги інституційний критерій та ступінь формалізації, в цьому випадку не може бути партнерських організацій будь-якого роду, в яких створюється юридична особа (наприклад, бізнес-асоціація, що займається спільним просуванням та маркетинговою діяльністю), або створена нова партнерська організація, але не позбавлена права юридична особа (наприклад, консорціум, залучений до спільного фінансування інвестицій).

Вони також є такими формами співробітництва, в рамках яких немає нового створення організації, яка функціонує у формі офіційної угоди, а отже – письмових цивільно-правових угод та усних угод. Форми такої співпраці, тривалість, її суб'єкти, просторова міра, кількість взаємозв'язків також можуть бути різними.

Слід підкреслити, що у формах співробітництва його предметом виступають дещо різні види діяльності, найбільш перспективними з них автору представляються такі форми співпраці як державно-приватне партнерство та єврорегіональне співробітництво (як перспективний напрямок в контексті Європейських устремлінь України).

Характеристику співробітництва в приватному секторі надано в табл. 3.14.

Таблиця 3.14

Характеристика співробітництва в приватному секторі

Об'єктивний критерій: різні цілі та завдання з точки зору елементів комбінації маркетингу (в залежності від потреби). Критерій суб'єкта: між компаніями, що надають додаткові товари та послуги – вертикальне співробітництво та між підприємствами, що постачають товари та послуги, що заміщують – горизонтальне співробітництво. Є два або більше учасників. Просторовий критерій: місцевий, регіональний діапазон. Тривалість: різне, залежно від потреб. Економічний критерій: суб'єкти підтримують автономію або інтеграцію підприємств, рівні внески в співпрацю. Інституційний критерій та ступінь формалізму: – відсутня окрема структура партнерства (наприклад, договір цивільного законодавства щодо угоди сторін), наприклад розподіл пропозиції; – коли створюється нова структура, але без юридичної особи: наприклад, консорціумний договір, співробітництво у формі громадянського партнерства чи партнерства; – коли створюється нова структура, яка має правосуб'єктність: вона функціонує як асоціація, фонд тощо.

Джерело: розробка автора

У зв'язку з цим, умови співробітництва повинні мати специфічний характер та їх ідентифікація повинна мати спеціально підготовлене науково-правове підґрунтя.

Державно-приватне партнерство в основному в силу правових умов є специфічною формою співробітництва, але останніми роками це дуже розповсюджена форма співробітництва у країнах Євросоюзу. В наукових доробках, присвячених дослідженню цієї теми, спостерігається наукова дискусія щодо багатьох аспектів, зустрічаються також більш специфічні форми співробітництва. Якщо говорити про форми, що притаманні останнім тенденціям, необхідно згадати в якості великих форм кластери та мережі. Але, згідно думкам багатьох науковців, і кластери, і мережі є скоріше своєрідним філософським співробітництвом, а не є формою, що вписується в контекст описаних вище прикладів [90].

Крім цього, багато дослідників відзначають роль інституційних форм співпраці у процесах утворення кластерів. Так, М. Е. Портер стверджує, що

офіційні торгові асоціації, консорціуми або інші установи служать для інституціоналізації відносин у кластері. Їхня роль, на думку автора, дуже багато широка:

– зосереджуватись більше на навколишньому середовищі, ніж на окремих суб'єктах;

– розподіл витрат;

– лобіювання місцевих, регіональних або національних органів влади;

– ведення статистичних записів та збирання інформації про кластер;

– організація соціальних заходів;

– надання нейтрального форуму, де ви можете поділитися інформацією про загальні потреби, обмеження, ціни;

– дії для вирішення виявлених проблем;

– організація або координація проведення національних та міжнародних ярмарків, делегацій, програм навчання;

– зв'язок з місцевими, державними та національними органами влади;

– презентація бізнес-групам [68].

За думкою М. Е. Портера, актори інституційної кооперації особливо потребують колективного інституту, що дозволить використовувати масштабні ефекти. За М. Е. Портером, формальні швейцарські форми співробітництва компаній дозволяють прискорити процеси обміну інформацією, полегшують і підвищують ефективність включення в глобальні мережі. Створення взаємного фонду для членів асоціації, що включає до себе у тому числі і окремі невеликі підприємства, що працюють в бізнесі, дозволяє зменшити транзакційні витрати.

Таким чином, роль інституційних форм співпраці є очевидною по відношенню до регіону. Наприклад, така новостворена правосуб'єктна структура зі співпраці може стимулювати утворення кластера, полегшити потік інформації між його членами, координувати вживані в ньому дії, що представляють зовнішній кластер тощо.

У літературі це також часто асоціюється з мережами чи іншими установами співробітництва. Проте слід підкреслити, що об'єктом інтересу у

сфері створення установ співробітництва в регіоні є більш ширший підхід, ніж аналіз його інституційних форм. Мережі (а також кластери) повинні розглядатися як визначена філософія дії в контексті співробітництва. За результатами аналізу досліджень щодо сутності та особливостей форм співробітництва на регіональному рівні, встановлено, що при формування мережі як однієї з таких форм особлива увага приділяється відносинам, включаючи неформальні відносини, що основані на довірі. Вибір форми співробітництва є вторинним питанням, але, ця форма насамперед залежить від цілей, масштабів співробітництва, значущості для формування конкурентної переваги та рівня взаємної довіри та конкуренції [20]. Також особливого значення набуває соціальний контекст взаємодії. Крім того, під час дослідження стосунків в мережі величезне значення має рівень та якість партнерських відносин.

Таким чином, концепція мереж є найширшою не тільки в сенсі кооперації, але і в сенсі глибини взаємодії та співпраці, в результаті чого відбувається кумулятивний, мультиплікативний ефект. Можна сказати, що мережа охоплює різні інституційні форми співпраці, які, на думку М. Портера, «вбудовані» в поточні соціальні відносини у суспільстві [68].

Охарактеризувавши форми співробітництва в регіонах, можна підсумувати про необхідність тісної та плідної співпраці у тій чи іншій її формі в цілях спільного вирішення завдань галузевого та регіонального розвитку.

Вирішення підприємців співпрацювати викликано певним набором мотивів (наприклад, теорія ресурсної залежності та теорія реляційного обміну). Усі мотиви доцільно класифікувати з погляду сфери, яку представляють потенційні партнери – приватні чи державні. З позиції державних суб’єктів співробітництво надає можливості для розширення кола завдань, а з позиції приватних суб’єктів – збільшення доходів та зменшення витрат.

Класифікацію мотивів співробітництва державного та приватного секторів в регіоні представлено в табл. 3.15.

Таблиця 3.15

Мотиви співробітництва державного та приватного секторів економіки регіону

Приватний сектор	Державний сектор
Збільшення доходів завдяки: – отримання доступу до нових знань та технологій; – збільшення обсягів реалізації завдяки підвищення ефективності маркетингових дій, підвищення рівня довіри споживачів та партнерів, що підсилює імідж компанії; – отримання доступу до нових ринків; – Посилення ринкової позиції. Зниження експлуатаційних витрат: – на проведення маркетингових досліджень; – на розробку та створення продукту чи послуги; – на просування продукту чи послуги (реклама, промоція тощо); – витрати, пов'язані з діловим ризиком.	Можливість реалізації більш широкого кола громадських завдань та підвищення їх ефективності: – отримання додаткового фінансування; – консультації різних груп інтересів; – більше знань про проблеми та потреби економічного та соціального спрямування, обмін досвідом, більший рівень довіри; – зниження витрат на дослідження ринку та маркетингові заходи; – зниження ризиків.

Джерело: розробка автора

Як зазначено в табл. 3.15, у випадку з приватним сектором, мотивація співробітництва в основному пов'язана з максимальним збільшенням прибутку за рахунок зростання доходів або зменшення витрат на ведення бізнесу [98]. Іноді, однак, ці мотиви мають соціокультурний характер, наприклад, розвиток культурної діяльності в даному районі, муніципалітеті, регіоні. Мотиви державного сектора в основному лежать в полі довіри йому суспільних завдань для реалізації.

Незалежно від економічного або соціокультурного характеру мотивів, вони можуть бути відкриті або приховані. Наприклад, об'єднання приватного сектору може відбуватися з метою мати можливість контролювати дії конкурентів, а також внаслідок стурбованості щодо вартості втрачених коштів. Іноді мотив співпраці в державному секторі або мотив створення державно-приватного партнерства викликаний бажанням державного сектору отримати підтримку як поточного та майбутнього електорату на місцевих виборах. Іноді співробітництво може бути результатом стимулювання «знизу», наприклад, запитів, пропозицій груп підприємств або фізичних осіб до державної адміністрації.

Слід також підкреслити, що наслідки співробітництва є взаємовигідними для обох сторін, і з часом співпраця часто змінюється внаслідок змін сприйманих переваг та витрат на співробітництво. Це важлива умова співробітництва. Приєднання партнерів до співробітництва вимагає досягнення спільної мети, що має бути відомою потенційним партнерам з самого початку і приваблива для них – вона повинна, навіть частково, задовольняти стратегічні цілі розвитку суб'єкту. Отже, тільки якщо ціль буде прийнята всіма співпрацюючими сторонами, співробітництво сприятиме зміцненню конкурентоспроможності сторін, що є обов'язковою умовою ефективного співробітництва.

Цілі співробітництва можна по-різному поділити на: економічні, соціокультурні та екологічні [95], що є наслідком представлених в табл. 3.15 мотивів.

Економічні цілі пов'язані з утворенням доходів, що є важливішим не тільки для самих підприємств, а також для всіх місцевих громад і розвитку територій загалом. Щоб досягти бажаної доходності та найбільшої економічної ефективності, сторони співробітництва вживають заходів для забезпечення та підтримки максимально можливого високого рівня задоволеності населення за індивідуальною пропозицією та на регіональному рівні.

Соціально-культурні цілі стосуються розбудови громадянського суспільства, розвитку соціальних груп та захисту культурної спадщини регіону. З точки зору питання судового розгляду особливо важливими є правові аспекти у співпраці між суб'єктами, тому існує потреба узгодити цілі та мотиви трьох груп учасників співпраці:

– структура партнерства;

– окремі материнські організації, представлені партнерами;

– особи, які належать до цих організацій (власники, робітники та інші зацікавлені сторони) [95].

В Україні сьогодні, з одного боку, виникає багато різних громадських об'єднань, які претендують бути виразниками інтересів підприємців. Вже

налічується понад 100 таких громадських об’єднань. З іншого боку, в умовах перехідного періоду благі наміри далеко не завжди втілюються без проблем. Відсутність чітких програм, організаційного досвіду, ресурсних можливостей та достатньо значної громадської підтримки призводить до практичної деградації багатьох об’єднань або до їх переродження в пошуках можливих шляхів досягнення цілей.

Самоорганізація суб’єктів підприємництва може значно покращити підприємницький клімат в Україні. Достатньо зосередити зусилля на створенні оптимальної законодавчої бази та розвинутої інфраструктури суб’єктів підприємницької діяльності. Особливу увагу слід приділяти проблемам формування ефективних механізмів взаємодії держави з громадськими об’єднаннями підприємців і становленню відносин соціального партнерства між владою і підприємцями.

На жаль, самоорганізація та кооперування суб’єктів підприємництва на соціально-політичній (громадські об’єднання підприємців, громадсько-політичні рухи та їх парламентське представництво) і економічній (підприємницькі мережі, кредитні та збутові кооперативи тощо) засадах за об’єктивними причинами поки що не дістали в Україні відповідного розвитку.

Ситуація ще більше ускладнюється тим, що, як зазначалося, крім заявлених мотивів, партнери мають приховані мотиви. Багато авторів вказують на ці мотиви, надані конкретним партнерам іншими учасниками (так звані передбачувані мотиви).

Отже, ідентифікація цілей та мотивів основних суб’єктів господарської діяльності на регіональному рівні, створення системи їх плідного співробітництва на основі реалізації загальних стратегічних цілей розвитку є основним інструментом та підґрунтям розвитку регіону.

За результатами дослідження підходів щодо формування системи економічних інтересів регіону та особливостей їх взаємодії зроблено наступні висновки:

1. Розроблено загальну концептуальну модель управління формуванням,

нарощуванням та використанням потенціалом регіонального розвитку замкненого типу, що містить сім підсистем: забезпечення фінансово-економічної безпеки регіону, забезпечення надійності функціонування промислового комплексу регіону, підвищення енергоефективності функціонування економіки регіону, раціоналізації використання природно-сировинних ресурсів регіону, оптимізації структурних змін регіональної соціально-економічної системи, нарощення інноваційного потенціалу, об'єктивізації та оптимізації інформаційно-методичного забезпечення регіонального розвитку, а також враховує ресурси і резерви, фактори, методи, інструменти, форми, засоби та важелі впливу на регіональний розвиток.

2. Сучасна практика державного та регіонального управління та багаточисельні наукові дослідження демонструють, що сьогодні існує потреба відпрацювання і створення такої системи фінансово-економічної безпеки на регіональному рівні, яка б враховувала негативи та позитиви сучасного економічного середовища. Фінансово-економічна безпека регіону являє собою складне інтегроване поняття, що поєднує в собі поняття фінансової та економічної безпеки. Тому пропонуємо характеристику даної дефініції: фінансово-економічна безпека регіону – це стан економічного розвитку регіону, який характеризується високим рівнем конкурентоспроможності економіки регіону, соціально-економічної стабільності, стійкого розвитку, фінансової незалежності та можливістю протидіяти загрозам зовнішнього і внутрішнього середовища з метою забезпечення регіональних інтересів та розвитку регіону в довгостроковому періоді.

3. За результатами узагальнення наукових підходів до формування системи індикаторів фінансово-економічної безпеки регіону встановлено, що згідно пропозиціям різних дослідників, до складу інтегрального показника пропонується включати безліч показників та індикаторів. Але більшість з них дублюють один одного, деякі важко визначити за причиною нестачі статистичних даних, деякі складають державну або комерційну таємницю тощо. Тому, з урахуванням простоти та доступності інформаційної

статистичної бази та прозорості розрахунків автором встановлено доцільність та достатність комплексу індикаторів фінансової-економічної безпеки що складають 30 показників за 2 блоками, що повністю характеризують поточний стан та динаміку розвитку соціально-економічної системи регіону та розраховано інтегральний індикатор фінансово-економічної безпеки регіону.

4. В ході дослідження розраховано інтегральний індикатор фінансово-економічної безпеки регіону, за результатами чого визначено традиційні регіони-лідери – м. Київ, Київська, Дніпропетровська, Харківська, Запорізька, Полтавська області, регіони-«середніки» – Одеська, Сумська, Кіровоградська, Івано-Франківська, Львівська, Донецька області та регіони-аутсайдери – Закарпатська, Тернопільська, Житомирська, Волинська області. Сформульовано комплекс економічних загроз та ризиків, визначено їх причини і наслідки для фінансово-економічної безпеки в регіональному розрізі України.

5. Розроблено загальні принципи забезпечення фінансово-економічної безпеки регіонів: принцип економії ресурсів; принцип циркуляції інформації; принцип балансу інтересів, що полягає в забезпеченні гармонійного та ефективного узгодження інтересів суб’єктів локального і загального середовища регіону; принцип «екватору», тобто, враховується вплив прийняття управлінських рішень на стан довкілля і регіональних стейкхолдерів. Отже, розширене відтворення фінансово-економічної безпеки можливе лише у випадку збалансованої реалізації економічних інтересів усіх рівнів, що забезпечить стабільність системи перед впливом зовнішніх і внутрішніх загроз.

6. Досліджено організаційні моделі взаємодії підприємництва і влади. Аналіз наукових досліджень з проблематики регіонального розвитку дає підставу зробити висновок про значущість взаємодії та співробітництва як інструменту розвитку не тільки території, а й галузі. Доведено важливість визначення завдань суб’єктів, визначено критерії класифікації співробітництва і на її основі визначено характеристику форм співпраці в регіоні, проаналізовано мотиви та цілі співробітництва в регіоні, його переваги та проблеми. На основі цих досліджень визначено завдання, що виконуються в

рамках співробітництва та містять його різні види.

7. Розглянуто кооперативні теорії та концепції, які можуть бути корисними для аналізу процесу співробітництва в регіоні, що пояснюють причини співробітництва різних суб'єктів – організацій, установ та фізичних осіб. Серед них, є такі, що найбільше використовуються для визначення та стимулювання факторів співробітництва в регіоні: теорія транзакційних витрат; теорія ресурсної залежності; теорія реляційного обміну; теорія кластерів; теорія реляційної концепції маркетингу. Встановлено, що найважливіші для подальшого розгляду теорій співробітництва – теорія інституційної економіки та теорія транзакційних витрат.

8. Обгрунтовано необхідність створення «розумних» моделей, що необхідні для встановлення і продовження співробітництва між учасниками регіонального ринку. Варто активізувати неекономічні умови співробітництва, про що і стверджують основні теорії співробітництва. Співробітництво та взаємодію в регіоні варто розглядати з урахуванням розуміння функціонування різних суб'єктів обговорюваних форм співробітництва. Серед таких концепцій співробітництва розрізняють: консорціум, союз, альянс, стратегічне, спільне підприємство та партнерство.

9. Розроблено характеристику форм співробітництва на регіональному рівні. Вони стосуються органів місцевого самоврядування, державно-приватного партнерства, співпраці в державному та приватному секторах. Розроблено характеристику форм співробітництва в приватному, державному секторах та між секторами та класифікацію мотивів співробітництва державного та приватного секторів в регіоні. Доведено, що наслідки співробітництва є взаємовигідними для обох сторін, і з часом співробітництво часто змінюється внаслідок змін сприйманих переваг та витрат.

Наукові результати, що отримані автором у ході написання розділу, пройшли апробацію та доповідалися й були схвалені на науково-практичних конференціях, а також надруковані у наукових фахових виданнях [8, 11, 142, 152, 154, 159, 160, 166, 170, 174].

РОЗДІЛ 4
ОЦІНКА РЕЗУЛЬТАТИВНОСТІ РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ ТА ЙОГО ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

4.1. Науково-методичні підходи до формування системи індикаторів результативності регіонального розвитку

На сучасному етапі розвитку національного господарства актуальним є завдання щодо забезпечення сталого розвитку й досягнення надійності функціонування економічної системи України як в національному, так і в регіональному вимірі. Відповідно до зазначеного виникає потреба не лише у проектуванні дієвої системи управління потенціалом сталого розвитку, а й формалізації системи критеріальних показників, що вже на передпроектному етапі забезпечать достатній рівень її ефективності. При цьому порівняння варіантів проектованого елементу системи управління потенціалу сталого розвитку необхідно здійснювати за результатами оцінювання інваріантності масштабів розвиненості як власне потенціалу сталого розвитку України, так і його елементарних складових. Важливими напрямами проектування системи управління потенціалом сталого розвитку є розробка й обґрунтування методологічних засад формування та реалізації стратегії сталого розвитку держави бінарного типу із визначеними домінантами [321]. Водночас зміст критерію ефективності розвитку соціально-економічної системи включає таку ознаку, за якою ймовірною стає порівняльна оцінка альтернатив та виявлення найкращого з існуючих варіантів розвитку подій при забезпеченні мети функціонування формалізованої у дослідженні складної системи. Характеристика, яка кількісно виражає ступінь виконання останньою поставленого завдання (результативність), дозволяє встановити рівень ефективності функціонування цієї системи та дієвість виробничо-господарської діяльності в межах національної економічної системи у цілому [414]. Поряд із цим формування об’єктивної системи критеріальних показників, обґрунтованих

за пріоритетом на шляху сталого розвитку України, завершуватиме процедуру розробки схеми модельних операцій.

Загальновизнано, що ключовим фактором економічного зростання країни та підвищення її конкурентоспроможності на світових ринках є забезпечення результативності потенціалу сталого розвитку України. Проте це складне питання сучасного державотворення не може бути вирішеним без адаптації до сучасних умов функціонування реального сектору економіки міжнародного досвіду інтенсифікації інноваційних процесів; використання об’єктивних методичних підходів до оцінювання та прогнозування результативності управління потенціалом сталого розвитку з урахуванням масштабів його розвиненості в умовах реалізації інтеграційного вибору держави. При цьому вирішення завдань щодо оцінювання масштабів розвиненості потенціалу сталого розвитку передбачало формування нової методологічної бази. Її основою, вважаємо, можуть стали результати науково-прикладних досліджень щодо забезпечення результативності управління забезпеченням сталого розвитку в Україні; визначення об’єктів для впровадження науково-дослідних розробок і прогресивних технологій у практику; досягнення адекватності та погодженості нормативно-правового й інформаційно-методичного забезпечення. Також доцільно застосувати організаційно-економічні методи фінансового та стратегічного планування, статистичних і ресурсно-функціональних групувань; експертних оцінок і вибіркових спостережень; економіко-математичного моделювання та прогнозування з метою об’єктивізації оцінок і відповідності отриманих наукових результатів поставленим завданням; матеріалізації розробленої методології та експериментальної перевірки адекватності практичних рекомендацій, пропонованих для повноти застосування прикладного інструментарію і сформованої системи показників ідентифікації об'єктивних параметрів сталого розвитку для суб’єктів регіонального управління і корелянтів профільних міністерств та відомств України. В контексті розв’язання методологічних проблем у площині об’єктивізації системно-комплексної оцінки інформаційною

базою можуть слугувати нормативні та законодавчі акти, облікові й звітні матеріали промислових підприємств; інформаційні бюлетені статистичних органів, матеріали профільних комітетів Верховної Ради України, результати багаторічних досліджень авторів, економічні огляди і звіти наукових установ НАН України, вищих навчальних закладів України і неурядових інституцій, Інтернет-ресурси, періодичні видання вітчизняних і міжнародних організацій.

Дотримання вихідних домінант концепції формування системи оцінювання результативності розвитку України та її регіонів процесно-замкненого типу базується, окрім алокаційних положень, на:

а) синхронному застосуванні таких принципів: системно-комплексного, сінергетичного та об’єктно-цільового підходу до ідентифікації потенціалу сталого розвитку; ресурсно-функціонального, загальної теорії систем і структурно-інформаційної теорії надійності систем до формалізації архітектури системи оцінки та добору найвагоміших регресорів впливу на формування потенціалу розвитку задля побудови його оптимізаційного складу, адекватного виробничо-господарським, техніко-технологічним, соціально- й еколого-економічним, інноваційно-інвестиційним та зовнішньоекономічним умовам функціонування національного господарства в контексті цільової орієнтації соціально-економічного поступу України в єдине поле постіндустріального піднесення передових країн світу;

б) інформаційно-методичному забезпеченні високого математичного рівня складності задля реалізації дій із кваліметричної оцінки масштабів розвиненості потенціалу сталого розвитку у замкненому циклі розбудови специфічного складу прикладного інструментарію: засобів конструювання фрактальних графів; методів варіаційного обчислення та інтерпретаційного проектування; прийомів і способів геометричної економетрики – для розробки й побудови узагальнених таблиць критеріальних порогових значень та «лінійок ідентифікації вимірів»: результативності управління як стратегічним потенціалом, так і потенціалом сталого розвитку, у цілому та окремо кожного з його компонент зокрема [236, 269];

в) синхронній реалізації специфічних функцій визначення масштабів розвиненості потенціалу сталого розвитку, які передбачають формування оптимізаційного складу окремих резервів, ресурсів і можливостей певного державного утворення, поєднання й інкорпорація яких у процесно-алокаційну сукупність, дозволяє генерувати в межах національної економічної системи ознаки до її сталого розвитку відповідно до визначених НЕІ з урахуванням економічного паритету функцій: мінімізації витрат при максимізації ефекту; раціоналізації й оптимізації поділу/перерозподілу наявного потенціалу сталого розвитку; локалізації зусиль за пріоритетними об'єктами задля ущільнення і реалізації взаємозв'язків у межах тріади економіка – екологія – соціум. Так, досвід практичного запровадження стратегічного управління сталого розвитку держави [112, 353, 444] та наслідки адаптації до сучасних умов функціонування вітчизняної системи державного управління передбачає формалізацію п'яти технологічних функціональних блоків із інкорпорованим комплексом системоутворюючих регуляторів та прикладним інструментарієм оцінювання, в межах яких стають можливими: ідентифікація масштабів розвиненості потенціалу сталого розвитку України; підвищення вимог (у замкненому циклі реалізації процедур) до результативності запровадження розробленої системи оцінки; добір процесного управлінського інструментарію для генерування ознак до сталого розвитку та здійснення паспортизації національної економічної системи за потенційно-факторною детермінантою «масштаби потенціалу сталого розвитку».

Отже, наукові положення методологічного розв'язання проблеми оцінювання рівня розвитку України та окремих регіонів уможливлюють та передбачають за результатами добору його оптимізаційного складу з обмеженої кількості елементарних компонент розробку алгоритмічної послідовності застосування організаційно-економічних, графічних і кваліметричних процедур, що підготовлені за допомогою: засобів побудови за наслідками формування багатошарових графів, морфологічної матриці «умови-обмеження» для добору оптимального складу потенціалу сталого розвитку на основі

поєднання елементарних потенціалів із чотирьох груп, ідентифікованих за паритетністю стосовно генерування ознак у межах економічної системи; прийомів логічного та інтерпретаційного проектування і варіаційного обчислення з метою окреслення й обґрунтування чотиривимірного простору реалізації дії цільового функціоналу цілеорієнтованого управління, репрезентованого в якості процесів формування, нарощення, поширення та раціоналізації використання потенціалу сталого розвитку; інструментальних засобів прикладної геометрії, топологічного й економетричного моделювання вагомості впливу кожного класу зі складу стратегічного потенціалу на мультиплікативні процеси коеволюції для зниження величини вхідних елементарних потенціалів за рахунок покрокової розбудови двох похідних від різних елементарних потенціалів, а саме:

1) економічної безпеки – із п’яти факторних та по два матеріальних і глобальних потенціали;

2) енергоефективності функціонування економіки, що формалізовано із двох матеріальних і трьох факторних й одного потенціалу, який належить до групи системно-універсальних;

3) п’яти базових потенціалів. Враховуючи особливості функціонування економічної системи, слід вказати на специфічність і значимість формування й нарощення масштабів потенціалу структурних змін при інкорпорації до його конструкції двох матеріальних потенціалів (промислового та природо-ресурсного), одного системно-універсального (інформаційного) й одного факторного (інноваційного). Відтак визнаємо, що розв’язання теоретико-методичного й методологічного завдання щодо формування об'єктивної системи оцінювання результативності розвитку на національному та регіональному рівні, можливе шляхом формалізації змісту цільового функціоналу потенціалу сталого розвитку за рахунок використання і запровадження у практику господарювання когнітивно-інформаційних технологій управління алокаційного типу.

Неоднозначність тлумачення економічного розвитку пояснюється

відмінністю різноманітних підходів до визначення цієї складної та багатогранної економічної категорії. Розвиток регіону залежить від багатьох складових, насамперед, від наявності ресурсів, потреб та економічних інтересів суб'єктів господарювання в регіоні, від ефективності взаємодії усіх суб'єктів на основі узгодження економічних інтересів та пошуку спільних інтересів розвитку (рис. 4.1).

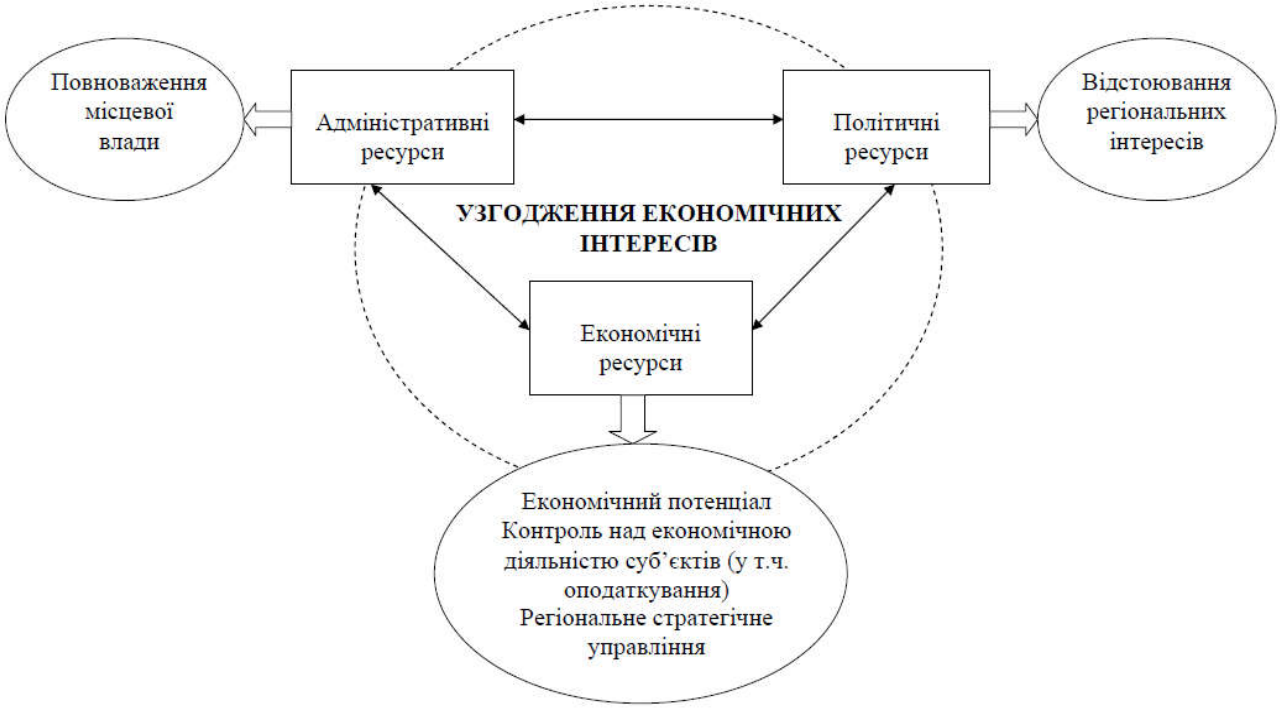

Рис. 4.1. Узгодження економічних інтересів в процесі взаємодії ресурсів регіону

Джерело: авторська розробка

Процеси економічного розвитку регіонів охоплюють усі сторони життєдіяльності суспільства, пробуджують у людей здатність до самореалізації, різноманітні здібності, творче ставлення до праці, єдність. Пізнання еволюції продуктивних сил регіону та виробничих відносин, що склалися на регіональному рівні, стають відправним пунктом в пошуку наукового пояснення джерел динаміки (розширення, звуження) глобального економічного розвитку [305].

Підвищення ефективності інвестиційної діяльності на регіональному рівні в умовах кризових явищ зазнало зміну парадигми управління

інвестиційними ризиками. Втім, нова поведінка суб'єктів господарювання в умовах глобального економічного розвитку характеризується такими рисами, як непередбачувані рішення інвесторів, інтуїтивне поєднання когнітивної та маніпулятивної функцій у діяльності ключових інвесторів, посилення суперечностей між акціонерами та менеджерами корпорацій, завищені очікування синергії міжнародних злиттів та поглинань [306].

Водночас активізація регіональних процесів сприяє створенню та розвитку єдиного національного ринку, що використовує наявні ресурси найефективніше на основі регіонального розподілу праці та спеціалізації. Одним з переваг розвитку регіонів є активізація взаємодії на міжрегіональному рівні, полегшення господарської взаємодії між регіонами, що сприяє розвитку регіональної та міжрегіональної інфраструктури, активізації впровадження інновацій, поступовому зниженню обмежень у торгівлі продукцією та послугами, підвищенню конкурентоспроможності продукції регіональних та загально національних виробників.

Формування цінностей регіонального економічного розвитку визначається наступними його умовами та критеріями:

– рівнем інноваційного потенціалу суб'єктів господарювання у контексті здатності до інноваційного розвитку;

– здатністю суб'єктів та їх об'єднань до самоорганізації, що створює ефект синергії;

– індивідуалізацією суспільних зв'язків людей під час взаємодії у процесі вирішення персональних та суспільних завдань розвитку.

Процеси економічного розвитку виступають як системно організовані процеси зі складною ієрархічною структурою взаємовідношень елементів, що його утворюють, та характеризують суперечності як різні форми прояву економічних інтересів.

Якщо враховувати, що предметно-практична діяльність людей втілюється у продуктивних силах і виробничих відносинах, що діють на рівні регіону та мають різноманітні суспільних зв'язки, у загальному розумінні економічний

розвиток доцільно визначити як історично-конкретну сукупність соціально-економічних відносин, що забезпечують систему цінностей, соціальної поведінки людей, внутрішній уклад життя людини, спосіб і характер включення її у життєдіяльність суспільства [306].

До цього ж, економічний розвиток необхідно розглядати як комплексний процес, що охоплює одночасно усунення або зменшення перешкод на шляху взаємодії суб'єктів, тенденцію утворення спільних структур управління.

Специфіка порозуміння самого генезису економічного розвитку з позицій самоорганізації суб'єктів дозволяє інтерпретувати рушійні сили гармонійного розвитку суспільства – як зовнішніх (реакція відкритої за своєю природою соціальної системи на різноманітні стимулюючі детермінанти), так і внутрішніх (зміна структури системи базових цінностей, можливість переходу до більш складного толерантного метапорядку). Прояв економічного розвитку виявляється, з одного боку, у вирівнюванні задоволення потреб та інтересів людей, а з іншого – з поглибленням розподілу суспільної праці.

Підсумовуючи, можна зазначити, що формування комплексу рушійних сил економічного розвитку на регіональному рівні відбувається через подолання дисбалансу між можливостями суб'єктів, її потребами, інтересами та можливостями, потребами і інтересами суспільства. Показниками цього стану є співвідношення основних норм споживання, тобто реальної норми, гарантованої суспільством для суб'єкта господарювання на даний момент; раціональної норми, що фіксує оптимальні засоби задоволення потреб людини, виходячи з існуючих соціальних можливостей; перспективної норми, що відображає принципово нові, глобальні суспільні можливості задоволення потреб, які народжуються під впливом НТП і вдосконалення системи суспільних відносин та зростання здатності людини до життєтворчості [270].

Теоретико-методологічні основи функціонування та розвитку складних соціально-економічних систем, якими є регіони, то розробками в цьому напрямі займались такі науковці, як Л. Гармідер, З. Герасимчук [221], Л. Мельник [57], В. Ткаченко, Б. Холод, С. Чимшит та ін. Проблемам вивчення особливостей

функціонування регіонів, розробці методології та теорії управління та регулювання регіонального розвитку свої наукові праці присвятили такі науковці, як О. Амоша [116], Н. Андрусишин [118], Є. Бойко [184], Б. Буркинський [188, 189], М. Бутко [192, 193], З. Варналій [196, 197, 238, 351, 375, 421], В. Василенко, Н. Верхоглядова, Ю. Гладкий, А. Гошко [228], Б. Данилишин [232, 253], О. Дацій, М. Долішній, С. Дорогунцов [232], В. Залунін, Т. Качала [281, 282], Б. Клияненко, Л. Кузьменко, Дж. Лемпел [322], В. Ляшенко, А. Мазур, Л. Масловська, Г. Минцберга [322], В. Мікловди [325], Я. Олійника, Ю. Орловської, С. Пирожков [344], В. Поповкін, В. Прушківський, І. Сало, А. Степаненко, А. Томпсон, М. Фащевський, С. Харичков, Л. Чернюк, А. Чистобаєв, О. Чмир, М. Чумаченко, А. Чухно, Ю. Шаров та інші.

При цьому для більшості науковців характерне висвітлення проблем регіонального розвитку як комплексу економічних, соціальних, етнічних, політичних аспектів прояву їх життєдіяльності, тобто, с позицій системного підходу.

В умовах нестабільного характеру сучасних процесів в регіональній економіці виникає об’єктивна необхідність розробки комплексу показників чи індикаторів регіонального розвитку, що характеризували б ефективність регіональної економічної системи с позицій забезпечення та реалізації принципів сталого розвитку. Під час дослідження соціально-економічних процесів в регіоні для визначення таких індикаторів необхідно врахувати безліч факторів, що мають як об’єктивний, так і суб’єктивний характер впливу на регіональні процеси. До об’єктивних факторів можна віднести: рівень розвитку регіону, структуру господарства, природно-економічний стан, впровадження нових форм господарювання. Не менш важливі й суб’єктивні фактори, такі як: політика влади всіх рівнів відносно регіону, підприємницька активність населення, інвестиційна привабливість, підтримка або протидія щодо реформування. Можна відзначити, що саме спрямованість дії суб’єктивних факторів значною мірою визначає швидкість і тенденцію виникнення і розвитку

об’єктивних факторів [305].

Комплексний підхід щодо дослідження стану й динаміки регіональної соціально-економічної системи передбачає розробку адекватної системи статистичних показників (індикаторів). Результати аналізу таких систем показників, що пропонуються вітчизняними й закордонними науковцями, продемонстрував, що вони розрізняються структурою, набором показників, їх характером. На сьогодні одними з найпоширенішими є системи показників рівня і якості життя населення регіону. Як правило, вони включають до себе кілька десятків показників, згрупованих в окремі блоки, наприклад: узагальнюючі показники; доходи населення; споживання й витрати населення; грошові заощадження населення; накопичене майно й житло; соціальна диференціація населення; малозабезпечені верстви населення [306].

У прикладних регіональних дослідженнях досить розповсюджений також підхід «від супротивного», тобто визначення нижньої границі соціально-економічних показників, перехід якої свідчить, насамперед, про високий рівень ризиків функціонування соціально-економічної системи про необхідність оперативного втручання органів управління з метою зміни небезпечних тенденцій [437].

Оскільки порівняльний аналіз показників різних боків функціонування регіонів за визначеною кількістю нормативних показників складно, незручно та перевантажує інформацією, фахівці все частіше віддають перевагу застосування інтегрального показника. Однак при розробці таких показників мають місце певні проблеми: відбору певних показників, що входять до складу інтегрального індикатора та вибору методології зведення одиничних показників до єдиного інтегрального індикатору. Особливо ця проблема виникає, якщо складові інтегрального індикатора мають різні одиниці виміру.

Планування та управління регіональним розвитком неможливо без ретроспективного аналізу та оцінки, а вирішення цих завдань характеризуються багатоаспектністю підходів. Проте, більшість з підходів, що пропонуються, мають або фрагментарний або занадто узагальнюючий характер.

Під час дослідження процесів та результатів соціально-економічного розвитку регіону одним з визначальних питань є розробка інтегрального показника рівня розвитку регіональної соціально-економічної системи. Останніми роками особлива увага приділяється показникам, що характеризують рівень соціального розвитку населення, якість життя населення, індекс щастя тощо. Одним з таких показників може бути індикатор соціального розвитку. Узагальнюючим показником, що відповідає цій вимозі та в той же час характеризує результати виробничих відносин, може служити ступінь досягнення нормативних рівнів за частковими показниками, що відбиває різні аспекти способу життя [275].

Так, до складу системи одиничних показників можуть біти включені: введення в експлуатацію житла ($м^2$ загальної площі на 1000 осіб населення); роздрібний товарообіг підприємств (грн. на 1 ос.); обсяг реалізованих послуг (грн. на 1 ос.); щільність автомобільних доріг (км шляхів на 1 тис. $км^2$ території); кількість лікарняних ліжок (на 10000 ос. населення).

Що стосується економічного аспекту регіонального розвитку, в багатьох наукових працях пропонується використовувати показник валового регіонального продукту (ВРП) на душу населення, оскільки він найповніше характеризує ефективність та рівень розвитку регіональної економічної системи [274-277].

Аналіз теоретичних засад добробуту населення дозволив виявити, що для його характеристики використовуються поняття рівня та якості життя. Систематизація різноманітних підходів до їх визначення дала змогу розмежувати ці категорії, конкретизувати їх складові, якісні рівні та домінуючі чинники їх формування. Рівень життя – це економічна категорія, яка визначає рівень сформованих потреб людини й ступінь їх задоволення шляхом споживання окремих товарів та послуг при певному рівні доходів, цін і стану споживчого ринку. Домінуючими чинниками рівня життя є: рівень економічного розвитку та обсяги виробництва товарів і послуг; рівень доходу (ВВП) та система його розподілу; можливості зайнятості та вартість робочої

сили; стан споживчого ринку, рівень та динаміка цін; рівень соціального забезпечення і підтримки соціально вразливих верств населення. Життєвий рівень населення виражається в таких якісних станах (рівнях): багатство, заможність, достаток (середній рівень життя), малозабезпеченість, бідність, злиденність. Якість життя – це складна філософсько-соціо-економічна категорія, що характеризує весь комплекс цінностей, інтересів та потреб людини, котрий визначає сенс її існування та ступінь задоволеності людиною всіма аспектами життєдіяльності відповідно до сформованих цінностей, інтересів і потреб. Якість життя змістовно є більш широкою категорією порівняно з рівнем життя. Окрім задоволення матеріальних потреб, вона включає: реалізацію прав і свобод людини, правові гарантії усіх аспектів життєдіяльності; можливості соціального, інтелектуального й духовного розвитку; можливості самореалізації потенціалу людини в економічній та соціальній сферах діяльності; можливості здорового і тривалого життя; рівень комфортності соціально-побутових умов життя; стан навколишнього середовища; рівень соціальної безпеки та захищеності; стан соціальної інтеграції суспільства (згуртованості), взаємної довіри й підтримки як між окремими членами суспільства, так і між населенням та владою. Якість життя формується під впливом значно більшого кола чинників, серед яких, окрім економічних, важливе значення мають політичні, правові, адміністративно-управлінські, соціально-ментальні та природно-екологічні.

Рівні регіонального розвитку визначають шляхом порівняння регіональних показників (індикаторів розвитку) із середніми по країні або з аналогічними показниками інших регіонів (інколи з показниками інших країн).

Головним економічним показником, як було зазначено вище, більшість науковців виділяють валовий регіональний продукт (ВРП). Рівень економічного розвитку і особливості формування господарського комплексу характеризуються також показниками галузевої структури (співвідношення промисловості, сільського господарства, інфраструктури), фінансово-інвестиційними (загальні й галузеві обсяги інвестицій, у т. ч. на одну ос.), рівня

розвитку НТП (частка прогресивних галузей, рівень розвитку науково-освітнього сектору, обсяги впровадження інновацій) та ін. Значну роль відіграють показники експорту-імпорту продукції, оскільки вони характеризують спеціалізацію регіону, ступінь самозабезпечення окремими видами продукції, особливості територіальної організації господарства, міжнародні інтеграційні процеси. Важливими є також показники темпів зростання виробництва, інституційних зрушень (змін форм власності, реструктуризації та ін.).

На рис. 4.2 подано перелік загальноприйнятих економічних показників розвитку регіону.

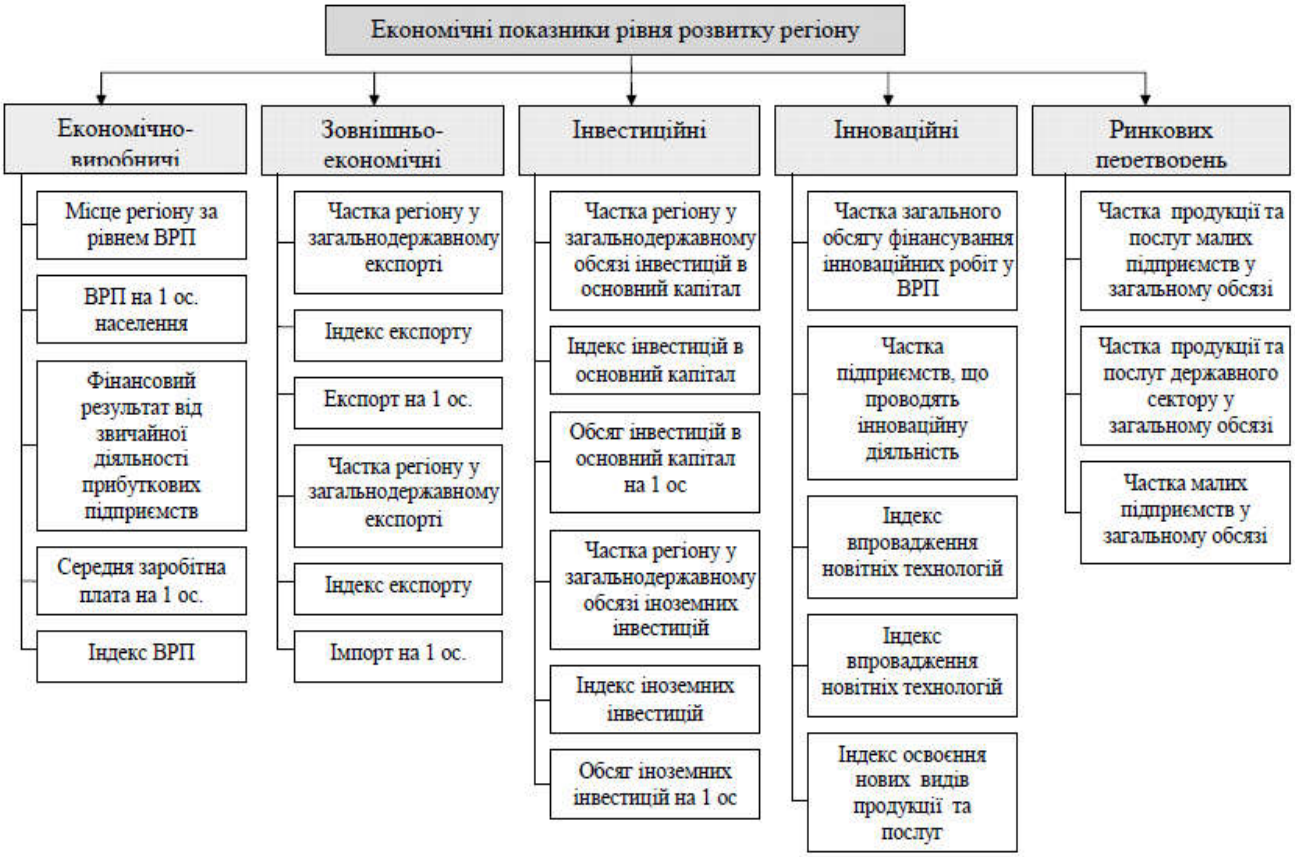

Рис. 4.2. Перелік загально прийнятих економічних показників розвитку регіону

Джерело: авторська розробка

Соціальні показники – це, насамперед, показники якості, рівня життя населення. До них належать показники сукупних доходів на одну особу (заробітної плати з урахуванням паритету купівельної спроможності – вартості

споживчого кошика; соціальних виплат; грошових заощаджень населення та ін.), рівні бідності, безробіття, інфляції тощо, охорони здоров'я, рівня освіти, забезпеченості різними матеріальними благами (наприклад, житлом, засобами зв'язку, власними автомобілями, інформаційними засобами), а також деякі демографічні показники (тривалості життя, природного приросту, дитячої смертності, частка людей похилого віку щодо загальної чисельності населення, міграційний баланс).

На рис. 4.3 подано перелік загальноприйнятих соціальних показників розвитку регіону.

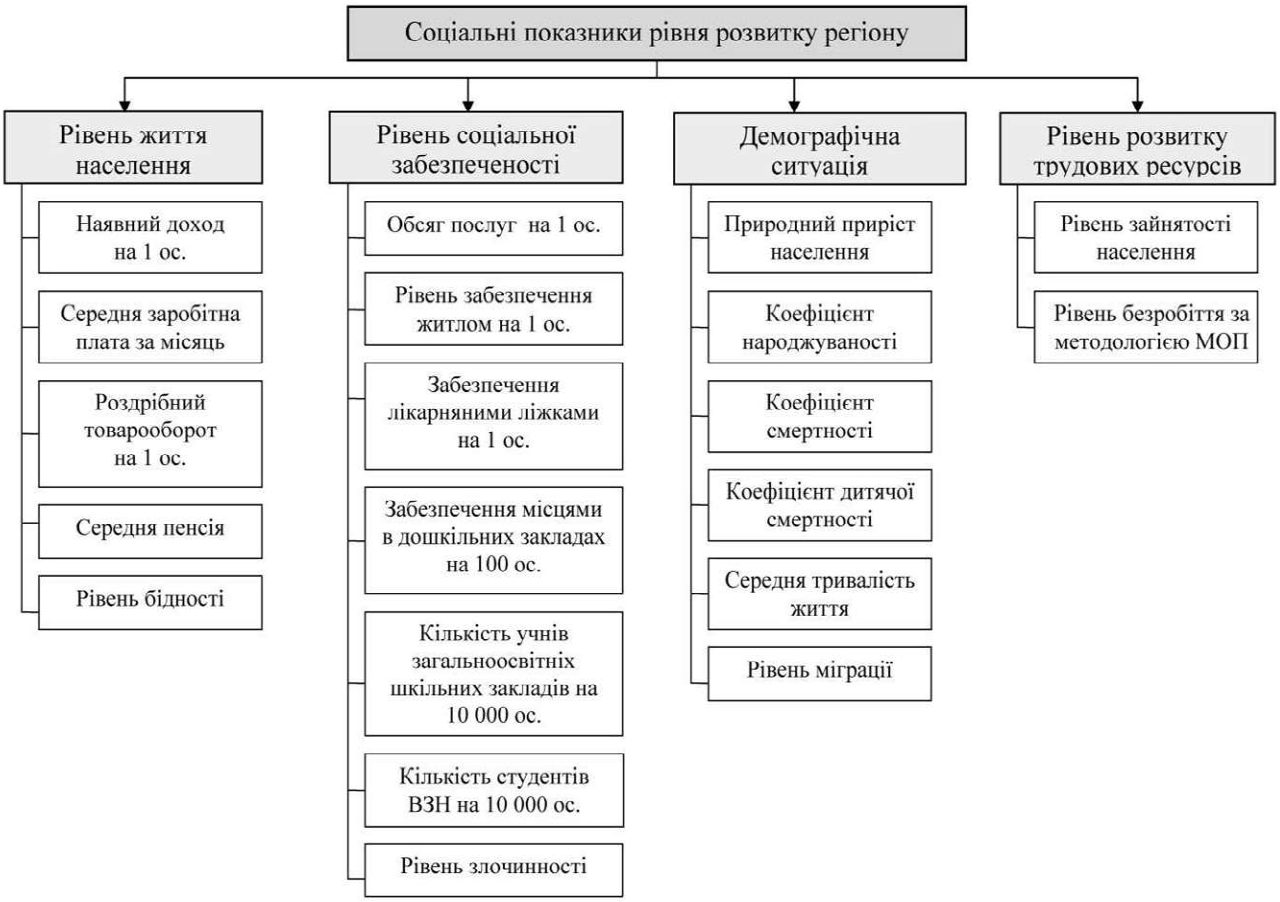

Рис. 4.3. Перелік найпоширеніших соціальних показників розвитку регіону

Джерело: авторська розробка

Зростають вимоги до показників рівня розвитку інфраструктури, яка нині є одним із найважливіших критеріїв оцінювання рівня розвитку країн і регіонів. Стан її розвитку визначається показниками забезпеченості регіональних і

місцевих бюджетів коштами для забезпечення соціальних потреб населення, об'єктами комунально-обслуговуючого призначення (водопостачання, каналізація, транспорт і зв'язок, основні фонди невиробничого призначення та ін.), платними послугами, торговельною інфраструктурою та ін.

Рівень розвитку регіонів характеризується також показниками стану ринку праці: рівні офіційно зареєстрованого і прихованого безробіття, середня його тривалість, співвідношення кількості безробітних та робочих вакансій.

Сукупністю екологічних показників характеризується рівень екологічної безпеки регіонів. Це обсяги забруднення, наявність екологічно небезпечних виробництв і ареалів «екологічного лиха», обсяг і клас небезпечності захоронення відходів на території регіонів, рівень зруйнованості природних комплексів, обсяги еколого-економічних збитків та ін.

При визначенні та оцінці рівня розвитку регіону неможливо нехтувати також і політичними аспектами: це наявність політичних і релігійних свобод у суспільстві, різноманіття політичних партій та громадських організацій, рівень корумпованості влади тощо. Вони використовуються зазвичай для оцінювання рівнів розвитку країн.

Проте у випадках, коли в країні є значні внутрішні регіональні політичні та міжконфесійні суперечності, ці показники виступають найважливішими критеріями оцінювання регіонального соціально-економічного розвитку.

В Україні досвід використання політичних показників незначний, поки що їх практично не застосовують для визначення рівнів розвитку регіонів.

Всі економічні, соціальні та екологічні показники регіонального розвитку можна поділити на стандартизовані й розрахункові. Перші офіційно використовуються різними міжнародними і державними організаціями. Показники розрахункового характеру переважають у конкретних наукових дослідженнях. Науковці обирають їх суб'єктивно, тому вони часто відображають не реальний рівень розвитку регіонів і країн, а лише аспекти, які, на думку дослідників, є головними для їхніх досліджень. Отже, до розрахункових показників варто ставитися дуже обережно.

Для обчислення і порівняння рівнів регіонального розвитку найчастіше використовують метод індексів. Він ґрунтується на тому, що будь-який абсолютний статистичний показник можна обчислити як відносний щодо аналогічного середнього показника по країні або світу. Середній показник приймають, як правило, за одиницю. Відповідно конкретні регіональні показники будуть або меншими, або більшими за одиницю (інколи їх визначають у відсотках до показника, з яким порівнюють). За допомогою таких розрахунків можна швидко і просто обчислити відхилення показників, що досліджуються, від показників, які характеризують узагальнені тенденції розвитку країни або світу (для порівняння можна використати також нормативні або базові дані).

Розрізняють прості (або спеціалізовані) і складні (або інтегральні) індекси. Прості індекси характеризують тільки один показник (наприклад, відхилення регіонального ВВП на одну особу від середнього по країні). Складні індекси визначають складанням (підсумовуванням) або перемноженням кількох простих індексів. Такі індекси дають змогу ранжувати (визначити місце розвитку) регіону і країни за сукупністю важливих показників (наприклад, «індекс злиденності» – сума індексів бідності, рівня безробіття та інфляції; «індекс людського розвитку», або «індекс гуманітарного розвитку», який використовується у статистиці ООН і враховує середню тривалість життя людей, рівень грамотності дорослого населення, рівень освіти, реальний ВВП на одну особу).

Для визначення якісних процесів, які неможливо охарактеризувати за допомогою кількісних показників (наприклад, рівні економічної свободи, демократичності влади, корумпованості, інвестиційного ризику), використовують бальний метод оцінювання, або метод шкалірування, що заснований на використання методу експертних оцінок, тобто замість реальних кількісних індексів застосовують умовні бальні індекси за бальними шкалами. Цей підхід, хоча і не дає точної інформації, є досить достовірним.

Економічний розвиток перебуває у тісному зв’язку з темпами та обсягами

інвестування. Найзагальнішими показниками, що характеризую інвестиційну діяльність на регіональному рівні, є: обсяги та темпи інвестицій у основний капітал, обсяги іноземних інвестицій, темпи та якість здійснення, галузева структура інвестицій. Інноваційну складову інвестиційної діяльності характеризують обсяги та темпи впровадження прогресивних технологій у виробництво [287].

М. О. Джаман пропонує для всебічної оцінки соціально-економічного розвитку регіону застосовувати шість груп показників: виробничо-економічні, структурні, інвестиційні, інституціональних перетворень і розвитку підприємництва, зовнішньоекономічні, науково-інноваційні:

1. Виробничо-економічні показники відображають місце регіону в національній економіці, результати і тенденції функціонування господарського комплексу регіону, виявляють потенційні загрози в галузях господарства;

2. Структурні показники характеризують структуру господарського комплексу, що дозволяє оцінити спеціалізацію регіону, раціональність структури на макрорівні з позицій сталості економіки. Структурні показники вказують на негативні відхилення в макропропорціях господарського комплексу території;

3. Інвестиційні показники дають уявлення про темпи та структуру інвестування економіки регіону за рахунок внутрішніх та зовнішніх джерел;

4. Показники інституціональних перетворень відображають рівень конкурентного середовища, характер зміни форм власності у галузях господарського комплексу, роль малих підприємств в економічному розвитку;

5. Зовнішньоекономічні – розкривають експортний потенціал регіону, його роль у зовнішньоекономічних зв’язках держави, структуру експорту та імпорту, конкурентоспроможність продукції галузей господарського комплексу;

6. Науково-інноваційні – характеризують тенденції розвитку наукового потенціалу, рівень сприйнятливості сфери виробництва до інновацій, знос основних фондів [242].

Група показників, що характеризують рівень соціального розвитку регіону включає до себе рівень життя населення, його доходи та видатки, рівень прожиткового мінімуму, середньодушових доходів та середньої заробітної плати. При наявності значного диференціювання доцільно використовувати систему відносних а не абсолютних показників, тобто співвідношення середньодушових доходів та прожиткового мінімуму, співвідношення доходів та видатків. Дуже важливими при цьому є дані про зміни частки групи населення з доходами, нижчими за прожитковий мінімум (рівень бідності), про концентрацію доходів у різних групах населення та співвідношення доходів найбідніших та найбагатших верств населення [242].

Одними з характерних показників рівня життя населення є такі, які потребують конкретного визначення. Це децильний коефіцієнт диференціації грошових доходів (видатків) населення та рівень бідності. Децильний коефіцієнт дорівнює відношенню частки доходів (видатків) вищої децильної групи до частки нижньої децильної групи, де нижня децильна група – це 10% найбідніших домогосподарств, вища – 10% найбагатших. Рівень бідності – питома вага сімей (домогосподарств), в яких рівень споживання (доходів) на одну особу нижчий від визначеної межі бідності. Нині межа бідності встановлюється як частка прожиткового мінімуму на одну особу в розрахунку на місяць.

До другої групи слід віднести показники, які відображають рівень забезпечення населення основними соціальними благами в житловій сфері, сфері охорони здоров’я, побуту, освіти (забезпеченість населення житлом, лікарями, лікарняними ліжками тощо), а також характеризують рівень злочинності. Рівень злочинності (коефіцієнт злочинності) розраховується як кількість зареєстрованих злочинів на 100 тис. населення.

Крім вищезазначених груп, до системи соціальних показників треба включити групу демографічних показників: природний приріст населення, коефіцієнти народжуваності та смертності, міграційний приріст населення.

Четверта група показників характеризує стан трудових ресурсів (рівень

зайнятості, безробіття, кількість вакансій, демографічне навантаження).

Показники фінансової сфери регіону, зокрема бюджетного процесу. Рівень фінансової незалежності регіону характеризує система абсолютних і відносних показників складу та структури місцевих бюджетів, а також соціальної результативності бюджету. Визначення доходів і видатків в абсолютному і відносному вимірах не дозволяє порівнювати бюджети різних територій через існування відмінностей між ними у формуванні доходів та у складі і обсягах видатків, спричинених різноманітністю природи, кліматичних умов, різним екологічним станом територій, особливостями розташування адміністративних центрів, насиченістю шляхами сполучення, спеціалізацією регіонів, станом соціальної та побутової інфраструктури [242].

Отже, визначаються доходи і видатки місцевих бюджетів відносно кількості населення, яке мешкає на відповідній території.

Потенційні можливості регіону щодо залучення фінансових ресурсів, характеризують такі показники, як податковий потенціал і податкоспроможність.

Податковий потенціал місцевої територіальної одиниці – це маса доходів, які може отримати місцевий бюджет від застосування податкового законодавства до діяльності суб’єктів господарювання і фізичних осіб, та відрахування до держбюджету.

Податкове навантаження – це співвідношення між сумою фактичних податкових надходжень і податковим потенціалом.

Податкоспроможність – це обсяг доходів, який потенційно може бути отриманий на території від оподаткування відповідних об’єктів. Визначаються також індекси цих показників.

Характерною особливістю розвитку регіонів України є поглиблення наявних міжрегіональних диспропорцій за показниками соціально-економічного розвитку. Їх усунення можливе за умов забезпечення сталого регіонального розвитку.

А. Гаврілов у своїх дослідженнях з регіональної економіки зазначає, що відповідно цілям розвитку регіонів будується система критеріїв (характеристик розвитку) і показників, які вимірюють ці критерії. Незважаючи на деякі відмінності між країнами і регіонами в ієрархії цінностей і в цілях розвитку, міжнародні організації оцінюють ступінь розвитку країн і регіонів за деякими універсальними інтегральними показниками. Одним з таких показників є індекс розвитку людини, розроблений в рамках Програми розвитку ООН. Даний показник ранжує країни по висхідній від 0 до 1. При цьому для розрахунку використовуються три показники економічного розвитку:

– очікувана тривалість життя при народженні;

– інтелектуальний потенціал (грамотність дорослого населення і середня тривалість навчання);

– величина душового доходу з урахуванням купівельної спроможності валюти і зниження граничної корисності доходу [209].

У міжрегіональному порівнянні, точно так же, як і в міжнародному аналізі, можна використовувати індекс розвитку людини і інші аналогічні показники.

Разом з інтегральними показниками можна використовувати і окремі показники розвитку регіону. Серед них:

– національний дохід на душу населення;

– рівень споживання окремих матеріальних благ;

– ступінь диференціації доходів;

– тривалість життя;

– рівень фізичного здоров’я;

– рівень освіти;

– рівень щастя населення.

М. І. Маніліч пропонує використовувати під час аналізу діяльності регіональних господарських систем наступні показники: ВРП у розрахунку на 1 ос., вартість основних засобів, обсяг продукції промисловості, обсяг продукції сільського господарства, обсяг інвестицій в основний капітал, осяг вантажних

перевезень, обсяги експорту і імпорту товарів та послуг, кількість зайнятого населення у всіх сферах економічної діяльності, реальна заробітна плата.

Під індикаторами соціально-економічного розвитку розуміють такі показники, які використовуються для оцінки якості життя людей, стану їх здоров'я, стан навколишнього середовища, оцінки впливу людської діяльності на стан навколишнього середовища і здоров'я людей [314]. Доповнив це визначення Я. О. Побурко [350, с. 37], який запропонував під індикаторами розуміти конкретну міру вимірювання соціально-економічного явища або процесу.

Індикатори сталого розвитку – показники, що дозволяють судити про стан або зміну економічної, соціальної або екологічної змінної. Основною метою введення індексів є оцінка ситуації або події, для прогнозу розвитку ситуації, що склалася і розробки її рішення. На сьогоднішній день відсутні обґрунтовані кількісні критерії, що дозволяють вимірювати ступінь стійкості розвитку держав, окремих регіонів і територій [308].

В економічній літературі відомий ряд методик побудови інтегрованих індикаторів, що розрізняються принципами вибору і порівняння первинних і групових індикаторів.

Зазвичай узагальнюючі показники поділяються на такі групи: соціально-економічні, еколого-економічні, соціально-екологічні, еколого-соціо-економічні [308].

Індикатор на відміну від узагальнюючого показника дозволяє оцінити динаміку щодо загального, еталонного, середньогалузевого або середньостатистичного значення і таким чином дати безпосередню оцінку ситуації, зрозумілу особі, що приймає рішення. Індикатори повинні:

– відображати вплив декількох тенденцій одночасно (мультифакторно);

– утримувати зрозумілу і однозначну інтерпретацію результатів для осіб, які приймають рішення;

– мати кількісне вираження стану об'єкту аналізу;

– давати можливість чітко визначити спрямованість змін, що

відбуваються (позитивна чи негативна);

– формувати переважно на основі існуючої системи національної статистики при порівняно простій процедурі збору інформації та розрахунків;

– давати можливість оцінки об’єкта обстеження в динаміці [253].

Будучи інструментом результативності управління, індикатор розуміється як інформація, що кількісно визначає характеристику процесу (явища) в певний момент часу і просторі. На відміну від показника, індикатор розглядається як більш складний інструмент управління, який носить векторний, спрямований характер і вбирає в себе оброблену, інтегральну сукупність показників, що аналізується заздалегідь. Показники зазвичай задаються точково і містять оригінальні дані для формування індикаторів.

Для найбільш точного, цілісного і комплексного уявлення про проведенні роботи органами місцевого самоврядування необхідно застосовувати різні види індикаторів: прості і комплексні, кількісні і якісні (експертні), абсолютні і відносні, необхідно розглядати взаємозв’язок основних та додаткових показників.

З. Варналій [238, 375] в якості одного з інтегральних показників, що може характеризувати потенціал та перспективи розвитку регіону, пропонує використовувати термін «інтегральний потенціал регіону». На його думку, інтегральний потенціал території (регіону) – поняття, що поєднує всі ресурси території (природні, трудові, виробничі, наукові, інтелектуальні, інформаційні тощо) і саму територію як поле взаємодії суспільно-природних компонентів, включаючи її транспортно-географічне положення.

Інтегральний потенціал регіону об’єднує природно-ресурсний, виробничо-технічний, демографічний, фінансовий, науково-технічний, інтелектуальний, інформаційний тощо потенціали, а також власне територію з певним типом її організації. Аналіз інтегрального потенціалу території має сприяти обґрунтуванню збалансованості економічних, соціальних і екологічних аспектів його розвитку. Співставлення інтегрального потенціалу, що використовується сьогодні й може використовуватись в перспективі, важливе

за розробки регіональних цільових програм.

Принципово важливим як з наукової, так і з практичної точки зору є кількісна оцінка ресурсного потенціалу регіону. Теоретично величину ресурсного потенціалу регіону можна визначити за формулою:

$$RPR = \sum_{t=1}^{n} R_i, \tag{4.1}$$

де R_i – величина i-го компоненту ресурсного потенціалу регіону;

n – кількість компонентів ресурсного потенціалу регіону.

У розрахунках комплексного індикатора соціально-економічного розвитку використовуються стандартизовані значення показників. Вартісні показники через інфляцію перераховуються в загальному масштабі цін (за допомогою індексів цін і фізичного обсягу). Крім того, обчислювальні особливості методу вимагають попереднього масштабування показників (всі еталонні значення показників x_{0j} при цьому приймаються за 1). Отже, при оцінці рівня розвитку регіональних систем використовується широке коло як поодиноких, так і комплексних, інтегральних показників та індикаторів.

4.2. Визначення груп індикаторів та інтегрального індикатора результативності регіонального розвитку

Слід зазначити, що при розрахунку комплексу показників та індикаторів, що характеризують рівень та динаміку регіонального розвитку, узагальнені інтегральні показники доцільно розглядати як відносні, оскільки, розрахунки щодо їхнього використання базувалися на вимірах, існуючих виробничих факторах і системно-універсальних ознаках, котрі відповідають реальному сектору економіки лише України (а не провідних держав світу).

Більшість науковців звертає увагу на необхідність визначення вимірів ефективності діючої системи забезпечення як інформаційної, так й економічної безпеки держави з урахуванням відповідних значень показників для реального

сектору її економіки. При цьому, на нашу думку, більш важливого значення набувають планування та розрахунок прогнозних значень цих показників. Таким чином, для забезпечення достатнього рівня інформаційного забезпечення процесів регіонального розвитку необхідним є моніторинг сучасного стану та прогнозування майбутнього, зважаючи на можливі загрози економічному зростанню в Україні загалом та на регіональному рівні [321, с. 345].

Підвищення рівня та якості життя є першочерговим завданням для Уряду і суспільства загалом та є основною метою розвитку. На сучасному етапі відбувається актуалізація теоретичних досліджень із зазначеного питання. Це обумовлено тим, що, по-перше, відбувається активне використання параметрів рівня та якості життя в міжнародних оцінках соціально-економічного розвитку країн світу (людського розвитку, конкурентоспроможності тощо); по-друге, показники добробуту та якості життя все ширше залучаються до оцінки якості державного і регіонального управління соціально-економічними процесами в Україні.

Отже, необхідним є поглиблення теоретичних підходів до визначення рівня та якості життя, умов і чинників їх формування та обґрунтування їх ролі в системі забезпечення регіонального розвитку. Загалом, показники якості життя, індекси людського розвитку, тощо, останніми роками набувають все більшої значущості при комплексному оцінюванні результативності регіонального розвитку.

Стан здоров’я населення є одним з найважливіших показників рівня соціально-економічного розвитку країни, передумовою формування її демографічного, економічного і трудового потенціалу.

У сучасних умовах розвитку суспільства сталий розвиток формується у фінансовому просторі, тому важливою проблемою є створення можливостей для ефективного використання територіальних ресурсів. При цьому слід ураховувати, що розвиток та відтворення територій потребує активного використання власних, запозичених чи залучених фінансових ресурсів.

Аналізуючи існуючі методики оцінки соціально-економічного розвитку

регіонів України, ми дійшли висновку, що:

1) головний недолік всіх методик – об'єднання вхідних та вихідних показників без урахування питомої ваги коефіцієнтів;

2) не враховується проведення соціально-економічної політики влади регіону, яка суттєво змінює значення соціально-економічних показників;

3) джерелами інформації для розрахунку показників є тільки офіційні (статистичні) дані без урахування «тіньового сектору».

З урахуванням вищесказаного, можуть бути запропоновані наступні вимоги щодо розробки та використання оптимальної методики оцінки результативності соціально-економічного розвитку регіонів:

1) Методика повинна враховувати вплив політики місцевої адміністрації на показники соціально-економічного стану, а не навпаки;

2) Необхідно використовувати узагальнюючі показники соціально-економічного розвитку регіонів, а також показники за групами для відображення повної та реальної картини розвитку регіонів.

Використання методики оцінки результативності соціально-економічного розвитку регіонів, що передбачає комплексний підхід та дозволяє визначити точну питому вагу кожного індикатора, надає можливість отримати більш повну та достовірну інформацію щодо розвитку регіону та покращити стан соціально-економічного розвитку регіонів. Також ця інформація надасть можливість виявити диспропорційність у регіональному розвитку та розробити оптимальну стратегію її подолання.

Важливим, на наш погляд, є не тільки формування єдиної сукупності економічних показників, які характеризують розвиток регіону, але й взаємопов'язання показників в систему, що дозволить виявляти фактори і їх вплив на показники, які підлягають оцінці.

Насамперед, система показників чи індикаторів повинна формуватися на основі таких принципів:

– принцип системного підходу – розвиток кожного регіону повинний розглядатися як результат взаємодії економічної, соціальної та

демографічної сфер;

– забезпечення єдності методології побудови основних показників та їх співставності з аналогічними показниками в інших областях;

– забезпечення комплексного підходу до оцінки соціально-економічного розвитку області, тобто охоплення всіх істотних складових і чинників регіонального розвитку;

– забезпечення адекватності показників реальному стану об’єкту, що вивчається;

– доступність показників у регіональному розрізі;

– однозначність трактування показників економічного та соціального розвитку, тобто можливість здійснення однозначної позитивної або негативної оцінки динаміки показників;

– прозорість побудованої системи показників, зручність для практичного використання, лаконічність, тобто орієнтація на сукупність важливіших первинних показників [416].

До складу системи показників входять як економічні, так і фінансові і соціальні показники. Автором було досліджено їх динаміку для здійснення інтегрального оцінювання результативності регіонального розвитку регіонів України.

Як було зазначено вище, одними з основних показників, що характеризують стан розвитку регіональної соціально-економічної системи, є валовий регіональний продукт (ВРП), валова додана вартість (ВДВ), рівень доходів населення, рівень активності та рівень безробіття населення, залучення інвестицій в регіональну економіку, фінансові результативність підприємств регіону, обсяги реалізованої продукції та послуг, обсяги реалізованих послуг, обсяги роздрібної торгівлі та інші показники.

З урахуванням вищезазначеного, автором пропонується система показників для інтегральної оцінки результативності регіонального розвитку регіонів, що складається з трьох блоків та містить 56 показників (табл. 4.1).

Таблиця 4.1

Система показників для інтегральної оцінки результативності регіонального розвитку регіонів України

Група показ-ників	Основні показники	Питома вага
1	2	3
Еконо-мічний блок (30)	Валовий регіональний продукт, млн. грн.	0,022
	Валовий регіональний продукт на 1 ос., млн. грн.	0,022
	Валова додана вартість на 1 ос. у фактичних цінах, грн.	0,023
	Фінансові результати діяльності економіки регіону, млн. грн.	0,021
	Обсяг продукції промисловості, млн. грн.	0,02
	Вартість продукції промисловості на 1 ос., грн.	0,017
	Обсяг валової продукції сільського господарства на 100 га, тис. грн.	0,015
	Чистий прибуток, збиток с/г підприємств, млн. грн.	0,014
	Роздрібний товарообіг, без громадського харчування, млн. грн.	0,014
	Роздрібний товарообіг на 1 ос., грн.	0,016
	Обсяг платних послуг, у фактичних цінах, млн. грн.	0,016
	Обсяг платних послуг на 1 ос, у фактичних цінах, грн.	0,017
	Середньомісячна заробітна плата працівників, грн.	0,022
	Кредиторська заборгованість суб'єктів регіону, млн. грн.	0,019
	Дебіторська заборгованість між підприємствами, млн. грн.	0,018
	Інвестиції в основний капітал у порівняльних цінах, млн. грн.	0,023
	Експорт, млн. доларів США	0,022
	Імпорт, млн. доларів США	0,019
	Експорт на 1 ос., млн. доларів США	0,022
	Імпорт на 1 ос., млн. доларів США	0,02
	Прямі іноземні інвестиції в регіон, млн. доларів США	0,023
	Приріст прямих іноземних інвестицій у регіон, млн.дол. США	0,024
	Прямі іноземні інвестиції на 1 ос., долари США	0,023
	Приріст прямих іноземних інвестицій на 1ос., дол США	0,025
	Інвестиції з регіону, млн. доларів США	0,018
	Вартість основних засобів на 1 ос., грн.	0,02
	Одноразова місткість готелів, к/м	0,014
	Щільність автомобільних і залізничних доріг на 100 кв.км	0,017
	Обсяги пасажирських і вантажних перевезень, тис. т	0,016
	Рівень доступності Інтернету, од.	0,014
	Обсяги науково-технічних робіт, тис. грн.	0,022
Фінан-совий блок (14)	Обсяги тіньової економіки, %	0,024
	Фактичне виконання доходної частини місцевих бюджетів, млн. грн.	0,019
	Фактичне виконання доходної частини місцевих бюджетів на 1 ос., грн.	0,021
	Фактичне виконання видаткової частини місцевих бюджетів, млн. грн.	0,022
	Рівень дефіциту місцевих бюджетів, %	0,023
	Кількість регіональних фінансово-кредитних організацій, од.	0,018
	Кількість лізингових, страхових компаній, кредитних союзів, аудиторів	0,017
	Власні доходи бюджету області, тис. грн.	0,023
	Власні доходи бюджету області на 1 ос., грн.	0,024
	Обсяг кредитів, виданих банками, тис. грн.	0,022
	Вклади населення у банках, тис. грн. тис. грн.	0,021
	Обсяги торгів цінними паперами, тис. грн.	0,018
	Первинна емісія цінних паперів, тис. грн.	0,016
	Чисті активи інвестиційних/взаємних фондів, тис. грн.	0,015

Продовження табл. 4.1

1	2	3
Соціаль-ний блок (12)	Рівень забезпеченості житлом, од.	0,021
	Природний приріст (+) чи скорочення (-) населення регіону, тис. ос.	0,022
	Рівень міграції населення, тис. ос.	0,021
	Частка працездатного населення, %	0,019
	Середня зарплата, грн.	0,023
	Рівень безробіття (за методологією МОП), %	0,022
	Номінальні доходи населення на душу населення, грн.	0,02
	Реальні доходи населення на 1 ос. населення, грн.	0,021
	Витрати населення на 1 ос. населення, грн.	0,018
	Рівень заборгованості заробітної плати, млн. грн.	0,019
	Рівень виробничого травматизму (на 10000 працюючих)	0,015
	Випуск вищими навчальними закладами I-IV рівнів акредитації	0,017

Джерело: авторська розробка

Для подальшого оцінювання результативності регіонального розвитку автором було проаналізовано комплекс показників, що складають критеріальну базу для розрахунку інтегрального індикатору результативності регіонального розвитку.

Валовий регіональний продукт (ВРП) – один із найважливіших показників розвитку регіональної економіки, який характеризує кінцевий результат виробничої діяльності економічних одиниць-резидентів у сфері матеріального і нематеріального виробництва.

Валова додана вартість (ВДВ) – різниця між випуском товарів і проміжним споживанням, що зазвичай визначається в цінах виробників. Визначається як вартість валової виробленої продукції за відрахуванням вартості витрат на сировину та матеріали, а також інших витрат проміжного споживання.

Ще основними показниками є наявні доходи населення, фінансові результати діяльності підприємств, рівень активності та рівень безробіття населення, рівень міграції населення, доходи місцевих бюджетів, обсяги тіньової економіки тощо.

Динаміка ВРП за регіонами України представлена в табл. 4.2 та на рис. 4.4.

Таблиця 4.2

Динаміка валового регіонального продукту (ВРП) на 1 ос. за регіонами України, тис. грн.

Регіон	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	Зміни	
								Абсол.	Відн. %
Україна	**23600**	**28488**	**32002**	**33473**	**36904**	**46413**	**47342**	**23742**	**100,6**
АР Крим	16507	19467	22675	23595	…	…	…	…	…
Області									
Вінницька	14332	17768	20253	22303	27249	37270	38761	24429	170,45
Волинська	13916	16993	19249	19817	23218	30387	33122	19206	138,01
Дніпропетровська	34709	42068	44650	46333	53749	65897	65568	30859	88,91
Донецька	28986	36446	38907	37830	27771	26864	27401	-1585	-5,49
Житомирська	14616	17184	19551	20286	23678	30698	32079	17463	119,48
Закарпатська	12278	14455	17088	17044	19170	22989	22069	9791	79,74
Запорізька	23657	27567	30656	30526	37251	50609	49600	25943	109,66
Івано-Франківська	14814	19386	23379	24022	27232	33170	33502	18688	126,15
Київська	26140	34420	40483	39988	46058	60109	61311	35171	134,55
Кіровоградська	15533	19918	22082	25533	29223	39356	42898	27365	176,17
Луганська	19788	25067	25950	24514	14079	10778	13473	-6315	-31,91
Львівська	16353	20490	24387	24937	28731	37338	36964	20611	126,04
Миколаївська	20276	23402	24838	27355	30357	41501	39426	19150	94,45
Одеська	22544	25748	27070	29118	31268	41682	40015	17471	77,5
Полтавська	29652	35246	38424	39962	48040	66390	62407	32755	110,46
Рівненська	13785	16735	18860	19003	24762	30350	29895	16110	116,87
Сумська	15711	19800	21722	23517	26943	37170	36055	20344	129,49
Тернопільська	11713	15055	16644	16819	20228	24963	23465	11752	100,33
Харківська	23639	27966	29972	31128	35328	45816	47649	24010	106,57
Херсонська	14346	16990	17910	19311	21725	30246	30398	16052	111,89
Хмельницька	13602	17260	19920	20165	24662	31660	31977	18375	135,09
Черкаська	17325	21082	24558	26168	30628	40759	42389	25064	144,67
Чернівецька	10939	13228	14529	15154	16552	20338	20440	9501	86,85
Чернігівська	15406	19357	22096	22603	26530	35196	36252	20846	135,31
м. Київ	70424	79729	97429	109402	124163	155904	160581	90157	128,02
м. Севастополь	20455	24564	25872	28765	…	…	…	…	…

Проаналізовано автором за джерелом [336]

За результатами аналізу ми бачимо, що майже у всіх регіонах, окрім Донецької (-5,49 %) та Луганської (-31,91 %) областей, ВРП збільшився. Отже, найбільше зростання спостерігається у Вінницькій (170,45 %), Волинській (138,01 %), Київській (134,55 %) Кіровоградській (176,17 %), Львівській (126,04 %), Черкаській (144,67 %), Хмельницькій (135,09 %) та Івано-Франківській (126,15 %) областях та у м. Київ (128,02 %).

На рис. 4.4 подано динаміку ВРП на 1 ос. за 2010-2016 рр., грн. за регіонами України.

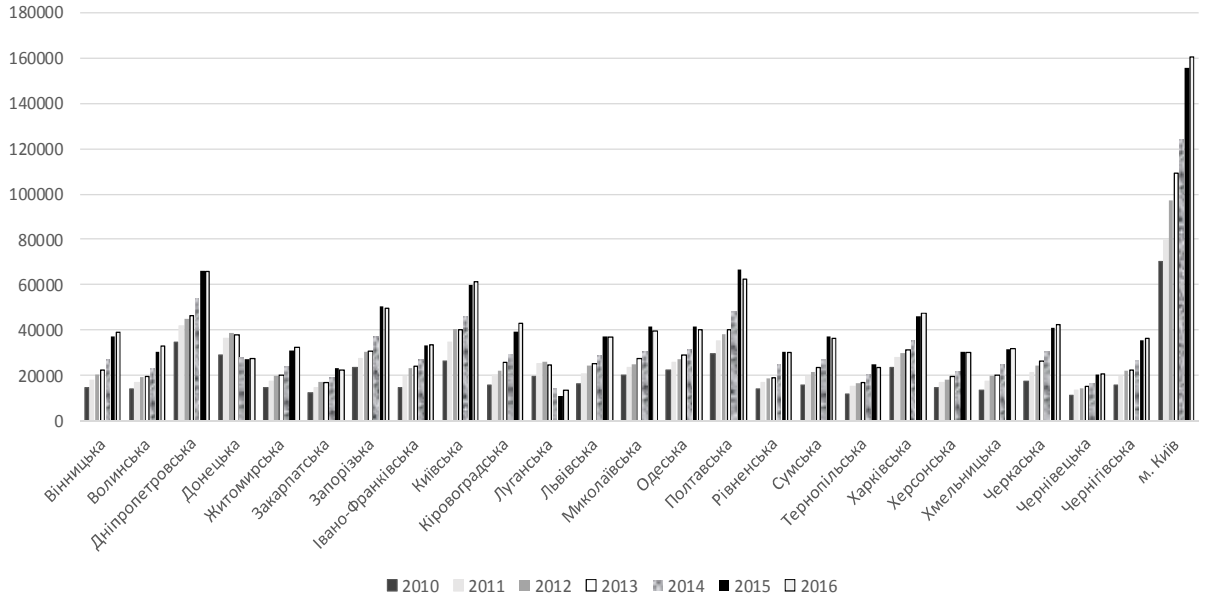

Рис. 4.4. Динаміка ВРП на 1 ос. за 2010-2016 р.р., грн.

Джерело: авторська розробка

Динаміку ВДВ за регіонами України подано в табл. 4.3.

Таблиця 4.3

Динаміка валової доданої вартості (ВДВ) на 1 ос., тис. грн.

Регіон	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	Зміни	
								Абсол.	Відн. %
Україна	**2386,0**	**2498,1**	**2880,2**	**3012,6**	**3321,4**	**4177,2**	**4260,8**	**1874,8**	**78,58**
АР Крим	1677,5	1716,1	2040,8	2123,6	…	…	…	…	…
Області									
Вінницька	1643,8	1765,5	1822,8	2007,3	2452,4	3354,3	3488,5	1844,7	112,22
Волинська	1759,5	1842,2	1732,4	1783,5	2089,6	2734,8	2980,9	1221,4	69,42
Дніпропетровська	2762,8	2845,7	4018,5	4169,9	4837,4	5930,7	5901,1	3138,3	113,61
Донецька	2599,5	2882,9	3501,6	3404,7	2499,4	2417,8	2466,1	-133,4	-5,13
Житомирська	2166,4	2220,6	1759,6	1825,7	2131,0	2762,8	2887,1	720,7	33,27
Закарпатська	1321,1	1375,3	1537,9	1533,9	1725,3	2069,0	1986,2	665,1	50,35
Запорізька	3148,9	3221,3	2759,0	2747,3	3352,6	4554,8	4464,0	1315,1	141,76
Івано-Франківська	1437,2	1517,7	2104,1	2161,9	2450,9	2985,3	3015,2	1578,0	109,81
Київська	2585,7	2877,9	3643,5	3598,9	4145,2	5409,8	5517,9	2932,2	113,42
Кіровоградська	2065,4	2261,6	1987,4	2297,9	2630,0	3542,0	3860,8	1795,4	86,94
Луганська	2253,0	2437,7	2335,5	2206,3	1267,1	970,0	1212,6	-1040,4	-46,18
Львівська	1720,8	1861,9	2194,8	2244,3	2585,8	3360,4	3326,8	1606,0	93,37
Миколаївська	2288,1	2345,3	2235,4	2461,9	2732,1	3735,0	3548,3	1260,2	55,25
Одеська	2121,3	2159,5	2436,3	2620,6	2814,1	3751,4	3601,4	1480,1	69,78
Полтавська	2818,5	2866,4	3458,2	3596,6	4323,6	5975,1	5616,6	2798,1	99,29
Рівненська	1586,1	1647,9	1697,4	1710,3	2228,6	2731,5	2690,6	1104,5	69,64
Сумська	1845,8	1991,7	1954,9	2116,5	2424,9	3345,3	3244,9	1399,1	75,83
Тернопільська	1536,7	1708,8	1497,9	1513,7	1820,5	2246,7	2111,9	575,2	37,45
Харківська	2636,7	2747,5	2697,5	2801,5	3179,5	4123,4	4288,4	1651,7	62,66
Херсонська	1692,8	1758,8	1611,9	1737,9	1955,3	2722,1	2735,8	1043,0	61,64
Хмельницька	1816,9	1964,0	1792,8	1814,9	2219,6	2849,4	2877,9	1061,0	58,43
Черкаська	2391,2	2549,0	2210,2	2355,1	2756,5	3668,3	3815,0	1423,8	59,55
Чернівецька	1461,0	1516,5	1307,6	1363,9	1489,7	1830,4	1839,6	378,6	25,91
Чернігівська	2050,0	2220,1	1988,6	2034,3	2387,7	3167,6	3262,7	1212,7	59,16
м. Київ	4778,7	4754,8	8768,6	9846,2	11174,7	14031,4	14452,3	9673,6	202,46
м. Севастополь	1833,7	1881,4	2588,9	2588,9	…	…	…	…	…

Проаналізовано автором за джерелом [336]

За результатами аналізу можна зробити декілька висновків. У цілому валова додана вартість (ВДВ) на 1 особу, враховуючи дані по Україні, з кожним роком підвищується. Найбільш сильну різницю помітно у 2014-2015 р.р. М. Київ за всі шість аналізованих років утримувало першу позицію, при чому з досить великою різницею. Загалом у п'ятірку лідерів за всі роки у зростанні ВДВ можна віднести м. Київ (202,46 %), Запорізьку (141,76 %), Дніпропетровську (113,61 %), Київську (113,42 %), Вінницьку (112,22 %) області. Наступними областями у рейтингу йдуть Харківська та Одеська області. До 2014 р. Донецька область мала лідуючі позиції, але, зважаючи на нестабільну політичну ситуацію на території цієї області, а також Луганської, ці регіони займають останні місця у рейтингу. Останні позиції належать Чернівецькій, Херсонській, Волинській, Тернопільській та Закарпатським областям, які за період часу з 2010 до 2016 року майже не змінили позицій. Львівська та Івано-Франківська області значно підвищили свою позицію, опередивши свій результат порівняно з 2010 роком майже на 10 позицій вгору. Усі інші області за шість років загалом залишилися на своїх місцях у рейтингу за величинами ВРП та ВДВ.

На рис. 4.5 подано порівняльні величини валового регіонального продукту (ВРП) та валової доданої вартості (ВДВ) на 1 ос., тис. грн., за 2016 р.

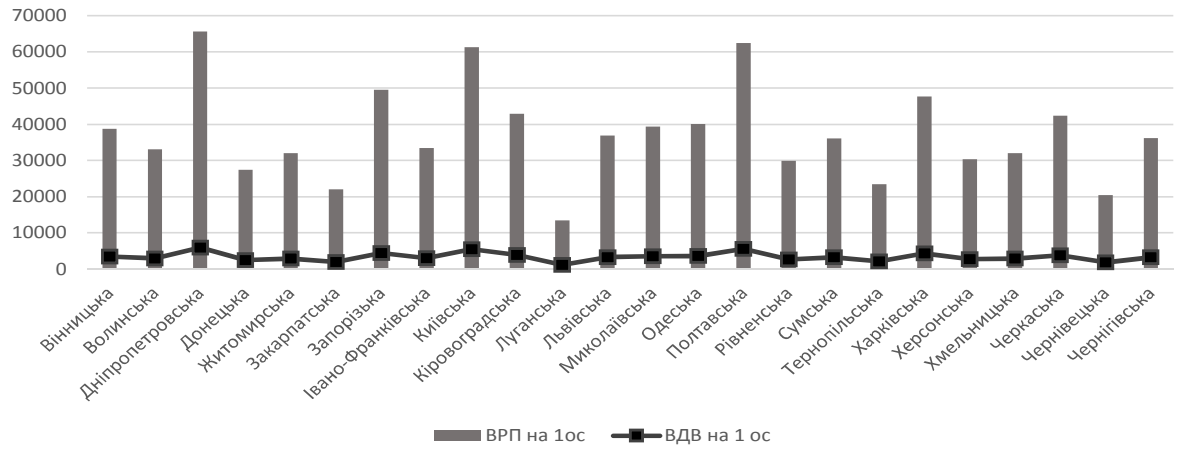

Рис. 4.5. Порівняльні величини валового регіонального продукту (ВРП) та валової доданої вартості (ВДВ) на 1 ос., тис. грн. за 2016 р.

Джерело: авторська розробка

Аналіз доходів населення за регіонами України за 2010-2016 р.р. представлено в табл. 4.4 та табл. 4.5 та на рис. 4.6.

За даними табл. 4.4 ми визначили абсолютні та відносні зміни доходів населення України за регіонами у 2010-2016 рр. Найнижчій відсоток змін доходів населення спостерігається у Донецькій (-12,4 %) та Луганській (-33,9 %) областях.

Таблиця 4.4

Доходи населення за регіонами України, млн. грн.

Регіон	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	Зміни	
								Абсол.	Відн. %
Україна	**847949**	**988983**	**1149244**	**1215457**	**1151656**	**1330089**	**1526691**	**678742**	**80,0**
АР Крим	30409	35793	40757	44816	…	…	…	…	…
Області									
Вінницька	26364	31265	35441	37323	37812	46386	53623	27259	103,4
Волинська	14840	17289	19546	20609	20985	25259	29879	15039	101,3
Дніпропетровська	69394	80888	95349	99995	105223	125419	140077	70683	101,9
Донецька	94860	109968	128767	135362	113343	88173	83053	-11807	-12,4
Житомирська	20231	23884	27057	27405	27831	33848	39324	19093	94,4
Закарпатська	15825	18738	21534	22512	21840	27312	31980	16155	102,1
Запорізька	36530	42550	48482	50545	53449	62555	73605	37075	101,5
Івано-Франківська	20716	24471	27825	29003	28139	35594	41946	21230	102,5
Київська	33558	38703	45673	47216	49133	57472	67102	33544	100,0
Кіровоградська	15632	18151	20529	21485	21605	26016	30367	14735	94,3
Луганська	41080	47648	54405	57527	44124	32932	27168	-13912	-33,9
Львівська	42064	48833	55878	58762	59887	72966	86105	44041	104,7
Миколаївська	20161	23664	26900	27948	27362	33190	38823	18662	92,6
Одеська	38896	45704	53154	61265	58096	75494	90534	51638	132,8
Полтавська	26873	31010	35380	37118	38078	45115	52339	25466	94,8
Рівненська	16855	19984	22950	24507	25266	30143	34791	17936	106,4
Сумська	19692	22667	25920	26812	27007	33337	38480	18788	95,4
Тернопільська	15020	17697	20025	20424	19718	24856	28500	13480	89,7
Харківська	50962	59886	68226	71530	71841	85723	99945	48983	96,1
Херсонська	16233	19169	21551	23362	22183	28829	33479	17246	106,2
Хмельницька	20995	24800	28437	29865	29585	37020	42610	21615	103,0
Черкаська	20347	23379	26376	27353	27329	32715	38312	17965	88,3
Чернівецька	12211	14470	16409	17646	16798	21053	24593	12382	101,4
Чернігівська	18354	21283	24664	25306	24509	29083	33149	14795	80,6
м. Київ	103347	119500	149145	159534	180513	219599	266907	163560	158,3
м. Севастополь	6500	7589	8864	10227	…	…	…	…	…

Проаналізовано автором за джерелом [336]

Середній відсоток змін спостерігається у Чернігівській (80,6 %), Чернівецької (101,4 %), Черкаської (88,3 %), Хмельницької (103,0 %), Херсонської (106,2 %), Харківської (96,1 %), Тернопільської (89,7 %), Сумської (95,4 %), Рівненської (106,4 %), Полтавської (94,8 %), Миколаївської (92,6 %), Львівської (104,7 %), Кіровоградської (94,3 %), Київської (100,0 %), Івано-

Франківської (102,5 %), Запорізької (101, 5%), Закарпатської (102,1 %), Житомирської (94,4 %), Дніпропетровської (101,9 %), Волинської (101,3 %), Вінницької (103,4 %). Найвищий відсоток змін та зростання рівня доходів населення спостерігається у м. Києві (158,3 %) та Одеській області (132,8 %).

З даних табл. 4.4 можна зробити висновки, що найнижчі показники рівня доходів мають Луганська та Донецька області. Різкий спад доходів почався в 2013-2014 р.р., коли скоротилося промислове виробництво через збройний конфлікт на сході України та переривання традиційних економічних зв'язків.

Таблиця 4.5

Доходи населення на 1 ос. по регіонах України, тис. грн.

Регіон	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	Зміни	
								Абсол.	Відн. %
Україна	**18485,6**	**21637,9**	**25206,4**	**26719,4**	**26782,1**	**31044,3**	**35776,9**	**17291,3**	**93,54**
АР Крим	15480,0	18231,0	20751,0	22793,2	…	…	…	…	…
Області									
Вінницька	16018,0	19090,8	21734,9	23000,6	23421,7	28875,7	33592,1	17574,1	109,71
Волинська	14311,9	16657,7	18806,9	19804,9	20137,2	24222,3	28680,2	14368,3	89,70
Дніпропетровська	20739,4	24302,4	28771,6	30300,6	32036,2	38403,8	43199,0	22459,6	108,30
Донецька	21317,3	24890,3	29336,6	31048,5	26234,4	20595,4	19520,8	-1796,5	-8,43
Житомирська	15775,9	18716,4	21288,0	21652,1	22102,1	27041,6	31610,9	15835,0	100,38
Закарпатська	12699,6	15002,4	17191,4	17929,3	17358,1	21686,5	25401,1	12701,5	100,02
Запорізька	20221,4	23684,9	27107,6	28388,1	30181,8	35546,7	42141,9	21920,5	108,40
Івано-Франківська	15009,4	17732,6	20148,4	20987,8	20356,7	25748,0	30371,4	15362,0	102,35
Київська	19513,9	22520,1	26541,7	27390,6	28443,3	33207,4	38713,4	19199,5	98,39
Кіровоградська	15417,7	18039,2	20553,7	21671,4	21954,1	26631,2	31322,3	15904,6	103,16
Луганська	17850,0	20879,9	24024,1	25590,3	19788,3	14882,5	12347,4	-5502,6	-30,83
Львівська	16513,8	19204,4	21992,3	23138,3	23595,2	28772,1	33978,5	17464,7	105,76
Миколаївська	16993,4	20040,7	22878,0	23868,8	23458,5	28580,0	33636,3	16642,9	97,94
Одеська	16275,2	19135,0	22224,4	25571,8	24242,0	31542,6	37905,7	21630,5	132,91
Полтавська	17990,9	20917,4	24027,2	25371,2	26195,7	31243,1	36526,6	18535,7	103,03
Рівненська	14629,8	17326,2	19859,8	21165,0	21781,0	25951,8	29932,9	15303,1	104,61
Сумська	16875,5	19592,9	22582,3	23558,6	23938,1	29810,4	34701,1	17825,6	105,63
Тернопільська	13824,2	16351,3	18560,6	18993,8	18400,5	23277,8	26826,1	13001,9	94,05
Харківська	18450,5	21787,8	24870,0	26098,2	26274,0	31459,1	36881,4	18430,9	99,90
Херсонська	14881,7	17654,3	19939,9	21724,0	20727,9	27066,9	31613,8	16732,1	112,44
Хмельницька	15781,0	18738,2	21590,6	22789,0	22686,1	28525,2	33036,1	17255,1	109,34
Черкаська	15769,2	18246,3	20717,9	21633,2	21760,5	26226,6	30969,2	15200,0	96,39
Чернівецька	13503,3	15992,5	18107,5	19438,2	18475,6	23137,7	27055,0	13551,7	100,36
Чернігівська	16625,0	19465,0	22769,6	23599,7	23093,4	27690,2	31898,6	15273,6	91,87
м. Київ	37012,7	42576,7	52708,9	55841,6	62715,1	75794,4	91525,6	54512,9	147,28
м. Севастополь	17078,3	19918,6	23186,0	26584,4	…	…	…	…	…

*Проаналізовано автором за джерелом [336]

Динаміка доходу населення на 1 особу демонструє аналогічну динаміку (рис. 4.6).

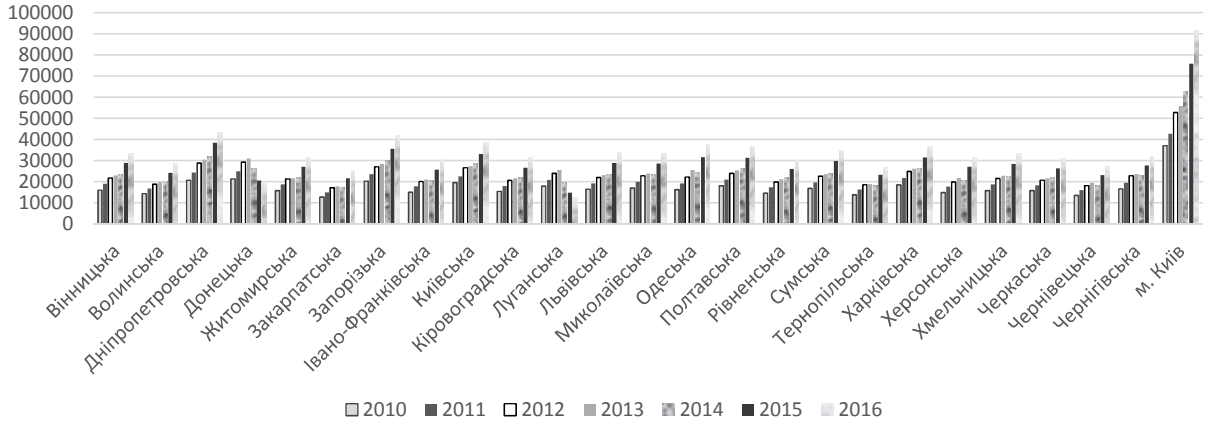

Рис. 4.6. Динаміка доходів населення на 1 ос. за регіонами України за 2010-2016 рр., тис. грн.

Джерело: авторська розробка

Динаміка обсягу реалізованої продукції (товарів, послуг) суб'єктів підприємництва за регіонами України надано в табл. 4.6.

Таблиця 4.6

Обсяги реалізованої продукції (товарів, послуг) суб'єктів підприємництва за регіонами України, млн. грн.

Зміни	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	Зміни	
								Абсол.	Відн. %
Україна	**3366228,2**	**4202455**	**4459818,8**	**4334453**	**4459702,2**	**5716431**	**6877077,3**	**3510849,1**	**104,30**
АР Крим	55225,1	75383,3	97811,5	100535,8	…	…	…	…	…
Вінницька	36323,4	49889,6	55832,9	56703,1	79376	116940	139582,3	103258,9	284,28
Волинська	37912,0	42322,2	57712,1	62540,2	68564,7	93409,7	116585,4	78673,4	207,52
Дніпропетровська	382203,6	475262,9	465957,3	462332,3	499870,1	628409,3	742248,7	360045,1	94,20
Донецька	499222,6	703367,9	684521,4	597195,6	386901,9	337284,6	356039,5	-143183,1	-28,68
Житомирська	22820,0	32647,4	36757,4	37970	46415	58451,3	87548,1	64728,1	283,65
Закарпатська	20237,4	32060,6	34314,7	36977,5	43947,8	52270,7	55240,4	35003,0	172,02
Запорізька	106893,4	132698,9	135091,7	124887	150914,2	201420,5	237709,6	130816,2	122,38
Івано-Франківська	30503,3	39626	44209	53704,3	50516,4	64685,9	80542,1	50038,8	164,05
Київська	144435,6	194538,3	239249,9	246177,7	258703,6	351032,1	415406,3	270970,7	187,61
Кіровоградська	26131,9	36662,4	48458	50941	61831,9	73230,8	82197,5	56065,6	214,56
Луганська	104822,2	136619,6	128469,6	115668,1	49535	38760,9	53490,7	-51331,5	-48,97
Львівська	98047,1	131608,4	143510,9	144168	166394	209437	237688,2	139641,1	142,43
Миколаївська	46809,1	54142,6	58606,3	60505,6	70895,1	106192,6	131428,8	84619,7	180,78
Одеська	132574,6	147818,5	154585,9	151549,3	173515,2	236653,7	308935,4	176360,8	133,03
Полтавська	101680,5	118014,4	127611	120084	142371,5	196439,2	227374,2	125693,7	123,62
Рівненська	20305,9	29301,2	30342,4	33761,1	44074,4	51056,6	59557,4	39251,5	193,31
Сумська	25232,9	37625	42774,8	39266,1	47407,1	69635	81395,5	56162,6	222,58
Тернопільська	17267,5	37344,2	53305,7	54943,6	66896,2	83108,2	55943,8	38676,3	223,99
Харківська	147365,1	184134,7	199667	184605,7	202379,5	278013,1	319754,8	172389,7	116,98
Херсонська	26734,2	32581,4	32459,6	32571,7	38490,4	53781,8	65283,0	38548,8	144,19
Хмельницька	22369,1	34618,1	40181,4	41791	51693.3	69288,9	80919,0	58549,9	261,75
Черкаська	45686,7	62175,2	72176,4	69263,7	84346,4	119639,4	135796,1	90109,4	197,24
Чернівецька	10321,4	16629,5	18912,6	18875	21712,5	26732,2	31143,6	20822,2	201,75
Чернігівська	22057,4	31183,8	38801,6	39254,4	47262,3	68944,3	87015,5	64958,1	294,50
м. Київ	1163859,0	1314486,8	1401956,7	1381643,1	1556025,6	2131613,2	2688251,4	1524392,4	130,98
м. Севастополь	19187,2	19712,3	16541	16538,2	…	…	…	…	…

Проаналізовано автором за джерелом [336]

За результатами аналізу даних табл. 4.6 встановлено, що найнижче зростання обсягу реалізованої продукції (товарів, послуг) суб'єктів господарювання спостерігається у таких областях як: Дніпропетровська (94,0 %), Сумська (222,58 %), Закарпатська, Запорізька (122,38 %), Тернопільська (223,99 %), Харківська (116,98 %), м. Київ (130,98 %), Одеська (133,08 %), Полтавська (123,62 %). Донецька (-28,68 %) та Луганська (-48,97 %) області погіршили свої показники. Середній відсоток змін спостерігається у Івано-Франківській (164,5 %), Київській (187,61 %), Львівській (142,43 %), Рівненській (193,31 %), Черкаській (197,64 %) областях.

Найвищий відсоток зростання спостерігається у Вінницької (284,28%), Волинської (207,52 %), Житомирської (283,65 %), Кіровоградської (214,56 %), Хмельницької (271,65 %), та Чернігівської областях (294,5 %).

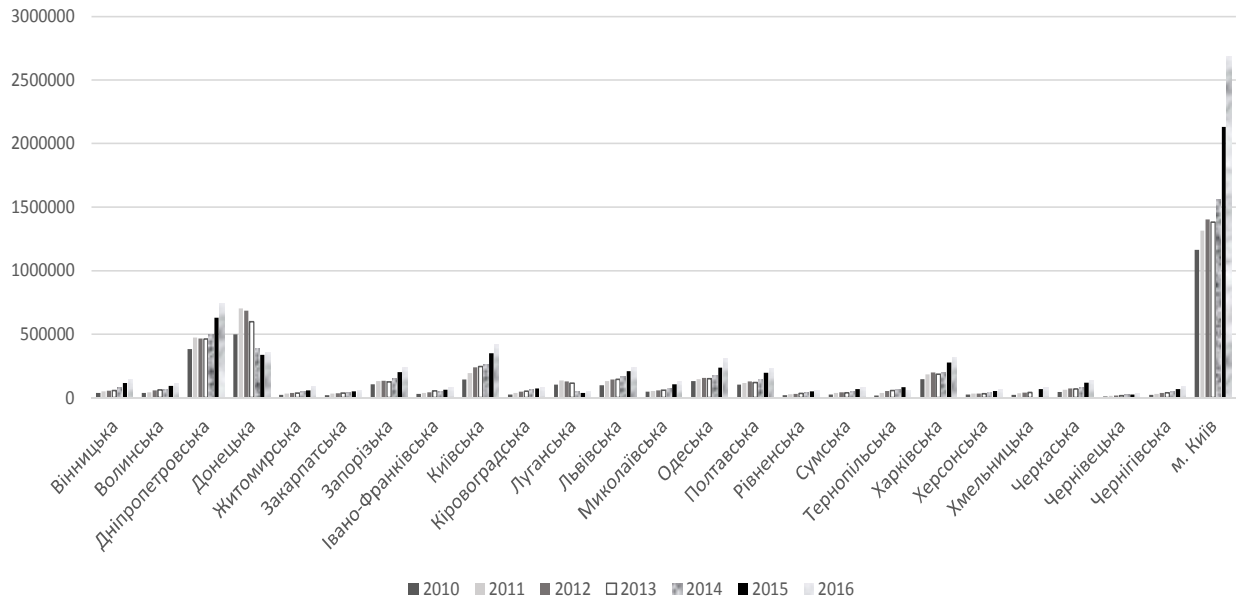

Рис. 4.7. Динаміка обсягів реалізованої продукції (товарів, послуг) суб'єктів підприємництва за регіонами України, млн. грн.

Джерело: авторська розробка

Динаміку обсягів обороту роздрібної торгівлі за регіонами України надано в табл. 4.7.

Таблиця 4.7

Обсяги обороту роздрібної торгівлі за регіонами України за 2010-2016 рр., млн. грн.

Зміни	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	Зміни	
								Абсол.	Відн. %
Україна	**529883,2**	**674723,1**	**804330,8**	**884203,7**	**903534,5**	**1018778,2**	**1159271,9**	**629388,7**	**118,78**
АР Крим	22262,6	29254,4	36036,2	40798,6	…	…	…	…	…
Області									
Вінницька	14512	18874,7	22697,5	25111,7	29566,1	34345,6	37201,2	22689,2	156,35
Волинська	10091,4	13112,7	15908,7	17837,5	21156,9	26502,3	27763,1	17671,7	175,12
Дніпропетровська	41101	51332,2	61351,4	68151,5	80894,6	95160,5	108145,9	67044,9	163,12
Донецька	52180,9	65713,8	82562,9	89712,6	65744,6[2]	31163,5	37458,5	-14722,4	-28,21
Житомирська	11207,3	14815,3	16970,1	19061,7	22755,9	28018,4	30623,9	19416,6	173,25
Закарпатська	10966,2	13974,7	16272,2	17394,5	20200,4	24749,6	26767	15800,8	144,09
Запорізька	23265,7	28455,8	34419,2	37271,9	43742	47998,7	55400,7	32135,0	138,12
Івано-Франківська	13513,7	17355,3	20217,7	22745,2	27638,5	34093,5	37787,5	24273,8	179,62
Київська	20080,7	27852,7	31536,8	35108,3	42492,3	52123,5	59118,2	39037,5	194,40
Кіровоградська	9041,6	11279,6	13645,2	14604,2	17191,4	21653,4	24545,5	15503,9	171,47
Луганська	22606,6	27844,8	34702	37464,4	21969,9[2]	7871,3	9051,4	-13555,2	-59,96
Львівська	25043,9	31285,9	36232,1	39314,4	45027,4	56720,5	68031,6	42987,7	171,65
Миколаївська	12464,6	16661,5	20025,1	21875,4	23903,6	28595,1	32407	19942,4	159,99
Одеська	31184,5	41169,2	50130,7	55099,7	61923,1	72438,9	84056,2	52871,7	169,54
Полтавська	14490,6	17905,4	21273,8	23079,5	26080,6	29747,1	34745,1	20254,5	139,78
Рівненська	9949,8	12332,4	14573,9	16382,6	19548,6	23853,6	26373,4	16423,6	165,06
Сумська	9808,4	12778,4	14941,4	16322,3	18701,2	22551	25790,3	15981,9	162,94
Тернопільська	8790,9	11334,2	13312,7	14207,5	16895,6	20284,7	22429,1	13638,2	155,14
Харківська	38297,7	48925,2	56452,5	62093,4	71640,3	83475,6	95788,5	57490,8	150,12
Херсонська	11583,7	14248,3	16716,7	18059,1	21538,5	26497,3	29609,1	18025,4	155,61
Хмельницька	12384,8	15722,7	18291,3	19603,6	22550,6	25693	29050	16665,2	134,56
Черкаська	12688,1	16445,6	19440,4	20860,1	23656,4	27778,5	30211,4	17523,3	138,11
Чернівецька	7906,3	9831,7	11255,3	12550,5	14777	17324,4	18700,3	10794,0	136,52
Чернігівська	10040,6	12702	14603,8	16126,1	18007,1	21614,9	24094,4	14053,8	139,97
м. Київ	68941,1	85779,4	101526,6	112980,7	125931,9	158523,3	184122,6	115181,5	167,07
м. Севастополь	6007,5	7735,2	9237,6	10386,7	…	…	…	…	…

Проаналізовано автором за джерелом [336]

За даними табл. 4.7 встановлено, що найнижчі темпи змін обсягу реалізованої продукції (товарів, послуг) суб’єктів господарювання спостерігається у Черкаській (138,11 %). Хмельницькій (134,56 %), Чернігівській (139,97 %), Запорізькій (138,12 %) та Полтавській (139,78 %), областях. Найвище зростання відбулось у Київській (194,4 %), Кіровоградській (171,47 %) та Волинській (175,12 %) областях. Останній регіон спеціалізуєтеся на промисловому та аграрному секторах, які забезпечують більше половини її сукупного продукту.

Одним з найважливіших показників соціального блоку є кількість прийнятого в експлуатацію житла (табл. 4.8).

Таблиця 4.8

Прийняття в експлуатацію житла за регіонами України за 2010-2016 р.р., тис. м^2

Регіон	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	Зміни	
								Абсол.	Відн. %
Україна	**8603,9**	**8685,3**	**9769,6**	**9949,4**	**9741,3**	**11044**	**9366,8**	**762,9**	**8,87**
АР Крим	125,6	245,8	268,9	286,7	…	…	…	…	…
Вінницька	292,2	321,3	322,3	352,4	287,6	391,4	349,7	57,5	19,68
Волинська	175,4	199,5	303,7	225,1	228,3	329,1	364,1	188,7	107,58
Дніпропетровська	226,1	234,9	267,2	305,5	204,8	339,8	293	66,9	29,59
Донецька	293,1	289,1	346,1	415,6	190,7	43,4	57,6	-235,5	-80,35
Житомирська	201,3	162,4	173,7	175,2	118	212,6	165,9	-35,4	-17,59
Закарпатська	293,3	326,1	366,3	380,2	395,2	442,1	336	42,7	14,56
Запорізька	144.0	61,7	194,1	179,6	111,8	101,5	108,3	-35,7	-24,79
Івано-Франківська	600	580,3	532,6	631,2	909,2	856,2	480,8	-119,2	-19,87
Київська	1184,2	1050	1167,2	1514,7	1727	1863,8	2059,8	875,6	73,94
Кіровоградська	97,8	76	129,9	109,3	56,9	117,1	53,6	-44,2	-45,19
Луганська	146,6	116,2	176,8	178,2	55	22,2	7,1	-139,5	-95,16
Львівська	642	722,7	731,5	675,1	954,4	1164,7	859,2	217,2	33,83
Миколаївська	132,5	119	120,4	122,1	105,2	168,3	106,1	-26,4	-19,92
Одеська	639,8	793	770,3	637,3	890,8	631,8	575,9	-63,9	-9,99
Полтавська	246,3	174,7	176,8	197,6	174	266,3	136,9	-109,4	-44,42
Рівненська	206,6	228,6	239,1	269,5	278,5	360,6	324,6	118	57,12
Сумська	181,4	185,4	195,8	142,6	136,5	157,1	109,9	-71,5	-39,42
Тернопільська	288,3	288,7	408,5	395,4	239	479,7	234,4	-53,9	-18,70
Харківська	416,2	334,9	379,5	392,2	281,5	383,6	469,6	53,4	12,83
Херсонська	182,4	134,9	176,3	190,3	120,6	112,9	82,1	-100,3	-54,99
Хмельницька	361,5	298	358,9	290,2	351,1	468,7	404,8	43,3	11,98
Черкаська	186,7	111,4	131,2	129,7	127,5	192,8	125,8	-60,9	-32,62
Чернівецька	293,8	217,4	406,6	340,5	235	382,4	221,6	-72,2	-24,57
Чернігівська	160	157,7	191,4	190,9	120,3	190,5	106	-54	-33,75
м. Київ	1012,3	1501,5	1503,4	1509	1442,4	1365,8	1334	321,7	31,78
м. Севастополь	123,8	146,7	158,4	174,6	…	…	…	…	…

Проаналізовано автором за джерелом [336]

Бачимо з табл. 4.8, що найбільших абсолютних змін обсягів прийнятого житла набула Київська область (73,94 %). Трохи менше зазнав саме місто Київ (31,78 %). Трохи менше зростання відбулося у Дніпропетровській області (29,59 %). Приблизно на однаковому рівні зазнала змін Волинська, Рівненська області. А от у Донецькій, Житомирській, Запорізькій, Івано-Франківській, Кіровоградській, Луганській, миколаївській, Одеській, Полтавській, Сумській, Тернопільській, Херсонській, Черкаській Чернівецькій та Чернігівській областях обсяги прийнятого в експлуатацію житла зменшились.

Кількість господарюючих суб’єктів характеризує рівень активності

підприємництва в регіоні та загалом рівень розвитку регіону. Аналіз цього показнику надано в табл. 4.9.

Таблиця 4.9

Кількість суб'єктів господарювання за регіонами, од.

Регіон	2012	2013	2014	2015	2016	Зміни	
						Абсол.	Відн. %
Україна	**1600127**	**1722070**	**1932161**	**1974439**	**1865631**	**265504**	**16,6**
АР Крим	65545	77529	…	…	…	…	…
Вінницька	51088	53481	77314	80982	75005	23917	46,8
Волинська	29081	32237	48168	49273	47063	17982	61,8
Дніпропетровська	107955	106973	149741	158783	151432	43477	40,3
Донецька	135693	145730	81537	69350	63694	-71999	-53,1
Житомирська	39020	37286	58451	58647	54201	15181	38,9
Закарпатська	37865	39092	57495	59799	56329	18464	48,8
Запорізька	63036	69912	90969	94408	87122	24086	38,2
Івано-Франківська	40792	41334	54818	55499	50647	9855	24,2
Київська	70347	77770	94445	98586	97923	27576	39,2
Кіровоградська	30407	33577	40385	41953	38849	8442	27,8
Луганська	70463	75320	24425	21320	21589	-48874	-69,4
Львівська	74454	82757	117732	120447	114679	40225	54,0
Миколаївська	47017	52489	57368	58065	55256	8239	17,5
Одеська	102333	113522	131247	132843	125948	23615	23,1
Полтавська	50212	52794	64466	65867	61291	11079	22,1
Рівненська	31089	33841	41947	43240	40006	8917	28,7
Сумська	34918	28936	45094	45708	41569	6651	19,0
Тернопільська	28583	31487	43553	44704	40365	11782	41,2
Харківська	113216	119798	167176	171359	158463	45247	40,0
Херсонська	36725	40288	51372	50190	47411	10686	29,1
Хмельницька	48480	45858	64822	66168	58973	10493	21,6
Черкаська	42486	45399	53288	55240	53325	10839	25,5
Чернівецька	32285	35179	46759	47810	44884	12599	39,0
Чернігівська	33520	36717	42254	44103	39525	6005	17,9
м. Київ	165899	192705	227335	240095	240082	74183	44,7
м. Севастополь	17618	20059	…	…	…	…	…

Проаналізовано автором за джерелом [336]

За даними табл. 4.9 визначено абсолютні та відносні зміни кількості суб'єктів господарювання за регіонами у 2012-2016 рр. Найнижчій відсоток змін кількості суб'єктів господарювання спостерігається у таких областях як: Чернігівська, Сумська, Миколаївська, Хмельницька, Полтавська, Одеська та Івано-Франківська. В цих регіонах зміни коливаються від 17,5 % до 24,2 %.

Середній відсоток змін спостерігається у Черкаській, Херсонській, Чернівецькій, Харківській, Тернопільській, Рівненській, Кіровоградській, Київській, Запорізькій, Житомирській, Дніпропетровській областях та в місті Києві. В цих регіонах відсоток змін коливається від 25,5 % до 44,7 %. Найвищий відсоток змін кількості суб'єктів господарювання спостерігається у

Львівській (54,0 %), Закарпатській (48,8 %), Волинській (61,8 %) та Вінницькій (46,8 %) областях, що говорить про підвищення ділової активності в цих регіонах. В Донецькій (-53,1 %) та Луганській (-69,4 %) областях, звісно, кількість господарюючих суб'єктів скоротилася. З показників таблиці можна зробити висновки, що найвищі показники змін кількості суб'єктів господарювання на 2016 рік мала Волинська область. Рівень економічної активності населення є однією з важливіших характеристик розвитку регіону (див. табл. 4.10).

Таблиця 4.10

Рівень економічної активності населення за регіонами України за 2010-2016 рр., %

Регіон	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	Зміни	
								Абсол.	Відн. %
Україна	**63,7**	**64,3**	**64,6**	**65,0**	**62,4**	**62,4**	**62,2**	**-1,5**	**-2,3**
АР Крим	64,5	65,6	65,9	66,1	…	…	…	…	…
Вінницька	63,9	64,7	64,6	65,1	62,9	63,4	62,8	- 1,1	- 1,7
Волинська	63,6	64,3	64,5	64,8	60,9	58,8	57,7	- 6,1	- 9,6
Дніпропетровська	64,9	65,2	65,7	66,5	65,5	65,6	64,1	- 0,8	- 1,2
Донецька	63,7	64,8	65,2	65,4	60,9	58,3	58,3	- 5,4	- 8,5
Житомирська	65,9	65,8	65,6	66,0	63,4	62,5	63,0	- 2,9	- 4,4
Закарпатська	63,1	62,6	63,0	63,5	62,2	61,9	60,9	- 2,2	- 3,5
Запорізька	64,3	65,1	65,2	65,6	63,6	62,5	62,2	- 2,1	- 3,3
Івано-Франківська	57,0	57,2	58,7	59,8	58,6	59,8	60,0	3,0	5,3
Київська	63,2	63,1	63,2	63,4	61,8	62,0	62,0	- 1,2	- 1,9
Кіровоградська	62,4	63,3	64,0	64,5	61,0	60,9	60,4	- 2,0	- 3,2
Луганська	61,6	61,3	62,5	63,3	58,7	64,7	66,2	4,6	7,5
Львівська	62,9	63,1	63,2	63,3	60,5	60,5	60,6	- 2,3	- 3,7
Миколаївська	64,5	65,1	65,0	65,4	63,0	64,0	63,6	- 0,9	- 1,4
Одеська	61,3	61,8	62,8	63,0	60,8	61,2	60,8	- 0,5	- 0,8
Полтавська	63,4	64,7	64,8	64,7	62,9	61,7	61,0	- 2,4	- 3,8
Рівненська	64,0	65,6	65,6	65,7	64,1	65,0	63,6	- 0,4	- 0,6
Сумська	62,7	65,1	65,5	65,1	62,5	61,8	62,6	- 0,1	- 0,2
Тернопільська	60,6	61,0	61,6	62,0	59,6	58,5	58,7	- 1,9	- 3,1
Харківська	63,9	65,1	65,7	65,7	63,9	63,8	63,8	- 0,1	- 0,2
Херсонська	64,4	64,3	64,3	65,2	62,6	62,5	62,8	- 1,6	- 2,5
Хмельницька	64,7	64,4	64,6	64,9	60,3	58,6	59,5	- 5,2	- 8,0
Черкаська	64,9	65,3	65,3	65,8	62,8	62,6	62,7	- 2,2	- 3,4
Чернівецька	62,7	62,9	63,0	63,4	61,0	60,5	61,5	- 1,2	- 1,9
Чернігівська	66,2	66,4	66,7	66,8	63,9	62,9	62,6	- 3,6	- 5,4
м. Київ	67,5	68,2	68,2	68,4	67,1	66,7	66,7	- 0,8	- 1,2
м. Севастополь	66,0	66,0	66,1	66,3	…	…	…	…	…

Проаналізовано автором за джерелом [336]

За даними табл. 4.10 відзначимо, що негативні зміни відбулися в усіх областях, крім Івано-Франківської (5,3 %) та Луганської (7,5 %). Серед

областей з найменшим падінням Вінницька (-1,7 %), Одеська (-0,8 %), Рівненська (-0,6 %), Сумська (-0,2 %), Харківська (-0,2 %) області та м. Київ (-1,2 %). В інших регіонах таких як: Чернігівський 3,6 %, Луганський 4,6 %, Хмельницький 5,2 %, Донецький 5,4 % та Волинський 6,1 % – вони мають найбільший відсоток безробіття. А Житомирській, Закарпатській Запорізькій Кіровоградській, Львівській Полтавській, Тернопільській, Черкаській областях зміни коливаються від 3 до 5 %. Рівень активності населення в Україні загалом знизився (-2,3 % по Україні).

Екологічний стан є одним з показників рівня розвитку та привабливості регіону. Поточні витрати на охорону навколишнього природного середовища характеризують стан екологічної безпеки на регіональному рівні (табл. 4.11).

Таблиця 4.11

Поточні витрати на охорону навколишнього природного середовища за регіонами України, тис. грн.

Регіон	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	Зміни	
								Абсол.	Відн. %
Україна	**10 116 816**	**11719975**	**13512362**	**13966177**	**13965726**	**16915535**	**19 098 225**	**8 981 409**	**88,78**
АР Крим	46125,4	54945,3	76515,7	97345,8	…	…	…	…	…
Вінницька	75493,7	101490,9	77374,6	120492,6	118520,2	147304,6	180084,5	104590,8	138,54
Волинська	49390,8	61057,7	62782,4	67436,5	71683,3	108616,8	114239,4	64848,6	131,30
Дніпропетровська	2432363	3188821	4118797	3988735	5069871	5494249	5481697	3049334	125,37
Донецька	1625217	2036914	2302731	2318464	1149344	1431515	2054540	429323	26,42
Житомирська	59028	66941,4	56887,4	60870,3	76641,2	85783,7	103306,2	44278,2	75,01
Закарпатська	46004,3	54730,6	55320,6	42468,1	71193,8	88782	129108,8	83104,5	180,65
Запорізька	766332	958423	1173415	1212551	1274687	1587097	1849576	1083244	141,35
Івано-Франківська	148350,1	225112,8	224207,2	203866,5	186729,3	233966,8	252727,4	104377,3	70,36
Київська	239400,7	313066,6	357943,1	408651,6	428268,4	489315,8	601143,6	361742,9	151,10
Кіровоградська	87439,9	53303,6	53080,1	80777,8	80942,5	113381,1	113804,6	26364,7	30,15
Луганська	1308267	1133996	1150626	1054174	533248,5	521800,8	608878,2	-699389	-53,46
Львівська	153068,7	183612	221727,9	230907,3	259639,3	341737,8	383469,5	230400,8	150,52
Миколаївська	546745,2	495717	232459,2	292177	748268,4	1502518	1358820	812074,8	148,53
Одеська	332752,1	242285,7	216024,6	262318,7	208343,6	279316,3	519714,8	186962,7	56,19
Полтавська	474988,8	524042,7	629670,9	648992,4	641046,7	854846,2	914033,3	439044,5	92,43
Рівненська	197058,1	235968,2	268071,1	265418,7	274914,8	340469,4	329359,2	132301,1	67,14
Сумська	148839,1	217305,9	191638	178461,6	176637,6	251519,4	308046,4	159207,3	106,97
Тернопільська	17061,9	14448,7	19711,2	18348,5	15074,8	14139,2	12855,5	-4206,4	-24,65
Харківська	526909,8	462169,1	522091,9	749938,5	635529,4	787852,8	822392,8	295483	56,08
Херсонська	60453,8	90389,8	81374,8	63202,7	62807,3	71672,7	74018,8	13565	22,44
Хмельницька	106243,1	99496,4	128871	147123,8	160496,3	192675,9	180642,1	74399	70,03
Черкаська	61962,9	64352,3	161966,6	156418,9	205305,2	205956,5	199580,9	137618	222,10
Чернівецька	42518,7	47031,2	51698,4	56033,7	60116,4	68818,8	70163,8	27645,1	65,02
Чернігівська	174298	204805,7	192677,2	166971,9	198685,2	219032,1	235349,2	61051,2	35,03
м. Київ	436 629,2	644493,2	961214,4	1171377	1257732	1483167	2 200 674	1 764 044,8	404,01
м. Севастополь	12435,3	15346,7	16753,4	23856,7	…	…	…	…	…

Проаналізовано автором за джерелом [336]

За результатами аналізу, майже у всіх регіонах за цей період збільшилися

витрати на охорону навколишнього середовища. Найбільших затрат зазнали м. Київ (404,01 %), значно менше Черкаська область (222,10 %), а також Львівська (150,52 %) та Миколаївська (148,53 %) області. На жаль, витрати в Луганській та Тернопільській області зменшилися. Щодо відносних змін: найбільший показник зафіксовано у Черкаській області. Загалом по Україні витрати на охорону навколишнього середовища збільшились на 88,78 %.

Зовнішньо-економічна діяльність є одним з найвагоміших показників рівня розвитку регіону та його ділової активності (табл. 4.12).

Таблиця 4.12

Обсяги експорту за регіонами України, млн. дол. США

Регіон	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	Зміни	
								Абсол.	Відн. %
Україна	**51430,5**	**68394,2**	**68809,8**	**62305,9**	**53901,7**	**38127,1**	**36361,7**	**-15068,8**	**-29,3**
АР Крим	563,3	676,0	888,8	957,9	…	…	…	…	…
Вінницька	566,3	661,7	652,4	679,3	742,2	846,9	983,0	416,7	73,6
Волинська	434,8	646,4	605,8	628,8	685,4	631,7	611,9	177,1	40,7
Дніпропетровська	8021,9	10363,2	10129,7	9794,9	8763,9	6399,0	5864,8	-2157,1	-26,9
Донецька	13126,3	17197,6	14127,2	12408,6	8403,0	3695,3	3430,8	-9695,5	-73,9
Житомирська	393,8	515,5	550,0	606,1	664,3	441,3	484,7	90,9	23,1
Закарпатська	1156,6	1397,6	1385,1	1300,0	1382,8	1094,4	1211,9	55,3	4,8
Запорізька	3210,0	4151,2	4004,8	3678,5	3730,2	2931,0	2292,8	-917,2	-28,6
Івано-Франківська	507,6	942,0	821,5	471,7	487,8	373,0	573,7	66,1	13,0
Київська	1301,9	1696,2	1983,0	973,7	1852,3	1690,4	1705,1	403,2	31,0
Кіровоградська	336,8	443,4	630,6	857,2	820,7	406,6	427,4	90,6	26,9
Луганська	3324,3	6505,0	4192,7	3543,6	1902,6	257,8	435,7	-2888,6	-86,9
Львівська	974,4	1201,9	1343,5	1290,9	1305,1	1206,3	1275,6	301,2	30,9
Миколаївська	1597,1	1654,4	2370,7	2174,1	1837,5	1603,1	1666,4	69,3	4,3
Одеська	1684,4	1541,1	1784,6	1628,4	1780,1	1727,5	1520,5	-163,9	-9,7
Полтавська	2219,7	3356,3	3404,4	2654,6	2124,5	1481,1	1436,0	-783,7	-35,3
Рівненська	396,6	543,1	503,5	482,6	473,3	378,3	318,3	-78,3	-19,7
Сумська	746,5	1017,4	1122,1	924,6	738,5	606,6	542,2	-204,3	-27,4
Тернопільська	131,4	241,4	236,8	365,1	359,0	291,0	294,3	162,9	124,0
Харківська	1433,2	1845,8	2022,1	1987,3	1821,1	1311,6	1027,8	-405,4	-28,3
Херсонська	350,4	339,2	328,5	369,1	359,9	238,4	246,6	-103,8	-29,6
Хмельницька	291,5	393,7	460,4	489,0	506,3	401,6	318,7	27,2	9,3
Черкаська	672,7	1058,4	1007,6	770,7	624,2	434,2	474,3	-198,4	-29,5
Чернівецька	104,0	136,6	124,9	125,3	129,2	108,3	119,3	15,3	14,7
Чернігівська	324,7	418,7	542,4	555,1	699,9	551,6	432,8	108,1	33,3
м. Київ	7104,9	9061,7	12770,3	12341,5	11469,6	8742,9	8568,8	1463,9	20,6
м. Севастополь	97,6	124,1	159,4	96,2	…	…	…	…	…

Проаналізовано автором за джерелом [336]

Найбільші обсяги експорту спостерігаються у м. Києві, Дніпропетровській та Донецькій областях. Динаміка обсягів експорту демонструє збільшення у Тернопільській (найбільше зростання – 124,0 %),

Винницькій (73,6 %), Волинській (40,7 %), Львівській (30,9 %), Чернігівській (33,3 %), Житомирській (23,1 %), Київській (31,0 %), м. Києві (20,6 %). Закарпатська, Миколаївська, Хмельницька області характеризуються збільшення від 3 до 9 %, а Дніпропетровська, Донецька, Запорізька, Луганська, Одеська, Полтавська, Рівненська, Сумська, Харківська, Херсонська, Черкаська області демонструють динаміку падіння обсягів експорту (рис. 4.8).

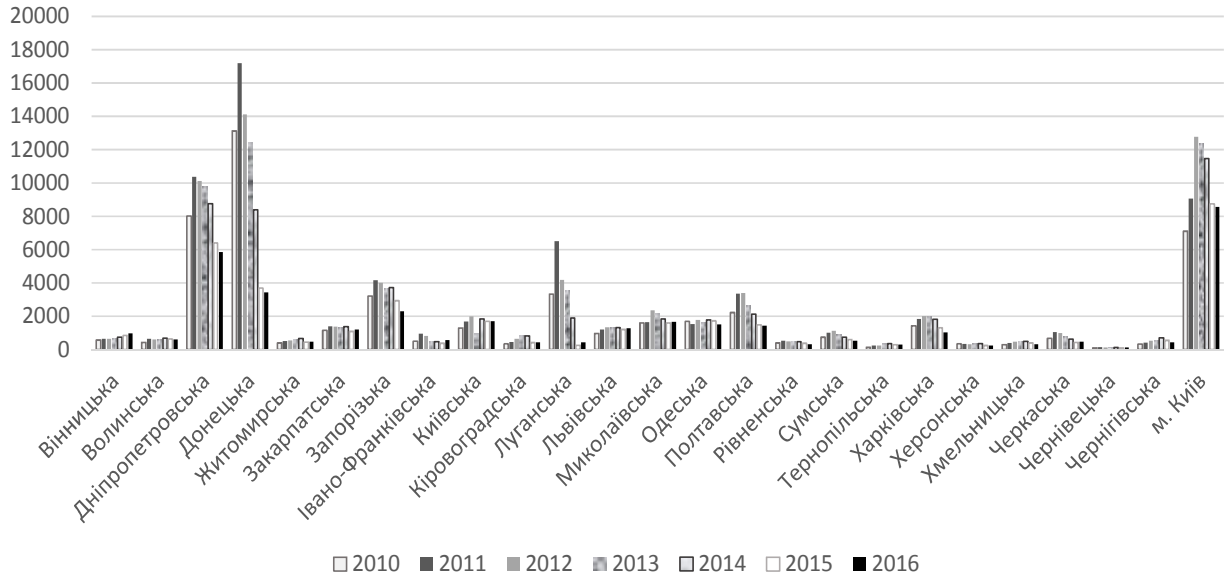

Рис.4.8. Динаміка обсягів експорту за регіонами України, млн.дол. США

Джерело: авторська розробка

Взагалі по Україні обсяги експорту зменшилися на 29,3 %.

Зовнішня торгівля є важливим макроекономічним чинником розвитку сучасних економік.

Обсяги імпорту – це один з найвагоміших показників ефективності розвитку регіональної економіки та важливим чинником її конкурентоспроможності. Результати дослідження обсягів імпорту в регіональному розрізі представлено в табл. 4.13 та на рис. 4.9.

За даними табл. 4.13 зазначимо, що обсяги імпорту майже за усіма регіонами України зменшилися.

Таблиця 4.13

Обсяги імпорту за регіонами України, млн. дол. США

Регіон	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	Зміни	
								Абсол.	Відн. %
Україна	**60739,9**	**82608,2**	**84658,1**	**75834,6**	**54428,7**	**37516,4**	**39249,8**	**-21490,1**	**-35,4**
АР Крим	326,7	1466,0	1435,4	1435,6	…	…	…	…	…
Вінницька	344,7	384,6	498,4	496,2	428,2	266,7	299,4	-45,3	-13,1
Волинська	571,5	1059,6	1015,1	1089,0	765,5	622,1	1130,8	559,3	97,9
Дніпропетровська	5387,7	6717,2	6538,3	5357,3	4634,2	3225,3	3443,6	-1944,1	-36,1
Донецька	3067,6	4622,8	4168,5	4054,6	2122,4	1202,6	1110,8	-1956,8	-63,8
Житомирська	428,3	460,1	384,3	384,2	285,9	246,4	336,7	-91,6	-21,4
Закарпатська	1348,6	1997,9	2009,1	2062,5	1734,6	1011,5	1133,4	-215,2	-16,0
Запорізька	1363,0	2271,0	2013,4	1760,0	1582,4	1085,5	998,4	-364,6	-26,7
Івано-Франківська	652,0	1068,3	983,8	578,3	481,9	294,5	406,0	-246	-37,7
Київська	3018,1	4260,3	4793,2	4736,2	3759,1	2587,0	2951,6	-66,5	-2,2
Кіровоградська	187,5	226,9	284,9	242,9	201,7	105,4	184,0	-3,5	-1,9
Луганська	1119,0	1743,2	1989,6	1849,9	1017,2	318,4	357,4	-761,6	-68,1
Львівська	2028,3	3202,3	3373,5	2655,9	2472,0	1447,9	1699,4	-328,9	-16,2
Миколаївська	866,1	1041,5	895,7	928,9	631,3	574,7	685,8	-180,3	-20,8
Одеська	3520,3	3145,4	4304,6	3438,7	2078,6	967,3	1231,4	-2288,9	-65,0
Полтавська	1066,2	1132,4	1322,7	1111,6	1096,9	814,5	842,7	-223,5	-21,0
Рівненська	438,1	431,0	458,7	328,1	283,1	202,3	255,0	-183,1	-41,8
Сумська	469,9	814,1	678,8	645,6	553,2	403,5	436,9	-33	-7,0
Тернопільська	209,8	324,1	336,8	349,7	303,7	259,4	274,9	65,1	31,0
Харківська	1834,1	2277,3	2741,0	2280,0	1888,8	1284,9	1489,5	-344,6	-18,8
Херсонська	161,2	238,5	206,6	274,6	186,3	140,9	166,3	5,1	3,2
Хмельницька	459,4	554,7	564,9	484,3	347,0	259,3	331,9	-127,5	-27,8
Черкаська	378,4	508,9	576,9	497,2	416,3	228,1	291,2	-87,2	-23,0
Чернівецька	113,1	163,0	174,9	158,1	111,5	78,4	95,8	-17,3	-15,3
Чернігівська	380,7	562,5	544,8	585,9	528,7	379,9	473,9	93,2	24,5
м. Київ	25941,9	22775,4	26116,0	26672,9	20179,9	14495,4	16137,0	-9804,9	-37,8
м. Севастополь	63,6	101,7	145,3	106,9	127,8	…	…	…	…

Проаналізовано автором за джерелом [336]

Зросли обсяги імпорту лише із Волинської (97,9 %), Тернопільської (31,0 %) та Чернігівської (24,5 %) областей. Загалом по Україні обсяги імпорту значно впали – на 35,4 %. Динаміку обсягів імпорту можна простежити на рис. 10.

Ефективна економіка неможлива без інноваційної складової, оскільки тільки інноваційність надає можливість оптимізувати витрати, наростити продуктивність праці, отримати міцні випереджуючі конкурентні позиції. Динаміку інноваційної активності в регіональному розрізі наведено в табл. 4.14 та на рис. 4.10.

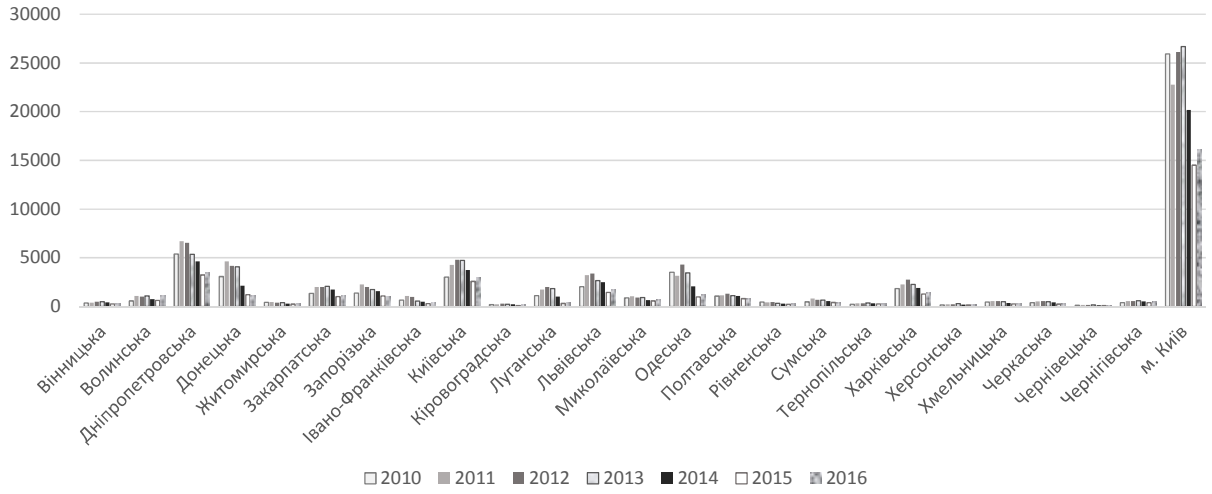

Рис. 4.9. Динаміка обсягів імпорту за регіонами України, млн. дол. США

Джерело: авторська розробка

Таблиця 4.14

Частка інноваційно активних підприємств за регіонами України (до загальної кількості промислових підприємств), %

Регіон	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	Зміни	
								Абсол.	Відн. %
Україна	**14,3**	**15,8**	**16,3**	**16,9**	**16,1**	**16,1**	**15,7**	**1,4**	**97,90**
АР Крим	13,2	14,5	14,8	15,6	…	…	…	…	…
Вінницька	15,6	17,9	18,3	19,4	14,2	14,7	15,6	0	0
Волинська	9,5	9,8	10,2	10,5	10,8	11,5	12,9	3,4	35,8
Дніпропетровська	10,4	11,3	11,7	11,9	13,4	13,0	13,3	2,9	27,9
Донецька	9,2	9,8	10,1	10,5	14,6	11,7	12,3	3,1	33,7
Житомирська	13,4	16,3	16,7	17,5	12,5	15,5	14,7	1,3	9,7
Закарпатська	5,8	6,7	6,8	6,9	6,0	10,1	9,7	3,9	67,2
Запорізька	18,6	23,8	26,3	28,8	22,9	20,9	23,5	4,9	26,3
Івано-Франківська	18,6	19,5	20,4	21,4	22,8	21,6	22,3	3,7	19,9
Київська	12,5	13,4	13,2	13,5	11,6	13,3	13,9	1,4	11,2
Кіровоградська	16,7	19,4	18,5	18,3	17,3	24,8	23,7	7,0	41,9
Луганська	10,4	13,5	13,6	11,2	12,2	11,3	10,4	0,0	0,0
Львівська	15,3	15,8	16,3	16,6	16,4	19,3	20,4	5,1	33,3
Миколаївська	21,5	23,4	24,6	24,9	19,9	31,2	28,5	7,0	32,6
Одеська	16,5	16,8	17,7	17,6	16,8	19,4	19,7	3,2	19,4
Полтавська	7,4	8,5	9,4	8,1	8,0	16,2	12,7	7,3	68,6
Рівненська	11,2	12,6	13,4	14,9	14,9	10,6	11,7	0,5	4,5
Сумська	13,5	12,8	14,3	14,0	17,6	19,8	18,7	5,2	38,5
Тернопільська	13,6	15,8	16,7	17,1	14,9	17,4	16,8	3,2	23,5
Харківська	22,4	25,6	22,1	23,2	22,4	28,6	29,7	7,3	32,6
Херсонська	18,6	19,4	21,5	23,6	24,2	20,7	22,4	3,8	20,4
Хмельницька	12,5	14,7	16,8	18,2	11,0	12,3	15,7	3,2	25,6
Черкаська	12,4	13,6	15,3	16,2	15,3	14,8	15,9	3,5	28,2
Чернівецька	10,8	11,3	12,4	12,9	14,6	13,7	13,9	3,1	28,7
Чернігівська	12,5	11,8	13,5	14,2	12,8	16,5	15,8	3,3	26,4
м. Київ	23,4	25,6	24,9	25,3	27,8	27,5	29,7	6,3	26,9
м. Севастополь	18,6	22,4	21,3	24,7	25,9	…	…	…	…

Проаналізовано автором за джерелом [336]

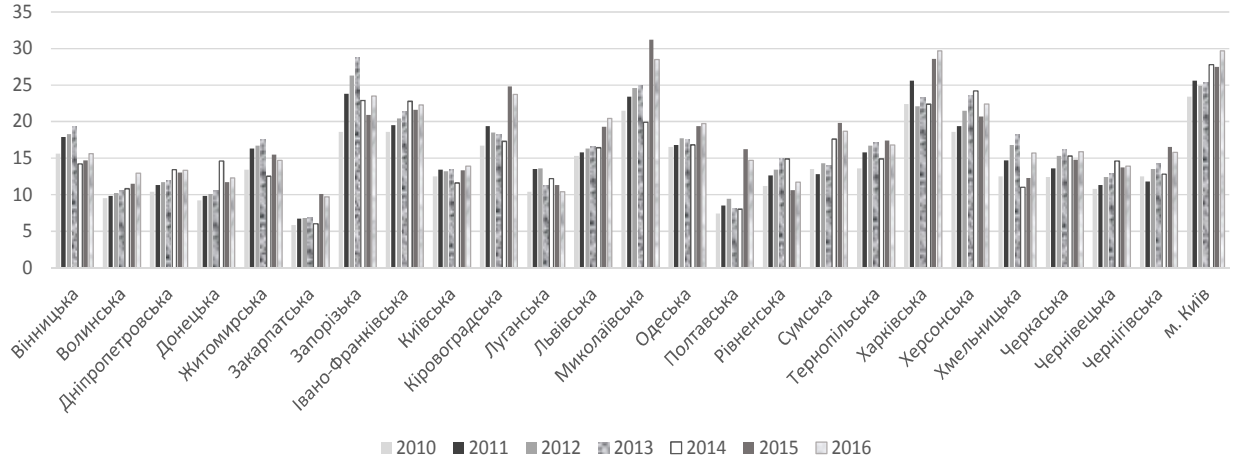

Рис. 4.10. Динаміка частки інноваційно активних підприємств за регіонами України, %

Джерело: авторська розробка

Отже, після дослідження інноваційної активності підприємств в регіональному розрізі встановлено, що загалом інноваційна активність збільшується. Зокрема, найбільше підвищення спостерігалося у Волинській (35,8 %), Дніпропетровській (27,9 %), Донецькій (33,7 %), Закарпатській (67,2 %), Кіровоградській (47,9 %), Полтавській (68,6 %), Львівській (33,3 %), Миколаївській (32,6 %), Харківській (32,6 %). Інші області характеризуються зростанням до 30 %, Вінницька область залишила інноваційний рівень активності на рівні 2010 р.

Отже, дослідження основних показників соціально-економічного розвитку регіонів України продемонструвало, що протягом 2010-2016 р.р. рівень розвитку регіонів за основними соціально-економічними показниками змінювався незначно. Групи регіонів-лідерів (Дніпропетровська область, Запорізька область, м. Київ, Київська область, Полтавська область, Харківська область), регіони із середнім рівнем розвитку (Донецька область, Львівська область, Кіровоградська область, Сумська область, Одеська область, Миколаївська область, Івано-Франківська область), регіони-аутсайдери (Вінницька область, Волинська область, Житомирська область, Рівненська область, Тернопільська область, Чернігівська область, Чернівецька область, Черкаська область, Херсонська область, Хмельницька область).

З використанням статистичних даних за показниками для інтегральної оцінки результативності регіонального розвитку регіонів України (див. табл. 4.1) автором здійснено оцінювання результативності соціально-економічного розвитку регіонів України.

Методика розрахунку інтегрального індикатора результативності соціально-економічного розвитку регіону здійснюється у наступній послідовності:

1) встановлення відхилення розрахункового значення показника певного регіону від середнього значення по країні;

2) нормалізація отриманих відхилень показників (їх шкалірування);

3) розрахунок часткових рейтингів за кожним блоком показників методом середнього арифметичного нормалізованих значень;

4) розрахунок інтегрального індексу як середньозваженої показників за окремими групами з урахуванням питомої ваги кожного показника.

Інтегральний показник результативності соціально-економічного розвитку регіонів (II_{ECEDR} – Integral indicator of efficiency of social and economic development of the region) розраховується за допомогою методу таксономії, який дозволяє використовувати показники з різними одиницями вимірювання, враховувати показники різного інформаційного простору (позитивна динаміка показника може характеризувати як зниження, так і зростання рівня соціально-економічного розвитку), нормувати діапазон значень інтегрального показника знаходиться в межах інтервалу (0,1), який, з вірогідністю, близькою до 0, може приймати від’ємне значення, дозволяє здійснювати лінійне впорядкування регіонів за значенням інтегрального показника та надає можливість аналізу рівня розвитку регіону в порівнянні з іншими в динаміці.

На думку автора, комплексне оцінювання результативності соціально-економічного розвитку регіону має проводитися за схемою, що включає до себе 5 взаємопов’язаних етапів (рис. 4.11).

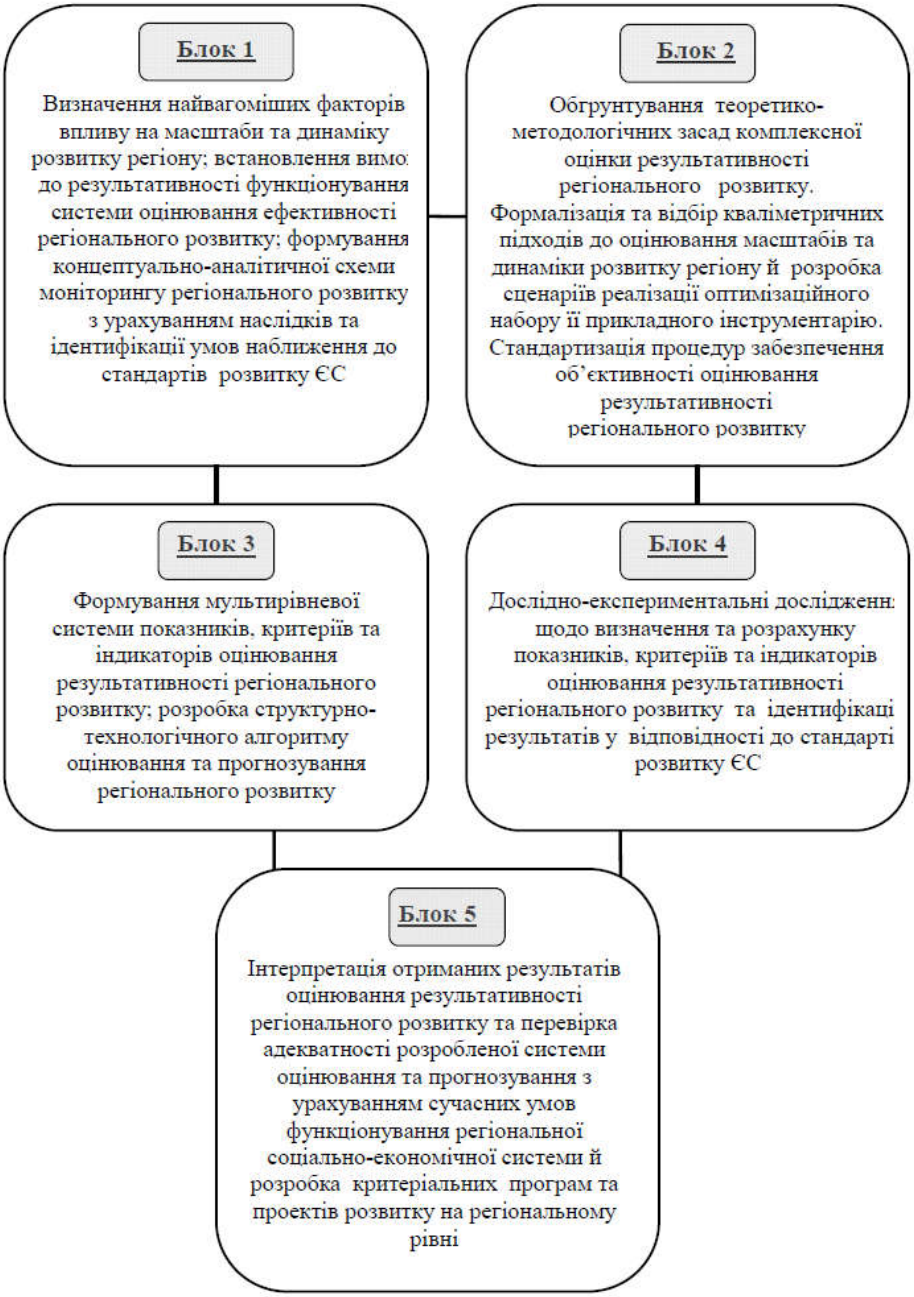

Рис. 4.11. Структурно-логічна схема комплексного оцінювання результативності регіонального розвитку

Джерело: авторська розробка

Визначення II_{ECEDR} вибувається за наступними етапами. Першим етапом є побудова матриці спостережень і очищення даних показників від інфляції. Елементами матриці є показники, виражені у спеціальних ознаках в одиницях виміру.

Наступним етапом визначення таксономічного показника є стандартизація елементів матриці спостережень, яка проводиться з метою

акцентування уваги на значному діапазоні відхилень вихідних даних.

Пропонується стандартизувати показники за наступними формулами:

для стимуляторів

$$Z_{ij} = \frac{x_{ij} - M_j}{S_j} \tag{4.2}$$

для дестимуляторів

$$Z_{ij} = \frac{M_j - x_{ij}}{S_j} \tag{4.3}$$

де Z_{ij} – стандартизоване значення j-го окремого показника для i-го року;

x_{ij} – значення j-го показника для i-го року;

S_j – середнє квадратичне відхилення j-го окремого показника;

M_{ij} – середнє арифметичне значення j-го окремого показника.

Далі необхідно побудувати матрицю стандартизованих значень, де всі показники є безрозмірними величинами.

Описані процедури е основою для розрахунку відстані між показниками та вектором-еталоном, що характеризує еталонні значення стану соціально-економічного розвитку та формування матриці відстаней.

Як міра відстані використовується Евклідова відстань, що визначається за наступною формулою [3, с. 45]:

$$C_{io} = \sum_{j=1}^{m} (Z_{ij} - Z_{oj})^2 \tag{4.4}$$

де C_{io} – Евклідова відстань 0-го регіону для i-го року;

Z_{ij} – стандартизоване значення j-го окремого показника для i-го року;

Z_{0j} – стандартизоване значення j-го показника для 0-го року у векторі-еталоні.

Наступним етапом є розрахунок показника таксономії та його складових [4, с. 27]:

$$Ti_j = 1 - \frac{C_{io}}{C_o} \tag{4.5}$$

де T_{ij} – коефіцієнт таксономій i-го періоду для j-го регіону (інтегральний індикатор результативності соціально-економічного розвитку регіонів);

C_{i0} – Евклідова відстань 0-го регіону для i-го року.

$$C_o = \overline{C_o} + 2S \tag{4.6}$$

де C_0 – середнє арифметичне значення C_{0j};

S_0 – нормуючий множник еталонного об'єкта (середнє квадратичне), який розраховується за формулою

$$S_0 = \sqrt{\frac{1}{m}\sum_{i=1}^{m}(C_{i0} - \overline{C_0})^2} \tag{4.7}$$

Значення індексу таксономії завжди менше одиниці. Чим ближче значення індексу до одиниці, тим ближче значення соціально-економічного показника до еталону.

Для інтерпретації результатів оцінки використовуюється шкала, що структурує отриманий діапазон інтегральних оцінок на п’ять відокремлених груп: дуже низький, низький, середній, високий і випереджувально високий рівень розвитку. Розмір інтервалу обчислюється як різниця між максимальним і мінімальним значенням інтегрального індикатору серед всіх регіонів, поділена на кількість груп:

$$t = \frac{(II_{ECEDR\max} - II_{ECEDR\min})}{n} \tag{4.8}$$

де t – розмір інтервалу;

$II_{ECEDR\ max}$ – максимальне значення інтегральної оцінки;

$II_{ECEDR\ min}$ – мінімальне значення інтегральної оцінки;

n – число відокремлених груп ($n = 5$).

Шкалу інтегрального індексу результативності рівня соціально-економічного розвитку регіону подано в табл. 4.15.

Таблиця 4.15

Шкала інтегрального індексу результативності соціально-економічного розвитку регіону

Інтервал оцінок	Характеристика загальної інтегральної оцінки розвитку
від $II_{ECEDR\ min}$ до $II_{ECEDR\ min} + t$	Кризовий рівень розвитку
від $II_{ECEDR\ min} + t$ до $II_{ECEDR\ min} + 2t$	Низький рівень розвитку
від $II_{ECEDR\ min} + 2t$ до $II_{ECEDR\ min} + 3t$	Середній рівень розвитку
від $II_{ECEDR\ min} + 3t$ до $II_{ECEDR\ min} + 4t$	Високий рівень розвитку
від $II_{ECEDR\ min} + 4t$ до $II_{ECEDR\ min} + 5t$	Випереджувально-високий рівень розвитку

Розроблено автором

Результати розрахунку інтегрального індикатора результативності соціально-економічного розвитку регіонів України представлено в табл. 4.16 та на рис. 4.12 та 4.13.

Таблиця 4.16

Інтегральний індикатор результативності соціально-економічного розвитку регіонів України II_{ECEDR}

Регіон	2010		2011		2012		2013		2014		2015		2016		Зміни
	II_{ECEDR}	Ранг	II_{ECEDR}	Ранг	II_{ECEDR}	Ранг	II_{ECEDR}	Ранг	II_{ECEDR}	Ранг	II_{ECEDR}	Ранг	II_{ECEDR}	Ранг	
Вінницька	0,435	13	0,451	12	0,464	15	0,496	12	0,451	14	0,464	13	0,396	17	-4
Волинська	0,282	22	0,282	21	0,198	19	0,338	21	0,282	20	0,198	22	0,374	21	+1
Дніпропетровська	0,988	2	0,993	2	0,989	2	0,979	2	0,993	2	0,989	2	0,987	1	+1
Донецька	0,818	6	0,864	6	0,882	6	0,889	6	0,864	4	0,882	6	0,759	7	-1
Житомирська	0,349	18	0,347	17	0,391	21	0,429	17	0,347	19	0,391	17	0,362	20	-2
Закарпатська	0,249	23	0,229	23	0,213	25	0,442	23	0,229	21	0,213	23	0,182	25	-2
Запорізька	0,971	3	0,811	7	0,841	7	0,703	7	0,811	6	0,841	3	0,836	5	-2
Івано-Франківська	0,395	15	0,402	15	0,421	17	0,471	15	0,402	13	0,421	14	0,433	13	+2
Київська	0,852	5	0,934	3	0,919	5	0,893	3	0,934	3	0,919	5	0,889	3	+2
Кіровоградська	0,382	16	0,385	16	0,444	14	0,296	16	0,385	16	0,444	15	0,496	14	+2
Луганська	0,579	10	0,572	10	0,628	8	0,786	10	0,572	10	0,628	10	0,686	10	0
Львівська	0,484	12	0,429	13	0,508	15	0,682	13	0,429	12	0,508	11	0,527	11	+1
Миколаївська	0,701	9	0,585	19	0,609	13	0,385	9	0,585	9	0,609	8	0,755	9	0
Одеська	0,767	7	0,661	7	0,681	10	0,573	8	0,661	8	0,681	9	0,793	8	-1
Полтавська	0,907	4	0,865	5	0,923	4	0,754	5	0,865	5	0,923	4	0,874	4	0
Рівненська	0,322	20	0,279	24	0,313	23	0,283	22	0,279	23	0,313	18	0,283	22	-2
Сумська	0,399	14	0,407	14	0,419	16	0,254	14	0,407	15	0,419	12	0,428	15	-1
Тернопільська	0,191	24	0,194	24	0,221	23	0,199	24	0,194	24	0,221	24	0,199	24	0
Харківська	0,727	8	0,723	7	0,842	9	0,859	7	0,723	7	0,842	7	0,804	6	+2
Херсонська	0,301	21	0,282	20	0,269	22	0,208	20	0,282	25	0,269	21	0,375	19	+2
Хмельницька	0,371	17	0,329	18	0,361	18	0,373	18	0,329	17	0,361	16	0,397	16	+1
Черкаська	0,505	11	0,502	11	0,527	11	0,507	11	0,502	11	0,527	10	0,507	12	-1
Чернівецька	0,188	25	0,186	25	0,206	21	0,532	25	0,186	24	0,206	25	0,232	23	+2
Чернігівська	0,335	19	0,327	19	0,341	20	0,364	19	0,327	18	0,341	19	0,372	18	+1
м. Київ	0,991	1	0,997	1	0,998	1	0,985	1	0,997	1	0,983	1	0,982	2	-1

Розраховано автором

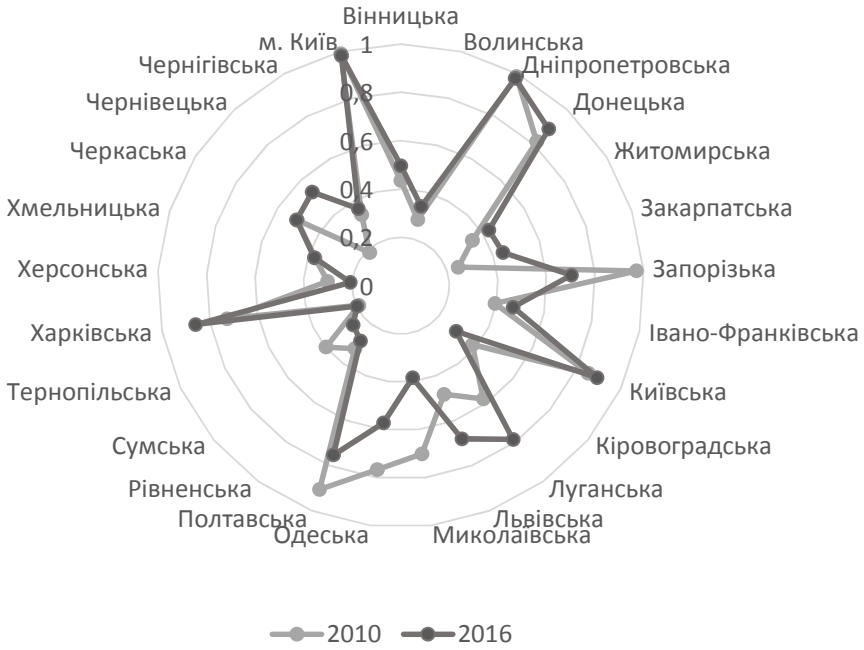

Рис. 4.12. Інтегральний індикатор результативності соціально-економічного розвитку регіонів України II_{ECEDR}

Розроблено автором

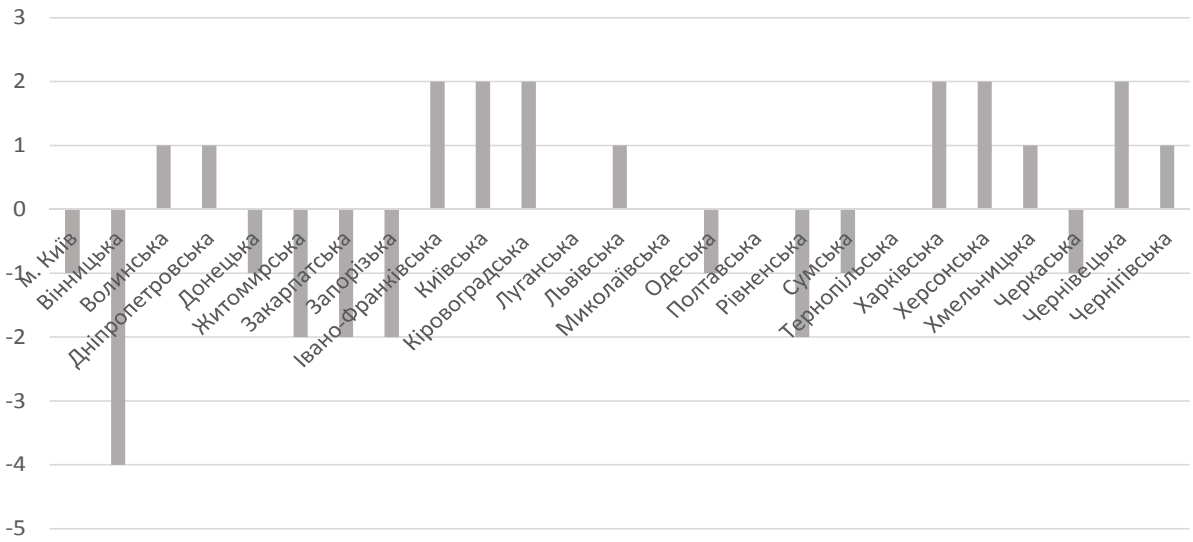

Рис. 4.13. Зміни інтегрального індикатора результативності соціально-економічного розвитку регіонів України II_{ECEDR} з 2010 по 2016 р.р.

Розроблено автором

Структуру результативності регіонального розвитку визначено за даними розрахунків та подано в табл. 4.17.

Таблиця 4.17

Структурування регіонів України за результативністю соціально-економічного розвитку регіону за період 2010-2016 р.р.

Група	Склад групи за рівнем II_{ECEDR}
Дуже низький рівень II_{ECEDR} (0,179-0,378)	Волинська, Закарпатська, Житомирська, Рівненська, Тернопільська, Херсонська, Чернівецька області
Низький рівень II_{ECEDR} (0,378-0,546)	Івано-Франківська, Кіровоградська, Хмельницька, Вінницька, Сумська, Львівська, Черкаська, Чернігівська області
Середній рівень II_{ECEDR} (0,546-0,737)	Донецька, Миколаївська, Луганська, Одеська області
Високий рівень II_{ECEDR} (0,737-0,896)	Запорізька, Полтавська, Харківська області
Випереджувально-високий рівень II_{ECEDR} (0,896-0,987)	Дніпропетровська, Київська області, м. Київ

Розроблено автором

Отже, за результатами дослідження результативності соціально-економічного розвитку встановлено, що загалом показники усіх аспектів регіонального розвитку в Україні дещо знизилися, але значних змін не відбулося. Регіони-лідери, регіони із середнім рівнем розвитку та регіони-аутсайдери залишилися у межах своїх груп, однак абсолютні показники соціально-економічного розвитку майже за усіма регіонами зменшилися.

4.3. Оцінка інвестиційної привабливості регіону в контексті фінансового забезпечення регіонального розвитку

Соціально-економічний розвиток регіону можливий лише за умов активізації інвестиційних процесів в регіоні. Сьогоднішня нестача інвестиційних ресурсів як в національному, так і в регіональному контексті обумовлена декількома причинами. По-перше, нестабільністю економічної і політичної ситуації в Україні, що призводить до періодичних економічних та фінансових криз, по-друге, обмеженістю заощаджень домогосподарств для

здійснення інвестицій. По-третє, українська банківська система недостатньо капіталізована, а це обмежує здійснення масштабних інвестиційних проектів. По-четверте, в Україні недостатньо розвинутий фондовий ринок [142, с. 235].

Соціально-економічний розвиток регіону характеризується сукупністю показників, для визначення рівня розвитку регіону існують декілька інтегральних показників. Один з таких інтегральних показників – рівень інвестиційної привабливості регіону, оскільки він є комплексним, багатофакторним показником, що всебічно відображає не тільки поточний стан економіки та рівень життя населення регіону, а й його динаміку та тенденції. Від рівня інвестиційної привабливості регіону залежить залучення інвестицій в економіку регіону, а це є найважливішим чинником, джерелом і стимулятором розвитку регіону та підвищує його конкурентоспроможність.

Поняття конкурентоспроможності регіонів тісно пов’язане із покращенням інвестиційного клімату в регіоні, що викликає позитивні зміни в міжрегіональному перерозподілу інвестицій. Останнім часом особливої значущості в теоретичних і в прикладних дослідженнях набули питання інвестиційної привабливості регіонів та ранжування регіонів за рівнем інвестиційної привабливості.

Інвестиційний клімат будь-якої господарської системи характеризується надмірним динамізмом, постійно змінюється в кращу чи гіршу сторони. Сприятливий інвестиційний клімат стимулює зростання припливу капіталу та тим самим сприяє діяльності інвесторів, а несприятливий сприяє підвищенню ризиковості інвестиційної діяльності та призводить до відпливу капіталу.

Залучення інвестицій в державу чи окрему її частину – регіон, багато в чому визначаються станом та перспективами соціально-економічного розвитку суб’єкту інвестування. Дослідження в області оцінки інвестиційного клімату країни в цілому й окремих її регіонів проводяться давно, вони у своїй основі різноманітні й використовують багато різних критеріїв.

Для пошуку шляхів підвищення інвестиційної привабливості визначення та систематизація чинників впливу на інвестиційне середовище має величезне

значення для його покращення. До комплексу чинників, що характеризують умови здійснення інвестиційної діяльності в Україні належать наступні:

– рівень розвитку продуктивних сил в країні;
– рівень розвитку інвестиційного ринку;
– рівень розвитку фінансово-кредитної системи країни;
– законодавчо-нормативна база держави;
– умови інвестиційної діяльності для іноземного інвестора;
– рівень інвестиційної активності населення.

Проблеми інвестиційного клімату і інвестиційної привабливості регіонів, а також проблематика залучення інвестицій в контексті розвитку регіонів досліджувались багатьма закордонними і вітчизняними економістами, такими, як: О. І. Амоша [114], І. А. Бланк [133], П. Т. Бубенко, В. М. Геєць [215], З. В. Герасимчук, В. М. Гриньова, М. Б. Дацишин [22, 204, 354], М. І. Долішній [244], М. М. Недашківський, А. А. Пересада [342], І. М. Писаревський, Я. О. Побурко [349], В. П. Решетило, М. Г. Чумаченко [267] та багатьох інших науковців [192, 199, 201, 238, 248, 259, 268, 303, 387, 397, 409, 410].

А. А. Пересада визначає такі чинники формування інвестиційного клімату держави (табл. 4.18) [301, с. 272].

Таблиця 4.18

Чинники, що формують інвестиційний клімат держави

Група	Чинники
Рівень розвитку продуктивних сил та стан інвестиційного ринку	- стан та структура виробництва; - рівень розвитку робочої сили; - стан ринку інвестицій, фондового ринку
Політична воля влади та правове поле держави	- створення відповідної законодавчої і нормативної бази; - досягнення стабільності національної грошової одиниці, валютне регулювання; - забезпечення привабливості об'єктів інвестування
Стан фінансово-кредитної системи та діяльність фінансових посередників	- інвестиційна діяльність банків, її рівень; - рівень розвитку та функціонування парабанківської системи; - інвестиційна політика Національного банку; - режим іноземного інвестування; - діяльність міжнародних фінансово-кредитних інституцій; - наявність вільних економічних та офшорних зон

Джерело: [342]

Інший підхід використано в одній з провідних методик на сьогодні – методиці розрахунку інвестиційної привабливості регіонів, що розробили спеціалісти аналітичного центру «Інститут реформ».

Інтегральна оцінка проводиться за п'ятьма блоками показників:

– економічний розвиток регіону;

– ринкова інфраструктура;

– фінансовий сектор;

– людські ресурси;

– місцева влада й підприємництво.

Кожен з п'яти блоків складається з певної кількості статистичних показників. Наприклад, для оцінки блоку «Економічний розвиток регіону» використовується більше 40 показників, оцінка блоку «Ринкова інфраструктура» базується на аналізі 21 показника. До економічного блоку входять такі показники, як обсяг промислового виробництва, обсяг регіонального валового продукту (ВРП), платні послуги, інвестиції в основний капітал, підрядні роботи, виконані власними будівельними підприємствами за договірними цінами, запровадження в дію основних фондів тощо. Для характеристики фінансового сектора використовуються 30 показників, серед яких: кількість банків, обсяги короткострокових і довгострокових кредитів, внески населення, кількість інвестиційних, інноваційних компаній, кількість реєстраторів і зберігачів цінних паперів, випуск акцій й обсяги зареєстрованих емісій акцій та ін. Блок показників «Людські ресурси» оцінюється 26-ма показниками, серед яких є такі:

– рівень забезпеченості житлом;

– характеристика зайнятості населення (зайнятість, рівень безробіття);

– середня зарплата й рівень заборгованості по ній [114, с. 54-55]

Аналіз підходів до оцінки інвестиційної привабливості регіону дозволив зробити висновки щодо основних критеріїв оцінки соціально-економічного розвитку регіону і його інвестиційної привабливості.

Для підвищення інвестиційної привабливості треба скороти розрив між

валовим заощадженням і валовим нагромадженням, перебороти слабкість банківської сфери та фондового ринку, передбачити стимулювання заощаджень громадян і збільшення їхньої інвестиційної складової, посилення ролі в цьому таких інституційних інвесторів, як пенсійні та страхові фонди. Важливим кроком у цьому напрямі було створення відповідно до Указу Президента України від 11.12.02 № 1153/2002 Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг. У формуванні інвестиційного потенціалу особливу роль відіграє посилення державного впливу на інвестиційну сферу, спрямування бюджетних коштів на фінансування державних програм. Все це можливо впровадити в процесі розвитку іпотеки.

З метою пошуку шляхів покращення інвестиційного клімату в регіоні та шляхів підвищення його інвестиційної привабливості необхідно систематизувати фактори впливу.

Інвестиційна привабливість регіону характеризується системою показників зовнішнього і внутрішнього середовища. В загальному вигляді інвестиційна привабливість є сукупністю характеристик та чинників, що дають змогу оцінити, наскільки той чи інший об’єкт інвестування привабливіший за інших об’єктів.

Одним з перших досліджень, присвячених оцінці інвестиційного клімату різних країн, було дослідження 1969 р., яке провели фахівці Гарвардської школи бізнесу. Його основу складала експертна шкала, що включала наступні основні чинники: законодавчі умови для іноземних і національних інвесторів, можливість вивозу капіталу, стабільність національної валюти, рівень інфляції, політичну ситуацію, можливість використання національного капіталу. Це був досить вузький підхід, а всі вищезазначені критерії базувалися лише на суб’єктивних експертних оцінках. При подальших наукових дослідженнях цього питання до зазначених показників було додано деякі макроекономічні показники (обсяг ВВП, його структура та ін.) та почали враховувати забезпеченість природними ресурсами, стан інфраструктури, умови розвитку зовнішньої торгівлі, ступінь забезпеченості людськими ресурсами, участь

держави в управлінських процесах [201].

З кінця 80-х років минулого сторіччя, коли з'явилися держави з перехідною економікою, підходи до оцінки інвестиційного клімату та інвестиційної привабливості ще більше ускладнилися.

Зокрема, зараз за кордоном застосовують рейтинги Institutional Investor, американської групи BERI, німецької газети Handelsblatt, лондонського журналу Eromoney, інших відомих економічних журналів – Fortune, The Economist та авторитетних експертних агентств – Moody`s, Standard&Poor`s, Fitch, IBCA, JP Morgan Chase, Merrill Lynch. Найвідомішими з них авторитетними системами оцінок інвестиційного клімату прийнято вважати рейтинги Institutional Investor, Euromoney та Business Environment Risk Index (BERI) [133, с. 127].

Зокрема, рейтинг Institutional Investor – це рейтинг кредитоспроможності країни. Його визначають групи експертів ста провідних міжнародних банків. Оцінка проводиться за результатами визначення комплексного показнику, що характеризує інвестиційну привабливість 135 країн.

Рейтинг журналу Euromoney базується на дослідженні трьох груп індикаторів: ринкових – 40%, кредитних – 20%, політико-економічних – 40%. При складанні рейтингу BERI (Business Environment Risk Index) оцінюються наступні чинники: рівень політичної стабільності, націоналізація, темпи економічного зростання, девальвація курсу національної валюти, умови банківського кредитування, продуктивність праці в країні, розвиток інфраструктури [133, с. 129].

Здійснювалися спроби оцінювання рівня економічного розвитку на регіональному рівні і в країнах колишнього Радянського Союзу. Зокрема, фахівцями російського консалтингового агентства «Експерт-Регіон» у 1995 році було розроблено методику визначення рейтингу окремих суб'єктів Російської Федерації. Оцінювання проводилося за двома складовими компонентами: оцінка інвестиційного потенціалу та оцінка інвестиційного ризику. Ця методика враховує особливості регіонального розвитку держави, що має федеративний

устрій, але, вона не може бути застосованою для Україні, що має унітарний устрій [133, с. 124].

В 1992-1993 роках в Україні ініціатором здійснення подібних досліджень стала компанія «Омета-Інвест» [133, с. 130]. Однак ця методика мала певні недоліки, наприклад, в ній не враховується структурування інвестицій за основними ознаками класифікації, і, навпаки, виділяються ті ознаки, що не здійснюють визначального впливу на інвестиційні процеси.

У 1999 році група українських фахівців Ради з вивчення продуктивних сил НАН України під керівництвом проф. О. Слюсаренко розробила алгоритм визначення регіональних інвестиційних ризиків, в основу якого покладено гіпотезу про те, що суспільна система (держава або регіони) є сукупністю двох елементів – матеріально-технічного та людського та двох типів зв‘язків між ними – культурно-управлінських та культурно-організаційних. Крім цього, характеристику інвестиційної привабливості регіонів було запропоновано фактично прирівняти до обсягів активності інвесторів на території регіонів, без врахування інших факторів [133, с. 137]

Інший підхід до визначення оцінки рівня підприємницької активності регіонів розробили фахівці міжвідомчого відділу методології регіональної та транскордонної статистики НДІ Держкомстату України та Інституту регіональних досліджень НАН України під керівництвом проф. Я. Побурка [349]. Однак, перелік показників вищезазначеної методики є недостатнім, оскільки він включає невелику кількість показників, що характеризують інвестиційну діяльність, хоча ця методика має і значний позитивний момент – до переліку аналітичних показників додано питомі величини, що характеризують вплив інвестицій на регіональний розвиток і дають змогу провести порівняльний аналіз інвестиційних процесів в окремих регіонах.

Однак треба зазначити, що, різні вчені віддавали перевагу різним групам факторів формування інвестиційної привабливості. Український незалежний центр політичних досліджень спільно з Інститутом конкурентного суспільства провели групове наукове дослідження «Інвестиційний клімат в Україні: проблеми та

перспективи розвитку», в якому застосовано методи експертних оцінок та колективного інтерв'ю [349, с. 117]. В дослідженні було проведено оцінку стану інвестиційного клімату в Україні, визначено комплекс чинників його формування позитивного та негативного характеру.

Одна з найперших та найбільш адаптованих методик оцінки інвестиційної привабливості регіонів України розроблена І. О. Бланком. Вона передбачає ранжування регіонів за п'ятьма синтетичними (узагальненими) показниками. Кожний показник має питому вагу у загальному показнику, із врахуванням ступеня його важливості (у %):

– рівень загальноекономічного розвитку регіону (7 аналітичних показників) – 35%;

– рівень розвитку інвестиційної інфраструктури регіону (5 аналітичних показників) – 15%;

– демографічна характеристика регіону (4 аналітичних показники) – 15%;

– рівень розвитку ринкових відносин і комерційної інфраструктури регіону (6 аналітичних показників) – 25%;

– рівень криміногенних, екологічних та інших ризиків (4 аналітичних показники) – 10% [133, с. 137].

Кожен з вищевказаних узагальнених показників визначається на основі сукупності статистичних показників, що його формують, а інтегральний показник інвестиційної привабливості розраховується виходячи з рангу кожного узагальненого показника (тобто його питомої ваги у відсотках від інтегрального показника).

Іншу методику запропонував «Інститут реформ», який роках здійснював проект з оцінювання інвестиційної привабливості регіонів України, під керівництвом М. Дацишина [23, 204, 354]. Під час обробки та аналізу показників було враховано, що серед них є стимулятори («чим більше значення – тим краще»), зростання яких здійснює позитивний вплив у бік збільшення інтегральної рейтингової оцінки, і дестимулятори («чим більше значення – тим гірше»), зростання яких здійснює негативний вплив, тобто зменшує величину

інтегральної рейтингової оцінки. Так, до дестимуляторів належать, приміром: приріст заборгованості по податках, приріст дебіторської заборгованості, рівень безробіття, рівень злочинності, рівень забруднення довкілля, чисельність державних службовців місцевого рівня та деякі інші. Перелік показників для інтегральної оцінки інвестиційної привабливості регіонів України представлений в табл. 4.19.

Таблиця 4.19

Система показників для інтегральної оцінки інвестиційної привабливості регіонів України згідно з методикою «Інституту реформ»

Група показн.	Пит. вага	Кільк	Основні показники
1	2	3	4
Економічний розвиток	0,25	43	Валова додана вартість за попередній рік у факт цінах, млн. грн. Валова додана вартість в розрахунку на 1 ос. у факт цінах, грн. Індекс фізичного обсягу валової додаткової вартості в порівняльних цінах, % до попереднього р. Фінансові результати діяльності економіки, млн. грн. Продукція промисловості, млн. грн. Продукція промисловості на 1 ос. населення, грн. Продукція сільського господарства в порівняльних цінах 2000 р. Валова продукція сільського господарства на 100 га, тис. грн. Середня площа с/г угідь у використанні фермерських господарств Факт виконання доход частини місцевих бюджетів, млн. грн. Факт виконання доходної частини місцевих бюджетів 1 ос., грн. Факт виконання видаткової частини місцевих бюджетів, млн. грн. Чистий прибуток, збиток с/г підприємств, млн. грн. Роздрібний товарообіг, без громадського харчування, млн. грн. Роздрібний товарообіг на душу населення, грн. Платні послуги, у фактичних цінах, грн. Платні послуги на 1 ос. населення, у фактичних цінах, грн. Середньомісячна заробітна плата працівників, грн. Кредит заборгованість суб’єктів, млн. грн. Дебіторська заборгованість між підприємствами, млн. грн. Інвестиції в основний капітал у порівняльних цінах, млн. грн.. Балансовий прибуток, збиток, млн. грн. Підрядні роботи, виконані буд підприємств, за договір цінами, млн. грн. Експорт, млн. дол. США Імпорт, млн. дол. США Експорт на 1 ос. населення, млн. дол. США Імпорт на душу населення, млн. дол. США Прямі іноземні інвестиції в регіон, млн. доларів США Приріст прямих іноземних інвестицій у регіон, млн. дол. США Прямі іноземні інвестиції на душу населення, дол. США Приріст прямих іноземних інвестицій на душу населення,дол. США Інвестиції з регіону, млн. доларів США

Продовження табл. 4.19

1	2	3	4
Ринкова інфра-струк-тура	0,22	7	Кількість лізингових, страхових компаній, кредитних союзів аудиторських фірм і приватних аудиторів Одноразова місткість готелів Щільність автомобільних і залізничних доріг на 100 кв.км Обсяги пасажирських і вантажних перевезень різними видами транспорт Рівень доступу до Інтернету Середньодобовий обсяг теле- і радіомовлення Обсяги науково-технічних робіт та інші.
Фінан-совий сектор	0,25	5	Кредити, видані банками Вклади населення у банках Обсяги торгів цінними паперами Первинна емісія цінних паперів Чисті активи інвестиційних/взаємних фондів та інші.
Людські ресурси	0,28	6	Рівень забезпеченості житлом, легковим транспортом Характеристика населення регіону (вікова структура, смертність, частка працездатного населення, чисельність студентів) Характеристика зайнятості населення (зайнятість, рівень безробіття) Середня зарплата й рівень заборгованості по ній Рівень виробничого травматизму (на 10000 працюючим)

Джерело: [410]

Методика розрахунку рейтингу інвестиційної привабливості регіону здійснюється у наступній послідовності:

1) встановлення відхилення розрахункового значення показника регіону від середнього значення по країні;

2) нормалізація отриманих відхилень (розподіл їх за шкалою);

3) розрахунок часткових рейтингів за кожним блоком показників за формулою середнього арифметичного нормалізованих значень;

4) розрахунок інтегрального рейтингу як середньозваженої рейтингів по окремих групах (вага кожної групи показників визначається за допомогою методу експертних оцінок) [267, с. 149].

З 2003 р. по сьогоднішній день одним з провідних агентств з дослідження інвестиційної привабливості регіонів України є рейтингове агентство «Експерт-рейтинг». Свої дослідження РА «Експерт-рейтинг» публікує щорічно в журналі «Експерт-Україна». Методика РА «Експерт-рейтинг» відрізняється від інших подібних методик тим, що в них враховується не тільки інвестиційний

потенціал, а й інвестиційний ризик, як дві складові інвестиційної привабливості. В ході дослідження було виявлено, що в Україні відсутні регіони з мінімальним і максимальним рівнем ризику, в цілому регіонам України притаманний середній рівень інвестиційного ризику, і тільки декілька областей мають підвищену ступень ризику. Дуже важливо, як враховують фахівці РА «Експерт-рейтинг», надати взаємоув'язану характеристику ризику і потенціалу, тому що високий потенціал може бути нейтралізовано високим рівнем ризику, що зводить інвестиційну привабливість майже до нулю [142, с. 86].

В рамках дослідження рейтингової оцінки інвестиційної привабливості регіонів застосовувалась методика російського агентства «Експерт РА», адаптована до українських умов. Для проведення досліджень були застосовані статистичні дані Держкомстату України, які були згруповані в дві групи – фактори інвестиційного потенціалу та фактори інвестиційного ризику. Рейтингова оцінка здійснювалася за 120 показниками – 90 для оцінки потенціалу і 30 для оцінки ризику. Інвестиційний потенціал характеризує можливості регіону щодо залучення інвестицій і включає до себе наступні складові: природно-сировинний потенціал, соціально-трудовий потенціал, господарський потенціал, інноваційний потенціал, інституціональний потенціал, інфраструктурний потенціал, фінансовий потенціал і споживчий потенціал. Інвестиційний ризик характеризує вірогідність втрати інвестицій та доходу від них та складається з таких видів ризику: економічний, фінансовий, соціально-демографічний, криміногенний, екологічний, адміністративно-законодавчий, політичний. Характерною властивістю дослідження є урахування вірогідності виникнення окремих видів ризику [142, с. 85].

При визначенні вірогідності виникнення ризиків різного походження були застосовані експертні оцінки, що були отримані в ході анкетування різних груп експертів. За результатами цього дослідження кожному регіону було присвоєно визначений ранг. При ранжуванні за величиною інвестиційного потенціалу найвищий ранг було присвоєно регіону з найбільшим потенціалом,

а при ранжуванні за величиною інвестиційного ризику – регіону з найменшим інвестиційним ризиком.

У вищевказаних методиках окремі групи показників відображають різнобічні сторони регіональних процесів та явищ, але більшість з них відбиває лише статичну, кількісну оцінку і не враховують динамічних та якісних змін середовища, але використання великої кількості показників у певній мірі розмивають результати дослідження і дають загальну характеристику соціально-економічного стану регіону. Особливу увагу при оцінці інвестиційної привабливості регіону, на думку автора, необхідно приділіти визначенню факторів його внутрішнього середовища: рівень економічного розвитку регіону, рівень розвитку ринкової інфраструктури, соціально-демографічну характеристику, рівень інвестиційної активності в регіоні [142, с. 87].

Враховуючи, що залучення інвестицій є основним показником та джерелом розвитку регіонів, а також основним показником якості роботи місцевих органів самоврядування, Міністерство економіки України видало Наказ 17.07.2006 N 245 «Про затвердження Методики оцінювання роботи центральних і місцевих органів виконавчої влади щодо залучення інвестицій, здійснення заходів з поліпшення інвестиційного клімату у відповідних галузях економіки та регіонах і відповідної форми звіту» [360], у якому було наведено перелік показників для оцінювання роботи місцевих органів виконавчої влади щодо залучення інвестицій, здійснення заходів з поліпшення інвестиційного клімату у відповідних регіонах. Оскільки цей Наказ є єдиним офіційним документом, що має правовий статус у даному питанні, при існуванні декількох різних поглядів на визначення інвестиційної привабливості регіону, автором обрано за основу саме нього. Тому за основу розрахунку приймається перелік показників, розроблений Міністерством економіки, який і буде застосовуватися для визначення інвестиційної привабливості регіону.

Автором було перероблено перелік показників для оцінки рівня інвестиційної привабливості регіону (табл. 4.20).

Таблиця 4.20

Перелік показників для оцінювання роботи місцевих органів виконавчої влади щодо залучення інвестицій, здійснення заходів з поліпшення інвестиційного клімату у відповідних регіонах

Показники
1. Економічні показники
Валовий регіональний продукт на 1 особу, млн. грн. Прибуток від звичайної діяльності до оподаткування, отриманий прибутковими підприємствами, млн. грн. Обсяг сільськогосподарської продукції (у порівняних цінах), млн. грн. Частка інноваційно активних підприємств,% Валова сільськогосподарська продукція на 100 га сільськогосподарських угідь, млн. грн. Площа сільськогосподарських угідь на одне фермерське господарство , га Роздрібний товарооборот підприємств у середньому за місяць на 1особу, млн. грн. Обсяг реалізованих ринкових нефінансових послуг усім категоріям споживачів у розрахунку на 1 особу, грн. Освоєно інвестицій в основний капітал на 1 особу, грн. Освоєно інвестицій в основний капітал за рахунок коштів іноземних інвесторів, млн. грн. Питома вага збиткових підприємств у відсотках до загальної кількості підприємств, % Обсяг будівельних робіт, млн. грн. Темп зростання (зниження) простроченої кредиторської заборгованості, % Темп зростання (зниження) простроченої дебіторської заборгованості, % Загальний обсяг експорту на 1 особу, млн. грн. Приріст прямих іноземних інвестицій на 1 особу за період, млн. дол. США Прямі іноземні інвестиції на 1 особу станом на кінець періоду, млн. дол. США Обсяг інвестицій з регіонів в економіку інших країн на 1 особу, млн. дол.. США
2. Розвиток інфраструктури
Загальний обсяг вантажних перевезень, тис. т Загальний обсяг пасажирських перевезень, тис. ос. Загальний обсяг інноваційних витрат на технологічні новації, млн. грн. Подано заявок на винаходи юридичним особам, од. Кількість користувачів мережі Інтернет (контрактних), тис. ос.
3. Людські ресурси
Введення в експлуатацію житла забудовниками всіх форм власності, тис. $м^2$ Заборгованість із виплати заробітної плати в середньому на 1 працівника, грн. Рівень економічної активності населення у віці 15-70 років, % Середньомісячна номінальна заробітна плата 1 штатного працівника, грн. Рівень безробіття (за методологією Міжнародної організації праці), % Рівень працевлаштування незайнятого населення, зареєстрованого в державній службі зайнятості, % Випуск вищими навчальними закладами I-II рівнів акредитації, тис. ос. Випуск вищими навчальними закладами III-IV рівнів акредитації, тис. ос. Тираж обласних, міських, районних та низових газет, тис. екз.
4. Підприємництво
Середньорічна кількість зайнятих працівників малих підприємств до кількості зайнятих працівників у цілому на підприємствах-суб'єктах підприємницької діяльності, тис. ос. Обсяг реалізованої продукції (робіт, послуг) малих підприємств у % до загального обсягу реалізованої продукції (робіт, послуг) у регіоні, %

Джерело: [360]

Як видно з табл. 4.20, до розрахунку залучається сукупність показників, що складається з 4 блоків, усього до переліку включено 36 показників, що характеризують рівень розвитку регіону.

Оцінка розрахунку інтегральної рейтингової оцінки інвестиційної привабливості регіону проводиться в три етапи.

На першому етапі рейтингова оцінка діяльності центральних і місцевих органів виконавчої влади щодо залучення інвестицій, здійснення заходів з поліпшення інвестиційного клімату в розрізі регіонів, інвестиційної привабливості регіонів обчислюється шляхом підсумовування відносних відхилень показників, які характеризують відповідну діяльність регіону, до найкращих значень цих показників регіонів за формулою

$$S_j = \sum_{з=1}^{n} \frac{B_{\max} - B_{ij}}{B_{\max} - B_{\min}} + \sum_{i=1}^{n} \frac{B_{ij} - B_{\min}}{B_{\max} - B_{\min}} \qquad (4.9)$$

де S_j – рейтингова оцінка інвестиційної привабливості j-го регіону за кожним з показників;

B_{ij} – значення i-го показника j-го регіону, $1 <= i <= n$;

B_{max}, B_{min} – максимальне та мінімальне значення показників [316].

Перша частина формули використовується для оцінки показників, зростання яких має позитивне значення (стимуляторів), друга частина – для оцінки показників, зростання яких має негативний ефект (дестимуляторів).

На другому етапі визначається середнє арифметичне значення суми рейтингових оцінок діяльності інвестиційної привабливості регіону за кожним з показників за формулою

$$S_{сер} = \frac{S_j}{n} \qquad (4.10)$$

де $S_{сер}$ – середнє арифметичне значення суми рейтингових оцінок діяльності конкретного регіону за n-ми показниками;

n – кількість показників, за якими проводиться розрахунок [360].

На третьому етапі визначається інтегральний рейтинговий бал інвестиційної привабливості регіону за формулою

$$S_{rj} = \sum S_{сер} \times \ g_n \qquad (4.11)$$

де S_{rj} – інтегральний рейтинговий бал інвестиційної привабливості регіону;

g_n – вага n-ої групи показників [360].

Визначення ваги кожної з чотирьох груп показників, включених до розрахунку інвестиційної привабливості регіону, було здійснено на основі опитування 3 експертних груп РА «Експерт-рейтинг», і отримані результати представлені в табл. 4.21.

Таблиця 4.21

Питома вага окремих груп показників інвестиційної привабливості регіону в загальній рейтинговій оцінці

Група показників	Економічні показники	Розвиток інфраструктури	Людські ресурси	Підприємництво
Вага даної групи в загальній рейтинговій оцінці	30%	25%	25%	20%

Джерело: [378]

На основі представлених в табл. 4.20 показників, що були визначені за даними Держкомстату України, були визначені рейтингові бали кожної групи показників і інтегральний рейтинговий бал інвестиційної привабливості за регіонами України.

Динаміку основних показників формування інвестиційної привабливості регіону було досліджено у комплексній оцінці інтегрального індикатору соціально-економічного розвитку регіонів України (п. 4.2).

Одним з найважливіших показників рівня розвитку регіону є капітальні інвестиції, тобто кошти, що спрямовуються на відтворення основних засобів. Кінцевою метою капітальних інвестицій є розширене суспільне виробництво.

Аналіз капітальних інвестицій зведено в табл. 4.22 та на рис. 4.14.

Таблиця 4.22

Капітальні інвестиції за регіонами України, млн. грн.

Регіон	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	Зміни	
								Абсол.	Відн. %
Україна	**80575,5**	**241286,0**	**273256,0**	**249873,4**	**219419,9**	**273116,0**	**359216,1**	**178640,6**	**98,8**
АР Крим	1856,9	1956,8	2856,7	3256,9	…	…	…	…	…
Вінницька	3544,7	5081,0	5824,1	6109,5	5674,6	7373,0	8301,9	4757,2	134,2
Волинська	1767,0	2577,1	3254,4	3327,1	3389,7	6166,8	6384,2	4617,2	261,3
Дніпропетровська	16016,9	22116,0	22509,3	21290,1	20356,5	25919,9	33169,0	17152,1	107,08
Донецька	14993,9	26802,0	31721,9	27912,4	13155,3	8304,3	11902,2	-3031,7	-20,2
Житомирська	2011,5	2519,8	2892,6	3005,4	2904,9	4044,4	5573,5	3562	177,08
Закарпатська	2205,4	3051,9	2736,1	2645,8	2638,7	3778,4	4663,0	2457,6	111,4
Запорізька	7963,8	6676,5	7204,4	6838,8	7034,5	7794,3	11039,7	3075,9	38,6
Івано-Франківська	4378,7	4256,2	5166,9	4797,2	6837,5	9609,3	7947,6	3568,9	81,5
Київська	11331,4	17672,9	20366,8	20696,6	19653,5	24359,1	33411,4	22080	194,9
Кіровоградська	2123,1	3993,2	4576,2	3224,0	3122,4	4057,1	6355,3	4232,2	199,3
Луганська	5646,0	6979,7	8222,6	11369,3	5222,6	2060,1	4122,2	-1523,8	- 27,0
Львівська	8830,2	12114,0	11173,3	9816,7	9555,0	13386,5	18605,2	9775	110,7
Миколаївська	4422,2	4297,8	4696,0	5008,7	3771,4	5989,9	9730,2	5308	120,03
Одеська	9723,8	9347,3	14631,2	11872,2	9361,3	9983,5	16728,7	7004,9	72,03
Полтавська	6289,4	7859,4	10217,4	9536,3	8827,8	8337,9	15265,1	8975,7	142,7
Рівненська	1937,1	2565,8	2770,9	2837,3	2804,6	4334,2	4324,1	2387	123,2
Сумська	2187,6	3022,1	2871,2	2721,3	2798,1	3663,0	5762,6	3575	163,4
Тернопільська	2138,4	2524,2	3374,8	2976,2	2590,0	3827,5	4888,2	2749,8	128,6
Харківська	8063,4	13035,0	14759,2	9292,6	8032,3	11246,7	16545,9	8482,5	105,2
Херсонська	1890,6	2688,1	2435,7	2124,8	2208,1	3107,4	4591,3	2700,7	142,8
Хмельницька	2947,6	3546,8	3489,3	3637,6	4078,3	6809,3	9123,3	6175,7	209,5
Черкаська	2831,4	3225,3	3781,0	3413,3	3262,1	4485,8	6498,7	3667,3	129,5
Чернівецька	1714,7	1794,3	2229,3	2257,4	1686,9	2789,2	2668,8	954,1	55,6
Чернігівська	1890,9	2397,0	2737,3	2842,0	2621,2	3550,2	5318,5	3427,6	181,3
м. Київ	53725,8	71142,4	79614,2	70320,6	67832,6	88138,6	106295,5	52569,7	97,8
м. Севастополь	2356,4	2896,7	3456,7	3967,8	…	…	…	…	…

Проаналізовано автором за джерелом [336]

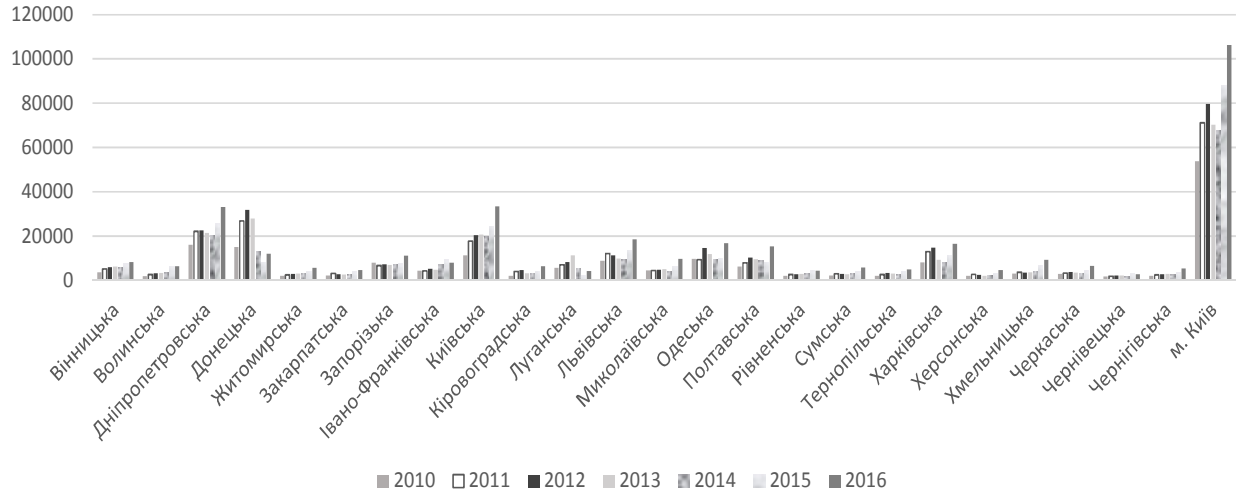

Рис. 4.14. Динаміка капітальних інвестицій за регіонами України за 2010-2016 р.р., млн. грн.

Джерело: авторська розробка

За даними з табл. 4.22 можна зробити висновки, що обсяги капітальних інвестицій в таких областях як Донецька і Луганська мають від'ємну величину –20,2 % та -27,0 % відповідно. Найбільше зростання капітальних інвестицій відбулося у таких областях, як Волинська (261,3 %), Хмельницька (209,5 %), Чернігівська (181,3 %), Кіровоградська (199,3 %, Київська (194,9 %). Найменше зростання спостерігається у Запорізькій (38,1 %), Чернівецькій (55,6 %), Одеській областях (72,2 %) та м. Київ (97,8 %). В інших областях зростання капітальних інвестицій відбувалося у межах від 105,2 % (Харківська область) до 134,2 % (Вінницька область).

Основним з комплексу показників інвестиційної привабливості регіону, що кількісно характеризує залучення інвестицій в регіон, є показник залучення прямих іноземних інвестицій (див. табл. 4.23 та рис. 4.15).

Таблиця 4.23

Динаміка прямих іноземних інвестицій (ПІІ) за регіонами України, млн. дол. США

	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	Зміни	
								Абсол.	Відн. %
Усього	**45 370,0**	**48 197,6**	**51 705,3**	**53 704,0**	**40 725,4**	**36 154,5**	**37 655,5**	**-7 714,50**	**-17,00**
АР Крим	415,4	415,5	598,8	743,0	…	…	…	…	…
Вінницька	205,3	226,4	248,2	309,4	223,0	187,8	179,8	-25,50	-12,42
Волинська	218,6	291,4	380,5	341,3	271,2	247,1	234,8	16,20	7,41
Дніпропетровська	10 620,3	10 183,3	9 880,1	8 913,0	5 775,8	4 009,9	3 481,3	-7 139,00	-67,22
Донецька	4 329,2	3 559,9	3 566,7	3 789,1	2 322,0	1 748,0	1 633,0	-2 696,20	-62,27
Житомирська	226,6	306,2	336,9	362,9	259,8	222,7	222,5	-4,10	-1,80
Закарпатська	364,4	348,5	406,4	437,5	334,2	311,8	317,7	-46,70	-12,81
Запорізька	902,8	937,5	1 027,6	1 075,3	843,4	682,7	650,0	-252,80	-28,00
Івано-Франківська	492,8	624,0	642,7	813,8	925,9	836,6	818,2	325,40	66,03
Київська	1 574,2	1 714,8	1 798,2	1 951,5	1 750,3	1 593,4	1 502,5	-71,70	-4,55
Кіровоградська	52,1	59,5	90,9	147,1	70,6	52,5	59,1	7,00	13,43
Луганська	629,5	713,3	785,5	826,4	578,2	443,9	379,1	-250,40	-39,77
Львівська	1 186,8	1 300,4	1 315,8	1 379,5	1 197,7	1 101,0	1 093,2	-93,60	-7,88
Миколаївська	165,4	152,3	244,7	282,8	228,9	212,8	227,8	62,40	37,72
Одеська	1 107,3	1 220,5	1 629,1	1 671,7	1 430,4	1 330,1	1 331,3	224,00	20,22
Полтавська	550,3	701,2	942,3	1 064,7	1 039,4	1 000,1	1 003,8	453,50	82,40
Рівненська	276,8	259,6	277,9	292,6	242,5	199,6	182,3	-94,50	-34,14
Сумська	359,6	361,8	386,5	422,7	263,3	199,1	190,1	-169,50	-47,13
Тернопільська	59,8	61,9	63,9	68,9	55,8	49,2	48,5	-11,30	-18,89
Харківська	2 716,8	2 814,2	2 174,3	2 131,9	1 728,8	1 554,6	1 632,9	-1 083,90	-39,89
Херсонська	185,5	188,6	251,5	275,2	208,2	211,0	202,6	17,10	9,21
Хмельницька	183,0	186,8	205,1	224,5	189,1	165,5	160,2	-22,80	-12,45
Черкаська	289,4	285,7	882,5	887,9	512,9	348,0	334,9	45,50	15,72
Чернівецька	61,9	61,9	64,2	80,2	68,6	59,1	57,5	-4,40	-7,10
Чернігівська	94,9	100,9	105,0	128,4	99,8	92,1	240,9	146,00	153,84
м. Київ	18 516,5	21 537,0	23 998,6	25 825,6	20 105,5	19 296,0	21 471,8	2 955,30	15,96
м. Севастополь	427,5	402,9	432,4	404,0	…	…	…	…	…

Розроблено автором за джерелом [336]

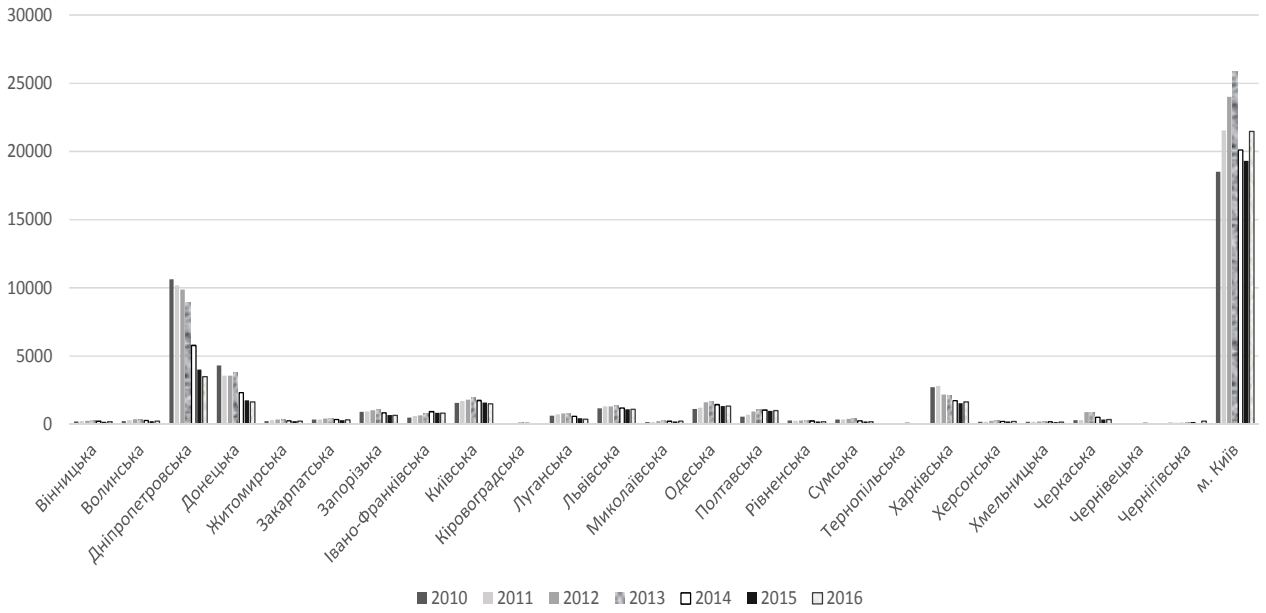

Рис. 4.15. Динаміка прямих іноземних інвестицій (ПІІ) за регіонами України, млн. дол. США

Джерело: авторська розробка

За даними з табл. 4.23 встановлено, що найнижчий, від'ємний, рівень зміни обсягу прямих іноземних інвестицій (ПІІ) мають Дніпропетровська, Донецька, Харківська, Запорізька та Луганська, Сумська, Рівненська, Львівська, Київська, Закарпатська, Хмельницька, Тернопільська, Чернівецька та Житомирська області. Такі ж показники коливань мають відносні зміни у наступних областях: Дніпропетровська, Донецька, Харківська, Запорізька та Луганська, Сумська, Рівненська, Львівська, Київська, Закарпатська, Хмельницька, Тернопільська, Чернівецька та Житомирська.

Зростання обсягів ПІІ відбулося у Волинській (7,41 %), Івано-Франківській (66,03 %), Кіровоградській (13,43 %), Миколаївській (37,72 %), Одеській (20,22 %), Полтавській (82,40 %), Херсонській (9,21 %), Черкаській (15,72 %), Чернігівській (найвище зростання – 153,84 %) областях та м. Києві (15,96 %).

Отже, можна зробити висновок, що найгіршу динаміку обсягів ПІІ мають Дніпропетровська та Донецька області, а найкращу – Полтавська, Чернігівська, Івано-Франківська області та місто Київ. Загалом по Україні

залучення ПІІ зменшилося на 17 %.

На основі Методики [316] та формул (2.2) та (2.3) здійснено оцінювання рівня інвестиційної привабливості регіонів України та визначено інтегральний індикатор інвестиційної привабливості регіону II_{IAR} – integral indicator of investment attractiveness assessment of the region (табл. 4.24, рис. 4.16 та 4.17).

Таблиця 4.24

Оцінка рівня інвестиційної привабливості регіонів України

Регіони	2010		2011		2012		2013		2014		2015		2016		Зміни
	II_{IAR}	Ранг	II_{IAR}	Ранг	II_{IAR}	Ранг	II_{IAR}	Ранг	II_{IAR}	Ранг	II_{IAR}	Ранг	II_{IAR}	Ранг	
АР Крим	0,376	12	0,364	10	0,353	12	0,428	6	…	…	…	…	…	…	…
Вінницька	0,392	6	0,430	8	0,385	10	0,367	13	0,428	4	0,325	7	0,368	9	-3
Волинська	0,341	26	0,315	17	0,348	16	0,323	19	0,410	7	0,298	12	0,352	10	+16
Дніпропетровська	0,505	4	0,443	3	0,468	7	0,449	5	0,418	6	0,426	5	0,392	6	-2
Донецька	0,541	2	0,308	19	0,270	27	0,470	3	0,281	22	0,248	25	0,108	25	-23
Житомирська	0,355	21	0,298	21	0,283	26	0,328	18	0,385	10	0,278	16	0,283	14	+7
Закарпатська	0,360	19	0,428	9	0,372	11	0,379	10	0,274	24	0,319	8	0,198	19	0
Запорізька	0,389	8	0,311	18	0,229	24	0,270	25	0,355	12	0,277	17	0,317	12	-4
Івано-Франківська	0,359	20	0,433	7	0,364	13	0,348	15	0,478	2	0,450	4	0,235	16	+4
Київська	0,390	7	0,305	20	0,480	5	0,411	7	0,353	13	0,415	6	0,417	7	0
Кіровоградська	0,368	16	0,435	6	0,390	9	0,290	24	0,282	21	0,266	21	0,232	17	-1
Луганська	0,388	9	0,385	11	0,358	14	0,396	9	0,280	23	0,260	24	0,117	24	-15
Львівська	0,342	25	0,645	2	0,479	6	0,482	2	0,601	1	0,310	9	0,414	3	+22
Миколаївська	0,383	10	0,289	23	0,339	17	0,344	16	0,329	16	0,265	22	0,398	6	+4
Одеська	0,381	13	0,41	4	0,482	4	0,377	11	0,459	3	0,275	18	0,474	2	+11
Полтавська	0,394	5	0,320	15	0,485	3	0,290	23	0,283	20	0,285	14	0,387	8	-3
Рівненська	0,347	24	0,285	24	0,308	22	0,401	8	0,343	14	0,299	11	0,132	23	+1
Сумська	0,361	18	0,279	26	0,300	23	0,364	14	0,339	15	0,273	19	0,147	22	-4
Тернопільська	0,339	27	0,350	12	0,350	15	0,334	17	0,356	11	0,280	15	0,153	21	+6
Харківська	0,380	14	0,750	1	0,490	2	0,519	1	0,404	8	0,550	2	0,411	4	+10
Херсонська	0,362	17	0,281	25	0,319	19	0,322	20	0,264	25	0,269	20	0,336	11	+6
Хмельницька	0,349	22	0,345	14	0,310	21	0,318	22	0,289	19	0,289	13	0,264	15	+7
Черкаська	0,383	11	0,348	13	0,289	25	0,372	12	0,310	18	0,305	10	0,308	13	-2
Чернівецька	0,514	3	0,318	16	0,462	8	0,204	27	0,250	25	0,500	3	0,215	18	-15
Чернігівська	0,349	23	0,294	22	0,315	20	0,318	21	0,397	9	0,264	23	0,161	20	+3
м. Київ	0,547	1	0,440	5	0,595	1	0,459	4	0,519	5	0,556	1	0,521	1	0
м. Севастополь	0,343	15	0,218	27	0,307	18	0,215	26	…	…	…	…	…	…	…

Розраховано автором за джерелом [336]

За результатами оцінювання рівня інвестиційної привабливості регіонів України встановлено, що загалом в групах регіонів не відбулося значних змін, лише Донецька (-22) та Луганська (-15) області значно погіршили свій інвестиційний рейтинг за причиною збройного конфлікту.

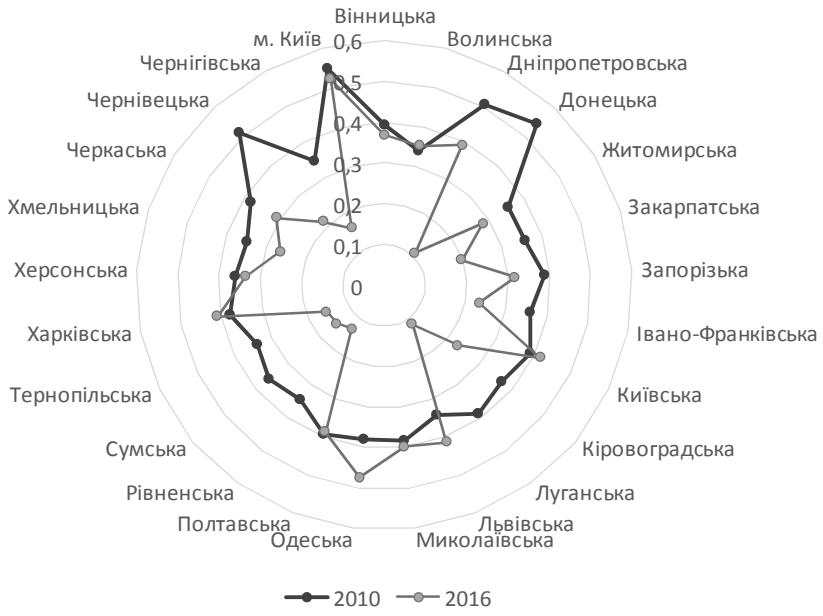

Рис. 4.16. Інтегральна рейтингова оцінка інвестиційної привабливості регіонів України за 2010 та 2016 рр.

Джерело: авторська розробка

Чернівецька область, хоча і теж знизила рейтинг інвестиційної привабливості на 15 пунктів, увесь період дослідження мала нестабільну інвестиційну привабливість, що коливалася від року до ріку.

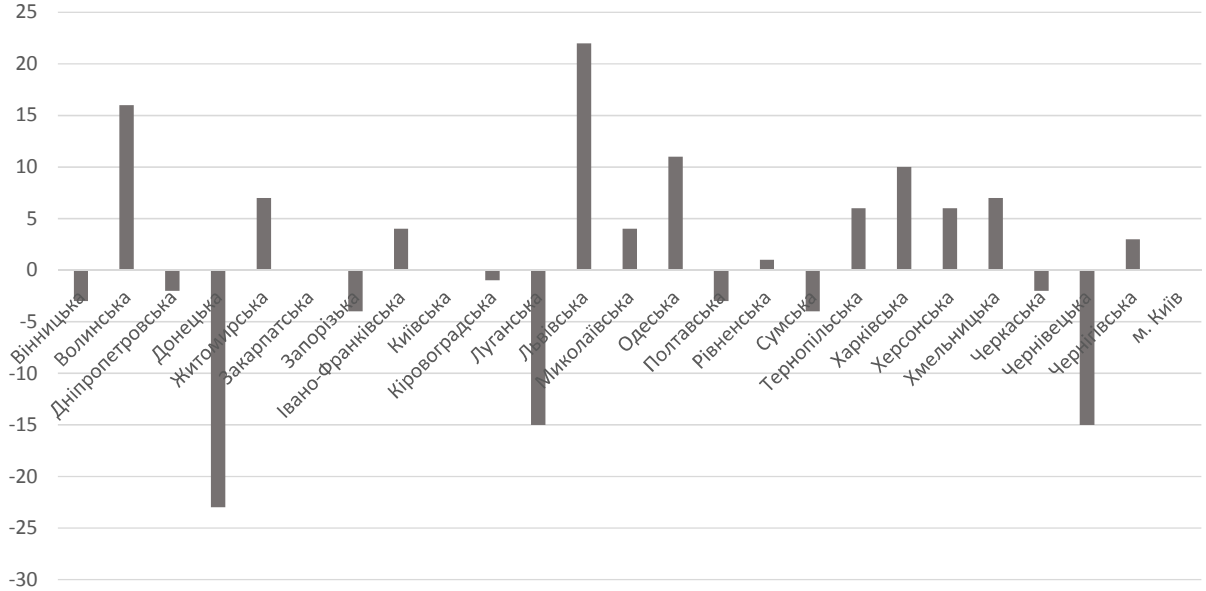

Рис. 4.17. Зміни інтегральної рейтингової оцінки інвестиційної привабливості регіонів України з 2010 до 2016 рр.

Джерело: авторська розробка

А такі області як Волинська (+16), Львівська (+22), Одеська (+11) та Харківська (+10), навпаки, значно покращили рівень інвестиційної привабливості.

Регіональна структура інвестиційної привабливості України надано в табл. 4.25.

Таблиця 4.25

Регіональна структура інвестиційної привабливості України

Регіон України	Області	Інвестиційні особливості
Східний	Дніпропетровська, Донецька, Запорізька, Харківська, Луганська	Переважно лідери рейтингу – високий рівень інвестиційної привабливості (окрім Луганської області): високий рівень прямих іноземних інвестицій, високий рівень розвитку економіки, велика частка експорту, найбільш високий рівень життя населення
Південний	Миколаївська, Одеська, Херсонська	Рівень інвестиційної привабливості вище середнього: високий та середній рівень прямих іноземних інвестицій, середній рівень розвитку економіки та рівня життя населення
Центральний	Вінницька, Житомирська, Київська, Кіровоградська, Полтавська, Сумська, Чернігівська, Черкаська	Середній рівень інвестиційної привабливості: середній рівень прямих інвестицій, рівень розвитку економіки та рівень життя населення середній та вище середнього
Західний	Волинська, Закарпатська, Івано-Франківська, Львівська, Рівненська, Тернопільська, Чернівецька, Хмельницька	Рівень інвестиційної привабливості нижче середнього та низький: середній та низький рівень прямих іноземних інвестицій, середній та невисокий рівень розвитку економіки та життя населення

Джерело: авторська розробка

Інвестиційна привабливість регіону суттєво пов’язана із можливістю отримання підприємствами регіональної економіки фінансування, без якого дуже важко здійснювати модернізацію виробництва, розширювати асортимент та номенклатуру продукції та послуг, впроваджувати інновації тощо. Таким чином, стан розвитку фінансової системи в конкретному регіоні тісно корелюється з розвитком у ньому ділової активності.

Київським міжнародним інститутом соціології у партнерстві з Інститутом економічних досліджень та політичних консультацій на замовлення Державного агентства з інвестицій та управління національними проектами

України проводилися дослідження в усіх регіонах України щодо стану ділового клімату, взаємодії влади та бізнесу, доступності фінансових ресурсів та інших чинників розвитку регіональної економіки. За оцінками експертів, у середньому по Україні асортимент послуг, що надаються банками, є практично достатнім для ведення бізнесу (7,6 бала за 9-ти бальною шкалою). Причому, у регіональному розрізі оцінки не є диверсифікованими, і у 19-ти областях вони перевиють 7 балів. Найбільше задоволені спектром банківських послуг (більше 8,5) підприємці 3 областей (Кіровоградської – 8,8, Житомирської – 8,7 та Львівської – 8,6), причому, у своїх оцінках респонденти були практично одностайними, адже рівень стандартного відхилення в цих регіонах не перевищував 1,0 [378].

Однак, незважаючи на широко представлений асортимент банківських послуг, отримати кредит у банках достатньо проблематично. Загалом, по Україні рівень доступності кредиту був оцінений у 6,2 бала при стандартному відхиленні 2,5. Лише 8 регіонів мали оцінку вище 7 балів, і один – понад 8,5 (Кіровоградська область). Ще у 1 регіоні оцінка доступності банківських кредитів перевищила 8 балів (Львівська область). Відзначимо також Івано-Франківську область, у який респонденти були більш одностайними (стандартне відхилення менше 1), а оцінка – високою (7,8) (див. рис. 4.18).

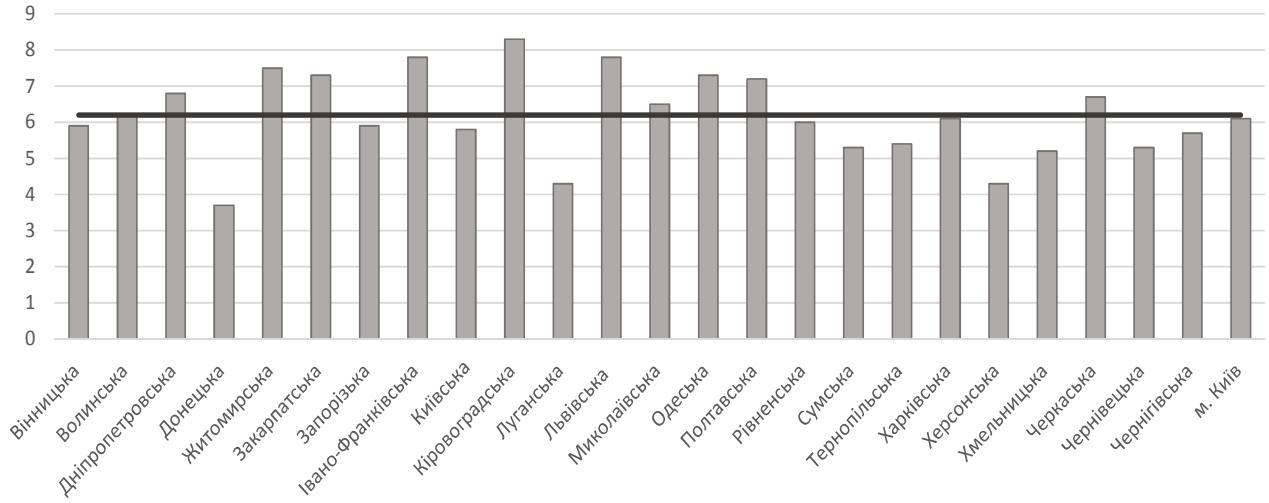

Рис. 4.18. Оцінка ступеня доступності банківського кредитування за регіонами України у порівнянні із середнім значенням по Україні загалом

Розроблено автором за джерелом [333]

Ще складнішою є ситуація із залученням альтернативних джерел фінансування. Загалом, по Україні рівень доступності позабанківських джерел фінансування становить останніми роками біля 5 балів за 9-ти бальною шкалою. При цьому, оцінки не сильно диференцюються, лише в 3 регіонах вони перевищують 6 балів: Кіровоградська область (7,9), м Полтавська область (6,3), та м. Київ (6,1). Найгіршою ситуація з позабанківським кредитуванням, за оцінками представників опитаних підприємств, є у Донецькій (3,5), Вінницькій (3,8) та Херсонській (3,9) областях (див. рис. 4.19).

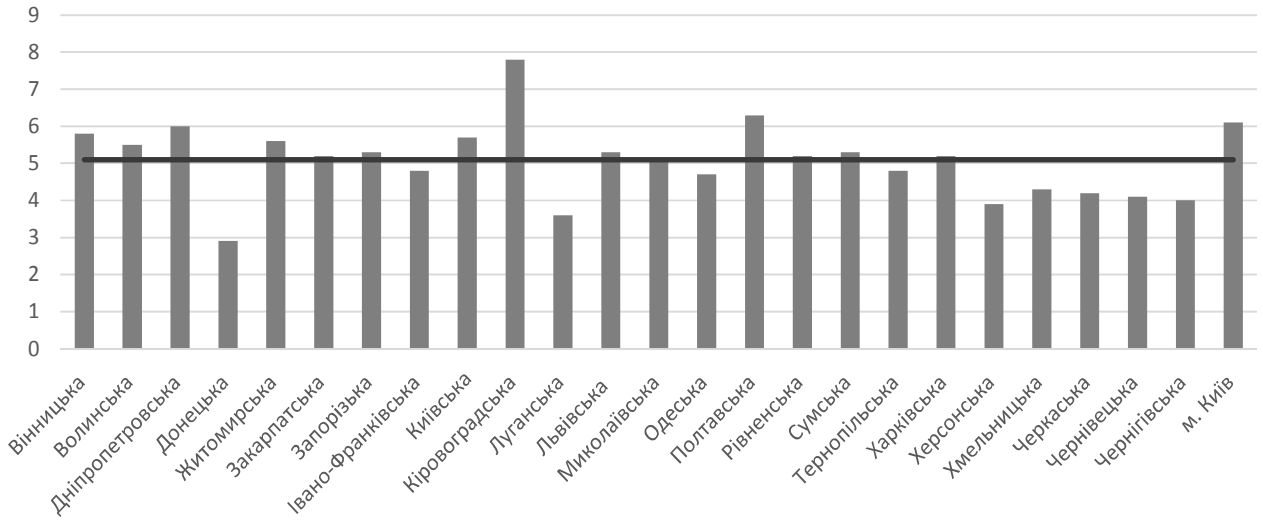

Рис. 4.19. Оцінка доступності залучення альтернативних джерел фінансування за регіонами України у порівнянні із середнім значенням по Україні загалом

Розроблено автором за джерелом [378]

Можливість отримання фінансування з-за кордону (кредити в іноземних банках, іноземні інвестиції, вихід на IPO тощо) для вітчизняних підприємств, судячи з наданих їхніми представниками оцінок, є вкрай обмежена. Середня оцінка по вибірці становила 3,5 бала.

Найлегше залучати іноземне фінансування підприємцям у м. Києві (5,0). Ще у 4-х регіонах оцінки перевищили 4-бальний рубіж. Це Черкаська, Полтавська, Харківська та Житомирська області (див. рис. 4.20).

Слід також відзначити значну диверсифікацію оцінок у більшості регіонів (відхилення становило понад 50 % від середнього значення оцінки).

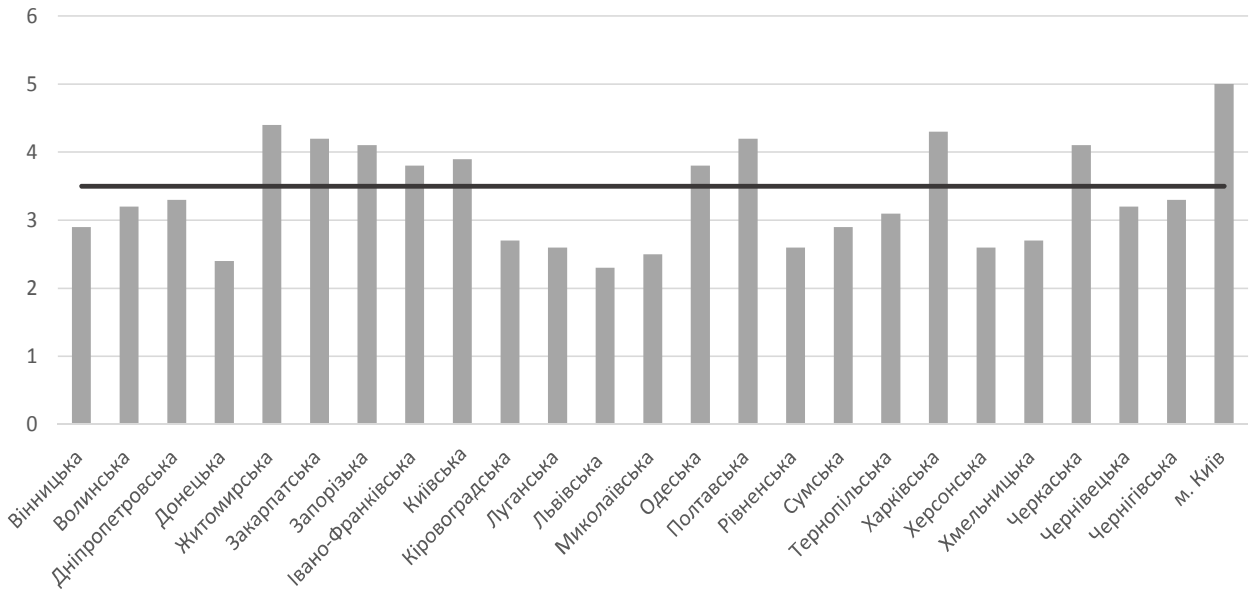

Рис. 4.20. Оцінка можливості залучення іноземних інвестицій за регіонами України у порівнянні із середнім значенням по Україні загалом

Розроблено автором за джерелом [378]

Це означає, що можливості залучення іноземного фінансування слабо пов’язані з особливостями регіону, а залежать передусім від конкретних підприємств та осіб, тобто, суб’єктивних факторів.

Отже, незважаючи на достатньо широкий асортимент банківських послуг, доступність банківського кредитування для більшості регіонів залишається на низькому рівні. Особливе занепокоєння викликає низький рівень доступності кредитів у Донецький, Кіровоградській, Луганській, Львівській та Миколаївській областях. Ситуація з можливістю отримати фінансування з-за кордону є доволі складною, однак практично не залежить від регіональної приналежності. Однак, я ми бачимо, за рідким виключенням, вища оцінка інвестиційних можливостей спостерігається у регіонах із більш високим рівнем інвестиційної привабливості та рівню розвитку регіону загалом (див. п. 4.2).

Отже, можна дійти висновку про взаємну залежність та взаємний зв’язок між інвестиційною привабливістю регіону, рівнем соціально-економічного розвитку регіону, фінансово-економічною безпекою регіону, узгодженням економічних інтересів суб’єктів на регіональному рівні та фінансовим забезпеченням регіонального розвитку. Оскільки до складу майже усіх

інтегральних показників, що стосуються ефективності функціонування економіки регіону, входять однакові або тотожні показники та індикатори. Ступінь узгодженості економічних інтересів суб'єктів регіональної економіки характеризується саме результативністю, ефективністю функціонування регіональної соціально-економічної системи, можливістю залучення фінансових ресурсів в регіон, інвестиційною привабливістю регіону (рис. 4.21).

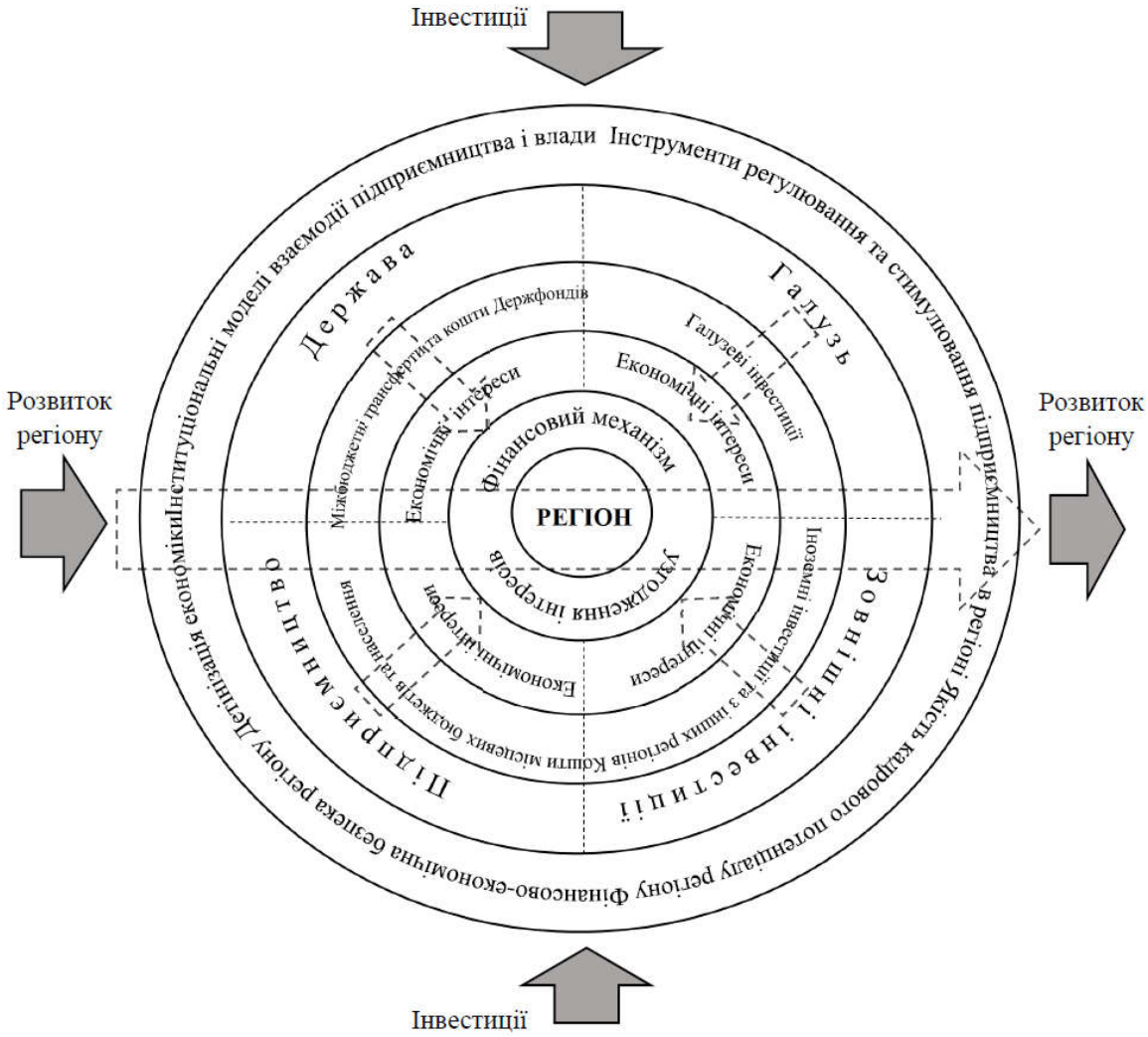

Рис. 4.21. Взаємозв'язок узгодженості економічних інтересів та залучення інвестицій в регіон в процесі регіонального розвитку

Джерело: авторська розробка

Отже, варто зазначити, що в процесі оцінювання стану та перспектив розвитку регіональної соціально-економічної системи доцільно використовувати комплекс інтегральних показників, що висвітлюють усі

аспекти функціонування регіональної економіки, і що особливо важливо, – в динамиці. Тільки з урахуванням просторово-часового континууму можна отримати багатовимірну та багатокритеріальну об'ємну модель економіки регіону, що відображає усі проблемні крапки, вузькі місця тощо. Тільки таке детальне та поглиблене дослідження надає можливість деталізувати процеси планування та корегування регіонального та галузевого розвитку.

З одержаних результатів і проведеного дослідження випливає, що формування в Україні привабливого середовища необхідно в контексті активізації процесів регіонального розвитку, що потребує активних державних дій, спрямованих на зміну правового, економічного, політичного поля в країні. У зв'язку з тим, що одним з важливих об'єктів при розробленні будь-якої стратегії є людський потенціал, самоорганізація суспільства в регіоні, розвиток людського потенціалу, забезпечення економічної та соціальної привабливості регіону, підвищення рівня життя шляхом реформування соціальної сфери, освіти та охорони здоров'я мають бути враховані при формуванні стратегії розвитку регіону.

Для ефективного розвитку регіону важливу роль відіграє конкурентоспроможність регіональної влади, впровадження ефективних механізмів адміністративного управління і модернізація владних структур, формування базових мобілізаційних ідей для території. Необхідним в цьому сенсі є виявлення максимально конкурентоспроможні області бізнесу і сфери інноваційного розвитку, проведення політики із просування бізнесу в інші регіони і на міжнародний ринок, а також включання регіональних бізнес-структур в реалізацію пріоритетних національних проектів. Щодо подальших досліджень в цьому напрямку, треба зазначити, що крім пошуку нових можливостей і вироблення стратегії розвитку для територій, необхідно вирішувати завдання формування механізму координації органів державної влади при реалізації значущих програм та проектів розвитку регіонів.

В результаті здійснення оцінки результативності регіонального розвитку та доцільності його фінансового забезпечення зроблено наступні висновки:

1. В умовах нестабільного характеру сучасних процесів в регіональній економіці виникає об’єктивна необхідність розробки комплексу показників чи індикаторів регіонального розвитку, що характеризували б ефективність регіональної економічної системи с позицій забезпечення та реалізації принципів сталого розвитку. Під час дослідження соціально-економічних процесів в регіоні для визначення таких індикаторів необхідно врахувати безліч факторів, що мають як об’єктивний, так і суб’єктивний характер впливу на регіональні процеси.

2. Розроблено науково-методичні підходи до формування системи індикаторів результативності регіонального розвитку. Принципи, на яких ґрунтуються підходи до оцінювання результативності регіонального розвитку: принцип системного підходу, забезпечення єдності методології побудови основних показників та їх співставності з аналогічними показниками в інших областях, забезпечення адекватності показників реальному стану об’єкту, доступність показників у регіональному розрізі, однозначність трактування показників, прозорість побудованої системи показників, зручність для практичного використання, лаконічність, тобто орієнтація на сукупність важливіших первинних показників.

3. Розроблено замкнену структурно-логічна схему комплексного оцінювання результативності регіонального розвитку, що містить 5 етапів: 1) визначення найвагоміших факторів впливу на масштаби та динаміку розвитку регіону та формування концептуально-аналітичної схеми моніторингу регіонального розвитку з урахуванням наслідків та ідентифікації умов наближення до стандартів ЄС; 2) обґрунтування теоретико-методичних засад комплексної оцінки результативності регіонального розвитку та формалізація й відбір кваліметричного інструментарію, стандартизація процедур забезпечення об’єктивності; 3) формування мультирівневої системи показників, критеріїв та індикаторів оцінювання; 4) дослідно-експериментальні дослідження щодо оцінювання результативності регіонального розвитку та ідентифікація результатів відповідно до стандартів ЄС; 5) інтерпретація результатів

оцінювання результативності регіонального розвитку та розробка критеріальних цільових програм та проектів регіонального розвитку.

4. Здійснено комплексне оцінювання результативності регіонального розвитку через розрахунок інтегрального показнику результативності соціально-економічного розвитку регіонів (II_{ECEDR} – Integral indicator of efficiency of social and economic development of the region), що розраховується за допомогою методу таксономії, який дозволяє використовувати показники з різними одиницями вимірювання, враховувати показники різного інформаційного простору (позитивна динаміка показника може характеризувати як зниження, так і зростання рівня соціально-економічного розвитку), та містить 36 показників за 4 групами: економічний блок (30 показників), фінансовий блок (12 показників) та соціальний блок (14 показників); для інтерпретації результатів оцінки використано шкалу, розроблену автором, що структурує отриманий діапазон інтегральних оцінок на п'ять відокремлених груп та за результатами оцінювання сформовано структурування регіонів України за результативністю соціально-економічного розвитку: дуже низький рівень II_{ECEDR} (0,179-0,378) Волинська, Закарпатська, Житомирська, Рівненська, Тернопільська, Херсонська, Чернівецька області; низький рівень II_{ECEDR} (0,378-0,546) Івано-Франківська, Кіровоградська, Хмельницька, Вінницька, Сумська, Львівська, Черкаська, Чернігівська області; середній рівень II_{ECEDR} (0,546-0,737) Миколаївська, Луганська, Одеська області; високий рівень II_{ECEDR} (0,737-0,896) Донецька, Запорізька, Полтавська, Харківська області; випереджувально-високий рівень II_{ECEDR} (0,896-0,987) Дніпропетровська, Київська області, м. Київ.

5. Встановлено певну взаємну залежність між інвестиційною привабливістю регіону, рівнем соціально-економічного розвитку регіону, фінансово-економічною безпекою регіону, узгодженням економічних інтересів суб'єктів на регіональному рівні та фінансовим забезпеченням регіонального розвитку, оскільки до складу майже усіх інтегральних показників, що стосуються ефективності функціонування економіки регіону, входять тотожні

або схожі за змістом показники та індикатори. Ступінь узгодженості економічних інтересів суб'єктів регіональної економіки характеризується саме результативністю, ефективністю функціонування регіональної соціально-економічної системи, можливістю залучення фінансових ресурсів в регіон, інвестиційною привабливістю регіону. Отже, варто зазначити, що в процесі оцінювання стану та перспектив розвитку регіональної соціально-економічної системи доцільно використовувати комплекс інтегральних показників, що висвітлюють усі аспекти функціонування регіональної економіки, і що особливо важливо, – в динаміці. Тільки з урахуванням просторово-часового континууму можна отримати багатовимірну та багатокритеріальну об'ємну модель економіки регіону, що відображає усі проблемні крапки, вузькі місця тощо. Тільки таке детальне та поглиблене дослідження надає можливість деталізувати процеси планування та корегування регіонального та галузевого розвитку.

Наукові результати, що отримані автором у ході написання розділу, пройшли апробацію та доповідалися й були схвалені на науково-практичних конференціях, а також надруковані у наукових фахових виданнях [136, 141, 142, 144, 145, 153, 157, 160, 161].

РОЗДІЛ 5
ОРГАНІЗАЦІЙНО-ФІНАНСОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ УЗГОДЖЕНОСТІ ЕКОНОМІЧНИХ ІНТЕРЕСІВ СУБ'ЄКТІВ РЕГІОНУ

5.1. Оцінювання узгодженості економічних інтересів регіону

Регіон як самостійний суб'єкт господарської діяльності, включений у систему соціально-економічних зв'язків і відносин більш високого рівня, виступає носієм і виразником, з одного боку, «власних» економічних інтересів, а з іншого боку – інтересів, обумовлених місцем цього регіону в системі національного господарства.

Однією з найбільш серйозних загроз збалансованому функціонуванню регіональних господарських систем виступає тіньова економіка як фактор дезорганізації процесів регіонального економічного розвитку, зниження спроможності протистояти зовнішньому й внутрішньому дисбалансуючому впливу негативних факторів. Реалізація основних завдань тіньової економічної діяльності, яка полягає в одержанні додаткового прибутку за рахунок використання методів недоброчесної конкуренції, застосування незаконних механізмів фінансово-господарської діяльності, спричиняє неефективність системи управління регіональною економікою. Причому регулювання регіональної економіки з боку держави може збільшувати дисбаланс економічних інтересів на користь неофіційного сектора економіки, оскільки воно не стосується тіньових економічних структур.

У цьому зв'язку концептуальна модель процесу управління взаємодією держави й бізнесу в регіоні тісно поєднана з різними циклами регіонального управління й інституційно-фіксуючими їх нормативними документами й потребує координації галузевих і регіональних концепцій, стратегій і цільових програм як у напрямку реалізації економічних інтересів, так і необхідності практики державно-приватного партнерства на довгостроковій основі.

Існування значного дисбалансу інтересів офіційного й неофіційного

секторів регіонального господарства приводить до низької ефективності будь-яких заходів, прийнятих регіональними органами влади й спрямованих на стимулювання економіки. Сутність соціально-економічних протиріч, обумовлених поширенням тіньових економічних відносин, проявляється в домінуючому впливі структур тіньової економіки за допомогою значної переваги їхніх економічних можливостей. Для нейтралізації соціально-економічних наслідків такого дисбалансу на регіональному рівні необхідна реалізація комплексу взаємозалежних заходів, здійснюваних поетапно (див. табл. 5.1).

Таблиця 5.1

Етапи реалізації комплексу заходів з усунення дисбалансу інтересів офіційного й неофіційного секторів регіональної економіки

№ етапу	Стратегічні напрямки діяльності	Тактичні напрямки діяльності
1	2	3
1	Підвищення ризиків ведення тіньової господарської діяльності	1) Удосконалення системи інституціональних обмежень: – чіткий поділ сфер контролю між владними структурами; виділення обов'язків взаємного нагляду й контролю; – забезпечення своєчасного прийняття нормативних актів, які регламентують і регулюють витрати бюджетних коштів у регіоні. 2) Здійснення з боку регіональної влади контролю за дотриманням податкового законодавства з метою запобігання застосуванню різних схем ухилення від податків. 3) Моніторинг зовнішньоекономічних господарських зв'язків регіональних підприємств.
Планований проміжний результат – прагнення значної кількості суб'єктів господарювання перейти в офіційний сектор економіки регіону		
2	Проведення активної інформаційно-освітньої політики регіональною адміністрацією	1) Проведення активної політики регіональної влади із забезпечення прозорості діяльності регіональних чиновників усіх рангів з метою підвищення довіри громадян до системи влади. 2) Пошук й аналіз інформації про тіньову активність у регіоні в різних джерелах, у тому числі й у мережі Інтернет. 3) Активізація виховної й освітньої (у сфері навчання механізмам «виходу з тіні») роботи в навчальних закладах і ЗМІ. 4) Розвиток на громадських засадах за підтримкою регіональної влади громадських приймалень, покликаних розглядати й допомагати вирішувати проблеми господарюючих суб'єктів, які зіштовхнулися із корупцією. 5) Створення для суб'єктів господарювання у регіоні телефону «гарячої лінії» з питань виведення підприємницької діяльності з тіньового сектора. 6) Розроблення механізму легалізації доходів відповідно до існуючої нормативно-правової бази. 7) Оцінка результативності політики легалізації доходів у системі економічних критеріїв.

Продовження табл. 5.1

1	2	3
Планований проміжний результат – перехід значної кількості господарюючих суб'єктів в офіційний сектор регіональної економіки.		
3	Формування зовнішніх умов для ефективної реалізації економічних інтересів підприємств, що переходять або вже працюють в офіційному секторі економіки	1) Розвиток соціальної інфраструктури регіону як основа підвищення якості життя населення. 2) Активізація відносин соціального партнерства з різними об'єднаннями підприємців і профспілкових організацій з питань соціальної політики. 3) Активізація співробітництва із закордонними партнерами з метою розвитку двосторонніх економічних відносин із міжнародними організаціями, що спеціалізуються на боротьбі з тіньовою економікою й корупцією. 4) Рішення регіональної адміністрації не повинні сприяти виникненню нових ринків корупційних послуг.
Планований проміжний результат – розвиток офіційного (легального) сегмента економіки регіону.		
4	Формування стратегії розвитку малого й середнього підприємництва в регіоні на довгостроковий період, побудованої в контексті єдиної концепції зниження рівня поляризації соціально-економічного розвитку регіонів	1) Створення конкурентних переваг для місцевих виробників шляхом надання пільг на користування державною й муніципальною власністю. 2) Розвиток системи податкових преференцій для підприємців-початківців та пільгових умов кредитування (через створення Регіональної фінансово-кредитної структури підтримки розвитку підприємництва). 3) Масштабна пропаганда в засобах масової інформації підприємницької ініціативи й досвіду. 4) Удосконалення механізму надання фінансової підтримки бізнесу шляхом спрощення схеми кредитування підприємств. 5) Побудова схем надання адресної фінансової, інформаційної, правової, консультаційної підтримки підприємницьким структурам. 6) Залучення малих і середніх підприємств до виконання державних замовлень у регіоні у сфері інфраструктурного забезпечення. 7) Формування інформаційного поля, необхідного для розширення міжрегіональних, зовнішньоекономічних зв'язків регіональних підприємницьких структур.

Джерело: авторська розробка

Результативність представленої системи заходів прямо залежить від ефективності взаємодії влади й бізнесу, ступеня опрацювання й глибини прийнятих рішень, оцінки результативності проектів державно-приватного партнерства.

Стратегії соціально-економічного розвитку регіонів є найбільш сприятливою платформою узгодження економічних інтересів влади й бізнесу, фактором зближення господарюючих суб'єктів. У нормативно-правових актах регіонального рівня поряд із лінгвістичним описом алгоритму прийняття

рішень закладені основи взаємодії інститутів держави й бізнесу при складанні концепцій, стратегій і цільових програм за допомогою індикації елементів доступу комерційних компаній до різних етапів розробки, прийняття й виконання управлінських рішень органами державної влади.

Матрицю способів узгодження інтересів взаємодіючих суб'єктів надано на рис. 5.1.

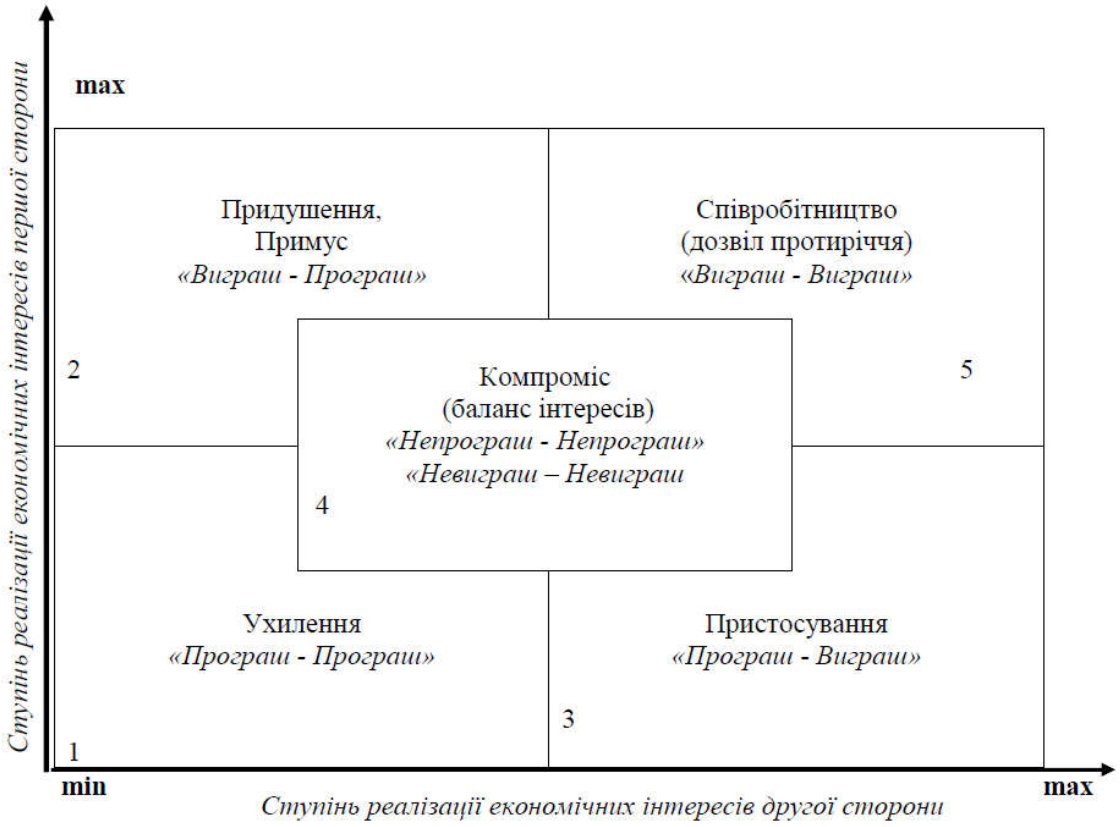

Рис. 5.1. Матриця способів узгодження інтересів взаємодіючих суб'єктів

Розроблено автором на основі джерела [225]

У квадранті 1 («Програш – Програш») представлена ситуація ухилення від взаємодії, від узгодження інтересів. Реалізація інтересів обох суб'єктів мінімальна, пов'язана з дистанціюванням, ухиленням від взаємодії, тобто з відсутністю взагалі будь-якого узгодження інтересів.

Квадранти 2 «Виграш – Програш» і 3 «Програш – Виграш» характеризують схожі варіанти взаємодії інтересів, з тією різницею, яка із сторін максимально реалізує свої інтереси. Присутня взаємодія сторін, але взаємодія не рівноправних суб'єктів, один з них повністю пригнічує інтереси

іншого, за рахунок чого має можливість максимально реалізувати свої власні.

У квадранті 4 «Невиграш – Невиграш» («Непрограш – Непрограш») виявляється варіант, при якому обидва взаємодіючих суб'єкта реалізують свої інтереси, але не повною мірою. Інтереси взаємно враховуються і здійснюється їх узгодження, тим самим досягається баланс інтересів. При цьому, під компромісом розуміється досягнення домовленості з допомогою взаємних поступок. Взаємні поступки між учасниками компромісу дозволяють оптимізувати результати їх взаємодії в рамках системи. Компроміс забезпечує можливості функціонування кожного учасника системи при певних взаємоприйнятних умовах згідно з його інтересами і цілями.

Сутність способу, представленого в квадранті 5 «Виграш – Виграш» полягає в наступному. Суб'єкти діють об'єднано, «в зв'язці», «від імені двох». На відміну від попереднього способу взаємодії, що представляє компромісне співробітництво, спосіб «Виграш – Виграш» забезпечує вирішення протиріччя інтересів. Існуючі протиріччя вирішуються на користь не окремо кожного з суб'єктів і на шкоду іншому, але перш за все, на користь їх єдності, яке вони утворюють у своєму зчепленні і тим самим – дійсно на користь кожного з них. Даний спосіб взаємодії економічних інтересів суб'єктів характеризує новий тип економічної поведінки: не домагатися реалізації своїх інтересів за рахунок інтересів іншої сторони, а шукати найкращий варіант вирішення проблеми. Така лінія поведінки є найбільш ефективною, але у випадку, якщо в учасників взаємодії декілька цілей. Якщо мета одна, то виграш однієї сторони означає програш іншої. Якщо ж цілей декілька, то виходячи з того, що кожен суб'єкт має власні, відмінні друг від друга пріоритети, тобто різні ступені важливості кожної з цілей, то і в результаті поступок з одним напрямами та виграшами за іншим, кожен взаємодіючий суб'єкт буде відчувати себе переможцем.

Таким чином, матриця показує, що варіанти реалізації і узгодження інтересів визначаються, в першу чергу, ступенем взаємної залежності і взаємної пов'язаності суб'єктів економічних відносин. Чим сильніше залежність суб'єктів один від одного, тим вище ступінь реалізації, а, відповідно, і

узгодження їх інтересів. У свою чергу, взаємозалежність суб'єктів економіки визначається існуючою системою відносин власності та існуючою системою поділу праці.

Представлена матриця способів узгодження інтересів економічних суб'єктів враховує двосторонні взаємини. В дійсності ж, взаємодіючих і взаємозалежних суб'єктів набагато більше. Більш того, ці суб'єкти можуть бути об'єднані в певні групи зі схожими економічними інтересами, що істотним чином впливає на узгодження їх інтересів у процесі управління. У зв'язку з цим, думається, що повна взаємореалізація економічних інтересів усіх взаємопов'язаних суб'єктів на практиці навряд чи можлива (хоча така ситуація і повинна бути ідеальною). Більш раціональний підхід в цьому випадку якраз і описує квадрант 4 матриці, де відбувається взаємне компромісне узгодження інтересів суб'єктів на основі балансу їх інтересів. На наш погляд, саме цей спосіб є більш продуктивним і ефективним, що враховує інтереси всіх взаємозалежних сторін, і реалізується в процесі управління. Тоді, керування в цьому контексті є пошук компромісу між усіма зацікавленими сторонами.

Подібні матриці беруть свій початок від «управлінської решітки» Р. Блейка и Дж. Маутона (Blake and Mouton leadership grid) і застосовуються в теорії та практиці конфліктології та менеджменту. «Управлінська решітка Блейка-Моутона» – концепція, розроблена в Університеті штату Огайо, була модифікована і популяризована Блейком і Моутоном, які побудували решітку (схему), що включала 5 основних стилів керівництва. Управлінська решітка, розроблена Американськими фахівцями в теорії менеджменту Р. Блейком і Дж. С. Моутоном, – теоретична матриця типологічних методів і способів управління внутрішньогруповими взаємодіями, в тому числі і конфліктними, яка допомагає знайти найбільш ефективні напрямки і прийоми управлінського впливу на запобігання, розгортання і врегулювання внутрішньогрупових конфліктів [225].

Звісно ж, необхідно звернути увагу на той факт, що сприятливі результати в справі узгодження інтересів для регіону пов'язані з підвищенням

ефективності досягнення цілей регіонального розвитку за рахунок проведення серйозної роботи з виявлення та узгодження інтересів економічних агентів на основі комплексного використання потенціалу регіону.

Отже, забезпечення узгодження інтересів цільових груп необхідно для комплексного та ефективного соціально-економічного розвитку регіону. Цільові групи інтересів мають бути включені в процес розроблення стратегії і політики регіонального розвитку реально, а не на «словах» і декларованих гаслах. У зв'язку з цим виявлення і аналіз цільових груп і їх інтересів представляється вкрай важливим для всього процесу узгодження.

Автором пропонується наступна послідовність процесу узгодження економічних інтересів суб'єктів регіональної економіки.

1 етап.

Основним завданням першого етапу є комплекс підготовчих робіт для виявлення і аналізу інтересів суб'єктів. На цьому етапі відбувається розроблення проблемних питань для анкет представників груп інтересів (експертів), визначення кола (вибірки) опитуваних, часу проведення опитувань та ін.

При цьому важливими умовами результативної підготовки до проведення широкомасштабного анкетування і подальшого аналізу економічних інтересів є наступні:

– наукове і методологічне забезпечення, що складається з обґрунтування необхідності проведення анкетування, формулювання його цілей, завдань і змісту;

– організаційне забезпечення, що передбачає необхідність розробки супутніх матеріалів щодо порядку проведення анкетування, його термінів, розподілу між учасниками анкетування завдань і відповідальності;

– кадрове забезпечення, що передбачає спеціальну підготовку кадрів для участі в анкетуванні. Особливу значущість має сам процес підготовки анкет, які повинні виконуватися висококваліфікованими кадрами, як економічного профілю, так і фахівців інших галузей, так як від точності, повноти і

коректності складених анкет залежить і результат анкетування;

– інформаційне забезпечення, що дає уявлення про обсяг і зміст необхідної інформації, про можливості автоматизації інформаційних процедур;

– економічне забезпечення, до складу якого входять визначення умов, обсягів і джерел фінансування анкетування;

– технічне забезпечення, яке полягає в наявності технічних засобів, необхідних для складання анкет і обробки їх результатів.

Результатом першого етапу є розроблення анкет та доведення їх до респондентів (експертів) [292].

2 етап.

На другому етапі з ініціативи регіональних органів влади здійснюється анкетування суб’єктів, виявлення їх економічних інтересів в розрізі основних груп і підгруп на основі підготовлених анкет. Розробляється чотири типу анкет – для підприємців і керівництва підприємств, для представників органів влади, для населення. Чотири типу анкет необхідні для того, щоб акцентувати увагу респондента тільки на одну сферу інтересів. Кожен респондент (експерт) відповідно його соціальній ролі може входити відразу в декілька груп економічних інтересів. Це впливає на об’єктивність даних відповідей. В анкетуванні беруть участь наступні соціальні групи інтересів:

– бізнес: за галузевою належністю, за величиною бізнесу;

– влада: співробітники представництв державних відомств в регіоні, органів законодавчої та виконавчої влади, органів місцевого самоврядування;

– населення: працівники підприємств, працівники бюджетної сфери, працівники сільськогосподарської сфери, приватні підприємці, учні та студенти, пенсіонери;

– представники громадських некомерційних організацій (НКО).

Наприклад, в роботі [386] пропонується використовувати такі блоки питань:

– питання, що стосуються внутрішніх інтересів і протиріч в рамках соціальної (професійної) групи, до якої відноситься респондент;

– блок питань, що стосуються інтересів і проблем у взаєминах з іншими соціальними (професійними) групами;

– питання про ставлення респондента до проведеного дослідження;

– особисті дані респондента (в анкету для підприємців включаються питання, що стосуються також характеристики підприємства).

Перелік питань може бути сконструйований і інакше, в залежності від специфіки регіональних проблем, рівню його соціально-економічного розвитку, переваг експертів і т.і.

На даному етапі відбувається статистична обробка отриманих анкет з використанням стандартних програмних продуктів.

Результатом другого етапу є надання анкет в зручній для аналізу та оброблення формі (див. додаток Б).

3 етап. Наступний етап роботи полягає в побудові матриць інтересів. Такий інструмент вперше був запропонований відомим вченим-регіоналістом Шніпером Р. в роботі [447]. Матриця інтересів дозволяє виявляти крапки перетину інтересів учасників економічної діяльності в регіоні. Як правило, матриця будується за двома основними критеріями: за суб'єктами і за їх економічними інтересами (такі матриці можна зустріти, наприклад, в роботах [318, 371]).

Складання переліку ключових економічних інтересів є особливо важливою процедурою розроблення анкет, тому для цього необхідно залучати висококваліфікованих фахівців.

На погляд автору, формулювання економічних інтересів і їх перелік повинен відповідати, як мінімум, такими принципами:

– однозначна інтерпретація формулювання інтересів;

– простота і стислість формулювання інтересу;

– інтереси не повинні дублюватися (під різними формулюваннями, але з однозначним змістом);

– оптимальний за обсягом перелік (з одного боку, необхідно охопити всі аспекти інтересів, з іншого – занадто великий список може привести до

утруднення його сприйняття респондентами, і, як наслідок до необ'єктивності відповідей, що може позначитися на результатах і висновках дослідження);

– перелік повинен бути однаковий для всіх типів анкет, що забезпечить порівнянність даних, їх інтерпретацію і полегшить аналіз точок збігу і розбіжності інтересів.

Результатом третього етапу є матриці інтересів в розрізі груп і підгруп, готових для їх аналізу (див. додаток Б).

4 етап.

На цьому етапі відбувається аналіз матриць інтересів, тому він є ключовим усього процесу узгодження. Аналіз інтересів різних суб'єктів регіональної економіки є найважливішою передумовою створення механізму, за допомогою важелів якого забезпечується досягнення інтересів і цілей суб'єктів і формування неворожого та сприятливого середовища для їх поточної діяльності. Тому, на даному етапі особливо важливо виявити інтереси, що носять суперечливий, конфліктний характер і здатні привести до прийняття взаємовиключних рішень і посилити напруженість в регіоні.

Аналіз доцільно починати з зіставлення інтересів і виявлення пересічних інтересів. При цьому зіставлення інтересів необхідно проводити за групами:

регіональні владні структури і бізнес (окремо за розмірами та галузевою належністю);

регіональні владні структури і представництва відомств;

регіональні владні структури і населення регіону;

регіональні владні структури та громадські організації.

Для зручності при аналізі можна також скористатися матричним методом і складати матриці поєднання (перетину) інтересів. При цьому в місцях перетину слід проставити дані з узагальнених матриць. Такі матриці дозволять виявити пересічні інтереси.

За влучним висловом ситуацій, що виникають в точках перетину інтересів кожної з матриць, можна виділити три типи інтересу (за термінологією Шніпера Р.):

1) схожі інтереси, коли інтереси однієї групи відповідають інтересам іншої. Ця група інтересів утворює то основне єдність, без якого неможливо довгострокове соціально-економічний розвиток регіону. Такі інтереси відповідають сполученням оцінок респондентів «дуже важливо» або «важливо» / «важливо» або «не суттєво» / «не суттєво»;

2) сумісні інтереси, що практично забезпечує співіснування інтересів. Однак, за певних умов сумісні інтереси можуть стати суперечливими, довгий час вони існують як нейтральні, не впливаючи на процес комплексного розвитку. З часом такі інтереси можуть стати або еквівалентними, або конфліктними. Такі інтереси відповідають сполученням оцінок «дуже важливо» або «важливо / «несуттєво» або «несуттєво» / «інтерес відсутній»;

3) конфліктні (суперечливі) інтереси, коли інтереси однієї групи повністю не відповідають інтересам іншої і породжують суперечливі тенденції прийнятих рішень. Це можуть бути незначні конфлікти, які легко нейтралізувати; серйозні, що вимагають для свого вирішення ретельного аналізу проблеми; і дуже серйозні, які зачіпають глибинні процеси соціально-економічного розвитку регіону або суперечать регіональним цілям і задачам. Такі інтереси відповідають сполученням оцінок «дуже важливо» / «інтерес відсутній» чи «важливо» / «інтерес відсутній».

Отже, матриці інтересів дозволять в наочній і зручній формі представити систематизовану інформацію, виявити пересічні інтереси і ступінь їх сумісності (див. додаток Б).

Доцільно по кожній матриці сполучень інтересів скласти ранжируваних ряд за рівнем зменшення проблеми неузгодженості інтересів. Це дозволить акцентувати першочергову увагу на найбільш суттєвих аспектах для знаходження шляхів вирішення існуючих протиріч.

Окремим етапом аналізу є виявлення тих економічних суб'єктів, інтереси яких найзначніше розходяться з регіональними цілями розвитку. При високій же мірі відповідності інтересів і цілей суб’єктів економіки регіональним цілям і пріоритетам, регіональні органи управління можуть включати їх в цільові

регіональні програми розвитку або розробляти непрямі заходи стимулювання їх діяльності.

На додаток до вищесказаного необхідно відзначити, що на даному етапі можна також провести об'єднання схожих інтересів в групи (кластери) для виявлення можливого формування «коаліцій» з метою просування своїх інтересів або блокування реалізації інтересів інших груп. Методика об'єднання схожих інтересів досить докладно наводиться в роботі [4], при цьому автор виділяє два типи інтересів: перерозподільні, пов'язані з перерозподільчою діяльністю на користь груп, що беруть участь в коаліції; і розвиваючі інтереси, спрямовані на отримання вигод від прийняття ефективних рішень.

Таким чином, результатом четвертого етапу є виявлення точки перетину інтересів між групами і ступінь їх конфліктності.

5 етап.

Цей етап процесу узгодження є заключним. Головна мета етапу – розробити рекомендації органам влади щодо прийняття рішень в частині зниження негативного впливу суперечливих інтересів і розвитку співробітництва в тих областях, де інтереси найбільш збігаються.

Основою для рекомендацій служить ранжування інтересів, де на перших місцях знаходяться найбільш суперечливі інтереси, що вимагають першочергових заходів щодо усунення проблем неузгодженості. Кожен конфліктний інтерес слід детально розглянути, вивчити можливі причини його появи, можливі наслідки і пропоновані заходи щодо зниження рівня конфліктності.

При цьому можливі варіанти узгодження інтересів, вибір яких залежить від ступеня суперечливості і конфліктності виявлених інтересів. Найбільш раціональний спосіб узгодження інтересів – компромісний (на основі балансу інтересів), коли взаємодіючі сторони частково взаємореалізують свої інтереси. В окремих випадках застосовується оптимальний, але і самий складний метод – співробітництво (див. п. 3.3). Бажано уникати крайнього методу – ухилення, так як ігнорування протиріч між суб'єктами може привести до появи

багаточисельних диспропорцій, в тому числі до дестабілізації всієї економічної системи. Вибір способу узгодження інтересу часто обумовлюється моделями взаємин між групами інтересів. Тому при виборі способу узгодження слід керуватися тим, що комплексний розвиток регіону, в якому зацікавлені всі групи економічних інтересів, неможливий за умови обмеженні інтересів одних груп і превалювання і просуванні інших. Як було сказано вище, високі показники соціального середовища не можуть бути досягнуті без успіхів в економіці і стабільності в політичній сфері.

Схематично послідовність етапів процесу узгодження економічних інтересів у регіоні надано на рис. 5.2.

В рамках обраних способів узгодження пропонується використання відповідних методів управлінських впливів і інструментарію, а також конкретних форм взаємодії між групами інтересів.

Розроблені на цьому етапі рекомендації і пропозиції служать основою для прийняття регіональними органами влади управлінських рішень із узгодження економічних інтересів, що концентруються та формулюються в цілі та пріоритети економічної стратегії і політики регіону.

Отже, результатом заключного етапу узгодження економічних інтересів на регіональному рівні є рекомендації і пропозиції щодо конкретних відповідних аспектів управління регіоном.

Таким чином, на наш погляд, уявлення узгодження інтересів як процесу дозволяє встановити логічну послідовність дій із вирішення проблеми конфліктності інтересів.

Узгодження інтересів слід розглядати як єдиний цілеспрямований процес, який представляє собою сукупність взаємопов’язаних етапів із виявлення, порівняння та ідентифікації інтересів, а також створення умов для їх ефективної взаємореалізації суб’єктами регіональної економіки шляхом їх систематичного моніторингу та прийняття рішень щодо усунення виявлених протиріч.

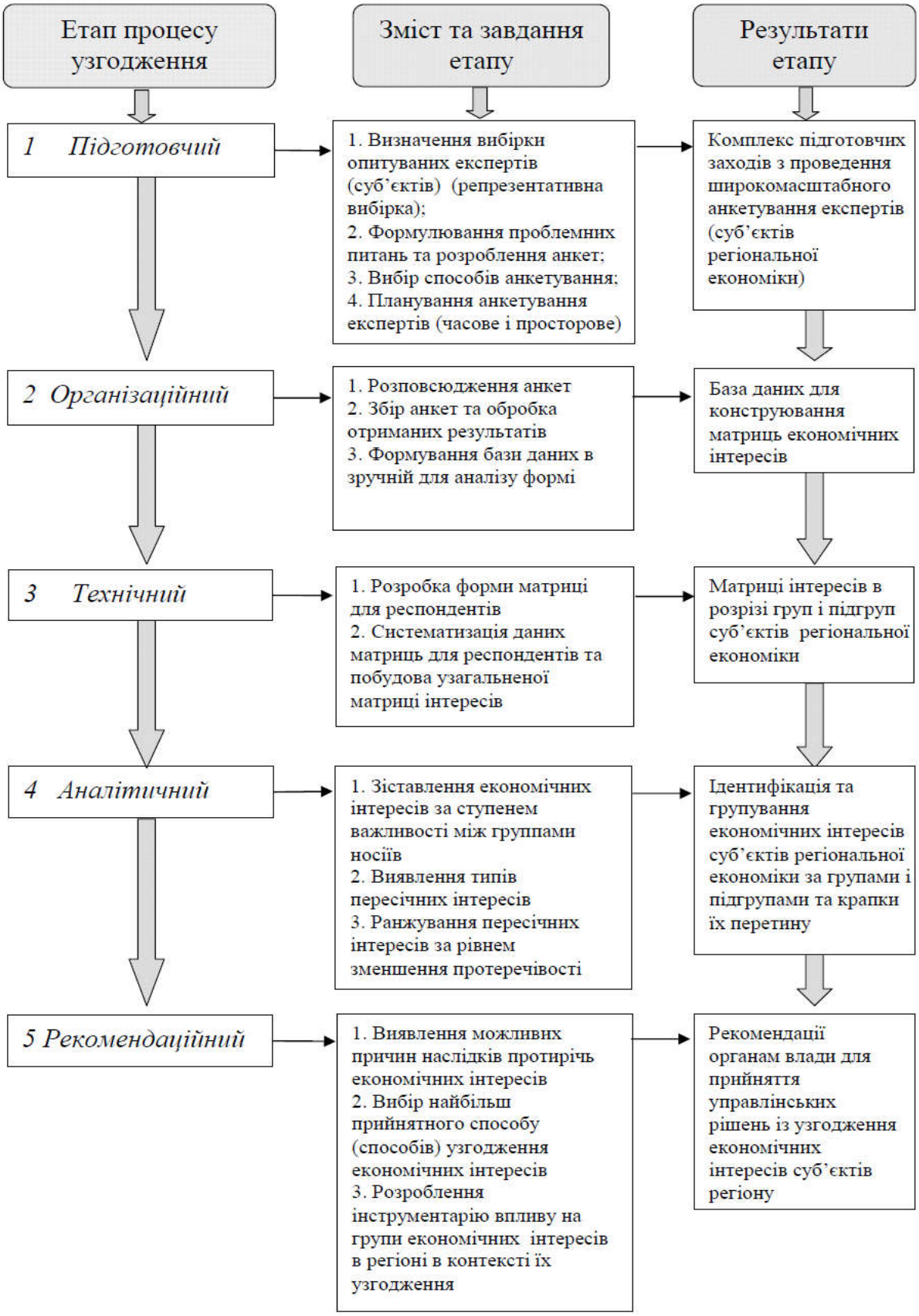

Рис. 5.2. Задачі та результати етапів процесу узгодження економічних інтересів у регіоні

Джерело: авторська розробка

Новизна процесного підходу до узгодження інтересів полягає в тому, що на підставі існуючих науково-теоретичних і прикладних розробок, запропонований практичний алгоритм виявлення, зіставлення та ідентифікації інтересів для прийняття ефективних рішень в частині усунення їх суперечливості. Такий підхід надасть можливість органам управління регіоном:

– провести аналіз всього спектру інтересів, сформованих на даному етапі розвитку у суб'єктів економіки;

– підвищити оперативність і компетентність дій із синхронізації інтересів за рахунок систематичного виявлення точок дотику інтересів суб'єктів;

– залучати до процесу розроблення й реалізації регіональної стратегії цільові групи інтересів, виявлені в ході аналізу, що, в свою чергу, сприяє розвитку демократизації суспільства.

Крім цього, запропонований алгоритм може бути адаптований для виявлення і узгодження інтересів на муніципальному рівні, або на міжгалузевому рівні для ідентифікації підприємницьких інтересів при формуванні регіональної промислової та інвестиційної політики.

При виборі типу організаційної структури узгодження економічних інтересів, автор дисертаційного дослідження керувався тим, що модель організаційної структури повинна сприяти вдосконаленню всіх заходів і дій із узгодження економічних інтересів в регіоні, а також такими принципами:

– нова організаційна структура повинна спрощувати функціональну завантаженість існуючої системи управління регіональною економікою;

– організаційна структура повинна носити постійний характер для вирішення конкретної комплексної задачі;

– в новій структурі потрібна наявність висококваліфікованих фахівців різних сфер діяльності, а також фахівців з системного аналізу, моніторингу та прогнозування.

Таким вимогам, на наш погляд, відповідає проектно-цільова структура, яка створюється за рішенням регіональних органів управління з метою вироблення рекомендацій щодо комплексу дій і заходів, пов'язаних із

синхронізацією інтересів, усунення виявлених протиріч і включення ключових інтересів в основні положення економічної стратегії і політики регіону на основі аналізу сформованих інтересів суб'єктів регіональної економіки.

Проектно-цільова структура створюється як координаційний центр, а для мінімізації витрат на її створення та функціонування необхідно максимально використовувати сформовані інфраструктурні та управлінські системи. Відповідно до необхідності послідовного здійснення всіх етапів процесу узгодження інтересів, у складі проектно-цільової структури доцільно виділити наступні підрозділи: експертно-аналітичний департамент, інформаційно-технічний департамент, організаційний департамент. Необхідність виділення в складі проектної групи саме цих підрозділів викликана завданнями кожного етапу процесу узгодження інтересів.

Експертно-аналітичний департамент. Експертно-аналітичний департамент є головною ланкою всього регіонального координаційного центру. Експертно-аналітичний департамент передбачає наявність двох груп: експертної та аналітичної. Кожна група в складі експертно-аналітичного департаменту виконує свої функціональні завдання. При цьому кінцевий етап роботи – вироблення рекомендацій щодо погодження інтересів і усунення суперечностей між ними здійснюються спільно.

До основних завдань експертної групи слід віднести такі:

розроблення анкет для респондентів (експертів) за групами: для бізнес-структур, органів регіональної і муніципальної влади, представників відомств в регіоні, населення, громадських організацій. Анкети мають містити необхідний список проблемних питань, який максимально відображав би економічні інтереси, що сформувалися у суб'єктів, і був би достатнім для проведення аналізу перетинів інтересів;

складання комплексу інтересів, необхідних для конструювання матриць інтересів. Складання переліку ключових інтересів є особливо важливою процедурою розроблення анкет. Перелік повинен бути однаковий для всіх типів анкет, що забезпечить порівнянність даних, їх інтерпретацію і полегшить аналіз

точок збігу і розбіжності інтересів;

розроблення форм матриць інтересів. Для комплексного аналізу необхідно як мінімум три форми матриць: матриці інтересів, що включаються в анкети для респондентів, узагальнені матриці за групами інтересів і матриці поєднання інтересів для виявлення точок їх дотику і ступеня конфліктності.

У роботу експертної групи доцільно залучати висококваліфікованих фахівців з різних сфер. Перш за все, соціологів, що мають великий досвід з методології та методиці проведення широкомасштабних соціологічних та маркетингових досліджень та складання анкет. До ради мають увійти також вчені-економісти, що займаються проблемами управління регіональною економікою, що володіють знаннями теорії, методології та практики управління.

Доцільно включити до складу політологів, здатних оцінювати ситуацію, що склалася в регіоні з позиції політичних аспектів розвитку суспільства. Для складання якісного переліку інтересів до складу експертної групи слід включити представників бізнес-структур, громадських організацій, регіональних і муніципальних органів. влади, федеральних відомств, представників наукового середовища регіону. Очолювати роботу координаційного центру повинен фахівець в області системного аналізу.

Основне завдання аналітичної групи – здійснення аналізу сконструйованих матриць інтересів на предмет їх взаємозв’язку, взаємореалізації, можливих протиріч або збігів, аналізу рангового ряду інтересів за ступенем конфліктності. Для роботи в цій групі доцільно залучати осіб, які володіють технікою аналізу, мають навик і досвід проведення аналітичних досліджень, тому в її складу мають увійти математики-аналітики, економісти-математики, спеціалізовані аналітики.

Спільним функціональним завданням експертної та аналітичної груп є розроблення за результатами проведеного аналізу рекомендацій із здійснення заходів, що сприяють підвищенню узгодженості економічних інтересів в регіоні. Рекомендації повинні носити форму експертного висновку, в якому

описується сутність проблеми, виявлені суперечності і точки збігу інтересів між групами інтересів в регіоні, можливі способи узгодження, методи, інструменти впливу і форми взаємодії. Особливу увагу в експертному висновку слід приділяти взаємодії з тими суб'єктами, чиї інтереси значно розходяться з інтересами і цілями регіону.

Інформаційно-технічний департамент. Інформаційно-технічний департамент є допоміжною службою в проектно-цільовій групі. Його метою є організація інформаційно-технічного забезпечення роботи проектно-цільової групи. У складі департамент доцільно виділити три відділу: відділ збору та систематизації інформації; відділ розроблення програмного забезпечення та відділ технічного обслуговування.

Відділ збору та систематизації інформації виконує наступні функціональні завдання:

організація збору інформації, що поступаю до проектно-цільової групи;

переробка інформації, що надходить в електронному вигляді;

систематизація та статистична обробка інформації;

заповнення матриць економічних інтересів.

Відділ збору та систематизації інформації виконує функції єдиного інформаційного центру, де накопичується, систематизується і обробляється інформація.

Основними функціями відділу розроблення програмного забезпечення є: розроблення інформаційних технологій, що знижують трудомісткість процесу і підвищують їх якість та точність; розроблення програмних продуктів, адаптованих для збору, накопичення, обробки та систематизації інформації, пов'язаної з предметом дослідження; розроблення програмних продуктів, необхідних для складання, заповнення та систематизації інтересів в матрицях інтересів; адміністрування внутрішньої інформаційної мережі.

Відділ технічного обслуговування здійснює організацію технологічного процесу, основною функцією якого є комплектування та обслуговування технічних засобів: обчислювальної, комунікаційної, копіювальної та іншої

техніки.

У число представників інформаційно-технічного відділу доцільно залучати фахівців з комп'ютерної техніки, програмістів, техніків.

Організаційний департамент. Організаційний департамент є допоміжною службою координаційного центру за погодженням інтересів в регіоні. До його основних функцій відносяться: підготовка, організація і проведення широкомасштабного анкетування респондентів (експертів). За погодженням з експертно-аналітичним департаментом організаційний департамент визначає чисельність репрезентативної вибірки за групами інтересів суб'єктів регіональної економіки; часову та просторову організацію проведення анкетування; способи розповсюдження анкет. Якщо заповнення анкет відбувається через пряме інтерв'ювання, опитування в пресі, по телефону, то анкети надходять в організаційний департамент, де відбувається їх розподіл за групами інтересів і передача в інформаційно-технічний департамент для подальшого оброблення і систематизації. Організаційний департамент відповідає також за своєчасність проведення дослідження.

Для забезпечення цілісності, повноти, комплексності та своєчасності аналізу інтересів суб'єктів економіки потрібно формування представництв координаційного центру у всіх муніципальних утвореннях регіону. Необхідність формування муніципальних представництв викликана недостатньо високим рівнем розвитку комунікаційних технологій на базі комп'ютерних мереж, а також тим, що підприємницькі структури, населення регіону концентруються безпосередньо в муніципальних утвореннях. Тому раціональніше і доцільніше проведення опитувань громадської думки в частині виявлення їх інтересів муніципальних представництв. Для мінімізації витрат на створення і функціонування муніципальних представництв необхідно максимально використовувати сформовані на сьогодні часу інфраструктурні та управлінські системи.

До складу муніципальних представництв входять інформаційно-технічний і організаційний департаменти, які виконують аналогічні функції цих

відділів в регіональному координаційному центрі: Всі муніципальні представництва мають ієрархічну підпорядкованість регіональному центру, виконують роль локального інформаційного буфера в системі інформаційної взаємодії. Головна функція всієї проектно-цільової структури – розроблення рекомендацій органам влади щодо погодження економічних інтересів в регіоні – реалізується в регіональному координаційному центрі. Роль муніципальних представництв полягає в доведенні первинної інформації, зібраної за допомогою розповсюдження анкет серед респондентів до головної структури.

Загальна організаційно-економічна модель регіональної структури із узгодження економічних інтересів представлена на рис. 5.3.

Таким чином, організація регіональної структури за погодженням інтересів відповідно до запропонованої моделі дозволить підвищити якість прийнятих управлінських рішень органами влади регіону за рахунок впровадження розроблених експертно-аналітичною групою рекомендацій, заснованих на глибокому аналізі сформованих інтересів суб'єктів економіки; сприятиме підвищенню рівня узгодженості інтересів за рахунок включення ключових інтересів усіх суб'єктів в основні положення стратегії розвитку і економічної політики регіону.

Крім цього, функціонування запропонованої моделі забезпечить необхідну координацію з територіальними органами управління в аспекті узгодження інтересів на муніципальному рівні.

5.2. Моделювання інтегрального індикатору узгодженості економічних інтересів регіону та інтегральних індикаторів результативності регіонального розвитку

Кожен регіон являє собою вираження відмітної політичної самобутності, та самостійно обирає найкращі форми його організації та функціонування.

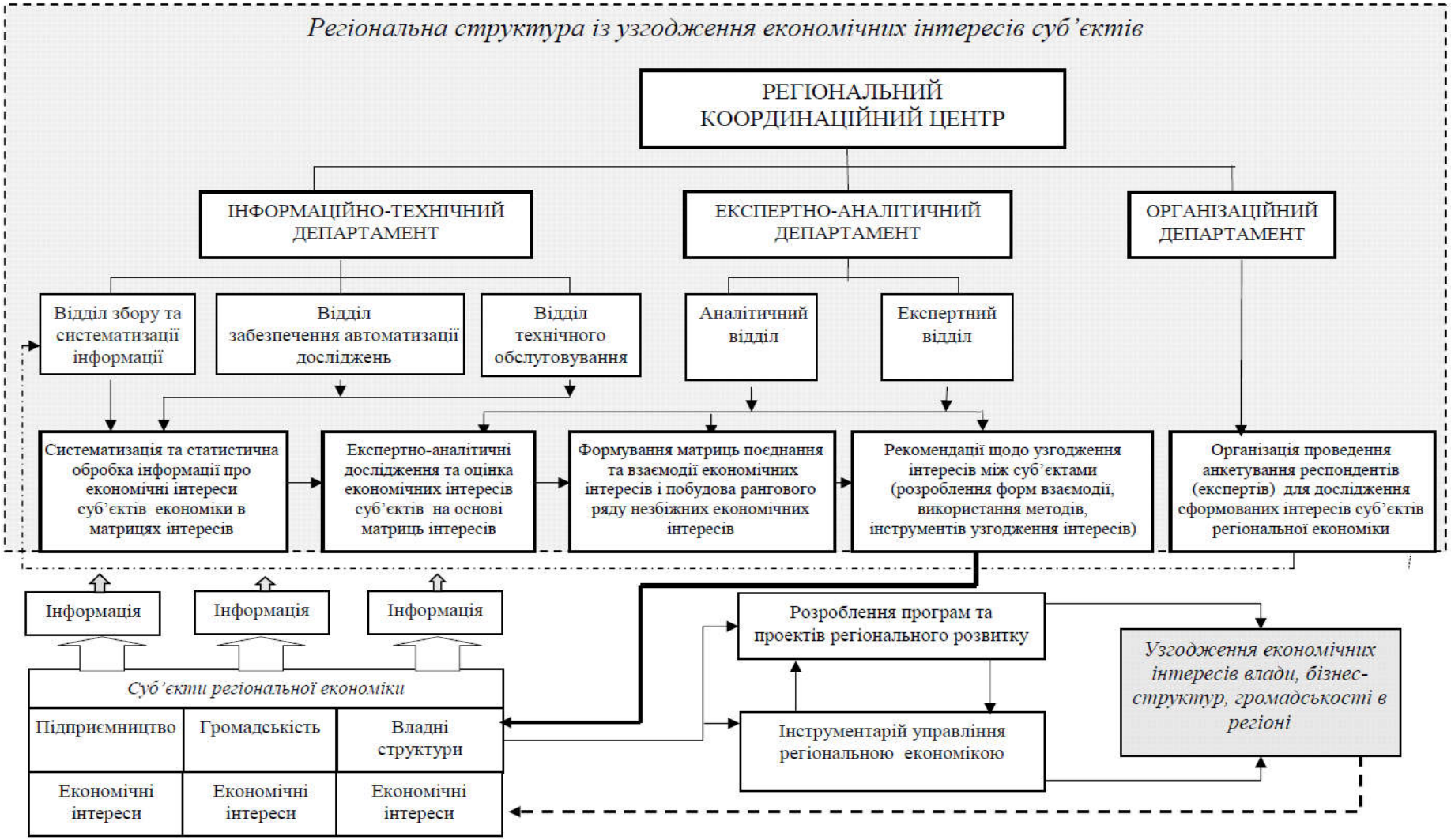

Рис. 5.3. Концептуальна схема оптимізації узгодження економічних інтересів регіону на рівні регіонального управління

Джерело: авторська розробка

Зміщення акцентів державної політики з централізованого управління на регіональний рівень, яке супроводжується передачею владних повноважень органам місцевого самоврядування та органам регіонального управління, відкриває широкі можливості для забезпечення збалансованого соціально-економічного розвитку регіонів України. Однак, існування значної міжрегіональної диференціації умов такого розвитку свідчить про те, що вони практично не використовуються сьогодні як на державному, так і регіональному рівнях [321, с. 14].

Аналіз наукових досліджень з цієї проблематики підтверджує необхідність подальших розвідок щодо вивчення особливостей функціонування та розвитку регіонів із різним потенціалом та спеціалізацією, оскільки диспропорції можуть бути джерелом економічної, соціальної й політичної нестабільності та підґрунтям протистояння регіонів.

Головними проблемами, що потребують вирішення щодо подолання диспропорцій у соціально-економічному розвитку регіонів, є наступні: недосконалість законодавчої бази для здійснення регіональної політики; відсутність відповідного досвіду в здійсненні ефективної соціально-економічної політики на регіональному рівні, незацікавленість та слабка залученість органів місцевої влади до подолання існуючих регіональних диспропорцій, невизначеність розподілу повноважень між різними рівнями влади, відсутність системи моніторингу основних індикаторів результативності функціонування та розвитку регіональної соціально-економічної системи, що призводить до неефективності розроблення та реалізації програм та проектів регіонального розвитку [314].

З огляду на зазначене вище, проблема адекватного комплексного оцінювання поточного стану та перспектив розвитку регіональної системи потребує диференціації регіонів на основі формування та моніторингу об’єктивного динамічного комплексу показників узгодженості економічних інтересів регіону, на основі яких необхідно розробити інтегральний показник узгодженості економічних інтересів регіону.

Останніми десятиріччями популярності набуває метод, описаний і успішно впроваджений двома австралійськими вченими Р. Капланом і Д. Нортоном [241], названий концепцією збалансованої системи показників (ЗСП). А. Лесик, І. Сироєжін [304] для вирішення завдань кількісної оцінки ступеню узгодженості інтересів в різних системах пропонують використовувати досить складний математичний інструментарій.

А такі науковці, як С. Грейв та Б. Ходж [388] використовують в якості критеріїв оцінки узгодженості економічних інтересів суб'єктів такі соціальні аспекти як рівень якості соціального капіталу, рівень довіри тощо.

Проте, з огляду на складність вирішення цієї проблематики, єдиного підходу або чітко сформульованого наукового погляду щодо методів та критеріїв узгодження економічних інтересів дослідники не виробили.

На основі аналізу пропонованих методів та підходів щодо визначення критеріїв оцінювання узгодження економічних інтересів встановлено, що усю сукупність запропонованих методів можна розбити на три основні блоки:

1. Методи лінійного та нелінійного програмування в економіці. Дана група методів описує систему (регіональну економіку) у вигляді спрощеної моделі. Кожний елемент системи – суб'єкт регіональної економіки – описується своїм набором змінних і обмежень ресурсних можливостей обсягів та має загальні для групи (суб'єктів) ресурси і встановлює певні завдання для виробництва певних видів продукції або послуг. Задається певна мета (наприклад, програма, проект тощо), в реалізації якої беруть участь елементи системи. Ряд вчених розробляли спеціальні алгоритми вирішення певних типів завдань (М.К. Гавурін, Е. Балаш, Дж. Данциг, Т. Ліптак, Л.В. Канторович). Зараз у зв'язку з великим обсягом пам'яті сучасних персональних комп'ютерів і розвиненим програмним забезпеченням тривають дослідження, спрямовані на вдосконалення алгоритмів даної групи методів [323].

2. Статистичні методи прийняття рішень в економіці. Відповідно до положень даної групи методів між усіма суб'єктами економічних інтересів, встановлюються зв'язки, що мають кількісне вираження (тіснота зв'язку) і

певний характер (лінійна, нелінійна залежність). На першому етапі будуються поля кореляції (графічне зображення аналізованих даних у вигляді точок з координатами, що відповідають значенням виділених ознак). Графік дає досліднику перше уявлення про характер, напрямок зв'язку, а також візуально діагностує деякі проблеми у вихідних даних [241]. На другому етапі розраховується і інтерпретується коефіцієнт кореляції (при наявності лінійного зв'язку – це коефіцієнти Пірсона, Спирміна).

Ряд авторів (О. Біяков, Н. Коломарова, І. Сироєжін [321, 304]) в своїх дослідженнях пропонують деякі доопрацювання до формул розрахунків коефіцієнтів, що дозволяють проводити більш зручний аналіз (наприклад, пропоновані формули розрахунків визначають обчислюється величину в позитивному інтервалі від 0 до +1, що полегшує економічну інтерпретацію показника: при нулі інтереси різноспрямовані, при одиниці – збігаються). На третьому етапі аналізу оцінюється статистична значимість коефіцієнта, можливість екстраполяції отриманих результатів на генеральну сукупність. Якість оцінки узгодженості інтересів, виконаної згідно даної групи методів, істотно залежить від вибору критерію оцінки.

3. Методи прийняття рішень з теорії ігор з елементами комп'ютерного моделювання. В рамках даної групи методів розглядаються інтереси суб'єктів економічних інтересів, які є елементами єдиної системи (організації, підрозділу, програми для групи організацій, регіону). Найчастіше взаємовигідні умови для індивідуальних суб'єктів інтересів стають неоптимальними у зв'язку зі зміною зовнішніх умов, неточностями прогнозування і планування, що може призводити до бажання змінити умови взаємодії, а в гіршому випадку і зовсім припинити їх. Рішення, що приймаються носіями інтересів в системі, приймаються виходячи з власних уподобань, інформації про своїх можливостях і умов функціонування, яка, як правило, не розголошується і не доступна для інших суб'єктів. Тому в процесі узгодження інтересів необхідно використовувати методи колективного прийняття рішень, засновані на спільних діях незалежних учасників

організаційної системи, результатом яких є виникає стан рівноваги [4]. Мета даної групи методів полягає в своєчасному узгодженні інтересів, щоб уникнути негативних наслідків для всієї функціонуючої системи. На основі теорії ігор була сформована методологія мультиагентного моделювання, яка в автоматизованому режимі дозволяє побудувати модель організаційної системи, замінивши реальних виконавців робіт інтелектуальними агентами з формалізованими процедурами прийняття рішень.

Таким чином, основними недоліками існуючих методів можна назвати:

1) формалізованість підходу до вирішення завдання щодо погодження інтересів різних сторін. Використання поточних методів узгодження інтересів і доведення їх до конкретних розрахунків і результатів без додаткових методичних рекомендацій щодо їх використання або без формування команди із впровадження подібного підходу на сьогоднішній день важко;

2) адаптованість існуючих методів під потреби конкретної галузі, сфери. У разі дослідження регіональної економіки можна говорити про велику кількість зацікавлених сторін, що представляють різні економічні інтереси, про складність вибору і специфіці показників для аналізу узгодженості інтересів;

3) неможливість застосування різновимірних показників;

4) неможливість уявлення багатовимірного опису стану регіону, що відповідає існуючому стану узгодженості економічних інтересів суб’єктів.

Отже, для розрахунку інтегрального індикатора ступеню узгодженості економічних інтересів суб’єктів регіону – *integrated assessment of the coordination of economic interests* IA_{CEI} пропонується використовувати сукупність показників (усього 65 показників), що слугуватимуть підґрунтям для розрахунку узагальнюючого інтегрального індикатору (табл. 5.2). Комплекс показників всебічно характеризує ефективність діляьності регіону за трьома блоками показників – економічним, фінансовим і соціальним.

Таблиця 5.2

Комплекс показників для розрахунку інтегрального індикатора узгодженості економічних інтересів суб'єктів регіону IA_{CEI}

Група показників	Основні показники
1	2
Економічний блок (28)	Валовий регіональний продукт на 1 ос., млн. грн. Валова додана вартість на 1 ос. у фактичних цінах, грн. Індекс валового регіонального продукту, % Індекс валової доданої вартості, % Фінансові результати діяльності економіки регіону, млн. грн. Індекс фінансових результатів економіки регіону, % Обсяг продукції промисловості, млн. грн. Індекс продукції промисловості, % Обсяг валової продукції сільського господарства на 100 га, тис. грн. Індекс обсягу валової продукції сільського господарства на 100 га, % Роздрібний товарообіг на 1 ос., грн. Індекс роздрібного товарообігу на 1 ос., % Обсяг платних послуг на 1 ос, у фактичних цінах, грн. Індекс обсягу платних послуг на 1 ос, у фактичних цінах, % Середньомісячна заробітна плата працівників, грн. Індекс середньомісячної заробітної плати працівників, %, Дебіторська заборгованість між підприємствами, млн. грн. Інвестиції в основний капітал у порівняльних цінах, млн. грн. Індекс інвестицій в основний капітал у порівняльних цінах, % Експорт на 1 ос., млн. доларів США Імпорт на 1 ос., млн. доларів США Прямі іноземні інвестиції в регіон, млн. доларів США Приріст прямих іноземних інвестицій у регіон, млн.дол. США Приріст прямих іноземних інвестицій на 1ос., дол США Інвестиції з регіону, млн. доларів США Обсяги пасажирських і вантажних перевезень різними видами транспорту, тис. т Обсяги інноваційної діяльності та науково-технічних робіт, тис. грн. Індекс обсягів інноваційної діяльності та науково-технічних робіт, %
Фінансовий блок (16)	Обсяги тіньової економіки, % Фактичне виконання доходної частини місцевих бюджетів, млн. грн. Фактичне виконання видаткової частини місцевих бюджетів, млн. грн. Частка трансфертів у валовому регіональному продукті, %; Частка грошової маси у валовому регіональному продукті , % Частка заощаджень у валовому регіональному продукті , % Рівень дефіциту місцевих бюджетів, % Індекс рівню дефіциту місцевих бюджетів, % Кількість регіональних фінансово-кредитних організацій, од. Кількість лізингових, страхових компаній, кредитних союзів аудиторських фірм і приватних аудиторів, од. Власні доходи бюджету області, тис. грн. Власні доходи бюджету області на 1 ос., грн. Індекс доходів зведеного бюджету області на 1 ос., грн., % Обсяг кредитів, виданих банками, тис. грн.

	Індекс обсягу кредитів, виданих банками, тис. грн. Вклади населення у банках, тис. грн. Індекс вкладів населення у банках, %
Соціаль-ний блок (15)	Рівень забезпеченості житлом, од. Індекс рівня забезпеченості житлом, % Природний приріст (+) чи скорочення (-) населення регіону, тис. ос. Рівень міграції населення, тис. ос. Індекс рівня міграції населення, % Частка працездатного населення, % Середня зарплата, грн. Індекс середньої зарплати, % Рівень безробіття (за методологією МОП), % Індекс рівня безробіття (за методологією МОП), % Рівень заборгованості заробітної плати, млн. грн. Індекс рівня заборгованості заробітної плати, млн. грн. Індекс споживчих цін, %; Тривалість життя населення, років Рівень злочинності на 100 тис. ос., од.

Джерело: авторська розробка

Однак при розробці алгоритму розрахунку інтегрального індикатора ступеню узгодженості економічних інтересів регіону автор зіткнувся з певними труднощами, що зумовили пошук нової методології та розроблення спеціфічного інструментарію вирішення цього завдання.

Оцінювання узгодженості економічних інтересів ґрунтується на співставленні та взаємодії різних суб'єктів, стан яких описується певним комплексом показників, параметрів та характеристик – якісних та кількісних.

Це створює складність процесу оцінювання та унеможливлює порівняння та узгодженість різновимірних та різноспрямованих параметрів.

Для усунення цієї проблеми пропонується застосувати перетворення кількісних різновимірних показників у векторну форму та уявлення процесу узгодженості економічних інтересів через тривимірний опис, що характеризується набором координат, які характеризують параметри стану узгодженості економічних інтересів регіону.

Для проведення дослідження суб'єктів економічної діяльності різного масштабу (розміру) необхідно виконати розрахунок ряду показників (економічних параметрів). Якщо економічний аналіз необхідно поглибити або

розширити, то для цього збільшують кількість показників, що дозволяє в кінцевому підсумку отримати більш повну картину економічного стану суб'єктів діяльності. Але, для початкової оцінки необхідний ряд «обов'язкових» (часто використовуваних) найбільш інформативних параметрів, що відібрані за попередньою угодою та можуть бути самими інформативними для частого аналізу і мають однакові методики визначення, що дозволяє прийти до деякої стандартизації в області економічного аналізу. У тих випадках, коли виникає необхідність розширити охоплення дослідження, обов'язково додають інші параметри, що мають інші розмірності.

Ще складність співставлення різних об'єктів при їх обмірюваннях різною кількістю параметрів. Для виключення таких випадків вводилися стандартизовані системи аналізу. У стандартизованій системі використовується тільки перелік заздалегідь обумовлених описаних параметрів. А для випадків, коли кількість параметрів різниться або вони просто не перетинаються, то взаємний аналіз не проводять (див. рис. 5.4).

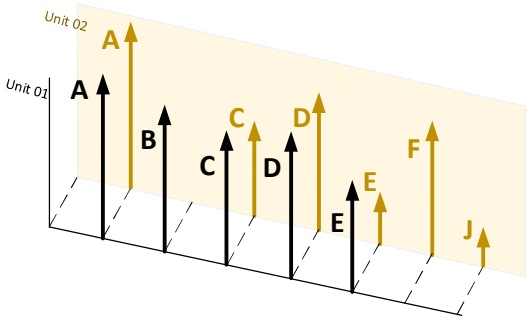

Рис. 5.4. Графічне уявлення порівняного аналізу двох об'єктів при різній кількості параметрів

Джерело: авторська розробка

Усі рисунки будувалися у програмах AutoCAD та Visio.

Ще одна проблема при проведенні даного виду аналізу при оцінюванні узгодженості економічних інтересів – це «одночасність» аналізу, тобто одночасне порівняння декількох параметрів для різних об'єктів, але ж, важливо,

що параметри мають взаємний вплив між собою. І між ними можливо і накопичення цього впливу, тобто можливий деякий синергетичний ефект.

У той же час багато економічні параметри мають не лінійну власну характеристику «чутливості» і як правило ще і залежність від третьої величини. Також слід зауважити, що кількість параметрів, що приймаються для аналізу не є заданим числом, а залежить від «повноти» аналізу.

Ще одна особливість даного виду дослідження, що можливі випадки, коли такі параметри мають взаємний вплив (рис. 5.5) і тоді проведення аналізу простим порівнянням величин може бути досить складним. Або іншими словами результат аналізу буде мати неприйнятну точність, а висновки можуть бути помилковими.

Всі економічні параметри мають взаємозв'язок один з одним. Такий взаємозв'язок була показана в роботах багатьох вчених.

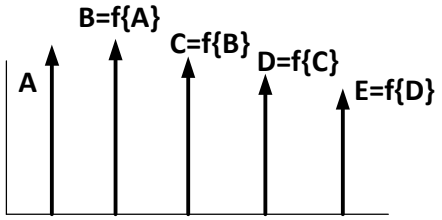

Рис. 5.5. Взаємний вплив набору параметрів при дослідженні об'єктів

Джерело: авторська розробка

Іншими словами, один економічний параметр може впливати на інший з деякою мірою взаємовпливу, яка описується чисельним значенням, а саме коефіцієнтом кореляції. Оскільки всі параметри мають різні розмірності і коефіцієнт кореляції виступає в якості міри взаємовпливу, то ми пропонуємо уявити кожен параметр як деякий вектор, який має свій напрямок і деяку скалярну величину (в розмірності свого параметру).

Не має значення, куди в об'ємному полі буде направлений вектор, головне, що він задає напрямок зростання величини, яку він описує і задає крок цієї величини.

Визначимо один з параметрів як той за характером, якого буде проводитися аналіз об’єкту. Для цього параметра приймемо напрямок і задамося величиною (модулем). Такий вектор визначить, в якому напрямку ми будемо розглядати всі інші параметри, тобто, наскільки всі інші параметри (вектора) беруть участь у формуванні величини (модулю) цього вектора.

Вектору, за яким ми будемо робити оцінку нашого об’єкту, задаємо напрямок і задаємо одиницю мірності. Такий вектор необхідно назвати окремо, наприклад, базисний вектор. Мається на увазі, що вектор визначить в об’ємному просторі базу, за якою і буде проводитися оцінка (вимір) об’єкту (рис. 5.6). Всі інші параметри також мають бути представлені у вигляді векторів. Вони будуть відновлені з початку координат базисного вектора і будуть розташовуватися до нього під деяким кутом, який буде визначатися коефіцієнтом кореляції між параметром, який обраний для вимірювання і параметром, який на нього впливає.

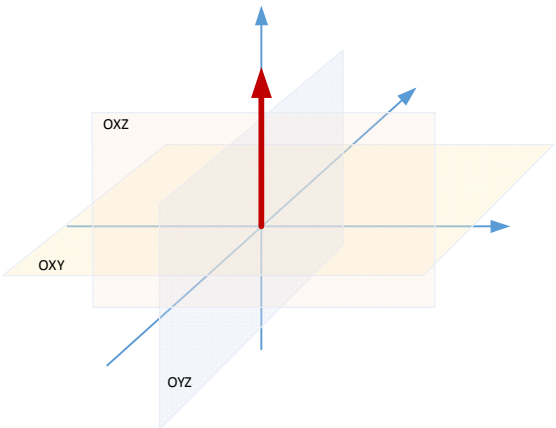

Рис. 5.6. Базісний вектор в об’ємному просторі

Джерело: авторська розробка

За заданим положенням базисного вектору можна задавати інші параметри (рис. 5.7)

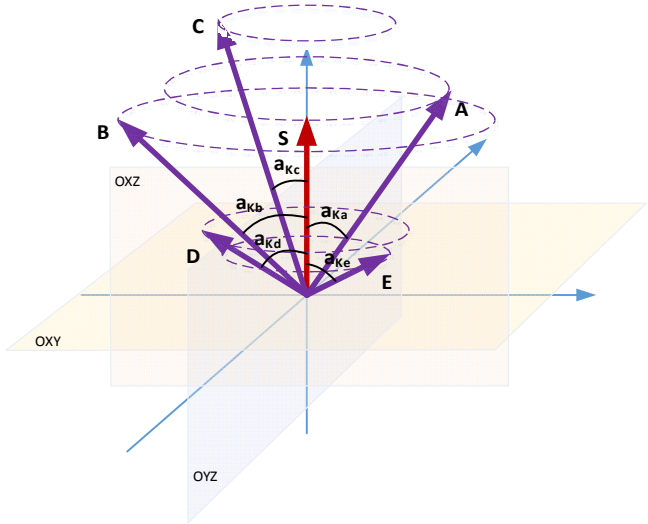

Рис. 5.7. Вектори параметрів, що відновлені до базисного вектору

Джерело: авторська розробка

Слід звернути увагу, що положення векторів параметрів в просторі після завдання базисного вектора не будуть довільними. Коефіцієнт кореляції існує і між параметрами. Він визначає кут між векторами параметрів. Але для виконання повної побудови всіх векторів-параметрів, позицію першого з побудови вектора, в нашому випадку вектор параметра А, слід надати приналежність за однією з площин. Нехай ця площину буде площиною OXZ (рис. 5.8).

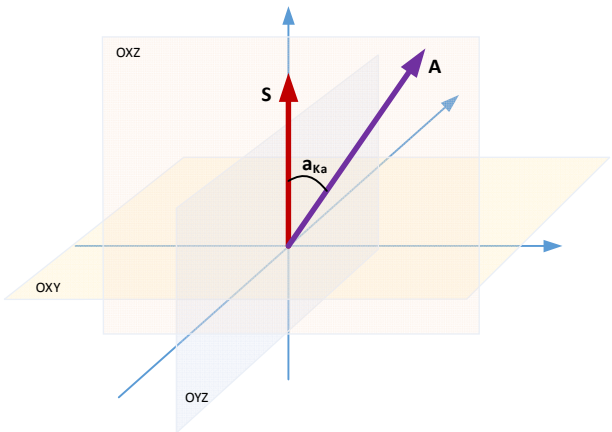

Рис. 5.8. Вектор параметру А, що побудований в площині OXZ

Джерело: авторська розробка

Тоді побудова інших параметрів в векторному вигляді займатимуть сувору позицію в просторі (рис. 5.9).

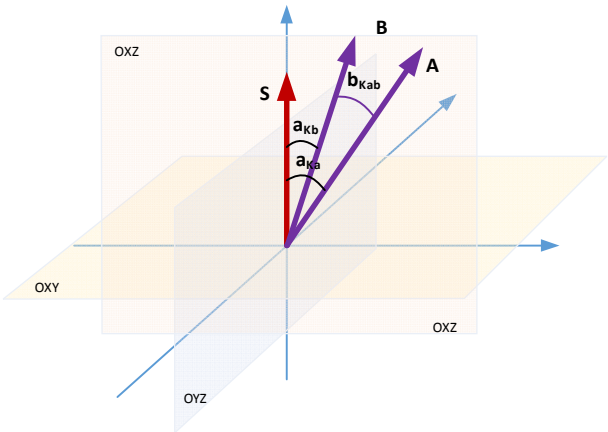

Рис. 5.9. Побудова вектору B у прив’язці до базисного вектору и вектору параметру A

Джерело: авторська розробка

Для вектору A кут aKa кут між базисним вектором і вектором параметру A. Для вектору B кут aKb кут між базисним вектором і вектором параметру B, кут bKab кут між вектором параметру A і вектором параметру B (рис. 5.10).

Цілком очевидно, що у кожного об’єкту вектори можуть бути розташовані тільки в суворо визначених місцях.

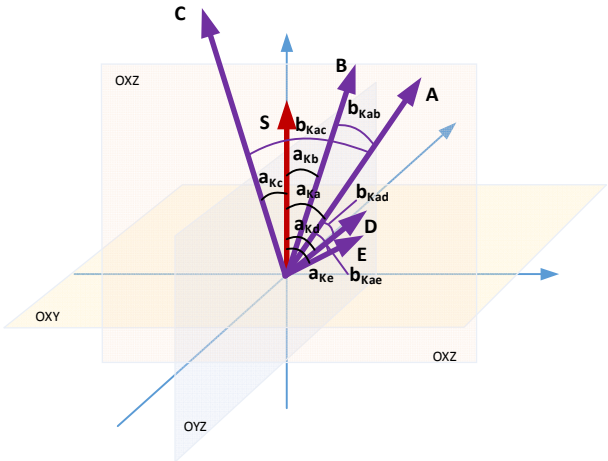

Рис. 5.10. Відновлені вектори параметрів у векторному вигляді при наявності взаємозв’язку «параметр-параметр»

Джерело: авторська розробка

Якщо з’єднати кінці векторів для відновлених векторів одного об’єкту, то отримаємо поверхню, яка характеризує економічний стан даного об’єкту, або ще її можна назвати «об’ємне тіло економічного стану» (рис. 5.11).

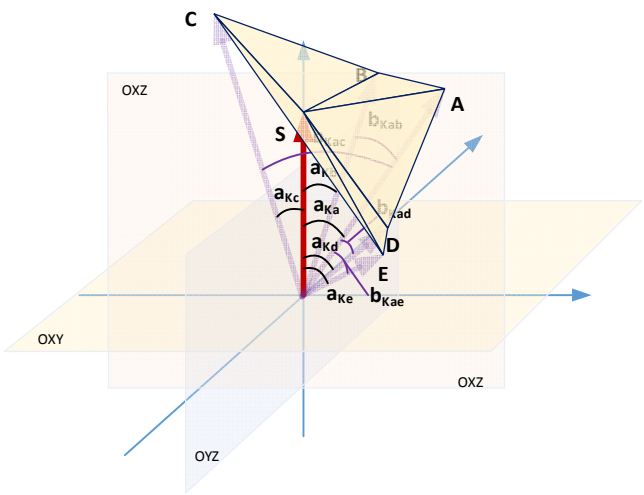

Рис. 5.11. Поєднані кінці векторів утворюють поверхню економічного стану об’єкта

Джерело: авторська розробка

Оскільки всі вектора відновлені до базисного, то і отримання триангулярних поверхонь має обов’язково включати базисний вектор (рис. 5.12).

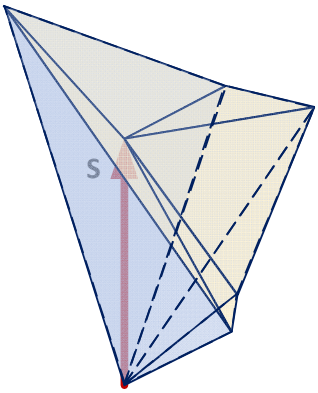

Рис. 5.12. Об’ємне тіло економічного стану, побудоване методом триангуляції

Джерело: авторська розробка

Для проведення аналізу об’ємні величини не завжди зручні, хоча вони мають незаперечний пріоритет при комп’ютерному моделюванні, але для проведення експрес-аналізу зручніше використовувати одну величину. Оскільки базисний параметр вибирався як напрямок проведення поглибленого аналізу та оцінювання узгодженості економічних інтересів суб’єктів за великою кількістю параметрів, то логічно і отримати проекції всіх векторів параметрів

економічного аналізу для об’єкту на цей базисний вектор. Пропонується це зробити як суму векторів, тобто, сумарний, або узагальнюючий вектор стану об’єкту (рис. 5.13).

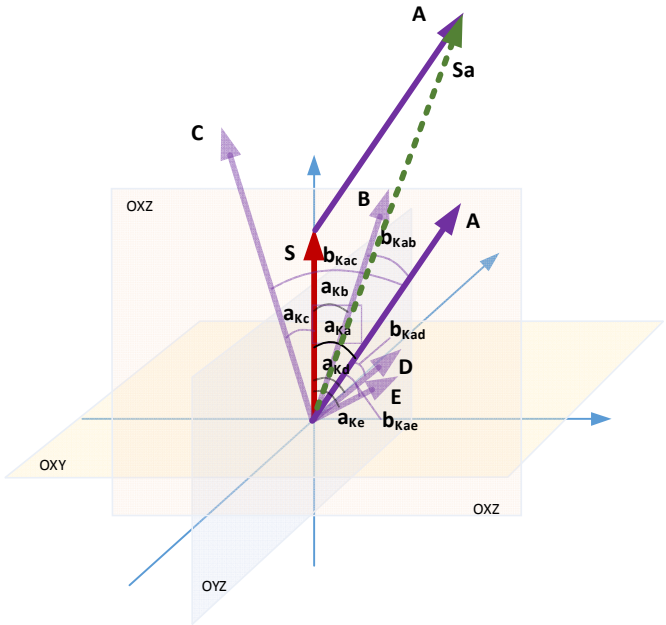

Рис. 5.13. Сумарний вектор SA

Джерело: авторська розробка

Підсумувавши всі вектори, можна отримати підсумковий вектор, який буде характеризувати вплив всіх векторів параметрів на заданий параметр, тобто, отримаємо величину, яка буде включати вплив усіх параметрів (рис. 5.14).

Сумарний вектор і буде тією одновимірної характеристикою, яку ми хотіли визначити для об’єкту. Абсолютна величина сумарного вектору вимірюється в безрозмірних одиницях, які визначив базисний вектор. І ця величина може бути значною, що дуже ускладнює оперування з сумарним вектором в такому вигляді (рис. 5.15).

Але, як і всякий вектор, він має кут і абсолютну величину (модуль).

Якщо перевести ці значення на мову економічних досліджень то:

– абсолютне значення сумарного вектора показує, наскільки величина різних параметрів сильно впливає на обраний економічний параметр (для якого і приймався базисний вектор);

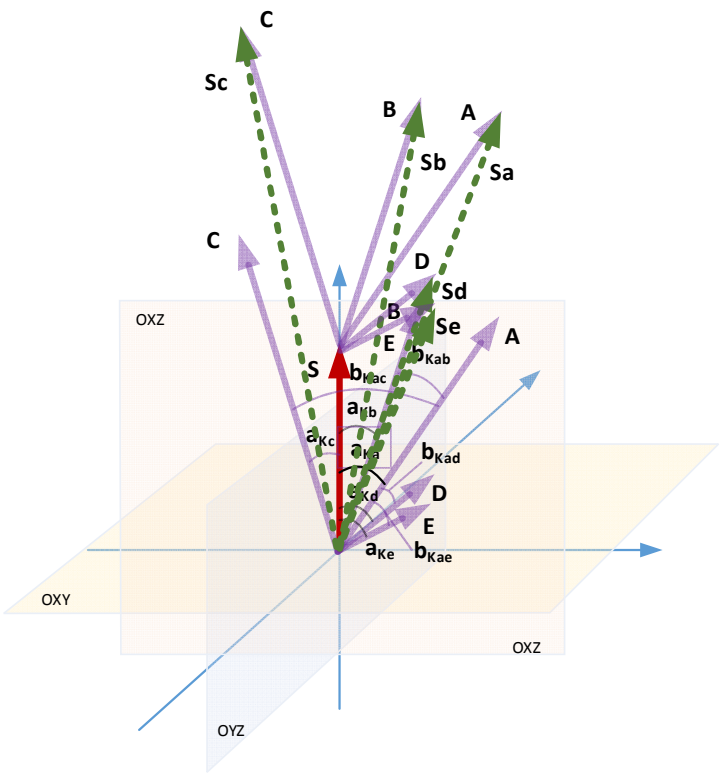

Рис. 5.14. Сумарні вектори

Джерело: авторська розробка

– кут сумарного вектору показує, наскільки відхиляється вплив різних параметрів від обраного параметру.

Таким чином, з'являється не тільки величина самого економічного параметру (що було і раніше) але і з'являється ефективність впливу (кут прикладення) цього економічного параметру на обраний. При такому підході виникає і ще один вид оцінки – проекція сумарного параметру на вісь, задану базисним вектором.

Тому логічно використовувати відношення проекції сумарного вектора до суми модулів векторів параметрів, що беруть участь в оцінці. Таке ставлення завжди буде менше одиниці.

Отже, запропоновано нову методику проведення досліджень стану об'єктів із використанням перетворення економічних параметрів в векторну форму, що надає можливість виконати побудову тривимірного тіла економічного стану (ТТЕС) аналізованого об'єкту. ТТЕС дозволяє:

– підвищити наочність проведення економічного аналізу;

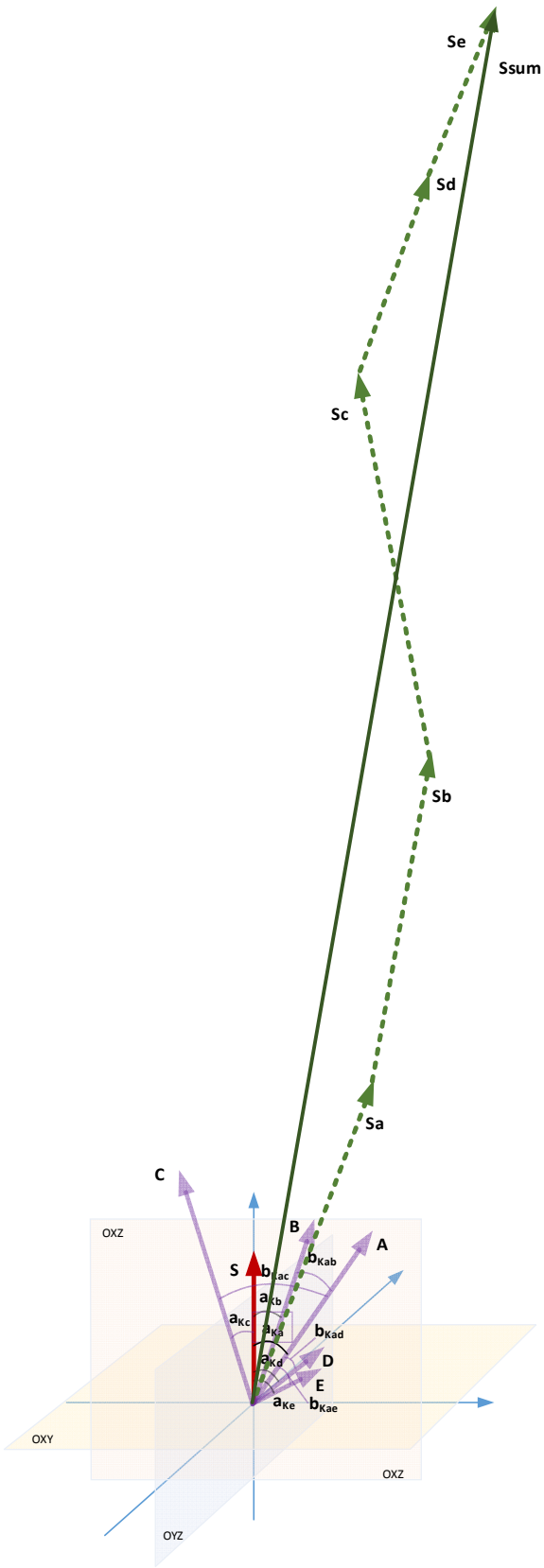

Рис. 5.15. Сумарний (узагальнюючий вектор)

Джерело: авторська розробка

– відобразити одночасність зв’язків економічних параметрів в одному образі;

– усунути колишній недолік що неможливості проведення аналізу об’єктів при різній кількості виміряних (розрахованих) параметрів;

– отримати нові кількісні експрес-оцінки стану об’єктів;

– збільшити інформативність кількісної оцінки стану об’єктів;

– використовувати векторне числення, добре пророблене в обчислювальній техніці, що дозволяє використовувати автоматизований алгоритм розрахунку;

– перетворити економічні дослідження кількісних параметрів на оброблення візуальних образів (що підвищить швидкодію, глибину, адекватність прогнозу).

Повністю опис методики та розрахунки наведено у Додатку В.

Виконано оцінювання узгодженості економічних інтересів Харківського регіону. У Додатку В також наведено розрахунки за найкращим за рейтингом регіоном – Дніпропетровським та найгіршим – Тернопільським. В табл. 5.3, 5.4 і 5.5 подано перелік показників для розрахунку.

Таблиця 5.3

Параметри Харківської області, що дорівнюють інтегральному рівню узгодженості економічних інтересів регіону

	y	*x1*	*x2*	*x3*	*x4*	*x5*	*x6*	*x7*	*x8*	*x9*	*x10*	*x11*	*x12*	*x13*
2010	0,718	23639	2636,7	50962	147365,1	38297,7	8063,4	2 716,80	416,2	1025637	526909,8	1433,2	1834,1	22,4
2011	0,695	27966	2747,5	59886	184134,7	48925,2	13035	2 814,20	334,9	109879	462169,1	1845,8	2277,3	25,6
2012	0,673	29972	2697,5	68226	199667	56452,5	14759,2	2 174,30	379,5	113216	522091,9	2022,1	2741	22,1
2013	0,699	31128	2801,5	71530	184605,7	62093,4	9292,6	2 131,90	392,2	119798	749938,5	1987,3	2280	23,2
2014	0,764	35328	3179,5	71841	202379,5	71640,3	8032,3	1 728,80	281,5	167176	635529,4	1821,1	1888,8	22,4
2015	0,769	45816	4123,4	85723	278013,1	83475,6	11246,7	1 554,60	383,6	171359	787852,8	1311,6	1284,9	28,6
2016	0,773	47649	4288,4	99945	319754,8	95788,5	16545,9	1 632,90	469,6	158463	822392,8	1027,8	1489,5	29,7
		0,788068	**0,844375**	**0,66655**	**0,694201**	**0,762645**	**-0,04788**	**-0,7326**	**0,097993**	**-0,02517**	**0,687749**	**-0,75326**	**-0,91549**	**0,619235**
Корелляція взаимная			0,97717	0,91443	0,96730	0,94688	0,432578	-0,1751	-0,0924	0,271935	-0,30684	-0,54878	0,872205	-0,7085

Джерело: авторська розробка

Таблиця 5.4

Вихідні дані для побудови векторів параметрів в полярній системі координат

Параметр	x1	x2	x3	x4	x5	x6	x7	x8	x9	x10	x11	x12	x13
	47649	4288,4	99945	319754,8	95788,5	16545,9	1632,9	469,6	158463	822392,8	1027,8	1489,5	29,7
Угол **Q**	37,99	32,39	48,20	46,04	40,30	92,74	137,10	84,38	91,44	46,55	138,87	156,28	51,74
Угол **f**	0,00	12,27	36,13	50,82	69,58	133,95	234,03	329,34	403,56	511,43	634,71	663,99	799,11

Джерело: авторська розробка

Таблица 5.5

Координати кінців векторів параметрів в декартових координатах при модулі векторів, що дорівнює 1

Параметр	x1	x2	x3	x4	x5	x6	x7	x8	x9	x10	x11	x12	x13
X	0,291	0,793	-0,003	0,751	0,458	0,418	-0,012	-0,372	-0,045	-0,432	0,597	0,315	0,413
Y	0,000	-0,246	0,879	0,469	0,231	-0,906	-0,902	0,219	-0,327	0,331	0,065	0,648	0,905
Z	1,000	0,955	0,004	0,848	0,893	-0,419	0,014	-0,862	0,137	-0,794	0,994	-0,438	0,415

Джерело: авторська розробка

Поверхню економічного стану Харківської області при існуючому рівні узгодженості економічних інтересів подано на рис. 5.16.

Рис. 5.16. Поверхня, що є триагулярною моделлю економічного стану Харківської області при існуючому ступеню узгодженості економічних інтересів регіону

Джерело: авторська розробка

Координати сумарного вектору: S_{sum} (-53905,5; 464191,0; -229053,1). Тоді вектор проекції на вісь базисного вектору: $S_{projection}$ (0; 0; - 229053,1) Відношення проекції сумарного вектору до сумі модулей векторів параметрів: S_{coerce} (IA_{CEI}) = 229053,1/1569477 = 0,14594 (див. табл. 5.6).

Таблиця 5.6

Координати сумарних векторів

S_{sum}	X	Y	Z
Харківська область	-53905	464191	-229053

Джерело: авторська розробка

Відношення проекції сумарного вектора до суми модулів векторів параметрів надано в табл. 5.7.

Таблиця 5.7

Відношення проекції сумарного вектора до суми модулів векторів параметрів

S_{coerce}	Z
Харківська область	0,146

Джерело: авторська розробка

Вектор для *i*-го економічного параметру (полярні координати)

$$\vec{a}_i(M_i, \theta_i, \varphi_i)$$

де M_i – величина значення *i*-го параметру (ця величина є для вектора його модулем);

Q_i – кут між віссю OZ і вектором, причому $0^0 \le \theta \le 180^0$. Цей кут визначається як acrcos (K_i), де K_i – коефіцієнт кореляції між параметром x_i і шуканим параметром;

f_i – кут між віссю OX і вектором, причому $0^0 \le \varphi \le 360^0$. Цей кут визначається як acrcos (K_{xi-1}), де K_{xi-1} – коефіцієнт кореляції між параметром x_i і параметром x_{i-1}.

Підставимо в формулу вектору. Тоді векторний запис *i*-го економічного параметра (полярні координати) набуде вигляду:

$$\vec{a}_i(M_i, \arccos(K_i), \arccos(Kx_{i-1})) \quad (5.1)$$

Вектор для *i*-го економічного параметру (декартові координати).

Оскільки розрахунки зручніше проводити в декартових координатах зробимо перехід від полярних координат в декартові:

Формули переходу наступні:

$$\begin{cases} x = r \cdot \sin(\theta) \cdot \cos(\varphi) \\ y = r \cdot \sin(\theta) \cdot \sin(\varphi) \\ z = r \cdot \cos(\theta) \end{cases} \quad (5.2)$$

Скористаємося формулами переходу від полярних координат в декартові:

$$\begin{cases} x_i = M_i \cdot \sin(\arccos(K_i)) \cdot \cos(\arccos(Kx_{i-1})) \\ y_i = M_i \cdot \sin(\arccos(K_i)) \cdot \sin(\arccos(Kx_{i-1})) = \\ z_i = M_i \cdot \cos(\arccos(K_i)) \end{cases}$$
$$= \begin{cases} x_i = M_i \cdot \sin(\arccos(K_i)) \cdot Kx_{i-1} \\ y_i = M_i \cdot \sin(\arccos(K_i)) \cdot \sin(\arccos(Kx_{i-1})) \\ z_i = M_i \cdot K_i \end{cases} \quad (5.3)$$

Запис вектору в декартових координатах в загальному вигляді:

$$\vec{a}_i(x_0, y_0, z_0; \quad x_i, y_i, z_i)$$

де x_0, y_0, z_0 – координати початку вектора. У нашому випадку координати початку вектора рівні початку координат 0,0,0

x_i, y_i, z_i – координати кінця вектора.

Оскільки наші вектора мають початкову координату початок відліку, то опустимо координату початку в запису вектора

Підставимо до запису вектора координати, отримані перетворенням з полярних:

$$\vec{a}_i(M_i \cdot \sin(\arccos(K_i)) \cdot Kx_{i-1}, M_i \cdot \sin(\arccos(K_i)) \cdot \sin(\arccos(Kx_{i-1})), M_i \cdot K_i) \quad (5.4)$$

Вектор, який вказує напрямок для i-го економічного параметру (декартові координати).

Вектор вказує напрямок i-го економічного параметра матиме вигляд:

$$\vec{a}_{dir(i)}(\sin(\arccos(K_i)) \cdot Kx_{i-1}, \sin(\arccos(K_i)) \cdot \sin(\arccos(Kx_{i-1})), K_i) \quad (5.5)$$

Сумарний вектор напрямку $\vec{a}_{dir_sum}$

$$\vec{a}_{dir_sum}\left(\sum_{i=1}^{n}\sin(\arccos(K_i))\cdot Kx_{i-1},\sum_{i=1}^{n}\sin(\arccos(K_i))\cdot\sin(\arccos(Kx_{i-1})),\sum_{i=1}^{n}K_i\right) \quad (5.6)$$

Проекція сумарного вектора напрямку $Пр_{\vec{b}}\vec{a}_{dir_sum}$

де $\vec{b}$ – базисний вектор.

Проекція вектору $\vec{a}_{dir_sum}$ на напрямок вектору $\vec{b}$ дорівнює скалярному добутку цих векторів, поділеній на довжину вектору $\vec{b}$

$$Пр_{\vec{b}}\vec{a}_{dir_sum}=\frac{\vec{a}_{dir_sum}\cdot\vec{b}}{\left|\vec{b}\right|} \quad (5.7)$$

Обчислимо скалярний твір заданих векторів. Воно дорівнює сумі добутків відповідних координат векторів-співмножників

$$\vec{a}_{dir_sum}\cdot\vec{b}=\begin{pmatrix}1\cdot\sum_{i=1}^{n}\sin(\arccos(K_i))\cdot Kx_{i-1}+\\+1\cdot\sum_{i=1}^{n}\sin(\arccos(K_i))\cdot\sin(\arccos(Kx_{i-1}))+1\cdot\sum_{i=1}^{n}K_i\end{pmatrix} \quad (5.8)$$

Модуль вектору $\vec{b}$ дорівнює кореню квадратному із суми квадратів координат, тобто

$$\left|\vec{b}\right|=\sqrt{0^2+0^2+1^2}=1$$

Тоді шукана проекція:

$$Пр_{\vec{b}}\vec{a}_{dir_sum} = \frac{\vec{a}_{dir_sum}\cdot\vec{b}}{\left|\vec{b}\right|} = \frac{\left(\begin{array}{l} 1\cdot\sum_{i=1}^{n}\sin(\arccos(K_i))\cdot Kx_{i-1} + \\ +1\cdot\sum_{i=1}^{n}\sin(\arccos(K_i))\cdot\sin(\arccos(Kx_{i-1}))+1\cdot\sum_{i=1}^{n}K_i \end{array}\right)}{1} =$$

$$= \left(\begin{array}{l} 1\cdot\sum_{i=1}^{n}\sin(\arccos(K_i))\cdot Kx_{i-1} + \\ +1\cdot\sum_{i=1}^{n}\sin(\arccos(K_i))\cdot\sin(\arccos(Kx_{i-1}))+1\cdot\sum_{i=1}^{n}K_i \end{array}\right) \tag{5.9}$$

Сумарний вектор економічного параметру.

Сумарний вектор напрямку $\vec{a}_{sum}$

$$\vec{a}_{sum}\left(\begin{array}{l} x = \sum_{i=1}^{n} M_i \sin(\arccos(K_i))\cdot Kx_{i-1} \\ y = \sum_{i=1}^{n} M_i \sin(\arccos(K_i))\cdot\sin(\arccos(Kx_{i-1})) \\ z = \sum_{i=1}^{n} M_i K_i \end{array}\right) \tag{5.10}$$

Проекція вектору $\vec{a}_{sum}$ на напрямок вектору $\vec{b}$ дорівнює скалярному добутку цих векторів, поділеній на довжину вектору $\vec{b}$

$$Пр_{\vec{b}}\vec{a}_{sum} = \frac{\vec{a}_{sum}\cdot\vec{b}}{\left|\vec{b}\right|} \tag{5.11}$$

Обчислимо скалярне помноження заданих векторів. Воно дорівнює сумі добутків відповідних координат векторів-співмножників

$$\vec{a}_{sum} \cdot \vec{b} = \begin{pmatrix} 1 \cdot \sum_{i=1}^{n} M_i \sin(\arccos(K_i)) \cdot Kx_{i-1} + \\ +1 \cdot \sum_{i=1}^{n} M_i \sin(\arccos(K_i)) \cdot \sin(\arccos(Kx_{i-1})) + 1 \cdot \sum_{i=1}^{n} M_i K_i \end{pmatrix} \quad (5.12)$$

Модуль вектору $\vec{a}_{sum}$ дорівнює кореню квадратному із суми квадратів координат, тобто

$$\left|\vec{b}\right| = \sqrt{0^2 + 0^2 + 1^2} = 1$$

Тоді шукана проекція:

$$S_{\text{projection}} = Пр_{\vec{b}} \vec{a}_{sum} = \frac{\vec{a}_{sum} \cdot \vec{b}}{\left|\vec{b}\right|} = \frac{\begin{pmatrix} 1 \cdot \sum_{i=1}^{n} M_i \sin(\arccos(K_i)) \cdot Kx_{i-1} + \\ +1 \cdot \sum_{i=1}^{n} M_i \sin(\arccos(K_i)) \cdot \sin(\arccos(Kx_{i-1})) + \\ +1 \cdot \sum_{i=1}^{n} M_i K_i \end{pmatrix}}{1} =$$

$$= \begin{pmatrix} 1 \cdot \sum_{i=1}^{n} M_i \sin(\arccos(K_i)) \cdot Kx_{i-1} + \\ +1 \cdot \sum_{i=1}^{n} M_i \sin(\arccos(K_i)) \cdot \sin(\arccos(Kx_{i-1})) + 1 \cdot \sum_{i=1}^{n} M_i K_i \end{pmatrix}$$

(5.13)

Ставлення проекції сумарного вектора до суми модулів векторів параметрів S_{coerce}.

$$S_{\text{coerce}} = \frac{Пр_{\vec{b}} \vec{a}_{sum}}{\left|\vec{a}_{sum}\right|} \quad (5.14)$$

Модуль вектору $\vec{a}_{sum}$ дорівнює кореню квадратному із суми квадратів координат, тобто

$$|\vec{a}_{sum}| = \sqrt{0^2 + 0^2 + 1^2} = \sqrt{\begin{array}{l}\left(\sum_{i=1}^{n} M_i \sin(\arccos(K_i)) \cdot Kx_{i-1}\right)^2 + \\ + \left(\sum_{i=1}^{n} M_i \sin(\arccos(K_i)) \cdot \sin(\arccos(Kx_{i-1}))\right)^2 + \\ + \left(\sum_{i=1}^{n} M_i K_i\right)^2\end{array}} \quad (5.15)$$

Підставимо значення модуля вектора і отримаємо підсумкове вираз відносини проекції сумарного вектора до суми модулів векторів параметрів S_{coerce}:

$$S_{coerce} = \frac{Пр_{\vec{b}} \vec{a}_{sum}}{|\vec{a}_{sum}|} = \frac{\left(\begin{array}{l}1 \cdot \sum_{i=1}^{n} M_i \sin(\arccos(K_i)) \cdot Kx_{i-1} + \\ + 1 \cdot \sum_{i=1}^{n} M_i \sin(\arccos(K_i)) \cdot \sin(\arccos(Kx_{i-1})) + 1 \cdot \sum_{i=1}^{n} M_i K_i\end{array}\right)}{\sqrt{\begin{array}{l}\left(\sum_{i=1}^{n} M_i \sin(\arccos(K_i)) \cdot Kx_{i-1}\right)^2 + \\ + \left(\sum_{i=1}^{n} M_i \sin(\arccos(K_i)) \cdot \sin(\arccos(Kx_{i-1}))\right)^2 + \\ + \left(\sum_{i=1}^{n} M_i K_i\right)^2\end{array}}} \quad (5.16)$$

Отже, в результаті отримано модель оцінювання узгодженості економічних інтересів регіону на основі оброблення 65 статистичних показників, шляхом перетворення економічних параметрів в векторну форму, що надає можливість виконати побудову тривимірного тіла економічного стану (TTES), що побудоване методом тріангуляції та характеризується тривимірною сукупністю показників, що описують стан регіону при існуючому рівні узгодженості економічних інтересів суб’єктів.

В табл. 5.8 надано результаати розрахунку інтегрального індикатора узгодженості економічних інтересів регіону за даною методикою.

Таблиця 5.8

Динаміка інтегрального індикатора узгодженості економічних інтересів регіону

Область, регіон	2010		2011		2012		2013		2014		2015		2016		Зміни
	IA_{CEI}	Ранг	IA_{CEI}	Ранг	IA_{CEI}	Ранг	IA_{CEI}	Ранг	IA_{CEI}	Ранг	IA_{CEI}	Ранг	IA_{CEI}	Ранг	
м. Київ	0,795	1	0,793	1	0,797	1	0,777	1	0,792	1	0,796	1	0,777	1	0
Вінницька	0,344	20	0,431	15	0,516	14	0,345	17	0,476	14	0,451	17	0,537	13	+7
Волинська	0,294	22	0,285	24	0,302	22	0,301	21	0,273	20	0,445	18	0,428	22	0
Дніпропетровська	0,781	2	0,786	2	0,785	2	0,755	2	0,773	2	0,773	2	0,775	2	0
Донецька	0,627	7	0,687	7	0,672	6	0,688	6	0,596	9	0,723	5	0,651	8	-1
Житомирська	0,253	24	0,354	20	0,396	19	0,253	23	0,373	17	0,416	21	0,477	18	+6
Закарпатська	0,217	27	0,232	25	0,249	25	0,202	27	0,263	23	0,357	24	0,421	23	+4
Запорізька	0,626	8	0,782	3	0,627	7	0,687	7	0,685	5	0,721	6	0,774	3	+5
Івано-Франківська	0,439	17	0,379	17	0,427	17	0,327	19	0,445	15	0,523	14	0,515	15	+2
Київська	0,755	4	0,699	6	0,743	3	0,704	5	0,701	4	0,772	3	0,744	5	-1
Кіровоградська	0,483	15	0,378	18	0,398	18	0,445	14	0,389	16	0,551	12	0,513	16	-1
Луганська	0,606	9	0,515	11	0,574	12	0,659	8	0,572	10	0,552	11	0,569	12	-3
Львівська	0,499	14	0,447	14	0,497	15	0,439	15	0,477	13	0,563	10	0,617	9	+5
Миколаївська	0,546	11	0,581	10	0,575	11	0,478	13	0,604	8	0,631	9	0,591	10	+1
Одеська	0,537	12	0,664	8	0,613	9	0,565	10	0,621	7	0,688	8	0,736	6	+6
Полтавська	0,661	6	0,735	5	0,684	5	0,721	4	0,677	6	0,716	7	0,713	7	-1
Рівненська	0,254	23	0,325	22	0,262	24	0,232	24	0,266	22	0,395	23	0,456	20	+3
Сумська	0,388	18	0,405	16	0,462	16	0,372	16	0,528	11	0,523	14	0,533	14	+4
Тернопільська	0,249	25	0,215	26	0,242	26	0,219	26	0,236	25	0,295	25	0,419	24	+1
Харківська	0,718	5	0,595	9	0,623	8	0,599	9	0,764	3	0,768	4	0,751	4	+1
Херсонська	0,325	21	0,311	23	0,302	22	0,283	22	0,271	21	0,424	20	0,437	21	0
Хмельницька	0,477	16	0,368	19	0,374	20	0,331	18	0,371	18	0,512	16	0,501	17	-1
Черкаська	0,518	13	0,506	13	0,534	13	0,554	11	0,515	12	0,537	13	0,586	11	+2
Чернівецька	0,224	26	0,201	27	0,238	27	0,227	25	0,248	24	0,409	22	0,409	25	+1
Чернігівська	0,358	19	0,332	21	0,352	21	0,305	20	0,282	19	0,435	19	0,461	19	0

Розраховано автором за джерелом [336]

За даними табл. 5.8 бачимо, що рівень узгодженості економічних інтересів суб'єктів за період 2010-2016 р.р. змінився незначно (див. рис. 5.17). Зокрема, тільки Вінницька, Житомирська та Одеська області покращили значення на 5-7 пунктів, інші коливання склали максимум 2-3 пункти.

Для дослідження наявності взаємозв'язку інтегрального індикатора узгодженості економічних інтересів суб'єктів регіону IA_{CEI} з трьома основними інтегральними індикаторами результативності регіонального розвитку – II_{ECEDR}, II_{FES} та II_{IAR} використано методику кореляційно-регресійного аналізу – попарну кореляцію та множинну регресію. Моделювання проводилося за допомогою прикладного пакету STATISTICA.

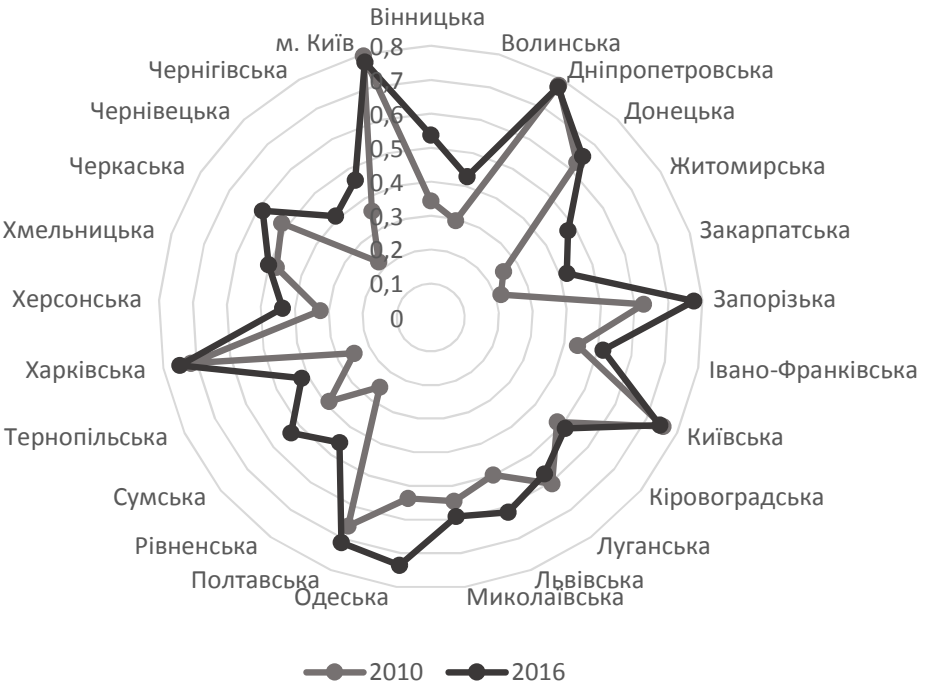

Рис. 5.17. Інтегральний індикатор узгодженості економічних інтересів суб’єктів регіональної економіки IA_{CEI}

Джерело: авторська розробка

За допомогою кореляційного аналізу можна виявити взаємозв’язок між інтегральними показниками розвитку регіону. Взаємозв’язок визначається між двома змінними величинами, коефіцієнт кореляції має значення в діапазоні від +1 до -1. Коефіцієнт, який має додатне значення має позитивну кореляцію між двома змінними величинами, а якщо коефіцієнт від’ємний, то і кореляційний зв'язок між величинами від’ємний.

На рис. 5.18 подано результати кореляційного аналізу для чотирьох вказаних вище індикаторів за 2016 р. В якості залежної змінної у – IA_{CEI} , в якдості факторних ознак x_1, x_2 і x_3 – II_{ECEDR}, II_{FES} та II_{IAR}. Повністю результати моделювання подано у Додатку Г.

Як бачимо за даними таблиці результатів кореляції, усі три індикатора II_{ECEDR}, II_{FES} та II_{IAR} мають сильний зв’язок із IA_{CEI}. Діаграма розсіювання подана на рис. 5.19.

Переменная	Корреляции (Таблица) Отмеченные корреляции значимы на уровне p <,05000 N=25 (Построчное удаление ПД) Средние	Ст.откл.	У - IA_{CEI}	x1 - II_{ECEDR}	x2 - II_{IAR}	x3 - I_{FES}
У - IA_{CEI}	0,575640	0,129422	1,000000	0,963946	0,466466	0,884637
x1 - II_{ECEDR}	0,539560	0,266383	0,963946	1,000000	0,361912	0,893592
x2 - II_{IAR}	0,153840	0,040801	0,466466	0,361912	1,000000	0,384587
x3 - I_{FES}	0,655760	0,154005	0,884637	0,893592	0,384587	1,000000

Рис. 5.18. Результати кореляційного аналізу

Джерело: авторська розробка

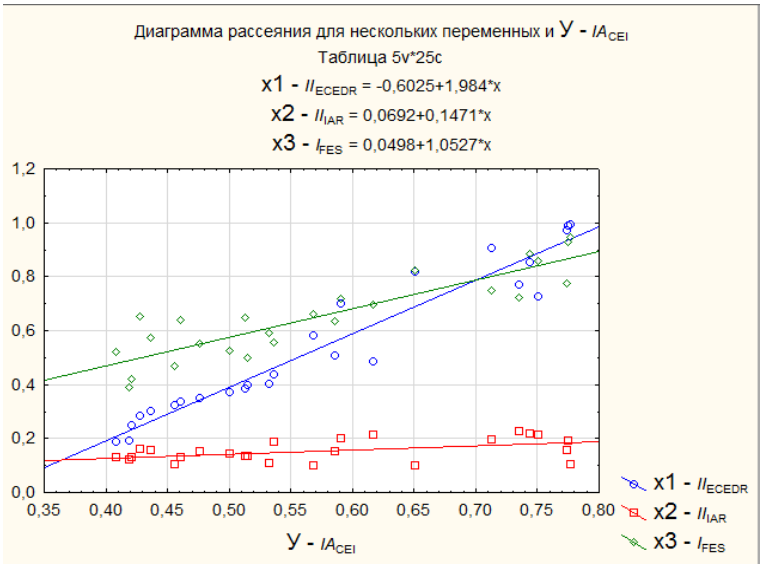

Рис. 5.19. Діаграма розсіювання

Джерело: авторська розробка

Підсумкову таблицю множинної регресії представлено на рис. 5.20.

N=25	Regression Summary for Dependent Variable: У - IA_{CEI} (Таблица) R= ,97275129 R?= ,94624507 Adjusted R?= ,93856580 F(3,21)=123,22 p<,00000 Std.Error of estimate: ,03208 Beta	Std.Err. of Beta	B	Std.Err. of B	t(21)	p-level
Intercept			0,247778	0,041924	5,910134	0,000007
x1 - II_{ECEDR}	0,849009	0,112821	0,412490	0,054814	7,525259	0,000000
x2 - II_{IAR}	0,129977	0,054863	0,412292	0,174026	2,369139	0,000275
x3 - I_{FES}	0,075982	0,113936	0,063853	0,095749	0,666881	0,000457

Рис. 5.20. Підсумкова таблиця множинної регресії

Джерело: авторська розробка

Параметри та значимість регресійної моделі для залежної змінної IA_{CEI} наведені в табл. 5.9.

Таблиця 5.9

Параметри та значимість регресійної моделі для залежної змінної IA_{CEI}

Факторні ознаки	Параметри моделі					Висновок про значимість моделі
	коеф. кореляції **R**	коеф. детермінації $\mathbf{R^2}$	рівень значимості **p**	критерій Фішера **F**	критерій Стьюдента **t**	
x_1 - II_{ECEDR} x_2 - II_{FES} x_3 - II_{IAR}	0,9728	0,9462	0,000000 0,000275 0,000457	123,22	7,5253 2,3691 0,6668	значима
Регресійна модель	$y = 0{,}2478 + 0{,}4125x_1 + 0{,}4123x_2 + 0{,}0958x_3$					

Джерело: авторська розробка

На рис. 5.21 подано результати прогнозу.

Переменная	Предск.значения для (Таблица) перемен.: У - IA_{CEI}		
	В-Веса	Значение	В-Веса * знач.
x1 - II_{ECEDR}	0,412490	0,050000	0,020624
x2 - II_{IAR}	0,412292	0,050000	0,020615
x3 - I_{FES}	0,063853	0,050000	0,003193
Св.член			0,247778
Предсказанные			0,292210
-95,0%ИС			0,215133
+95,0%ИС			0,369286

Рис. 5.21. Результати прогнозу

Джерело: авторська розробка

Отже, за результатами моделювання встановлено наявність сильної залежності інтегрального індикатора узгодженості економічних інтересів суб’єктів в регіоні від основних інтегральних показників, що характеризують стан та динаміку розвитку регіональної соціально-економічної системи: інтегрального індикатору соцально-економічного розвитку регіону, інтегрального індикатору фінансово-економічної безпеки регіону та інтегрального індикатору інвестиційної привабливості регіону.

Загострення проблем регіонального розвитку пов’язане з першочерговою необхідністю усунення невиправданої нерівномірності соціально-економічного розвитку регіонів, потребою освоєння природних ресурсів, підтримання

екологічної рівноваги, вдосконалення територіальної структури господарства, забезпечення зайнятості населення. Проблема соціально-економічного розвитку регіону формується в кожному окремому територіальному утворенні і може чинити негативний вплив на економічний розвиток країни в цілому. У зв'язку з цим показники регіонального розвитку є індикаторами стійкості і соціально-економічної стабільності в суспільстві. У сучасних умовах великого значення набуває актуальність вивчення та використання нових, ефективних методів впливу на соціально-економічні процеси в регіоні.

В багатьох наукових працях здійснено групування регіонів України за різними показниками соціально-економічного розвитку, але за думкою автора, необхідно розробити комплексний підхід до структуризації та диференціації регіонального розвитку в Україні, що дозволить надати об'ємнішу багатокритеріальну характеристику специфіці розвитку регіонів.

Для вирішення цього завдання автором обрано один з найпоширеніших методів багатомірної класифікації – кластерний аналіз. Термін «кластерний аналіз» (запропонований англійським вченим Р. Тріона в 1939 р) включає до себе набір різних алгоритмів класифікації. Загальне питання, що задається дослідниками в багатьох областях, полягає в тому, як організувати дані в наочні структури, тобто розгорнути таксономії і змістовно інтерпретувати їх. У цій класифікації чим вище рівень агрегації, тим менше подібність між членами у відповідному класі. Фактично кластерний аналіз є не стільки звичайним статистичним методом, скільки набором різних алгоритмів розподілу об'єктів за кластерами. Методи кластерного аналізу використовуються в більшості випадків, коли відсутні будь або апріорні гіпотези щодо класів, тому кластерний аналіз визначає найбільш можливе рішення [304].

Кластерний аналіз широко застосовується в маркетингових дослідженнях, в економіці, управлінні. В будь-якому випадку, коли необхідно класифікувати значну кількість інформації до придатних для подальшої обробки груп, кластерний аналіз виявляється вельми корисним й ефективним.

З позицій класифікації регіонів найбільш загальні методи кластерного

аналізу – об’єднання (деревоподібна кластеризація) і метод К-середніх. Метод деревовидної кластеризації використовується при формуванні кластерів несхожісті або відстані між об’єктами. Найбільш загальний тип відстані – Евклідова відстань. Вона є геометричною відстанню в багатовимірному просторі.

Перевагою кластерного аналізу є то, що він дає можливість виробляти угруповання об’єктів не за одним параметром, а за певним набором ознак. Кластерний аналіз на відміну від більшості математико-статистичних методів не накладає ніяких обмежень на вид розглянутих об’єктів, дозволяє розглядати безліч вихідних даних практично довільної природи. Також кластерний аналіз дозволяє розглядати досить великий обсяг інформації і різко скорочувати, стискати великі масиви соціально економічної інформації, робити їх компактними і наочними [323].

Статистичне моделювання проводилося в програмному комплексі STATISTICA 6.1.

В якості критеріїв класифікації пропонується використати інтегральні індикатори:

1) інтегральний індикатор результативності соціально-економічного розвитку регіонів II_{ECEDR} – *integral indicator of efficiency of social and economic development of the region,* розраховується за допомогою методу таксономії (включає 56 показників);

2) інтегральний індикатор фінансової-економічної безпеки регіону – *integral indicator of financial and economic security of the region* II_{FES} (усього 30 показників за 2 блоками);

3) інтегральний індикатор інвестиційної привабливості регіону II_{IAR} – *integral indicator of investment attractiveness assessment of the region* (усього 36 показників, що складають 4 блоки);

4) інтегральний індикатор ступеню узгодженості економічних інтересів суб’єктів регіону – *integrated assessment of the coordination of economic interests* IA_{CEI} (усього 28 показників).

На рис. 5.22 подано дані для кластерізації – результати розрахунку індикаторів II_{ECEDR}, II_{FES}, II_{IAR} та IA_{CEI}.

	1 Название региона	2 У - IA_{CEI}	3 x1 - II_{ECEDR}	4 x2 - II_{IAR}	5 x3 - I_{FES}
1	м. Київ	0,777	0,991	0,101	0,943
2	Вінницька	0,537	0,435	0,188	0,553
3	Волинська	0,428	0,282	0,162	0,653
4	Дніпропетровська	0,775	0,988	0,192	0,928
5	Донецька	0,651	0,818	0,098	0,823
6	Житомирська	0,477	0,349	0,15	0,552
7	Закарпатська	0,421	0,249	0,128	0,419
8	Запорізька	0,774	0,971	0,156	0,775
9	Івано-Франківська	0,515	0,395	0,135	0,496
10	Київська	0,744	0,852	0,217	0,884
11	Кіровоградська	0,513	0,382	0,132	0,647
12	Луганська	0,569	0,579	0,098	0,659
13	Львівська	0,617	0,484	0,214	0,693
14	Миколаївська	0,591	0,701	0,198	0,716
15	Одеська	0,736	0,767	0,224	0,721
16	Полтавська	0,713	0,907	0,197	0,749
17	Рівненська	0,456	0,322	0,102	0,467
18	Сумська	0,533	0,399	0,107	0,588
19	Тернопільська	0,419	0,191	0,121	0,386
20	Харківська	0,751	0,727	0,211	0,856
21	Херсонська	0,437	0,301	0,156	0,571
22	Хмельницька	0,501	0,371	0,144	0,524
23	Черкаська	0,586	0,505	0,153	0,635
24	Чернівецька	0,409	0,188	0,131	0,518
25	Чернігівська	0,461	0,335	0,131	0,638

Рис. 5.22. Дані для кластерного аналізу

Джерело: авторська розробка

На рис. 5.23 подано графік середніх для кожного кластеру.

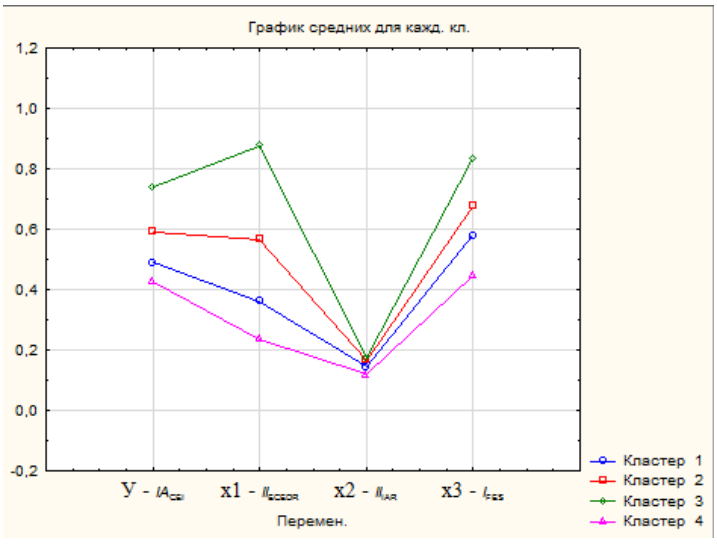

Рис. 5.23. Графік середніх для кожного кластеру

Джерело: авторська розробка

Результати дисперсійного аналізу представлено на рис. 5.24.

перемен.	Дисперсионный анализ (Таблица) Между SS	cc	Внутри SS	cc	F	значим. p
У - IA_{CEI}	0,374011	3	0,027989	21	93,53851	0,000000
x1 - I_{ECEDR}	1,569285	3	0,133752	21	82,12980	0,000000
x2 - I_{IAR}	0,009132	3	0,030822	21	2,07390	0,134293
x3 - I_{FES}	0,483098	3	0,086126	21	39,26436	0,000000

Рис. 5.24. Результати дисперсійного аналізу

Джерело: авторська розробка

Евклідові відстані між кластерами подано на рис. 5.25.

Кластер Номер	Евклидовы расст. между кластерами (Таблица Расстояния под диагональю Квадраты расстояний над диагональю) Но. 1	Но. 2	Но. 3	Но. 4
Но. 1	0,000000	0,015606	0,098907	0,009355
Но. 2	0,124926	0,000000	0,036011	0,047485
Но. 3	0,314495	0,189765	0,000000	0,165313
Но. 4	0,096720	0,217911	0,406587	0,000000

Рис. 5.25. Евклідові відстані між кластерами

Джерело: авторська розробка

На рис. 5.26 подано склад кластерів за результатами кластерного аналізу.

Case No.	Members of Cluster Number 1 and Distances from Respective Cluster contains 9 cases Distance
C_2	0,050891
C_3	0,062372
C_6	0,016675
C_9	0,047486
C_11	0,037550
C_18	0,034910
C_21	0,040378
C_22	0,029169
C_25	0,035357

Case No.	Members of Cluster Number 2 and Distances from Respective Cluster contains 4 cases Distance
C_12	0,037019
C_13	0,050609
C_14	0,071675
C_23	0,037818

Case No.	Members of Cluster Number 3 and Distances from Respective Cluster contains 8 cases Distance
C_1	0,088469
C_4	0,074795
C_5	0,066128
C_8	0,058723
C_10	0,034968
C_15	0,083176
C_16	0,048681
C_20	0,078397

Case No.	Members of Cluster Number 4 and Distances from Respective Cluster contains 4 cases Distance
C_7	0,016034
C_17	0,046765
C_19	0,038721
C_24	0,044239

Рис. 5.26. Склад кластерів за результатами кластерного аналізу

Джерело: авторська розробка

Регіональна диференціація регіонального розвитку України на основі проведеного кластерного аналізу з описом особливостей диференціації подана в табл. 5.10.

Таблиця 5.10

Регіональні особливості результативності соціально-економічного розвитку України

I група	II група	III група	IV група
Винницька, Волинська, Житомирська, Івано-Франківська, Кіровоградська, Сумська, Херсонська, Хмельницька і Чернігівська області	Луганська, Львівська, Миколаївська і Черкаська області	Київська, Дніпропетровська, Донецька, Запорізька, Київська, Одеська, Полтавська і Харківська області	Закарпатська, Рівненська, Тернопільська і Чернівецька області
Характеристика групи за результативністю розвитку			
Середній рівень та нижче середнього: середній рівень прямих інвестицій, середній та нижче середнього рівень розвитку економіки та життя населення, нижче середнього рівень узгодженості економічних інтересів суб'єктів	Рівень вище середнього: високий та середній рівень прямих іноземних інвестицій, середній рівень розвитку економіки та рівня життя населення, середній рівень узгодженості економічних інтересів суб'єктів	Переважно лідери рейтингу – високий рівень: високий рівень прямих іноземних інвестицій, високий рівень розвитку економіки, велика частка експорту, найбільш високий рівень життя населення, високий рівень узгодженості економічних інтересів суб'єктів	Рівень інвестиційної привабливості нижче середнього та низький: середній та низький рівень прямих іноземних інвестицій, середній та невисокий рівень розвитку економіки та життя населення, нижче середнього рівень узгодженості економічних інтересів суб'єктів

Джерело: авторська розробка

Отже, автором здійснено диференціацію регіонів України за рівнем результативності соціально-економічного розвитку, рівнем фінансово-економічної безпеки, рівнем інвестиційної привабливості, та за рівнем узгодженості економічних інтересів суб'єктів, що дозволяє дослідити особливості регіонального розвитку України більш комплексно і детально й значно підвищує ефективність планування та організації процесів регіонального розвитку.

На сучасному етапі регіонального розвитку можна виділити кілька груп проблем, пов'язаних з існуванням міжрегіональної диференціації, які мають значний вплив на темпи реформування соціально-економічного розвитку регіонів:

– проблеми загальнодержавного масштабу, які виникли в регіоні в зв'язку з тим, що він є підсистемою єдиної системи якою виступає країна;

– проблеми регіонального характеру, обумовлені історичними, природними, демографічними факторами, що роблять регіони відмінними один від одного;

– проблеми, породженні історичним досвідом в управлінні господарством регіону, зумовлені недосконалою системою управління, що потребує використання нових форм і методів;

– проблеми соціально-економічного, політичного характеру, які включають в себе виробничо-економічні, фінансові, соціальні та ін. [3, с. 81].

Головними чинниками поглиблення регіональних диспропорцій у процесі переходу до ринку та функціонування в умовах економічної кризи стали:

– різні ступені адаптованості окремих регіонів з різною структурою економіки до функціонування в умовах ринкової конкуренції;

– збереження галузевого принципу управління економікою, надання державної підтримки переважно базовим галузям, які мають високий ступінь територіальної локалізації;

– недостатній рівень внутрішньої кооперації виробництва між регіонами України;

– послаблення ролі держави щодо регулювання та стимулювання регіонального розвитку.

Наявність значних регіональних розбіжностей у соціально-економічному розвитку вимагає вдосконалення державної політики у сфері регіонального розвитку, відповідних її правових, організаційних, економічних механізмів, що передбачено Конституцією державної регіональної політики та Державною стратегією регіонального розвитку на період до 2020 р.

Стратегічний підхід до управління розвитком господарських комплексів регіонів спрямований на забезпечення ефективного і справедливого розвитку усіх регіонів, стимулювання розвитку ринкових відносин і забезпечення самостійного зростання територій, раціональне використання виробничо-

ресурсного потенціалу, збільшення фінансових і бюджетних коштів, позабюджетних і інших грошових та матеріальних джерел, активізацію зовнішньоекономічних, внутрішньо-регіональних і міжрегіональних господарських зв'язків, підвищення конкурентоспроможності регіонів, зміну інноваційно-інвестиційної активності, збільшення можливостей для створення додаткових робочих місць і зайнятості населення, скорочення нерівності між регіонами щодо рівня доходів населення і існуючої інфраструктури, відповідності рівня і якості життя населення державним і загальносвітовим стандартам, стабілізацію суспільно-політичної ситуації.

Реалізація зазначених цілей потребує розроблення комплексу заходів:

– забезпечення ефективного використання регіонального потенціалу на основі реальної його оцінки, що дозволить нейтралізувати слабкі сторони соціально-економічного розвитку та активізувати сильні;

– розроблення та прийняття нормативних документів, які б не тільки регулювали регіональну політику, а й забезпечили її децентралізацію, а це, в свою чергу, призведе до ефективного соціально-економічного розвитку регіонів та зменшення існуючих диспропорцій;

– визначення регіонами довгострокової стратегії соціально-економічного розвитку, розроблення та реалізація програм регіонального розвитку з врахуванням можливостей кожного регіону;

– проведення структурної перебудови регіонів та створення умов розміщення виробництва в економічно відсталих регіонах, що забезпечить сталий розвиток;

– розроблення та практична реалізація системи регіональних стимулів, що створить умови більш повного використання ресурсів регіону для підвищення ефективності його діяльності;

– підвищення ділової і інноваційної активності, на основі взаємодії органів місцевого самоврядування, промислових підприємств і економічно активного населення, що сприятиме розвитку інфраструктури регіону, ринку товарів і цінних паперів;

– підвищення інвестиційної привабливості регіону, що сприятиме впровадженню інноваційних технологій та методів вирішення соціально-економічних проблем регіонального розвитку;

– забезпечення соціальної консолідації з метою мінімізації соціальних наслідків реструктуризації економіки регіону;

– посилення регіональної свідомості населення, що дасть можливість реалізувати його потенціал та забезпечить участь територіальної громади в управлінні регіональним розвитком.

З метою стимулювання розвитку депресивних територій у їх межах можуть здійснюватись такі заходи:

1) цільове спрямування державних капітальних вкладень у розвиток виробничої, комунікаційної та соціальної інфраструктури;

2) надання державної підтримки, у тому числі фінансової, малим підприємствам, сприяння формуванню об’єктів інфраструктури розвитку підприємництва, таких як бізнес-центри, бізнес-інкубатори, інноваційні та консалтингові центри, венчурні фонди тощо;

3) спрямування міжнародної технічної допомоги на розв'язання актуальних соціально-економічних та екологічних проблем, а також здійснення інших найважливіших заходів;

4) сприяння зайнятості населення, забезпечення цільового фінансування програм перекваліфікації та професійного розвитку трудових ресурсів, стимулювання трудової міграції, удосконалення соціальної сфери, зокрема житлового будівництва, охорони здоров'я та охорони довкілля;

5) надання іншої державної підтримки розвитку таких територій.

З одержаних результатів випливає, що формування в Україні привабливого середовища необхідно в контексті активізації процесів регіонального розвитку, що потребує активних державних дій, спрямованих на зміну правового, економічного, політичного поля в країні. У зв’язку з цим, ще одним з важливих об’єктів при розробленні будь-якої стратегії є людський потенціал, самоорганізація суспільства в регіоні, розвиток людського

потенціалу, забезпечення економічної та соціальної привабливості регіону, підвищення рівня життя шляхом реформування соціальної сфери, освіти та охорони здоров'я, мають бути враховані при формуванні стратегії регіонального розвитку.

Для ефективного розвитку регіону важливу роль відіграє конкурентоспроможність регіональної влади, впровадження ефективних механізмів адміністративного управління і модернізація владних структур, формування базових мобілізаційних ідей для території. Необхідним в цьому сенсі є виявлення максимально конкурентоспроможні області бізнесу і сфери інноваційного розвитку, проведення політики із просування бізнесу в інші регіони і на міжнародний ринок, а також включання регіональних бізнес-структур в реалізацію пріоритетних національних проектів. Щодо подальших досліджень в цьому напрямку, треба зазначити, що крім пошуку нових можливостей і вироблення стратегії розвитку для територій, необхідно вирішувати завдання формування механізму координації органів державної влади при реалізації значущих програм та проектів розвитку регіонів.

5.3. Організаційне та фінансове забезпечення узгодженості економічних інтересів регіону

Динаміка соціально-економічного розвитку регіону в значній мірі визначається ефективністю організації інвестиційного процесу, що має забезпечувати прогресивні структурні зрушення в регіональній економіці, інноваційне оновлення основних активів підприємств-суб'єктів господарювання, підвищення рівня конкурентоспроможності регіону. Важливим аспектом вирішення цього завдання є аналіз та активізація джерел інвестиційного забезпечення розвитку регіональної економіки. В Україні існує певна регіональна диференціація за рівнем залучення інвестицій (див. п. 4.3). Іноземні інвестори надають перевагу урбанізованим регіонам, з розвиненою промисловістю, інфраструктурою, із значним трудовим потенціалом, однак, на

регіональному рівні в Україні невирішеними залишаються питання підвищення економічної зацікавленості в інвестуванні вітчизняних та іноземних інвесторів, збільшення обсягів інвестицій з усіх можливих джерел та їх спрямування на реалізацію стратегічних макроекономічних цілей. Найважливішою проблемою є також нерозвиненість інвестиційного ринку, наслідком якої є фактична відсутність зовнішніх джерел інвестиційної діяльності для підприємств, що впроваджують інвестиційні проекти.

На жаль, диференціація регіонів за рівнем інвестиційної привабливості чинить ускладнення щодо забезпечення та підвищення рівня інвестиційного забезпечення процесів економічного розвитку. Припинення або зниження державного інвестування більшості галузей економіки, обмеженість внутрішнього ринку, надвисоке адміністративне та податкове навантаження на бізнес, що активно працює та конкурує, а також відсутність або недостатня розвиненість більшості ринкових інститутів – ринку цінних паперів, корпоративного сектору тощо, зумовлюють зростання нерівномірності інвестиційної діяльності в регіональному розрізі та невисоку інвестиційну привабливість регіонів.

Механізмом інвестиційної підтримки регіонів можуть стати прямі бюджетні інвестиції, надання урядових гарантій при залученні іноземних інвестицій, державні дотації сільськогосподарським товаровиробникам на придбання техніки шляхом компенсації їм частини вартості, компенсація державою відсотків за довгострокові кредити на придбання такої техніки, створення за участю державного бюджету лізингових фондів та надання інвестиційних податкових кредитів. У процесі реалізації програм залучення інвестицій в окремі регіони доцільно запровадити практику державного протекціонізму, звільняти учасників програми від оподаткування в розмірі відрахувань до місцевих бюджетів. Стимулюючим фактором залучення іноземних інвестицій в економіку регіонів може бути також створення мережі інвестиційних фондів.

Стимулювання інвестиційної діяльності на регіональному рівні має

базуватися на використанні системи пільг в оподаткуванні, визначенні пріоритетних напрямів інвестування та можливостей залучення кредитних ресурсів; створення мережі інвестиційних фондів для реінвестування коштів в межах діяльності фонду без проміжного оподаткування; надання урядових гарантій при залученні іноземних інвестицій. Все це сприятиме як розвитку регіону загалом, так і активізації підприємництва в регіоні зокрема, що стає можливим лише за умови узгодженості економічних інтересів усіх зацікавлених учасників регіональної економіки.

Недосконалість і нестабільність податкового законодавства як на державному, так і на місцевому рівні, сприяють розширенню впливу на процеси фінансування регіональних процесів політичних, корпоративних та інших факторів. Крім того, при формуванні видаткової частини бюджетів усіх рівнів нерідко приймаються популістські рішення, які вимагають відповідних джерел фінансування. Виникає додатковий тиск на дохідну частину бюджету, внаслідок чого державні органи влади усіх рівнів часто змушені вести пошуки нових, у тому числі неподаткових джерел, залучати внутрішні та зовнішні позики для фінансування бюджетного дефіциту.

У цих суперечностях криються витоки таких явищ, як можливість неузгодженості податкової і бюджетної політики; завищення чи заниження планових показників доходів бюджету; перевищення державними зобов’язаннями, що витікають із чинного законодавства, реальних фінансових можливостей держави; ухвалення рішень щодо зниження податкових ставок і гальмування ухвалення рішень щодо розширення податкової бази, необхідного для збереження бюджетних надходжень на незмінному рівні; ланцюжкова реакція боротьби за податкові пільги і преференції і, як наслідок, – загострення проблеми корупції; вибір податкових пільг, що підлягатимуть першочерговому скасуванню в процесі перегляду системи пільг залежно не від їх соціально-економічної значущості, а від міцності позицій тієї групи депутатів, що лобіюють інтереси певної категорії платників податків. Стосовно розв’язання проблем забезпечення економічного зростання за рахунок змін у податковій

політиці, важливо оцінювати також співвідношення між прямими і непрямими податками, оскільки зосередження уваги на зменшенні ролі непрямих податків у забезпеченні доходів бюджету є, по суті, політикою стимулювання економічного зростання.

Реструктуризація податкової системи убік зменшення ролі непрямих податків з одного боку, стимулює економічне зростання в частині підвищення платоспроможного попиту населення, а з іншого, це не впливає на процес економічного зростання, оскільки безпосередньо не пов'язане з інтенсифікацією процесу капіталовкладень, і тому недовготривале.

У цій частині важливою, як відомо, має бути зміна в оподаткуванні прибутку в напрямку доведення до нульової ставки оподаткування тієї його частини, яка інвестується і підвищення тих податків, якими обкладаються доходи і капітал, який вивозиться за межі підприємства і т. ін. По суті тут важливо ліквідувати податкові перешкоди, які стоять на шляху зростання інвестицій в економіку, особливо в тих секторах, які є найбільш перспективними для забезпечення економічного зростання.

Покращення інвестиційного клімату за рахунок реформування податкової системи – це один бік справи в частині забезпечення податкового впливу на економічне зростання; а інший має бути пов'язаний з оцінкою максимально можливого надходження коштів до бюджету при зниженні податкового тиску і залучення та використання додаткових фінансових ресурсів для компенсації не тільки втрат бюджету, а й і виконання бюджетом, поряд із соціальними та загальнодержавними зобов'язаннями, ще й функції інвестування [259].

Якщо розглядати ці процеси з позиції зіткнення економічних інтересів на регіональному рівні, то практично завжди мали і матимуть місце суперечності між дохідною і видатковою частинами бюджету, між платниками податків та місцевою владою, що здійснює перерозподіл податків. В наших умовах це проявляється першочергово у формах уникнення податків та ухилення від їх сплати.

Така протидія платників ставить об'єктивні межі підвищенню

податкового тягаря і зростанню державних видатків.

Внаслідок зазначеного бюджетний процес в умовах представницької демократії завжди є процесом пошуку шляхів розв'язання низки суперечностей:

– між інтересами громадян як платників податків, зацікавлених у їх зниженні, й інтересами громадян як споживачів суспільних благ, що фінансуються за рахунок тих самих податків, зацікавлених у збільшенні обсягів та підвищенні якості цих благ, отже, у наявності достатніх джерел для їх фінансування;

– між інтересами різних груп платників, кожна з яких, керуючись ідеологією «безквиткового пасажира», не проти долучитися повною мірою до споживання суспільних благ, переклавши тягар їх фінансування на інших платників;

– між виконавчою і законодавчою гілками влади, оскільки народні обранці, що репрезентують об'єктивно суперечливі інтереси виборців (які одночасно є платниками податків), відстоюють позиції зростання видатків й одночасно – зниження податкового навантаження на всіх платників, або, принаймні, на тих, чиї інтереси вони лобіюють, тоді як усі рівні влади об'єктивно більш зацікавлені у збалансуванні доходів і видатків, а щоб убезпечити себе від несподіванок, швидше, прагнутиме до перевищення фактичного обсягу державних доходів над видатками шляхом свідомого заниження прогнозованого обсягу державних доходів;

– між інтересами платників й інтересами державної бюрократії, зацікавленої у розширенні контрольованого обсягу фінансових ресурсів і, відповідно, підвищенні податкового навантаження на платників [387].

Разом з тим, аналіз економічної ситуації в Україні свідчить, що без вжиття радикальних заходів щодо прискорення розвитку вітчизняного виробництва, упорядкування державних видатків, змінити ситуацію на краще практично неможливо. Існуюча податкова система в цілому поки що виявилася не зовсім адекватною умовам забезпечення стабільного зростання в економіці. Має місце невиправдане вилучення оборотних коштів підприємств, а також

виникнення додаткової потреби в кредитних ресурсах. Значні деформації та нестабільність мають місце у ставках оподаткування, у визначенні бази і періодів оподаткування. Надмірна кількість податкових пільг створила неоднакові економічні умови для господарювання. Все це призвело до наявності значного тіньового сектора економіки, ухилень від оподаткування, затримки надходжень до бюджету.

З урахуванням зазначеного вище, автору бачиться, що характерною ознакою неузгодженості економічних інтересів як на рівні держави, так і на регіональному рівні є наявність та обсяги тіньової економіки.

За результатами дослідження міжнародної Асоціації дипломованих сертифікованих бухгалтерів (ACCA), 46 % економіки України знаходяться у тіні. А останні оцінки, наприклад, Світового банку були ще менше оптимістичними – за підрахунками його експертів, частка неформальної економіки в Україні становила близько 50 % [338].

Однак, за Попередніми розрахунку Мінекономрозвитку у 2016 р. рівень тіньової економіки склав 34 % від офіційного ВВП, що на 6 в.п. менше порівняно з показники 2015 року [337] (рис. 5.28).

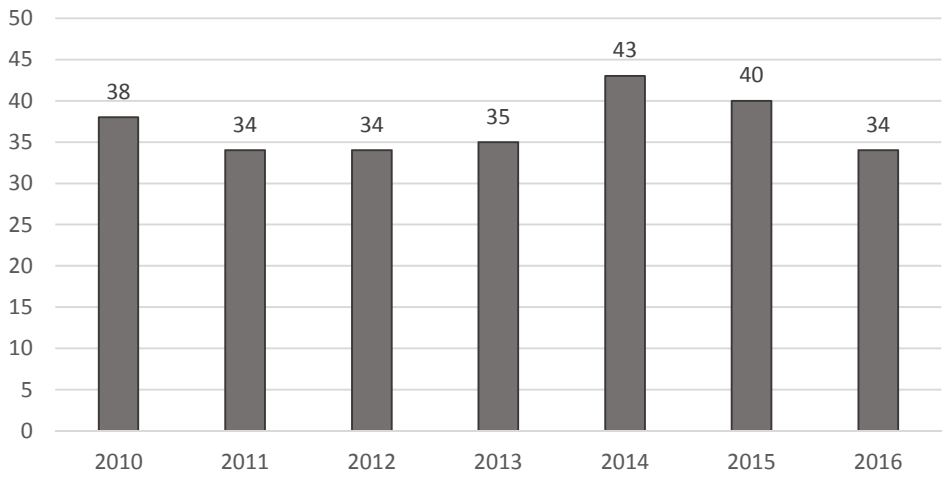

Рис. 5.28. Динаміка частки тіньового сектору в економіці України за даними Мінекономрозвитку,%

Джерело: [336]

В «тінь» останніми роками в Україні щорічно виводиться не менше 350 млрд. грн. Цей обсяг розподіляється наступним чином: приблизно 50 % становить зарплата в «конвертах», 30 % – доходи власників активів – виведення безготівкових коштів у готівкову форму або на інвалютні рахунки в іноземних банках, 10 % – неофіційні платежі, 10 % – основні засоби, матеріальні ресурси і послуги тіньового сектора (див. рис. 5.29).

Рис. 5.29. Структура «тіньових» коштів в Україні, %

Джерело: [337]

Зниження рівня тінізації національної економіки відбулося в умовах завершення гострої фази кризи і переходу до фази відновлення економічного зростання. За оцінками неурядової організації Tax Justice Network, за роки незалежності з України в офшори вивели $ 167 млрд.

Навіть самі приблизні підрахунки дозволяють зробити висновок: через найвищого в Європі рівня тінізації ринку український бюджет недоотримує мільярди гривень, необхідні в розпал економічних негараздів (рис. 5.26).

Аналітики називають ще одну причину, яка змушує бізнес йти від сплати податків, – використання високопоставленими чиновниками бюджетних грошей на покупку дорогих автомобілів, меблів, готелів, оплату розкішних ремонтів та багато чого іншого.

Спостерігаючи за тим, як зібрані податки стають жертвою нецільового використання, бізнесмени можуть вважати, що отримали моральне виправдання для того, щоб піти в тінь.

Тенденція до детінізації економіки – загальноєвропейська.

Одна з головних складових українського ВВП – торгівля, в ній відбувається значний оборот товарів, послуг і фінансів. У той же час це і одна з найбільш «тінізованих» сфер, яка тісно пов'язана із зовнішньоекономічною діяльністю: безліч імпортних товарів потрапляє в Україну по нелегальним каналам або контрабандними шляхами.

Ще однією проблемою, яка впливає на величину тіньової економіки в Україні, є податкова система. Мається на увазі гнітюча і корумпована система адміністрування ПДВ, і особливо його відшкодування, ганебна практика наповнення бюджету за рахунок збору наперед податків і несвоєчасного відшкодування ПДВ, нестабільність податкового законодавства. А недосконалість бухгалтерського та податкового обліків дозволяє маніпулювати валовими доходами і витратами – за бажанням, підприємство може показати доходи або збитки.

Результати перевірок податківцями свідчать про те, що суб'єкти господарювання все частіше уникають сплати податків за рахунок умисних маніпуляцій з первинними документами і невідображення в обліку господарських операцій. Замість цього масовими стали чітко сплановані і добре прораховані схеми мінімізації сплати податків. Ними, за даними податківців, користується кожне друге з перевірених підприємств.

Наслідки роботи тіньової економіки є як негативні, так і позитивні. Адже більшість представників середнього класу в Україні формують свій досить пристойний життєвий рівень через механізми тіньового сектора економіки. І тільки тут економічно активні українці отримують гідне визнання своєї праці, виконуються всі рекомендації менеджменту, а робота гідно оплачується, в основному, в валюті і в конвертах.

Основна функція тіньової економіки – не заважати, а сприяти економічній системі, коли в останній виникають збої і провали. В умовах економічного спаду споживачі з неофіційними доходами через додатковий попит на товари та послуги стимулюють зростання виробництва. А ринок в умовах дефіциту наповнюється нелегально виробленими і ввезеними товарами і послугами, що дозволяє стримувати інфляцію.

Але не варто забувати і про негативні сторони тіньової економіки: вона не тільки загрожує нацбезпеці і веде до перерозподілу неврахованих доходів, але і сильно шкодить іміджу нашої країни на міжнародній арені.

За оцінками експертів, тіньовий оборот найбільше присутній в торгівлі (80 %), будівництві (66 %), нерухомості (60 %), гральному бізнесі (53 %), громадському харчуванні (53 %), засобах масової інформації (53 %), транспорті (46 %) [387].

Одним з інструментів узгодження економічних інтересів можна назвати податкові пільги. До основних причин інтенсивного зростання податкових пільг можна віднести: розкручування «пільгової спіралі» – ланцюжкової реакції боротьби за пільги; значну корумпованість (корупція заохочує рентний тип поведінки); намагання розв’язати суперечність між фіскальною та регулюючою функціями податкової системи.

Основні платники податків в Харківській області:

Приватне АТ «Філип Морріс Україна» (виробництво тютюнових виробів);

Публічне АТ «Турбоатом» (виробництво двигунів і турбін, крім авіаційних, автотранспортних і мотоциклетних двигунів);

ТОВ «Енергія-85» (добування природного газу);

Регіональна філія «Південна залізниця» Публічного АТ «Українська залізниця» (вантажний залізничний транспорт);

Приватне АТ «Люботинський завод «Продтовари» (дистиляція, ректифікація та змішування спиртних напоїв);

ТОВ «Лікеро-горільчяний завод «Прайм» (дистиляція, ректифікація та

змішування спиртних напоїв);

ТОВ «Сахалінське» (надання допоміжних послуг у сфері добування нафти та природного газу);

КП «Харківводоканал» (забір, очищення та постачання води);

Публічне АТ «Харіквміськгаз» (розподілення газоподібного палива через місцеві (локальні) трубопроводи);

КП «Харківські теплові мережі» (постачання пари, гарячої води та кондиційованого повітря);

АК «Харківобленерго» (розподілення електроенергії);

ТОВ «Харківгаззбут» (торгівля газом через місцеві (локальні) трубопроводи) тощо.

За аналізом структури капітальних інвестицій в економіку Харківської області встановлено, що основними джерелами є: в бюджеті Харківської області – власні кошти підприємств та організацій (53,2-72,0 %) та кошти місцевих бюджетів (3,9-15,7 %), причому в динаміці питома вага першої складової зменшується, а другої – збільшується (табл. 5.11 та рис. 5.27).

Таблиця 5.11

Капітальні інвестиції в Харківській області за джерелами фінансування

Показники	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Усього, тис. грн.	8063410	13035029	14759161	9292562	8032333	11246660	16545885
Структура капітальних інвестицій за джерелами фінансування, %							
коштів державного бюджету	8,3	11,5	4,2	3,6	2,7	6,3	3,5
коштів місцевих бюджетів	4,0	5,0	3,9	5,9	7,1	11,2	15,7
власних коштів підприємств та організацій	72,0	66,6	53,2	63,1	66,9	65,0	65,0
кредитів банків та інших позик	3,6	7,9	28,0	12,0	9,4	4,6	4,0
коштів іноземних інвесторів	0,2	0,6	0,2	-*	-*	-*	0,0
коштів населення на будівництво житла	8,2	4,4	6,5	10,7	10,2	10,6	7,1
інших джерел фінансування	3,7	4,0	4,0	4,6	3,7	-*	4,7

*Дані вилучено з метою забезпечення виконання вимог Закону України «Про державну статистику» щодо конфіденційності інформації

Джерело: [336]

За аналізом структури формування доходів обласного бюджету Харківської області встановлено, що основні джерела формування доходів бюджету становлять податок с доходів фізичних осіб (ПДФО) та міжбюджетні трансферти, що разом утворюють біля 70 % доходів бюджету (див. табл. 5.12 та рис. 5.30).

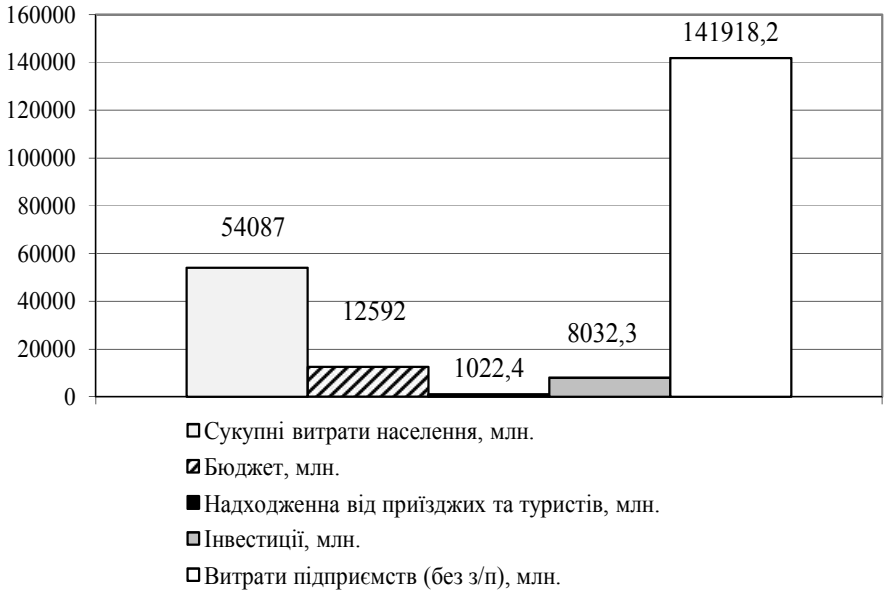

Рис. 5.30. Капітальні інвестиції за джерелами фінансування в економіку Харківської області у 2016 р., млн. грн.

Джерело: авторська розробка

Таблиця 5.12

Структура доходів обласного бюджету Харківської області

Показник	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Сума бюджету Харківської області, млрд. грн.	9,836	10,179	12,075	14,187	8,695	9,432
Структура доходів бюджету, %						
Обсяг трансфертів	27,5	24,9	27,03	38,24	43,4	48,9
Податок с доходів фізичних осіб	44,78	36,8	35,6	37,3	34,2	18,3
Єдиний податок	2,45	3,6	5,72	3,18	7,38	5,52
Плата за землю	7,4	6,3	7,2	3,4	3,2	3,7
Місцеві податки та збори	1,2	2,83	3,2	2,3	2,6	5,9
Інші (менше 1%)	8,7	12,2	14,6	12,58	9,22	14,68
Усього доходів, %	100	100	100	100	100	100

Джерело: [336]

За аналізом структури формування доходів бюджету міста Харкова встановлено, що основні джерела формування доходу становлять також податок с доходів фізичних осіб та міжбюджетні трансферти, що формують біля 70 % доходів бюджету (табл. 5.13 та рис. 5.31).

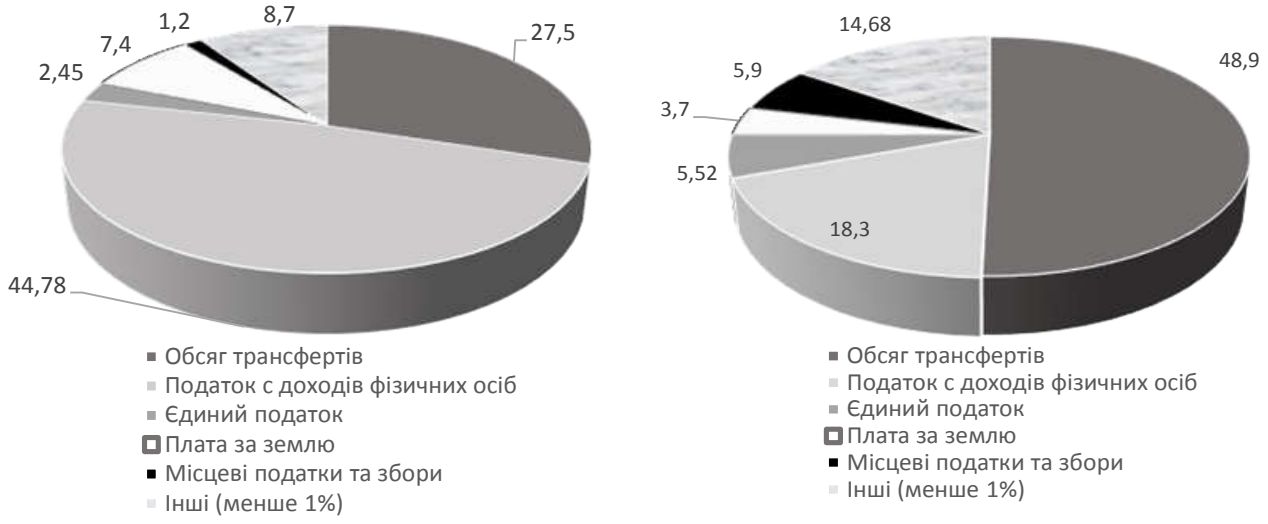

Рис. 5.31. Порівняльна структура доходів обласного бюджету Харківської області за 2011 та 2016 рр., %

Джерело: [336]

Таблиця 5.13

Структура доходів бюджету Харкова

Показник	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Сума бюджету Харкова, млрд. грн.	3,774	4,531	5,324	6,959	7,863	10,248
Структура доходів бюджету, %						
Обсяг трансфертів	28,5	29,8	30,1	31,8	44,7	41,2
Податок с доходів фізичних осіб	44,6	42,2	42,2	40,2	24,7	28,3
Єдиний податок	2,9	6,6	4,5	7,4	6,0	9,8
Плата за землю	12,8	12,1	11,9	2,3	2,4	9,2
Місцеві податки та збори	8,3	5,6	14,9	20,4	23,6	43,8
Інші (менше 1%)	8,7	12,2	14,6	12,58	9,22	14,68
Усього доходів, %	100	100	100	100	100	100

Джерело: авторська розробка

За результатами аналізу встановлено, що в структурі доходів міського та обласного бюджетів відбулися певні зміни – питома вага основної частки доходів – ПДФО – значно зменшилась у 2015 р., а питома вага трансфертів, навпаки, збільшилась, що означає посилення ролі держави у наповненні

місцевих бюджетів. Одночасно з цим збільшилася частка місцевих податків та зборів. Це відбулося за причиною змін у податковому кодексі України. Згідно з ними місцеві бюджети втратили частину доходів від податку з доходів фізичних осіб – ПДФО (рис.5.32).

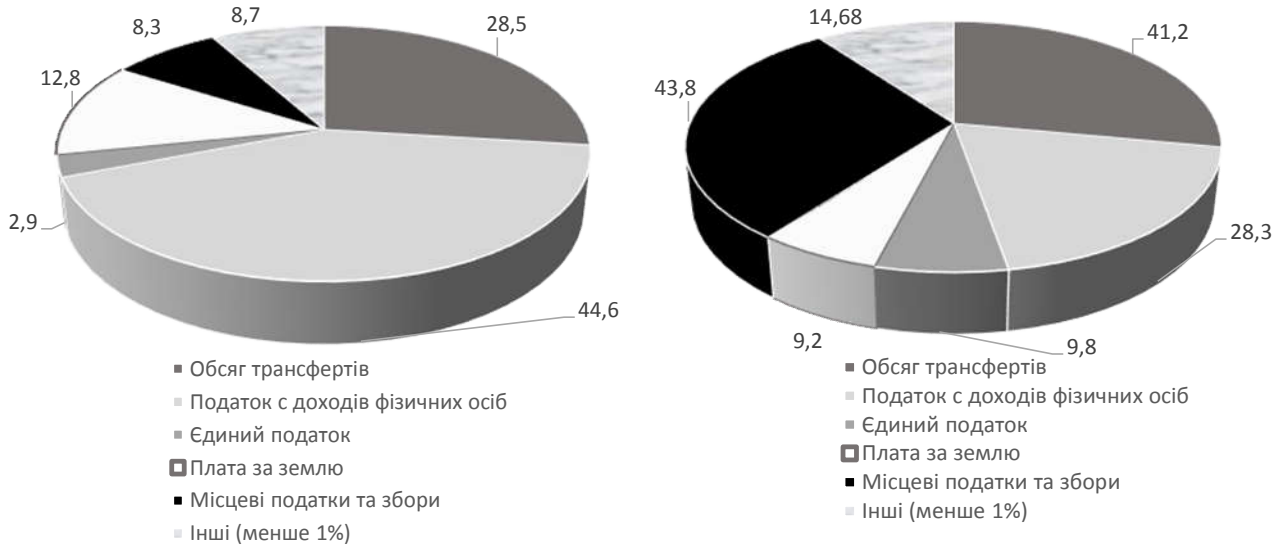

Рис. 5.32. Порівняльна структура доходів бюджету Харкова за 2011 та 2016 рр., %

Джерело: [336]

До впровадження змін Бюджетного кодексу до обласних бюджетів потрапляло 25 %, до бюджетів міст обласного значення – 75 %, до сіл і селищ – 0 %, сьогодні пропорція змінилася: до обласного бюджету потрпаляє 15 %, до бюджетів міст обласного значення – 60 %, до держбюджету – 25 %.

Зате міста і області отримали 10 % податку на прибуток підприємств, що призведе до їх зацікавленості в ефективності роботи підприємств та підвищенні їх прибутковості. Також до місцевих бюджетів потрапляє 80 % екологічного податку, хоча він викликає певні дискусії, бо промисловість має нерівномірний ступінь розвиненості, і там, де промислових об’єктів немає, місцевий бюджет нічого не отримає.

Крім того, до місцевих бюджетів надходять доходи від ліцензування продажу підакцизних товарів, що має стимулювати місцеву владу до боротьби я з незаконним обігом алкоголю і тютюну.

Слід зазначити, що податок з доходів фізичних осіб (ПДФО) в Україні відноситься до загальнодержавних платежів, і за бюджетною класифікацією надходження від його адміністрування є закріпленим джерелом доходів місцевих бюджетів за розташуванням місця роботи платників податку.

Під час реалізації заходів з реформи міжбюджетних відносин відбулося падіння податкових надходжень до місцевих бюджетів на 4,9 %, за причиною зниження надходжень з ПДФО.

Податок на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки, з 2012 р. почав поповнювати місцеві бюджети України, а в 2015 р. було скасовано збір за провадження деяких видів підприємницької діяльності, згідно змінам до Бюджетного кодексу України, що призвело до припинення даних надходжень.

З 2012 по 2016 рр. спостерігалося значне зростання частки неподаткових надходжень до місцевих бюджетів значною мірою за рахунок власних надходжень бюджетних установ, що містять плату за послуги, що надаються бюджетними установами згідно з їх основною діяльністю; надходження бюджетних установ від додаткової (господарської) діяльності; плата за оренду майна бюджетних установ; надходження бюджетних установ від реалізації в установленому порядку майна (крім нерухомого майна).

Обсяги власних надходжень бюджетних установ значною мірою залежать від активної діяльності розпорядників бюджетних коштів щодо пошуку додаткових джерел їх зростання, тому варто відзначити це як позитивну тенденцію у формуванні дохідної частини місцевих бюджетів, але, незважаючи на це, питома вага неподаткових надходжень залишається на сьогодні досить низькою.

Отже, дані табл. 5.12 та 5.13 дозволяють зробити наступні висновки:

– офіційні трансферти у всіх видах бюджетів, крім бюджетів базового рівня, є домінуючим джерелом їх формування та мають стійку тенденцією до зростання. Одною з перманентних проблем України є залежність місцевих бюджетів від фінансування з державного бюджету, що викликається не лише недосконалим механізмом вирівнювання фінансової спроможності місцевих

бюджетів, а також відсутністю ініціативи місцевих органів влади щодо ефективного формування дохідної частини своїх бюджетів, оскільки будь-які спроби органів державної влади створити ефективне місцеве самоврядування не матимуть належної реалізації без зацікавленості місцевих органів влади та їхніх активний дій;

– ПДФО, як основний бюджетоутворюючий податок місцевих бюджетів, знизився у всіх бюджетах (крім районного), а в сільських бюджетах та бюджетах міст районного значення взагалі досяг свого мінімуму (за 2016 р.). Змінами до Бюджетного кодексу України (редакція 2014 р. зі змінами та доповненнями) прийнято норму, згідно якої 25,0% ПДФО надходить до державного бюджету (раніше ПДФО повністю зараховувався до місцевих бюджетів, крім бюджету м. Києва). Саме це вплинуло на вагоме зменшення фінансового забезпечення діяльності ОМС. Втрати місцевих бюджетів від надходжень з ПДФО не покривають введення нових податків та збільшення відсотків відрахувань від існуючих. Крім цього, прийнято норму надходження ПДФО до районного бюджету надходить лише від громад, що не об’єдналися, а в результаті об’єднання всіх громад району районний бюджет не отримує ПДФО, і, навпаки, громади, що не об’єдналися, позбавлені права на одержання ПДФО до своїх бюджетів, а ті, що об’єдналися – отримують визначену законом частку ПДФО. Отже, в будь якому випадку один із видів бюджетів (районний або бюджети сіл, селищ, міст районного значення) буде недотримувати левову частку надходжень, що негативно впливатиме на здатність ОМС виконувати свої повноваження. Тому, на нашу думку, така норма Бюджетного кодексу України потребує перегляду;

– порівняно із 2014 р. частка місцевих податків і зборів у 2016 р. значно зросла у всіх видах місцевих бюджетів. Так, у бюджетах міст районного значення їх частка в доходах збільшилася з 19,5 % (2014 р.) до 47,2 % (2016 р.); селищних бюджетах – з 17,0 % до 52,0 %; сільських бюджетах – з 12,5 % до 66,7 % відповідно. Збільшення обсягу місцевих податків та зборів пов’язано не так із підвищенням ефективності їх адміністрування, як із змінами структури

місцевих податків та зборів (відповідно до редакції БКУ 2014 р. зі змінами та доповненнями;

– найбільший обсяг податкових доходів з 2016 р. отримують бюджети міст республіканського, обласного значення, що спричинено значним обсягом надходжень від ПДФО за рахунок розвиненості інфраструктури в обласних центрах та високому рівні зайнятості населення;

– найменший обсяг податкових надходжень припадає останніми роками на бюджети міст районного значення: податки, що надходять від основних активів сіл, селищ, міст районного значення (лісові, водні ресурси, надра, земля, інші природні ресурси), не перевищують значення 0,2 % у ВВП. Зазначені надходження мають стати вагомішим джерелом надходжень до місцевих бюджетів України, з метою підвищення фінансової спроможності ОМС та зменшення залежності ОМС від рішень центральних органів влади;

– частка неподаткових надходжень місцевих бюджетів у ВВП склала 1,0 %, крім власних надходжень бюджетних установ, до неподаткових надходжень включаються доходи від власності та підприємницької діяльності, зокрема частина чистого прибутку комунальних підприємств, тобто, розширення мереж комунальних підприємств та надання додаткових видів необхідних послуг населенню має стати додатковим резервом доходів місцевих бюджетів, що напряму залежить від ініціативи ОМС.

Виходячи із зазначеного вище, можна стверджувати, що реалізація заходів бюджетної децентралізації до сьогодні не зумовила реальне зростання податкових та неподаткових надходжень до місцевих бюджетів, що знижує ефективність процесів узгодження економічних інтересів на регіональному рівні. Зокрема, для збільшення бюджетних доходів ОМС повинні вживати заходи щодо детінізації доходів населення, збільшення податкової бази адміністративно-територіальних одиниць тощо, а збільшення податкової бази потребує необхідної умови узгодженості економічних інтересів влади та підприємництва.

Місцеві бюджети мають слугувати інтересам його мешканців і стати

надійним джерелом фінансових ресурсів для забезпечення фінансування певних заходів і виконання функцій, що здійснюються місцевою владою на економічний та соціальний місцевій території.

Одною з важливих функцій органів місцевого самоврядування належить створення умов для залучення інвестицій та розвитку підприємництва. Її неефективне виконання пояснюється визначальними умовами формування місцевих бюджетів: трансферти надаються незалежно від того, в чому причина нижчого (порівняно з іншими регіонами) рівня податкових надходжень.

Крім того, діючий порядок фінансування видатків місцевих бюджетів являє собою антистимул розширення податкової бази, оскільки збільшення податкових надходжень в економічно слабших регіонах (у результаті успішної економічної політики) приводить до зменшення трансфертів із держбюджету.

Деякі регіони, місцевим бюджетам яких надаються значні трансферти з державного бюджету, мають не тільки низький показник валової доданої вартості, а й низький рівень податкових надходжень у розрахунку на одиницю виробленої в регіоні валової доданої вартості. Для розвитку економіки країни важливо, щоб можливості збільшення витрат місцевих бюджетів залежали від збільшення їхніх власних доходів. Але цього можна досягти тільки в тому випадку, коли розміри територіальних громад відповідають обов’язкам, покладеним на відповідні органи місцевого самоврядування. Просторова доступність благ та територія проживання тих осіб, які фінансують їх надання, повинні максимально збігатися (принцип територіальної відповідності), щоб не виникало бажання перекласти витрати фінансування благ на третіх осіб. Тобто з економічної точки зору, а отже, й із точки зору створення реальних основ вирішення соціальних завдань у середньо- та довгостроковій перспективі, необхідно говорити не про максимальне розширення повноважень (а отже, й обов’язків територіальних громад) і безумовне збільшення їх доходів, а про те, щоб ці повноваження відповідали можливостям територіальних громад акумулювати доходи для фінансування відповідних видатків. Коли створення територіальних громад є результатом добровільного об’єднання громадян, то її

учасники не тільки приймають самостійні рішення про надання необхідних учасникам такої громади колективних (суспільних) благ та послуг, але й фінансують їх за рахунок власних коштів. У сучасній термінології це означає, що в межах такої громади виконуються умови інституціональної симетрії.

Місцеві органи влади – оскільки до місцевого бюджету прямо надходить надто мала частина податків – не заінтересовані піклуватися про платників податку. Але й у населення та суб'єктів підприємницької діяльності регіону також немає стимулів до легалізації своїх доходів та сплати податків з цих доходів, бо немає зв'язку між тими податками, які вони сплачують до місцевого бюджету, та тими благами, які вони отримують за рахунок місцевого бюджету.

Щоб бути справді самостійними у вирішенні покладених на них завдань, місцеві органи влади повинні також мати надійні та гнучкі джерела власних доходів, які пов'язували б їх з приватними домогосподарствами та підприємствами. Окрім необхідності вирішувати питання запровадження податку на нерухомість, доцільно також з метою підвищення зацікавленості місцевих органів влади у залученні на свою територію як підприємств, так і населення, змінити систему розподілу податку на доходи фізичних осіб між місцевими бюджетами. Сьогодні цей податок надходить до місцевого бюджету за місцем роботи платника податку, його необхідно розподіляти між місцевими бюджетами як за принципом місця походження (за місцем роботи платника податку), так і за принципом місця проживання платника податку.

Зарахування частини податку на доходи фізичних осіб до місцевого бюджету за місцем проживання платника податку дасть змогу, з одного боку, пов'язати жителів населених пунктів зі своїми місцевими бюджетами (через систему оподаткування); з іншого – спрямувати діяльність місцевих органів влади відповідно до інтересів місцевих жителів.

Жителі адміністративно-територіальних одиниць, обираючи місцеві органи влади, по суті, визначають пріоритети діяльності органів місцевого

самоврядування та одночасно, сплачуючи податок зі своїх доходів, фінансують їх реалізацію, що означає виконання принципу територіальної відповідності. Таким чином, зарахування податку на доходи громадян згідно з принципом «місця проживання» сприятиме тому, щоб відмінності у наданні бюджетних благ (або у наданні благ вищої якості) між населеними пунктами визначалися відмінностями у податковому навантаженні. За таких умов податок на доходи можна вважати платою за користування муніципальною інфраструктурою.

Інший аргумент на користь зарахування частини податку на доходи фізичних осіб за місцем проживання його платника полягає в тому, що місцеві органи влади при формуванні бюджету повинні орієнтуватися на потреби у суспільних благах місцевих жителів. А ці потреби змінюються із зміною рівня доходів, як і потреби у приватних благах. Розподіл податку за принципом місця проживання стимулюватиме місцеві органи влади до поліпшення умов проживання у регіоні з метою залучення додаткових платників податків.

Для забезпечення успіху бюджетної децентралізації, яка запланована у рамках Стратегії податкової реформи, необхідно:

1. Чітко розподілити функціональні повноваження органів державної влади та органів місцевого самоврядування. Це багато в чому політичне рішення, але його основою мають стати економічні критерії.

2. Упорядкувати систему управління об’єктами комунальної власності, а коли це необхідно – і здійснити їх перерозподіл між органами державної влади та органами місцевого самоврядування відповідно до розподілу повноважень щодо надання суспільних благ і послуг.

3. Завершити передання соціальної сфери підприємств місцевим органам влади.

4. Знизити частку трансфертів у доходах місцевих бюджетів і розширити податкові гарантії за рахунок частини податку на прибуток, встановивши більш справедливі норми їх міжрегіонального розподілу.

Для підприємств або фірм, які складаються з більш як однієї виробничої дільниці або мають філії в інших областях, податок на прибуток розподіляти

пропорційно заробітній платі, виплаченій цими філіями. При розподілі податку на прибуток між бюджетами різних рівнів відмовитися від урахування форми власності підприємств, оскільки підприємства всіх її форм користуються інфраструктурою регіону і повинні брати участь у фінансуванні відповідних витрат. Доходи від ПДВ (у тій частині, що надходитиме до місцевих бюджетів), оскільки це споживчий податок, для якого сплата податку і фактичне податкове навантаження відносяться до різних регіонів, розподіляти між регіонами пропорційно кількості їх жителів.

З огляду на вищезазначене, регіональні та місцеві органи влади зацікавлені у концентрації підприємств на їх території. На рисунках 5.33-5.36 схематично показано розподіл податків від підприємств різної форми власності, головних та їх філій, по відношенню до певного регіону.

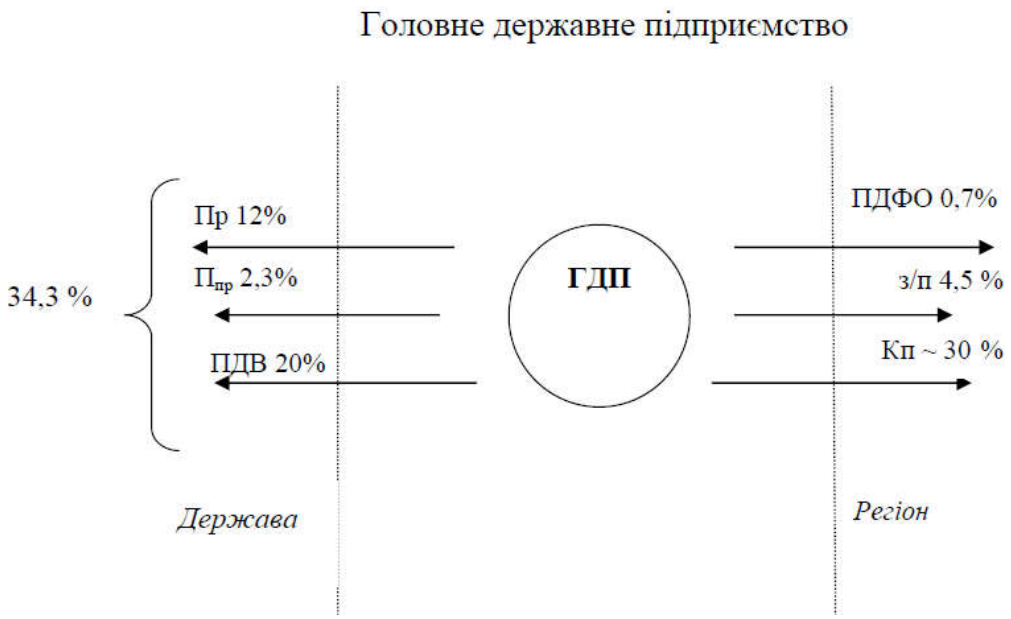

Рис. 5.33. Розподіл податків між бюджетами різних рівнів від державного підприємства, що має головний офіс в певному регіоні

Джерело: авторська розробка

Розширення фінансової незалежності місцевих органів влади має відбуватися паралельно із розширенням їхніх зобов’язань перед платниками податків.

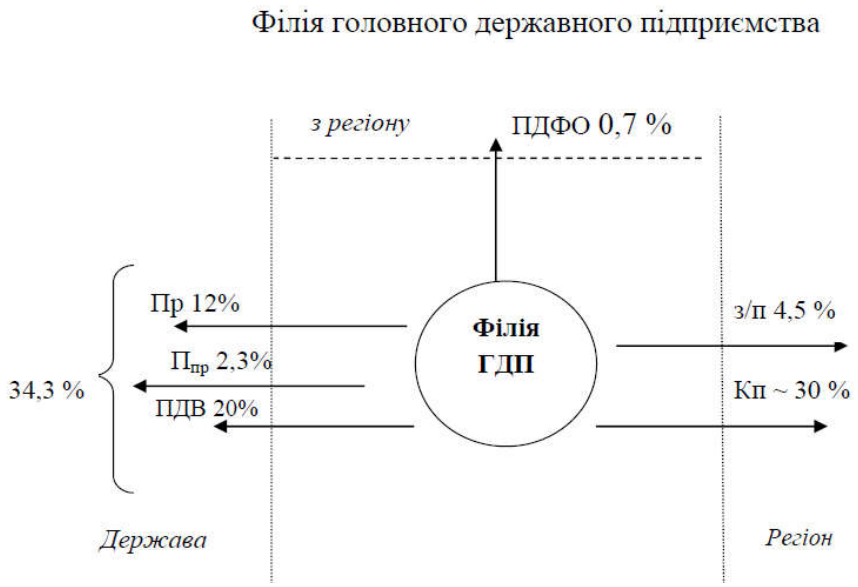

Рис. 5.34. Розподіл податків між бюджетами різних рівнів від державного підприємства, що має філію в певному регіоні

Джерело: авторська розробка

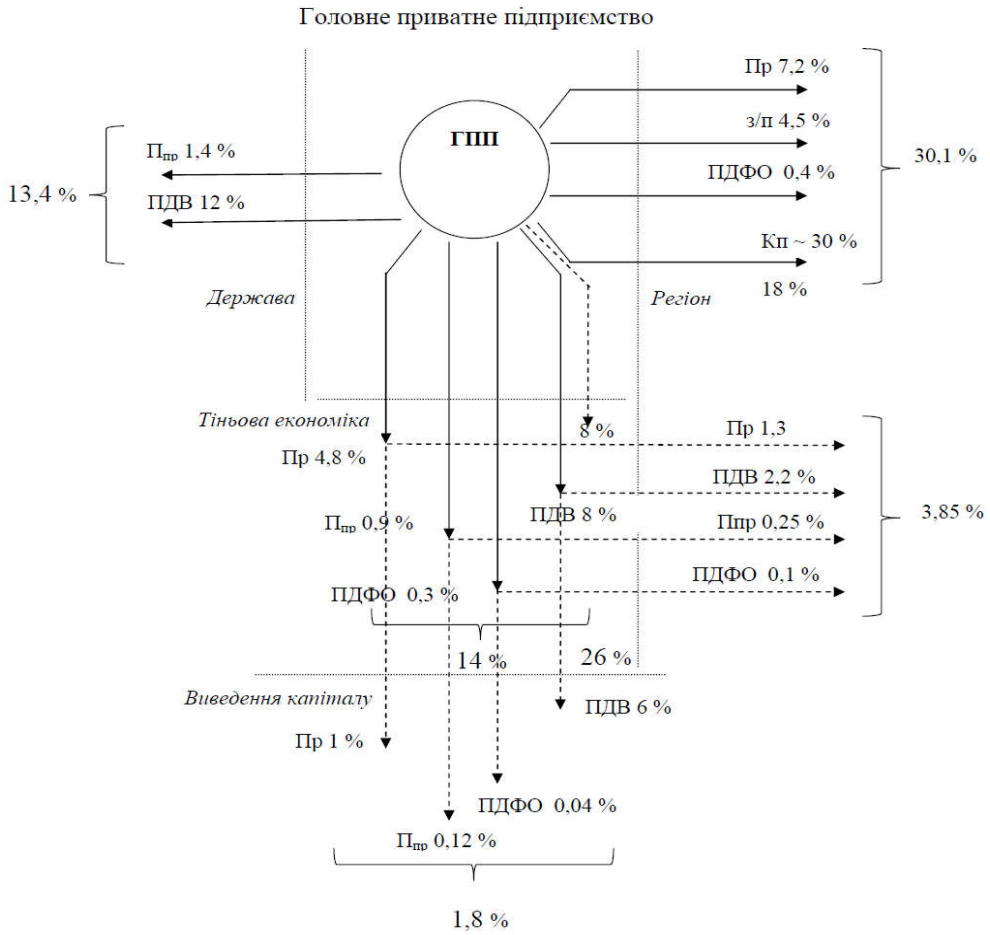

Рис. 5.35. Розподіл податків між бюджетами різних рівнів від приватного підприємства, що має головний офіс в певному регіоні

Джерело: авторська розробка

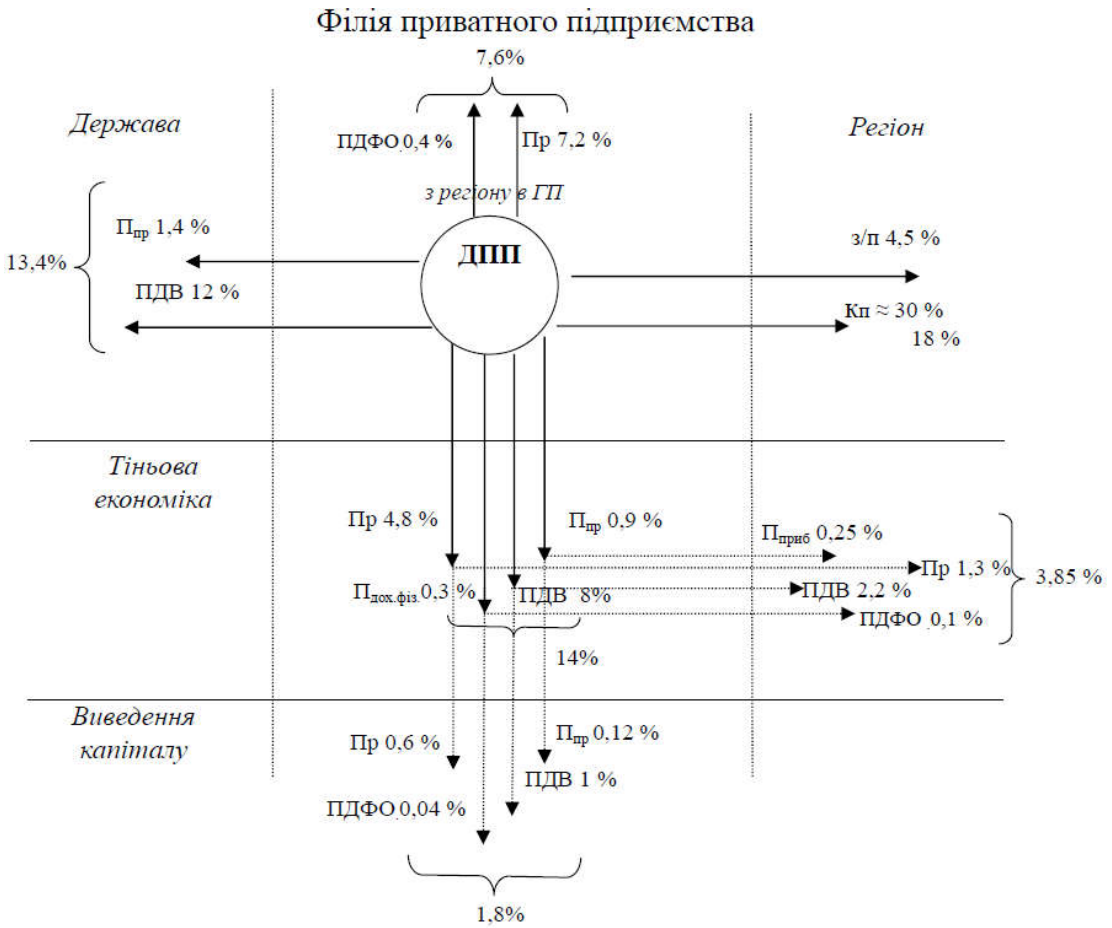

Рис. 5.36. Розподіл податків між бюджетами різних рівнів від приватного підприємства, що має філію в певному регіоні

Джерело: авторська розробка

Одержуючи у своє розпорядження достатньо податкових джерел, місцеві органи влади повинні завжди, коли виникає потреба у додаткових витратах, надавати своїм жителям звіт про те, які додаткові доходи необхідно для цього мобілізувати, тобто які додаткові податки доведеться їм сплатити.

Як видно з рис. 5.33-5.36, податкові та інші надходження від діяльності усіх типів підприємств на території певного регіону, в економіку відповідного регіону достатні для того, щоб владні структури були зацікавлені в розвитку підприємництва. А це, як було зазначено вище, значною мірою залежить від ступеню узгодженості економічних інтересів між усіма суб’єктами економіки регіону. Крім цього, процеси узгодження потребують певних фінансових ресурсів щодо здійснення відповідних заходів.

В табл. 5.14 подано розподіл податків у відсотках від обсягу реалізації продукції та послуг підприємств, в залежності від форми власності та регіональної належності підприємств.

Таблиця 5.14

Розподіл податків у відсотках від обсягу реалізації продукції та послуг підприємств, в залежності від форми власності та регіональної належності підприємств

Підприємство	Державний бюджет, %	Бюджети іншого регіону, %	Бюджети певного регіону, %		
			Офіціальний, легальний сектор економіки	Неофіціальний, нелегальний сектор економіки («тінь»)	
1. Державне головне в певному регіоні ДГП	34	-	49,6	-	*20% Підприємств (80% бюджету)*
2. Державне головне в іншому регіоні ДГП	34	49,6	-	-	
3. Приватне головне в певному регіоні ПГП	13,4	-	42	4	
4. Приватне головне в іншому регіоні ПГП	13,4	46	-	-	
5. Державне дочірнє в певному регіоні ДДП	34	7,6	35	-	*80% Підприємств (20% бюджету)*
6. Державне дочірнє в іншому регіоні ДДП	34	35	-	-	
7. Просто державне підприємство в певному регіоні ДП	34	-	35	-	
8. Приватне дочірнє в певному регіоні ПДП	13,4	7,6	35	4	
9. Приватне дочірнє в іншому регіоні ПДП	13,4	35	-	-	
10. Просто приватне підприємство ПП	13,4	-	35	4	

Джерело: авторська розробка

Отже, ми бачимо, що різні підприємства роблять різний внесок до бюджетів усіх рівнів, і економічні інтереси регіону в даному контексті складаються з зацікавленості і розвитку підприємницької діяльності в регіоні, зокрема, в створенні головних офісів підприємств на території певного регіону. В табл. 5.15 подано результати розрахунків згідно даних табл. 5.14 у відповідності із обсягом «тіньового сектору» Харківського регіону.

За даними розрахунків табл. 5.14 і 5.15 можна дійти висновку, що значні фінансові ресурси потрапляють в неофіційне поле, тобто, в «тінь». Якість процесів узгодження економічних інтересів характеризуються саме співвідношенням офіційного та неофіційного секторів економіки, а також рівнем сплати податків до місцевих бюджетів.

Однак, якщо здійснити розроблення та впровадження регіональної програми з підтримки та стимулювання розвитку малого підприємництва, це забезпечить зростанні податкових надходжень до бюджетів.

Активізація інвестиційних процесів на регіональному рівні залежить від певних умов, що формують інвестиційну привабливість території, від стану ділового клімату. Отже, узгодженість економічних інтересів, з одного боку, чинить вплив на залучення інвестицій, а з іншого, активізує розвиток підприємництва в регіоні загалом.

Виходячи із зазначеного, механізм інвестування як інструмент забезпечення економічним зростанням економічної системи регіону полягає в тому, щоб знайти такі управлінські рішення щодо узгодженості економічних інтересів суб’єктів регіону, щодо якомога ефективнішого використання бюджетних коштів та інвестицій усіх джерел формування, які призводять до загального економічного зростання та підвищення результативності регіонального розвитку (рис. 5.37).

Отже, в процесі реалізації процесів регіонального розвитку, існуватиме система оцінки ефективності, тобто, його результативності, яка надаватиме чітку інформацію про використання фінансових ресурсів.

Таблиця 5.15

Результати розрахунків розподілу податків у відповідності із обсягом «тіньового сектору» Харківського регіону

Підприємство	Державний бюджет	Бюджети іншого регіону	Бюджети в певному регіоні	«Тінь» в певному регіоні	«Тінь» в іншому регіоні	Нерозпо-ділений обсяг реаліз. ОР	Бюджет Харк. області за 2016 р.
	% від ОР	% від ОР	% від ОР	% від ОР	% від ОР	% від ОР	9432 млн. грн.
1. Державне головне в певному регіоні ДГП	34,3	-	35,9	-	-	29,8	20 % підприємств – 80 % бюджету – 4980,01 млн. грн. + 2565,5 млн. грн. – «тінь»
2. Державне головне в іншому регіоні ДГП	34,3	35,9	-	-	-	29,8	
3. Приватне головне в певному регіоні ПГП	13,4	-	37,7	40	-	8,9	
4. Приватне головне в іншому регіоні ПГП	13,4	37,7	-	-	40	8,9	
5. Державне дочірнє в певному регіоні ДДП	34,3	0,7	35,2	-	-	29,8	80 % підприємств – 20 % бюджету 1245,02 млн. грн. + 0,641 млн. грн. – «тінь»
6. Державне дочірнє в іншому регіоні ДДП	34,3	35,9	-	-	-	29,8	
7. Просто державне підприємство в нашому регіоні ДП	34,3	-	35,9	-	-	29,8	
8. Приватне дочірнє в певному регіоні ПДП	13,4	7,6	22,5	40	-	16,5	
9. Приватне дочірнє в іншому регіоні ПДП	13,4	22,5	-	-	40	24,8	
10. Просто приватне підприємство ПП	13,4	-	30,1	40	-	16,5	

Джерело: авторська розробка

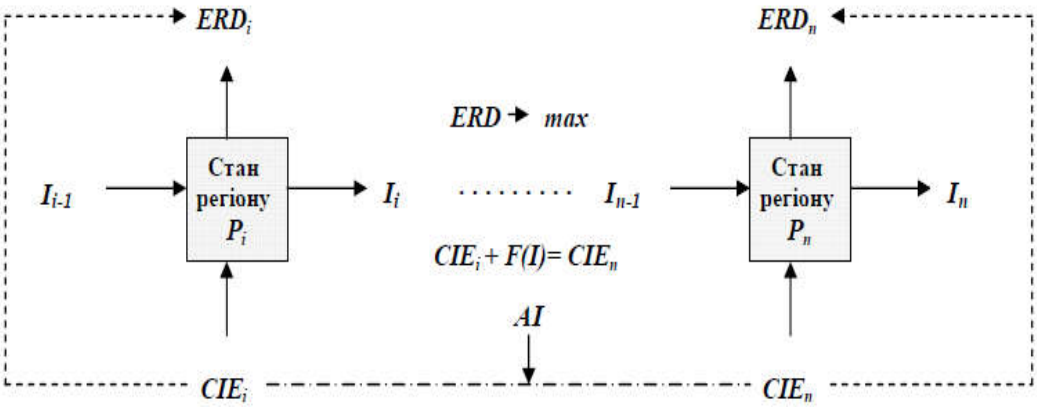

ERD – результативність регіонального розвитку;

I – інвестиції;

AI – залучення додаткових інвестицій;

CIE – узгодження економічних інтересів суб'єктів.

Рис. 5.37. Схема взаємозв'язку процесу узгодження економічних інтересів суб'єктів та залучення інвестицій в контексті регіонального розвитку

Джерело: авторська розробка

Критерієм ефективності є економічне зростання відповідної території, регіону, що характеризується певними кількісними параметрами. Сучасний розвиток економічних систем декламується прагненням отримати максимальний ефект при мінімальних обсягах затрат ресурсів, і коли йде мова про приватний сектор, то керівники та власники керуються в першу чергу питаннями прибутковості та ефективності власних інвестицій, і як наслідок вибирають найбільш прийнятну для них стратегію інвестування.

Коли мова заходить про бюджетні кошти, то як правило, питання ефективності витрачання цих коштів відходить на другий план, а особи, які відповідають за ефективну реалізацію державних програм, в останню чергу піклуються отриманням максимальної користі із одиниці інвестованих бюджетних коштів.

Отож, до поки управлінці бюджетної сфери та виконавці державних програм не почнуть керуватись логікою та типовою поведінкою управлінця приватного сектору, який прагне максимізувати ефект від власного управління, а отже будь-яке його прийняте управлінське рішення буде виходити із позиції

досягнення максимального результату $ERD \longrightarrow max$, а узгодження економічних інтересів CIE буде залучати додаткові інвестиційні ресурси до процесів регіонального розвитку $CIE_n = CIE + F(I)$. До того моменту говорити про ефективне витрачання бюджетних коштів та інших фінансових ресурсів, або прибуткове здійснення інвестицій в інтересах максимізації результатів регіонального розвитку, не доводиться.

5.4. Напрямки організаційного та фінансового забезпечення розвитку підприємництва в регіоні

Проблема фінансового забезпечення регіонів пов'язана з їх різним ресурсним потенціалом, що зумовлено переважно нерівномірністю територіального розміщення природних ресурсів, відмінностями в територіальному поділі праці та соціальному складі населення, різним рівнем розвитку продуктивних сил і ступенем використання економічного потенціалу, а також із недостатньою ефективністю державних важелів впливу на економічні процеси. Природа таких проблем вбачається насамперед у відсутності стимулів до нарощування та ефективного використання фінансового потенціалу регіонів держави, що вимагає теоретико-методологічного обґрунтування фінансових механізмів, за допомогою яких здійснюється реалізація соціально-економічних інтересів регіону.

Забезпечення фінансової конкурентоспроможності регіонів, підвищення соціально-економічного розвитку, інвестиційної привабливості, нарощення конкурентних переваг, ефективне використання ресурсного потенціалу, є важливими завданнями для досягнення стабільного розвитку кожного регіону України. Тому, щоб досягти цього, необхідно забезпечити ефективний фінансовий механізм реалізації соціально-економічних інтересів регіону, але ж саме вони є рушійною силою сталого розвитку регіону, а отже, і національної економіки в цілому.

Вагомий внесок у дослідження механізмів забезпечення соціально-

економічного розвитку регіонів внесли провідні вчені-економісти: І. Балабанов, Й. Бескид, М. Бутко, І. Вахович, О. Василик, О. Волков, В. Геєць, З. Герасимчук, Б. Данилишин, М. Долішній, С. Дорогунцов, Т. Заяць, М. Карлін, М. Козоріз, І. Лукінов, І. Луніна, А. Мельник, В. Онищенко, В. Опарін, К. Павлюк, Л. Петкова, С. Писаренко, І. Сало, В. Семенов, Р. Слав'юк, Д. Стеченко, М. Хвесик, Є. Хлобистов, М. Чумаченко, С. Юрій та багато інших. При цьому питання щодо фінансового забезпечення соціально-економічних інтересів регіону є менш дослідженим і потребує визначення фінансових механізмів для їх реалізації.

Економічні інтереси регіону виражають його потреби та є дієвим стимулятором регіонального відтворення, що нерозривно із процесом соціально-економічного розвитку регіону.

Для втілення в життя стратегії сталого розвитку регіонів необхідно мати такий механізм, який спирається на внутрішні й зовнішні економічні інтереси країни та регіонів, адже центральною рушійною силою будь-якої держави є регіони, і тільки комплексність розвитку дає змогу забезпечити прогрес у кожній ланці господарства та життєдіяльності людей. Економічна стратегія будь-якої держави визначає трансформацію пріоритетів і механізмів державного втручання в економіку регіонів для реалізації його стратегічних цілей на довгостроковий період. Економічні інтереси регіону існують об'єктивно, незалежно від їх усвідомлення як таких і існували завжди, оскільки зберігалася історично визначена господарська територія, структура споживання населення, виробничо-трудові традиції, а головне – прагнення до певного облаштування життя. Їх носієм виступає населення області, її господарські та інфраструктурні утворення [412].

Згідно із «Концепцією регіональної політики в Україні», розробленою під керівництвом академіка НАН України М. Чумаченка, основна роль у державному регулюванні соціально-економічного розвитку регіонів належить саме фінансовому механізму. Такий механізм повинен забезпечувати фінансову спроможність регіонів до задоволення їх потреб соціально-економічного

розвитку, подолання диспропорцій з урахуванням особливостей територій та їх фінансового потенціалу. Він визначає сутність, характер і напрями функціонування регіональних фінансів. Його склад та структура залежать від рівня розвитку територій, історичних та ментальних особливостей та виходять із цілей та завдань, які ставлять перед собою регіони [363].

Аналіз існуючих підходів до організації фінансів свідчить про те, що управління фінансами можна здійснювати на основі процесного та системного підходів. Щодо процесного підходу, то управління фінансами полягає у використанні сукупності форм, методів, прийомів управління рухом фінансових ресурсів. Фінансовий механізм, відповідно до системного підходу, відображає зовнішню дію функціонування фінансів і визначається як сукупність методів і форм, інструментів, прийомів і важелів впливу на стан і розвиток об’єкту управління.

Структура фінансового механізму передбачає сукупність взаємопов’язаних трьох рівнів. На першому (визначальному) рівні діють фінансові методи; функціонування фінансової системи на другому рівні забезпечують фінансові інструменти, а на третьому рівні діють фінансові важелі [122].

На думку вченого О. М . Ковалюка: «Фінансовий механізм – це система форм, методів, важелів та інструментів, які використовують у фінансовій діяльності держави і підприємства за відповідного нормативного, правового та інформаційного забезпечення, а також за відповідної фінансового політики та мікро- і макрорівні [291].

В. Д. Базилевич, Л. О. Баластрик і О. Д. Василик вбачають у фінансовому механізмі як макроекономічній категорії сукупність економіко-організаційних та правових форм і методів управління фінансовою діяльністю держави у процесі створення та використання фондів фінансових ресурсів з метою забезпечення потреб державних структур, господарських суб’єктів і населення [123].

Як зазначає О. Г. Дерев’янко, фінансовий механізм є інтегральним

елементом господарського механізму. Його функціонування здійснюється на базі двох основних методів: фінансового забезпечення та фінансового регулювання. Фінансове забезпечення функціонування економічної системи полягає у формуванні цільових грошових фондів (фінансових ресурсів) достатнього розміру та їх ефективному використанні. Фінансове регулювання розглядається як метод фінансового впливу, що пов'язаний із регулюванням розподільчих відносин [237]. Основні напрямки та джерела трактування фінансового механізму, як категорії фінансової системи, на макро- та мікрорівнях за останні 30 років згруповані нами в табл. 5.16.

Таблиця 5.16

Трактування поняття фінансового механізму в сучасній економічній думці на макро- та мікрорівні

№ п/п	Автор, джерело	Зміст трактування
1	Балабанов І. Т. [16]	Фінансовий механізм – це система дії фінансових– важелів, яка виражається в організації, плануванні й стимулюванні фінансових ресурсів
2	Василик О. Д. [17]	Фінансовий механізм – це сукупність форм і методів створення і використання фондів фінансових ресурсів із метою забезпечення різних потреб державних структур, господарських суб'єктів і населення
3	Волков О. М. [18]	Фінансовий механізм – це система фінансових важелів впливу на організацію, планування і стимулювання використання фінансових ресурсів
4	Ковалюк О. М. [19]	Фінансовий механізм – це система фінансових форм, методів, важелів та інструментів, які використовують у фінансовій діяльності держави і підприємства за відповідного нормативного, правового та інформаційного їхнього забезпечення, а також за відповідної фінансової політики на мікро- і макрорівні
5	Нікольський П.С. [20]	Фінансовий механізм – це сукупність форм, методів і важелів планового управління фінансовими відносинами, пов'язаними з плануванням фінансів, утворенням, розподілом і використанням грошових доходів, нагромадженням фондів, із системою фінансування видатків
6	Поддєрогін А. М., Буряк Л. Д., Нам Г. Г. [21]	Фінансовий механізм – це система управління фінансами, призначена для організації взаємодії фінансових відносин і фондів грошових засобів із метою оптимізації їхнього впливу на кінцеві результати виробництва
7	Райзберг Б. А., Лозовский Л. Ш., Стародубцева Е. Б. [22]	Фінансовий механізм – це складова частина господарського механізму, сукупність фінансових стимулів, важелів, інструментів, форм і способів регулювання економічних процесів і відносин. Він включає передусім ціни, податки, мита, пільги, штрафи, санкції, дотації, субсидії, банківський кредитний і депозитний проценти, облікову ставку, тарифи
8	Федосов В. М., Огородник С. Я., Сутормина В. Н. [23]	Фінансовий механізм – це сукупність економіко- організаційних та правових форм і методів управління фінансовою діяльністю держави, які функціонують у процесі формування, розподілу й використання цільових централізованих і децентралізованих фондів грошових ресурсів для задоволення потреб суспільства

Джерела: [124, 198, 227, 291, 330, 352, 399, 448]

Фінанси, як економічна категорія, здійснюють вплив на соціально-економічний розвиток регіону через фінансовий механізм, який відображає напрямки, характер і сутність функціонування фінансів. Таким чином, ефективність регіональної політики, покращення показників якості життя населення, виконання необхідних соціальних программ, значною мірою визначаються рівнем фінансового потенціалу регіону.

Фінансове забезпечення у вітчизняних виданнях розглядається як провідний метод фінансового механізму, покликаний забезпечувати розподільчі та перерозподільчі процеси з метою утворення доходів і цільових грошових фондів.

Серед сучасних економістів немає єдиної думки щодо змісту поняття фінансовий механізм.

Під фінансовою забезпеченістю регіону розуміється здатність суб’єктів господарювання регіону оптимально розподіляти та ефективно використовувати фінансові ресурси, нарощуючи фінансовий потенціал, що забезпечує можливість реалізації соціально-економічних інтересів регіону та формує його фінансову стійкість. Під фінансовою стійкістю регіону розуміється здатність протистояти внутрішнім і зовнішнім негативним впливам на соціально-економічний розвиток, шляхом використання ефективного фінансового механізму, за допомогою якого можливе дотримання такої структури джерел фінансування, яка забезпечуватиме стабільність регіонального розвитку у коротко- та довгостроковій перспективі.

У вузькому значенні фінансовий механізм щодо забезпечення реалізації та узгодження економічних інтересів регіону можна охарактеризувати як сукупність цілеспрямованих важелів та інструментів фінансового впливу на досягнення фінансової достатності, дієздатності та стійкості території задля забезпечення її розвитку. Основою такого впливу є взаємовідносини держави, яка формулює та реалізує загальнодержавні соціально-економічні інтереси, та регіонів, які визначають напрямки внутрішнього регіонального розвитку, узгоджуючи інтереси суб’єктів фінансово-економічних відносин. Тому

особливе місце у цьому процесі належить оптимальному поєднанню державних соціально-економічних інтересів та власне інтересів регіонів [374].

Беручи до уваги вищевказані аспекти щодо сутності самого поняття фінансового механізму, теоретичне розуміння фінансових механізмів забезпечення реалізації економічних інтересів регіону та їх практична значущість ґрунтується на таких характеристиках:

– фінансові механізми забезпечення реалізації економічних інтересів регіону об’єктивно включені у загальну систему механізму державного регулювання економіки регіону;

– комплексність фінансових механізмів забезпечення реалізації економічних інтересів регіону передбачає їх розгляд як єдиного цілого, підпорядкованого завданням забезпечення регіонального розвитку;

– постійне удосконалення та адаптування фінансових механізмів до конкретних регіональних ситуації, тому такі механізми мають бути достатньо динамічними та гнучкими;

– зміст фінансових механізмів забезпечення реалізації економічних інтересів регіону обумовлений сутністю фінансової спроможності регіону, її змістовими визначальними характеристиками та роллю у процесах розвитку території і визначається конкретним фінансовим станом регіону та функціями держави у регулюванні його розвитку;

– виділення структурних елементів фінансових механізмів забезпечення реалізації економічних інтересів на різних рівнях, що зумовлене необхідністю якнайповнішого, найрезультативнішого та стабільного задоволення потреб усіх суб’єктів фінансово-економічних відносин регіону;

– фінансові механізми щодо реалізації соціально-економічних інтересів регіону покликані забезпечити фінансову достатність, дієздатність та стійкість території з метою забезпечення її соціально-економічного розвитку та набуття нею конкурентних переваг.

Враховуючи виділені змістовні характеристики, фінансова спроможність регіону є його здатністю протистояти дестабілізаторам соціально-економічного

розвитку на основі забезпечення достатнього обсягу фінансових ресурсів, їх оптимального розподілу та ефективного використання задля реалізації економічних інтересів регіону.

Таким чином, характеристики фінансових механізмів забезпечення реалізації економічних інтересів у сукупності складають їх економічний зміст. Теоретичні засади такого механізму формують основу для вибору методів та інструментів забезпечення соціально-економічного розвитку регіону з позицій фінансової спроможності.

Призначення фінансових механізмів забезпечення соціально-економічного розвитку регіону полягає у можливості кількісно і якісно впливати на процеси регіонального розвитку. Кількісний вплив такого механізму на соціально-економічний розвиток регіону проявляється через фінансове забезпечення, а якісний – на основі фінансового регулювання.

Застосування ефективного фінансового механізму безпосередньо пов’язане із наявністю достатніх джерел фінансування регіонального розвитку. Одним із напрямків забезпечення необхідного рівня концентрації фінансових ресурсів в регіонах є оптимізація фінансових потоків, що є запорукою оптимальних форм взаємодії підприємств різних форм власності, більш повного використання місцевих ресурсів, а також стабільного економічного розвитку регіону, в тому числі і реалізації економічних інтересів регіону.

Фінансові механізми забезпечення реалізації економічних інтересів регіону є системою фінансових відносин, які виникають під час формування, розподілу, використання фінансових ресурсів. Об’єктом таких відносин є фінансовий потенціал регіону загалом і кожного регіонального суб’єкта фінансово-економічних відносин зокрема.

Відтак, більш широке трактування фінансового механізму забезпечення реалізації інтересів регіону передбачає його розгляд як системи взаємовідносин з приводу формування, розподілу та використання фінансових ресурсів території, які включають сукупність форм, методів, важелів та інструментів впливу на різні сторони діяльності суб’єктів фінансово-економічних відносин

регіону, спрямованих на досягнення фінансової достатності, дієздатності та стійкості території у забезпеченні розвитку.

Враховуючи позиції деяких науковців щодо трактування поняття «фінансовий механізм» та сталий регіональний розвиток, розглянемо фінансовий механізм реалізації економічних інтересів регіону як систему методів, напрямів, джерел фінансування, стимулів, інструментів, фінансових важелів, які здійснюють управління регіональними фінансами з метою забезпечення належного рівня та якості життя населення в умовах трансформаційної економіки.

Авторське розуміння механізму фінансового забезпечення реалізації економічних інтересів регіону розглянемо за допомогою рис. 5.38.

Розв’язання проблем соціально-економічного розвитку регіонів, розроблення й застосування нових методів і джерел фінансування забезпечить очікуваний результат і високий рівень конкурентоздатності регіону. Тому першим етапом формування механізму фінансового забезпечення реалізації економічних інтересів регіону є саме визначення стратегічного потенціалу та визначення проблем, які існують у їх розвитку.

Таким чином, запропоноване авторське бачення фінансового механізму реалізації економічних інтересів регіону передбачає виявлення проблем розвитку того чи іншого регіону, стимулювання надходження фінансових ресурсів, приватних інвестицій у сектори регіональної економіки, що здатні наповнювати місцеві бюджети регіону та забезпечити його ефективний розвиток.

Одним з основних елементів фінансового механізму є фінансове забезпечення. Фінансове забезпечення реалізації соціально-економічних інтересів регіону пов’язане з формуванням цільових грошових фондів у достатньому розмірі та їх ефективне використання. Фінансове забезпечення регіонального розвитку базується на бюджетних видатках, інвестиційних та кредитних ресурсах та самофінансуванні [122].

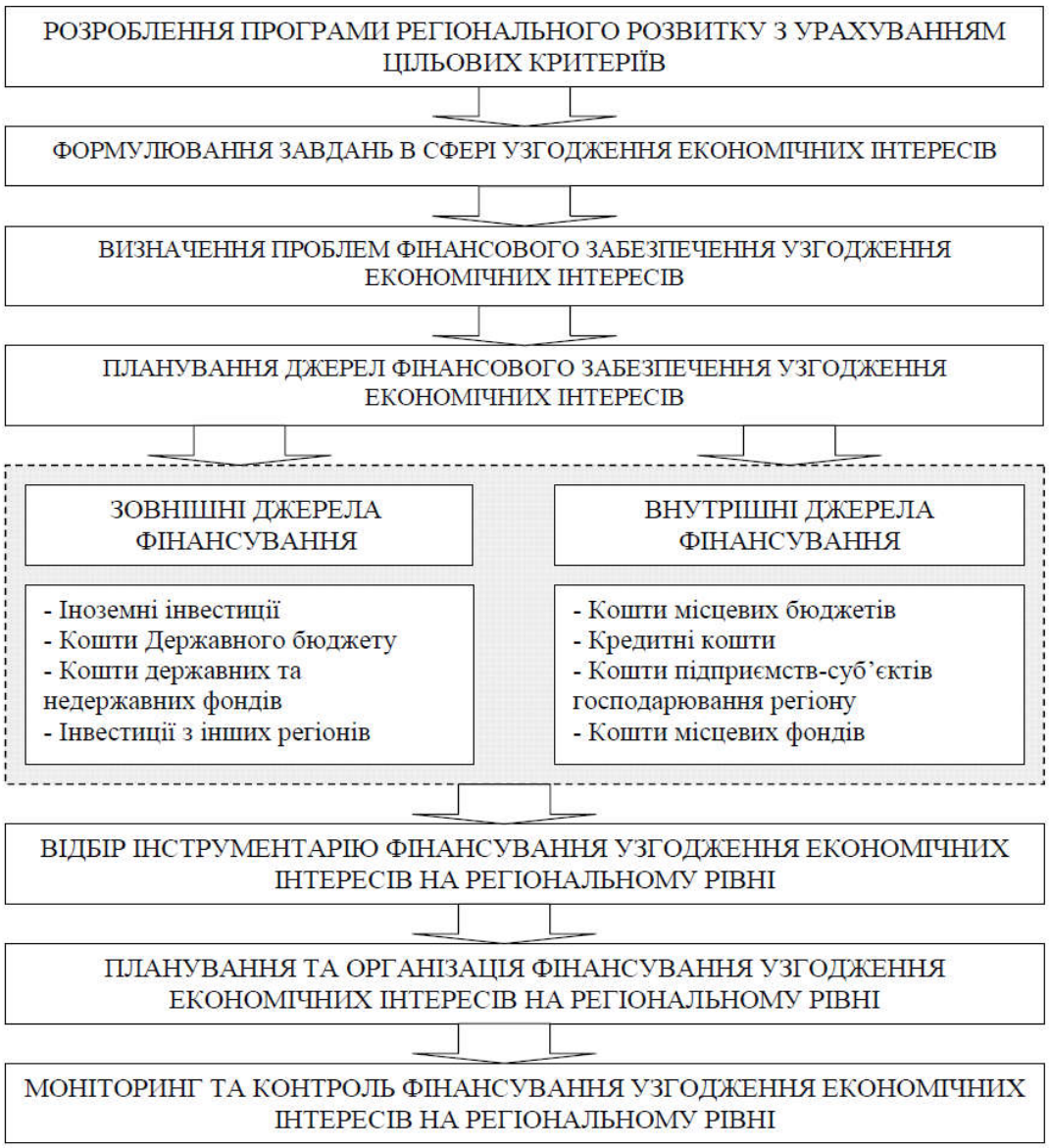

Рис. 5.38. Схематичне зображення механізму фінансового забезпечення узгодження економічних інтересів суб'єктів регіону

Джерело: авторська розробка

Фінансовим важелями, які виконують регулюючі функції, є податки, обов'язкові платежі, норми використання коштів у бюджетних установах та фінансові санкції (штрафи, пеня).

Нормативно-правове забезпечення фінансового механізму регіонального розвитку охоплює законодавчі акти, постанови, укази, накази, інструкції, норми та нормативи, методичні вказівки та інші нормативні документи, які визначають правила і норми управління фінансами регіону задля реалізації його

соціально-економічних інтересів.

Фінансовий механізм можна характеризувати з якісної та кількісної сторони. Кількісна характеристика фінансового механізму державного регулювання визначається розміром фінансових ресурсів, що зосереджуються і розподіляються на відповідних управлінських рівнях, а також технологією їх зосередження і використання.

Для визначення ефективності фінансового механізму використовуються індикатори сталого розвитку регіонів [348].

Таким чином, фінансова достатність регіону розглядається як збалансованість його фінансових можливостей та потреб, тобто забезпеченість регіону фінансовими ресурсами, достатніми для реалізації його економічних інтересів.

Механізми забезпечення фінансової спроможності регіону передбачають задоволення регіональних соціально-економічних потреб на основі досягнення фінансової достатності, дієздатності та стійкості. Обґрунтованість та надійність механізмів забезпечення фінансової спроможності регіону визначається достатнім рівнем реалізаціїсоціально-економічних інтересів регіону.

Фінансові механізми, за допомогою яких має здійснюватися реалізація економічних інтересів, повинні відповідати наступним вимогам:

– функціонувати в межах чинного нормативно-правового законодавства;

– забезпечувати надійний захист національних і регіональних інтересів;

– гарантувати забезпечення потреб та виконання зобов’язань регіональними суб’єктами;

– давати можливість прогнозувати і вчасно усувати загрози та не допускати несприятливі для фінансової спроможності регіонів явища;

– бути гнучкими та швидко адаптуватися до регіональних змін [374].

Механізм забезпечення фінансової спроможності соціально-економічного розвитку регіону – це складне фінансове явище, функціонування якого відбувається в різних сферах фінансових відносин і на різних рівнях, тому й дослідження його повинно здійснюватись з позицій фінансової

достатності, дієздатності та стійкості бюджету, суб'єктів господарювання, населення, фінансово-кредитних установ і позабюджетних фондів території.

Сучасні проблеми соціально-економічного розвитку України у значній мірі спричинені нерівномірністю розвитку її регіонів. На сьогодні в Україні місцеві бюджети демонструють низький рівень наповнення доходної частини, що зумовлено: недосконалістю фінансового та податкового законодавства; порушенням термінів сплати податків; тінізацією економіки; погіршенням розрахунково-платіжної дисципліни та наявністю заборгованості підприємств перед бюджетом; браком досвіду управління бюджетними ресурсами в ринкових умовах.

Слід зауважити, що фінансовий механізм щодо реалізації соціально-економічних інтересів регіону включає систему методів, важелів, стимулів, інструментів, які здійснюють управління регіональними фінансами з метою забезпечення належного рівня регіонального розвитку та підвищення якості життя населення.

Схематично функціонування фінансового механізму забезпечення узгодження економічних інтересів суб'єктів регіону надано на рис. 5.39.

Під час формування фінансового механізму необхідно здійснити оцінку фінансової бази регіону, що здатна стати забезпеченням цього м механізму. Метою оцінки фінансової бази регіону є:

1) виявлення сприятливих умов для формування фінансових ресурсів регіону;

2) розкриття невикористаних чи додатково виявлених внутрішніх резервів фінансових ресурсів, залучення яких дозволить прискорити розвиток регіональної економіки, або перевести основні її параметри в режим ефективного функціонування;

3) розроблення фінансового механізму оздоровлення економіки регіону.

Підсумовуючи зазначене вище, основними шляхами оптимізації фінансового механізму інвестування в економіку регіону варто визначити:

Рис. 5.39. Схема функціонування фінансового механізму узгодження економічних інтересів суб'єктів регіону

Джерело: авторська розробка

1) вдосконалення системи державних капіталовкладень через використання конкурсної системи інвестування, що базується на експертизі інвестиційних проектів;

2) вдосконалення місцевої фіскальної системи;

3) надання інвестиційних кредитів;

4) залучення капіталу шляхом активізації місцевого ринку боргових зобов'язань;

5) створення галузевих економічних зон;

6) розвиток регіональної інфраструктури, яка матиме відчутний позитивний вплив на економіку області (наприклад розвиток системи зв'язку, вкладання в екологію і т.д.).

Характеристика основних структурних елементів фінансового механізму узгодження економічних інтересів на регіональному рівні надано в табл. 5.17.

Таблиця 5.17

Основні структурні елементи фінансового забезпечення узгодження економічних інтересів на регіональному рівні

Структурний елемент	Законодавче забезпечення	Фінансове забезпечення	Інструменти та важелі	Результати
1	2	3	4	5
Залучення іноземного капіталу та регулювання діяльності підприємств з іноземним капіталом	Закони України: «Про зовнішньо-економічну діяльність», «Про захист іноземних інвестицій», «Про режим іноземного інвестування», двосторонні та багатосторонні угоди	Прямі, портфельні іноземні інвестиції, приватні інвестиції суб'єктів регіону та України	Створення системи державного регулювання трансфертного ціноутворення, лояльна регуляторна політика, фінансовий нагляд та контроль, низькі або нульові ставки оподаткування	Додаткові податкові та бюджетні надходження, розвиток підприємництва в регіоні за рахунок розвитку кооперації з вітчизняними підприємствам різних галузей, підвищення рівня зайнятості населення
Стимулювання формування та розвитку регіональних «точок зростання» і регіоні (ВЕЗ, ТПР, індустріальні парки, кластери тощо)	Закони України: Податковий кодекс, «Про загальні засади створення і функціонування спеціальних (вільних) економічних зон», «Про індустріальні парки»	Інвестиції вітчизняних та зарубіжних інвесторів, власні кошти підприємств, кредитні кошти, кошти державного та місцевого бюджетів, цільове та проектне фінансування	Зовнішньоторговельні, адміністративні, фіскальні, валютно-фінансові стимули та пільги, пільгові кредитні ставки	Залучення іноземних інвестицій, активізація зовнішньо-економічної діяльності, що призведе до розвитку підприємництва, підвищення рівня зайнятості населення
Інноваційна спрямованість фінансування реального сектору економіки регіону	Закони України: «Про інноваційну діяльність», «Про спеціальний режим інвестиційної та інноваційної діяльності технологічних парків», «Про наукову і науково-технічну діяльність», «Про інститути спільного інвестування»	Кошти державного та місцевого бюджетів, венчурне фінансування, кошти від приватизації майна. кредитні ресурси фінансово-кредитних установ, кошти позабюджетних фондів, особисті заощадження громадян, власні кошти підприємств	Пільгове оподаткування прибутку, ПДВ, пільгові ставки кредитування, митні пільги, інвестиційний податковий кредит, звільнення від податку на майно, земельного та транспортного податків, прискорена амортизація основних фондів	Випереджуючий інноваційний розвиток регіону, активізація інноваційної діяльності підприємств

Продовження табл. 5.17

1	2	3	4	5
Стимулювання розвитку державно-приватного партнерства (ДПП)	Закони України «Про державно-приватне партнерство», «Про місцеве самоврядування в Україні», «Про місцеві державні адміністрації», «Про здійснення державних закупівель», «Про концесії», «Про концесії на будівництво та експлуатацію автомобільних доріг», «Про оренду державного і комунального майна», «Про лізинг»	Державне фінансування за рахунок державного та місцевих бюджетів, співфінансування внутрішнє інвестування, використання кредитних ресурсів	Пряма державна підтримка (часткове фінансування проекту, погашення відсотків за кредитами), надання державних та місцевих гарантій, державні замовлення, гарантування державою проектних ризиків, податкові канікули	Зниження тиску на державний бюджет, активізація надання базових інфраструктурних послуг в сфері будівництва, утримання закладів культи, освіти, охорони здоров'я, активізація внутрішнього інвестування, реалізація програм та проектів в сфері комунального господарства та будівництва доріг

Джерело: авторська розробка

Суть механізму державно-приватного партнерства (ДПП) полягає у поєднанні зусиль державного та приватного секторів та розподілу ризиків і відповідальності між ними. Основний принцип здійснення ДПП є узгодження інтересів державних та приватних партнерів з метою отримання взаємної вигоди. Таке співробітництво держави та приватного бізнесу зумовлена тим, що приватний бізнес може стати потужним джерелом інвестиційних ресурсів, а підвищений інтерес бізнесу до державної підтримки дозволить знизити ризики приватних інвестицій та підвищити надійність інвестиційних проектів для кредитних організацій.

Як показує світовий досвід, найбільш поширеними формами державної підтримки у сфері ДПП є:

пряма бюджетна підтримка (часткове фінансування заходів проекту, погашення відсотків за кредитами, надання основних засобів, землі);

податкові канікули; надання державних та місцевих гарантій;

залучення державою (органами місцевого самоврядування) кредитів від іноземних держав, банків і міжнародних фінансових організацій;

гарантії відшкодування збитків приватного партнера;

невиконання державним партнером зобов'язань за угодою, неадекватного тарифного регулювання тощо; гарантування державного замовлення на певні товари/послуги;

гарантування державою проектних ризиків у разі змін більших, ніж очікувані, в інфляції, обмінному курсі, відсоткових ставках за кредитами, цінах на енергоносії;

надання ексклюзивного права на виробництво товарів/послуг [400].

Важливими завданнями вдосконалення фінансового механізму забезпечення соціально-економічного розвитку регіонів у сучасних умовах функціонування національної економіки України є:

– забезпечення наповнення внутрішніх та зовнішніх джерел фінансового забезпечення реалізації економічних інтересів регіону

– науково обґрунтоване фінансове планування і прогнозування обсягів централізованих і децентралізованих фінансових ресурсів, їх розподілу і використання;

– підвищення фінансового контролю на регіональному та державному рівнях;

– вдосконалення механізму дії фінансових важелів;

– нормативно-правове забезпечення функціонування фінансового механізму.

Окрім вищезазначеного, необхідно на регіональному рівні розробити дієвий фінансовий механізм забезпечення розвитку підприємництва, реалізація якого дозволить підвищити наповнюваність бюджетів усіх рівнів, підвищити рівень зайнятості населення регіону та його життєвий рівень загалом.

Згідно Європейському вектору розвитку України, автором проаналізовано та узагальнено досвід підтримки малих підприємств, що викладено в «Європейській хартії про малі підприємства» (European Charter for

Small Enterprises) [25]. Зміст програмних заходів з підтримки та розвитку малого бізнесу в регіоні надано в табл. 5.18.

Таблиця 5.18

Заходи із стимулювання розвитку малого підприємництва в регіоні

Напрям стимулювання та підтримки	Зміст заходів стимулювання та підтримки
Регіональні програми підтримки розвитку малого підприємництва	Розроблення регіональної стратегії розвитку малого підприємництва, що спрямована на підвищення конкурентоспроможності, гнучкості, стійкості та малих підприємств: удосконалення системи навчання та перепідготовки фахівців; стимулювання інноваційної діяльності, допомога у трансфері нових технологій для підвищення експортних можливостей підприємств; поліпшення взаємодії державних установ, партнерських і громадських організацій з метою ефективної реалізації національних і європейських програм підтримки та розвитку малого підприємництва; перегулювання економіки і мінімізація бюрократичних процедур; всебічний розвиток інформаційних технологій та електронного бізнесу як напрямів діяльності, що найбільш динамічно розвиваються. Розроблення та реалізація програмного регулювання, що реалізуються державними та партнерськими організаціями та співфінансується в рівних частках із залученням приватного капіталу та коштів різних фондів ЄС. Створення управлінських, організаційних та фінансових структур розвитку малого підприємництва.
Зниження адміністративно-правового тиску на мале підприємництво	<u>Спрощення процедури реєстрації нових суб'єктів малого підприємництва.</u> Введення заявного принципу реєстрації підприємств: вона має здійснюватися в день подачі документів (організація реєстрації суб'єктів за принципом «єдиного вікна» може не забезпечити спрощення цієї процедури); мінімальний перелік документів – заява, паспорт, устав і квитанція про сплату державного мита; розроблення вичерпного переліку причин, з яких може бути відмовлено в реєстрації підприємства; упровадження електронної взаємодії підприємців і державних органів, що призводить до економії часу, зниження вартості та зростанню продуктивності цієї роботи. Виключення при електронній реєстрації можливостей для корупції. <u>Державне інспектування.</u> Скорочення перевірок, що призведе до зменшення витрат фінансів і часу. З метою полегшення регулювання пропонується впровадження наступних заходів: – створення спеціального органу з розвитку малого підприємництва для представлення його інтересів при розробці нормативно-правової бази та проведенні реформи; – налагодження «зворотного зв'язку» із представниками малого підприємництва з питань політики і фінансів; – розроблення доступного нормативно-правового законодавства та рекомендацій про дотримання нормативних вимог.
Доступ до послуг підтримки малого підприємництва	<u>Розроблення та реалізація програм мікрофінансування, що</u> є ефективними інструментами стимулювання економічного розвитку і зниження рівня бідності, а також створення можливостей для людей з низьким рівнем доходів за допомогою надання кредитної підтримки та сприяння розвитку підприємництва, а збільшення числа робочих місць на малих підприємствах, у свою чергу.

	Створення Регіонального Центру підтримки підприємництва: консалтингові та інформаційні центри для допомоги підприємцям створити нове виробництво, пережити важкий період становлення і зміцнити вже існуючий бізнес, для оцінки інвестиційних проектів, у підготовці договорів та іншої документації, забезпечують юридичну підтримку під час переговорів, у процесі реєстрації, а також організують навчальні курси та семінари з питань підприємницької діяльності. Бізнес-інкубатори, інноваційні центри. Створення інфраструктури для підтримки малих підприємств: співтовариства підприємців, індивідуумів і компаній; гнучка ліцензія, яка дає право користуватися приміщеннями при повідомленні лише за один місяць; відбір підприємств для визначення їх життєздатності та потенціалу зростання; надання практичної допомоги та доступу до мережі ресурсів та консультантів; тісні зв'язки між керівництвом центру та підприємствами-клієнтами; зосередження зусиль на підтримці швидкозростаючих компаній.
Полегшення доступу до ринків для малого підприємництва	Створення промислових районів, що характеризуються географічною близькістю та транспортною доступністю до малих підприємств; галузевою спеціалізацією; тісним співробітництвом; соціально-культурною спільністю, що зміцнює довіру; активним розвитком організацій самодопомоги; підтримкою з боку регіональної і муніципальної влади.

Джерело: [25]

Стан інфраструктури підтримки малого підприємництва за регіонами України надано в табл. 5.18.

Структуру фінансового механізму забезпечення розвитку малого підприємництва на регіональному рівні надано на рис. 5.40.

Адекватність методів і стимулів узгодження означених інтересів умовам господарювання підвищує результативність, а неадекватність – загострює суперечності, ускладнює й гальмує цей процес. Держава в якості головного носія інтересів, цілеспрямовано вливає на інтереси суб'єктів означеної діяльності, використовуючи методи прямого (державні пільги й гарантії, державні замовлення, адміністративні заходи, спеціалізовані адаптаційні програми) і опосередкованого впливу (через прогнозування й індикативне планування, моніторинг і контроль процесів, залучення до цього процедур законотворення, заходів економічної й соціальної політики, засобів масової інформації, виховання, загальної освіти й культури, загальних умов життєдіяльності людини тощо).

Формування та упровадження цих заходів державою потребує створення необхідного додаткового правово-нормативного, інформаційного, фінансового, технічного, кадрового й іншого забезпечення господарської діяльності у межах конкретних організаційних форм (суспільних, колективних, індивідуальних), вживання відповідних методів, формування відповідних стимулів.

Таблиця 5.18

Інфраструктура підтримки малого підприємництва за регіонами України

Область, регіон	Бізнес-центри	Бізнес-інкубатори	Техно-парки	Лізингові центри	Небанківські фінансово-кредитні установи	Фонди підтримки підприємництва	Інвестиційні фонди і компанії	Інноваційні фонди і компанії	Інформаційно-консультативні установи	Громадські об'єднання суб'єктів підприємництва	Координаційні ради з питань підприємництва
Вінницька	8	3	2	6	125	14	34	23	56	80	33
Волинська	10	4	1	6	64	11	12	4	62	59	21
Донецька	28	5	2	38	276	6	116	90	330	75	26
Дніпропетровська	4	1	-	4	59	1	7	-	7	104	43
Житомирська	3	2	1	-	35	2	-	2	254	128	29
Закарпатська	4	2	-	2	128	10	16	11	58	82	18
Запорізька	83	2	-	8	60	3	39	4	20	67	27
Івано-Франківська	16	3	1	2	26	1	2	-	24	52	19
Київська	12	5	-	12	57	13	5	-	90	100	37
Кіровоградська	23	1	-	4	39	4	-	1	58	46	26
Луганська	20	3	-	6	127	13	33	1	128	146	53
Львівська	16	2	1	15	142	15	21	1	53	73	29
Миколаївська	21	4	-	8	184	4	14	10	237	52	25
Одеська	31	4	-	7	25	10	12	10	25	108	24
Полтавська	14	2	1	10	29	14	72	26	375	88	31
Рівненська	3	3	1	4	144	1	3	1	11	45	21
Сумська	6	1	-	3	20	7	7	6	20	55	26
Тернопільська	7	2	1	3	59	2	-	1	24	52	18
Харківська	54	3	9	34	59	2	152	145	409	73	44
Херсонська	7	1	2	4	62	10	16	2	19	40	22
Хмельницька	3	3	2	3	50	3	1	1	54	73	15
Черкаська	4	3	-	5	81	2	3	1	42	56	25
Чернігівська	2	1	-	-	42	2	-	1	8	92	24
Чернівецька	3	1	-	1	32	10	2	1	20	50	14
АРК	28	6	-	4	57	6	13	2	49	97	27
м. Київ	118	10	20	346	1809	69	1522	380	1076	272	1
м. Севастополь	3	1	2	-	4	73	2	3	3	*	*
Усього:	531	76	46	535	3964	242	2275	756	3902	2205	698

Джерело:

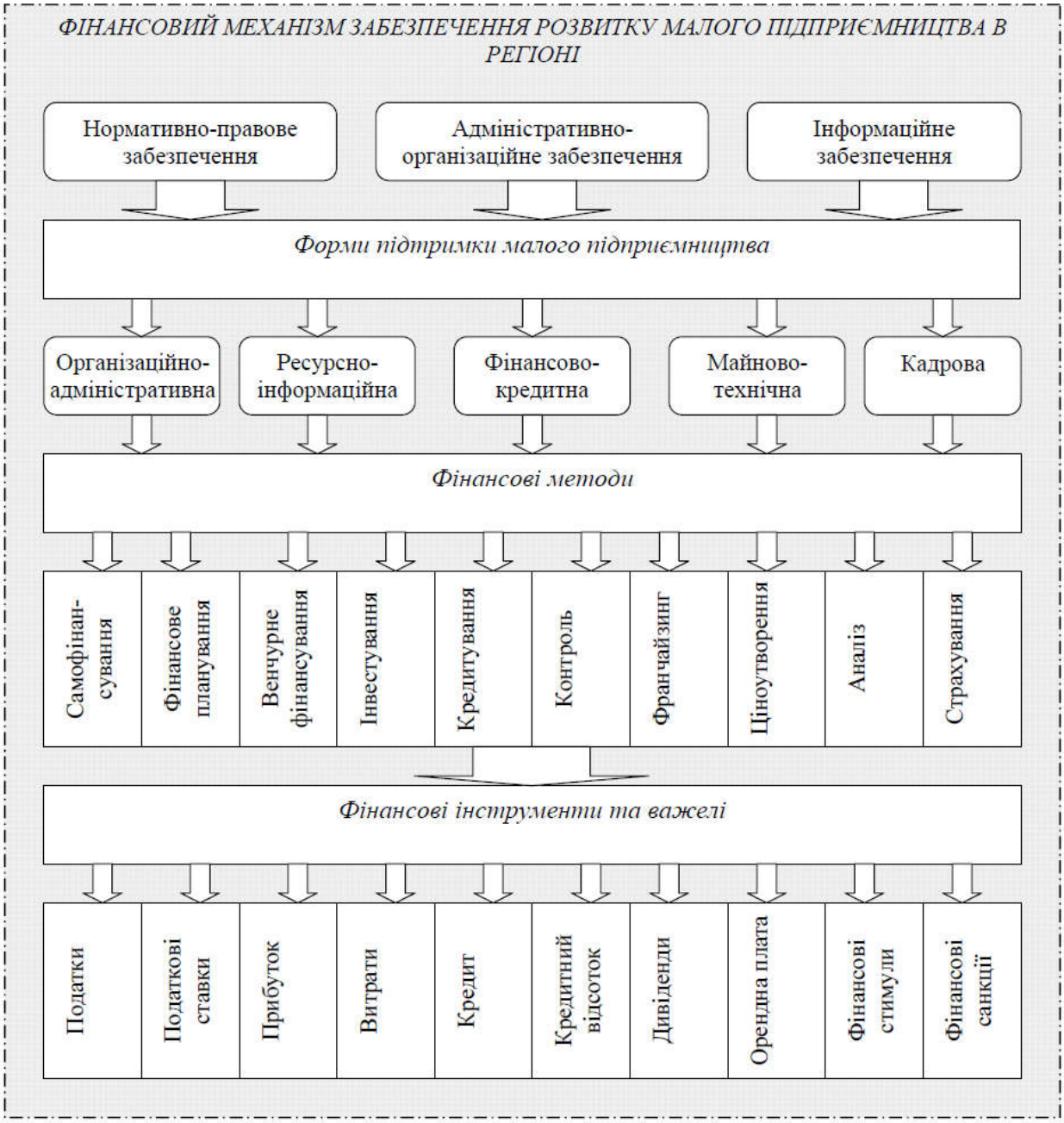

Рис. 5.40. Структура фінансового механізму забезпечення розвитку малого підприємництва на регіональному рівні

Джерело: авторська розробка

Саме на державі лежить відповідальність за дотриманням інноваційного типу розвитку шляхом збалансованого використання адміністративних (ієрархічних) і ринкових (синергетичних) принципів управління, підтримкою та розвитком взаємодії та партнерства держави, бізнесу, громадськості, та розроблення й реалізація заходів щодо узгодження їх економічних інтересів.

Отже, механізм узгодження економічних інтересів суб’єктів регіону має

бути вбудованим в систему управління регіоном, а фінансовий механізм забезпечення узгодження економічних інтересів має бути структурною складовою фінансового механізму регіонального розвитку (див. рис. 5.41).

Головною проблемою взаємодії суб'єктів регіональної економіки є проблема гармонійного поєднання економічних інтересів бізнесу і пріоритетів у розвитку регіональної економіки, які задаються регіональною владою. Як показує практика взаємин, досягнутий баланс економічних інтересів не завжди характеризується симетричністю основних позицій.

Помилково вважати, що зобов'язання господарюючого суб'єкта по відношенню до регіону закінчуються своєчасним і повним перерахуванням податків, так як у своїй господарській діяльності підприємства використовують економічні ресурси регіону, навколишнє природне середовище, потенціал соціальної сфери тощо.

Що говорить про необхідність включення в довгострокові інтереси господарюючих суб'єктів відтворення і розвиток елементів регіонального середовища. Ступінь узгодженості економічних інтересів бізнес-структур і влади регіону залежить від моделі їх відносин на конкретній території.

Для ефективного цільового управління регіональною економікою, на думку автора, необхідно здійснювати індикативне регіонально управління. Під індикативним управлінням економікою розуміється механізм державного регулювання на основі цілей управління, критеріїв оцінки ефективності управління, механізмів впливу на суб'єкти і об'єкти управління.

Основна відмінність індикативного управління від директивного полягає в непрямому впливі на економіку. Це спосіб побічно формувати адекватне соціально-економічне середовище в регіоні на основі розроблюваних індикаторів. Економічний ефект для суспільства від взаємодії та партнерства в владних структур і підприємництва, насамперед, приватного сектору, полягає в тому, що воно отримує більш якісні товари і більш високий рівень обслуговування при скороченні сукупних витрат.

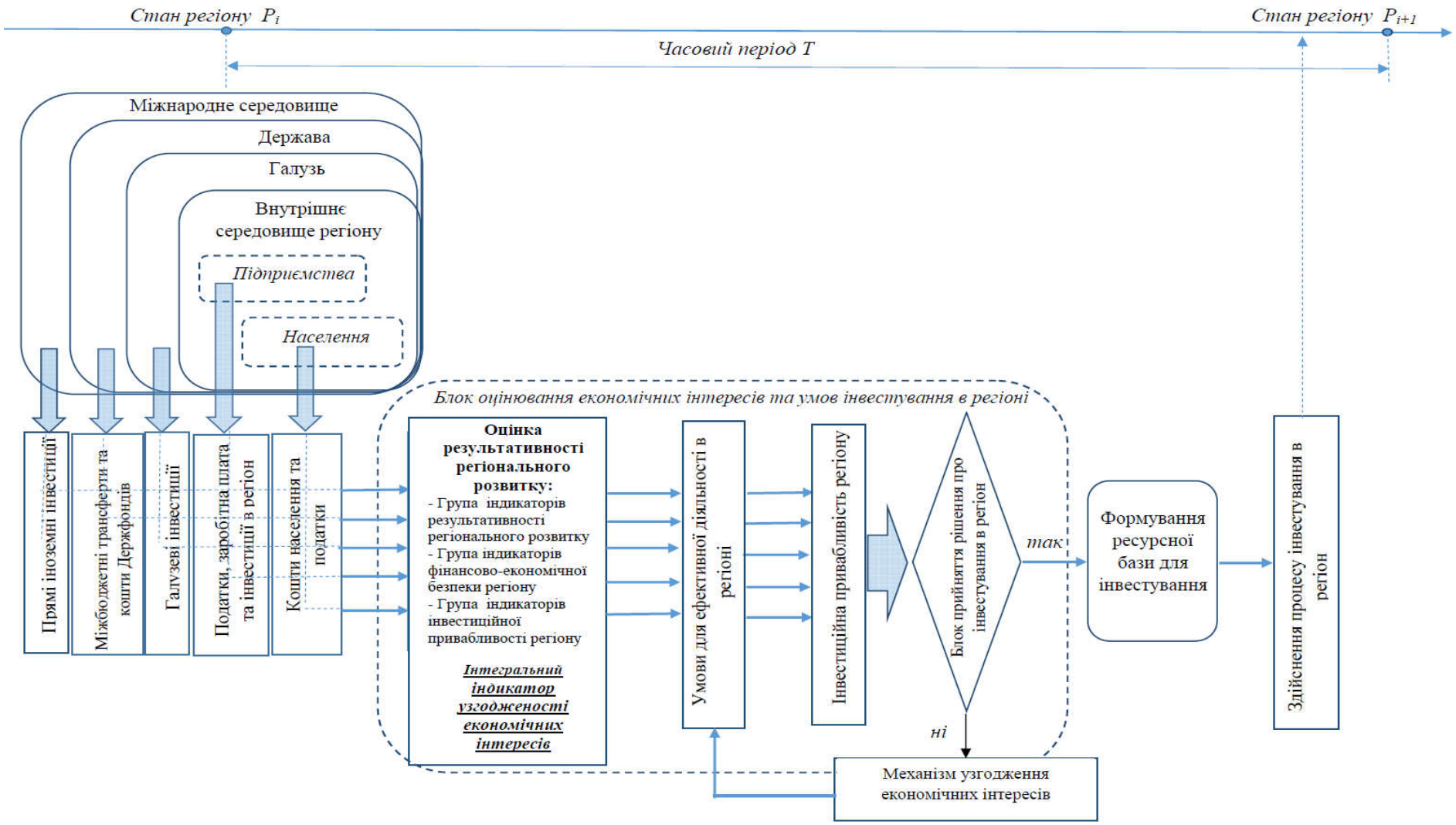

Рис. 5.41. Механізм узгодження економічних інтересів суб’єктів регіону в складі алгоритму фінансового механізму регіонального розвитку

Джерело: авторська розробка

Одночасно на бізнес перекладаються функції інвестування. Партнерство сприяє розвитку інститутів ринку, приватної власності, приватної ініціативи, загальним погодженням економічних інтересів учасників господарської діяльності в регіоні.

Найважливішим елементом в системі форм взаємодії суб'єктів регіональної економіки є взаємовигідне економічне співробітництво між регіональною владою та бізнесом. Важливе місце серед форм взаємодії займає контрактна система. Контрактна система являє собою форму взаємодії держави і підприємництва, заснованої на системі господарсько-договірних відносин між ними з приводу виробництва товарів і послуг бізнес-структурами для державних потреб і виступає як форма реалізації державного замовлення на виробництво товарів і послуг в приватному секторі економіки.

Подання узгодження інтересів як процесу дозволяє встановити логічну послідовність дій із вирішення проблеми конфліктності інтересів. Узгодження інтересів слід розглядати як єдиний цілеспрямований процес, який являє собою сукупність взаємопов'язаних етапів із виявлення, порівняння та аналізу інтересів, а також створення умов для ефективної взаємореалізації економічних інтересів суб'єктами регіональної економіки шляхом їх систематичного моніторингу та прийняття рішень щодо усунення виявлених протиріч.

Процес узгодження інтересів є практичним алгоритмом виявлення, зіставлення та аналізу економічних інтересів для прийняття ефективних рішень в частині усунення їх суперечливості, який може бути адаптований на муніципальному рівні або на міжгалузевому рівні для ідентифікації підприємницьких інтересів при формуванні регіональної промислової та інвестиційної політики.

Запропоновані в даному дослідженні організаційно-економічні моделі та фінансовий механізм узгодження економічних інтересів суб'єктів в складі регіональної системи управління дозволить підвищити якість прийнятих управлінських рішень органами влади регіону за рахунок впровадження розроблених рекомендацій, заснованих на глибокому аналізі сформованих

інтересів суб'єктів економіки; сприятиме підвищенню рівня узгодженості інтересів за рахунок включення ключових інтересів усіх суб'єктів в основні положення стратегії розвитку і економічної політики регіону.

Узгодження інтересів виступає ключовою характеристикою процесу управління з точки зору його змісту. Управлінська діяльність завжди передбачає наявність інтересу, і, як і будь-яка людська поведінка, вона спрямована на пошук компромісу між об'єктивними можливостями і внутрішніми потребами суб'єкту. Управління, з одного боку, можна уявити як цілеспрямований вплив на об'єкт для досягнення наперед заданих результатів з урахуванням інтересів керуючого і керованого об'єкту, з іншого боку, управління являє собою процес узгодження інтересів і пошук компромісного рішення при впливі на керований об'єкт.

Суб'єкти економічної діяльності в регіоні володіють власними економічними інтересами, які в певній мірі є суперечливими. При цьому в дисертації регіон розглядається як центр перетину інтересів учасників економічної діяльності – влади, бізнесу і населення. Учасники очікують від регіону певних вигод відповідно власним внескам. Влада регіону виступає основним суб'єктом, що здійснює процес узгодження власних інтересів з інтересами інших первинних і вторинних учасників, при цьому узгодження інтересів виступає як завдання управління регіоном.

Управління на основі узгодженості економічних інтересів усіх учасників має здійснюватися на основі дотримання певних принципів: захист інтересів і прав первинних співучасників (населення, регіональних і муніципальних владних структур, бізнес-спільноти); ефективність регіонального менеджменту, що визначається задоволенням інтересів усіх учасників регіону; забезпечення довгострокового розвитку регіону за допомогою розробки стратегічних планів; соціально-економічна відповідальність регіонального менеджменту перед іншими учасниками; контроль з боку населення і зовнішня підзвітність регіональної влади суспільству.

Узгодження інтересів між владними та бізнес-структурами складалося в

українських регіонах поступово в процесі реформування економіки, в результаті чого сформувалися певні моделі взаємодії бізнесу і влади: модель патронажу, партнерства, модель придушення і приватизації влади. Модель взаємодії багато в чому визначає форми взаємодії між групами інтересів в регіоні, які в останні роки стали активно застосовуватися в переважній більшості регіонів. При цьому головною формою взаємодії між зазначеними групами є формування і функціонування недержавних некомерційних організацій.

Рівень узгодження економічних інтересів є найважливішою передумовою і критерієм оцінки ефективності управління регіональної економічної системи. Розроблення дієвих заходів щодо узгодження інтересів суб’єктів регіональної економіки повинен передувати процес виявлення інтересів кожної групи інтересів, і запропоновані з цією метою основні рекомендації щодо вивчення спектру інтересів суб’єктів регіональної економіки та їх протиріч і збігів на основі методичного інструменту – матриць інтересів – можуть сприяти посиленню взаємодії влади, бізнесу і громадськості в регіоні.

Запропонована організаційно-економічна модель регіональної структури за погодженням інтересів дозволить підвищити якість прийнятих управлінських рішень органами влади регіону за рахунок впровадження розроблених рекомендацій, заснованих на глибокому аналізі сформованих інтересів суб’єктів економіки; сприятиме підвищенню рівня узгодженості інтересів за рахунок включення ключових інтересів усіх суб'єктів в основні положення стратегії розвитку і економічної політики регіону.

Впровадження в практику діяльності органів влади регіону пропонованих розробок дозволить підвищити взаємореалізацію економічних інтересів суб’єктів регіональної економіки і, як наслідок, підвищення узгодженості інтересів в цілому.

За результатами дослідження організаційно-фінансового забезпечення узгодженості економічних інтересів регіону зроблено наступні висновки:

1. Розроблено етапи реалізації комплексу заходів з усунення дисбалансу

інтересів офіційного й неофіційного секторів регіональної економіки, що містять стратегічні та тактичні напрямки діяльності та плановані проміжні результати: за 1 етапом – прагнення значної кількості господарюючих суб'єктів перейти в офіційний сектор регіональної економіки; за 2 етапом – перехід значної кількості господарюючих суб'єктів в офіційний сектор регіональної економіки; за 3 етапом – розвиток офіційного (легального) сегмента регіональної економіки.

2. Сформовано матрицю способів узгодження інтересів взаємодіючих суб'єктів, що містить усі способи взаємодії: придушення, співробітництво, ухилення, пристосування та компроміс (узгодження інтересів). Більш раціональний підхід в цьому випадку якраз і описує квадрант 4 матриці, де відбувається взаємне компромісне узгодження інтересів суб'єктів на основі балансу їх інтересів. Саме цей спосіб є більш продуктивним і ефективним, що враховує інтереси всіх взаємозалежних сторін, і реалізується в процесі управління. Тоді, керування в цьому контексті є пошук компромісу між усіма зацікавленими сторонами.

3. Запропоновано послідовність процесу узгодження економічних інтересів суб'єктів регіональної економіки, що містить п'ять етапів: підготовчий, організаційний, технічний, аналітичний та рекомендаційний.

4. Розроблено схему узгодження економічних інтересів суб'єктів на рівні регіонального управління через реструктуризацію існуючої структури регіональних органів управління з метою реалізації комплексу дій і заходів щодо синхронізації інтересів, усунення виявлених протиріч і включення ключових інтересів в основні положення економічної стратегії і політики регіону на основі аналізу сформованих інтересів суб'єктів регіональної економіки та з урахуванням моніторингу індикаторів результативності регіонального розвитку. Структура створюється як координаційний центр, та виділяє наступні підрозділи: експертно-аналітичний департамент, інформаційно-технічний департамент, організаційний департамент. Для мінімізації витрат на створення та функціонування регіональної структури

необхідно максимально використовувати сформовані інфраструктурні та управлінські системи.

5. Обгрунтовано, що проблема адекватного комплексного оцінювання поточного стану та перспектив розвитку регіональної системи потребує диференціації регіонів на основі формування та моніторингу об'єктивного динамічного комплексу індикаторів регіонального розвитку, що відображають не тільки усі аспекти ефективності функціонування регіону, а й ступінь узгодженості економічних інтересів на регіональному рівні.

6. Розроблено методичні підходи до формування сукупності показників узгодженості економічних інтересів суб'єктів регіону – *integrated assessment of the coordination of economic interests* IA_{CEI}, для чого сформовано сукупність показників (усього 65 показників). Однак при розробці алгоритму розрахунку інтегрального індикатора ступеню узгодженості економічних інтересів регіону автор зіткнувся з певними труднощами, що зумовили пошук нової методології та розроблення специфічного інструментарію вирішення цього завдання.

Для усунення цієї проблеми пропонується застосувати при оцінюванні узгодженості економічних інтересів перетворення кількісних різновимірних показників у векторну форму та уявлення процесу узгодженості економічних інтересів через тривимірний опис, що характеризується набором координат, які характеризують параметри стану узгодженості економічних інтересів регіону.

Запропоновано нову методику проведення досліджень стану об'єктів із використанням перетворення економічних параметрів в векторну форму, що надає можливість виконати побудову тривимірного (тріангулярного) тіла економічного стану (TTES) аналізованого об'єкту. TTES дозволяє:

– підвищити наочність проведення економічного аналізу;

– відобразити одночасність зв'язків економічних параметрів в одному образі;

– усунути недолік що неможливості проведення аналізу об'єктів при різній кількості виміряних (розрахованих) параметрів;

– збільшити інформативність кількісної оцінки стану об’єктів;

– використати векторне числення, пророблене в обчислювальній техніці, що дозволяє використовувати автоматизований алгоритм розрахунку;

– перетворити економічні дослідження кількісних параметрів на оброблення візуальних образів (що підвищить швидкодію, глибину, адекватність прогнозу).

7. За методикою, що викладено вище, здійснено оцінювання ступеню узгодженості економічних інтересів трьох регіонів – Харківського, Дніпропетровського (як найкращого за рівнем розвитку) та Тернопільського (найгіршого за рівнем розвитку). В результаті отримано модель оцінювання узгодженості економічних інтересів регіону на основі оброблення 65 статистичних показників, шляхом перетворення економічних параметрів в векторну форму, що надає можливість виконати побудову тривимірного тіла економічного стану (TTES), що побудоване методом тріангуляції та характеризується тривимірною сукупністю показників, що описують стан регіону при існуючому рівні узгодженості економічних інтересів суб’єктів.

8. За результатами моделювання методом кореляційно-регресійного аналізу встановлено наявність сильної залежності інтегрального індикатора узгодженості економічних інтересів суб’єктів в регіоні від основних інтегральних показників, що характеризують стан та динаміку розвитку регіональної соціально-економічної системи: інтегрального індикатору соцально-економічного розвитку регіону, інтегрального індикатору фінансово-економічної безпеки регіону та інтегрального індикатору інвестиційної привабливості регіону та розроблено економетичну модель залежності.

9. Розроблено комплексний підхід до структуризації та диференціації регіонального розвитку в Україні за чотирма вищезазначеними критеріями (див. п. 8), що дозволить надати об’ємнішу багатокритеріальну та багатовимірну характеристику специфіці розвитку регіонів. Для вирішення цього завдання автором обрано один з найпоширеніших методів багатомірної класифікації – кластерний аналіз. Здійснено диференціацію регіонів України за

комплексом вказаних критеріїв, що дозволяє дослідити особливості регіонального розвитку України більш комплексно і детально й значно підвищує ефективність планування та організації процесів регіонального розвитку.

10. Встановлено, що існуюча податкова система в цілому поки що виявилася не зовсім адекватною умовам забезпечення стабільного зростання в економіці. Має місце невиправдане вилучення оборотних коштів підприємств, а також виникнення додаткової потреби в кредитних ресурсах. Значні деформації та нестабільність мають місце у ставках оподаткування, у визначенні бази і періодів оподаткування.

11. За результатами аналізу структури формування доходів бюджету Харкова та Харківської області встановлено, що основні джерела формування доходів бюджету становлять податок с доходів фізичних осіб (ПДФО) та міжбюджетні трансферти, що разом утворюють біля 70 % доходів бюджету, однак в динаміці в структурі бюджетів відбулись певні зміни у зв'язку із зміною у податковому кодексі України – питома вага основної частки доходів – ПДФО – значно зменшилась у 2015 році, а питома вага трансфертів, навпаки, збільшилась, що означає посилення ролі держави у наповненні місцевих бюджетів. Одночасно з цим збільшилася частка місцевих податків та зборів. Встановлено, що офіційні трансферти у всіх видах бюджетів, крім бюджетів базового рівня, є домінуючим джерелом їх формування із стійкою тенденцією до збільшення, тобто, залежність місцевих бюджетів від фінансування з державного бюджету є перманентною проблемою України. Без зацікавленості місцевих органів влади та їхніх активний дій будь-які спроби органів державної влади у створенні ефективного місцевого самоврядування не матимуть належної реалізації. Все це не підвищує ефективність процесів узгодження економічних інтересів на регіональному рівні. А, в свою чергу, збільшення податкової бази потребує необхідної умови узгодженості економічних інтересів влади та підприємництва, більш того, діючий порядок фінансування видатків місцевих бюджетів фактично є антистимулом розширення податкової бази.

12. З огляду на вищезазначене, регіональні та місцеві органи влади зацікавлені у концентрації підприємств на їх території. В роботі досліджено структуру розподілу податків від підприємств різної форми власності, головних та їх філій, по відношенню до певного регіону, що продемонструвало, що податкові та інші надходження від діяльності усіх типів підприємств на території певного регіону, в економіку відповідного регіону достатні для того, щоб владні структури були зацікавлені в розвитку підприємництва. Процеси узгодження потребують певних фінансових ресурсів щодо здійснення відповідних заходів. Визначено, що значні фінансові ресурси потрапляють в неофіційне поле, тобто, в «тінь». Якість процесів узгодження економічних інтересів характеризуються саме співвідношенням офіційного та неофіційного секторів економіки, а також рівнем сплати податків до місцевих бюджетів.

13. Уточнено поняття «фінансовий механізм узгодження економічних інтересів регіону», що являє собою, на думку автора, сукупність економіко-організаційних та правових форм і методів управління фінансовою діяльністю регіону, що функціонують у процесі формування, розподілу й використання цільових фінансових ресурсів для забезпечення узгодженості економічних інтересів на регіональному рівні.

14. Розроблено структуру фінансового механізму узгодження економічних інтересів регіону, що містить основні структурні елементи: законодавче забезпечення механізму, фінансове забезпечення механізму, інструменти та важелі механізму та результати. Одним з елементів механізму визначено стимулювання розвитку державно-приватного партнерства (ДПП), основним принципом реалізації якого є узгодження інтересів державних та приватних партнерів з метою отримання взаємної вигоди і інтересах розвитку регіону.

15. Згідно Європейському вектору розвитку України, автором проаналізовано та узагальнено досвід підтримки малих підприємств, що викладено в «Європейській хартії про малі підприємства» (European Charter for Small Enterprises) та на основі цього сформовано комплекс заходів щодо

стимулювання розвитку та підтримки малого підприємництва в регіоні за такими напрямками: регіональні програми підтримки розвитку малого підприємництва; зниження адміністративно-правового тиску на мале підприємництво; розширення доступу до фінансування для малого підприємництва; розширення доступу до послуг підтримки малого підприємництва; полегшення доступу до ринків для малого підприємництва.

16. Розроблено організаційно-фінансові пропозиції щодо підтримки розвитку малого підприємництва в регіоні, що містить нормативно-правове забезпечення, адміністративно-організаційне забезпечення, інформаційне забезпечення, форми підтримки малого підприємства, фінансові методи, фінансові інструменти та важелі, та реалізація якого дозволить підвищити наповнюваність бюджетів усіх рівнів, підвищити рівень зайнятості населення регіону та його життєвий рівень загалом.

Наукові результати, що отримані автором у ході написання розділу, пройшли апробацію та доповідалися й були схвалені на науково-практичних конференціях, а також надруковані у наукових фахових виданнях [149, 150, 151, 158, 160, 167, 176, 178, 180].

ВИСНОВКИ

У дисертації запропоновано нове вирішення важливої наукової проблеми, що полягає в розробленні теоретико-методологічного забезпечення узгодження економічних інтересів регіонів України.

Проведене у роботі дослідження дозволило сформувати низку взаємопов'язаних науково-практичних результатів на теоретичному, методологічному та емпіричному рівнях, а саме:

1. Економічні інтереси – це причина та умова розвитку економічних суб'єктів, їх взаємодія виступає рушійною пружиною соціально-економічного розвитку. Розуміння сутності економічних інтересів можливо лише за умови комплексного підходу до їх розгляду. Запропоновано розглядати економічні інтереси регіону як об'єктивну характеристику його стану, що виражається у прагненні досягнення максимального рівня його фінансово-економічної стійкості, безпеки, конкурентоздатності та інвестиційної привабливості через оптимальний розподіл регіональних ресурсів з метою забезпечення максимальної ефективності функціонування регіональної економіки. Встановлено, що узгодження економічних інтересів є умовою та підґрунтям розвитку регіону та визначено узгодження економічних інтересів як процес координування та поєднання дій суб'єктів регіону в процесі регіонального розвитку для забезпечення високого рівня добробуту населення регіону. Доведено необхідність інтерпретування узгодження інтересів і як принцип прийняття економічних рішень, відповідно до яких здійснюється постійне співробітництво між представниками держави, регіону і його суб'єктами для забезпечення порівнянності управлінської економічної інформації різних рівнів, несуперечності, узгодженості спільно прийнятих рішень.

2. Збалансованість системи економічних інтересів регіону – це його певний стан, який задовольняє визначеним критеріям, і сучасна концепція управління виходить з того, що регіон є складною ієрархічною системою і передбачає однією з найважливіших задач узгодження інтересів між

учасниками економічної діяльності за часом, тобто між глобальними і локальними інтересами, а також за простором, тобто між керуючим і керованим на різних рівнях управління регіоном. Запропоновано концепцію узгодження економічних інтересів регіону, що ґрунтується на засадах врахування зон відповідальності суб'єктів регіону, зон їх економічних інтересів, сфер їх економічної діяльності, а також на основі врахування динаміки їх взаємодії, на застосуванні спеціального інструментарію для полегшення інтерпретації та реалізації економічних інтересів суб'єктів регіону в контексті регіонального розвитку. Розроблено зміст та етапи реалізації комплексу заходів із узгодження економічних інтересів суб'єктів регіону, що містить 5 етапів: підготовчий, організаційний, технічний, аналітичний та рекомендаційний. Для забезпечення формування інформаційної бази щодо визначення, урахування та узгодження економічних інтересів суб'єктів розроблено анкети та алгоритм їх аналізу, оброблення та інтерпретування результатів.

3. Невід'ємною складовою планування та управління регіональним розвитком має бути система моніторингу певних індикаторів та показників, що характеризують стан та динаміку усіх аспектів функціонування регіональної економіки, у тому числі, ступінь узгодженості економічних інтересів на регіональному рівні, оскільки тільки за умови узгодженості та балансу економічних інтересів можливе досягнення максимально ефективних параметрів розвитку та конкурентоздатності регіону. Запропоновано концептуальну модель управління регіональним розвитком на основі урахування фактору узгодженості економічних інтересів регіону із застосуванням індикативного моніторингу, який являє собою інструмент узгодження різнорівневих інтересів і цілей суб'єктів та являє собою основу системи управління регіональною економікою. Визначено, що важливим елементом запропонованої концепції управління регіональним розвитком повинна стати практика підзвітності керівництва територією перед громадою, оскільки закордонний досвід переконливо засвідчує про дієвість системи громадського контролю за діяльністю органів влади. Доведено, що розвиток

регіону являє собою поступовий процес досягнення певної мети, і поняття розвитку є способом досягнення цієї мети та шлях до неї. У цьому контексті мета економічного розвитку та мета реалізації економічних інтересів знаходяться в одній площині.

4. Під час дослідження процесів узгодження економічних інтересів на регіональному рівні виникають питання щодо визначальних умов та факторів, що чинять найбільший вплив на цей процес і відносно яких необхідно здійснювати керуючі та стимулюючі чи випереджуючі функції. Класифікація детермінант узгодження інтересів необхідна для прозорості та правильного розуміння процесів співпраці на рівні регіону. Однак, що має бути чітко зазначено, однозначну класифікацію розробити дуже важко, крім того, ці детермінанти взаємно проникають одна в іншу і стають результатом одна однієї. Це дозволяє аналізувати їх взаємозв'язки та взаємовідносини між ними (у цьому випадку умови, що визначаються цими факторами, характер відносини і їх структура теж змінюються). Встановлено, що уточнення класифікації детермінант узгодження інтересів необхідна для прозорості та правильного розуміння процесів взаємодії та співробітництва на рівні регіону. Виявлено екзогенні та ендогенні детермінанти узгодження інтересів в регіоні та доповнено їх класифікацію за наступними критеріями: діапазон виникнення, джерело виникнення та здатність впливати на об'єкти, які додатково поділені за загальним критерієм згідно сферам формування економічних, соціокультурних, правових та демографічних детермінант.

5. Для оцінювання економічних інтересів суб'єктів на різних рівнях регіональної економіки розроблено комплекси показників та на їх основі інтегральні показники. Для регіону комплекс складається з трьох блоків: економічні та фінансові показники, міська інфраструктура, рівень життя населення, та містить 21 одиничний показник; для галузі складається з трьох блоків: економічні та фінансові показники, галузева інфраструктура, рівень життя працівників галузі та містить 12 одиничних показників; для підприємств складається з чотирьох блоків: фінансові результати діяльності підприємства,

ринкове положення підприємства, рівень використання ресурсів, рівень використання активів підприємства, організація виробничого процесу та містить 25 одиничних показників; на основі одиничних показників розраховуються інтегральні показники оцінки економічних інтересів відповідного суб'єкту. Здійснено оцінювання перехресних економічних інтересів суб'єктів регіональної економіки, визначено спільні та відмінні економічні інтереси, крапки перетину економічних інтересів. Визначено основний спільний інтерес для усіх суб'єктів-носіїв інтересів – це залучення інвестицій. При цьому, ефект від вкладення інвестицій в окремі підприємства чи певну галузь може бути подвійним: перший етап – розвиток підприємства чи галузі, і другий – мультиплікативний ефект, що здійснить значний вплив на економіку і соціальну сферу регіону загалом. Отже, лише за наявністю урахування взаємних економічних інтересів та за умови взаємодії процесів їх реалізації у вертикалі «регіон-галузь-підприємство», виникає мультиплікативний ефект, що є стимулятором регіонального розвитку.

6. На основі аналізу наукових досліджень з проблематики регіонального розвитку встановлено значущість взаємодії та співробітництва як інструменту розвитку території. На основі вивчення теорій та концепцій, що пояснюють причини співробітництва різних суб'єктів – організацій, установ та фізичних осіб, встановлено, що найважливішими для визначення та стимулювання факторів співробітництва в регіоні є: теорія транзакційних витрат; теорія ресурсної залежності; теорія реляційного обміну; теорія кластерів; теорія реляційної концепції маркетингу, та за результатами теоретичного узагальнення розроблено характеристику моделей взаємодії та співробітництва суб'єктів регіону. Доведено необхідність створення «розумних» моделей, що необхідні для встановлення і продовження співробітництва між учасниками регіонального ринку. Співробітництво та взаємодію в регіоні варто розглядати з урахуванням розуміння функціонування різних суб'єктів обговорюваних форм співробітництва: консорціум, союз, альянс, стратегічне, спільне підприємство та партнерство. Доведено, що наслідки співробітництва є взаємовигідними для

обох сторін, і з часом співробітництво часто змінюється внаслідок змін сприйманих переваг та витрат. Отже, тільки якщо ціль буде прийнята всіма співпрацюючими сторонами, співробітництво сприятиме зміцненню конкурентоспроможності сторін, що є обов'язковою умовою ефективного співробітництва.

7. Принципи, на яких ґрунтуються підходи до оцінювання результативності регіонального розвитку, це: принцип системного підходу, забезпечення єдності методології побудови основних показників та їх співставності з аналогічними показниками в інших областях, забезпечення адекватності показників реальному стану об'єкту, доступність показників у регіональному розрізі, однозначність трактування показників, прозорість побудованої системи показників, зручність для практичного використання, лаконічність, тобто орієнтація на сукупність важливіших первинних показників. З урахуванням цих принципів розроблено структурно-логічну схему комплексного оцінювання результативності регіонального розвитку, що включає до себе : 1) визначення найвагоміших факторів впливу на масштаби та динаміку розвитку регіону та формування концептуально-аналітичної схеми моніторингу регіонального розвитку з урахуванням наслідків та ідентифікації умов наближення до стандартів ЄС; 2) обґрунтування теоретико-методичних засад комплексної оцінки результативності регіонального розвитку та формалізація й відбір кваліметричного інструментарію, стандартизація процедур забезпечення об'єктивності; 3) формування мультирівневої .системи показників, критеріїв та індикаторів оцінювання; 4) дослідно-експериментальні дослідження щодо оцінювання результативності регіонального розвитку та ідентифікація результатів відповідно до стандартів ЄС; 5) інтерпретація результатів оцінювання результативності регіонального розвитку та розробка цільових програм та проектів регіонального розвитку. Запропоновано методичні підходи до комплексного оцінювання результативності регіонального розвитку на основі формування комплексу показників та на їх основі розрахунку інтегрального індикатора результативності розвитку.

Здійснено диференціювання розвитку України в регіональному розрізі, за результатами визначено традиційні регіони-лідери – м. Київ, Київська, Дніпропетровська, Харківська, Запорізька, Полтавська області, регіони-«середніки» – Одеська, Сумська, Кіровоградська, Івано-Франківська, Львівська, Донецька області та регіони-аутсайдери – Закарпатська, Тернопільська, Житомирська, Волинська області. Сформульовано комплекс економічних загроз та ризиків, визначено їх причини і наслідки для фінансово-економічної безпеки в регіональному розрізі України.

8. Комплексний підхід до структуризації та диференціації регіонального розвитку України має враховувати як і показники, що є загальноприйнятими: фінансово-економічної безпеки та інвестиційної привабливості регіону, результативності соціально-економічного розвитку, так і узгодженості економічних інтересів регіону, що надає можливість отримати об’ємну багатокритеріальну характеристику розвиткові регіонів. Розроблено методичні підходи та здійснено диференціацію регіонів України за комплексом визначених критеріїв методом кластерного аналізу, що дозволяє дослідити особливості регіонального розвитку України більш комплексно і детально й значно підвищує ефективність планування та організації процесів регіонального розвитку. За результатами дослідження встановлено, що загалом значних змін в регіональній структурі розвитку України за 2010-2016 рр. не відбулося. Регіони-лідери, регіони із середнім рівнем розвитку та регіони-аутсайдери залишилися у межах своїх груп, однак абсолютні показники соціально-економічного розвитку майже за усіма регіонами погіршилися. Встановлено сильну взаємну залежність між інвестиційною привабливістю регіону, рівнем соціально-економічного розвитку регіону, фінансово-економічною безпекою регіону, узгодженням економічних інтересів суб’єктів на регіональному рівні та фінансовим забезпеченням регіонального розвитку.

9. Існування значного дисбалансу інтересів офіційного й неофіційного секторів регіонального господарства приводить до низької ефективності будь-яких заходів, прийнятих регіональними органами влади й

спрямованих на стимулювання економіки. Сутність соціально-економічних протиріч, обумовлених поширенням тіньових економічних відносин, проявляється в домінуючому впливі структур тіньової економіки за допомогою значної переваги їхніх економічних можливостей. Для нейтралізації соціально-економічних наслідків такого дисбалансу на регіональному рівні розроблено комплекс взаємозалежних заходів, здійснюваних поетапно, що містять стратегічні та тактичні напрямки діяльності та плановані проміжні результати: за 1 етапом – прагнення значної кількості господарюючих суб'єктів перейти в офіційний сектор регіональної економіки; за 2 етапом – перехід значної кількості господарюючих суб'єктів в офіційний сектор регіональної економіки; за 3 етапом – розвиток офіційного (легального) сегмента регіональної економіки. Сформовано матрицю способів узгодження інтересів взаємодіючих суб'єктів, що містить усі способи взаємодії: придушення, співробітництво, ухилення, пристосування та компроміс (узгодження інтересів), що описує раціональний підхід, де відбувається взаємне компромісне узгодження інтересів суб'єктів на основі балансу їх інтересів, що є більш продуктивним і ефективним способом, що враховує інтереси всіх взаємозалежних сторін, і реалізується в процесі управління.

10. Для підвищення ефективності процесів узгодження економічних інтересів регіону необхідний перерозподіл функцій структурних підрозділів системи управління регіону в контексті забезпечення процесів узгодження економічних інтересів суб'єктів регіону. Для реалізації цього завдання розроблено концептуальну схему узгодження економічних інтересів суб'єктів на рівні регіонального управління через реструктуризацію існуючої структури регіональних органів управління з метою реалізації комплексу дій і заходів щодо синхронізації інтересів, усунення виявлених протиріч і включення ключових інтересів в основні положення економічної стратегії і політики регіону на основі аналізу сформованих інтересів суб'єктів регіональної економіки та з урахуванням моніторингу індикаторів результативності регіонального розвитку. Запропонована структура являє собою

координаційний центр та має наступні структурні підрозділи: експертно-аналітичний департамент, інформаційно-технічний департамент, організаційний департамент. Для мінімізації витрат на створення та функціонування структури використовуються існуючі інфраструктурні та управлінські підрозділи управлінської системи.

11. В економіці регіону економічні інтереси її суб'єктів утворюють складну систему, що характеризується визначеною динамікою суперечностей. Запропоновано розглядати прояв, реалізацію та узгодження економічних інтересів в просторово-часовому континуумі, оскільки прискорення або уповільнення економічного часу при посиленні (ослабленні) дії будь-якого економічного закону – це той ключовий момент, який може дозволити дати деяку не тільки якісну, але й кількісну оцінку результативності процесу узгодження економічних інтересів різних суб'єктів, а орієнтація економічного інтересу в просторі залежить від характеристик руху економічного часу, вектора його спрямованості. Розроблено методологічний інструментарій досліджень стану регіону при існуючому рівні узгодженості економічних інтересів суб'єктів у просторово-часовому континуумі дозволить завдяки використанню методу векторної тріангуляції отримати тривимірне тіло економічного стану (TTES), що характеризується сукупністю показників стану регіону при існуючому рівні узгодженості економічних інтересів, що сприятиме підвищенню наочності досліджень; відображенні одночасності зв'язків економічних параметрів; усуненню неможливості проведення аналізу об'єктів при різній кількості параметрів; використанню автоматизованого алгоритму розрахунку на основі застосування векторного числення (що підвищить швидкодію, верифікацію, глибину, адекватність прогнозу).

12. На основі поєднання векторного та комплексного аналізу розроблено методичні підходи до мультикритеріального оцінювання узгодженості економічних інтересів регіону з метою підвищення наукової обґрунтованості результатів досліджень та інформативності кількісної оцінки стану регіону. З використанням запропонованої методики здійснено оцінювання узгодженості

економічних інтересів на прикладі трьох регіонів – Харківського, Дніпропетровського (як найкращого за рівнем розвитку) та Тернопільського (найгіршого за рівнем розвитку). За результатами моделювання методом кореляційно-регресійного аналізу встановлено наявність сильної залежності інтегрального індикатора узгодженості економічних інтересів суб'єктів в регіоні від основних інтегральних показників, що характеризують стан та динаміку розвитку регіональної соціально-економічної системи: інтегральних індикаторів соціально-економічного розвитку регіону, фінансово-економічної безпеки регіону та інвестиційної привабливості регіону та розроблено економетричну модель залежності.

13. На основі дослідження фінансових аспектів узгодженості економічних інтересів регіону визначено особливості тінізації регіональної економіки як наслідку та прояву дисбалансу економічних інтересів суб'єктів регіону. Встановлено, що існуюча податкова система не зовсім адекватна умовам забезпечення стабільного зростання в економіці, що створило неоднакові економічні умови для господарювання та призвело до формування значного тіньового сектора економіки, ухилень від оподаткування, затримки надходжень до бюджету. Процеси узгодження потребують певних фінансових ресурсів щодо здійснення відповідних заходів. Запропоновано структуру фінансового забезпечення узгодження економічних інтересів регіону, що містить законодавчу складову, фінансову складову, інструменти та важелі механізму та результати його функціонування. Одним з елементів визначено стимулювання розвитку державно-приватного партнерства (ДПП).

14. Згідно Європейському вектору розвитку України, запропоновано адаптоване до українських реалій організаційне забезпечення стимулювання розвитку та підтримки підприємництва в регіоні за визначеними напрямками на основі узгодження економічних інтересів владних- та бізнес-структур, що містить програмні заходи підтримки розвитку малого підприємництва, зниження адміністративно-правового тиску на нього, доступ до послуг його підтримки, полегшення доступу до ринків для малого підприємництва.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Araujo L. M., Bramwell B. Partnership and Regional Tourism in Brazil. *Annals of Tourism Research*. 2002. Vol. 29. No. 4. P. 1138–1164.

2. Arrow K. The Economic Implications of Learning by Doing. *Review of Economic Studies*. 1962. June. Vol. 29. No.3. P. 155–173.

3. Babbie E. Podstawy badan społecznych. Warszawa: WN PWN, 2008. 322 s.

4. Bartosik-Purgat M. Uwarunkowania kulturowe w marketingu miedzynarodowym. Poznan: Wydawnictwo AE w Poznaniu, 2004. 42 s.

5. Barut A. Tradycja czy wola powszechna? Dwie idee obywatelskosci, w: Społeczenstwo i gospodarka w Europie w XXI wieku, red. G. Wrzeszcz-Kaminska, Wysza Szkoła Handlowa, Wrocław 2007, S. 13–22.

6. Becker G. S., Kominers S. D., Murphy K. M., Spenkuch J. L. A Theory of Intergenerational Mobility. MPRA. 2015. August. 42 p. URL: https://mpra.ub.uni-muenchen.de/66334/1/MPRA_paper_66334.pdf

7. Berman S. L., Wicks A. C., Kotha S., Jones T. M. Does stakeholder orientation matter? The relationship between stakeholder management models and firm financial performance. *Academy of Management Journal*. 1999. Vol. 42 (8). P. 488–506.

8. Bogdan N. Determinants of regional development: realization of economic interests in the context of economic security of regions: Collective monograph / edited by M. Bezpartochnyi «Transformation of International Economic Relations: Challenges, Risks, Opportunities and Prospects» / Informācijas Sistēmu Menedžmenta Augstskola. Riga: ISMA University, 2017. P. 130–141.

9. Bogdan N. Balance of Interests of City and Tourism Industry as a Factor for Regional Development / N.M. Bogdan, M. Semkiv, O.L. Ilienko // Forum for young Researchers «Young Researchers in the Global World: Vistas and Challelnges» (Kharkiv- O.M. Beketov KNUUE, May 19, 2017) – p. 207-209

10. Bogdan N. Regional Hotel Complex as a Factor of Investment

Attractivenes / N.M. Bogdan, M. Kolesnik, O.L. Ilienko // Forum for young Researchers «Forum for young Researchers «Young Researchers in the Global World: Vistas and Challelnges» (Kharkiv-O.M. Beketov KNUUE. – 2017). – P. 205-207 *(Особистий внесок автора визначення критеріїв баланса економічних інтересів міста та суб'єктів туристської сфери – 0,07 д.а.).*

11. Bogdan N. Shabanova A., Ilyenko O. Theoretical Approaches to Evaluation of Economic Interests of Tourist Enterprises. Integration processes and innovative technologies. Achievements and Prospects of Engineering Sciences (in foreign languages): зб. наук. праць ХНАДУ. г. Харьков, 2014 г. 4 т. С. 237–239.

12. Borges M. R., Serra J., Marujo N. Case Study of the Methodology Implemented to Develop the Geographic Information System of Tourism Offer in the Alentejo Region. / eds. J. Jiménez et al. Methods and Analysis on Tourism and Environment. Chapter 5. New York: Nova Publishers, 2013. P.63–77.

13. Borges M. R., Serra J., Marujo N. Visitor Profiles at World Cultural Heritage Sites: An Empirical Study of Évora, Portugal. / eds. J. Jiménez et al. Methods and Analysis on Tourism and Environment. Chapter 7. New York: Nova Publishers, 2013. P.93–107.

14. Boyne G. A. Public and Private Management: What's The Difference?. *Journal of Management Studies.* 2002. January. No 1. S. 101.

15. Bramwell B., Sharman A. Approaches to sustainable tourism planning and community participation. The case of the Hope Valley, w: Tourism and Sustainable Community Development / red. D. Hall, G. Richards, London-New York: Routledge Taylor & Francis Group, 2000. S. 21.

16. Breukler A., Go F. M. Knowledge-based network participation in destination and event marketing: A hospitality scenario analysis perspective. *Tourism Management*. 2009. Vol. 30. No. 2. S. 184–193.

17. Clamen M. Lobbing i jego sekrety. Warszawa: FELBERG SA Wydawnictwo, 2005. 299 s.

18. Cygler J. Alianse strategiczne. Warszawa: Difin, 2002. S. 33.

19. Cygler J. Kooperencja – nowy typ relacji miedzy konkurentami.

Organizacja i Kierowanie. 2007. No 2. S. 63.

20. Czernek K. PPP – niewykorzystany potencjał poprawy stanu zagospodarowania turystycznego polskich regionów. Bariery partnerstwa publiczno-prywatnego w Polsce, w: Zagospodarowanie Turystyczne. *Uniwersytet Szczecinski Ekonomiczne problemy turystyki*. 2007. No 8, S. 43–51.

21. Czerniawski H. Współdziałanie potrzebą czasu. *Norbertinum*. Lublin. 2002. S. 18–20.

22. Dacyshyn M. The Investment Attractiveness of Ukraine's Regions. *Doing Business with Ukraine. Global Market Briefings*. London: Kogan Page. 2002. P. 321–331.

23. Dienes E., Hofstede G., Kolman L., Noorderhaven N.G. Work-related Values and Cooperation in Europe, *Sbornik z Konference PEF CZU Agrárni perspektivy VIII*. Praha, 1999. S. 884–890.

24. Dredge D. Policy networks and the local organisation of tourism. *Tourism Management*. 2006. Vol. 27. No. 2. P.269–280

25. European Charter for Small Enterprises URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=LEGISSUM%3An26002

26. Evans N., Campbell D., Stonehouse G. Strategic Management for Travel and Tourism. Oxford: Butterworth Heinemann, 2003. 394 s.

27. Feige E. L. How big is irregular economy. *Challenge.* 1979. Vol. 22. P. 5–13.

28. Feigenbaum H., Henig J., Hamnet Ch. Shrinking the State: The Political Underpinnings of Privatization. Cambridge University Press, 1998. 192 p.

29. Freeman R. E. Strategic management: a stakeholder approach. Pitman Publishing: Marshfield MA. 1984. 277 p.

30. Friedmen M. Capitalism, freedom and Democracy. Chicago: The University of Chicago Press, 1962. 166 p.

31. Fukuyama F. America at the Crossroads: Democracy, Power, and the Neoconservative Legacy. Yale University Press, 2006. 226 p.

32. Geerts C. Peddlers and Princes: Social Change and Economic

Modernization in Two Indonesian Towns. Chicago : University of Chicago Press, 1963.162 p.

33. Gerschenkron A. Economic Backwardness in Historical Perspective: A Book of Essays. Cambridge, MA: Belknap Press of Harvard University Press, 1962. 456 p.

34. Granovetter M. Economic action and social structure: The problem of embeddedness. *American Journal of Sociology*. 1985. Vol. 91. No. 3. P. 485–510

35. Gray B. Assessing Inter-Organizational Collaboration. Multiple Conceptions and Multiple Methods, w: Cooperative Strategy. Economic, Business, and Organizational Issues / red. D. O. Faulkner and M. De Rond. New York: Oxford University Press, 2005. 412 p.

36. Gray B. Collaborating. Finding Common Ground for Multi-Party Problems, San Francisco: Jossey-Bass Publishers, 1989. 329 p.

37. Gray B. Conditions facilitating Interorganizational Collaboration. *Human Relations*. 1985. Vol. 38, No.10. P.911–936.

38. Gray B. Cross-Sectoral Partners: Collaborative Alliances among Business, Government and Communities, w: Creating Collaborative Advantage / red. C. Huxham, Londyn: Sage, 1996. 200 p.

39. Hart K. Informal urban income opportunities and urban employment in Ghana. *Journal of modern African studies*. 1973. Vol.11. № 1. P. 61–90.

40. Hirschman A. O. A Prosperity to Self-subversion. Cembrige : Harvard University Press, 1995.

41. Hofstede G. J. Kultury i organizacje. Zaprogramowanie umysłu. Warszawa: PWE, 2007. 408 s.

42. Jak Polacy przegrywaja. Jak Polacy wygrywaja / red. M. Drogosz, Gdansk: Wydawnictwo Psychologiczne, 2005. S. 95–97.

43. Kanter R. M. Collaborative advantage: The Art Of Alliance. *Harvard Business Review*. 1994. July-August. S. 94–108.

44. Kolman L., Noorderhaven N. G., Hofstede G., Dienes E. Cross-cultural differences in Central Europe. *Journal of Managerial Psychology*. 2003. Vol. 18.

No. 1. P. 76–88.

45. Kornai J. Az egészségügy reformjáryl. Budapest: Közgazdasági és Jogi Könyvkiady, 1998. O. 869–874

46. Kornai J. Highway and Byways: Studies on Reform and Post-Communist Transition. Cambridge (Mass.): The M.I.T. Press, 1995. 241 p.

47. Kornai J. Struggle and Hope. Essays in Stabilization and Reform in a Post-Socialist Economy. Cheltenham (UK) and Norwich (USA): EACES series by Edward Elgar. 1997. 304 p.

48. Lewichi R. J., McAllister D. J., Bies R. J., Trust and Distrust: New Relationship and Realities. *Academy of Management Review*. 1998. No. 3. S. 438.

49. Lindblom C. Politics and Markets: The World's Political Economic Systems. New York: Basic Books, 1997. 461 p.

50. Lipski A. Mity i rzeczywistosc społeczenstwa obywatelskiego, w: Stowarzyszenia i towarzystwa a społeczenstwo obywatelskie, ycie gospodarcze i przestrzen społeczna / red. A. Czech, Katowice: PTE, 2008. S. 12–17.

51. Lowndes V., Skelcher C. The Dynamics of multiorganizational partnerships: An analysis of changing modes of governance. *Public Administration*. 1998. Vol. 76. S. 313–333.

52. Luka konkurencyjna na poziomie przedsiebiorstwa a przystapienie Polski do Unii Europejskiej / red. M. Gorynia. Poznan: Wydawnictwo AE w Poznaniu, 2002. 48 s.

53. Marciszewska B. Partnerstwo publiczno-prywatne w sektorze turystyki (polskie przykłady zastosowan) w: Działania w trybie Partnerstwa Publiczno-Prywatnego na rzecz rozwoju gospodarki turystycznej przy wykorzystaniu srodków Unii Europejskiej / red. A. Szwichtenberg. Strasburg-Koszalin: Wydawnictwo Feniks, 2007. 57 s.

54. Maslow A. H. New Knowledge in Human Values Gateway Books. Cembrige : Published by Gateway Books. 1977. 268 p.

55. Mason P., Johnston M., Twynam D. The World Wide Found for Nature Arctic Tourism Project, w: Tourism Collaboration and Partnerships. Politics, Practice

and Sustainability / eds. B. Bramwell, B. Lane. Clevedon: Chanel View Publications, 2000. P. 98–116

56. May B. Очерки политической экономии регионов. *Вопросы экономики*. 1995. No 10. С. 10–15.

57. Melnik L. Where Ukrainian regions too different to start interregional confrontation: economic, social and ecological convergence aspects? *Economic research*. 2016. Vol. 29. No. 1 (June). P. 573-582.

58. Migdal M. Ewaluacja Regionalnych i Lokalnych Organizacji Turystycznych. *Forum Turystyki Regionów*. Szczecin. 2008.

59. Mikołajczyk B., Kurczewska A., Fila J. Klastry na swiecie. Studia przypadków. *Difin*. Warszawa. 2009. S. 34.

60. Myrdal G. Znaczenie wartości ekonomii instytucjonalnej, w: Ekonomia w przyszłości / red. K. Dopfer. Warszawa: PWN, 1982. P. 140–141.

61. Nasiłowski M. System rynkowy. Podstawy mikro- i makroekonomii. Warszawa: Key Text, 2007. 178 s.

62. Nelsko J., Zadek S. Partnership Alchemy – New Social Partnerships in Europe. The Copenhagen Centre, 2000. 525 p.

63. Ohlin B. A Bertil Ohlin Symposium. Durham, 1978. *History of Political Economy*. 1978. Vol. 10. No. 3. P. 352–506.

64. Okraska R., Sobczyk M. Sami o sobie – partnerstwa lokalne w opinii ich współtwórców. Badania struktur partnerskich w Polsce, przeprowadzone w lutym 2008 roku dostepne na stronie Centrum Partnerstwa Społecznego „Dialog” URL : http://www.cpsdialog.pl/tabs/index/7.

65. Olson M. The Rise and Decline of Nations. Economic Growth, Stagflation and Social Rigidities. New Haven: Yale University Press, 1982. 276 p.

66. Palmer A., Bejou D. Tourism Destination Marketing Alliances. *Annals of Tourism Research*. 1995. Vol. 22. S. 616–629.

67. Parker S. Collaboration on Tourism Policy Making: Environmental and Commercial Sustainability on Bonaire, w: Tourism Collaboration and Partnerships. Politics, Practice and Sustainability / eds. B. Bramwell, B. Lane. Clevedon: Chanel

View Publications, 2000. P. 79-97

68. Porter M. E., Heppelmann J. E. Why Every Organization Needs an Augmented Reality Strategy. *Harvard Business Review*. 2017. November. P. 46–62.

69. Provan K. G., Milward H. B. Do Networks Really Work? A Framework for Evaluating Public Sector Organizational Networks. *Public Administration Review*. 2001. Vol. 61. No. 4. S. 414–423.

70. Przybysz J., Saus J. Kapitał społeczny, szkice socjologiczno-ekonomiczne. Poznan: Wydawnictwo Politechniki Poznanskiej, 2004. 36 s.

71. Putnam R. Samotna gra w kregle: upadek i odrodzenie wspólnot lokalnych w Stanach Zjednoczonych. *Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne*. Warszawa. 2008. 811 s.

72. Rawls J. A Theory Of Justice. Cambridge, Massachusetts: The Belknap Press Of Harvard University Press, 1999. 503 p.

73. Romanowska M. Alianse przedsiębiorstw. Warszawa: PWE, 1997. S. 82–83;

74. Sapir J. Les trous noirs de la science économique: Essai sur l'impossibilité de penser le temps et l'argent). Points Economie, 2000. 416 p.

75. Schuett M. A., Selin S. Profiling Collaborative Natural Resource Initiatives an Active Participants. *Nothern Journal of Applied Forstry*. 2002. Vol. 19. No. 4. S. 155–160.

76. Schuett M. A., Selin S. W., Car D. S. Making It Work: Keys to Successful Collaboration in Natural Resource Management. *Environmental Management*. 2001. Vol. 27. No. 4. S. 587–593.

77. Schultz Th. Origins of Increasing Returns. Cambridge, Massachusetts: Blackwell Publishers, 1993. 328 p.

78. Serra J., Marujo N., Borges M. R. Turismo Cultural: Motivações e Experiências dos Turistas Brasileiros em Évora. / eds. S. Cunha-Rocha et al. Tópicos Transatlânticos: Emergência da Lusofonia num Mundo Plural. Évora: Escola de Ciências Sociais / Universidade de Évora, 2012. P. 43–53

79. Sivadas E., Dwyer F. R. An Examination of Organizational Factors

Influencing New Product Success in Internal and Alliance-Based Processes. *Journal of Marketing.* 2000. January. Vol. 64. No. 1. P. 31–49.

80. Sławecki B. Podwójne czytanie rzeczywistosci: wspieranie badan ilosciowych badaniami jakosciowymi, w: Nowe kierunki w zarzadzaniu: podrecznik akademicki / red. M. Kostera. Warszawa: Wydawnictwo Akademickie i Profesjonalne, 2008, S. 545–546.

81. Słodowa-Hełpa M. Partnerstwo jako podstawowy warunek sukcesu wspólnot lokalnych, w: Ekonomiczno-społeczne i organizacyjno-techniczne determinanty zarządzania rozwojem lokalnym. / red. J. Olszewski, Poznań: Wyższa Szkoła Komunikacji i Zarządzania, 2005. 175 s.

82. Smith J., Wohlstetter P. Understanding the different faces of partnering: a typology of public-private partnerships. *School Leadership and Management*. 2006. Vol. 26. No. 3. S. 260-261

83. Sroka J. Polityka organizacji pracodawców i przedsiebiorców. Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, 2004. 39 s.

84. Stiglitz Joseph E. Peer Monitoring and Credit Markets. *The World Bank Economic Review :* A Symposium Issue on Imperfect Information and Rural Credit Markets 1990. Sep. Vol. 4, No. 3, P. 351-366. URL : https://instruct.uwo.ca/ geog/9322/StiglitzPMCR.pdf

85. Swiatowiec J. Wiezi partnerskie na rynku przedsiebiorstw. Warszawa: PWE, 2006. S. 95–96.

86. Szromnik A. Marketing terytorialny: miasto i region na rynku. Kraków: Oficyna A Wolters Kluwer Business, 2007. 158 p.

87. The costs and implications of inter-firm collaboration in remote area tourism / red. P. Tremblay, A. Wegner, Australia: CRC for Sustainable Tourism, Pty Ltd., 2009. 48 p.

88. The Learning Organization. *The Internatioal Journal of Knowledge and Organizational Learning Management*. 2007. Vol. 14. No. 1. 56 s.

89. Theiss M. Krewni – znajomi – obywatele. Kapitał społeczny a lokalna polityka społeczna. Torun: Wydawnictwo Adam Marszałek, 2007. S. 12–19.

90. Trafford S. Successful joint venture partnerships: public-private partnerships. *International Journal of Public Sector Management*. 2006 Vol. 19. No. 2. S. 117–129.

91. Trompenaars E., Hampden-Turner Ch. Siedem wymiarów kultury. Znaczenie ró_nic kulturowych w działalnosci gospodarczej. Kraków: Oficyna Ekonomiczna, 2002. 315 s.

92. Veblen T. Teoria klasy próżniaczej. Warszawa: Muza, 1998.

93. Viera A. L., Ennew C., Winklhofer H. Relationship quality in the Portugese hotel industry? An empirical investigation, w: Networking & Partnerships in Destination Development & Management / red. C. S. Petrillo, J. Swarbrooke. Proceedings of Atlas Annual Conference 2004. Naples. 2004. Tom II.

94. Waddock S. A. Understanding social partnerships: An evolutionary model of partnership organizations. *Administration & Society.* 2009. Vol. 2. No. 1. S. 78–100.

95. What tourism project managers need to know about co-operation facilitators. *Scandinavian Journal of Hospitality and Tourism*. 2005. Vol. 5. No. 3. S. 212–230.

96. Wicksteed Ph. H. The common sense of political economy and selected papers and reviews on economic theory. / edited by Lionel Robbins. London: Routledge & Kegan Paul Limited, 1948. 398 p.

97. Wiecej na temat porozumien miedzygminnych por. Samorzad w Polsce. Istota, formy, zadania / red. S. Wykretowicz. Poznan: Wysza Szkoła Bankowa, 2001. S. 194–197.

98. Wilber C. K., James K. P. New Horizons in Economie Thought / C. K. Wilber. England: Hirschman Edward Elgar, 1992.

99. Williams P. W. Strategic Partnership Development in Small and Medium Sized Tourism Enterprises. *The Tourism Review*. 1997. No 1. S. 20–35.

100. Wilson G. K. Business and Politics : A Comparative Introduction : 3d ed. Basingstoke : Palgrave Macmillan, 2004. 204 p.

101. Wodejko S. Polityka turystyczna a grupy interesu w: Gospodarka

turystyczna a grupy interesu. Warszawa: SGH, 2006. S. 13–14

102. Wondolleck J. M., Yaffee S. Making Collaboration Work. Lessons from Innovation in Natural Resource Management, Washington-Covelo: Island Press, 2000. S. 59–60;

103. Wood D. J., Gray B. Toward a comprehensive theory of collaboration. *Journal of Applied Behavioral Science*. 1991. Vol. 27. No. 2. P. 146.

104. Woolcock M., Narayan D. Social Capital: Implications for Development Theory, Research and Policy. *The World Bank Research Observer*. 2000.Vol. 15. No. 2. S. 225–249.

105. Wozniak Z. Miedzy rywalizacja a partnerstwem, w: P. Glinski, B. Lewenstein, A. Sicinski, Samoorganizacja społeczenstwa polskiego: trzeci sector. Warszawa: Wydawnictwo IFiS PAN, 2002. 106 s.

106. Współpraca i integracja w turystyce w Euroregionie Nysa w perspektywie członkowstwa w Unii Europejskiej, / red. A. Rapacz. Wrocław: Wydawnictwo AE we Wrocławiu, 2004. 284 p.

107. Yaffe S. L., Wondolleck J.M. Making Collaboration Work. Lessons from innovation in natural resource management. Washington, DC: Island Press, 2000. 277 p.

108. Yuksel F. Managing relations in a learning model for bringing destinations in need of assistance into contact with good practice. *Tourism Management.* 2005. Vol. 26, S. 667–679.

109. Zagorsek H., Jaklic M., Stough S. J.Comparing Leadership Practices Between the United States, Nigeria, and Slovenia: Does Culture Matter? *Cross Cultural Management*. 2004. Vol. 11. No. 2. P. 16–34.

110. Абалкин Л. И. Политическая экономия и экономическая политика. Москва: Мысль, 1989. 490 с.

111. Агапова Т. Н. Методика и инструментарий для мониторинга экономической безопасности региона. *Вопросы статистики*. 2001. № 2. С. 44–48.

112. Алимов О. М., Микитенко В. В. Стратегічний потенціал – сукупні

можливості національної економіки по досягненню цілей збалансованого розвитку. *Продуктивні сили України*. 2006. № 1. С. 135–151.

113. Амитан В. Н., Зорина Е. И. Основные направления совершенствования социальной сферы региона. Донецк: Институт экономики промышленности НАН Украины, 1998. 30 с.

114. Амоша А., Дубнина М., Качура С., Марченко В., Ляшенко В. Регионы Украины: оценка конкурентоспособности. *Экономист*. 2005. № 12. С. 62–74

115. Амоша О. І. Соціальний діалог та соціальний капітал, як базис економічного розвитку регіону. Часопис економічних реформ. 2016. № 3 (23). С. 56-61.

116. Амоша О. І., Новікова О. Ф., Антонюк В. П. та ін. Сталий розвиток промислового регіону: соціальні аспекти : монографія. НАН України, Донецьк: Ін-т економіки пром-сті, 2012. 534 с.

117. Андреев С. Ю. Согласование экономических интересов в управлении регионом. СПб: Изд-во СПбГТУ, 2001. 295 с.

118. Андрусишин Н. І., Біль М. М. Доходи трудових мігрантів як чинник інвестиційного забезпечення розвитку регіону. *Проблеми раціонального використання соціально-економічного та природно-ресурсного потенціалу регіону: фінансова політика та інвестиції*. 2009. Вип. XV (№ 4). Ч. 2. С. 139–147.

119. Андрусів В. Партійна структуризація бізнес-інтересів. *Українська правда*. URL : http://www.pravda.com.ua/news/2007/10/25/65869.htm.

120. Антошкін В. К. Показники й індикатори соціально-економічної безпеки регіонів URL : http://journals.uran.ua/efs/article/view/60896/56701

121. Артеменко В. Індикатори стійкого соціально-економічного розвитку регіонів. *Регіональна економіка*. 2006. № 2. С.90-97.

122. Артус М. Фінансовий механізм в умовах ринкової економіки. *Фінанси України.* 2005. №5. С. 54–59.

123. Базилевич В. Д. Державні фінанси: навч. посібник / за заг. ред.

Базилевича В. Д. К.: Атіка, 2004. 224 с.

124. Балабанов И. Т. Основы финансового менеджмента. Как управлять капиталом? М.: Финансы и статистика, 1994. 25 с.

125. Барановський О. І. Фінансова безпека в Україні (методологія оцінки та механізми забезпечення): монографія. К.: Київ. нац.торг.-екон. ун-т, 2004. 759 с.

126. Баскова М. К. Экономические интересы и их взаимодействие: Региональный аспект. Иркутск: Изд - во Иркут. ун-та, 1991. 112 с.

127. Белоусов Р. Законы управления в рыночных условиях. *Экономист*. 1992. № 5. С. 3–11.

128. Бияков О. А. Теория экономического пространства: методологический и региональный аспекты: монография. Томск: Изд-во Том, 2004. 152 с.

129. Бияков О. Экономические интересы субъектов региональной промышленной политики: проблемы количественной оценки. *Вестник Кузбасского государственного технического университета*. 2008. №7. С. 102–108.

130. Білик Р. Р. Механізми та інструменти забезпечення економічної безпеки регіонів України в процесі децентралізації. URL : http://www.business-inform.net/pdf/2015/9_0/67_72.pdf

131. Білик Р. Фінансове забезпечення регіонального розвитку в Україні у контексті децентралізації. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Економіка.* 2015. Вип. 2. С. 43–48. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKNU_Ekon_2015_2_9

132. Благун І. С., Дмитришин Л. І., Кацедан А. В. Просторова інтерпретація потенціалу регіональної конкурентоспроможності на основі гравітаційної моделі. *Актуальні проблеми економіки*. 2014. № 8 (158). С. 411–418.

133. Бланк И. А. Инвестиционный менеджмент. К.: ИТЕМ ЛТД, 1995. 448 с.

134. Богачев В. И. Значение анализа экономической безопасности регионов Украины URL : http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/e_apk/2009_5/09_05_02.pdf.

135. Богдан Н. М, Івах І. В., Оболенцева Л. В. Проблеми та перспективи розвитку ринку туристських послуг в Харківському регіоні в контексті реалізації його економічних інтересів. *Науковий журнал «Sciense Rise»*. 2015. №11/1 (16). С. 11–15.

136. Богдан Н. М. Оцінка інвестиційної привабливості регіону в контексті фінансового забезпечення регіонального розвитку. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: «Економічні науки»*. 2018. Вип. 29. Ч.2. С. 43–51.

137. Богдан Н. М. Взаємовідносини держави та підприємництва на рівні регіону: баланс інтересів. *Фінансова спроможність об'єднаних територіальних громад: очікування та реалії* : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції. Рівне-Луцьк. 29-30 листопада 2017 р. С.17–18.

138. Богдан Н. М. Детермінанти регіонального розвитку: баланс інтересів. *Міжнародний науковий журнал «Інтернаука». Серія: «Економічні науки»*. 2017. №5. С. 31–37.

139. Богдан Н. М. Детермінанти регіонального розвитку: узгодженість інтересів регіону та галузевих комплексів. *Стратегічні імперативи розвитку туризму та економіки в умовах глобалізації* : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції. Запоріжжя. 2017. С. 50–53.

140. Богдан Н. М. Детермінанти узгодження інтересів в регіоні: умови та фактори взаємодії. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2017. №6. С. 129–145.

141. Богдан Н. М. Дослідження факторів узгодження економічних інтересів в регіоні. *Conduct of modern science – 2017* : матеріали XIII Міжнародної науково-практичної конференції. Sheffield, UK. November 30 – December 7, 2017, P. 32–35.

142. Богдан Н. М. Житлово-будівельний комплекс в системі розвитку

регіону : дис. … канд. екон. наук : 08.01.05. Харків, 2011. 258 с.

143. Богдан Н. М. Індикатори результативності регіонального розвитку. *Вісник Волинського інституту економіки та менеджменту*. 2018. №20. С. 35–57.

144. Богдан Н. М. Інноваційний менеджмент в розвитку міста : колективна монографія / за ред. О.В. Васильєва, Н.М. Богдан. Харків: Харк. нац. акад. міськ. госп-ва, 2013. 397 с.

145. Богдан Н. М. Інноваційний менеджмент в системі завдань регіонального розвитку. *Вісник Університету. Серія «Економічна»*. Харків: ХНУ ім. Каразіна, 2011. С. 25–28.

146. Богдан Н. М. Інституціональні моделі взаємодії суб'єктів як інструмент розвитку регіону. *Науковий журнал «Бізнес-Інформ»*. 2017. №11. С.127–139.

147. Богдан Н. М. Концептуальні підходи до формування механізму узгодження економічних інтересів суб'єктів на регіональному рівні. *Науковий журнал «Бізнес-Інформ»*. 2018. №4. С. 55–61.

148. Богдан Н. М. Критерії вибору показників економічних пріоритетів туристичних підприємств. Veda a vsnik: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції. Praha. 2014. С.24–26.

149. Богдан Н. М. Критерії оцінювання балансу інтересів суб'єктів регіональної економічної системи в контексті її розвитку. *Scientific Horisonts:* матеріали XIII Міжнародної науково-практичної конференції. Sheffield, UK. September 30-October 7, 2017. P. 85–90.

150. Богдан Н. М. Методичні підходи до визначення критеріїв оцінювання узгодженості економічних інтересів суб'єктів регіону. *Вісник Волинського інституту економіки та менеджменту*. 2017. №19. С. 38–52.

151. Богдан Н. М. Моделювання взаємовпливу узагальнюючих інтегральних показників результативності регіонального розвитку. *Моделювання регіональної економіки*. 2016. №2(28) С.36–51.

152. Богдан Н. М. Оцінювання рівня фінансово-економічної безпеки

регіонів України: методологія і практика. *Міжнародний науковий журнал «Проблеми економіки»*. 2018. №1 (35). С. 142–149.

153. Богдан Н. М. Підходи до визначення індикаторів результативності розвитку регіону. *Dny vědy – 2018* : materiály XIV Mezinárodní vědecko - praktická konference. Praha. Publishing House «Education and Science». Vol. 3. 2018. P.28–32.

154. Богдан Н. М. Реализация экономических интересов туристских предприятий как фактор их развития. *Conduct of modern sciense – 2014:* Materials of I international research and practice conference. Sheffield, UK. 2014. С.34–37.

155. Богдан Н. М. Реалізація економічних інтересів регіону в контексті забезпечення регіонального розвитку. *Науковий журнал «Бізнес-информ»*. 2013. № 3 (422). С. 74–77.

156. Богдан Н. М. Реалізація економічних інтересів туристських підприємств як основний чинник визначення стратегії їх розвитку. *Науково-технічний збірник «Коммунальное хозяйство городов»*. 2014. Вип. 113. С. 320–354.

157. Богдан Н. М. Регіональні особливості результативності розвитку України. *Моделювання регіональної економіки*. 2016, с.

158. Богдан Н. М. Розроблення методичних підходів до оцінювання узгодженості економічних інтересів регіону методом векторної триангуляції. *Міжнародний науковий журнал «Інтернаука». Серія: «Економічні науки»*. 2018. №5. С. 72–80.

159. Богдан Н. М. Система економічних інтересів суб’єктів регіональної економіки. *Міжнародний науковий журнал «Інтернаука». Серія: «Економічні науки»*. 2018. №3. С. 64–72.

160. Богдан Н. М. Система розвитку регіону : узгодження економічних інтересів: монографія. Харків «Монограф», 2018. 366 с.

161. Богдан Н. М. Система розвитку регіону: інноваційний аспект. *Научно-технический сборник «Коммунальное хозяйство городов»*. 2012.

Вып. 102. С. 31–36.

162. Богдан Н. М. Согласованность экономических интересов субъектов туристского комплекса региона в контексте обеспечения регионального развития. *Scientific and educational journal «The genesis of genius»*. 2014. August 1. No 2. С. 37–41.

163. Богдан Н. М. Структура регіональної економіки: взаємовідносини держави, підприємництва та тіньової економіки в регіоні. *Virtus: Scientific Journal.* 2017. November. No 9. P. 45–58.

164. Богдан Н. М. Теоретико-методологічні підходи до формування механізму узгодження економічних інтересів на регіональному рівні. *Актуальні питання економіки, фінансів, менеджменту та права в сучасних умовах:* матеріали Міжнародної науково-технічної конференції Полтава. 2 квітня, 2018. С. 31–33.

165. Богдан Н. М. Теоретичні аспекти взаємодії економічних інтересів окремих суб'єктів із суспільними інтересами. *Научно-технический сборник «Коммунальное хозяйство городов»*. 2012. Вып. 106- «Техника». С. 216–221.

166. Богдан Н. М. Теоретичні аспекти забезпечення економічної безпеки підприємств будівельного комплексу в процесі взаємодії із зовнішнім середовищем. *Електронне наукове фахове видання «Ефективна економіка»*. 2012. №10. URL : http:/www.economy. nauka.com.ua.

167. Богдан Н. М. Теоретичні підходи до оцінювання економічних інтересів туристичних підприємств. *Науково-технічний збірник «Комунальне господарство міст». Серія «Економічні науки»*. 2013. Вип. 101. С. 324–329.

168. Богдан Н. М. Узгодження економічних інтересів як ресурсне забезпечення регіонального розвитку. *Український журнал прикладної економіки.* 2018. Том 3. №1. С. 6–19. ISSN 2415-8453.

169. Богдан Н. М. Узгодження економічних інтересів між міською владою та суб'єктами господарювання міста. *Менеджмент міського і регіонального розвитку*: матеріали міжнародної науково-практичної конференції. Харків. 2013. С. 34–35.

170. Богдан Н. М. Формування системи економічних інтересів суб'єктів регіональної економіки як потенціал розвитку регіону. *Науковий простір Європи* : матеріали XIII Міжнародної науково-практичної конференції. Польща, 2018. С.123-128.

171. Богдан Н. М., Бєлих А. Теоретичні підходи до визначення впливу діяльності туристської галузі на рівень розвитку регіону. *Образование и наука XXI века:* матеріали XI міжнародної науково-практичної конференції. Софія. 2015. С. 42–44.

172. Богдан Н. М., Власенко І. В. Галузевий аспект інвестиційної привабливості регіону (на прикладі туристського комплексу). *Фінансова спроможність об'єднаних територіальних громад: очікування та реалії* : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції. Рівне-Луцьк. 29-30 листопада 2017 р. С. 18–20.

173. Богдан Н. М., Довгопола К. Є. Дослідження ринку туристських послуг Харківської області. *Лабіринти реальності*: зб. наукових праць / за заг. ред. д.філос.н. Журби М. А. – Монреаль: CPM «ASF». С. 290–293.

174. Богдан Н. М., Косяк А. П. Формування економічної безпеки регіону через реалізацію його економічних інтересів як умова забезпечення регіонального розвитку. *Збірник наукових праць ПолтНТУ «Економіка і регіон».* 2013. №1 (38). С. 26–31.

175. Богдан Н. М., Краснокутська Ю. В., Довгопола К. Ю. Дослідження ринку туристських послуг Харківської області в умовах кризи. *Проблеми і перспективи розвитку підприємництва*: зб. наук. праць ХНАДУ. 2016. №3 (14). Т.1. С. 10–14.

176. Богдан Н. М., Краснокутська Ю. В., Погасій С.О. Проблеми фінансування транспортної інфраструктури регіону. Технології та інфраструктура транспорту: матеріали міжнародної науково-технічної конференції. Харків. 14 – 16 травня, 2018.

177. Богдан Н. М., Налігач О. В. Особливості та структура регіонального ринку туристських послуг. *Фінансова спроможність об'єднаних*

територіальних громад: очікування та реалії : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції. Рівне-Луцьк. 29–30 листопада 2017 р. С.192-193.

178. Богдан Н. М., Писарева І. В. Роль державно-приватного партнерства в туризмі. *Регіональна, галузева та суб'єктна економіка України на шляху до євроінтеграції* : матеріали міжнародної науково-практичної конференції. Харків. 2017. Ч. 2. С. 38–40.

179. Богдан Н. М., Писаревський І. М. Сутність та особливості економічних інтересів в регіональній соціально-економічній системі. *World science.* №4(32). 2018. Р. 35–41.

180. Богдан Н. М., Писаревський І. М. Теоретико-методологічні підходи до оцінювання узгодженості туристської галузі та міста. *Проблеми і перспективи розвитку підприємництва*: зб. наук. праць ХНАДУ. 2015. №2(9). С. 218–225.

181. Богдан Н. М., Рябєв А. А. Функціонування туристської сфери як фактор розвитку регіональної економіки. / *Актуальні проблеми та перспективи розвитку гуманітарного знання у сучасному інформаційному просторі: національний та інтернаціональний аспекти*: зб. наукових праць / за заг. ред. д. філос. н. Журби М.А. Монреаль: CPM «ASF». С. 239–242.

182. Богдан Н. Н. Теоретико-методологические подходы к оцениванию согласованности отрасли и города. *The Global Systemic Crisis: New Milestone In Development Or An Impasse*: The International Scientific and Practical Congress of Economists and Jurists. Davos (Switzerland). 2015. С. 63–66.

183. Бойченко Е.Б., Заблодська І.В. Аналіз відтворення продуктивних сил в контексті узгодженості інтересів регіонів *Стратегія економічного розвитку України в умовах євроінтеграційних процесів:* Зб. наук. праць Донецького державного університету управління. Вип. 293. 2014. Т. XV. С. 153-159.

184. Бойко Є., Гришина Л. Економічна безпека регіонів України в умовах посилення ризиків нестабільності. *Економіко-правова парадигма розвитку сучасного суспільства*. 2016. т.1. №1. 14 с. URL : https:// studlib.org.ua

/index.php/eprs/article/view/14/15

185. Бондар О. П. Забезпечення економічної безпеки регіонів в Україні URL : http://fbi.crimea.edu/arhiv/2013/nv_4-2013/015bondar.pdf

186. Борисов Е. Ф. Единство экономических интересов общества, предприятия и трудящегося. Москва: Высш. Шк., 1970. 575 с.

187. Бубенко П. Т. Інституційна динаміка просторової організації економічного розвитку: монографія. Х.: ХНАМГ, 2008. 295 с.

188. Буркинський Б. В., Коваленко М. А. Методологічні аспекти розробки і оцінки стратегій розвитку промислового комплексу регіону: монографія. Херсон: Олді-плюс, 2008. 405 с.

189. Буркинський Б. В., Лазарева Є. В. Інноваційна стратегія у соціально-економічному розвитку регіону. Одеса: ІПРЕЕД НАН України, 2007. 140 с.

190. Бурковський П. А. Громадська думка про проведення соціально-політичних реформ в Україні: оцінка основних тенденцій. *Стратегічні пріоритети. Серія «Економіка»*. 2012. №2 (23). С. 98–194.

191. Бурковський П. Конституційна реформа як «форма» олігархічного консенсусу. *Українська правда*. URL : http://pravda.com.ua/news/2004/9/7/ 11702.htm.

192. Бутко М. П., Акименко О. Ю. Інвестиційна домінанта сталого розвитку регіону в умовах інтеграції : монографія. Ніжин: Аспект-Поліграф, 2009. 232 с.

193. Бутко М. П., Попело О. В. Інтелектуальний капітал як чинник модернізації регіонального економічного простору : монографія / ред. наук. кер. д-ра екон. наук, проф. М. П. Бутка. Ніжин : Аспект-Поліграф, 2014. 372 с.

194. Вальтух К. Закономерности краткосрочной экономической динамики. Теория. Статистические исследования. Критика макроэкономики. М. : Янус-К, 2005. 616 с.

195. Вальтух К. К. Информационная теория стоимости и законы неравновесной экономики (сборник). Київ : Издательство: «Янус-К» 2001. 896 с.

196. Варналій З. С., Буркальцева Д. Д., Саєнко О. С. Економічна безпека України: проблеми та пріоритети зміцнення: монографія. Київ: Знання України, 2011. 299 с.

197. Варналій З. С., Дрига С. Г., Тарангул Л. Л. Мікрокредитування малого підприємництва: монографія. Ірпінь: НУДПСУ, 2008. 144 с.

198. Василик О. Д. Теорія фінансів: підручник. К.: НІОС, 2000. 416 с.

199. Вахович І. М. Фінансова політика сталого розвитку регіону: теоретико-методологічні та прикладні засади: монографія. Луцьк: ЛДТУ, 2007. 496 с.

200. Вахович І. М. Фінансове забезпечення сталого розвитку регіонів України: міжбюджетні відносини та інноваційні інструменти стимулювання: монографія. Луцьк: Волиньполіграфтм, 2014. 331 с.

201. Вахович І. М., Герасимчук З. В. Організаційно-економічний механізм формування та реалізації стратегії розвитку регіону: монографія. Луцьк: ЛДТУ, 2002. 248 с.

202. Вахович І. Фінансова політика сталого розвитку регіону: методологія формування та механізми реалізації: монографія. Луцьк: Надстир'я, 2007. 496 с.

203. Вахович І. М. Регіональна конвергенція фінансового забезпечення сталого розвитку України: монографія. Луцьк: Волиньполіграфтм, 2014. 219 с.

204. Вдович П., Дацишин М. Оцінки регіональної інвестиційної політики представниками бізнесу і влади. *Інвестиційна політика в Україні на регіональному рівні:* економічні есе. Київ: Інститут Реформ, 2003. С. 19–24.

205. Вебер М. Протестантская этика и дух капитализма: избр. произв. / пер. с нем. Москва: Прогресс, 1990. 808 с.

206. Веблен Т. Теория праздного класса. Москва: Прогресс, 1984. 367 с.

207. Витте С. Ю. Экономические воззрения и государственная деятельность. Москва: Рос. акад. наук. Ин-т экономики, 1999. 52 с.

208. Власюк В. Є. Фінансові аспекти упровадження концепції сталого розвитку економіки. *Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право.* 2011. №6. С. 107–111.

209. Гаврилов А. И. Региональная экономика и управление. Москва: ЮНИТИ, 2002. 239 с.

210. Галиця І. Державне регулювання в умовах ринкових відносин. *Економіка України*. 2002. №6. С. 52–58.

211. Гальчинский А. С. Кризис и циклы мирового развития. Киев: АДЕФ-Украина, 2010. 480 с.

212. Гальчинський А. Складним шляхом реформ: деякі підсумки і перспективи. *Економіка України*. 1999. №6. С. 4–12.

213. Гапонюк О. І. Економічна безпека регіону в контексті національної безпеки країни. URL : http://www.economy.1935-3908-1-SM.pdf

214. Гегель Г. Сочинения. Москва: Мысль, 1990. Т.8. 480 с.

215. Геєць В.М. Інновативно-інноваційний шлях розвитку – модернізаційний проект розвитку української економіки і суспільства XXI століття. *Банківська справа*. 2002. № 4. С. 3–32.

216. Гелбрейт Дж.К. Экономические теории и цели общества. Москва: Прогресс, 1976. 406 с.

217. Гельвеций К. А. Об уме. Москва: Соцэкгиз, 1938. 376 с.

218. Герасимчук З. В., Вавдіюк Н. С. Економічна безпека регіону: діагностика та механізм забезпечення: монографія. Луцьк: Надстир’я, 2006. 244 с.

219. Герасимчук З. В., Вахович І. М., Камінська І. М. Фінансова політика сталого розвитку регіону: монографія. Луцьк: Надстир'я, 2006. 220 с.

220. Герасимчук З. В., Ткачук В. Р. Інвестиційний потенціал регіону: методика оцінки, механізми нарощення: монографія. Луцьк: Надстир’я, 2009. 232 с.

221. Герасимчук З. Теоретичні засади забезпечення конкурентоспроможності регіону. *Економіст*. 2011. № 11. С. 34–37. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/econ_2011_11_9.

222. Гєнкин А. Система экономических интересов и социальная гармония. *Вопросы экономики*. 1993. № 6. С. 147.

223. Гибало Н. П., Никитов И. И., Симулин А. Н., Степанов Е. Б., Скаржинский М. И., Чекмарев В. В. Система экономических интересов и институты / под общ. ред. д.э.н., профессора В. В. Чекмарева. Кострома: КГУ им. Н. А. Некрасова, 2005. 228с.

224. Головач А. В., Захожай В. Б., Головач Н. А. Статистичне забезпечення управління економікою: прикладна статистика: навч. посіб. Київ: КНЕУ, 2005. 333 с.

225. Горбунов А. П. Концепция менеджмента как экономического отношения: законы менеджмента и способы согласования интересов. *Вестник ПГЛУ*. 2004. №1. С. 123–128.

226. Гордієнко Т. М., Третяк В. В. Проблеми визначення загроз економічній безпеці регіону. *Вісник СНУ ім. В. Даля*. 2011. №8 (162). Ч. 1. С. 236–242.

227. Государственные финансы: учеб. пособие для студентов экон. вузов и факультетов / под ред. В.М.Федосова, С. Я. Огородника, В. Н. Суторминой. М.: Лыбидь, 1991. 276 с.

228. Гошко А. Стратегія і тактика планування діяльності органів місцевого самоврядування: монографія. Київ: Вид-во УАДУ, 2000. 179 с.

229. Гранберг А. Г. Основы региональной экономики : учебник для вузов. 2-е изд. Москва: ГУ ВШЭ, 2001. 496 с.

230. Гуменюк А. М. Структурний аналіз основних загроз економічної безпеки регіону. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vchtei_2013_4_13.

231. Данилишин Б. М. Проблемы и приоритеты регионального развития Украины. *Экономика Украины*. 2005. №12. С. 89–90.

232. Данилишин Б. М., Дорогунцов С. І., Міщенко В. С., Коваль В. Я., Новоторов О. С., Паламарчук М. М. Природно-ресурсний потенціал сталого розвитку України. Київ: РВПС України, 1999. 716 с.

233. Данилишин Б., Пилипів В. Формування цілісної господарської системи: соціолого-економічні аспекти. *Вісник НАН України*. 2008. № 7. С. 3–11.

234. Данілишин Б. Экономика Украины: кризис развития и перспективы модернизации. Київ: ЗАТ «Нічлава», 2010. 414 с.

235. Декларация по регионализму в Европе URL : http://www.aer.eu/fileadmin/user_upload/PressComm/Publications/DeclarationRegionalism/.dam/l10n/ru/DR_RUSSE.pdf.

236. Демешок О. О., Микитенко В. В. Формування системи управління розвитком стратегічного потенціалу промисловості у чотирьох-вимірному просторі реалізація дії її функціоналів. *Інвестиції: практика та досвід*. 2013. № 1. С. 12–19.

237. Дерев'янко О. Г. Фінансово-кредитний механізм в системі стратегічного управління. *Фінанси України*. 1998. № 7. С. 28–34.

238. Державна регіональна політика України: особливості та стратегічні пріоритети: монографія / за ред. З. С. Варналія. К.: НІСД, 2007. 820 с.

239. Державна стратегія регіонального розвитку до 2020 року. URL : http://www.rv.gov.ua/sitenew/data/upload/files /1/proj.doc.

240. Державне управління регіональним розвитком України: монографія / за заг. ред. В. Є. Воротіна, Я. А. Жаліло. Київ: НІСД, 2010. 288 с.

241. Дертишникова Е. Н. Комплексная оценка социально-экономического развития региона. *Проблемы развития территории*. 2011. № 1 (53). С. 25–35.

242. Джаман М. О. Теорія економіки регіонів : навч. посіб. Київ : «Центр учбової літератури», 2014. 384 с.

243. Джонсон Д., Шоулз К., Уиттингтон Р. Корпоративная стратегия: теория и практика. Москва: ООО «И.Д.Вильямс», 2007. 800 с.

244. Долішній М. І. Регіональна політика інвестиційно-інноваційного розвитку. *Зовнішньо-економічний кур'єр*. 2003. № 1. С. 16–19.

245. Долішній М. І. Регіональна політика на рубежі XX-XXI століть: нові пріоритети: монографія. К.: Наукова думка, 2006, 512 с.

246. Доповідь «Про людський розвиток». Програми розвитку Організації Об'єднаних Націй. URL : http://hdr.undp.org/en/media/HDR_2007 2008_RU_

indicators.pdf.

247. Дорогов Н. И. Управление региональной собственностью: учеб.пособие. Иваново: Иван. гос. ун-т, 1999. 237 с.

248. Другов О. О., Орловський О. С. Активізація інвестиційної діяльності в умовах росту в ній участі іноземних інвесторів. *Регіональна економіка*. 2010. №8 (44). С. 198–204.

249. Дума В. Л., Мельник Л. В., Мельник Л. М. Украина – Белорусь: ресурси предпринимательства: коллективная монография. Пинск : Полесский ГУ, 2017. 220 с.

250. Дума В. Л., Мельник Л. М. Сутність, природа та особливості формування бюджетного потенціалу на регіональному рівні. *Науковий журнал «Бізнес-інформ».* 2015. №12. С. 276–281.

251. Егорова Н. Е. Вопросы совершенствования хозяйственного механизма региональных связей. Москва: Препринт, 1992. 69 с.

252. Економічна енциклопедія: У 3 т. / відп. ред. С. В. Мочерний. Київ: Видавничий центр «Академія», 2000. Т.1. 864 с.

253. Економічний простір і динаміка розвитку продуктивних сил України: теоретико-методологічні основи дослідження / ред.: Б.М. Данилишин. Київ: Рада по вивч. продукт. сил України НАН України, 2008. 220 с.

254. Енциклопедія бізнесмена, економіста, менеджера / Р. С. Дяків, А. В. Бохан та ін.; за ред. Р. Дяківа. Київ : МЕФ, 2004. 704 с.

255. Етнічний довідник: поняття та терміни / Л. Аза, Е. Афонін, Л. Васильєва, І. Винниченко, В. Євтух та ін. URL : http://etno.uaweb.org/glossary/index.html.

256. Європейська хартія місцевого самоврядування: офіц. текст : за станом на 16.11.2009 р. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_036.

257. Забродский В. А., Кизим Н. А. Развитие крупномасштабных экономико-производственных систем. *Харьков: Бизнес Информ*. 1997. 64 с.

258. Заозеров М. И. Диалектика развития советского социалистического общества. Москва: Изд-во МГУ, 1962. 530 с.

259. Захарін С. В. Інвестиційне забезпечення інноваційно-технологічного розвитку економіки: монографія. Київ: КНУТД, 2011. 344 с.

260. Звіт про науково-дослідну роботу управління регіональним розвитком на основі показників економічного потенціалу (заключний) / під кер. Д.е.н. проф. О.М. Теліженко. Суми: СумДУ, 2013. 123 с.

261. Згонник Л. В. Институциональный механизм согласования экономических интересов в условиях рыночно-трансформационной экономики. дисс. ... кан. экон. наук.: 08.00.01. Ростов на Дону, 2003. 186 с.

262. Згонник Л. В. Национальная доктрина развития человеческого капитала. *Управление персоналом*. 2009. № 3. С.125–129.

263. Игнатовский П. Экономические интересы, их противоречия. *Экономист*. 2002. № 3. С. 28–39.

264. Институциональная экономика: учеб. пособие / под рук. акад. Д. С. Львова. Москва: ИНФРА. М, 2001. 318 с.

265. Интересы, стимулы, эффективность / под ред. В. И. Агеева. Москва: Изд-во Моск. ун-та, 1974. Ч.1. 137 с.

266. Ищенко Н. Ю. Экономические интересы и их реализация в экономическом пространстве. Дисс. ... канд. экон. наук.: 08.00.01. Кострома, 2000. 175 с.

267. Інвестиційна політика в Україні: досвід, проблеми, перспективи: монографія / М. Г. Чумаченко, С. С. Аптекар, М. Г. Білопольский та ін. Донецьк: «Юго-Восток, ЛТД», 2003. 292 с.

268. Інвестиційний клімат в Україні / за ред. П. І. Гайдуцького. Київ: Нора-друк, 2002. 246 с.

269. Калинина С. П., Крыжко И. Д., Лукьянченко Н. Д., Черниченко Г. А. Регулирование занятости населения крупного промышленного региона. Донецк: Институт экономики промышленности НАН Украины, 1998. 176 с.

270. Каманкин В. П. Экономические интересы развитого социалистического общества. Москва: Мысль, 1978. 478 с.

271. Камінський Є. Є. Світ переможців і переможених. Міжнародні

відносини і українська перспектива на початку XXI ст. Київ : Центр вільної преси, 2008. 336 с.

272. Камінський Є. Перехідні держави : особливості, суперечності й небезпеки розвитку. *Антологія творчих досягнень*. 2004. Вип.1. С. 243–249.

273. Канторович Л. В. Математико-экономические работы. Новосибирск: Наука, 2011. 760 с.

274. Карімов Г. І. Методологія оцінки соціально-економічного розвитку регіонів на основі комплексних індикаторів. *Економіка: проблеми теорії та практики*: збірник наукових праць. Дніпропетровськ: ДНУ, 2009. Т. ІІ. Вип. 247. С. 445–450.

275. Карімов Г. І. Управління та діагностика сталого просторового розвитку регіону. *Економічний простір*: збірник наукових праць. Дніпропетровськ: ПДАБА, 2009. №21. С. 104–114.

276. Карімов Г. І. До питання побудови математичних моделей соціально-економічного розвитку регіонів. *Економіка: проблеми теорії та практики*: збірник наукових праць. Дніпропетровськ: ДНУ, 2009. Т. ІІІ. Вип. 248. С. 542–548.

277. Карімов Г. І. Стимулювання інвестиційної діяльності в системі управління регіону. *Інвестиції: практика та досвід*. 2009. №6. С. 17 – 20.

278. Карпінський Б. А. Індикатори фінансової безпеки в контекстізбалансованості фінансової системи держави. *Науковий вісник Національного лісотехнічного університету України* : збірник науково-технічних праць. Львів. 2008. Вип. 18.2. С. 131–145.

279. Карпінський Б. А., Григоренко В. О. Синергетика: еволюція поглядів та прояв управлінських рішень у фінансово-економічному просторі. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2013. № 23.7. Ч.1 С. 366–375.

280. Карташова О. И. Экономический рост региона и факторы его обеспечения. Н. Новгород: Изд-во Волго-Вятской академии государственной службы, 2002. 52 с.

281. Качала Т. М. Інституціоналізація економіки України: проблеми та

перспективи: монографія: у II книгах. Черкаси: ЧДТУ, 2011. 600 с.

282. Качала Т. Особливості формування та реалізації інноваційного потенціалу регіону. *Економіст*. 2007. С.46–47.

283. Квітка С. А. Взаємовідносини держави та бізнесу: мінливий баланс впливу. *Theory and History of Public Administration*. 2014. листопад-грудень № 11–12 (13–14). С. 22–30.

284. Кейнс Дж. М. Общая теория занятости, процента и денег. Антология экономической классики / предисловие, составление И.А.Столярова. Москва: «Эконов», «Ключ», 1993. С.137–432.

285. Кизим М. О., Мощицька Т. О. Дослідження міжрегіональних диспропорцій соціально-економічного розвитку в Україні. *Проблеми економіки*. 2011. №2. С. 36–39.

286. Кислюк М. Б., Сурнин В. С. Кузбасская модель реформирования экономики. Кузбасская энциклопедия. Кемерово: Кузбассвузиздат, 1995. Т. 2. 324 с.

287. Ковалевский Г. В. Проблемы и перспективы формирования региональных экономических систем: монография. Харьков : ХНАМГ, 2009. 133 с.

288. Коваленко М. А., Нагорна І. І., Сіленков Б. В. Управління економічною безпекою регіону: сутність та механізм реалізації: монографія. Київ: ХНТУ, 2006. 444 с.

289. Коваль Я. В., Антоненко І. Я. Регіональна економіка : навч.посібник. К.: Професіонал, 2005. 272 с.

290. Ковальська Л. Л., Савош Л. В. Економічна безпека регіону: оцінка та механізми забезпечення URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN /ecfor_2014_4_17.

291. Ковалюк О. М. Фінансовий механізм організацій економіки України (проблеми теорії і практики) : монографія. Львів, 2002. 396 с.

292. Кокуева И. Г. Согласование экономических интереесов в управлении регионом (теоретико-методический апект) : дис. … канд. екон. наук: 08.00.05. М., 2006. 173 с.

293. Кокшаров А. Интервью с Адамом Пшеворски. В среднем демократия лучше. *Эксперт*. 2005. 11-17 апреля. №14 (461).

294. Колодій А. Випробування демократією: проблема інституційного «перезавантаження» в Україні. *Розвиток демократії та демократична освіта в Україні:* зб. Наук. праць за матеріалами VI Міжнародної конференції. Київ. 21-23 травня 2009 р. URL : http://politicalstudies. com/?p=310

295. Колодій А. Неоінституціалізм та його пізнавальні можливості в політичних дослідженнях. *Вісник Львівського університету. Філософсько-політологічні студії*. 2010. Вип. 1. С. 60–69. URL : www.franko.lviv.ua/ faculty/Phil/visnyk_fil_pol_1.doc

296. Колодій А. Реформування чи перезаснування держави: які політичні зміни потрібні Україні? Україна і світ: прагнення змін: монографія / відп. ред. Н. Висоцька. Київ: Дух і Літера, 2010. 448 с.

297. Коновалова А. В. Взаимодействие экономических интересов субъектов глобализации. дис. ... кнд. экон. наук.:08.00.01. Саратов, 2003. 163 с.

298. Кормишкин Е. Д. Методологические основы исследования экономической безопасности региона: дис. ... д-ра экон. наук: 08.00.01. Москва, 2003. 299 с.

299. Коулман Дж. Капитал социальный и человеческий. *Общественные науки и современность*. 2001. № 3. С. 124.

300. Криворотов В. В., Калина А. В., Эриашвили Н. Д. Экономическая безопасность государства и регионов. Москва: Юнити-Дана, 2011. 352 с.

301. Криленко В. І. Економічна безпека регіону як складова забезпечення національної економічної безпеки URL: http://www.economy.nayka. com.ua/?op=1&z=1779.

302. Кулудон В. Спотворені антикорупційні кампанії в Росії. Політична корупція перехідної доби ; пер. з англійської / за ред. С. Коткіна, А. Шайо. Київ : «К.І.С.», 2004. С. 169–185.

303. Купира М. І. Фінансове забезпечення сталого розвитку регіонів

України: міжбюджетні відносини та інноваційні інструменти стимулювання: монографія / за науковою редакцією д.е.н., проф. Вахович І. М. Луцьк: Волиньполіграфтм, 2014. 332 с.

304. Куркудинова Е. В. Кластерный подход как технология управления экономическим развитием региона. *Экономические науки*. 2010. № 10. С. 123–127.

305. Кучерук Д. Г. Нормативні та ціннісні критерії пізнання закономірностей глобального економічного розвитку. *Економіка: проблеми теорії та практики:* зб. наук. праць.: в 7 т. Дніпропетровськ: ДНУ, 2010. Вип. 259. Т. IV. С. 989–997.

306. Кучерук Д. Г., Кучерук С. А. Генезис глобального економічного розвитку: методологічні засади дослідження. *Економіка: проблеми теорії та практики*: зб. наук. праць.: в 7 т. Дніпропетровськ: ДНУ, 2010. Вип. 261. Т. VI. С. 1512–1516.

307. Лавров А. М., Сурнин В. С. Реформирование экономики: региональные аспекты. *Региональный маркетинг и тенденции его развития*. Кемерово: Кузбассвузиздат, 1994. 105 с.

308. Леванов А. Д. Фактор времени в рыночной экономике. Кемерово: Кузбассвузиздат, 1995. 131 с.

309. Лицур І. М. Детермінанти соціально-економічного розвитку підприємств : монографія / за наук. ред. д-ра. екон. наук., проф. Є. В. Мішеніна. Харків : Діса Плюс, 2013. Вип. 2. 444 с.

310. Логинова Л. В. Институционализация экономических интересов: дисс. ... канд. экон. наук: 08.00.01. Саратов, 2004. 173 с.

311. Лысенко Ю. Г. Спиридонов А. А., Мищенко Р. А., Руденский С. Г. Механизмы управления экономической безопасностью. Донецк: ДонНУ, 2002. 178 с.

312. Ляшевська О. І. Характеристика індикаторів сталого економічного розвитку регіону. URL : http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/apdu/2011-1/doc/3/04.pdf

313. Макаров А. М. Обеспечение партнерского взаимодействия групп интересов в современных организациях. Препринт. Екатеринбург - Ижевск, ИЭ УрО РАН, 2004. 29 с.

314. Маниліч М. І. Трансформація регіонального економічного механізму : монографія К.: Knyhy-XXI, 2004. 164 с.

315. Маркс К., Энгельс Ф. Сочинения: в 39 т.: 2-е изд. Москва: Издательство политической литературы, 1961. Т. 18. 842 с.

316. Мартякова О. Экономический механизм реформирования социальных процессов: страхование, маркетинг, риск-менеджмент: монография. Донецк: ИЭП НАН Украины, 2003. 590 с.

317. Маршалл А. Принципи економічної науки: реферат підручника / референт-уклад. В.М. Фещенко. Київ: АДС ”УМКЦентр”, 2001. 216 с.

318. Маршалова А. С., Новоселов А. С. Управление экономикой региона: уч. пособие. «Сибирское соглашение», 2001. 404 с.

319. Маслаков В. В., Зубков К. И., Пленкин В. Ю. Модель региона – квазикорпорации. *Регион: экономика и социология*. 2002. № 1. С. 17–36

320. Методы повышения эффективности органов государственной власти (из международного опыта). Раздел доклада Всемирного банка. *Общество и экономика*. 2005. № 6. С. 12 – 47.

321. Микитенко В. В., Данилишин Б. М. Макросистемна еволюція української економіки : монографія. К. : РВПС України НАН України, Нічлава, 2008. Т. 2. 210 с.

322. Минцберг Г., Альстрэнд Б., Лэмпел Дж. Школы стратегий : пер. с англ. / под ред. Ю. Н. Каптуревского. С.Пб. : Питер, 2001. 336 с.

323. Митрофанова С. В. Приоритеты реформирования социально-экономического развития региона в современных российских условиях. *Ключевые вопросы современной науки*: материалы 7-мой международной научно-практической конференциии. София: «Бял ГРАД-БГ» ООД., 2011. Том 1. С. 81–84.

324. Митчелл У. Экономические циклы: Проблема и ее постановка.

Москва-Ленинград: Госиздат, 1930. 487 с.

325. Мікловда В. П., Пітюлич М. М. , Кесарчук Г. С. Активізація соціально-трудового потенціалу регіону : монографія. – Ужгород: ДВНЗ «Ужгородський національний університет»., 2013. 160 с.

326. Мішина І. Г. Економічна безпека в умовах ринкових трансформацій: дис. … канд. екон. наук: 08.00.01. Донецьк, 2007. 235 с.

327. Нагоев А. Б. Интеграция интересов участников регионального воспроизводства в процессе экономической модернизации. *Современные проблемы науки и образования*. 2010. № 2. С.145–151.

328. Найденов Н. Д. Основные понятия менеджмента: глоссарий URL : http: // vocable.ru/dictionary/916/word/yekonomicheskajabezopasnost-regiona.

329. Найдьонова Л. Соціальний капітал : політична енциклопедія. / редкол.: Ю. Левенець, Ю. Шаповал та ін. Київ: Парламентське видавництво, 2011. 679 с.

330. Никольский П. С. Финансы в системе хозяйственного механизма управления промышленностью. М.: Финансы и статистика. 1982. 60 с.

331. Новожилов В. В. У истоков подлинной экономической науки. Москва : Наука, 1995. 234 с.

332. Норт Д. Інституції, інституційна зміна та функціонування економіки. Київ: Основи, 2000. 198 с.

333. Онищенко В. О., Завора Т. М., Чепурний О. В. Соціальна безпека регіону: теоретичні та прикладні аспекти: монографія. Полтава: Полтав. нац. техн. ун-т ім. Ю. Кондратюка, 2015. 273 с.

334. Основи стійкого розвитку : навч. посіб. / за заг. ред. д.е.н., проф. Л. Г. Мельника. Суми : ВТД «Університетська книга», 2005. 654 с.

335. Осокина Н. В. Коллективная собственность в условиях перехода к рыночной экономике. *Социально-экономические проблемы Кузбасса в условиях перехода к рынку.* Сб. – Кемерово: КузПИ, 1993. С.36–39.

336. Офіційний сайт Держстату України URL : http://www.ukrstat.gov.ua/ operativ/oper_new.html

337. Офіційний сайт Мінекономрозвитку України. URL: http://www.me.gov.ua/?lang=uk-UA

338. Офіційний сайт РА «Експерт-рейтинг» URL : http://www.expert-rating.com/rus/pi-reitingi_region/

339. Парето В. Трансформация демократии / пер. с итал. М. Юсима. М.: Издательский дом «Территория будущего», 2011. 208 с.

340. Пастернак-Таранушенко Г. А. Економічна безпека держави: підручник для осіб, що навчаються за фахом «Службовець, державного управління». Київ: ІДУС при Кабміні України, 1994. 240 с.

341. Пастухов И. С. Экономические интересы, производство и обмен при социализме. Воронеж: Изд-во Воронеж. ун-та, 1985. 536 с.

342. Пересада А. А. Управління інвестиційним процесом Київ: Лібра, 2002. 472 с.

343. Пигу А. Экономическая теория благосостояния / пер. с англ. А.Г. Фонотов, М.С. Штернгарц. Москва: Прогресс, 1985. Т.1. 512 с.

344. Пирожков С., Павлюк А. Адміністративно-територіальна реформа в Україні: актуальні питання методології та практики. *Економіка України.* 2005. С. 4–14.

345. Писаренко С. М. Регіональні пріоритети іноземного інвестування. *Проблемы развития иностранных инвестиций: региональный аспект*: сб. науч. трудов. Донецк: Донеччина, 2000. С.26–28.

346. Плеханов Г.В. О материалистическом понимании истории: избр. философ. произв. в 5 т. Москва: Госполитиздат, 1986. Т.2. 824 с.

347. Побурко Я. О. Моніторингові оцінювання складних соціально-економічних явищ розвитку регіону. Львів: НАН Укр. Інстит.регіон.досліджень, 2006. 306 с.

348. Побурко Я. О., Пушак Я. Я. Інтегральні оцінювання результатів соціально-економічної діяльності регіону: методологічний підхід. *Регіональна економіка*. 2006. № 3. С. 66–73.

349. Побурко Я. О., Пушак Я. Я., Ковний Ю. Є. Тенденції економічного

поглинання господарських суб'єктів у промислових територіальних системах: монографія / наук. ред. С.О. Іщук. Львів: НАН України. Ін-т регіональних досліджень, 2008. 97 с.

350. Побурко Я., Кардаш В. Методологічні засади класифікації регіонів за рівнем економічного розвитку. Інвестиційний рейтинг регіонів України: економічні есе. Київ: Інститут Реформ. 2002. Вип. 2 (13). С. 71–82.

351. Податкова політика України: стан, проблеми та перспектива: монографія / за ред. З. С. Варналія. Київ: Знання, 2008. 675 с.

352. Поддєрьогін А. М., Буряк Л. Д., Нам Г.Г. та ін. Фінанси підприємств: підручник. К. КНЕУ, 1999. С.18–22.

353. Потенціал національної промисловості: цілі та механізми ефективного розвитку : монографія / Ю. В. Кіндзерский, В. В. Микитенко, М. М. Якубовський та ін.; за ред. Ю. В. Кінзерского. Київ : Нічлава, 2009. 928 с.

354. Практичні аспекти інвестиційної політики на місцевому рівні: Бібліотека державного службовця / Борщевський В., Вдович П., Григоренко Ю., Дацишин М. та ін. Київ: Інститут реформ, 2003. 60 с.

355. Про внесення змін до Бюджетного кодексу України (щодо посилення фінансової самодостатності територіальних громад) : Закон України URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?id=&pf3516=1900&skl=9

356. Про впровадження системи національних рахунків : Постанова Кабінету Міністрів України від 28.12.1992 р. № 727. URL : http://zakon3. rada.gov.ua/laws/show/727-92-п

357. Про державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України: Закон України від 23.03.2000 р. № 1602-14. *Відомості Верховної Ради України*. 2000. № 25. Ст.195. URL : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1602-14

358. Про засади державної регіональної політики: Закон України від 5.02.2015 № 156-VIII *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 13, Ст. 90.

359. Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2020 року : Постанова Кабінету Міністрів України від 06.08.2014 №

385. *Урядовий кур'єр*. 2014. № 160. URL : http://ukurier.gov.ua/ uk/articles/pro-zatverdzhennya-derzhavnoyi-strategiyi-regional

360. Про затвердження методики оцінювання роботи центральних і місцевих органів виконавчої влади щодо залучення інвестицій, здійснення заходів з поліпшення інвестиційного клімату у відповідних галузях економіки та регіонах і відповідної форми звіту: Наказ Міністерства Економіки України від 17.07.2006 р. № 245. URL : http://www.me.gov.ua/ control/uk/.../article?art_id.

361. Про затвердження методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України: Наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України від 29. 10. 2013 р. №1277. URL : http://cct.com.ua /2013/29.10.2013_1277.htm

362. Про заходи щодо впровадження Концепції адміністративної реформи в Україні : Указ Президента України від 22.07.1998р. № 810/98. URL : http://zakon3. rada.gov.ua/laws/show/810/98

363. Про Концепцію державної регіональної політики : Указ Президента України від 25.05.2001р. № 341/2001. URL : http://zakon5.rada.gov.ua/ laws/show/341/2001

364. Про основи національної безпеки України: Закон України від 19. 06. 2003р. №964-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 39. Ст. 351. URL : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/964-15

365. Про промислово-фінансові групи в Україні : Закон України від 21.11.1995 № 437/95-ВР. Інтернет-портал Верховної Ради України. URL : http://zakon1.rada.gov.ua.

366. Про розроблення прогнозних і програмних документів економічного і соціального розвитку та складання проекту державного бюджету : Постанова Кабінету Міністрів України від 26.04.2003 р. № 621 URL : http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=621.

367. Про стимулювання розвитку регіонів : Закон України від 8.09.2005р. № 2850-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2005. № 51. Ст. 548.

368. Прогнозування індикаторів, порогових значень та рівня економічної

безпеки України у середньостроковій перспективі: аналіт. доп. / Ю. М. Харазішвілі, Є. В. Дронь. Київ: НІСД, 2014. 117 с.

369. Пугач О. А. Класифікація та систематизація загроз економічній безпеці держави в системі національної безпеки. *Економіка і організація управління*. 2014. № 1(17). С. 209–217.

370. Растоу Д. А. Переходы к демократии: попытка динамической модели. *Полис*. 1996. №5. С. 5–15.

371. Регион: проблемы планирования и управления / под ред. А. С. Новоселова. Новосибирск: Изд-во ИЭОПП СО РАН, 2002. 392 с.

372. Региональная социально-экономическая политика: разработка, реализация, оценка эффективности : уч.-метод. пособие / авт. колл. под рук. д.т.н, проф. Вертешева С. М., д.э.н., проф. Рохчина В. Е. СПб: Изд-во СПбГПУ, 2003. 320 с.

373. Регіональна економіка: Словник-довідник / О. Д. Богорад, О. М. Невелєв, В. М. Падалка, М. В. Підмогильний; За ред. М. В. Підмогильного. Київ: НДІСЕП, 2004. С. 72–73.

374. Регіональна політика та механізми її реалізації : монографія / за ред. М. І. Долішній, С. М. Злупко, С. Й. Вовканич та ін. Інститут регіональних досліджень НАН України. К. : Наукова думка, 2003. 504 с.

375. Регіони України: проблеми та пріоритети соціально-економічного розвитку: монографія / за ред. З. С. Варналія. Київ: Знання України, 2005. 498 с.

376. Рейтерович І. Політичний вимір діяльності фінансово-політичних груп у державах перехідного типу : дис. … канд. політ. наук : 23. 00. 04. Київ. 2008. 214 с.

377. Рейтерович І., Телешун С., Ситник С. Публічна чи державна політика – вітчизняна дилема вибору. *Вісник Національної академії державного управління при Президентові України*. 2012. Вип. 4. С. 185–196. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadu_2012_4_25

378. Рейтинг інвестиційної привабливості регіонів : доповідь підготовлено Київським міжнародним інститутом соціології у партнерстві з Інститутом економічних досліджень та політичних консультацій на замовлення

Державного агентства з інвестицій та управління національними проектами України. URL : http://www.ier.com.ua/ua/publications/policy_ briefing_series

379. Решетило В. П. Синергия становлення и развития региональных экономических систем: монография. Х.: ХНАМГ, 2009. 218 с.

380. Різник Н. А. Економічна безпека регіону та її роль у забезпеченні національної безпеки держави. URL : http://www.nbuv.gov.ua/old_jrn /Soc_Gum/Evu/2011_17_1/Riznyk%20N.pdf.

381. Родченко В. Вплив фіскальної децентралізації на місцеві бюджети України. *Соціальна економіка*. 2016. №1(51). С. 59-68.

382. Родченко В. Теоретико-методичні засади розвитку регіонального економічного простору в умовах трансформаційних зрушень. *Соціальна економіка*. 2016. №2. С. 46–53.

383. Рожков В. О. Підходи до визначення сутності поняття економічної безпеки. URL : http://globalnational.in.ua/archive/10-2016/99.pdf

384. Романюк С. А. Політика регіонального розвитку в Україні: сучасний стан і нові можливості: Регіональні дослідження: монографія. К.: УАДУ, 2001. 112 с.

385. Ромашкина Г. Ф. Проблемы регионального развития на примере Юга Тюменской области. URL: http:// www.kodweb,pirit.info:8000/nic?doc@nd

386. Савельев Ю. А. Теория и практика согласования общественных интересов в процессе разработки и реализации стратегии развития региона. *Публикации научных сотрудников Института экономики Карельского научного центра РАН.* URL: http://insteco.karelia.ru

387. Савіна Н. Б. Інвестиційне забезпечення розвитку економічних систем. *Економіка: реалії часу. Науковий журнал.* 2014. № 2 (12). С. 101–110. URL: http://economics.opu.ua/files/archive/2014/n2.html.

388. Савків У. С. Інтегральна оцінка сталого розвитку регіону. *Науковий журнал Бізнес-Інформ*. 2012. – № 1. – С. 45-49.

389. Саенко Г. В., Папаика А. А. Организационные условия развития распределительной экономической системы региона. Луганск: ЛГПУ им. Тараса Шевченко, 2000. 232 с.

390. Сакс Д. Конец бедности: экономические возможности нашего времени. Москва: Издательство Института Гайдара, 2011. 424 с.

391. Самуельсон П. Економіка / за ред. О. Ліщишина. Львів: Світ, 1993. 495 с.

392. Семкова Л. В. Економічна безпека регіонів. *Вісник Приазовського державного технічного університету*. 2014. Вип. 27. С. 63–69.

393. Сєрєбряк К. І. Проблеми інформаційного забезпечення регіонального співробітництва та узгодженості інтересів. *Вісник Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля.* 2015. № 6(223). С. 145–150.

394. Сєрєбряк К. І. Розвиток міжрегіонального співробітництва на основі узгодженості інтересів. *Ефективна економіка*. *Електронне наукове фахове видання*. 2018. URL: http://www.economy.nayka. com.ua

395. Сигов И. И. Региональная экономика: Понятийный аппарат С-Пб.: Сев.-Запад. секция содействия развитию экономической науки отделения экономики РАН, Институт проблем региональной экономики РАН, 2000. – 77 с.

396. Сизоненко В. О. Економічні інтереси – основна ланка перебудови управління. К.: Т-во «Знання» УРСР, 1989. №5. 48 с.

397. Скринник Н. В. Фактори впливу на інвестиційний клімат регіону. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2010. № 5. Т. 4. С. 237–242.

398. Смит А. Исследование о природе и причинах богатства народов. Москва: Госполитиздат, 1962. 684 с.

399. Современный экономический словарь ред. Б. А. Райзберг, Л. Ш. Лозовский, Е. Б. Стародубцева. М.: ИНФРА-М, 1999. 369 с.

400. Солодовнік О. О. Джерела фінансування проектів державно-приватного партнерств URL: http://catalog.uccu.org.ua/opacunicode/ index.php?url=/auteurs/view/53479/so urce:default.

401. Сото Е. де. Иной путь : невидимая революция в третьем мире / пер. сангл. Б. Пинскер. Москва : Catalaxy, 1995. 320 с.

402. Соціально-економічний потенціал сталого розвитку України та її регіонів: національна доповідь / за ред. акад. НАН України Е. М. Лібанової,

акад. НААН України М. А. Хвесика. Київ: ДУ ІЕПСР НАН України, 2014. 776 с.

403. Стадницький Ю. І., Комарницький І. М. Просторова організація соціально-економічного розвитку: словник-довідник. Хмельницький: ХНУ, 2009. 186 с.

404. Сталий розвиток суспільства: роль освіти : путівник / В. Підлісник, І. Рудик, В. Кириленко. та ін.; за ред. В. Підлісника. Київ : Вид-во СПД «Ковальчук», 2005. 88 с.

405. Сталий розвиток територіальної громади: управлінський аспект : монографія / за ред. Ю. О. Куца, В. В. Мамонової. Харків : Вид-во ХарРІ НАДУ «Магістр», 2008. 335 с.

406. Стегній О. Г., Чурилов М. М. Регіоналізм в Україні як об'єкт соціологічного дослідження. Київ, 1998. 217 с.

407. Стеценко С. П. Теоретичні аспекти дослідження економічної безпеки регіону на основі соціально-економічного моніторингу URL : http://www.investplan.com.ua/pdf/23_2013/28.pdf

408. Столяров В. Ф., Кукарцева С. В. Механізм регіонального розвитку національної економіки: Методологічна розробка. К.: КНУТД, 2006. 36 с.

409. Сторонянська І. З. Теорія та практика регіонального розвитку: колективна монографія / за заг. ред. К. Ф. Ковальчука, Л. М. Савчук. Дніпро: Герда, 2016. С.51–65.

410. Сторонянська І. З. Фінансові механізми формування конвергентної моделі регіонального розвитку: монографія. Львів: ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долішнього НАН України», 2014. 438 с.

411. Сторонянська І. З., Шульц С. Л. Міжрегіональна інтеграція в Україні : монографія. Серія «Проблеми регіонального розвитку». Львів: Інститут регіональних досліджень НАН України., 2007. 292 с.

412. Сторощук Б. Д. Економічні інтереси регіону в умовах трансформаційної економіки : дис. … канд. экон. наук: 08.01.01 Київ : Київський національний економічний університет, 2004. 184 с.

413. Супян В. Роль государства в американской экономике: теория и

практика . США.КАНАДА: Экономика-Политика-Культура. 2002. №1. С. 3–17.

414. Суходоля О. М. Енергоємність валового внутрішнього продукту: тенденції та чинники впливу. *Збірник Наукових праць Національної академії державного управління при Президентові України*. 2003. № 2. С. 140–149.

415. Сухоруков А. І., Ладюк О. Д. Фінансова безпека держави: навчальний посібник. Київ: Центр учбової літератури, 2007. 192 с.

416. Сыроежин И. М. Основные системные признаки общественного хозяйства: учебное пособие. Ленинград: ЛФЕИ, 1979. 85 с.

417. Тарасова Н. П., Кручина Е. Б. Индексы и индикаторы устойчивого развития. URL : http://www.ustoichivo.ru/i/docs/18/tarasova.pdf

418. Теоретические вопросы межотраслевого и межрегионального баланса производства и распределения продукции. «Труды Научного совещания о применении математических методов в экономических исследованиях в планировании 4-8 апреля 1960 г», Изд-во АН ССС, 1962. т. 3.

419. Теория управления: учебник / под общ. ред. А.Л. Гапоненко, А.П. Панкрухина. Москва: Изд - во РАГС, 2003. 558 с.

420. Тинберген Я. Пересмотр международного порядка: пер. с англ. / ред. А.А. Рывкина. Москва: Прогресс, 1980. 416 с.

421. Тіньова економіка: сутність, особливості та шляхи легалізації: монографія. / за ред. З. С. Варналія. Київ: НІСД, 2006. 576 с.

422. Томарева В. В. Диспропорції соціально-економічного розвитку регіонів України та шляхи їх зниження URL: http//archive.nbuv.gov.ua/portal/sos_gum/Dtr_ep/2010_6/EC610_23.pdf

423. Трансформація демократії / пер. з італ. М. Юсіма. Москва : Видавничий дім «Територія майбутнього», 2011. 208 с.

424. Третяк В. В., Гордієнко Т. М. Проблеми визначення загроз економічній безпеці регіону. URL : http://www.nbuv.gov.ua/old_jrn /Soc_Gum/VSUNU/ 2011_8_1/Tretjak.pdf

425. Туманян Ю. Экономические аспекты НТП в теории интересов. *Известия ВУЗов. Северо-Кавказский регион. Приложение.* 2003. №12. С. 56–64.

426. Унтура Г. А., Евсеенко А. В., Зверев В. С. Формы и методы

реализации компромиссов взаимодействия экономических субъектов в регионе. Новосибирск: Изд-во ИЭиОПП СО РАН, 2001. 56 с.

427. Федосеев М. В. Экономические интересы в управлении муниципальным образованием. Н. Новгород: Изд-во Волго-Вятской академии государственной службы, 2003. 32с.

428. Ферианц Я. Хозяйственный механизм и экономия времени. Москва: «Экономика», 1987. 192 с.

429. Фінансовий менеджмент : підручник / кер. кол. авт. і наук. ред. проф. А. М. Поддєрьогін. К.: КНЕУ, 2005. 535 с.

430. Фридмен М. Если бы деньги заговорили… / ред. М. К. Бункин; Академия народного хозяйства при правительстве Российской Федерации. Москва: Дело, 1999. 160 с.

431. Фридмен М. Количественная теория денег. Москва: Эльфпресс, 1996. 131 с.

432. Фролов В. И., Агафонова Е. О. Методические подходы к разработке показателей устойчивого развития сельских территорий. URL : http://lib.usue.ru/resource/free/12/s353.pdf

433. Хайек Ф. А. Пагубная самонадеянность: Ошибки социализма : пер. с англ. / под ред. У. У. Бартли. Москва : Новости, 1992. 302 с.

434. Хикс Дж. Р. Стоимость и капитал: пер. с англ. / Общ. ред. и вступ. ст. Р. М. Энтов. Москва: Изд. группа «Прогресс», «Универс 4», 1993. 488 с.

435. Хоминич И. П., Тимошенко И. И. Конкурентоспособность региона. *Региональная экономика: теория и практика*. 2004. № 4(7). С. 47 – 55.

436. Чехович Г. Т. Визначення індикаторів економічної безпеки регіону URL : http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2457

437. Чечетова Н. Ф. Управління фінансовою стійкістю регіональної економічної системи : монографія. Ч.: Брама-Україна, 2010. 351 с.

438. Чумаченко М. Управління соціально-економічним розвитком регіону. *Економіка України*. 1998. №4. С.94–95.

439. Чуньков Ю. И. Взаимодействие объективного и субъективного в социалистической экономике. Томск: Изд-во ТГУ, 1984. 325 с.

440. Шалмуев А. Сущность и специфика региональных экономических интересов. *Управленческое консультирование*. 2003. № 2.

441. Шамхалов Ф. Государство и экономика. Власть и бизнес: 2-е изд., перераб. и доп. Москва: ЗАО "Издательство "Экономика", 2005. 714с.

442. Шатохин И. Г. Виды противоречий экономических интересов собственника и арендатора. Ярославль: Яросл. Гос. ун-т, 1994. 11 с.

443. Шеховцева Л. С. Стратегическое целеполагание развития региона: концептуальные основы. *Экономические науки*. 2007. №2 (27). С. 71–74.

444. Шкарлет С. М., Микитенко В. В. Формування стратегії сталого розвитку економіки України бінарного типу. *Економіст*. 2012. № 1. С. 7–16.

445. Шлемко В. Т., Бінько І. Ф. Економічна безпека України: сутність і напрямки забезпечення: монографія. Київ : НІСД, 1997. 144 с.

446. Шмигаль Д. А. Державні та регіональні джерела фінансування енергозберігальних проектів на Львівщині. *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України.* 2015. Вип. 2. С. 133–137. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/sepspu_2015_2_32.

447. Шнипер Р. И. Регион: экономические методы управления. Новосибирск: Наука,1991. 320 с.

448. Экономика предприятия: учебник / под ред. проф. О.М.Волкова. М.: ИНФРА-М., 2000. 114 с.

449. Экономическая безопасность как объект регионального исследования / Татаркин А., Романова О., Куклин А. и др. *Вопросы экономики*. 1996. №5. С. 78–89.

450. Юрків Н. Я. Регіональні чинники фінансової безпеки реального сектору економіки URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Fu_2011_12_11.

451. Юрченко А. Ю. Розвиток теорії і практики визначення загроз економічній безпеці регіону в трансформаційній економіці URL : http://www.economyandsociety.in.ua/journal/4_ukr/38.pdf.

452. Яшин С. Н., Кузузов Е. Н. Мониторинг экономической безопасности регионов на базе их сравнительной оценки и определения эффективности развития территорий. *Финансы и кредит*. 2006. №3 (207).

ДОДАТКИ

Додаток А

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Монографії

1. Богдан Н.М. Система розвитку регіону : узгодження економічних інтересів: Монографія / Наталія Миколаївна Богдан. – Харків «Монограф», – 2018. – 366 с. *(16,53 д.а.).*

2. Nataliya Bogdan Determinants of regional development: realization of economic interests in the context of economic security of regions: Collective monograph edited by M. Bezpartochnyi «Transformation ofInternational Economic Relations: Challenges, Risks, Opportunities and Prospects» / –Informācijas Sistēmu Menedžmenta Augstskola (ISMA University, Riga, Latvia), – 2017. – P. 130-141 *(Особистий внесок автора – розділ «Determinants of regional development: realization of economic interests in the context of economic security of regions», – 0,62 д.а.).*

3. Богдан Н.М. Інноваційний менеджмент в розвитку міста / Менеджмент міського розвитку: колективна монографія / за ред. О.В. Васильєва, Н.М. Богдан; Харк. нац. акад. міськ. госп-ва. – Х.: ХНАМГ, – 2013. – 397 с. *(Особистий внесок автора – розділ «Інноваційний менеджмент в розвитку міста», – 1,34 д.а.).*

Статті у наукових фахових виданнях України

4. Богдан Н.М. Інноваційний менеджмент в системі завдань регіонального розвитку // Н.М. Богдан / «Вісник Університету. Серія «Економічна», ХНУ ім. Каразіна. – 2011. – № 970. – с. 25-28 *(0,22 д.а.).*

5. Богдан Н.М. Система розвитку регіону: інноваційний аспект // Н.М. Богдан / Научно-технический сборник «Коммунальное хозяйство городов», «Техника». – 2012. – Вып. 102, – с. 31-36 *(0,25 д.а.).*

6. Богдан Н.М. Теоретичні аспекти взаємодії економічних інтересів окремих суб'єктів із суспільними інтересами // Н.М. Богдан / Науково-технічний збірник «Комунальне господарство міст». Серія «Економічні науки», – 2013. – Вип. 106. – с. 216-221 *(0,25 д.а.).*

7. Богдан Н.М. Формування економічної безпеки регіону через реалізацію його економічних інтересів як умова забезпечення регіонального розвитку // Н.М. Богдан, А.П. Косяк / Збірник наукових праць ПолтНТУ «Економіка і регіон», – 2013. – №1 (38). – с. 26-31 *(Особистий внесок автора – розробка методологічних підходів до визначення взаємозв'язку економічних інтересів та економічної безпеки 0,3 д.а.).*

8. Богдан Н.М. Теоретичні підходи до оцінювання економічних інтересів туристичних підприємств // Н.М. Богдан / Науково-технічний збірник «Комунальне господарство міст». Серія «Економічні науки»,– Х., 2013. – Вип.

111. – с. 324-329 *(0,22 д.а.).*

9. Богдан Н.М. Реалізація економічних інтересів туристських підприємств як основний чинник визначення стратегії їх розвитку // Н.М. Богдан / Науково-технічний збірник «Коммунальное хозяйство городов», – 2014. – Вип. 113, «Техніка». – с. 350-354 *(0,19 д.а.).*

10. Богдан Н.М. Регіональні особливості результативності розвитку України / Н.М. Богдан // Моделювання регіональної економіки. Збірник наукових праць, Плай – 2016 – с. № 1 (27) – с.15-29. *(0,63 д.а.).*

11. Богдан Н.М. Моделювання взаємовпливу узагальнюючих інтегральних показників результативності регіонального розвитку / Н.М. Богдан // Моделювання регіональної економіки. Збірник наукових праць, Плай – 2016 – №2(28) – с.36-51 *(0,81 д.а.).*

Статті у наукових фахових виданнях України, які включені до міжнародних наукометричних баз

12. Богдан Н.М. Теоретичні аспекти забезпечення економічної безпеки підприємств будівельного комплексу в процесі взаємодії із зовнішнім середовищем // Електронне наукове фахове видання «Ефективна економіка». – 2012. – №10. Режим доступу: http:/www.economy. nauka.com.ua. *Журнал включено до міжнародних наукометричних баз даних та пошукових систем: Index Copernicus, Google Scholar (0,19 д.а.).*

13. Богдан Н.М. Реалізація економічних інтересів регіону в контексті забезпечення регіонального розвитку // Н.М. Богдан / Науковий журнал «Бізнес-информ». ВД «Інжек». – 2013 – № 3 (422) – с. 74-77. *Журнал включено до міжнародних наукометричних баз даних та пошукових систем:Ulrichsweb Global, Serials Directory, Research Papers in Economics, Index Copernicus, Directory of Open Access, Journals CiteFactor, Academic Journals, Database Scientific Indexing, Services Advanced Science Inde,x Open Academic Journals Index, GetInfo (Німеччина), BASE InfoBase Index, OpenAIRE WorldCat, SUNCAT, Union Catalogue, COPAC Union Catalogue, Open Access Library, J-Gate, Соціонет, Google Scholar, (0,25 д.а.).*

14. Богдан Н.М. Теоретико-методологічні підходи до оцінювання узгодженості туристської галузі та міста // Н.М. Богдан, І.М. Писаревський / «Проблеми і перспективи розвитку підприємництва» збірник наукових праць ХНАДУ, – 2015. – №2(9), – с. 218-225. *Журнал включено до міжнародної наукометричної бази даних IndexCopernicus. (Особистий внесок автора – розробка критеріїв та функцій оцінювання впливу туристської галузі на розвиток міста та підходи до визначення крапки рівноваги узгодженості економічних інтересів – 0,18 д.а.).*

15. Богдан Н.М. Дослідження ринку туристських послуг Харківської області в умовах кризи / Н.М. Богдан, Ю.В. Краснокутська, К.Ю. Довгопола // «Проблеми і перспективи розвитку підприємництва» збірник наукових праць ХНАДУ. – 2016. – №3 (14), Т.1. – с. 10-14. *Журнал включено до міжнародної наукометричної бази даних (Особистий внесок автора – визначення тенденцій та підходи до розробки прогнозів розвитку туристської галузі – 0,14 д.а.).*

16. Богдан Н. М. Детермінанти регіонального розвитку: баланс інтересів / Н.М. Богдан // Міжнародний науковий журнал «Інтернаука». Серія: «Економічні науки». – 2017. – №5. – с.31-37. *Журнал включено до міжнародних наукометричних баз даних та пошукових систем: Ulrichsweb, Global Serials Directory, Research Papers in Economics, Index Copernicus, Directory of Open Access Journals, CiteFactor, Academic Journals Database, Scientific Indexing Services, Advanced Science Index, Open Academic Journals Index, GetInfo, BASE, InfoBase Index, OpenAIRE, WorldCat, SUNCAT, Union Catalogue, COPAC, Union Catalogue, Open Access Library (0,61 д.а.).*

17. Богдан Н.М. Методичні підходи до визначення критеріїв оцінювання узгодженості економічних інтересів суб'єктів регіону / Н.М. Богдан // Вісник Волинського інституту економіки та менеджменту, ВІЄМ. – 2017 – №19, с. 23-33. *Журнал включено до міжнародних наукометричних баз даних та пошукових систем: Polish Scholarly Bibliography, Index Copernicus, Google Scholar (0,63 д.а.).*

18. Богдан Н.М. Детермінанти узгодження інтересів в регіоні: умови та фактори взаємодії / Н.М. Богдан // Вісник Хмельницького національного університету, ХНУ. – 2017 – №6. – с. 193-202. *Журнал включено до міжнародних наукометричних баз даних та пошукових систем: Index Copernicus, Google Scholar (0,81 д.а.).*

19. Богдан Н.М. Інституціональні моделі взаємодії суб'єктів як інструмент розвитку регіону / Н.М. Богдан // Науковий журнал «Бізнес-Інформ», ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 2017 – №11. – с.120-127. *Журнал включено до міжнародних наукометричних баз даних та пошукових систем: Ulrichsweb, Global Serials Directory, Research Papers in Economics, Index Copernicus, Directory of Open Access Journals, CiteFactor, Academic Journals Database, Scientific Indexing Services, Advanced Science Index, Open Academic Journals Index, GetInfo, BASE, InfoBase Index, OpenAIRE, WorldCat, SUNCAT, Union Catalogue, COPAC, Union Catalogue, Open Access Library, J-Gate, Соціонет, Google Scholar, Research Bible (0,83 д.а.).*

20. Богдан Н.М. Індикатори результативності регіонального розвитку / Н.М. Богдан // Вісник Волинського інституту економіки та менеджменту, ВІЄМ. – 2018 – №20, – с. 28-39. *Журнал включено до міжнародних наукометричних баз даних та пошукових систем: Index Copernicus, Google Scholar (0,8 д.а.).*

21. Богдан Н. М. Система економічних інтересів суб'єктів регіональної економіки / Н.М. Богдан // Міжнародний науковий журнал «Інтернаука». Серія: «Економічні науки». – 2018. – №3. – с.64-72. *Журнал включено до міжнародних наукометричних баз даних та пошукових систем: Ulrichsweb, Global Serials Directory, Research Papers in Economics, Index Copernicus, Directory of Open Access Journals, CiteFactor, Academic Journals Database, Scientific Indexing Services, Advanced Science Index, Open Academic Journals Index, GetInfo, BASE, InfoBase Index, OpenAIRE, WorldCat, SUNCAT, Union Catalogue, COPAC, Union Catalogue, Open Access Library (0,82 д.а.).*

22. Богдан, Н.М. Узгодження економічних інтересів як ресурсне

забезпечення регіонального розвитку [Текст] / Наталія Миколаївна Богдан // Український журнал прикладної економіки. – 2018. – Том 3. №1. – с.6-19. – ISSN 2415-8453. *Журнал включено до міжнародної наукометричної бази даних Index Copernicus (0,91 д.а.).*

23. Богдан Н.М. Концептуальні підходи до формування механізму узгодження економічних інтересів суб'єктів на регіональному рівні / Н.М. Богдан // Науковий журнал «Бізнес-Інформ», ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 2018 – №4, – с. 55-61. *Журнал включено до міжнародних наукометричних баз даних та пошукових систем: Ulrichsweb, Global Serials Directory, Research Papers in Economics, Index Copernicus, Directory of Open Access Journals, CiteFactor, Academic Journals Database, Scientific Indexing Services, Advanced Science Index, Open Academic Journals Index, GetInfo, BASE, InfoBase Index, OpenAIRE, WorldCat, SUNCAT, Union Catalogue, COPAC, Union Catalogue, Open Access Library, J-Gate, Соціонет, Google Scholar, Research Bible (0,62 д.а.).*

24. Богдан Н.М. Оцінка інвестиційної привабливості регіону в контексті фінансового забезпечення регіонального розвитку / Н.М. Богдан // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: «Економічні науки» – 2018. – Вип. 29., ч.2. – с.43-51. *Журнал включено до міжнародної наукометричної бази даних Index Copernicus (0,81 д.а.).*

25. Богдан Н.М. Оцінювання рівня фінансово-економічної безпеки регіонів України: методологія і практика / Н.М. Богдан // Міжнародний науковий журнал «Проблеми економіки». – 2018. – №1 (35). – с.142-149. *Журнал включено до міжнародних наукометричних баз даних та пошукових систем: Ulrichsweb, Global Serials Directory, Research Papers in Economics, Index Copernicus, Directory of Open Access Journals, CiteFactor, Academic Journals Database, Scientific Indexing Services, Advanced Science Index, Open Academic Journals Index, GetInfo, BASE, InfoBase Index, OpenAIRE, WorldCat, SUNCAT, Union Catalogue, COPAC, Union Catalogue, Open Access Library (0,83 д.а.).*

26. Богдан Н. М. Розроблення методичних підходів до оцінювання узгодженості економічних інтересів регіону методом векторної тріангуляції / Н.М. Богдан // Міжнародний науковий журнал «Інтернаука». Серія: «Економічні науки». – 2018. – №5. – с. 72-80. *Журнал включено до міжнародних наукометричних баз даних та пошукових систем: Ulrichsweb, Global Serials Directory, Research Papers in Economics, Index Copernicus, Directory of Open Access Journals, CiteFactor, Academic Journals Database, Scientific Indexing Services, Advanced Science Index, Open Academic Journals Index, GetInfo, BASE, InfoBase Index, OpenAIRE, WorldCat, SUNCAT, Union Catalogue, COPAC, Union Catalogue, Open Access Library (0,6 д.а.).*

Статті у наукових періодичних виданнях іноземних держав та у інших виданнях України, які включені до міжнародних наукометричних баз:

27. Богдан Н.М. Согласованность экономических интересов субъектов туристского комплекса региона в контексте обеспечения регионального

развития // Н.М. Богдан / Scientific and educational journal «The genesis of genius» – 2014 # 2 – p. 37-41 *(0,21 д.а.).*

28. Богдан Н.М. Проблеми та перспективи розвитку ринку туристських послуг в Харківському регіоні в контексті реалізації його економічних інтересів // Н.М. Богдан, І.В. Івах, Л.В. Оболенцева / Науковий журнал «Sciense Rise» – 2015. – №11/1 (16), – с. 11-15. *Журнал включено до міжнародних наукометричних баз даних та пошукових систем: IndexCopernicus, РИНЦ, CrossRef, WorldCat, DOAJ, BASE, ResearchBib, DRJI, CiteFactor, OAJI,Ulrich's, Periodicals, Directory, Scientic Indexing, Services, Sherpa/Romeo, Advanced Science Index, General Impact, Factor (GIF) (Особистий внесок автора – розробка прогнозу показників туристської сфери регіону та програми розвитку регіональної туристської сфери – 0,14).*

29. Богдан Н.М. Структура регіональної економіки: взаємовідносини держави, підприємництва та тіньової економіки в регіоні / Н.М. Богдан // Virtus: Scientific Journal / Editor-in-Chif M.A. Zhurba – CPM «ASF». *Журнал включено до міжнародних наукометричних баз даних: Scientific Indexing Services, Citefactor* #9 – 2017. – P. 45-58. *(0,75 д.а.).*

30. Богдан Н.М. Сутність та особливості економічних інтересів в регіональній соціально-економічній системі / Н.М. Богдан, І.М. Писаревський // World science. – #4(32). – 2018. – p. 35-41 *(Особистий внесок автора – визначення характерних особливостей економічних інтересів регіону в сучасних кризових умовах – 0,4 д.а.).*

Матеріали наукових конференцій

31. Богдан Н.М. Узгодження економічних інтересів між міською владою та суб'єктами господарювання міста // Матеріали міжнародної науково-практичної конференції «Менеджмент міського і регіонального розвитку» ХНУМГ– 2013. – с. 34-35 *(0,1 д.а.).*

32. Bogdan N. Theoretical Approaches to Evaluation of Economic Interests of Tourist Enterprises / N. Bogdan, A. Shabanova, O. Ilyenko // Збірник наукових праць ХНАДУ «Integration processes and innovative technologies. Achievements and Prospects of Engineering Sciences (in foreign languages), – 2014. – Вип. 4, – с. 237-239 *(Особистий внесок автора – визначення особливостей формування економічних інтересів в туризмі – 0,12 д.а.).*

33. Богдан Н.М. Критерії вибору показників економічних пріоритетів туристичних підприємств // Матеріали міжнародної науково-практичної конференції «Veda a vsnik», Praha, Publishing House «Education and Science».– 2014. – с.24-26 *(0,13 д.а.).*

34. Богдан Н.М. Туристська сфера регіону як фактор його інвестиційної привабливості / Н.М. Богдан, М. Зівертс // Матеріали X міжнародної науково-практичної конференції «Spravy vedecke ideje-2014» (Praha 27.10-5.11.2014) Publishing House «Education and Science».– 2014. – с.66-68 *(Особистий внесок автора – формування концепції впливу туристської сфери на рівень інвестиційної привабливості регіону – 0,09 д.а.).*

35. Богдан Н.М. Реализация экономических интересов туристских предприятий как фактор их развития / Н.М. Богдан, Ю. Журавель // Materials of I international research and practice conference «Conduct of Modern Sciense – 2014». (Sheffield, UK. – 2014). – с.34-37 *(Особистий внесок автора – визначення сутностей, особливостей та параметрів економічних інтересів туристських підприємств – 0,08 д.а.).*

36. Богдан Н.Н. Теоретико-методологические подходы к оцениванию согласованности отрасли и города // The International Scientific and Practical Congress of Economists and Jurists «The Global Systemic Crisis: New Milestone in Development or an Impasse», (Davos (Switzerland). Professional Scientific Publication, – 2015. – с. 63-66 *(0,23 д.а.).*

37. Богдан Н.М. Теоретичні підходи до визначення впливу діяльності туристської галузі на рівень розвитку регіону / Н.М. Богдан, А. Бєлих // Матеріали XI міжнародної науково-практичної конференції «Образование и наука XXI века», (Софія, Болгарія, – 2015). – «Бял ГРАД БГ» ООД – с. 42-44 *(Особистий внесок автора – теоретичне узагальнення підходів до визначення впливу діяльності туристської галузі на рівень розвитку регіону – 0,09 д.а.).*

38. Богдан Н.М. Дослідження ринку туристських послуг Харківської області / Н.М. Богдан, К.Є. Довгопола // Лабіринти реальності: зб. наукових праць за результатами III Міжнародної науково-практичної конференції 30-31 жовтня 2016 року / за заг. ред. д.філос.н. Журби М.А. – (Монреаль) СРМ «ASF». – 2016. – С. 290-293. *Збірник внесено до Міжнародної наукометричної бази даних Scientific Indexing Services (Особистий внесок автора – визначення тенденцій розвитку ринку туристських послуг – 0,11 д.а.).*

39. Богдан Н.М. Функціонування туристської сфери як фактор розвитку регіональної економіки / Н.М. Богдан, А.А. Рябєв // Актуальні проблеми та перспективи розвитку гуманітарного знання у сучасному інформаційному просторі: національний та інтернаціональний аспекти: зб. наукових праць / за заг. ред. д. філос. н. Журби М.А. – (Монреаль): ЦСП «НБК». – 2016. – Ч. II – С. 239-242. *Збірник внесено до Міжнародної наукометричної бази даних Scientific Indexing Services (Особистий внесок автора визначення факторів впливу туристської сфери на розвиток економіки регіону – 0,08 д.а.).*

40. Богдан Н.М. Критерії оцінювання балансу інтересів суб'єктів регіональної економічної системі в контексті її розвитку // Матеріали міжнародної науково-практичної конференції «Наукові горизонти», (30.09-7.10 2017 р., Велика Британія). Publishing House «Education and Science». – 2017. – с. 34-37 *(0,16 д.а.).*

41. Bogdan N. Balance of Interests of City and Tourism Industry as a Factor for Regional Development / N.M. Bogdan, M. Semkiv, O.L. Ilienko // Forum for young Researchers «Young Researchers in the Global World: Vistas and Challelnges» (Kharkiv- O.M. Beketov KNUUE, May 19, 2017) – p. 207-209 *(Особистий внесок автора – визначення критеріїв балансу економічних інтересів міста та суб'єктів туристської сфери – 0,07 д.а.).*

42. Bogdan N. Regional Hotel Complex as a Factor of Investment Attractivenes / N.M. Bogdan, M. Kolesnik, O.L. Ilienko // Forum for young

Researchers «Forum for young Researchers «Young Researchers in the Global World: Vistas and Challelnges» (Kharkiv-O.M. Beketov KNUUE. – 2017). – P. 205-207 *(Особистий внесок автора визначення критеріїв балансу економічних інтересів міста та суб'єктів туристської сфери – 0,07 д.а.).*

43. Богдан Н.М. Роль державно-приватного партнерства в туризмі / Н.М. Богдан, І.В. Писарева // Матеріали міжнародної науково-практичної конференції «Регіональна, галузева та суб'єктна економіка України на шляху до євроінтеграції» (Харків – 2017). – ХНАБУ – Ч. 2. – с.38-40 *(Особистий внесок автора – обґрунтування значущої ролі ДПП для розвитку туризму на регіональному рівні – 0,1 д.а.).*

44. Богдан Н.М. Детермінанти регіонального розвитку: узгодженість інтересів регіону та галузевих комплексів // Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Стратегічні імперативи розвитку туризму та економіки в умовах глобалізації» (Запоріжжя – 2017). – ЗНТУ – с. 50-53 *(0,11 д.а.).*

45. Богдан Н.М. Взаємовідносини держави та підприємництва на рівні регіону: баланс інтересів // Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Фінансова спроможність об'єднаних територіальних громад: очікування та реалії». (29-30 листопада 2017, Рівне-Луцьк) – с.17-18 *(0,06 д.а.).*

46. Богдан Н.М. Галузевий аспект інвестиційної привабливості регіону (на прикладі туристського комплексу) / Н.М. Богдан, І.В. Власенко // Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Фінансова спроможність об'єднаних територіальних громад: очікування та реалії» (29-30 листопада 2017 Рівне-Луцьк) – с.18-20 *(Особистий внесок автора – визначення показників впливу функціонування туристського комплексу в системі параметрів формування інвестиційної привабливості регіону – 0,06 д.а.).*

47. Богдан Н.М. Особливості та структура регіонального ринку туристських послуг / Н.М. Богдан, О.В. Налігач // Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Фінансова спроможність об'єднаних територіальних громад: очікування та реалії» (29-30 листопада 2017 р. Рівне-Луцьк,) – с.192-193. *(Особистий внесок автора – характеристика структурних елементів регіонального туристського ринку та їх економічних інтересів – 0,05 д.а.).*

48. Богдан Н.М. Оцінка забезпеченості Харківської області історико-культурними ресурсами» / Н.М. Богдан, Л. Вьюник // Збірник матеріалів V міжнародної науково-практичної конференції «Фінансові аспекти розвитку держави, регіонів та суб'єктів господарювання: сучасний стан та перспективи» (Одеса 20-21 листопада 2017). – с.126-127. *(Особистий внесок автора – визначення економічних інтересів районів Харківської області із позиції насиченості історико-культурними ресурсами – 0,06 д.а.).*

49. Богдан Н.М. Критерії оцінювання балансу інтересів суб'єктів регіональної економічної системи в контексті її розвитку / Матеріали XIII Міжнародної науково-практичної конференції «Scientific Horisonts», (Sheffield, UK. September 30-October 7 2017 р.), – Publishing House «Education and Science».– 2017. – p. 85-90 *(0,06 д.а.).*

50. Богдан Н.М. Дослідження факторів узгодження економічних інтересів в регіоні / Матеріали XIII Міжнародної науково-практичної конференції «Conduct of modern science – 2017», Sheffield, UK. (November 30 – December 7, 2017) Publishing House «Education and Science». – 2017 – p. 32-35 *(0,05 д.а.).*

51. Богдан Н.М. Підходи до визначення індикаторів результативності розвитку регіону / Materiály XIV Mezinárodní vědecko-praktická konference «Dny vědy – 2018», Volume 3 : Praha. Publishing House «Education and Science».– p.28-32. *(0,07 д.а.).*

52. Богдан Н.М. Формування системи економічних інтересів суб'єктів регіональної економіки як потенціал розвитку регіону / Матеріали XIII Міжнародної науково-практичної конференції «Science without borders-2018», (Sheffield, UK 30 березня-7 квітня 2018). – Publishing House «Science and Education» – с.123-128 *(0,05 д.а.).*

53. Богдан Н.М. Теоретико-методологічні підходи до формування механізму узгодження економічних інтересів на регіональному рівні / Матеріали міжнародної науково-технічної конференції «Актуальні питання економіки, фінансів, менеджменту та права в сучасних умовах» (2 квітня, 2018, Полтава). – ЦФЕНД – 2018 – Ч.2 – с.31-33. *(0,05 д.а.).*

54. Богдан Н.М. Проблеми фінансування транспортної інфраструктури регіону / Н.М. Богдан, Ю.В. Краснокутська, С.О. Погасій // Матеріали міжнародної науково-технічної конференції «Технології та інфраструктура транспорту», (14-16 травня 2018 р.), – *УКрДУЗТ,* – 2018, – с.222-224. *(Особистий внесок автора – порівняльна характеристика форм фінансування транспортної інфраструктури регіону на засадах балансу економічних інтересів – 0,04 д.а*

55. Семінар кафедр туризму і готельного господарства ХНУМГ ім. О. М. Бекетова, менеджменту і адміністрування ХНУМГ ім. О. М. Бекетова, управління проектами в міському господарстві і будівництві ХНУМГ ім. О. М. Бекетова, економічного консалтингу ХНЕУ ім. С. Кузнеця, менеджменту Української інженерно-педагогічної академії (м. Харків, 24 травня 2018 р, протокол № 17 від 24.05.18 р.).

Анкета для учасників процесу узгодження економічних інтересів

Ступінь важливості економічного інтересу	Ключові економічні інтереси суб'єктів													
	Фінансова самостій-ність та безпека регіону	Розвиток виробниц-тва	Розвиток соціальної інфра-структури	Участь у реалізації регіональ-них програм та проектів	Спрощення бар'єрів входу на ринок	Зростання доходів населення	Зняття екологіч ного наванта-ження	Високий рівень якості адміністра-тивних послуг	Розвиток зовнішньо-економіч-них зв'язків регіону	Оптимізація структури та ставок оподатку-вання	Розвиток кооперації та співробіт-ництва	Підвищення рівня соціальних стандартів	Рівень державного субсідую-вання та дотатування регіону	Мінімальне втручання держави в діяльність суб'єктів
Дуже важливо														
Важливо														
Не істотно														
Інтерес відсутній														

Узагальнена матриця економічних інтересів підприємств та бізнес-структур регіону

Ключові економічні інтереси суб'єктів	Великі підприємства				Середні підприємства				Малый бизнес			
	Дуже важливо	Важливо	Істотно	Інтерес відсутній	Дуже важливо	Важливо	Істотно	Інтерес відсутній	Дуже важливо	Важливо	Істотно	Інтерес відсутній
Фінансова самостійність та безпека регіону												
Розвиток виробництва												
Розвиток соціальної інфраструктури												
Участь у реалізації регіональних програм та проектів												
Спрощення бар'єрів входу на ринок												
Зростання доходів населення												
Зняття екологічного навантаження												
Високий рівень якості адміністративних послуг												
Розвиток зовнішньо-економічних зв'язків регіону												
Оптимізація структури та ставок оподаткування												
Розвиток кооперації та співробітництва						-						
Підвищення рівня соціальних стандартів												
Рівень державного субсідування та дотатування регіону												
Мінімальне втручання держави в діяльність суб'єктів												
Інші економічні інтереси												

Матриця перехресного поєднання економічних інтересів влади та населення

Група «Підприємства та бізнес-структури»	Група «Населення»													
	Фінансова самостійність та безпека регіону	Розвиток виробництва	Розвиток соціальної інфра-структури	Участь у реалізації регіональ-них програм та проектів	Спрощення бар'єрів входу на ринок	Зростання доходів населення	Зняття екологічного наванта-ження	Високий рівень якості адміністра-тивних послуг	Розвиток зовнішньо-економічних зв'язків регіону	Оптимізація структури та ставок оподатку-вання	Розвиток кооперації та співробіт-ництва	Підвищення рівня соціальних стандартів	Рівень державного субсідую-вання та дотатування регіону	Мінімальне втручання держави в діяльність суб'єктів
Фінансова самостійність та безпека регіону														
Розвиток виробництва														
Розвиток соціальної інфраструктури														
Участь у реалізації регіональних програм та проектів														
Спрощення бар'єрів входу на ринок														
Зростання доходів населення														
Зняття екологічного навантаження														
Високий рівень якості адміністративних послуг														
Розвиток зовнішньо-економічних зв'язків регіону														
Оптимізація структури та ставок оподаткування														
Розвиток кооперації та співробітництва														
Підвищення рівня соціальних стандартів														
Рівень державного субсідування та дотатування регіону														
Мінімальне втручання держави в діяльність суб'єктів														

Розрахунок вектору узгодженості економічних інтересів Днепропетровської і Харківської областей методом векторної тріангуляції

Дніпропетровська область

	y	*x1*	*x2*	*x3*	*x4*	*x5*	*x6*	*x7*	*x8*	*x9*	*x10*	*x11*	*x12*	*x13*
2010	0,781	34709	2762,8	69394	382203,6	41101	16016,9	10 620,30	226,1	9458	2432363	8021,9	5387,7	10,4
2011	0,786	42068	2845,7	80888	475262,9	51332,2	22116	10 183,30	234,9	10235	3188821	10363,2	6717,2	11,3
2012	0,785	44650	4018,5	95349	465957,3	61351,4	22509,3	9 880,10	267,2	107955	4118797	10129,7	6538,3	11,7
2013	0,793	46333	4169,9	99995	462332,3	68151,5	21290,1	8 913,00	305,5	106973	3988735	9794,9	5357,3	11,9
2014	0,783	53749	4837,4	105223	499870,1	80894,6	20356,5	5 775,80	204,8	149741	5069871	8763,9	4634,2	13,4
2015	0,797	65897	5930,7	125419	628409,3	95160,5	25919,9	4 009,90	339,8	158783	5494249	6399	3225,3	13
2016	0,796	65568	5901,1	140077	742248,7	108145,9	33169	3 481,30	293	151432	5481697	5864,8	3443,6	13,3
		0,793070028	**0,760255813**	**0,818493044**	**0,795043408**	**0,774164757**	**0,787122822**	**-0,693106745**	**0,909505656**	**0,604619616**	**0,674967486**	**-0,569462746**	**-0,669184812**	**0,560382463**
Кореляц взаємна			0,97196932	0,969818334	0,946933723	0,936322076	0,856687064	-0,758345003	-0,463406197	0,50143368	0,957221314	-0,576344345	0,926164587	-0,717842953

Харківська область

	y	*x1*	*x2*	*x3*	*x4*	*x5*	*x6*	*x7*	*x8*	*x9*	*x10*	*x11*	*x12*	*x13*
2010	0,718	23639	2636,7	50962	147365,1	38297,7	8063,4	2 716,80	416,2	1025637	526909,8	1433,2	1834,1	22,4
2011	0,695	27966	2747,5	59886	184134,7	48925,2	13035	2 814,20	334,9	109879	462169,1	1845,8	2277,3	25,6
2012	0,673	29972	2697,5	68226	199667	56452,5	14759,2	2 174,30	379,5	113216	522091,9	2022,1	2741	22,1
2013	0,699	31128	2801,5	71530	184605,7	62093,4	9292,6	2 131,90	392,2	119798	749938,5	1987,3	2280	23,2
2014	0,764	35328	3179,5	71841	202379,5	71640,3	8032,3	1 728,80	281,5	167176	635529,4	1821,1	1888,8	22,4
2015	0,769	45816	4123,4	85723	278013,1	83475,6	11246,7	1 554,60	383,6	171359	787852,8	1311,6	1284,9	28,6
2016	0,773	47649	4288,4	99945	319754,8	95788,5	16545,9	1 632,90	469,6	158463	822392,8	1027,8	1489,5	29,7
		0,788068	**0,844375**	**0,666558**	**0,694201**	**0,762645**	**-0,04788**	**-0,7326**	**0,097993**	**-0,02517**	**0,687749**	**-0,75326**	**-0,91549**	**0,619235**
Кореляц взаємна			0,977173	0,914493	0,967305	0,946885	0,432578	-0,1751	-0,0924	0,271935	-0,30684	-0,54878	0,872205	-0,7085

Продовження додатку В

Побудова векторів до базисного вектору

Дніпропетровська область

Параметр	*x1*	*x2*	*x3*	*x4*	*x5*	*x6*	*x7*	*x8*	*x9*	*x10*	*x11*	*x12*	*x13*
	65568	*5901,1*	*140077*	*742248,7*	*108145,9*	*33169*	*3481,3*	*293*	*151432*	*5481697*	*5864,8*	*3443,6*	*13,3*
Угол **Q**	*37,53*	*40,51*	*35,07*	*37,34*	*39,27*	*38,08*	*133,88*	*24,56*	*52,80*	*47,55*	*124,71*	*132,00*	*55,92*
Угол **f**	*0,00*	*13,60*	*27,71*	*46,46*	*67,02*	*98,07*	*237,39*	*355,00*	*414,90*	*431,72*	*556,91*	*579,07*	*714,95*

Харківска область

Параметр	*x1*	*x2*	*x3*	*x4*	*x5*	*x6*	*x7*	*x8*	*x9*	*x10*	*x11*	*x12*	*x13*
	47649	*4288,4*	*99945*	*319754,8*	*95788,5*	*16545,9*	*1632,9*	*469,6*	*158463*	*822392,8*	*1027,8*	*1489,5*	*29,7*
Угол **Q**	*37,99*	*32,39*	*48,20*	*46,04*	*40,30*	*92,74*	*137,10*	*84,38*	*91,44*	*46,55*	*138,87*	*156,28*	*51,74*
Угол **f**	*0,00*	*12,27*	*36,13*	*50,82*	*69,58*	*133,95*	*234,03*	*329,34*	*403,56*	*511,43*	*634,71*	*663,99*	*799,11*

Координати концов векторів параметрів в декартових координатах при модулі векторів рівном одиниці (Дніпропетровська область)

Параметр	*x1*	*x2*	*x3*	*x4*	*x5*	*x6*	*x7*	*x8*	*x9*	*x10*	*x11*	*x12*	*x13*
X	*-0,172*	*0,165*	*0,411*	*0,276*	*-0,503*	*-0,291*	*0,185*	*0,540*	*0,559*	*0,101*	*0,536*	*0,030*	*-0,137*
Y	*0,000*	*0,276*	*-0,260*	*-0,216*	*-0,864*	*-0,236*	*-0,918*	*-0,002*	*0,120*	*0,399*	*0,613*	*0,049*	*0,574*
Z	*1,000*	*0,513*	*-0,845*	*-0,788*	*-0,503*	*-0,777*	*0,197*	*-1,000*	*0,978*	*-0,246*	*-0,658*	*0,526*	*0,232*

Координати концов векторів параметрів в декартових координатах при модулі векторів рівном одиниці (Харківська область)

Параметр	*x1*	*x2*	*x3*	*x4*	*x5*	*x6*	*x7*	*x8*	*x9*	*x10*	*x11*	*x12*	*x13*
X	*0,291*	*0,793*	*-0,003*	*0,751*	*0,458*	*0,418*	*-0,012*	*-0,372*	*-0,045*	*-0,432*	*0,597*	*0,315*	*0,413*
Y	*0,000*	*-0,246*	*0,879*	*0,469*	*0,231*	*-0,906*	*-0,902*	*0,219*	*-0,327*	*0,331*	*0,065*	*0,648*	*0,905*
Z	*1,000*	*0,955*	*0,004*	*0,848*	*0,893*	*-0,419*	*0,014*	*-0,862*	*0,137*	*-0,794*	*0,994*	*-0,438*	*0,415*

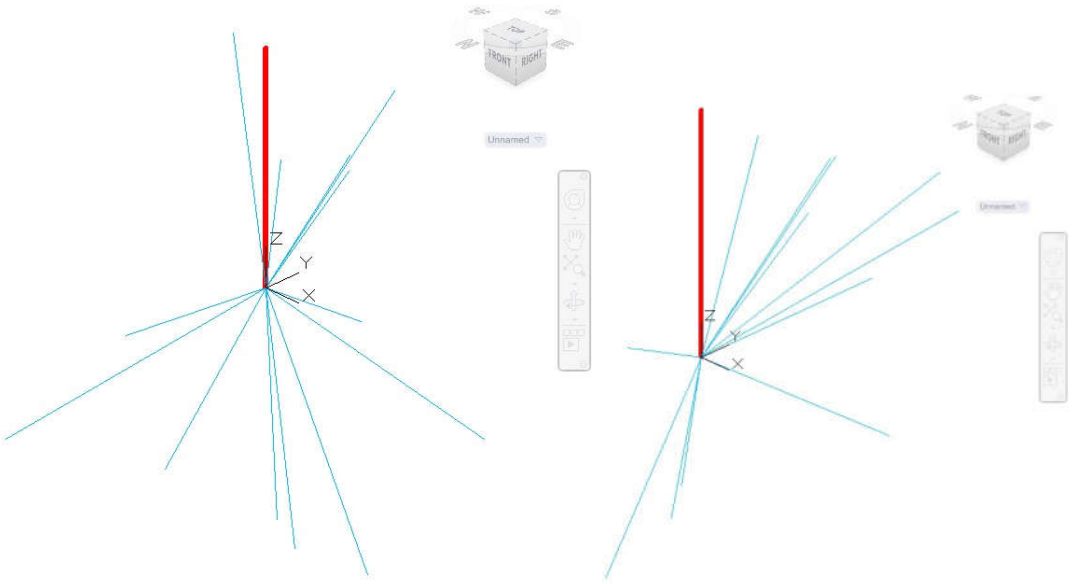

а) б)

Вектора параметрів с одиничными модулями для демонстрації різнонаправленості, а) - Дніпропетровська область б) - Харківська область

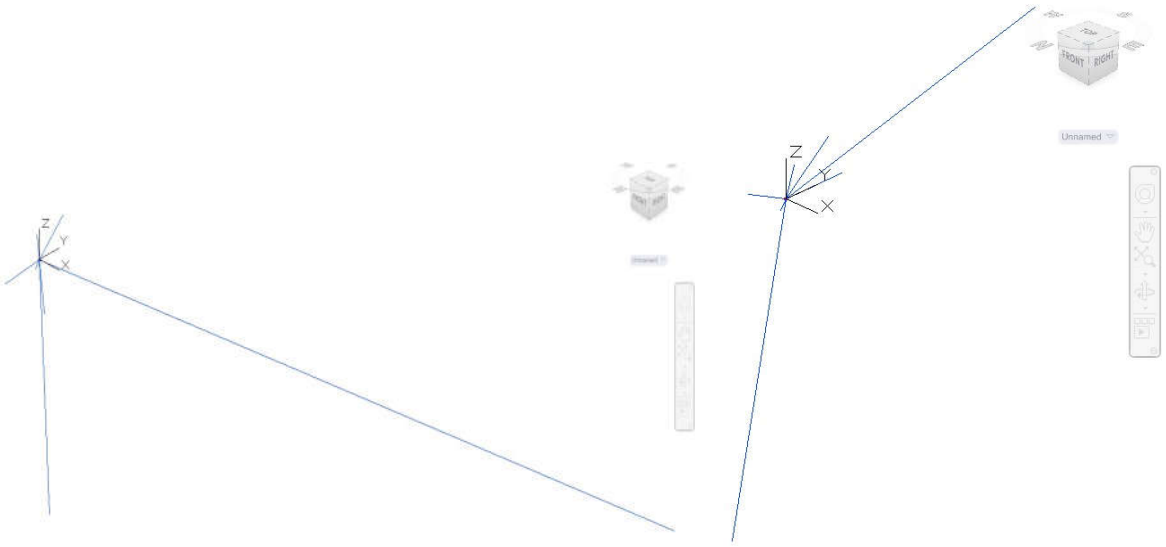

а) б)

Вектора параметрів, а) - Дніпропетровська область б) - Харківська область

Побудова поверхні економічного стану

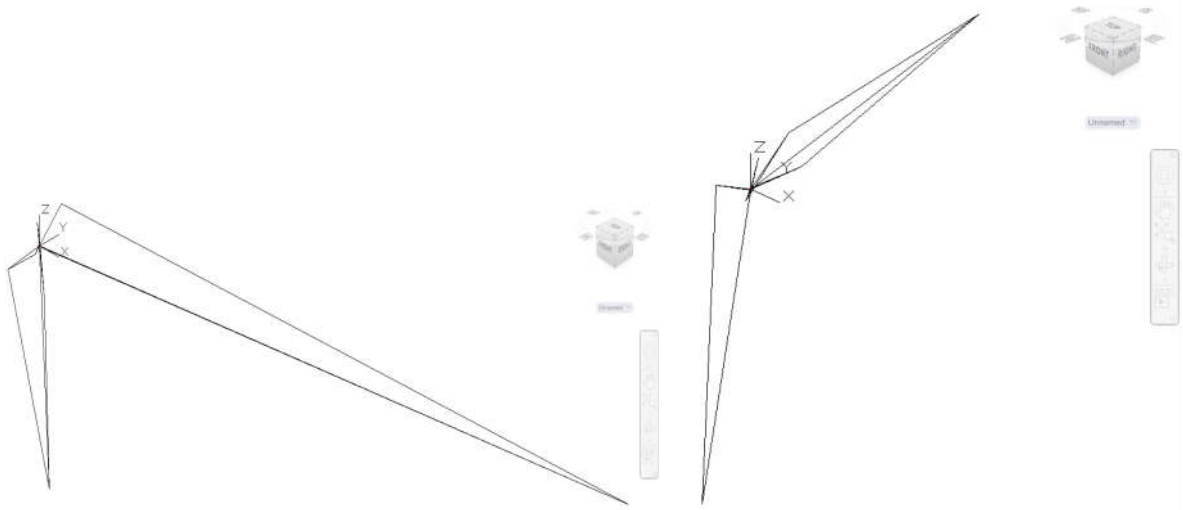

а) б)

Поверхня економічного стану, а) - Дніпропетровська область б) - Харківська область

Сумарний вектор (Дніпропетровська область)

Координати сумарного вектора

Ssum (831834,0; 1910588,5; -1915068,9)

Тоді вектор проекції на вісь базисного вектора

Sprojection (0; 0; -1915068,9)

Відношення проекції сумарного вектора к сумі модулей векторів параметрів:

Scoerce = 1915068,9/6741334,7 = 0,2841

Сумарний вектор (Харьківска область)

Координати сумарного вектора

Ssum (-53905,5; 464191,0; -229053,1)

Тоді вектор проекциї на вісь базисного вектора

Sprojection (0; 0; - 229053,1)

Відношення проекції суммрного вектора к сумі модулей векторів параметрів:

Scoerce = 229053,1/1569477 = 0,14594

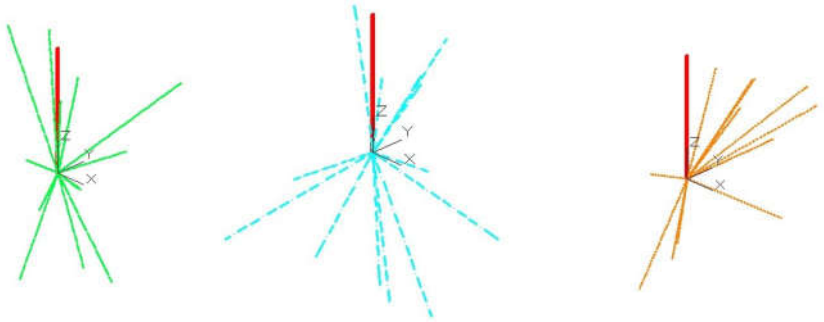

а) б) в)

Спрямування векторів параметрів для трьох объектів, а) Тернопільська б) - Дніпропетровська область, в) - Харьківська область

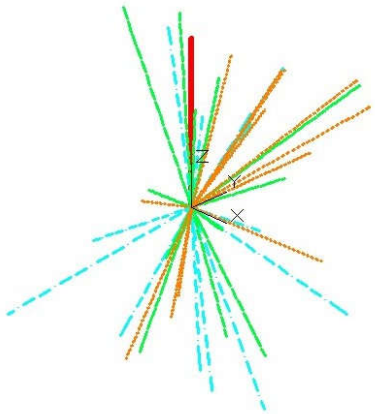

Сумісний вигляд расположення спрямування векторів параметрів трьох об'єктів

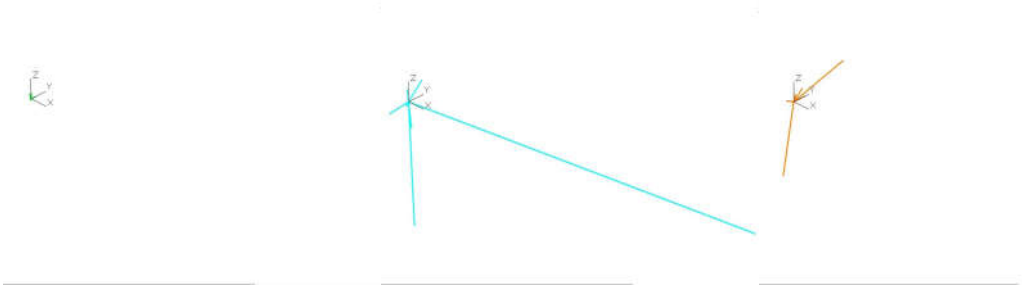

а) б) в)

Вектора параметрів для трьох обектів, а) Тернопільська а)- Дніпропетровська область б) Харківська область

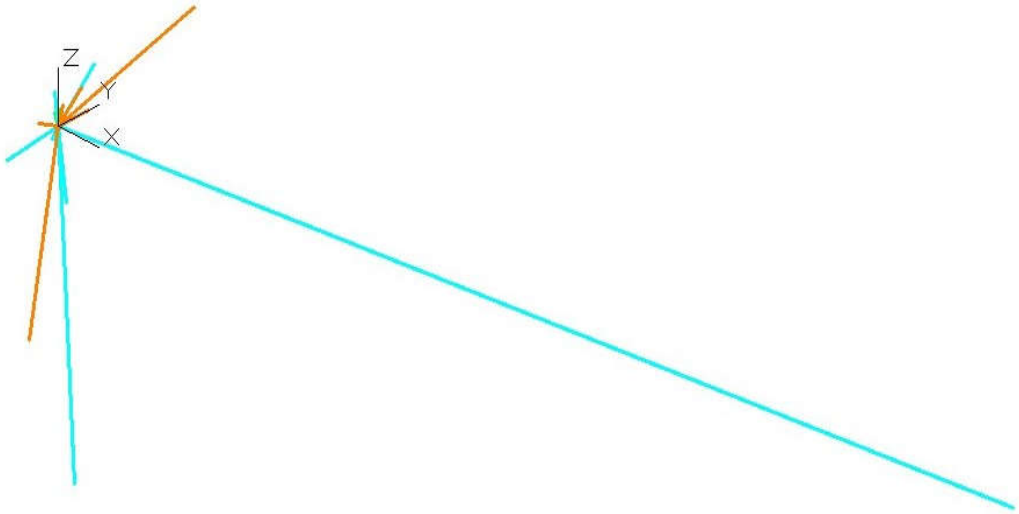

Сумісний вигляд расположення векторів параметрів трьох обєктів

Координати сумарних векторів

Ssum	X	Y	Z
Тернопільська	1075	28565	60131
Дніпропетровська	831834	1910588	-1915069
Харківська	-53905	464191	-229053

Вектор проекції на вісь базисного вектора

Вектор проекция на вісь базисного вектора

Sprojection	Z
Тернопільська	60131
Дніпропетровська	-1915069
Харківська	-229053

Ставлення проекції сумарного вектора до суми модулів векторів параметрів.

S_{coerce}	
Тернопільська	0,314
Дніпропетровська	0,284
Харківська	0,146

Математична модель

Вектор для і-го економичного параметра (полярні координати)

$\vec{a}_i(M_i, \theta_i, \varphi_i)$

де M_i – величина значення і-го параметра (ця величина є для вектора його модулем);

Q_i – кут між вісью OZ и вектором, причому $0^0 \le \theta \le 180^0$. Цей кут визначається як acrcos(Ki), де Ki – коефіцієнт кореляції між параметром x_i та параметром, що ошукується.

f_i - кут між вісью OX и вектором, причому $0^0 \le \varphi \le 360^0$. Цей кут визначається як acrcos(Kx_{i-1}). Где Kx_{i-1} – коефіцієнт кореляції між параметром x_i и параметром x_{i-1} .

Підставимо в формулу вектора. Тоді векторний запис і-го економічного параметра (полярні координати) матиме вигляд:

$$\vec{a}_i(M_i, \arccos(K_i), \arccos(Kx_{i-1})) \qquad (1)$$

Вектор для і-го економічного параметра (декартові координати)

Оскільки розрахунки зручніше проводити в декартових координатах, здійснемо перехід від полярних координат до декартових:

Формули перехода

$$\begin{cases} x = r \cdot \sin(\theta) \cdot \cos(\varphi) \\ y = r \cdot \sin(\theta) \cdot \sin(\varphi) \\ z = r \cdot \cos(\theta) \end{cases}$$

Скористаємося формулами перехода від полярних координат у декартові:

$$\begin{cases} x_i = M_i \cdot \sin(\arccos(K_i)) \cdot \cos(\arccos(Kx_{i-1})) \\ y_i = M_i \cdot \sin(\arccos(K_i)) \cdot \sin(\arccos(Kx_{i-1})) = \\ z_i = M_i \cdot \cos(\arccos(K_i)) \end{cases}$$

$$= \begin{cases} x_i = M_i \cdot \sin(\arccos(K_i)) \cdot Kx_{i-1} \\ y_i = M_i \cdot \sin(\arccos(K_i)) \cdot \sin(\arccos(Kx_{i-1})) \\ z_i = M_i \cdot K_i \end{cases}$$

Запис вектора в декартових координатах в загальному вигляді:

$$\vec{a}_i(x_0, y_0, z_0; \quad x_i, y_i, z_i)$$

де x_0, y_0, z_0 – координаты початку вектора. В нашому випадку координати початку вектора рівні початку координат 0,0,0

x_i, y_i, z_i – координати кінца вектора.

Оскільки наши вектора мають начальну координату, початок відліку, то опустим координату початку в запису вектора

$$\vec{a}_i\left(x_i,\, y_i,\, z_i\right)$$

Подставимо в запис вектора координати, що отримані перетворенням з полярних:

$$\vec{a}_i\left(M_i \cdot \sin\left(\arccos\left(K_i\right)\right) \cdot Kx_{i-1},\, M_i \cdot \sin\left(\arccos\left(K_i\right)\right) \cdot \sin\left(\arccos\left(Kx_{i-1}\right)\right), M_i \cdot K_i\right) \quad (2)$$

Вектор, що вкаизує спрямованість для і-го економічного параметра (декартови, координат)

Вектор, що вказує спрямованість і-го економічного параметра $\vec{a}_{dir(i)}$ буде мати вигляд:

$$\vec{a}_{dir(i)}\left(\sin\left(\arccos\left(K_i\right)\right) \cdot Kx_{i-1},\, \sin\left(\arccos\left(K_i\right)\right) \cdot \sin\left(\arccos\left(Kx_{i-1}\right)\right), K_i\right) \quad (3)$$

Сумарний вектор напрямку $\vec{a}_{dir_sum}$

$$\vec{a}_{dir_sum}\left(\sum_{i=1}^{n} \sin\left(\arccos\left(K_i\right)\right) \cdot Kx_{i-1},\, \sum_{i=1}^{n} \sin\left(\arccos\left(K_i\right)\right) \cdot \sin\left(\arccos\left(Kx_{i-1}\right)\right), \sum_{i=1}^{n} K_i\right) \quad (4)$$

Проекція сумарного вектора напрямку $Пр_{\vec{b}}\vec{a}_{dir_sum}$

де $\vec{b}$ – базисный вектор

Проекція вектора $\vec{a}_{dir_sum}$ на напрямок вектора $\vec{b}$ рівна скалярному множенню ціх векторів, що поділяється на довжину вектора $\vec{b}$

$$Пр_{\vec{b}}\vec{a}_{dir_sum} = \frac{\vec{a}_{dir_sum} \cdot \vec{b}}{\left|\vec{b}\right|}$$

Розрахуємо скалярне множення векторів. Воно дорінює сумі множення відповідних координат векторів

$$\vec{a}_{dir_sum} \cdot \vec{b} = \begin{pmatrix} 1 \cdot \sum_{i=1}^{n} \sin\left(\arccos\left(K_i\right)\right) \cdot Kx_{i-1} + \\ +1 \cdot \sum_{i=1}^{n} \sin\left(\arccos\left(K_i\right)\right) \cdot \sin\left(\arccos\left(Kx_{i-1}\right)\right) + 1 \cdot \sum_{i=1}^{n} K_i \end{pmatrix}$$

Модуль вектора $\vec{b}$ дорівнює кореню квадратному з суми квадратів координат

$$\left|\vec{b}\right| = \sqrt{0^2 + 0^2 + 1^2} = 1$$

Тоді ошукуєма проекція:

$$Пр_{\vec{b}}\vec{a}_{dir_sum} = \frac{\vec{a}_{dir_sum} \cdot \vec{b}}{\left|\vec{b}\right|} = \frac{\left(\begin{array}{l} 1 \cdot \sum_{i=1}^{n} \sin(\arccos(K_i)) \cdot Kx_{i-1} + \\ +1 \cdot \sum_{i=1}^{n} \sin(\arccos(K_i)) \cdot \sin(\arccos(Kx_{i-1})) + 1 \cdot \sum_{i=1}^{n} K_i \end{array}\right)}{1} = \tag{5}$$

$$= \left(\begin{array}{l} 1 \cdot \sum_{i=1}^{n} \sin(\arccos(K_i)) \cdot Kx_{i-1} + \\ +1 \cdot \sum_{i=1}^{n} \sin(\arccos(K_i)) \cdot \sin(\arccos(Kx_{i-1})) + 1 \cdot \sum_{i=1}^{n} K_i \end{array}\right)$$

Сумарний вектор економічного параметра

Сумарний вектор напрямку $\vec{a}_{sum}$

$$\vec{a}_{sum}\left(\begin{array}{l} x = \sum_{i=1}^{n} M_i \sin(\arccos(K_i)) \cdot Kx_{i-1} \\ y = \sum_{i=1}^{n} M_i \sin(\arccos(K_i)) \cdot \sin(\arccos(Kx_{i-1})) \\ z = \sum_{i=1}^{n} M_i K_i \end{array}\right) \tag{6}$$

Проекція вектора $\vec{a}_{sum}$ на направление вектора $\vec{b}$ равна скалярному произведению этих векторов, деленному на длину вектора $\vec{b}$

$$Пр_{\vec{b}}\vec{a}_{sum} = \frac{\vec{a}_{sum} \cdot \vec{b}}{\left|\vec{b}\right|}$$

Розрахуємо скалярне множення векторів. Воно дорівнює сумі множень відповідних координат векторів

$$\vec{a}_{sum} \cdot \vec{b} = \left(\begin{array}{l} 1 \cdot \sum_{i=1}^{n} M_i \sin(\arccos(K_i)) \cdot Kx_{i-1} + \\ +1 \cdot \sum_{i=1}^{n} M_i \sin(\arccos(K_i)) \cdot \sin(\arccos(Kx_{i-1})) + 1 \cdot \sum_{i=1}^{n} M_i K_i \end{array}\right)$$

Модуль вектора $\vec{b}$ дорівнює кореню квадратному з суми квадратів координат

$$\left|\vec{b}\right| = \sqrt{0^2 + 0^2 + 1^2} = 1$$

Тоді ошукуєма проекція:

$$S_{\text{projection}} = Пр_{\vec{b}}\vec{a}_{sum} = \frac{\vec{a}_{sum} \cdot \vec{b}}{\left|\vec{b}\right|} = \frac{\left(\begin{array}{l} 1 \cdot \sum_{i=1}^{n} M_i \sin(\arccos(K_i)) \cdot Kx_{i-1} + \\ +1 \cdot \sum_{i=1}^{n} M_i \sin(\arccos(K_i)) \cdot \sin(\arccos(Kx_{i-1})) + \\ +1 \cdot \sum_{i=1}^{n} M_i K_i \end{array}\right)}{1} =$$

$$= \left(\begin{array}{l} 1 \cdot \sum_{i=1}^{n} M_i \sin(\arccos(K_i)) \cdot Kx_{i-1} + \\ +1 \cdot \sum_{i=1}^{n} M_i \sin(\arccos(K_i)) \cdot \sin(\arccos(Kx_{i-1})) + 1 \cdot \sum_{i=1}^{n} M_i K_i \end{array}\right) \tag{7}$$

Відношення проекції сумарного вектора до суми модулей векторів параметрів S_{coerce}.

$$S_{\text{coerce}} = \frac{Пр_{\vec{b}}\vec{a}_{sum}}{\left|\vec{a}_{sum}\right|}$$

Модуль вектора $\vec{a}_{sum}$ дорівнює кореню квадратному з суми квадратів координат,

$$\left|\vec{a}_{sum}\right| = \sqrt{0^2 + 0^2 + 1^2} = \sqrt{\begin{array}{l} \left(\sum_{i=1}^{n} M_i \sin(\arccos(K_i)) \cdot Kx_{i-1}\right)^2 + \\ +\left(\sum_{i=1}^{n} M_i \sin(\arccos(K_i)) \cdot \sin(\arccos(Kx_{i-1}))\right)^2 + \\ +\left(\sum_{i=1}^{n} M_i K_i\right)^2 \end{array}} \tag{8}$$

Підставимо значення модуля вектора $\vec{a}_{sum}$ й отримаємо ітогове вираження відношення
проекції сумарного вектора до суми модулей векторів параметрів S_{coerce}:

$$S_{coerce} = \frac{Пр_{\vec{b}}\vec{a}_{sum}}{\left|\vec{a}_{sum}\right|} = \frac{\left(\begin{array}{l} 1\cdot\sum_{i=1}^{n} M_i \sin(\arccos(K_i))\cdot Kx_{i-1} + \\ +1\cdot\sum_{i=1}^{n} M_i \sin(\arccos(K_i))\cdot \sin(\arccos(Kx_{i-1})) + 1\cdot\sum_{i=1}^{n} M_i K_i \end{array}\right)}{\sqrt{\begin{array}{l} \left(\sum_{i=1}^{n} M_i \sin(\arccos(K_i))\cdot Kx_{i-1}\right)^2 + \\ +\left(\sum_{i=1}^{n} M_i \sin(\arccos(K_i))\cdot \sin(\arccos(Kx_{i-1}))\right)^2 + \\ +\left(\sum_{i=1}^{n} M_i K_i\right)^2 \end{array}}} \tag{9}$$

Додаток Г

Моделювання інтегральних показників результативності регіонального розвитку

Кореляційно-регресійний аналіз – 2010 рік

	1 Название региона	2 У - IA_{CEI}	3 x1 - II_{ECEDR}	4 x2 - II_{IAR}	5 x3 - I_{FES}
1	м. Київ	0,795	0,991	0,547	0,973
2	Вінницька	0,344	0,435	0,392	0,743
3	Волинська	0,294	0,282	0,341	0,263
4	Дніпропетровська	0,781	0,988	0,405	0,976
5	Донецька	0,627	0,818	0,441	0,828
6	Житомирська	0,253	0,349	0,355	0,593
7	Закарпатська	0,217	0,249	0,36	0,275
8	Запорізька	0,626	0,971	0,389	0,971
9	Івано-Франківська	0,439	0,395	0,359	0,758
10	Київська	0,755	0,852	0,39	0,832
11	Кіровоградська	0,483	0,382	0,368	0,714
12	Луганська	0,606	0,579	0,388	0,784
13	Львівська	0,499	0,484	0,342	0,715
14	Миколаївська	0,546	0,701	0,383	0,763
15	Одеська	0,537	0,767	0,381	0,796
16	Полтавська	0,661	0,907	0,394	0,745
17	Рівненська	0,254	0,322	0,347	0,523
18	Сумська	0,388	0,399	0,361	0,688
19	Тернопільська	0,249	0,191	0,339	0,237
20	Харківська	0,718	0,727	0,38	0,868
21	Херсонська	0,325	0,301	0,362	0,504
22	Хмельницька	0,477	0,371	0,349	0,558
23	Черкаська	0,518	0,505	0,383	0,708
24	Чернівецька	0,224	0,188	0,414	0,248
25	Чернігівська	0,358	0,335	0,349	0,516

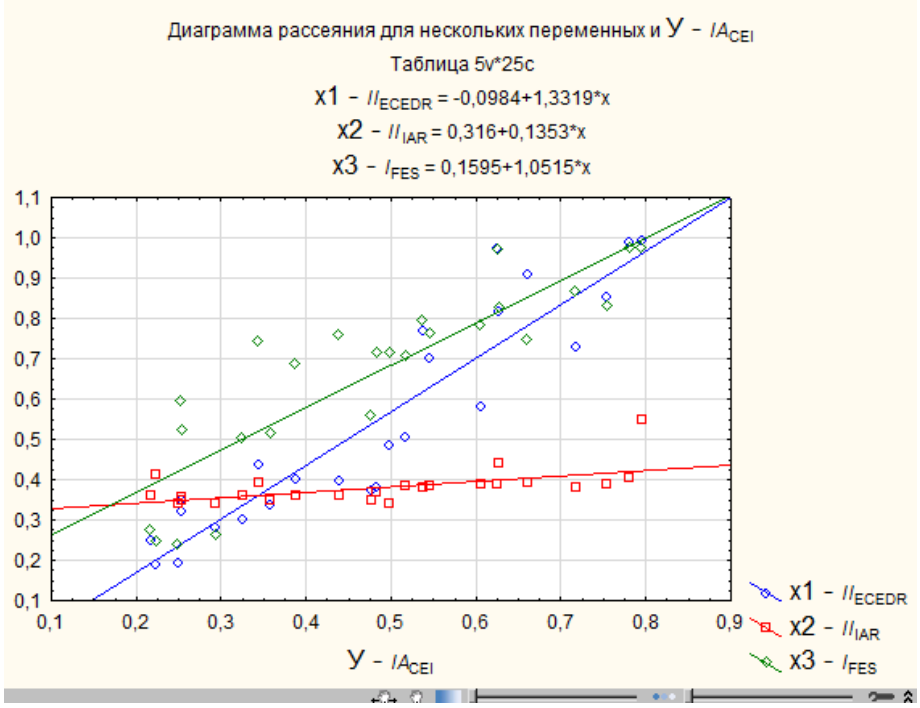

N=25	Итоги регрессии для зависимой переменной: У - IA_{CEI} (Таблица) R= ,93274814 R2= ,87001908 Скоррект. R2= ,85145038 F(3,21)=46,854 p<,00000 Станд. ошибка оценки: ,07106					
	БЕТА	Ст.Ош. БЕТА	B	Ст.Ош. B	t(21)	p-знач.
Св.член			0,036518	0,152802	0,238991	0,813429
x1 - II_{ECEDR}	0,665816	0,171333	0,460844	0,118588	3,886084	0,000853
x2 - II_{IAR}	0,025294	0,101178	0,109003	0,436018	0,249996	0,805019
x3 - I_{FES}	0,279171	0,154973	0,229635	0,127474	1,801423	0,086014

	Дарбина-Уотсона d (Таблица) и сериальная корреляция остатков	
	Дарбина-Уотсон d	Сериаль Корр.
Оценка	1,391296	0,302491

Статистика	Итоговые статистики; ЗП: У - IA_{CEI} (Таблица) Значение
Множест. R	0,932748136
Множест. R2	0,870019085
Скоррект. R2	0,851450382
F(3,21)	46,8540599
p	0,00000000176351955
Стд. Ош. Оценки	0,0710627403

Остатки (обычные) (Таблица) Зависимая перемен.: У - IA_{CEI}

	Наблюд. - Значение	Предсказанные - Значение	Остатки	Станд. - предск.	Станд. - Остатки	Ст.Ош. - предск.	Махалан. - расст.	Удален. - Остатки	Кука - расст.
м. Київ	0,795000	0,776274	0,018726	1,72880	0,26351	0,059752	16,00834	0,063914	0,142980
Вінницька	0,344000	0,450333	-0,106333	-0,16646	-1,49633	0,027352	2,59542	-0,124825	0,114272
Волинська	0,294000	0,264040	0,029960	-1,24970	0,42159	0,034698	4,76176	0,039338	0,018264
Дніпропетровська	0,781000	0,760102	0,020898	1,63477	0,29408	0,029753	3,24707	0,025340	0,005572
Донецька	0,627000	0,651697	-0,024697	1,00442	-0,34753	0,025319	2,08656	-0,028288	0,005029
Житомирська	0,253000	0,372223	-0,119223	-0,62065	-1,67771	0,019715	0,88728	-0,129164	0,063572
Закарпатська	0,217000	0,253659	-0,036659	-1,31006	-0,51587	0,031077	3,62982	-0,045328	0,019452
Запорізька	0,626000	0,749375	-0,123376	1,57239	-1,73615	0,031466	3,74543	-0,153464	0,228588
Івано-Франківська	0,439000	0,431747	0,007253	-0,27453	0,10206	0,030128	3,35401	0,008842	0,000696
Київська	0,755000	0,662725	0,092275	1,06854	1,29850	0,025491	2,12824	0,105902	0,071444
Кіровоградська	0,483000	0,416633	0,066367	-0,36241	0,93392	0,026908	2,48095	0,077475	0,042603
Луганська	0,606000	0,525674	0,080326	0,27163	1,13035	0,018702	0,70227	0,086304	0,025539
Львівська	0,499000	0,461035	0,037965	-0,10423	0,53425	0,023033	1,56142	0,042422	0,009360
Миколаївська	0,546000	0,576530	-0,030530	0,56734	-0,42961	0,017981	0,57663	-0,032618	0,003372
Одеська	0,537000	0,614305	-0,077305	0,78700	-1,08784	0,021808	1,30030	-0,085343	0,033958
Полтавська	0,661000	0,668529	-0,007529	1,10229	-0,10595	0,036055	5,21798	-0,010139	0,001310
Рівненська	0,254000	0,342833	-0,088833	-0,79154	-1,25007	0,019295	0,80943	-0,095904	0,033570
Сумська	0,388000	0,417734	-0,029734	-0,35601	-0,41842	0,022819	1,51467	-0,033152	0,005610
Тернопільська	0,249000	0,215915	0,033085	-1,52954	0,46557	0,032743	4,13519	0,042002	0,018541
Харківська	0,718000	0,612296	0,105704	0,77531	1,48747	0,021084	1,15262	0,115907	0,058544
Херсонська	0,325000	0,330427	-0,005427	-0,86368	-0,07638	0,019482	0,84383	-0,005869	0,000128
Хмельницька	0,477000	0,373670	0,103330	-0,61223	1,45407	0,018177	0,61023	0,110564	0,039595
Черкаська	0,518000	0,473574	0,044426	-0,03132	0,62516	0,017166	0,44044	0,047179	0,006430
Чернівецька	0,224000	0,225234	-0,001234	-1,47535	-0,01736	0,042209	7,50735	-0,001906	0,000063
Чернігівська	0,358000	0,347435	0,010565	-0,76478	0,14868	0,018705	0,70278	0,011352	0,000442
Минимум . . * . | . . .	0,217000	0,215915	-0,123376	-1,52954	-1,73615	0,017166	0,44044	-0,153464	0,000063
Максим. . . . | . * . .	0,795000	0,776274	0,105704	1,72880	1,48747	0,059752	16,00834	0,115907	0,228588
Среднее . . . * . . .	0,478960	0,478960	-0,000000	0,00000	0,00000	0,026837	2,88000	0,001222	0,037957
Медиана . . . |* . . .	0,483000	0,450333	0,007253	-0,16646	0,10206	0,025319	2,08656	0,008842	0,018541

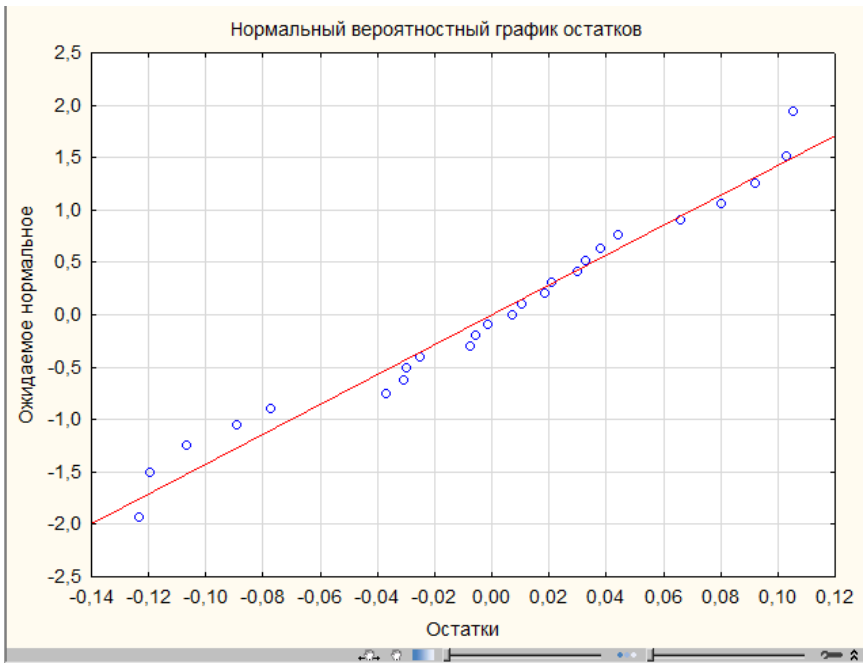

Переменная	Предск.значения для (Таблица) перемен.: У - IA_{CEI}		
	B-Веса	Значение	B-Веса * знач.
x1 - II_{ECEDR}	0,460844	0,050000	0,023042
x2 - II_{IAR}	0,109003	0,050000	0,005450
x3 - I_{FES}	0,229635	0,050000	0,011482
Св.член			0,036518
Предсказанные			0,076492
-95,0%ИС			-0,200425
+95,0%ИС			0,353410

Переменная	Корреляции (Таблица) Отмеченные корреляции значимы на уровне p <,05000 N=25 (Построчное удаление ПД)					
	Средние	Ст.откл.	У - IA_{CEI}	x1 - II_{ECEDR}	x2 - II_{IAR}	x3 - I_{FES}
У - IA_{CEI}	0,478960	0,184377	1,000000	0,921882	0,583074	0,864943
x1 - II_{ECEDR}	0,539560	0,266383	0,921882	1,000000	0,625574	0,860558
x2 - II_{IAR}	0,380760	0,042785	0,583074	0,625574	1,000000	0,506008
x3 - I_{FES}	0,663160	0,224150	0,864943	0,860558	0,506008	1,000000

Кластерний аналіз 2010 рік

	1 Название региона	2 У - IA_{CEI}	3 x1 - II_{ECEDR}	4 x2 - II_{IAR}	5 x3 - I_{FES}
1	м. Київ	0,795	0,991	0,547	0,973
2	Вінницька	0,344	0,435	0,392	0,743
3	Волинська	0,294	0,282	0,341	0,263
4	Дніпропетровська	0,781	0,988	0,405	0,976
5	Донецька	0,627	0,818	0,441	0,828
6	Житомирська	0,253	0,349	0,355	0,593
7	Закарпатська	0,217	0,249	0,36	0,275
8	Запорізька	0,626	0,971	0,389	0,971
9	Івано-Франківська	0,439	0,395	0,359	0,758
10	Київська	0,755	0,852	0,39	0,832
11	Кіровоградська	0,483	0,382	0,368	0,714
12	Луганська	0,606	0,579	0,388	0,784
13	Львівська	0,499	0,484	0,342	0,715
14	Миколаївська	0,546	0,701	0,383	0,763
15	Одеська	0,537	0,767	0,381	0,796
16	Полтавська	0,661	0,907	0,394	0,745
17	Рівненська	0,254	0,322	0,347	0,523
18	Сумська	0,388	0,399	0,361	0,688
19	Тернопільська	0,249	0,191	0,339	0,237
20	Харківська	0,718	0,727	0,38	0,868
21	Херсонська	0,325	0,301	0,362	0,504
22	Хмельницька	0,477	0,371	0,349	0,558
23	Черкаська	0,518	0,505	0,383	0,708
24	Чернівецька	0,224	0,188	0,414	0,248
25	Чернігівська	0,358	0,335	0,349	0,516

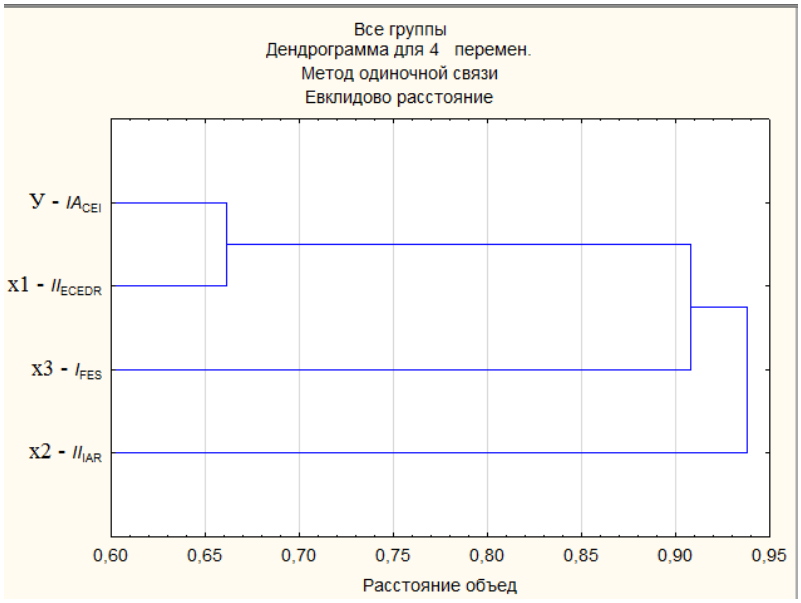

Кластер Номер	Евклидовы расст. между кластерами (Таблица) Расстояния под диагональю Квадраты расстояний над диагональю **Но. 1**	Но. 2	Но. 3	Но. 4
Но. 1	0,000000	0,055891	0,123752	0,236981
Но. 2	0,236412	0,000000	0,017273	0,081419
Но. 3	0,351784	0,131425	0,000000	0,024891
Но. 4	0,486806	0,285340	0,157770	0,000000

перемен.	Дисперсионный анализ (Таблица)					
	Между SS	cc	Внутри SS	cc	F	значим. p
У - IA_{CEI}	0,658447	3	0,157428	21	29,27778	0,000000
x1 - II_{ECEDR}	1,561233	3	0,141803	21	77,06905	0,000000
x2 - II_{IAR}	0,014869	3	0,029063	21	3,58125	0,031040
x3 - I_{FES}	1,125986	3	0,079852	21	98,70683	0,000000

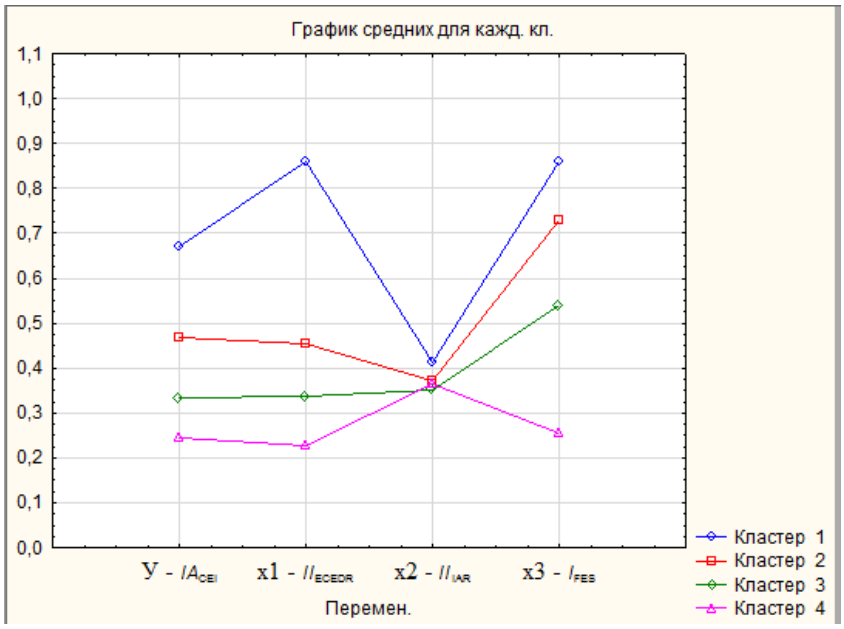

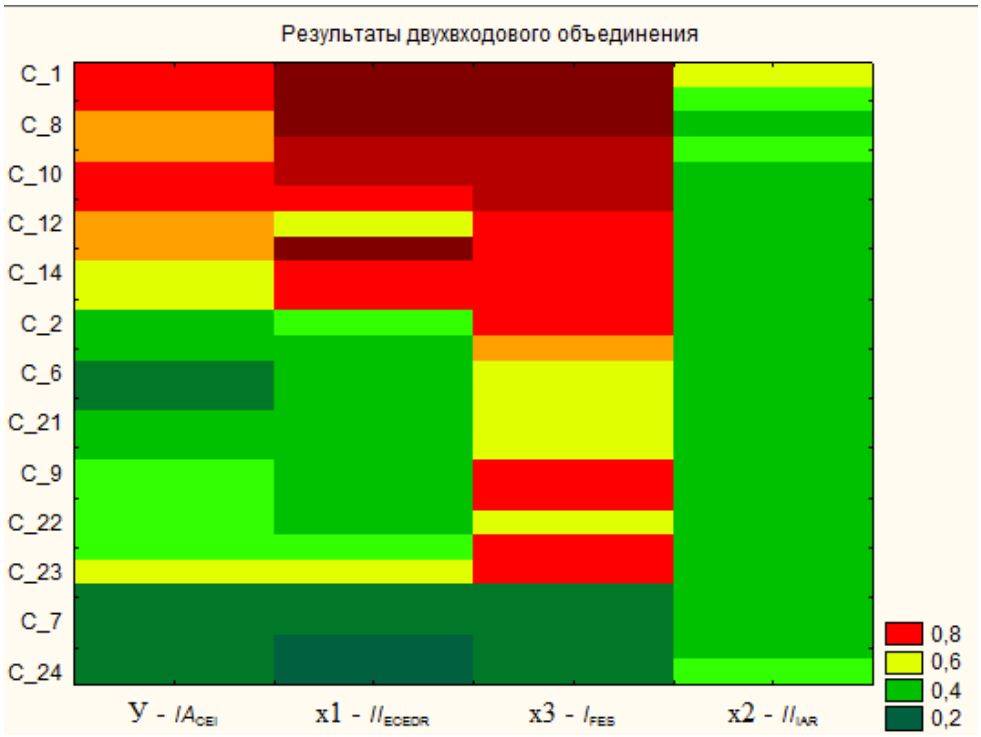

2016 рік

	1 Название региона	2 У - IA_{CEI}	3 x1 - II_{ECEDR}	4 x2 - II_{IAR}	5 x3 - I_{FES}
1	м. Київ	0,777	0,991	0,101	0,943
2	Вінницька	0,537	0,435	0,188	0,553
3	Волинська	0,428	0,282	0,162	0,653
4	Дніпропетровська	0,775	0,988	0,192	0,928
5	Донецька	0,651	0,818	0,098	0,823
6	Житомирська	0,477	0,349	0,15	0,552
7	Закарпатська	0,421	0,249	0,128	0,419
8	Запорізька	0,774	0,971	0,156	0,775
9	Івано-Франківська	0,515	0,395	0,135	0,496
10	Київська	0,744	0,852	0,217	0,884
11	Кіровоградська	0,513	0,382	0,132	0,647
12	Луганська	0,569	0,579	0,098	0,659
13	Львівська	0,617	0,484	0,214	0,693
14	Миколаївська	0,591	0,701	0,198	0,716
15	Одеська	0,736	0,767	0,224	0,721
16	Полтавська	0,713	0,907	0,197	0,749
17	Рівненська	0,456	0,322	0,102	0,467
18	Сумська	0,533	0,399	0,107	0,588
19	Тернопільська	0,419	0,191	0,121	0,386
20	Харківська	0,751	0,727	0,211	0,856
21	Херсонська	0,437	0,301	0,156	0,571
22	Хмельницька	0,501	0,371	0,144	0,524
23	Черкаська	0,586	0,505	0,153	0,635
24	Чернівецька	0,409	0,188	0,131	0,518
25	Чернігівська	0,461	0,335	0,131	0,638

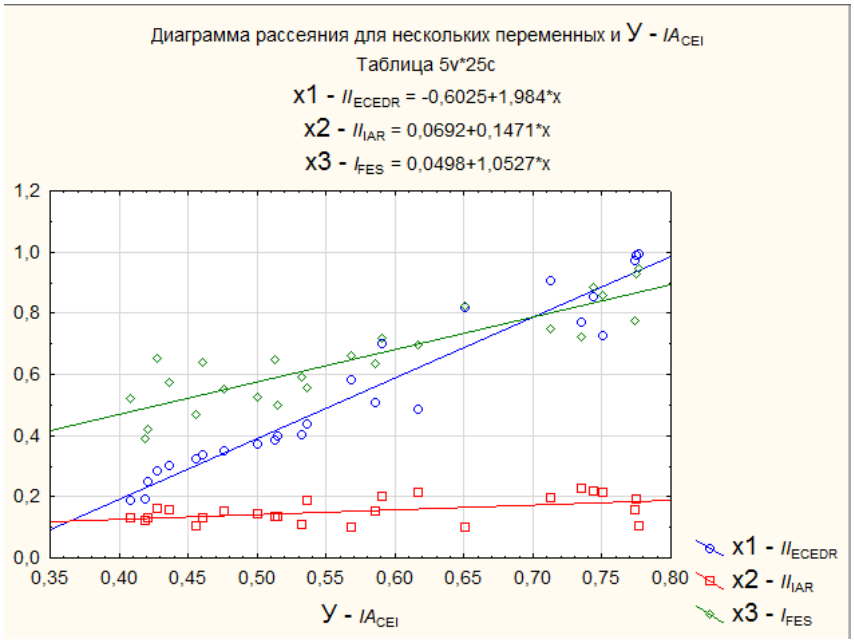

N=25	Итоги регрессии для зависимой переменной: У - IA_{CEI} (Таблица) R= ,97275129 R2= ,94624507 Скоррект. R2= ,93856580 F(3,21)=123,22 p<,00000 Станд. ошибка оценки: ,03208					
	БЕТА	Ст.Ош. БЕТА	B	Ст.Ош. B	t(21)	**p-знач.**
Св.член			0,247778	0,041924	5,910134	0,000007
x1 - II_{ECEDR}	0,849009	0,112821	0,412490	0,054814	7,525259	0,000000
x2 - II_{IAR}	0,129977	0,054863	0,412292	0,174026	2,369139	0,027492
x3 - I_{FES}	0,075982	0,113936	0,063853	0,095749	0,666881	0,512110

	Дарбина-Уотсона d (Таблица) и сериальная корреляция остатков	
	Дарбина-Уотсон d	Сериаль Корр.
Оценка	2,430768	-0,236623

Статистика	Итоговые статистики; ЗП:У - IA_{CEI} (Таблица)
	Значение
Множест. R	0,97275129
Множест. R2	0,946245073
Скоррект. R2	0,938565798
F(3,21)	123,220621
p	0,00000000000017240411
Стд. Ош. Оценки	0,0320783771

Остатки (обычные) (Таблица) Зависимая перемен.: У - IA_{CEI}

	Наблюд. - Значение	**Предсказанные - Значение**	**Остатки**	**Станд. - предск.**	**Станд. - Остатки**	**Ст.Ош. - предск.**	**Махалан. - расст.**	**Удален. - Остатки**	**Кука - расст.**
м. Київ	0,777000	0,758410	0,018590	1,45176	0,57952	0,019879	8,256440	0,030179	0,084975
Вінницька	0,537000	0,540032	-0,003032	-0,28284	-0,09453	0,011287	2,011078	-0,003461	0,000360
Волинська	0,428000	0,472587	-0,044587	-0,81856	-1,38995	0,015424	4,588480	-0,057995	0,188911
Дніпропетровська	0,775000	0,793733	-0,018733	1,73234	-0,58399	0,013435	3,249525	-0,022718	0,021993
Донецька	0,651000	0,678150	-0,027150	0,81425	-0,84637	0,015969	4,987348	-0,036094	0,078435
Житомирська	0,477000	0,488827	-0,011827	-0,68956	-0,36870	0,008056	0,553767	-0,012624	0,002442
Закарпатська	0,421000	0,430015	-0,009016	-1,15671	-0,28105	0,012640	2,766308	-0,010673	0,004297
Запорізька	0,774000	0,762109	0,011891	1,48114	0,37069	0,015983	4,998366	0,015818	0,015092
Івано-Франківська	0,515000	0,498042	0,016958	-0,61637	0,52865	0,010918	1,820304	0,019180	0,010354
Київська	0,744000	0,745132	-0,001132	1,34630	-0,03530	0,013777	3,466732	-0,001389	0,000086
Кіровоградська	0,513000	0,501084	0,011916	-0,59220	0,37146	0,010695	1,707562	0,013406	0,004853
Луганська	0,569000	0,569093	-0,000093	-0,05200	-0,00290	0,011913	2,349985	-0,000108	0,000000
Львівська	0,617000	0,579903	0,037097	0,03386	1,15644	0,013553	3,324219	0,045158	0,088438
Миколаївська	0,591000	0,664286	-0,073286	0,70412	-2,28458	0,010166	1,450426	-0,081468	0,161946
Одеська	0,736000	0,702549	0,033451	1,00805	1,04280	0,014575	3,994360	0,042153	0,089114
Полтавська	0,713000	0,750953	-0,037953	1,39253	-1,18314	0,015321	4,514472	-0,049169	0,133976
Рівненська	0,456000	0,452473	0,003527	-0,97833	0,10996	0,012504	2,686454	0,004159	0,000639
Сумська	0,533000	0,494022	0,038978	-0,64830	1,21509	0,010021	1,382027	0,043193	0,044230
Тернопільська	0,419000	0,401098	0,017902	-1,38641	0,55807	0,013709	3,423405	0,021902	0,021286
Харківська	0,751000	0,689310	0,061690	0,90289	1,92311	0,014251	3,776860	0,076860	0,283268
Херсонська	0,437000	0,472715	-0,035715	-0,81755	-1,11336	0,009665	1,218578	-0,039280	0,034028
Хмельницька	0,501000	0,493640	0,007359	-0,65133	0,22942	0,008748	0,824890	0,007951	0,001142
Черкаська	0,586000	0,559712	0,026288	-0,12651	0,81948	0,006482	0,019810	0,027406	0,007450
Чернівецька	0,409000	0,412412	-0,003412	-1,29654	-0,10636	0,011599	2,177766	-0,003925	0,000489
Чернігівська	0,461000	0,480710	-0,019710	-0,75404	-0,61444	0,012093	2,450838	-0,022976	0,018226
Минимум . *. . | . . .	0,409000	0,401098	-0,073286	-1,38641	-2,28458	0,006482	0,019810	-0,081468	0,000000
Максим. . . . | . *. .	0,777000	0,793733	0,061690	1,73234	1,92311	0,019879	8,256440	0,076860	0,283268
Среднее . . . *. . .	0,575640	0,575640	-0,000000	0,00000	-0,00000	0,012506	2,880000	0,000219	0,051841
Медиана . . . *. . .	0,537000	0,540032	-0,000093	-0,28284	-0,00290	0,012504	2,686454	-0,000108	0,018226

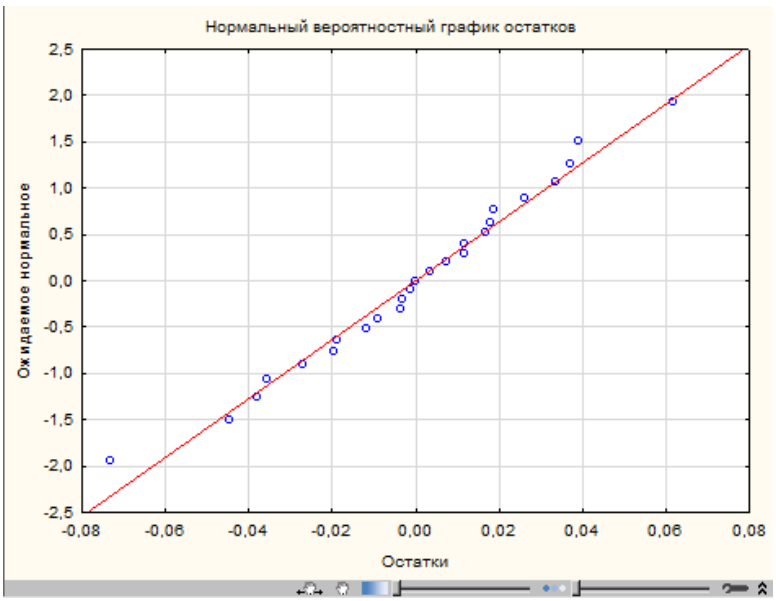

Переменная	Предск.значения для (Таблица) перемен.: У - IA_{CEI}		
	B-Веса	Значение	B-Веса * знач.
x1 - II_{ECEDR}	0,412490	0,050000	0,020624
x2 - II_{IAR}	0,412292	0,050000	0,020615
x3 - I_{FES}	0,063853	0,050000	0,003193
Св.член			0,247778
Предсказанные			0,292210
-95,0%ИС			0,215133
+95,0%ИС			0,369286

Переменная	Корреляции (Таблица) Отмеченные корреляции значимы на уровне p <,05000 N=25 (Построчное удаление ПД)					
	Средние	Ст.откл.	У - IA_{CEI}	x1 - II_{ECEDR}	x2 - II_{IAR}	x3 - I_{FES}
У - IA_{CEI}	0,575640	0,129422	1,000000	0,963946	0,466466	0,884637
x1 - II_{ECEDR}	0,539560	0,266383	0,963946	1,000000	0,361912	0,893592
x2 - II_{IAR}	0,153840	0,040801	0,466466	0,361912	1,000000	0,384587
x3 - I_{FES}	0,655760	0,154005	0,884637	0,893592	0,384587	1,000000

Кластерний аналіз 2016

	1 Название региона	2 У - IA_{CEI}	3 x1 - II_{ECEDR}	4 x2 - II_{IAR}	5 x3 - I_{FES}
1	м. Київ	0,777	0,991	0,101	0,943
2	Вінницька	0,537	0,435	0,188	0,553
3	Волинська	0,428	0,282	0,162	0,653
4	Дніпропетровська	0,775	0,988	0,192	0,928
5	Донецька	0,651	0,818	0,098	0,823
6	Житомирська	0,477	0,349	0,15	0,552
7	Закарпатська	0,421	0,249	0,128	0,419
8	Запорізька	0,774	0,971	0,156	0,775
9	Івано-Франківська	0,515	0,395	0,135	0,496
10	Київська	0,744	0,852	0,217	0,884
11	Кіровоградська	0,513	0,382	0,132	0,647
12	Луганська	0,569	0,579	0,098	0,659
13	Львівська	0,617	0,484	0,214	0,693
14	Миколаївська	0,591	0,701	0,198	0,716
15	Одеська	0,736	0,767	0,224	0,721
16	Полтавська	0,713	0,907	0,197	0,749
17	Рівненська	0,456	0,322	0,102	0,467
18	Сумська	0,533	0,399	0,107	0,588
19	Тернопільська	0,419	0,191	0,121	0,386
20	Харківська	0,751	0,727	0,211	0,856
21	Херсонська	0,437	0,301	0,156	0,571
22	Хмельницька	0,501	0,371	0,144	0,524
23	Черкаська	0,586	0,505	0,153	0,635
24	Чернівецька	0,409	0,188	0,131	0,518
25	Чернігівська	0,461	0,335	0,131	0,638

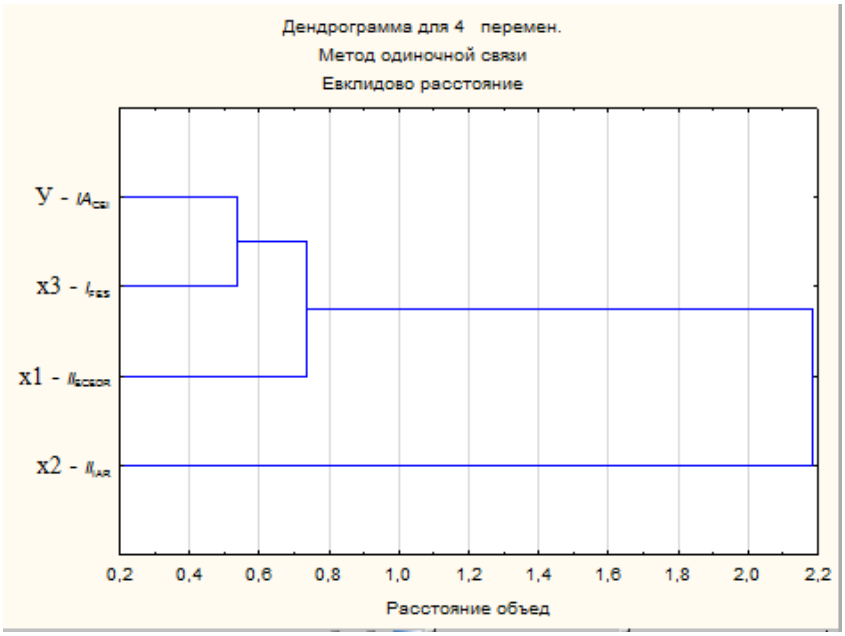

Кластер Номер	Евклидовы расст. между кластерами (Таблица) Расстояния под диагональю Квадраты расстояний над диагональю			
	Но. 1	Но. 2	Но. 3	Но. 4
Но. 1	0,000000	0,015606	0,098907	0,009355
Но. 2	0,124926	0,000000	0,036011	0,047485
Но. 3	0,314495	0,189765	0,000000	0,165313
Но. 4	0,096720	0,217911	0,406587	0,000000

перемен.	Дисперсионный анализ (Таблица) Между SS	cc	Внутри SS	cc	F	значим. p
У - IA_{CEI}	0,374011	3	0,027989	21	93,53851	0,000000
x1 - II_{ECEDR}	1,569285	3	0,133752	21	82,12980	0,000000
x2 - II_{IAR}	0,009132	3	0,030822	21	2,07390	0,134293
x3 - I_{FES}	0,483098	3	0,086126	21	39,26436	0,000000

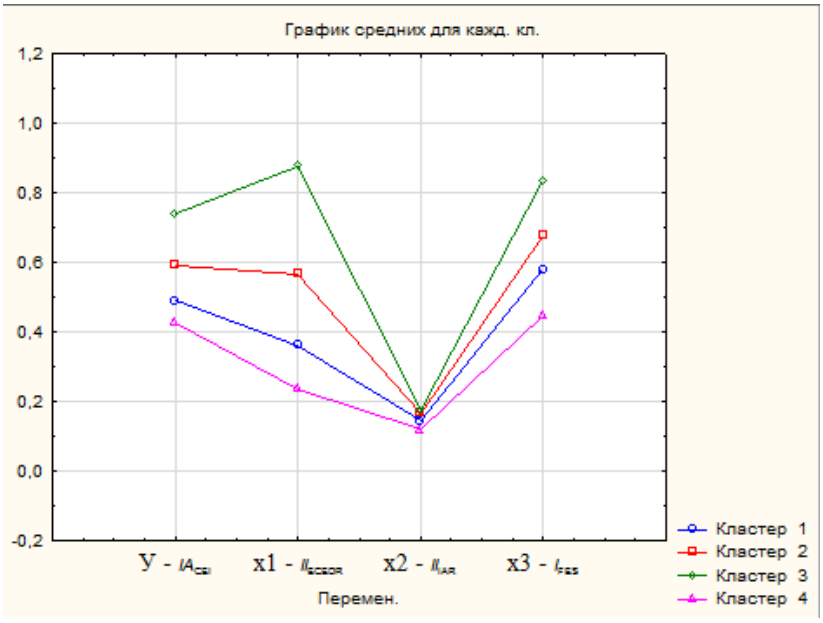

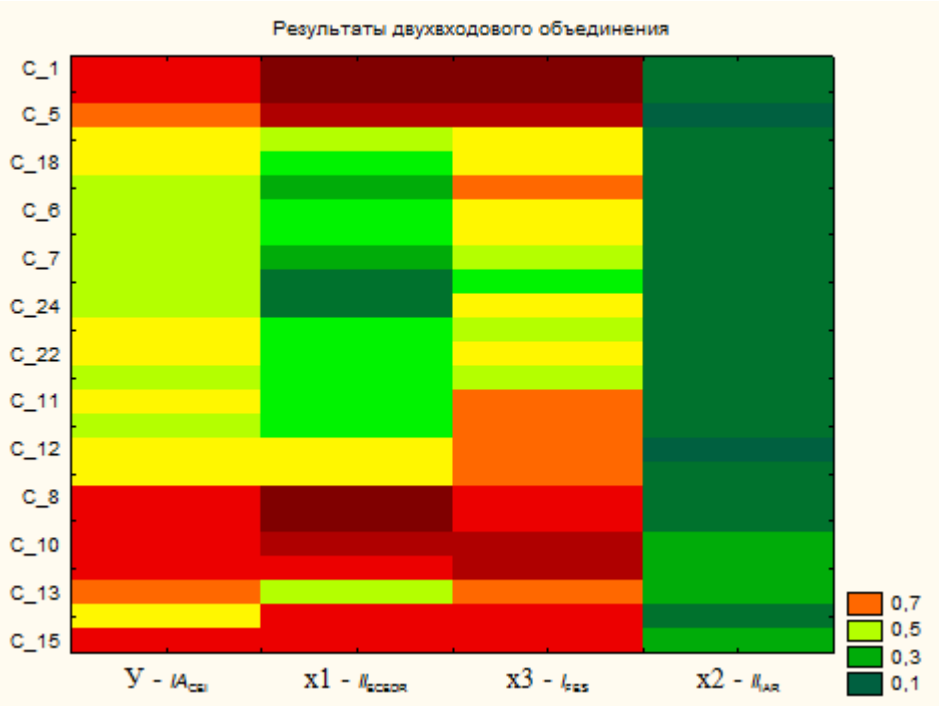

Додаток Д

УКРАЇНА

ХАРКІВСЬКА ОБЛАСНА ДЕРЖАВНА АДМІНІСТРАЦІЯ

Департамент економіки і міжнародних відносин

майдан Свободи 5, Держпром, 3 під., 8 пов., м. Харків, 61022, тел.: (057) 705-10-17, факс: 705-10-29
E-mail: uek@kharkivoda.gov.ua

_____ року № 09-35/1957
на № _____ від _____

Довідка
про практичне використання результатів
та окремих пропозицій
к.е.н. доцента Богдан Наталії Миколаївни, що розроблені в дисертації на здобуття наукового ступеню доктора економічних наук за темою
«Теоретико-методологічне забезпечення узгодження економічних інтересів регіону»

Цією довідкою підтверджується, що результати наукових досліджень, що викладено в дисертаційні роботі Богдан Наталії Миколаївни, зокрема, методичні рекомендації щодо оцінювання узгодженості економічних інтересів регіону на основі застосування векторного та комплекеного аналізу, використано у практичній діяльності Департаменту при розробці стратегічних напрямів регіонального розвитку, що дозволяє підвищити їх наукову обґрунтованість завдяки застосуванню автоматизованого алгоритму розрахунку, що призводить до підвищення адекватності прогнозу стану регіону.

Реалізація пропозицій щодо комплексу дій і заходів, пов'язаних із синхронізацією інтересів окремих суб'єктів, усунення виявлених протиріч і включення ключових інтересів в основні положення економічної стратегії і політики регіону на основі аналізу сформованих інтересів суб'єктів регіональної економіки, сприятимуть покращенню партнерських відношень органів влади та суб'єктів господарювання регіону з метою стимулювання розвитку підприємництва.

Заступник директора Департаменту економіки і міжнародних відносин - начальник управління аналітики, прогнозування та зведення інформації **І.В. Коновалова**

Грановський, 715-72-50

Додаток Е

АСОЦІАЦІЯ МІСТ УКРАЇНИ

ВСЕУКРАЇНСЬКА АСОЦІАЦІЯ
ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ
Харківське регіональне відділення

пр. Конституції, 12, 2 пов., кв 3, м. Харків, Харківська обл., 61003
Тел: (57) 771-0035, факс 771-0048
E-mail: [illegible]

15.03.2018р. № 08-35/79

Довідка
про впровадження результатів дисертаційного дослідження
к.е.н. доцента кафедри ТіГТ ХНУМГ ім. О.М. Бекетова
Богдан Наталії Миколаївни
за темою «Теоретико-методологічне забезпечення узгодження економічних інтересів регіону»,
що подано на здобуття ступеню доктора економічних наук

Результати дисертаційного дослідження розглядалися та були використані в роботі Харківського регіонального відділення Асоціації міст України, зокрема:

– методика оцінки узгодженості економічних інтересів владних та підприємницьких структур;

– форми та структури взаємодії влади та підприємництва;

– комплекс заходів з усунення дисбалансу інтересів офіційного й неофіційного секторів економіки.

Впровадження в практичну діяльність Асоціації міст України зазначених пропозицій дозволяє підвищити ефективність прийняття управлінських рішень щодо взаємодії влади та підприємництва та підвищити ефективність співробітництва в контексті розвитку регіону.

Виконавчий директор
Харківського регіонального відділення
ВАОМС «Асоціація міст України» В.Д. Мирошник

Додаток Є

ЧУГУЇВСЬКА МІСЬКА РАДА ХАРКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

вул. Старонікольська, 35а, м. Чугуїв, Харківська область, 63503
тел. (05746) 2-35-03, 2-43-46 тел/факс (05746) 2-23-05
E-mail: info@chuguev-rada.gov.ua; admin@chuguev-rada.gov.ua
ДСТУ ISO 9001:2009 Реєстр Укр.СЕПРО від 15.04.2016 № UA2.003.21227883.1-2016

14.05.2018 № 02-02-32/1060
на № _____ від _____

Довідка
про впровадження результатів дисертаційного дослідження
к.е.н. доцента кафедри ТіГГ ХНУМГ ім. О.М. Бекетова
Богдан Наталії Миколаївни
за темою «Теоретико-методологічне забезпечення узгодження економічних інтересів регіону»,
що подано на здобуття ступеню доктора економічних наук

Результати дисертаційного дослідження розглядалися та були використані в роботі міської ради, зокрема практична пропозиція щодо застосування матриці способів узгодження інтересів взаємодіючих суб'єктів, що є продуктивним і ефективним способом узгодження економічних інтересів суб'єктів, що враховує інтереси всіх взаємозалежних сторін, і реалізується в процесі управління, і керування в цьому контексті є пошуком компромісу між усіма зацікавленими сторонами.

Вищевказана пропозиція може бути використана у процесі розроблення цільових програм та проектів на місцевому рівні, що передбачають участь усіх зацікавлених сторін.

Міський голова Г.М. Мінаєва

ЧУГУЇВСЬКА МІСЬКА РАДА ХАРКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ
КОД В ЄДРПОУ 21227883
УКРАЇНА

Додаток Ж

УКРАЇНА

Харківська область

Дергачівський район

Малоданилівська селищна рада

62341, Харківська обл., Дергачівський р-н, смт Мала Данилівка, вул. Ювілейна № 5, тел./факс 57-457

від 17.05.2018 № 02-19/907
на № _____ від_____

Довідка
про впровадження результатів дисертаційного дослідження
к.е.н. доцента кафедри ТіГГ ХНУМГ ім. О.М. Бекетова
Богдан Наталії Миколаївни
за темою «Теоретико-методологічне забезпечення узгодження економічних інтересів регіону»,
що подано на здобуття ступеню доктора економічних наук

Результати дисертаційного дослідження було впроваджено в діяльність селищної ради. Реалізація практичної пропозиції стосовно заходів із стимулювання та підтримки розвитку малих підприємств та його фінансового забезпечення сприятиме розвитку підприємництва та економіки на місцевому рівні. Впровадження пропонованих заходів дозволить оптимізувати процеси розроблення програм та проектів розвитку на місцевому рівні.

Селищний голова
смт. Мала Данилівка О.О. Гололобов

Додаток З

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ МІСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА імені О. М. Бекетова
61002, м. Харків, вул. Маршала Бажанова, 17,
тел. (057)706-15-37, факс (057) 706-15-54
E-mail: rectorat@knume.edu.ua,
код ЄДРПОУ 02071151

MINISTRY OF EDUCATION AND SCIENCE OF UKRAINE
O.M. BEKETOV NATIONAL UNIVERSITY OF URBAN ECONOMY IN KHARKIV
17, Marshala Bazhanova Street, Kharkiv 61002,
tel. (057) 706-15-37, fax (057) 706-15-54
E-mail: rectorat@knume.edu.ua,
EDRPOU code 02071151

Від 24.09.18 № 05-09/1

На № _____ від _____

ДОВІДКА
про впровадження в навчальний процес
результатів дисертаційного дослідження Богдан Н.М.

Ректорат Харківського національного університету міського господарства імені О.М. Бекетова підтверджує впровадження в навчальний процес результатів дисертаційного дослідження доцента кафедри туризму і готельного господарства Богдан Наталії Миколаївни «Теоретико-методологічне забезпечення узгодження економічних інтересів регіону» за спеціальністю 08.00.05 «Розвиток продуктивних сил і регіональна економіка» при викладання таких дисциплін: «Основи наукових досліджень», «Сіті-брендінг», «Управління сталим розвитком туризму».

Дисертаційна робота містить новітні теоретико-методологічні та практичні розробки, які дозволять підвищити рівень знань і вмінь студентів при виконанні розрахунково-графічних, контрольних та дипломних робіт.

Проректор з наукової роботи
Харківського національного університету
міського господарства імені О.М. Бекетова
д.т.н., професор Сухонос М.К.